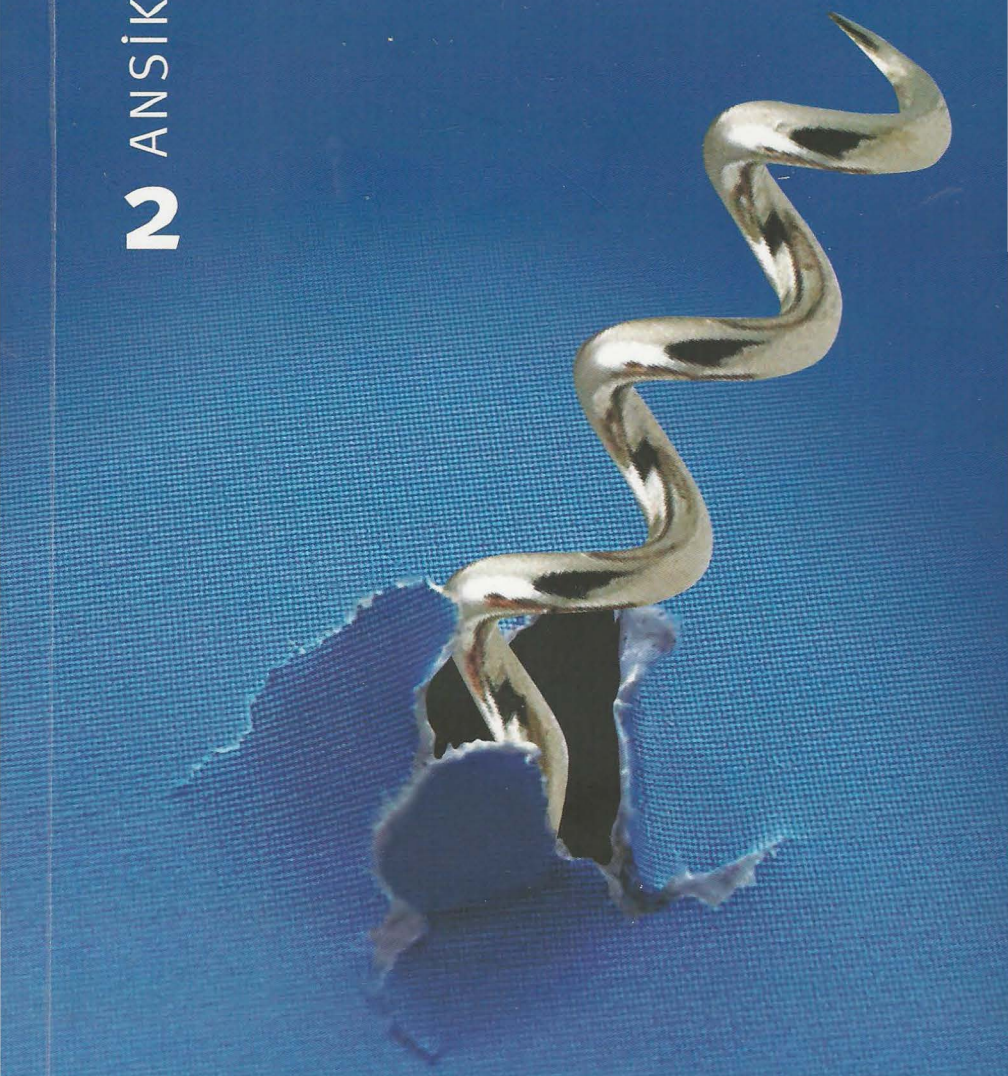
YALÇIN KÜÇÜK

2 ANSİKLOPEDİ

Çıkış

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

TY TEKİN

Levent Şahverdi Arşivi

YALÇIN KÜÇÜK
ÇIKIŞ 2
Ansiklopedi
İkinci Kitap

© Tekin Yayınevi 2014
TÜRKÇE YAYIN HAKLARI

Editör
Ayşegül Çakan

Yayına Hazırlayanlar
Deniz Hakan, Okan İrtem

Kapak Tasarımı
Ömer Ülkenciler

Kapak Uygulama
M. Metin Göktaş

Sayfa Tasarım
Gülizar Ç. Çetinkaya

Arka Kapak
Yalçın Küçük Haftalık KİM
Dergisinin Kapağında, 27 Temmuz 1959
"27 Mayıs Öncesi Gençlik Eylemleri,
Poliste Cop, Yalçın Küçük'te Tabanca"

1. Basım Kasım 2015

Baskı ve Cilt
Yaylacık Matbaası
Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi, No: 12/197-203
Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

TEKİN YAYIN DAĞITIM SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Ankara Cad. Konak Han, No: 15/A
Cağaloğlu - İstanbul
Tel: (0212) 527 69 69 - 512 59 84 Faks: (0212) 511 11 22
www.tekinyayinevi.com
info@tekinyayinevi.com
Sertifika No: 12336

ISBN: 978-9944-61-139-8

Levent Şahverdi Arşivi

Yalçın Küçük

ÇIKIŞ 2

Ansiklopedi

İKİNCİ KİTAP

Yayına Hazırlayanlar
Deniz Hakan
Okan İrtem

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

BİRİNCİ SURE GİZLİ TARİH KUZGUNCUK. 21
KUZGUNCUK'TA 6/7 EYLÜL YANGINDAN VE SOYGUNDAN YAHUDİLERİMİZİ KORUMA..... 23

İKİNCİ SURE ANCIEN REGIME..... 39
ERDOĞANLAR: KORKTULAR HEMEN İDAM EDEMEDİLER VE KAYBETTİLER..... 41

ÜÇÜNCÜ SURE AHLAK TEORİSİNE DÖNÜŞ. 83
ARTIK DEMOKRAT VE AHLAKSIZ ADAMLARIZ..... 85

DÖRDÜNCÜ SURE YAZARLARIMIZ VAR..... 129
birinci bölüm ZAFER HOCA: CUMHURİYET'TE DOKTRİNER ZAFER 131
ikinci bölüm GÜNGÖRMÜŞ YOKSUL DÜŞ-MÜŞ & PRENS OL'MUŞ 169

BEŞİNCİ SURE BİR PAGAN KURULUŞ..... 211
ÇOK DİNLİ DOĞUM: OSMANLI 213

ALTINCI SURE İLK HEDEFİMİZ: İKİNCİ CUMHURİYET..... 267
DEVRİMCİ DURUMDAYIZ: ÇÖZÜM YİNE CUMHURİYET DAHA LAİK & DAHA HALKÇI & DAHA EŞİT..... 269

Levent Şahverdi Arşivi

YEDİNCİ SURE ELVEDA ERTUĞRUL 293
birinci bölüm ERTUĞRUL'UN İHANETİ 295
ikinci bölüm HARBİYE'NİN ZAPTI 301
üçüncü bölüm AYDINLARIN BAŞKALDIRISI: 1984 309

SEKİZİNCİ SURE AĞAM KEMAL 331
YAŞAR KEMAL "OKUR-YAZAR" mı,
hayır ve sadece "YAZAR" 333
sekizinci bölüme ek Bir 'Sosyal Medya' Yazısı
TAŞKÖPRÜ ALBAY VE BİR DEVRİMCİ
BAŞHEKİM 357

DOKUZUNCU SURE ÜÇ KİTAP İLE
ÜÇ ÜNİVERSİTE 363
SABETAYİZM&JUDAISM&YOBAZİZM:
DAVID BAYAR & EZRA OZ &
MİM ÖZYÜREK 365
İSİM İNDEKSİ 409

Levent Şahverdi Arşivi

METİN İÇİ EKLER

BİRİNCİ SURE — GİZLİ TARİH KUZGUNCUK
6 Eylül Kuzguncuk & Birisi: "Bu Eve Dokunmayın" ... 24
Kuzguncuk İnsanları ... 26
Yahudilerimizi Korumak ... 34

İKİNCİ SURE — ANCIEN REGIME
3 Kasım 2002 Tezleri: AKP ve CHP Cumhuriyet'e Karşıdırlar ... 43
Kaybettiler: Bizi İdam Edemediler ve Yenildiler .. 46
Nedeni & Cezası Spinoza'ya Göre Devr-i Sabık Tractatus Theologico-Politicus Hamburg-1670 ... 49
Voltaire ve Beyinde İç Savaş ... 60
Spinoza & Addumbration & Enlightenment ... 62
Faşizm ve Yobazizm Haberlerim ... 65
Devrimler ve Karşı-Devrimler Sabık Rejimde Yarı Yarıya Yapılmışlar ... 67
Düşman Ceza Hukuku: Kısa ... 73
Doğan ve Yamak: İspatlar ... 76
Tarih Olan Hikâyeler ... 78
Eylülist Darbe'den Önce Oligarşi'nin Talepleri ve Ordu'nun Yolu ... 80

ÜÇÜNCÜ SURE — AHLAK TEORİSİNE DÖNÜŞ
Bir Kır Teorisi ... 114
Artık Ahlaksız Adamlarız ... 118
Yeni Orta Çağ ... 123

DÖRDÜNCÜ SURE — YAZARLARIMIZ VAR
Sabiha ve Türk Feminizmi ... 136
Açıklamalar ve Tenkitler ... 139
Gözümden Kaçanlar ve Küresizleşme'de Kalkınma ... 141
Doktriner Sağlama
When Did Globalization Begin? ... 144
Türk Milliyetçiliği'nin Siyasallaşması ... 148
Popülizm'de Savaşlar ve İdeolojiler ... 150
Kapitalizm ve Sosyalizm Arasında: Solidarite ya da Halk Fırkası ... 155
Caza de Gunan ... 164
O zamanlarda ... 178
Osmanlı'ya Öfke ... 183
Anadolu Devrimi'nden Kovulanlar: Nazım'ın Macerası ve Güngör'ün Babası ... 185
Mavi Gözlü Dev ve Minnacık Kadın ... 187
Salkımsöğüt ... 187
Güngörmüş: Vatan Kurtaran Şaban ... 195
Ketty: "Vitali İhtilal Oldu"
Vitali: "Yataktan Derin Bir Nefes Alarak Kalktım 202
CHP'li Koç'un Sıkıntıları ve İstifası ... 206

Levent Şahverdi Arşivi

BEŞİNCİ SURE BİR PAGAN KURULUŞ
Bir Tarihçinin Portresi: Halil İnalcık....216
Üçüncü Roma: Osmanlı....230

ALTINCI SURE İLK HEDEFİMİZ: İKİNCİ CUMHURİYET
İzmir Fuar'ı Konuşmasından....273
Bir Numaralı Tayyip Erdoğancı Oluruz....279
Hep Birlikte Hep....287
27 Mayıs ve Kurucu Meclis....290

YEDİNCİ SURE ELVEDA ERTUĞRUL
Aydınlar Bildirgesini İmzalayanlar....312
Savcı Türkçe'yi Doğru Kullanmalıdır:
Yaratma & Doğurma & Tarih & Kimler &
Yerler & Zaman....326

SEKİZİNCİ SURE AĞAM KEMAL
Ağam Kemal: Dağlardan ve Anasından
Duyduklarını Yazar....334
Ağam Kemal: Yaşar Kemal....335
Nazım'ın Bekleyişi....343
A'dan Z'ye Ağam Kemal
Yaşar Kemal & "Adana Akademisi" & Köyler....344
Abidin Asker & Kayseri'de &
Başhekim Karşımızda....344
Lod Aybar: Ağam Kemal'i Cumhuriyet
Gazetesi'ne Koyan Adam....345
Perdev Naili Boratav: 1907-1998....345
Yazar Kemal Göğceli....346
Afşar Timuçin 'Edebiyatımızda Gerileme
Dönemi'....353
Kadirli Adliyesi Önünde Arzuhalci....361

DOKUZUNCU SURE ÜÇ KİTAP İLE ÜÇ ÜNİVERSİTE
Sabetayizm: Onomastique ve Tarih....373
Yahudi Düğünler Gole/Golah ve Botzer/Bozer .373
Cinselliği Bastırırlar: Baba Türk & Kemalist
Babalar ve Kızları....389
Bilim & Tezler ve Bakkaldan Alınan Doktorlar.394
Dedektif Ezra İşte Onların Evinde....397
Epsilon Parti: Kılıçdaroğlu Epsilon'dur: Epsilon
Toplar ve & Epsilon Satar....402
Parti Yıkıcıları: Bir Epsilon Diktatör:
Kılıçdaroğlu& Mafyöz Bağlar: Gürsel Tekin 406

Levent Şahverdi Arşivi

ÖNSÖZ

Kitaplar'ın kitabı'nı yazmaya başladım. Heyecanını duyuyorum.

***

İki intikamımız var ve sevinçle haber ediyorum. Bu intikamı sık sık haber vermek istiyorum; "tekrar" benim biçemimdir ve bir öğretmen yoludur. Hiçbir "intikam" bu kadar zamanlı olamaz ve öyle sayıyorum. Cumhuriyet'e, dilimize, Kemalizm'e, aydınlığımıza en bilgisiz ve cüretkâr, "işid" misli küstah ve korkak bir saldırı zamanında, sanki içgüdüsel ve sanki kendiliğinden fırladılar. İntikamımızdır.

Birisi benim, "Atamanoğlu" tarihimdir ve adı "Osman" değil Ataman'dır; bu isim, Türkler'de ve Moğollar'da varlar. Bazı Rus romanlarında, Türkler ve Kazaklar geçerse, Şolohov'un *Durgun Akardı Don* ve *Don Kıyısında Hasat* şaheserlerinde bu isimle karşılaşıyoruz. Ve bu adı, "Ataman" ki "başkan" anlamına yakındır, hâlâ kullanıyoruz ve Romalılar, bize, Ataman Beyliği'ne de "ataman" ya da "ottaman" demişler ve biz işte buyuz. Biz Osman'dan türemiş "Osmanlı" değiliz ve biz "Atamanlı" sayılıyoruz. Gericilerden intikam alıyoruz.

***

Uğur'u hatırlıyorum, Mumcu, sık sık "haydi gelin televizyona," diyordu, meydan okuyordu, ben okumuyorum, televizyon mu, "utanç yeridir", en karanlık yer yaptılar. Ancak, "Ataman" oluşumuza karşı çıkmaları imkansızdır. Bütün kanıtları Atamanoğlu Fatih'te vardır. "Atamanoğlu", umuyorum, kitapçılarda yer almak üzeredir.

***

Peki büyük bir buluş mu, benim buluşlarım, Kopernik Devrimi ya da Newton'un "yer çekimi yasası" türü çok çok basittirler. Herkes bulabilirdi, bu yüzden "Kopernik Devrimleri" pek çoktur, Feuerbach'ınki de bir Kopernik Devrimi'dir. "Tanrı bizi yaratmadı, biz Tanrı'yı yarattık," demişti ki, bunu dediği zamandan beri, biz hepimiz Feuerbachçı olduk ve hâlâ aynı yerdeyiz. Benim "Birinci İnönü Zaferi yoktur" işaretim de bir tür Kopernik Devrimi'dir; resmi tarihimizde, "geldiler" ve "hücum ettiler" yazıyor ki, ben, hayır, "döndüler" ve sarıki habersiz, "gittiler", zaferimiz hiç olmadı, böylece tersine çeviriyorum. Düşünebilenler, her zaman Kopernik Devrimi bulabiliyorlar ve bunu, vurguluyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Dünya, "sabit" ve yerinde "duruyor" diyorlardı ve Kopernik, "hayır hayır, dönüyor" dediler ve bazılarına göre bir çağ açtılar. Ataman'ın babasında ve kardeşlerinde ve tabii oğlu Orhan'da, bir tek Arabi isim yoktur ve Kuran okumayı ise hiç bilmemektedir. O halde Ataman'a dönüyoruz. Ve döndürüyoruz. Ataman'dırlar ve modern anlamda, laik olduklarından kuşku duymuyoruz.

***

Cahiller, Fransa'dan "aldık" diyorlardı ve tam tersi, Mısır'a işaret ediyordum, Hidiv Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşa, bütün kapılar açıldı, Kütahya'ya kadar geldiler ve biz, "Paşa, geri dön, programına teslim oluyoruz" diyorduk ve buna "Tanzimat" adını verdik. Çok hoş, gururumuz yüksektir, ne alırsak sanki Avrupa malıdır ve böylece, derin bir aşağılık kompleksini saklamaya çalışıyorduk.

***

Not ediyorum, bu kitapta yerimiz kalmadı, i-marşı'nın Mehmet Akif ile hiçbir ilgisi yoktur, zavallı Ersoy'un "günahını almayınız" diyorum ve bu, içinde "Türk" adı geçmeyen pek garip manzume, Yahudi oturaklı'dır ve yer bulursak, "*Devrimci Yazılar*" çalışmamızda yayınlayabiliriz. Muhtemel ve mümkündür. Koçgiri'de, Ankara'da Kurtuluş Hareketi, Kürtler'in önünde büyük yenilgi aldılar ve geçici olabileceğini tartamadılar, Mart 1921, pek korkak ve aşırı dindar, tavizkar, Tevrat'tan çeviri manzumeye sığındılar. Peki, gericiliğe çakıldılar ve gericilik çaktılar.

Gericilik mi, Sovyetler Birliği'nin kuruluşunu çalışırken fark etmiştim, "yedi canlıdırlar." Köklerinden kazımak zorundayız.

***

Asıl intikam'a ve devrimci çalışmaya geliyorum, pek çok emek ürünüdür; biz zındanda iken, hapsimiz daha uzundur, ama Zafer Toprak, 2012 ve 2014 arası diyebilirim, dört kitap çıkarmışlar. Bunlardan birisi, *Türkiye'de Milli İktisat*, ilk baskısı 1982 olmakla birlikte, şimdi yenilenmiş şekliyle, önümüzdedir ve temeli aynı olmakla birlikte, daha zengindirler. İlk yayınlandığı zaman okumuştum ve gerçekten "yeni" diyebiliyorum. Peki, başka ne diyorum; bir, çok bilimsel, iki, galiba zındandaydım, "akepe bizi, solcuları, tekrar Kemalist yaptı" açıklamasını yapmıştım, şimdi, Zafer Toprak'ı okuduktan sonra, Cumhuriyet'e güven duyuyoruz, yapanları çok seviyoruz. Daha açık not edebiliyorum, Zafer Toprak, bize, kuruluşu sevdirmektedir. Üç, bambaşka bir Mustafa Kemal var, Ziya Gökalp mi, çok çok ciddidir ve Ziya, kendi öneminden emindir. Dört, Jön Türk Devrimi ile Kemalist Devrim, birbirine bağlıdırlar ve Zafer Hocam,

Levent Şahverdi Arşivi

Meşrutiyet Devrimi'ni başlangıç sayınaktadır. Peki bu özete ne denebilir; "müthiş", Hoca'nın ürününe öyle bakıyorum.

Peki ve özetle, Zafer Toprak'ın kitaplarını okurken heyecanlandım, öğrendiklerim ile büyüdüm ve yazarken kıvanç duydum. Ve Hoca'nın bize tanıttığı, tarih kitapları yazan Ali Reşat, çok ciddidir ve böyle başlıyorum. Demek ne öğretmenlerimiz vardılar; galiba yazdıklarımdan heyecanlanıyorum.

Bir sırrımızı ifşa etmek istiyorum, Doğan Avcıoğlu ile Yalçın Küçük için "ciddi" en büyük övgüdür. Tarih kitapları yazan öğretmen Ali Reşat'ı övüyorum. Bir kuşak Reşat'ın kitaplarıyla yetiştiler. Zafer Hoca, karanlığın inişini de yazıyorlar ve ben girmiyorum.

***

Kitapların kitabını yazıyorum. "Üniversite" oluyoruz.

***

Yazmayı sürdürmek istiyorum. Zafer Hoca'nın *Popülizmi*'ni, 1908-1923 daha sonraya bıraktım. Yere ihtiyacım var. Eserlerinin kapaklarını sunuyoruz. Görülmesini istiyorum.

***

Peki, neler ekleyebilirim ve a, Kurtuluş mücadelesini yapanlar, pek imkansız ve çaresizdiler, "bilmiyorlardı" ve bilenleri hiç yoktu, bunu hep duyuyorduk. Güzel, benim, bu safsataya inanacak kadar bilgisiz sayılacağımı ya da sayıldığımı düşünmüyorum, ancak Zafer Toprak'ı okuyanların tamamı artık bu tür boş sözlerden çok uzaktırlar. Jön-Türkler ve Kemalist Devrimciler, Avrupa'yı, özellikle Fransa'yı yakından izliyorlar ve biliyorlar. Başta Mustafa Kemal var ve Çankaya'da içki sofraları, Zafer Toprak'ın çalışmalarında hiç yokturlar. Zafer Hoca, içki sofrası olmadan da Mustafa Kemal'i yazabilen tarihçidir. b, Hep ileri sürdüm, zaman zaman televizyon konuşmalarımda sesimi yükselttim, askeri her okula ve başta Harp Akademileri'ne ne kadar cahil, yobaz ve faşist varsa, sadece bunları "hoca" olarak topladılar; yıllardan beri böyledir ve sadece gericiliktir, diyebiliyorum. Şimdi işte öğretmenler ve işte kitaplar; bunu hep takip etmek durumundayım. Bundan sonra Harp Akademileri aynı yolu izlemeyi sürdürürlerse, Cumhuriyet düşmanlığı ile özdeş tutmak durumundayız. Öyle yaparız.

***

Anne ve babası öğretmen, adını, Hitler yenildiği zaman doğduğu için, 1946, "Zafer" koymuşlar. Amcası Ömer Faruk, ellili yıllarda okuduğum bir yazardı. Ülkü, Işık Toprak Bey'in eşi, Ankara

Levent Şahverdi Arşivi

Sanat'ta başrol oyuncusu, köylü kızları oynardı, tiyatroyu ve köylü kızı Ülkü'yü kaçırmazdık; yakın zamanda bir gün buluştuk ve Özgür Üniversite'den Şirin ve Devlet Tiyatrosu'ndan Umut da varlar, Zafer Toprak'ı araştırıyordum. Ve Zafer Hoca'nın, hepsini duyarak yazdığını duyuyordum. Peki, duymadan mümkün mü ve mutlak hayır, çünkü, Türkiye'yi sunuyorum.

***

Arkasından, "saf ve bakir Anadolu çocuğu" Güngör Uras'ı yazmaya başlıyorum, bu adı kendisi koymuş; ben, "Güngör Uras Tarihi" demeyi tercih ediyorum. Güngör'ün kitabı, 1960 ve 1970 yıllarını içine alan bir tarih, içinde "her-şi" var ve ne seçmeli, bu yüzden yazarken zorlanıyorum. Bir kültür tarihi, tiyatro tarihi, oligarşi tarihi, planlama tarihi, tüsiad tarihi ve hepsi buradalar. Soruları Haşim Akman soruyor, Profesör Doktor Güngör Uras cevap veriyor ve hem soran ve hem cevap veren çok ciddi hazırlanmışlar. Ankara'da İntime Pastanesi ve İstanbul'da Atlas Sineması'nın yanında, Kulis'e bitişik, Haldun Dormen'in Yeni Sahnesi'ni hatırlıyorum.

İntime'de danslı çay tertiplerdik, elli yıl öncesindeyiz, Fikir Kulübü'nün başkanı olduğumda "çay" düzenledik, para toplardık, başka yolumuz yok ve eylemleri öyle yapardık. Haldun Dormen bilmez, ben Haldun'u tiyatro öğretmenim de sayardım; lisedeyken, altmış yıl öncesindeyiz, Yeni Sahne'yi hiç kaçırmazdım. Cahit Irgat'ı pek severdim, bana, "sol" kokardı, neredeyse çocuktum. Ankara'da, Suna Kan'ın eşi Faruk Güvenç'i de müzik öğretmenim bilirdim; Amerikan Kültür Merkezi'nde pazar günleri, açıklamalı müzik seansları yapardı, herhalde teyp idi, hep oradaydık. Peki, orada olan biz kimdik ya da ne idik, bizim için her-şi, öğrenmek demekti ve Güngör'ün tarihinde bunların hepsi yazılıdır. Hayır, kendimden söz etmedim, saf ve bakir Anadolu çocuğunun yazdıklarını canlandırdım. Cumhuriyet'in tılsımlı olduğu yılları aktarmaktan hoşlanıyorum.

***

Güngör Uras Tarihi'nden "O Zamanlar..." başlıklı bir kutu düzenledim, Haşim Akman soruyor, kadın-erkek ilişkisi, nasıllar... Güngör Uras cevap veriyor, "hiç öyle bir ayrım yoktu o zamanlar" ve bu tarihin bilinmesini istiyorum. Babanız banka müdürü..., "o zamanlar kimse sormazdı", başka bir Türkiye ve Türklük var; biz hepimiz efendi ve terbiyeliyiz. Kalın bir kültür tarihi ve bir adab-ı muaşeret tarihi, herkesin başucunda bir ansiklopedi hazırdır.

Peki bu "saf ve bakir çocuk" kimdi, Devlet Planlama'da bir olduk. Sonra ayrıldı, İstanbul'a gitti ve tüsiad'ın en tartışmalı zama-

Levent Şahverdi Arşivi

nında genel sekreterlik yaptı. Güngör, tüsiad'ı bir esnaf kuruluşu olmaktan çıkardı ve çok ciddi bir kuruluş haline getirdi. Ve bütün büyük zenginlerin yakın arkadaşıydı; Vitali Hakko ve Vehbi Koç bunlar arasındaydı. Osmanlı'da paşazadelerin mürebbileri vardı, Avrupa'dan getirilirdi ve bizim Güngör, Koç'un Hakko'nun bir tür mürebbii olmuştu, onları yonttu ve yetiştirdi, demek istiyorum. Ve sanki Anadolu'dan gelmiş zengin çocuklarını yontuyor ve kibarlaştırıyordu; görmek ve okumak gerek, Tarih'inde buluyoruz. Öyle mi, "Güngör öncesi" ve "Güngör sonrası" hallerini karşılaştırmak mümkündür ve tavsiye ediyorum.

***

En büyük zenginlerin en yakın dostuydu, sabah yürüyüşleri yapıyordu ve bana göre, Arkadaşım Güngör, zenginleri sevmiyordu. Halkçıdır ve günlük iktisat yazılarında hep "Ayşe Teyze" iktisadını arıyor ve savunuyordu. İlaveten, Güngör'e "solcu" derlermiş, "pek değildim", buna işaret ediyor, doğrusu karar veremiyorum.

***

Tarihe dönebilir miyiz, bu büyük ve içinde "her şey var" tarihini yazmadan önce de, babası Halit Beşiktaş'ın tarihine çok merak duyuyordum ve bu kez çok dikkatle inceleyebildiğimi düşünüyorum. Bir, Mülazim Halit Bey, Kemalistler'den önce, Anadolu'ya ve "devrim" için görevle gelmişler. Kuzey Afrika'da, Teşkilat-ı Mahsusa'dan bulunmuşlar ve sonra Ankara'ya göndermişler. İki, Kemalistler gelmişler ve Ankara'dan kovmuşlar. Peki, bu ne demek, Güngör Babası'nı çok seven birisidir ve peşine düşmüş, arıyor, amma tatmin edici cevaplar bulamamışlar.

Güzel, cevabı Güngör Uras'ı aşmaktadır ve çok kısa özetlemek istiyorum; bana aittir ve *Çıkış İki*'de, buradaki sayfalara işaret etmekle yetiniyorum. Şöyle, a, Anadolu'da bir "kapalı" mücadele görüyoruz. b, Sonuçtan emin görünüyorlar ve savaşçıya, deneyimli kadrolara pek ihtiyaç duymuyorlar. c, Güvenmediklerini almadılar ve daha önce ya da sonra gelenleri kovdular. d, Nazım Hikmet'i reddettiler; Çanakkale Kahramanı Esat Paşa'yı ve Kafkasya Kahramanı, kardeştirler, Vehip Paşa'yı yaklaştırmadılar. Güzel, bu konu için de, bulunabilirse, benim *Gizli Tarih* pek iyi bir kaynaktır ve yenisini yazmak istiyorum ve *Gizli Tarih*'i çalışma dairemde ve sadece kendim için tutuyorum. Ve hepsi bu kadar diyorum.

Ve Halit Beşiktaş'ı hemen uzaklaştırdılar. a, ya Çerkez Ethem'e yakın gördüler ve b, ya da Enver ile temas buldular. Halit Beşiktaş'ın Ankara'dan atılması mı, Çerkez Ethem krizinin çıktığı ve Enver'in

Levent Şahverdi Arşivi

ya da Mustafa Suphi'nin dönmek istediği zamanlara denk düşmektedir. İzin vermediler ve birini, Karadeniz'in bu yanında, diğerini ötede, öldürdüler. Mülazım Halit Bey'e gelince, zamanı geldiğinde, banka müdürüdür. Demek yalnızca şüphelendiler.

***

Güngör'ün eşi Nuran ile Planlama'da, Uzun Vadeli Planlar'da, birlikte çalıştık ve demek bir yakınlığımız var. Kızı Elif'i tanımadım, ancak sanki bir maceracı, dedesinin mesleğine, Teşkilat-ı Mahsusa, düşkün görünüyor. Pek güzel okumuş, New York'ta baro'ya dahi girmiş, artık pek zengin bir kapıyı açmıştır, ama Güngör misli, zenginliği istemiyor, tuhaf, birdenbire bırakıyor. Sonra başka okullara başlıyor ve şimdi İznik Çinileri yapıyor, Amerika'da sergiler açıyor. Ben, bunu dedesi Mülazim Halit Bey'in yoluna düşüş olarak anlıyorum. Hiç yerinde duramamak ve Osmanlı'nın hep yerinde duran sanatına bağlanmak; herhalde burada Mülazım Halit Bey'in ağır çekişi var. Atamanlı ve devrimci dede, Elif'i bir Osmani sanata çekmektedir. Buradayız.

***

Güzel, "şaşırmak" mı, bilime ve buluşa çeken işte budur. Bunu hep yazıyorum, bilim adamını hep, Einstein'ın şaşkın ve sevinçli yüzünde görüyorum, icada çok yakındır. Peki, hoş, *Çıkış*, ikincisi bitmek üzere ve Profesör Ergun Türkcan'ı, Korkut Boratav'ı, Taner Timur'u, Zafer Toprak'ı ve Güngör Uras'ı yazmayı, daha doğrusu kitaplarının kitaplarını tamamlıyorum. Peki, güzel de, benim tamamladığım nedir; bu beş aydın ya da yazar, beşi de aynı ocak'tan, Siyasal Bilgiler'den çıktılar ve kendimi de koyarsam, altı ediyorlar. Çok güzel ve çok güzel, kendimi çıkarırsam, benim bulabildiğim bu beş parlak insanımız, Siyasallı'dırlar ve orada yetiştiler. Dahası da var, ben, 1952-1972 arasında Siyasal Bilgiler dünyanın her tarafında çok parlak bir fakülte'dir, diyordum. Bunlar, bu parlaklar, işte bu mevsimin hasadıdırlar. Ve bunu bulduğum için yine seviniyorum.

***

Bu beş parlak ve yıldız "Hoca" ve ben her zaman "hocam" diyorum, Harp Akademileri'ne hem lazımdır ve hem de en çok layıktır. Ve şimdiye kadar kullandıklarının hiçbirisi "hoca" değildiler ve sadece gericidirler. O halde bir "devrim" bekliyorum ve hep takipteyim. Hatırlatıyorum.

***

Bir haberim var, yine sevinçli bir haberdir ve Kuzguncuk'u yazmaya başladım ve hemen anladım, mucizevi bir semttir ve daha fazlasıdır, diyebiliyorum. Ne hoş, "*Little Jerusalem*" de diyorlarmış,

Levent Şahverdi Arşivi

"Kudüscük" dahi olabilirmiş, eskiden adı Kuzgun Baba idi, sonra "Kuzguncuk" yaptılar ki "Kudüscük" adına çok yakındır. Ve Kuzguncuk'ta, Kuzguncuk'un Kudüs toprağına da yakın ve hatta bitişik olduğuna inananlar çokturlar.

***

Çıkış'ta ve birinci kitapta, "l'Alliance Israelite & El Tiempo: Osmanlı Türk Aydınlanması" var, ve tekrar tekrar okunmasını tavsiye ediyorum. Peki, Alyans Okulları'nı "Türk Aydınlanması" içine alıyorum ve El Tiempo, Balat merkezlidir, sanki birleşik kaplara sahibiz, Türk aydınlanması mekanizmalarına sokuyoruz. Peki, İstanbul'da Alyans Okulları mı, Kudüscük ya da Kuzguncuk'ta dört tane kuruldular. Sanki tüm Alyans, Kuzuguncuk'tadır.

***

Kuzguncuk'u yazmaya, *Hürriyet*'te ve orta bir yerde, İlker Başbuğ'un, Kuzguncuk'ta 6-7 Eylül'de nasıl yangın ve yıkım olmadığını anlatması üzerine başladım. Talan için ve yıkmak üzere İlkerler'e, kapılarına dayanmışlar, çetenin başı "dokunmayın" demişler ve dokunmamışlar. Peki ne; Türkiye'de, Atamanlı'da, hiçbir zaman ve hiçbir yerde, Yahudi yerlerine dokunmazlar ve dokunmayız. Ve 6/7 Eylül tarihinde, hiçbir yerde, Yahudilerimize dokunmadık; hep planlı ve programlı yaptık, başlarında bir ekip başı vardı, izin vermezler ve vermediler. Bizde yıkım ve talanlar planlıdırlar.

***

Birtakım Cumhuriyet düşmanı cahiller, "Varlık Vergisi Faciası" dahi dediler, "Yahudi zenginlerimizi Aşkale'ye götürdüler," ve vesaire dediler. *Gizli Tarih* çalışmamda ayrıntılıdır, iki ayda sekiz bin kapışılmıştı, yenilemiyorum ve soruyorum, Aşkale'ye götürmeyip de ne yapacaklar, Cumhuriyet cahillerine hitap ediyorum. Hitler, Yunanistan'ı kavurmaktadır, Batı'da sınırdadır, girmek üzeredir, girdiği zaman holokost yapar, kurban ya da "kavurma" demektir ve bunun için Sovyet sınırına aktardılar. Gestapo Batı'dan girerse, girdiği an, Yahudilerimiz, sınırı aşarlar ve Sovyetler'dedirler. Cumhuriyet düşmanları, insafsızdırlar. Bu, sadece Yahudilerimizi korumadır.

***

Önce "dönme" diyorlardı ve Sabetayist sözünü öne sürdüm. Sabetayistler olmasa biz Cumhuriyet'i kurmada pek zorlanırdık; bunu deklare ettim ve hep tekrarlıyorum. Şimdi rahattırlar; her kitap fuarında beni buluyorlar ve rahatlıklarını bana akıtıyorlar. Şimdi başka bir yerdeyiz ve bizim Yahudiler ile ilişkilerimiz bambaşkadır. Artık buna bakıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Kuzguncuk küçük mü; dört tane Alyans okulu vardı. Bu bir, Sevim Burak, Kuzguncuklu'dur; öykülerinde Tevrat üslubu hakimdir, okuyorum. Annesi Yahudi idi, babasını bilmiyorum, incelemedim ve Sevim, Kuzguncuk'ta bu dünyadan ayrıldı. Ve iki, cenazesini, Kuzguncuk'ta bir camiden aldılar ve Nakkaştepe mezarlığına koydular. Kuzguncuk sınırları içindedir, çok "*holy*" Yahudi mezarlığıdır ve Nakkaştepe'de bir de Koç Holding'in karargâhı bulunmaktadır, yerindedir. Peki, bilinen tarihi alt üst etmeye başladığımı tekrarlıyorum. "Korkma", bu söz, İngilizce "*fear not*", İşaya Kitabı'nda yedi kez var, i-marş'tan da biliyoruz; "korkma" diyorum, bu birlik sanıldığından derindir. Derinliği yazmaya hazırlanıyorum.

***

Aklıma düştüyse, iyice tarttıysam, hiç tereddüt etmedim, "Obama Doktrini" derken, dünyada benden başka, bu sözü kullanan bir tek insan yoktu. *Çıkış*'ın birinci kitabında, "10 Ağustos/12 Eylül 2014 Tezleri" mevcut; okumuş olanlara tekraren ve okumayanlara derhal okumalarını öneriyorum. Çıkar çıkmaz, "Obama Doktrini" ilan ettim, Amerika en az altı ay sonra bu deyişi kullandı ve ayrıca aramızdaki fark büyüktür. Ben, Truman Doktrini'nin tekrarını görüyordum; Amerika'da, 7 Nisan 2015, İran ile yapılan anlaşmayı önemsediler ve böylece bir doktrine oturdular. Bakışlarımız çok ayrıdırlar.

Benim gördüğüm, Mart 1947 Truman Doktrini'dir ve bu kez, Ortadoğu'da bir tehlike buldular, kendi icatları ağır islam şimdi en büyük tehlikedir ve kurtarmak üzere, Kürtler'i parlatmaya karar verdiler. Bir, Kürtler, Türkler'den ayrılmıyorlar ve iki, Kürtler öne geçiyorlar, Türkler geriye düşüyorlar, bunları görüyordum. Türkler artık ikinci sınıftadırlar ve Ortadoğu da, bundan sonra Amerika'nındır. Özetlemiş oluyorum.

***

İşte Putin, benim tarif ettiğim Obama Doktrini'ne bir tepki olarak Lazkiye'ye indiler. Kabul etmek gerek, Sovyetler, 1967 ve 1974 yıllarında, Mısır'ı teslim ettiler ve ama, Putin daha cüretkârdır. Hafif ya da ağır olduğuna bakmadan, Suriye'nin sorunlarını vurmaktadır. Peki, şimdi Kürtler'in iki koltuğunu görüyoruz; yalnız, yine *Çıkış*'ın birinci kitabında, "Türk Savaşları'nda Kürtler" tarihini bulabiliriz, Rusça'dan aldık ve Kürtler, daha çok Rusya kolunu seçiyorlar. Hep öyle davrandılar.

***

İslam mı, en son on beş yıllık ölçüsüzlük ile Türkiye'yi tüketti-

Levent Şahverdi Arşivi

ler. Artık bir kıymet-i harbiyesi'ni bulamıyoruz. Şimdi döndüler ve döndüler, Washington'u buldular. Bitmektedir ve bitiriyoruz. Düştüler, demek durumundayız.

***

Kendimi tekrarlayabilir miyim, ilk kez 1962 yılında telaffuz ettim, genç milletvekili Suphi Baykam, Bedri'nin babası, cehepe için, Ticaret Bakanlığı Bütçe Sözcüsü'ydü, "Yalçın, hazırla bi-şi" demişti. Planlama'daydım, yardım ederdik, bir de "kızıl olsun", eklemişti, Ortak Pazar'ı reddeden ve "Doğu Birliği" öneren bir metin hazırlamıştım, aklımdan hiç çıkmamaktadır. Hâlâ buradayım ve bazen bunu, "büyümezsek küçülürüz" ya da "Musul'u almazsak Diyarbekir'i veririz" şeklinde de formüle ediyorum. Söylediklerim iki açıdan doğrulanmaktadır. Artık, 12 Eylül Darbesi'nde, Türk Ordusu'nun, islamlaşma politikası uygularken, bunun bir küçülme ve küçültme yolu olduğunu bildiğinden kuşku duymuyorum. İslamizm, bir küçülme yoludur; artık gözümüzün önündedir.

***

Artık her yer küçüktür.

***

İki, pratik hem yol açıyor ve hem zorluyor. Daha büyük bir güçle, Türkiye ve Suriye, "Tek Devlet" diyoruz ve aksini düşünemiyoruz. Tek Devlet mi, *à demi faite,* bu artık ezberimizde var. Ve buna Musul dahildir ve Mustafa Kemal'in vasiyeti olduğunu çıkarmıştım, ayrıca hatırlatıyorum. Devamla, Türkler ve Ermeniler, "Tek Toprak", buraya gelmiş durumdayız ve bir zorunluluk olarak önümüze çıkmaktadır. Önümüzdedir, demek istiyorum.

Güzel de, bunları yazarken, ne diyorum; tabii biliyorum, "akepe'siz bir ülke" tarif ediyorum. *Sine qua non*, bu her türlü sorunumuz için, bir "olmazsa olmaz" şartıdır ve kurtuluruz. Kısaca kurtulmak, kurtulmak'tır. İşte buradayız.

***

Bir haberim daha var, Deniz Hakan ve Okan İrtem, bundan böyle, yazarımızdırlar; "ansiklopedi" demiştim ve artık madde yazarlarımızdırlar. Şu da var, Deniz'in bu yıl, Okan'ın daha sonra doktoralarını almalarını ümit ediyoruz ve demek artık "üniversite" oluyoruz. Demek yazarlar tükenirken yazarlar çıkarıyoruz. Ve bu ne demek, biz bu Cumhuriyet'in aydınlarıyız ve tükenmeyi bilmeyiz. Ve tabii kabul etmiyoruz.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Ne güzel, Gorkiy, "üniversitelerimiz" diyordu ve ne tuhaf, en olmayacak ürünlerimi zındanlardan topladım. Gorkiy, çok büyüktür ve sözünden çıkmıyorum. Çıkmıyoruz.

***

Artık *Çıkış*'lara son şeklini Deniz veriyorlar ve girecekleri seçen ve girmeyeceklere karar veren Deniz'dir. Tekin'e teslim etmektedir ve ben, görürsem, çok sonra görüyorum. Ve artık Deniz'e, İrtem'e, Barış Zeren'e teşekkür etmiyorum; çünkü, artık ortaktırlar. Ortaklıkta teşekkür yoktur ve çünkü ortaklık, bazen "kolektivite" de diyorum, birlikte yüksek bir haldir. Ne hoş, köylülerim, büyüklerim, beni "ortak" der ve severlerdi, tekrarlıyorum. Demek, ortaklık ya da kolektivitede sevgi var ve borçlanma yoktur. Yalnız, Güngör Uras Tarihi'nde yazılıdır ve hep şükran duyuyoruz.

***

Üstadların Hasan Fehmi Demir, Üstad Yiğit Akalın ve Üstad Sedat Akçelik, üstadlarıma, şükranların hep artmaktadır. Sadece hukukta değil ve her işimde parmakları var. Sevgilerimle ödüyorum.

***

Tabii işlerim ve yüklerim İstanbul'da yoğunlaştılar, Ankara'da benim kıdemli hukukçum ve yıllanmış arkadaşım Dursun Ermiş her zaman yardıma hazırdırlar. Hiçbir zaman eksik olmadılar; dostluğu beni rahatlatmaktadır. Burada anıyorum.

***

Bitiriyorum, a, 1977 yılında, İsrael'de İşçi Partisi'ni indirdiler ve şeriatçı ve terörist Begin iktidar oldular. b, Bir yıl sonra Vatikan'a, İkinci Jean Paul'u papa olarak oturttular, kapitalizmin en karanlık dönemini başlattılar. c, 1979, İran'da Şia-şeriatı iktidardadır ve "Humeyni Devrimi" diyorduk. d, 12 Eylül 1980 yılında, *Fitne*'yi herkes okumalıdır, Washington uzmanlarının eliyle ordu, Nakşibendi Darbesi'ni yaptı ve her tarafa Nakşileri yerleştirdiler. Artık dünya çok karanlıktır.

Ve şimdi kapitalizmin ve sosyalizmin beşiğinde, İngiltere'de, ahlaklı, "solcu" ve bisikletli Corbyn ansızın İşçi Partisi'nin başındadır; belki Fabian'lardan sonra ilk kez olmaktadır. Büyük Britanya gericiliği nerede ise çıldırmaktadır ve askeri darbe yapmaktan dahi söz ediyorlar. Güzel, Akdeniz'in doğusunda, Yunanistan'da Syriza, en elverişsiz şartlarda ve her şeye rağmen, ikinci kez iktidar olmaktadır. Diğer ucunda, İspanya'da "sol" zorlamaktadır.

Dünyada yel, soldan esmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Putin, Akdeniz'in doğusuna inmiştir ve ılımlı ya da yobaz ayrım yapmadan İslama savaş açmıştır. Emperyalistler çılgına dönmüşler ve "soğuk savaş" açmak istiyorlar. Artık dünya iki kutupludur. Buraya kadar gelmiş durumdayız. Belki de elli yıllık bir cycle'ı attık ve yenisine dönüyoruz.

***

Peki bizler mi, Zafer Hocam, Meşrutiyet Devrimi'ni pek güzel yazdılar, 1908, ve ben de eskiden beri, 1904-1905 Rusya, 1911 Çin ve arada pek çoğu, bir burjuva devrimler dizisine işaret ediyordum. Güzel, 1930 yıllarında, "on yılda demir ağlar" marşını söylüyoruz; söylüyoruz, ama aynı tarihlerde, Almanya, Rusya ve Amerika'da sadece inşaat ve sanayileşme varlar. Hiç dışında kalmıyoruz. Sanki dünya kararınca, biz de karanlığı üzerimize örtüyoruz.

Şimdi başka bir dünyaya açılıyoruz. Işıklar yanmaktadır. Demek, dış dünya karşısında çok edilgeniz. Işıklarımızı yakarız.

Başta akepe ve başta Erdoğan, şimdi, bütün karanlıklar gömülmektedir. Ve son'dur, "sonları" diyebiliyorum. Ve şimdi son haberime gelmiş durumdayım, burada verdiğim bütün haberlere sevinç yükledim, işte böyle bitiriyorum. Işıklarımızı yakıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BİRİNCİ SURE

GİZLİ TARİH
KUZGUNCUK

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

KUZGUNCUK'TA 6/7 EYLÜL YANGINDAN VE SOYGUNDAN YAHUDİLERİMİZİ KORUMAK

Uzun zamandır, Kuzguncuk'u yazmak istiyordum, belki de "mecburum", belki bir çekirdektir, bir "*kernel*" de diyebiliriz, hatta "*embryonic*" hal sayabiliriz; peki neyin "rüşeym" derecesi ve ne için bir "model", şu aşamada pek bilemiyorum. İşaret ettiği ya da sezebileceğimiz düzenin, cismin ya da kütlenin, belki de dünya'nın, daha büyük ve daha gelişmiş olması ihtimali vardır. Korkuyorum, çünkü çok öğretici olabilir; sır açıcıdır, ama *Sırlar* çalışmam yepyenidir, yetmiyor mu, kaygılanıyorum. Fakat, İlker Başbuğ'un "Kuzguncuk'ta, beni 6/7 Eylül'den korudular," ifşaatı önümüzdedir. O halde gözümü kapatmam zordur ve Kemal Tahir Türkçesi ile, "mümkünatı yoktur." Başlıyorum.

***

Sakallı Nurettin Nuri Paşa olarak biliyoruz, 1873-1932, milliciydi ve cüretkâr bir komutandı. 12 Mart 1921 tarihinde, Koçgiri'de, Kürtler isyandaydılar ve büyük başarılar elde etmişlerdi. Ankara yılmıştı, ödüne hazırlanıyordu; benim, "Jüdaik Oturaklı" tarif ettiğim "i-marş" da bir ödün ve eskice dilimizle, bir tavizdir. Sonra, Nurettin Paşa "merkez komutanı" olarak geldi ve Dersim'i bastırdı; "kıyıcı" bir asker olarak nam salmıştır. Arkasından, İzmir Komutanlığı'na atandı; bir, Ali Kemal'in linç edilmesi ve iki, Kurtuluş'u izleyen "İzmir Yangını", 1922, Sakallı Nurettin Paşa zamanındadır. Hep örgütleyicisi olduğu iddiaları ile karşılaşıyoruz. Ve bu ünlü orgeneral Cumhuriyet döneminde askeri şûra üyesi oldular ve aktif komutan yapmadılar. Bir kabul-işaret sayabiliriz.

Nurettin Paşa'ya bağlanmaktadır, yangın'dan önce İzmir'deki Yahudilerimizin evlerine ve iş yerlerine işaretler konduğu ileri sürülmüştür ve peki doğru mu, işaretliler korundular; hiç zarar görmediler, öyleyse, doğru kabul etmek durumundayız.

Güzel, burada, İzmir Yangını'nı bir kenara bırakıyorum ve çok bilinen "6/7 Eylül" talan ve çapulculuğunu ele almak istiyorum. Ne de olsa bu çalışmayı "Eylül" Ayı'nda tamamlıyorum.

***

Levent Şahverdi Arşivi

İlker Başbuğ

6 EYLÜL KUZGUNCUK & BİRİSİ: "BU EVE DOKUNMAYIN"

6 Eylül akşamı biz de evdeydik. Birden bizim sokağın başında büyük bir gürültü ve bağırışlarla bir grup gencin ellerinde sopalar ve Türk bayraklarıyla ilerlediğini gördük. Başlarında mahallede oturanların kimler olduğunu bilen bazıları vardı. Onların verdiği işaret üzerine "azınlıkların" oturduğu ev taş yağmuruna tutuluyordu. Ortalık adeta toz duman içindeydi.

İlerleyen topluluğun oturduğumuz eve doğru yaklaştığını gördüm. Kuzguncuk'a geleli sadece birkaç ay olmuştu. Bu nedenle gençler tarafından pek tanındığımız düşünülmezdi.

Topluluk bizim evin önüne yaklaşınca içlerinden birisi bağırdı: "Türk Bayrağı Gösterin!"

***

Ancak, o anda topluluk içerisinden birisi bağırdı: "Bu eve dokunmayın! Burada Orhan Abi'nin Ailesi oturuyor."

Orhan Abi dayımdı. O anda evde değildi. O dönemde Kuzguncuk'un en tanınan gençlerinden biriydi.

Topluluk bizim evin önünden ayrıldı...

***

.....

İlker Başbuğ, *Nasıl Bir Türkiye*, İstanbul, 2015, s.39.

***

İşte tam bu sırada, CIA, elindeki belgelerin bir bölümünün gizlilik süresi tamamlanmıştı ve açıkladılar. Eylül ayındaydık ve 65 yıl öncesine ait, 6/7 Eylül Olayları ile ilgili CIA raporları da açıklananların arasındadırlar. Bizim basında da bir kısmını yayınladılar[1] ve şunları da okuyoruz: "Ayaklanmalar başından itibaren açıkça iyi bir

1 *Odatv*, 19 Eylül, 2015.

Levent Şahverdi Arşivi

şekilde planlanmış ve organize edilmiştir, o kadar iyi planlanmış ve organize edilmiştir ki kendiliğinden yapılmış olması imkansızdır." Güzel, Başbuğ ifşaatına göre, CIA raporuna güvenmek durumundayız. Devam ediyorum, "mümkünatı yok" ve inanmamak zordur.

***

Orhan Dayı hakkında bir bilgimiz yok, ancak uzun bir zamandır Kuzguncuklu olduklarını biliyoruz. Başbuğ daha çocuktu ve babaları vefat edince, Kuzguncuk'a geldiler, dayıları ile oturuyorlar. Peki, arkası var, İlker Başbuğ Kuzguncuk'ta evlendiler; eşi Sevim ya da Sevil Hanım'ın kızlık soyadı, "Gelelim" idi ve annesinin adını, "Talia" olarak biliyoruz. Başbuğ'un kayınvalidesi İbrani'dir, ve adı "Tanrı'nın Nemi benimdir" anlamındadır. "Tal" ya da "Talia" adı İsrael'de çok kullanılıyor[2] ve biseksüel olduğunu biliyoruz.

İlker Başbuğ'un ifşaatı pek önemlidir. Yalnız diğer kaynaklara göre tartışmalı bir yanını görüyoruz; sağlam kaynaklar, bozgunculaların Kuzguncuk'u toptan koruduklarını ileri sürüyorlar. Bir tartışma gerekmektedir. Kısa olsa da yaparız.

***

Önce daha küçük bir tartışma açmak istiyorum, ben bu aktarmayı Başbuğ'un kitabından aldım, ancak *Hürriyet*, Başbuğ'un kitabını çok önemsemiş görünüyor ve parlak tam sayfa çıkarmışlar.[3] Olabilir, fakat bu ifşaatı neden seçmişler, merak konusudur ve ediyorum. Buna, a, *Hürriyet* gazetesi yayına başlarken, "Yahudi sermayesiyle çıkıyor," iddiaları ile karşılaşmıştı. Sedat Simavi zamanıdır. İsrael henüz kurulmamıştı, ancak beklenmektedir. b, Yalçın Küçük'ün "İsrael, İsrael'den daha çok Türkiye'de güçlüdür," teoremi var. *Hürriyet*'te ve yüksek komutanlıkta çok kuvvetlidirler. c, Şimdi, bu şekilde, *Hürriyet*, Yahudilik ile Türkler arasında kardeşliğe benzer bir yakınlık olduğunu yazmaktadır. d, Bunu, gerçeğe aykırı bulmuyo-

2 Talat Paşa'nın adının Tal'dan geldiğini düşünmemiz isabetlidir. Onomastique'de ekleri önemsemiyoruz.

3 Bu sırada *Hürriyet*, "Başbuğ büyük ve güzeldir" ve "Özel ile yardımcısı Hulusi Akar çirkin ve çok kötüdür" dönemindedir. "Başbuğ kapattı ve Özel açtı" türünden masallar icat ettikleri zamanda idik; hakikatte ise, İlker Paşa, Necdet Paşa'ya açılacak asker kapısı bırakmadılar. Şunu da ekleyebilirim, yakın zamanda, bu dönemin pek yetkililerinden birisi bana, "İlker Paşa ordu evlerini dahi açtı, açmak için yer kalmadı," demişti, pek doğrudur ve pek biliyoruz.

Bu zaman mı, Erdoğan, Akar'ın, Genelkurmay Başkanlığı'na gelişini durdurmak istemektedir; bunu görebiliyordum, nedenini ise göremiyordum. *Hürriyet* mi, Erdoğan'ın epilepsi hastası olduğunu örtmek için, örtmeseydi, hiçbir yere gelemezdi, "fıtık" ya da "gizli şeker" türü hastalıklar icat edip sarılan gazetedir; yardıma koşmaktadır ve diktotarya'ya hep yardıma hazırdır. İzliyor ve müdahale ediyordum. Bu dönemde çok zaman "doğan savaş" yapıyordum.

Levent Şahverdi Arşivi

rum. e, Ben de bu düşünceyi geliştiriyorum ve burada devam etmek istiyorum.

***

Önemli meselemiz şudur; peki kim bunlar, Kuzguncuk'ta kimler yaşıyorlar, ki pek çok önem veriyoruz, mesele işte budur. Önce buna el atmak zorundayım.

***

Vital Cuinet

La Turquie administrative

KUZGUNCUK İNSANLARI

La population de Kouskoundjouk, comprise dans le chiffre précité celle de du IXe celle municipal de la ville de Constantinopole, est de 7,624 habitants, comme suit:

	hommes	*femmes*	*total*
Musulmans	*150*	*80*	*280 hab.*
Grecs Orthodoxe	*585*	*500*	*1,085*
Armenien Gregoriens	*1,509*	*1,200*	*2,709*
Israélites	*1,840*	*1,760*	*3,600*
Total	*4,084*	*1,700*	*7, 624 hab.*

On compte a Kouskounjouk 1,270 maisons. Celles d'Israelites qui forment le plus grand nombre des habitants, s'etendent sue le bord de l amer, dans la vallon et autur de residence du Khakham-bachi ou grand rabbin de Constantinople. Elles sont separées entre elles par des jardins.

***

.....

Vital Cuinet, *La Turquie D'Asie Geographie Adminstrative*, Paris, 1891, p. 654.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Pek güzel, Haham Başı'nın da Kuzguncuk'ta bahçeli evi olduğunu öğreniyoruz, sahildedirler. Bu arada biliyoruz, Nakkaştepe, Kuzguncuk'un sınırlarından birisidir, "Kuzeybatı" sınırı ve Balat'tan dahi cenazeler Kuzguncuk'a getirilmektedir. Şimdiden "*holy*" bir yer, "mübarek" olduğunu hissedebiliyoruz. Kudüs toprağına bağlıdır ve buna inanıyorlar.

Nüfusun yarıdan fazlası İbranidirler. Ayrıca ekliyoruz, Rumlar ve Ermeniler ile Yahudiler, hep aynı yerde yaşarlar. Cengiz Bektaş, "hoşgörü" yeri diyor ki herhalde doğrudur. Neden mi, "hoşgörü" de eninde sonunda bir zorunluluktur ve hep materyalist bakıyoruz. Bizde de, gecekondular kuruluşlarında çok hoşgörü'lüydüler; çünkü çok farklı yerlerden ve kültürden geldiler, birbirine hoş bakmayıp da nasıl bakacaklar, "men hayli hoşem" de demek zarureti var. Yahudilerden sonra Ermeniler ve Ermenilerden sonra Rumlar ve Türkler ve Sabetayistler ve hatta Çerkezler varlar.

***

Ermeniler ve Rumlar da yaşıyorlar ve İlker Başbuğ'un bu ifşaatından, bunlara saldırdıklarını ve talan ettiklerini düşünebiliriz. Yalnız, kaynaklarımızda böyle bir işaret bulamıyoruz; amma içerden ya da komşu mahallelerden, "plansız" soyguncular gelmiş olabilirler ve mümkündür. Belki de sadece "bayrak göster" gösterilerindedirler.

***

Ilam Karmi'yi bir uzman ve aynı zamanda bir otorite sayabiliriz, burası için, "*Little Jerusalem*" dendiğini Doktor Karmi'den öğreniyoruz;[4] "Küçük Kudüs" ya da "Kudüscük" olarak anlayabiliyoruz. Güzel, burasının adının, Fatih zamanında "Kuzgun Baba" olduğunu ve buradan geldiğini biliyoruz ve sonradan "Kuzguncuk" demişler, on dokuzuncu yüzyılda olabilir ve Kudüscük'e özendiklerini düşünebiliyoruz.

Nüfusunun on bine kadar çıktığı tarihlerde kayıtlıdır. Kuzguncuk'un ortasından İcadiye Caddesi geçiyor; bir tarafından Beylerbeyi'ne ve diğer tarafından Üsküdar'a pek yakındır. Üsküdar'a yakın olması, Karacaahmet mezarlığına ve tabii Bülbülderesi'ne pek komşu olduğu anlamındadır. Öyleyse, bir sınırında dönmelerin ve diğerinde Yahudilerin mezarlıkları var. Yahudi mezarlığı, Nakkaştepe, Kuzguncuk'un içindedir.

***

Nakkaştepe'de şimdi Koç Hanedanı'nın karargâhı var. Demek "*holy*" yer seçmişler ve pek layıktır.

4 Ilan Karmi, *Jewish Sites of Istanbul: A Guide Book*, İstanbul, 1992, p. 90.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Ilam Karmi'nin bir sonraki çalışmasında ise şu ve pek değerli bilgileri buluyoruz: "*The most important Jewish neighbourhood in the Asian side of Istanbul was Kuzguncuk. Two central synagogues, Beth Yakov and Virano was built in Kuzguncuk in the 19th century. It was not by chance that the modern Jewish shcool of the Alliance Israelites in Istanbul was built in Kuzguncuk, known for the western-orientation of its Jewish residents.*"[5] Pek güzel, on dokuzuncu yüzyılda, İstanbul'un ilk Alyans okullarının Kuzguncuk'ta kurulduğu haber verilmektedir; bir merkez inşa edilmektedir ve öyle anlıyorum. Alyans okulları, artık açıkça yazıyorum, modernite demektir ve okulları Kuzguncuk'tadır. Pek güzel, Kuzguncuk, demek ki bir aydınlanma ocağıdır. Hem "*holy*" ve hem modern'dir; tekrarlamış oluyorum.

***

Peki kaç tane, Profesör Rodrigue, Kuzguncuk'ta, 1879 ve 1880 yıllarında, birisi kız ve diğeri erkek, iki Alyans okulu açıldığını kaydediyor. Yalnız, bir de Dağhamamı semti var, Kuzguncuk'a çok yakın ve nerede ise içinde, aynı tarihte Dağhamamı'nda da iki Alyans açılmış durumdadır ve dört etmektedir.[6] *Çıkış* Birinci Kitap'ta El Tiempo ile birlikte, Alyans Okulları'nı aydınlanmanın merkezleri olarak yazmıştım ve Alyans'lar Kuzguncuk'ta ve El Tiempo Balat'tadır, Nakkaştepe ortak mezarlıktır. Öyleyse bambaşka bir kapının karşısındayız; bir "Kudüscük", burada bir aydınlanma "motoru" var, belki de "fabrika" çalışmaktadır, öğreniyoruz.

***

Peki kimler varlar ve "aydınlanma" ya da "modernite" diyoruz, Yahudiler ile Türkler birbirinden ayrı mıdırlar; ayırmak zordur. Kimler yaşıyorlar; hemen şu cevabı verebiliyorum, Türk aydının kreması ve hassaten solcular Kuzguncuk'talar. Güzel, öyle mi, çok kısaca ve mevcut kaynaklara bakmak istiyorum.

Dört kaynağım var, bunlardan üçü, dördüncüsünü kullanmışlar; İ. H. Konyalı'nın iki ciltlik, *Üsküdar Tarihi*'nden söz ediyorum, Kuzguncuk'a çok az yer ayırmaktadır. Bununla birlikte, "Kuzguncuk'ta Yahudiler çok idi," diyor ki bu alaylı tarihçimizin bu haberi yine de önemlidir, demek doğru yoldayız.[7] Konyalı ayrıca, Kuzguncuk'ta olmamasına rağmen, Bülbülderesi'nden de söz etmektedir: "Fevziye,

5 Ilan Karmi, *The Jewish Community of Istanbul in the Nineteenth Century*, İstanbul, 1992. p. 138.

6 Yalçın Küçük, *Çıkış I*, "Osmanlı Türk Aydınlanması: Alliance Israelite & El Tiempo", Tekin Yayınları, 2015.

7 İ.Hakkı Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, ikinci cilt, İstanbul, 1977, s. 520.

Levent Şahverdi Arşivi

Bülbül Deresi Camii, Üsküdar Bağlarbaşı Asfaltı'nın sağında, Bülbül Deresi'ndedir" diyorlar.[8] Tabii bu haber de, eğer Kuzguncuk'ta Sabetayist Türkler yaşıyorlarsa, çok değerlidir. Böylece, Kuzguncuk'a bitişik iki ve çok mühim mezarlık buluyoruz; birisi Sabetayistlerimize ve diğeri Yahudilerimize ve İstanbul'da daha "kutsal" sayılanları yoktur. Tespit edebiliyoruz.

Alaylı ve pek muhafazakâr tarihçi, "İngiliz" Ali Bey'i de "Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk ağyarı" olarak tarif ediyorlar, Kuzguncuk'ta yaşadığını haber veriyorlar ve İngiliz Ali'nin "eskiden" yaşadığını not etmekle birlikte ne zaman, bilmiyoruz. Ama, köşkü var ve bu vesile ile bir tarihten söz ediyorlar, ve "bu köşkte oğlu Ahmet Rıza Bey otururdu," demektedir,[9] "ve buraya atlı gelirlerdi", bunu da eklemektedir. Sözünü ettiği, İkinci Meşrutiyet'in hazırlanmasında ve devrimde çok büyük işler yapmış ve sorumluluklar üstlenmiş, Meclis Başkanı olmuş olan Ahmet Rıza'dır.[10] Sürgündeydi, Meşrutiyet Devrimi'nden ya da Hareket Ordusu'nun İstanbul'u zaptından sonra, 1909, Kuzguncuk'a gelebildiğini düşünmek durumundayız; pek güzel, böylece, İttihat ve Terakki'nin liderlerinden Ahmet Rıza'nın Kuzguncuk'ta oturduğunu öğrenmiş oluyoruz.

***

Cengiz Bektaş, *Kuzguncuk* çalışmasında, Nakkaş Baba bilgisini alaylı tarihçi Konyalı'ya dayandırıyorlar ve anladığımıza göre, hem Nakkaş Baba ve hem de Kuzgun Baba sufidirler. Bu kadar değil, Bektaş'ta şu bilgiyi okuyoruz ve buraya aktarmak istiyorum: "Bu ünlü mezarlık, Yahudi mezarlığıdır. Yahudiler, Kuzguncuk'u Kudüs toprağına bitişik saydıklarından burasını kutsal bilirler, buraya gömülmeyi isterlermiş."[11] İsteyenleri çok ve yer bulabilenleri artık hemen hemen yoktur ve öte yandan, Kuzguncuk Yahudilerimizi de sufi ya da mistik saymak durumundayız; akıllarına değil inançlarına bakıyorlar ve bir sufi tarifidir. Doğru'yu da akılla değil sevgiyle buluyorlar. Bütün mistiklere göre, esas olan, Tanrı'yı da, sevmektir.

Tabii, mistisizm'i Baba'lardan aldıklarını düşünemeyiz, Yahudi sufiliği demek olan "Kabala" ve kitabı "Zohar", biz "zehra" diyoruz, nerede ise bütün Yahudiler tarafından biliniyor; bizde Yunus Emre ya da Mevlana'yı bilme ölçüsündedir. Dönmeler ya da Sabetayistlere gelince hep kabalist ve sufidirler; Kuzguncuk'un Kudüs'e bitişik

8 İ.Hakkı Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, birinci cilt, İstanbul, 1976, s. 152.

9 İ.Hakkı Konyalı, ikinci cilt, *op.cit.*, s. 209.

10 "İkinci Meşrutiyet adı verilen ve on senede koca Osmanlı İmparatorluğu'nu çökerten, parçalatan, devrin hazırlayıcılarındandır," demektedir. İ.Hakkı Konyalı, ikinci cilt, *op.cit.*, s. 209.

11 Cengiz Bektaş, *Kuzguncuk*, İstanbul, 2003-2011, s. 51.

Levent Şahverdi Arşivi

olduğunu kabul etmeleri, bu nedenle, çok kolaydır. Not etmiş oluyorum.

***

Cengiz Bektaş, bir Kuzguncuklu, hem Kuzguncuk'a ve hem de Kuzguncuklular'a da sevgiyle yaklaşıyor; en çok sevdiklerinden birisi, Nazım Hikmet, sevgisini bize de aşılamıştı, Nazım'ın Teyzesi, Bektaş'ın kitabına göre de "Sare Teyze", doğma-büyüme Kuzguncuklu'dur. Eşi, Şevket Mocan da Kuzguncuklu idi ve şimdi ne yazık yaşamıyorlar. Sare Teyze, Kuzguncuk'u anlatırken, "kardeş gibiydik, hep birlikte oynardık, evlerimize girer çıkar, birbirimize gider gelirdik" demektedir. Sanki hepsi bir evde yaşıyorlar; sevgilerinin taştığını duyuyorum.

Bektaş'ın çalışmasının en güzel yanlarından birisi Kuzguncuklu Yahudilerle yaptıkları konuşmalardır ve bütün konuşmalar sıcaktırlar, insanı ve içini ısıtıyorlar. Anesti Valara bunlardan birisidir ve "ben Rumca, Türkçe, Fransızca bilirim," diyorlar; aydınlanmıştır. Bir de şunu anlatıyorlar: "Mehmet Ali Aybar arkadaşımdı. O koşarken ben bisiklete binerdim. Birlikte geçti gençliğimiz."[12] Çok güzel, bu yolla, Jön-Türk liderlerinden Ahmet Rıza'dan sonra Türkiye İşçi Partisi'nin efsanevi liderlerinden, kurucu ve en uzun genel başkan ve milli atlet Aybar'ın da Kuzguncuklu olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Müthiş ve doğrusu bu kadar aydınlanmayı beklemiyordum ve devam ediyorum.

***

Bir küçük yer, Kuzguncuk, "sır" bir yer ve inceledikçe büyümektedir. Bir de "*little Jeruşalamim*", Küçük Kudüs diyorlar. Öğreniyoruz.

Nedret Ebcim'in, *Kuzguncuk* çalışmasında daha çok bilgi var, zaten bir adı da, "Üç Dinin ve Ünlülerin Buluştuğu Semt" ki içeriğine pek uygundur. Ve bir yerde, "kimler yaşamadı ki bu semtte" sorusunu dillendiriyor ve şu cevabı veriyor: "Nazım Hikmet, Can Yücel, Ömer Kalaycıoğlu, Oktay Rifat, Nahit Övünç ve Sevim Burak gibi..."[13] Bu liste mi, bu kitapta rastladığımız "ünlülerin" pek çok azıdır. Yazarımız mı, amatör'dür, bir anlamı "sevendir", Kuzguncuk'u sevgiyle yazmışlar.

Ebcim'in sayfalarında pek çok "ünlü" buluyoruz, Bektaş da işaret etmişti, Mehmet Ali Aybar da Kuzguncuklu'dur ve Nazım Hikmet ve Ali Fuat Cebesoy'a akrabadırlar; Ali Fuad Paşa'nın da Kuzgun-

12 *ibid.*, s. 106.
13 Nedret Ebcim, *Kuzguncuk*, İstanbul, 2005. s. 187.

Levent Şahverdi Arşivi

cuklu olduğunu ekleyebiliyoruz. Burada "-lu" derken, yaşamlarının bir döneminde evlerinin Kuzguncuk'ta olduğunu kastediyorum. Aybar, bunlardan birisidir.

Kuzguncuk kitabının yazarı Ebcim, Aybar'ın evinden söz ediyor, Müzehher Va-Nu, Vala Nurettin'in eşi, bir geceyi aktarıyor, Ebcim almışlar ve ben de Ebcim'den aktarıyorum: "Mesela Ruhi Su'yu görüyorum karşımda. Nazım'ın onu ilk kez dinleyip heyecanlanışı canlanıyor gözlerimin önünde." Çok güzel, bu, Nazım'ın hapisten çıktığı ve Ruhi'nin henüz hapse girmediği tarihtedir. Demek tarih olan bu buluşma, Kuzguncuk'ta ve Aybar'ın evindedir, 1951, diyebiliriz. Ebcim, "Ruhi Su, Aybarların evinde defalarca saz çalmış, bu ev adeta okul gibi olmuştu" demektedir.[14] O halde aydınlanma toplantıları sayabiliriz ve büyük "51 Tevkifatı" gecikmemiştir; Nazım, Moskova'ya giderken Ruhi hapis çantasını hazırlamaktadır ve ekleyebiliyorum.

***

Ali Fuat ile Mustafa Kemal, Harbiye'de aynı sınıftandılar ve ayrıca çok iyi arkadaş oluklarını biliyoruz. Ali Fuat her açıdan öndedir, büyük bir komutandı. Ayrıca, Ali Fuat Konya'da ve Kâzım Karabekir Erzurum'da komutandılar; bunlar olmasaydılar, ne 23 Nisan Meclisi'ni, ikinci "Meclis-i Milli" ve ne de Ankara'da bir karargâhı düşünebilirdik ve pek çok borçluyuz. Ancak bir gün ikisi de Mustafa Kemal'e suikast iddiasıyla sanık oldular ve tutuklandılar. Hatırlıyoruz.

Ali Fuat, aynı zamanda İsmail Fazıl Paşa'nın oğluydu, Sivas Kongresi'nde pek önemlidir. Peki, Ali Fuat mı, büyük bir komutan ve güzide bir münevver olmasına rağmen, çok güzel, sanki bir de "annesinin kuzusu" idi; sanık olduğunda hep annesi hanımefendinin moral verdiğini görüyoruz. Ezcümle, "Oğlum, Mustafa Kemal ile çok iyi arkadaştınız, Mustafa Kemal bize gelirdi, bizde yatardı, kötülük gelmez" diyordu, mektuplarında var. Ve böylece tekraren, öğreniyoruz, Mustafa Kemal, Ali Fuat'larda yatılı misafir oluyordu, bunu biliyoruz ve peki nerede, bunu bilmiyoruz.

***

Ebcim'de şu haberi bulabiliyorum; "Ali Fuatlar'ın Salacak'taki evi kiradadır" ve "Kuzguncuk'a taşınmak istemektedirler."[15] İsmail Fazıl Paşa, Kuzguncuk'ta ve denize nazır bir köşk yaptırınca Kuzguncuk'a geçtiler. Mustafa Kemal'in geldiği ve kaldığı ev işte bu olmalıdır; bu arada, İsmail Fazıl Paşa'nın Mustafa Kemal'e, "oğlum,

14 *ibid.*, s. 91.
15 *ibid.*, s. 84.

Levent Şahverdi Arşivi

burası senin evin sayılır, ne için sık sık gelmiyorsun da davet bekliyorsun" dediğini de Ebcim'den öğreniyoruz. Çok yakındılar.

Devam ediyorum, Ebcim bir kaynağa dayanarak bir bilgi vermektedir, ben bu yazar-kaynağa pek güvenmiyorum, ancak böyle bir çalışmada yer aldığı için aktarıyorum: "Mustafa Kemal, bu evde 6 yıl 11 ay kalmıştır." Ebcim, burada Mustafa Kemal'in önemli temaslar yaptığını ve Ali Fuat'tan Fransızca öğrendiğini de eklemektedir.

Sakallı Nureddin, Kâzım Paşa, Ali Fuat paşazade idiler. Ali Fuat liseyi Saint Joseph'te okumuştu ve Mustafa Kemal ise küçük bir memur oğludur. Olabilir, yakın arkadaşında, bir köşkte, hem misafir kalmasını ve hem de orada Fransızca çalışmasını sahih kabul edebiliyoruz. Böylece ve kısaca, ancak güzel bir şekilde, Nedret Ebcim'i de tamamlamış oluyoruz.

***

Ama bir epizod var, anlatarak tamamlamak daha isabetli görünüyor, bırakamıyorum ve başlıyorum: "Hasan Enver Paşa ile Müşir Mehmet Ali Paşa'nın kızı Leyla'dan olan Sare Okçu'nun doğumuna Mustafa Kemal de tanık olmuştur. Ali Fuat, Mustafa Kemal'le gazinoda içki içtikten sonra gece geç saatlerde, Hasan Enver Paşa'nın Kuzguncuk'taki köşküne gelirler. Mustafa Kemal yeni doğan çocuğu görür görmez, "aa, bu Sariko" der. "Sariko" Selanik'te doğan Yahudi kızlarına verilen isimdir.[16] Kulağına ilk ezanı da Adliye Nazırı Üryanizade Cemil Molla okumuştur." Demek hep Kuzguncuk'talar. Bir büyük ocaktır.

***

Son kaynağımıza gelmiş bulunuyorum ve Doktor Erdem Güven'in tez çalışmasıdır, *Mekan, Kimlik, Yahudilik* adını taşıyor ve "Kuzguncuk Yahudi Cemaati Üzerine Bir Çalışma" şeklinde açıklaması da var, ikinci başlığı formundadır. Güzel, bu tür çalışmalar beni sevindiriyor ve öyle sanıyorum, türünde ve yakın zamanlarda öncüdür. Kuzguncuk üzerine bölümü kısa; ama yine de çok değerlidir, diyebiliyoruz. Tabii, yazdıklarım üzerine bir "sağlama" şeklindedir.

***

Doktor Güven'den, önce, şu paragrafı alıyorum, Alliance Okulları'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda "başkent İstanbul'da ve Kuzguncuk semtinde" başladığına işaret etmektedir. Şunu ekliyor: "Kuzguncuk ve ona yakın bir yerleşke olan Dağhamamı'nda kız ve erkek okulları olmak üzere toplam dört Alliance okulu mevcuttu."[17] Doktor Güven, bir de Profesör Rodrigue'e dayanarak, Kuzguncuk'un yirminci yüzyıla girerken, en zengin Yahudilerin ikamet ettikleri yer olduğunu bildirmektedir.

16 *ibid.*, s. 94.

17 Erdem Güven, *Mekan, Kimlik, Yahudilik*, İstanbul, 2009, s. 205.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Erdem Güven, Kuzguncuklu, 6-7 Eylül'ü yaşamış bir Yahudiyle konuşarak, adını "Y.N." şeklinde bildiriyor, "6-7 Eylül Olayları'nda, kendisinin de, 'Y.N.', mensubu olduğu Yahudi cemaatinin can ve mal güvenliğine yönelik bir saldırı olmadığını" yazmaktadır. Bu kadar değil, Amy Mills adındaki bir yabancı araştırmacının, "6-7 Eylül Olayları'nda Yahudilere hiçbir şey yapılmamıştır" tespitini aktarıyor.[18] Bir de "6-7 Eylül Olayları'nda, Kuzguncuk'ta Yahudilerden ziyade Rumlar zarar görmüştür" demektedir. İşte hepsi budur.

***

Bir özet yapabilir miyim ve bir, İlker Başbuğ'un ifşaatı doğrudur. İki, İlker Başbuğ'un oturduğu evi, ailesinin Yahudi olduğu hükmüyle, talan etmemişlerdir. Üç, peki öyle mi, burada bunu tartışmıyoruz.[19] Yahudilerimizi, kendimiz sayıyoruz ve bunu görmek durumundayız.

***

Şunları not etmek istiyorum. Bir, Sabetay Sevi'nin islamlaştırılmasının dinle ilgisini görmedim; Westphalia ile, 1648, konversolar'a, Maranno'lara, Hollanda ve özellikle Amsterdam açılmıştı, orada toplanmaya başladılar. Spinoza bunların en ünlüsüdür ve İzmir ile, Sabetay Sevi ile ilgilendiği kayıtlıdır. İki, Amsterdam, İzmir'e rakip olmuştu ve göçler başlamıştır, ekonomi zayıflıyordu. Üç, Osmanlı, hep Yahudilere açık bir rejimdir; Yahudilerin göçünü durdurmaya çalıştılar. Müslüman bir "mesih", göçü tersine çevirmek içindir. Öyle düşündüler. Öyle düşündüklerini düşünüyorum

Jön-Türk Devrimi, Yahudilerde umut yaratmıştır. Tekinalp, daha sonraki yıllarda mükemmel bir Kemalist ve Jön Türk Devrimi döneminde Alyans'tan mezun güzide bir münevverdi. Hamburg'da yapılan, Dünya Siyonist Kongresi'nde, Yahudiler için "*homeland*" Türkiye'dir, çağrısını yapmıştı. Bilgi dahilindedir.

---

18 *ibid*., s. 216.
Amy Mills, *Boundries of the Nation in the Space of the Urban: Landscape and Social Memory in Istanbul*, Cultural Geographies, No. 13, 2006, s. 384

19 Yaşar Büyükanıt, Genelkurmay Başkanı olacaktı; Amerika'dan, Utah Üniversitesi çıkışlı olduğu tahmin edilen, çok iyi hazırlanmış bir araştırma ile, Yahudi olduğunu ileri sürdüler. Basın, beni "bilirkişi" kabul ediyordu ve sordular, bu bir. İkincisi, İlker Başbuğ, İsrael ve Kudüs'ü ziyaretinde Ağlama Duvarı'na da gitmişti, tedbirsizliktir; başta *Akit* gazetesi ve yobazlar, taciz edici yayınlar yaptılar ve yine benim görüşlerimin merak edildiğini hatırlıyorum.

Yaşar Paşa'nın İbrani asıllı olduğu konusunda elimizde yeteri kadar işaret mevcuttur. "Yaşar" adı da İbrani'dir ve "dosdoğru" anlamındadır. İlker Paşa'yı, o tarihte henüz analiz etmemiştim, beni ilgilendirmemişti, ilgim yoksa analiz etmiyorum. Ancak ben hep ordunun seçiminin işlemesini savunan birisiyim. İkisini de korudum ve her zaman gericiliğe cephe aldım, ikisi de birinci başkan oldular. Güzel ve demek, İlker Başbuğ'un hep bir koruyucusu olmaktadır. Tabii hem hakkıdır ve hem yakışmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Daha sonra İsrael'i kuran Ben-Gurion ve ikinci cumhurbaşkanı Ben Zvi'nin İstanbul'a gelip fes giymeleri herhalde tesadüf değildir, "Osmanlı" oldular. Çok ihmal edemeyiz ve maddemiz budur ve tarih maddeye dayanmak durumundadır.

Hareket Ordusu'nun içinde büyük bir güç olan Yahudiler, kendi topraklarını da savunmak için geldiler. Bunu, biz de biliyorduk. Görmezlikten gelemeyiz ve inkar edemeyiz.

Ben Ermeniler'in tehcire zorlanmasında, 1915, daima bir Yahudi-Ermeni karşıtlığı gördüm ve hep yazdım. Tabii Rusya'ya karşı savaşıyorduk ve Ermeniler, Kürtler de, Rusya yanında yer aldılar. Önde gelenleri İstanbul ve çevresine aktarmak yeterlidir, "yok etmek" yoktur.

Düşünceme göre, 6/7 Eylül, özünde, bir çapulcu işi değil, Hıristiyanları kovma savaşıdır. Ve, Erdoğan döneminde, Trabzon, İstanbul ve Malatya'da hep Hıristiyanların öldürülmesini de tesadüfe bağlamıyorum; savaşı sürdürdüler.[20] Yazılmayı beklemektedir.

***

Ve Hıristiyanları kovmak, Hıristiyanları katletmek, adım adım, Türkiye'yi yobazlaştırmak demektir. Hep bunu yaptılar.

***

Yalçın Küçük
GİZLİ TARİH

YAHUDİLERİMİZİ KORUMAK

HİTLER YUNANİSTAN'DA GESTAPO KAPIDA & "NE YAPMALI" & SOVYET SINIRINA

Gericilik mi, cahillik'tir ve "cahiliye" döneminden hiç çıkmadılar.

Cahiliye mi, Cumhuriyet'e hep düşman oldular.

20 Abdullah Gül o zaman Çankaya'daydı, Muhsin Yazıcıoğlu'nun katledildiğini kabul ile bunu Jandarma Umum Komutanı Kalyoncu'ya bağlamak istediler. Hep teorik bakıyorum; öldürüldüyse, büyük bir Hıristiyan Devleti'nin işidir. Yazıcıoğlu'nun bir devlet töreni ile i-marş'ın yazıldığı Tacettin Dergahı'na defnedilmesi ise bir kabul görüntüsündedir.

Zındandaydım, Gül'ün bu tür her çıkışına bir cevap verdim. Sustular. İşimdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimdilerde mi, "Avrupa görmüş" gericileri varlar. En gericiler bunlardır.

***

Cumhuriyet'in bir tarihinde, Hitler'in Türkiye'ye girmek üzere olduğunu, titrediğimizi, hiç bilmezler. İsmet Paşa, önlemek için, oyun üzerine oyun kuruyordu ve mutlak habersizdirler. Faşistler, sonunda, Yunanistan'a indiler.

Gericidirler, üniversite okumuşlar, gazeteci ve hatta profesör olmuşlar. Ama Munis Tekinalp'ı hiç okumamışlar; "Varlık Vergisi" kağıdı İstanbul'da Tekinalp'a ulaştığı zamanda, Yunanistan'dan, kız kardeşinden mektup beklemektedir, gestapo kapıdadır. Yahudileri alıp kamplara götürüyorlar. *Holocaust* da denmektedir, tümüyle yakmak anlamındadır. İbrani'de bir tür kurban anlamındadır.

***

Türkiye, titremektedir.

***

Yunanistan'dakilere benzer, Yahudilerimizi *holocaust* beklemektedir.

***

Hep kendimiz bildik. Hep koruyucu olduk. Nerede ise bir millet saydık.

***

Sınıra taşıdık. Rahattılar. Hitler, Batı sınırından girerse, Doğu sınırından çıkarlar. Ve hepsi budur.

***

Peki "Varlık Vergisi" mi, spekülatörler varsa, aşırı kârlar oluyorsa, sermayeleri on yılda beş katı buluyorsa, mutlaka "Varlık Vergisi" gerekmektedir. Adalet budur. Maliye budur. Devlet olmak da budur.

.....

Yalçın Küçük, *Gizli Tarih*, "Varlık Vergisi Hediyesi", İstanbul, 2006, ss. 238-259.

"Berkenau ölüm kampı ile Aşkale çalışma kampı arasında bir tercih mi, bunu düşünmek bile zordur."

***

Levent Şahverdi Arşivi

"Evin kızı, Dayı'sına, üzerinde *'unknown'* yazılı zarfı uzatırken, şunları söylüyordu: 'Bu sabah postacı kapımızı çalınca felaket haberi getirdiğini hissetmiştim. Zaten bu son yıllar peş peşe gelmedi mi felaketler? Savaş, Varlık Vergisi... Bak Dayı, işte postacının getirdiği!' Mektup Selanik'ten dönüyor, zarfın üzerinde Alman işgal gücünün damgası var. Demek toplama kampına götürmüşler, bundan kuşku duyamıyoruz. Ölüm kampına götürülenler, bundan böyle, *unknown*'durlar; artık bilinmiyorlar ve sadece istatistik oldular." s. 238-239

***

Munis Tekinalp İstanbul'da ve kızkardeşi Selanik'tedir. Ölüm kampına götürülenlerdendir. Ve "Facia" yazanlar, ya cahil ya da Cumhuriyet'e düşmandırlar.

***

Doktor Dilek Güven'in doktora çalışması, Bochum'dadır, 2004 yılında tezinin kabul edildiğini öğreniyoruz, herhalde "6-7 Eylül" üzerine türünün ilkidir ve bu özelliği taşımaktadır. Çok hazırlıklı ve çok planlı olduğu meselesinde hiç kuşku bırakmıyor; bilgileri değerli ve tasnifleri pek azdırlar. Ancak önemli bir çalışma olduğundan kuşku duymuyoruz.

Tanıklarından Mihalis Vassiliadis, "Selanik'teki bomba haberi duyulmadan evvel ortalık yavaş yavaş karışmaya başlamıştı," demektedir. Doktor Güven ise, çeşitli kaynaklardan, yabancı elçilik raporları baştadır, derlediği bilgilere göre, "saldırılar, 20 ila 30 kişiden oluşan organize olmuş birlikler tarafından gerçekleştirildi," sonucuna varıyor ve bize aktarıyor.[21] Bu birlikleri ise, "kendi aralarında kışkırtıcılar, önderler, tahripçiler olarak sınıflandırılabilir," şeklinde tarif etmektedir. Önderlerin tecrübeli ama genç istihbaratçılar olduğunu düşünmek durumundayız.

***

İstanbul'da Beyoğlu ve özellikle İstiklal Caddesi'ni merkez sayabiliriz; "gayri müslim" işyerleri, kilise ile okullar ve evler bu çevredeydiler. İki tanıdığımın, 1950 yıllarının ikinci yarısından beri tanışıklığım var, başlarında olduklarını bir şekilde öğrendim, nasıl ve nereden, bilemiyorum. Her konuşma benim için bir bilgi akışıdır,

21 Dilek Güven, *6-7 Eylül Olayları*, İstanbul, 2005, s. 14.

Levent Şahverdi Arşivi

insanlarımız bana bilgi vermeyi severler ve her açıdan çok güveniyorlar. Birisi bu dünyadan ayrılmıştır ve her ikisi de ilerideki yıllarda bakan oldular; "önderlik" yaparlar, kuşku duymuyorum. Şu aşamada isimlerini vermek istemiyorum ve bir yararını görmüyorum; peki Yahudilerimiz'i koruduklar mı, kendimizi koruduklarını düşünmüşlerdir. Böyle bakıyorum.

***

Doktor Güven, tanıklarından birinden şu bilgiyi aktarıyorlar: "Ellerinde bir listeyle geldiler. Onlara, bu dükkanın bir Türk'e ait olduğunu söyledim. O bunun imkansız olduğunu, çünkü ismin listede olduğunu belirtti."[22] Çok planlı hareket edildiğini bir kez daha öğreniyoruz.

Dilek Güven Hanım elçilik raporlarını da derlemiş haldedir; Yahudilere ait ev ve iş yeri tahribatı, Türkler'inkinden daha az ve önemsiz sayıdadırlar ve bu nedenle, bu tahribatın tümüyle saf çapulculara ait olduğunu düşünebiliyoruz. Diğer taraftan, Ermeni ve Rum, kilise ve okullarının yüzde yetmişinin saldırıya uğradıkları ve hasar gördüklerini güvenilir bilgi sayabiliyorum. Buna mukabil, Doktor Hanım, "İstanbul'da 38 sinagog ve Musevi okuluna saldırılmamıştır," diyorlar. Öyleyse, Yahudilerimizin kutsallarına saldırı olmamıştır ve plancı diliyle, "plan yüzde yüz gerçekleşmiştir", bunu öğreniyoruz.

***

Ve şu soruyu, yoksa Sevim Burak, *incarnée* Kuzguncuk mu, canlı ve yürüyen bir Kuzguncuk olarak düşünebilir miyiz, sormak istiyorum ve böylece bitiriyorum. Annesi, Bulgaristan'dan Kuzguncuk'a gelmiş bir Yahudi Hanım'dır, geldiğinde çok güzel İspanyolca ve Fransızca biliyordu ve neden geldi, biz bilmiyoruz. Babası, Kuzguncuklu kaptan Mehmet Seyfi adında olsa da, adlara pek güvenmiyoruz, nerede ise herkesin iki adı vardır. Seyfi'nin annesi "Nazlı" idi ve ben hep "Noaz" ya da Naz'dan çıkarıyorum, *Hebrew*'dir. Kuzguncuk'ta adı "Süleyman" ise, evde bir yerde "Şlome" yazılması ihtimal dahilindedir.[23] Misaller vermek gereğini duyuyorum.

***

Bu dünyadan pek erken ayrıldılar, 52 yaşındaydılar, Kuzguncuk'tan bir camiden kaldırdılar ve Kuzguncuk'ta pek ünlü Yahudi

22 *ibid*., s. 15.

23 Silivri'de duruşma savcısı Mehmet Ali Pekgüzel'e, Mehmet Ali'yi, "Mehmet Eli" olarak okuduğumu öğretmeyi denemiştim. "Eli", benim Allahım, demektir, "Mehmet" ise Sabetay Sevi'nin değişmiş adıdır. "Benim Allahım" yapıyoruz, Sabetayistler de öyle yaparlar ve ses çıkarmadılar.

Levent Şahverdi Arşivi

Mezarlığı'na bıraktılar, Nakkaştepe'dedirler. Öykülerinde en çok isimlerle ve hüviyetlerle oynamaktadır; işini de çok değiştiriyorlar. Yazarlık bir yana, terzi, butik sahibi, mankendir ve müzisyen eşinden "Karaca" oğlu ve ressam kocasından "Elfe" kızı var. Yazılarını, "Tevrat" diliyle okumak daha pratiktir; bazı öykülerinde sayfalarca isim oyunları buluyoruz.

ÖLÜM

Annemiz, yazar

SEVİM BURAK

(1931 - 1983)

Cenazesi 5 Ocak 1984 Perşembe günü Kuzguncuk Camii'nde kılınacak öğle namazından sonra Nakkaştepe Mezarlığı'nda toprağa verilecektir.

KIZI:
ELFE ULUÇ
OĞLU:
A. KARACA BORAR

Yazarımız

SEVİM BURAK'ı

yitirdik.

Edebiyatımıza unutulmaz yapıtlar kazandırmış olan büyük sanatçıyı yitirmenin acısını okurları ve sevenleri ile paylaşırız.

ADAM YAYINCILIK

***

İki yazardan, Tevrat'tan ve Dostoyevskiy'den etkilendiğini söylüyorlar. Güzel, Tevrat'ın etkisini, yazılarında, görebiliyorum, küçük cümlecikler ve tekrar hep varlar. Dostoyevskiy ise çok zordur, ben de çok okudum, bütün yazıları etkileyicidir ve *Possessed*'in etkisinde ise çok kalmıştım, hep yanımdakinin kulağını ısırmak istiyordum. Atlatmasına atlattım ama, hâlâ bana "deli" ve daha doğrusu "deli çocuk" denmesini çok istiyor ve duyunca da seviniyorum.

***

Asım Bezirci'ye, "başkasının benliğine girmek - görünümleri ters yüz etmek - gerçekleri değiştirmek - değiştirmekle kalmayıp gerçeğin yerine geçmek" demişler,[24] ve herhalde kendisini anlatmak istemişler. Bilemiyorum, bu daha çok bir Sabetayisti tarif denemesidir. Kimliğini değiştirdikten sonra hep kendini aramaktadırlar.

***

Pek zor bir yoldur. İntiharları çoktur. Yavaş yavaş da deneyenleri var. Belki de en çok burada kararlı görüyoruz ve buluyoruz.

---

24 Nilüfer Güngörmüş, *A'dan Z'ye Sevim Burak*, İstanbul, 2003, s.18.

Levent Şahverdi Arşivi

İKİNCİ SURE

ANCIEN REGIME

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ERDOĞANLAR: KORKTULAR HEMEN İDAM EDEMEDİLER VE KAYBETTİLER

On yıldan uzun ve on beş yıldan kısa, son derece karanlık yıllardan geçtik, hep "cahiliye" devri diyoruz ve ayrıca, cahiller yetiştiler. Bugün bile artık dün'dür ve "dün" ise yoktur, Orta Çağ misali zaman sadece an'lıktır, tarihi olmayan ve zamanı akmayan bir millete dönüyoruz. Ve bu nedenle tekrar'dan da yoksunuz, artık tekrar'ı da bilmiyoruz ve böyle başlıyorum. 3 Kasım'dan hemen sonra, 4 Kasım 2002 tarihinde, "3 Kasım Tezleri" başlığıyla, "seçim değil darbe" ilan etmiştim. Darbe'dir, herkesler beklemektedir ve Eylülist Darbe'nin devamıdır, demek durumundayız.

***

12 Mart 1971 Darbesi'nden sonra eksiklik duydular; tamamlamak peşine düştüler ve 12 Eylül Darbesi'dir. Orgeneral Turgut Sunalp'e kurdurdukları "Milliyetçi Demokrasi Partisi" ile ise bir yere gidemediler. Necmettin Erbakan, Cumhuriyet'te ilk islamik hükümeti kuran adamdır; bir siyaseti olmuştur, ancak en azından, sözde, Yahudi karşıtlığından ve Avrupa Birliği'ne itirazdan vazgeçmediler. 28 Şubat 1997 tarihinde, "Onuncu Yıl" marşlarıyla devirdiler. Akepe sipariş üzerine bir partidir ve 2001 yılında kurdular. 2002 yılında getirdiler.

***

Darbe, yüksek komutanlarındır ve darbe oligarşi'nin ve tüsiad'ındır, *Hürriyet* gazetesinindir ve darbe Washington'undur. İslamcılar darbe yapamazlar; darbeyi yapanlar, iktidarı akepe'ye verdiler. Yüksek komutanlık, her gün, daha karanlık peşinde koştular. Ordumuzun karanlığa doymadığı bir devri var.

***

Bizim yasalarımız yazılıdır: Her devalüasyondan sonra bizde rejim değişmektedir. a, '46 Eylül Devalüasyonu'ndan sonra 1950 yılında bir başka rejim gelmiştir. b, '58 Devalüasyonu'nu 27 Mayıs Devrimi izlediler. c, 1970 Ağustos Devalüasyonu'nu Mart 1971 darbesi takip etti. d, 24 Ocak 1980 Devalüasyonu ile Eylülist darbe arasındaki mesafe çok kısadır. Güzel, şu sonuca geliyoruz, devalüasyon ile rejim değişiklikleri arasındaki zaman kısalıyor ve bunu tespit ediyoruz. Doğrudur, ekonomide dış ticaret daha çok ağırlık kazanıyor ve ekonomi daha monetize olmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Bülent Ecevit Koalisyon Hükümeti'nin seçim zamanı, 2003 sonbaharı idi; ancak Koalisyon Ortağı Başbakan Yardımcısı Bahçeli, ansızın erken seçim çağrısı yaptılar ve bunu Ecevit'in Ekonomi Bakanı Kemal Derviş takip etmekte gecikmediler. Ecevit pek zayıflamıştı, karşı çıkamadılar ve Meclis, erken seçim kararını derhal verdi, yeni adayları belirlediler. Bir seçim telaşındayız.

Sondajlar akepe'nin yüzde 34 ile birinci parti olacağını gösteriyordu; güzel, ancak, mevcut milletvekillerinin çoğunluğu aday yapılmadılar, ama hâlâ saylavdırlar, erken seçimi önlemek üzere harekete geçtiler. Yalnız, Hürriyet Grubu'ndan Sedat Ergin, ordunun önlemeye karşı olduğunu haber yaptılar. "Ordu" o tarihte Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu'dur ve hem İsrael'e ve hem de mehepe'ye yakın olduğunu biliyoruz. Kıvrıkoğlu, Hilmi Özkök'ün hem şeriat eğiliminde olduğunu ilan ettiler ve hem de Genelkurmay Başkanı yaptılar. Demek, akepe iktidarını, şeriat eğilimli bir Genelkurmay Başkanı karşılamaktadır. Hazırlıklar ilerlemektedir; eksik bırakmıyorlar.

Hep tekrarlıyoruz, insan anatomisi, maymunun organlarını ve yapısını bilmemiz için anahtardır ve aynı şekilde, bugün dünü öğretmektedir. Bu işaretlerim 2001 yılına ait, amma, biz 2015 yılına kadar olanları biliyoruz. Ve bildiğimiz şudur; mehepe bir akepe'dir, bir tür "gizli" organdır, hep beraber hareket ettiler, ayrı görünerek oylarını artırdılar. Kemal Derviş'i de, devalüasyonun arkasından ekonomik danışman olarak Washington'dan gönderdiler ve Ecevit'in daha sonra, "ben istemedim" dediğini herkesler hatırlıyorlar. Uzman olarak geldi ve hızla bir bakan oldu, emrivakidir. Derviş'in erken seçim ilanı da Başbakan'ın bilgisi dışındadır ve ilan ettiği zaman, Ecevit'ten kayboldular; bir ajan rolünde göründüler. Önemli değil ve hep bu roldedir, buradan erken seçim talebinin Washington'a ait olduğunu çıkarabiliyoruz. Bakanları başbakanların atamadıkları bir zamandan geliyoruz.

***

Ve seçimler, sondajlara uygun sonuç verdiler, islamik parti, çok büyük çoğunlukla iktidardadır. 3 Kasım 2002 tarihindeyiz ve o gün, seçim günü, şeriata yatkın ve çiçeği burnunda Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, Washington'a uçtular. Washington'da, "sonuçlardan memnunuz" açıklamasını yaptılar. Ben de Ankara'da, "yüksek komutanlık uzun zamanlardan bu yana en çok istediği ekibine kavuştular," haberini çıkardım; tabii, yayınlanacağını düşünmüyordum ve "tarihe not düşüyordum", tarihte notum var. Devamlıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Bir küçük arıza kaldı, önemsiz bir mahkeme kararından dolayı, Erdoğan bir hüküm almıştı, milletvekili ve dolayısıyla da hükümet başkanı olamamaktadır. Bu, Erdoğan'dan çok, oligarşiyi, tüsiad'ı ve *Hürriyet* gazetesini, üçünü birbirinden ayırmıyoruz, rahatsız ediyordu; başında Erdoğan olmazsa, akepe'nin dağılacağına kesinlikle inanıyorlardı. Çare'yi bulmak gecikmedi, nasıl bulunduğunu bilmiyoruz, ancak iç ve dış istihbaratın harekete geçtiğini düşünebiliyoruz; 2002 yılının sonunda Erdoğan, elinde kasetlerle, Deniz Baykal ile ve gizlice, buluştular. Baykal'ın esir düştüğü buluşmadır.

Her taraf, Erdoğan'ın güçlüklerini temizlemekte ve önünü açmaktadır. Böylesine topyekün destekli bir iktidar ile tarihimizde ilk kez karşılaşıyoruz ve benzeri hiç yoktur. Bunu not ediyorum.

***

Çengelköy ya da Beylerbeyi karşılaşmasını çok sonra öğrendik, Zülfü Livaneli ifşa ettiler ve ancak, Baykal'ın derhal tutsak düştüğünü ise, daha da sonra, ben açıklayabildim. Önce buldum ve sonra "aile çevresinden" teyidini yaptım; esir olmuştu ve olmayabilirdi; red kolaydır, ağzına "cumhurbaşkanlığı vaadi" koydular. Baykal bir süre islami cumhuriyet'in cumhurbaşkanı olarak dolaştılar, kara çarşaf açılımı ve atılımını işte bu zamanda yaptılar. Yanında Gürsel Tekin adında birisiyle, kara çarşaflı kadınlara chp rozeti taktılar ve hiç utanmadılar.

Hiç bilmiyorduk, chp esir idi ve akepe üç koldan, akepe, mhepe ve cehepe iktidarda oldular. Tarihimiz, en büyük ihanetle karşı karşıyadır ve tam bir kuşatma mevcuttur.

Peki, Baykal ile Kılıçdaroğlu arasında ne fark var; Baykal yüreksizdir ancak doğuştan esir değildi ve esir düşmüştür.[25] Kılıçdaroğlu, doğuştan bir esirdir; kesinlikle bir ordu ve Cumhuriyet düşmanıdır. Erdoğan'ın vale'sidir ve öyleyse, başlarken üçü bir yerdedir.

***

3 KASIM 2002 TEZLERİ: AKP VE CHP CUMHURİYET'E KARŞIDIRLAR

Üçüncü Tez: Cumhuriyet, ileriye gitmemek için, bir silah olarak, İslamcı parti yaratmış ve kurucu par-

25 2009 Haziran'ında, Baykal Erdoğan'a "artık sana güvenmiyorum" diyerek esaretten çıkmak istediyse de kaseti sürdüler ve Baykal istifa etmek zorunda kaldı. Aydın Doğan istifadan mennundu, Kılıçdaroğlu'nu hazırlıyorlardı; bu komploda Uğur Dündar yardımcı oldular.

Levent Şahverdi Arşivi

tisini deforme etmişti. Şimdi bunlar, hükümet ve muhalefet olarak, Cumhuriyet'in karşısındadır.

***

Dördüncü Tez: Potansiyel hükümet ve muhalefet, üçüncü uzun iç savaşının arda kalanları'dırlar. Cumhuriyet, arda kalanları karşısında acz halindedir. Cumhuriyet, kaynaklarını kurutmuş ve sadece arda kalanları yaşatmıştır.

***

Beşinci Tez: Cumhuriyet tarihinin en büyük krizi ile karşı karşıya gelmiştir.

Tanımlarını reddeden bir fiili durum var ve Cumhuriyet, düşünebilen ve çözüm arayabilen kadrolarını tüketmiştir. Krizi kavraması imkansızdır.

***

.....

Bunları, 4 Kasım 2002 tarihinde yazdım. Bu tezleri, ilgili çalışmalarımda yayınlıyorum. Devam etmeyi planlıyorum.

"İç savaş" kategorileri ve tarifleri bana aittir. Benim dışımdaki tarihlerde yoktur.

Birinci İç Savaş, 1806-1826, Tanzimat çıkmıştır.

İkinci İç Savaş, 1906-1926, Cumhuriyet kurulmuştur.

Üçüncü İç Savaş, 1966- ... Sönüp sönüp tekrar alevlenmektedir. 1975-1980 alevli dönemlerden birisidir.

***

Silahlı Kuvvetler içinde bir rahatsızlık normaldir. Cumhuriyet tehlikededir. Özkök'ün Kara Kuvvetleri Komutanı ve sonraki başkan Yaşar Büyükanıt, rahatsızlık duyanlara uzak kaldılar ve aslında döneminde de yapılacak pek iş bulamadılar. Bir iki adım attılar ve sonra, kendi sözüyle, "fermuarı" kapattılar. Asıl zorluk İlker Başbuğ zamanındadır. Başbuğ, Silahlı Kuvvetler'in tasfiye edilmesine çok sert tepkiler göstermekten geri kalmadılar. Ancak, istikrardan yoksun ve fevri bir komutan oldular, tasfiye adımlarında, akepe'nin yanında yer aldılar ve kolaylık gösterdiler. Ahmet Binbaşı'nın bilirkişi yapılması pek vahimdir ve ihanete çok yakındır.[26] Buradayız.

26 Yalçın Küçük, "Ahmet Binbaşı Vakası", *Aydınlık*, 11 Nisan 2011.
"Cumhuriyet'i çökerten üç kişidir," diyebiliyoruz. Bunlar Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tağmaç, Orgeneral Evren ve Orgenerak Özkök'tür. Şimdi ve artık tarihte üçü bir yerdedir; 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 3 Kasım 2002 darbeleri, bunların eli mahsülüdür, üçü de Cumhuriyet'e karşıdırlar.
Akepe'yi iktidara Ordu getirmiştir, Siirt seçim skandalı ile en büyük desteği, cehepe'nin Deniz Baykal'ından aldılar. Kısaca ve özetle akepe'yi devlet partisi yaptılar ve

Levent Şahverdi Arşivi

Deniz Kuvvetleri Komutanı Özden Örnek, Hava Kuvvetleri Komutanı H. İbrahim Fırtına, sonradan çekilen Jandarma Kuvvetleri Komutanı Aytaç Yalman, Birinci Ordu Komutanı Çetin Doğan, orduyu laik ve Kemalist tutmak üzere görüş birliğine vardılar. "Balyoz" adı altında tutuklananlar, Yalman hariç, işte bunlardır. Ve "darbe" iddiası buradadır ve darbe'nin izi dahi yoktur.[27] İlk önce bunlar tam beraat ettiler.

***

Hapiste idim, İsmail Cem cumhurbaşkanı olmak istiyordu ve dönme ya da sabetayizm aklıma düştü; bu meseleyi ilk kez ele alıyordum. Washington Cem'i destekliyordu, Sabetayist işaret ile önleyebileceğimi düşündüm, açıkladım. İ. Cem olamadılar ve katkım vardır, demek istiyorum.

***

Yeni Harman'da soru-cevaplarım oluyordu, Erdoğan'ı bir kaç kez dinledim, konuşurken göz bebekleri oynamıyordu, yazmıştım, İstanbul'un ünlü tıp profesörleri bana haber attılar, "saralı adamı tarif diyorsun" dediler. Çalıştım, bir "sara" doktoru oldum,[28] *Caligula* kitabını yazdım, cumhurbaşkanı adayı olmadan önce, Gata'ya gitmesi gerektiğini ileri sürüyordum. Yüksekokul diplomasını da tartışma konusu haline getirmiştim, 2007 yılında cumhurbaşkanlığı seçimine giremediler. Bu işte katkım çoktur; Erdoğan'ı cumhurbaşkanı yapmak isteyen Aydın Doğan-Ertuğrul Özkök çifti yenildiler; ikisi de görecekler. Silivri'ye tıkılmamın bir nedeni buradadır.

***

Bir, 2006 yılında Erdoğan, otomobilde, sara nöbetine benzer bir kriz yaşadılar, Güven Hastanesine yetiştirdiler.[29] Saklayabilmek için

---

devleti teslim ettiler. Özetle ve kısaca, devleti islamist çocuklara verdiler. Bunu "Kemalizm'e ihanet ettiler" şeklinde de anlayabiliriz.

27 Doğu Perinçek'e yakın bir cürüm arkadaşımız, bir korgeneralimiz, ile Kılıçdaroğlu'nun saylavı Enis Berberoğlu, her ikisi de Gülen'e ait dergi ya da gazetelerde, Balyoz'da "darbe vardır" açıklamasını yaptılar. Kılıçdaroğlu da, iddianame açıklandığı zaman, Sedat Ergin'e dayanarak, Balyoz iddianamesine sahip çıkmıştı, sanki Gülen'in adamlarındandır. Gülen'in, beraat'ten çok utandığını düşünebiliyoruz. Berberoğlu'nun da artık Gülen'in "adamı" olduğu yollu görüşlere inanmak durumundayız ve teselli peşindedir. Perinçek'in ise ne zaman ve hangi bayrağa selam vereceğini bilemiyorum. Bunları da geri dönmeleri umuduyla kaydediyorum.

28 Yakında görüştüğüm Hikmet Çetin, sınıf ve yakın arkadaşım, "Yalçın en tanınmış tıp profesörlerine sordum, en küçük yanlış bulamadılar," dediler ve çok sevindim.

29 Yiğit Bulut, önce benim genç ve yakın arkadaşımdı. Erdoğan Güven Hastanesi'ne yatırıldığında beraberdik. Yiğit Bulut, önce Bahçeli'ye gittiler, sara halini anlattılar, Bahçeli'nin tepkisiz olduğunu aktardılar. Sonra Deniz Baykal'a anlattılar ve ondan da "artık bitti" sözünü getirdiler. Biz o zaman tutsak olduğunu bilmiyorduk, boş söz etmişler.

Levent Şahverdi Arşivi

inandırıcı olmayan yollara başladılar. Başta yakınındaki koruma polisleri, yüksek saralı olduğuna inandılar.

İki, Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt hem çok sert bir bildiri yayınladı ve hem de iki yere, Meclis ve Çankaya'ya eşi türbanlı olan bir kimseyi getirmemesi için uyardı. Erdoğan kabul etti, Meclis'te uydu ve diğerinde Arınç ve Gül'ün rezistansı ile karşılaşmıştı. Tekrarlıyorum.

Üç, Cumhuriyet mitingleri çok büyük ve etkileyici oldular.

Dört, Erdoğan cumhurbaşkanı olamadı.

***

Aydınlarımızı ve subaylarımızı toplamaya işte bundan sonra başladılar.

Cumhuriyet'e savaş açtılar.

***

KAYBETTİLER : BİZİ İDAM EDEMEDİLER VE YENİLDİLER

Silivri Mahkemeleri'nin, mahkemeleri çok uzatmaları ve idamı geciktirmeleri bir hata olmuştur. Korkudan doğan bu mahkemelerin, kendilerinin daha büyük bir korku kaynağı olduklarını düşünmek durumundayız. Ve sonuçta, idam yerine uzun tutukluluğa mahkum oldular. Seçtiler mi, hayır, bizleri idamdan korktular ve bize tutsak oldular. Yendik.

***

Cahildiler ve siyasi davalar açtılar ve mahkemeler kurdular. Siyasi Mahkeme, hemen idam demektir. Bilmezler ve korktular, teker teker öldürmeyi, en uzun yolu, seçtiler. Kaybettiler.

***

Gezi habercidir. Obama Doktrini, programdır. 7 Haziran yarım devrimdir. Gördüğümüz, çöküş halleridir.

***

Çökmelerine rağmen hâlâ düşmedilerse, üçü bir yerde olmalarındandır.

Akepe ve cehepe ve mehepe üçü birdir. Üçü, tek partidirler.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Başlarda bunları düşünmediler; çünkü ne yapmak istediklerini ve ne olduklarını bilmiyorlardı. Gelmediklerini ve getirildiklerini bilmeleri imkansızdır; bebekler de böyledir, kucakta olduklarını hissetmezler. Biz bu türü Menderes'te, Özal'da gördük ve yaşadık, Menderes'in "odun koysam" sözü işte budur. Özal'ın, "Yirmi birinci yüzyıl Türk yüzyılı olacak," sözü de ciddiyetten uzaktır. Menderes'i astılar ve Özal, öldürüldü mü, muhtemeldir ve eğer öldürüldüyse, Musul heveslerindendir. Çapından çok yukarıda hevesleri olan bir adem idi, artık izinin bile olmadığını söyleyebiliyorum.

Bush: Türkiye'yi ABD kurtardı

ABD Başkanı, 'Türkiye'nin ve Yunanistan'ın komünizmin ellerine düşmekten Truman Doktrini sayesinde kurtulduğunu' söyledi

DIŞ HABERLER SERVİSİ

ABD Başkanı George W. Bush, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'yi ve Yunanistan'ı komünizmin eline düşmekten ABD'nin kurtardığını söyledi.

Bush, önceki gün New York'taki Waldorf Palas Kızıl Haçı Onursal Başkanı ödülünü törenle verdiği sırada yaptığı açıklamada, ikinci dünya savaşından sonra Sovyetler Birliği'nin dünyada komünizmi yaymaya çalıştığını belirtti.

SSCB'nin başarısı

Başkan Bush, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından giden yıllarda eski Sovyetler Birliği'nin dünyada komünizmi yaymaya çalıştığını belirterek şöyle konuştu: "1947'de İngiltere çekilerek Türkiye ve Yunanistan'a yardım etmiştir. 1949'da Çekoslovakya'yı komünistler ele geçirdiğinde, Fransa'da ve İtalya'da komünistler güçlendiğinde ve Berlin Duvarı'nın inşa edildiğine, 1949'da Sovyetler Birliği'nin atom bombası sahibi olduğunu ve Çin'de komünist devrimin başarıya ulaştığını, 1950'de de komünist Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırdığını anımsatalım.

Bush, "Ancak unutmayın, o dönemde başkanlık Harry Truman'dın" bu başkan vardı. Truman, bir doktrin oluşturdu. Komünizme yapılan konuşmada, Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve ekonomik yardım yapılmasını bildirdi. Bütün bunlar sonuç olarak Amerikan politikasının temelini oluşturan doktrinin duyuşu" dedi. Bush, bu doktrin sayesinde "Türkiye'nin ve Yunanistan'ın komünizmin ellerinden kurtulduğunu" ve Güney Avrupa'ya ve Ortadoğu'ya yönelik Sovyet genişlemesinin durdurulduğunu söyledi.

Sam'a ve Tahran'a mesaj

Konuşmasında, Kahramanmaraş, Irak ve Suriye konularına da değinen Bush, "Gelecegin değerlere odaklanmış insanlardan Tahran'a kadar yayıldığı Ortadoğu'da, her ülkedeki her bireye karşı alçakgönüllü olduğumu vaz'ediyorum" dedi. Bush konuşmasında Filistin mücadelesi hürriyet yürüyüşünün sonsuz Soğuk Savaş'a da benzetti.

Milliyet, 29 Mayıs 2006

***

Beni arka sıralara bıraktılar ve sonra tıktılar. Oğlumuz yurt dışında iş-yöneticisi, ben içerdeyim, çalışıyor, arkadaşları, tekrardır, "Ömer Bey, baban içerde hep çalışıyorsun, hiç üzülmüyor musun", bunu sormuşlar. Cevabı, bizim eve mahsustur, "üzülüyorum üzülüyorum, ama, siz de bizi yanlış anlamayın," demişler ve devamla, "yalnız babam bunun dışında kalsaydı, biz de çok sevinmezdik", devamı budur. Anlamı da şudur, "bu bir Cumhuriyet davasıdır, Cumhuriyet'e bağlı olanları topluyorlar," bunu söylemektedir. "Babamı toplarlar", peki toplamazlarsa, "bu, babamı Cumhuriyetçi saymamaktadır"; kabul etmeyiz ve Yalçın Küçük gerekeni yapar, biliyoruz. Hepsi budur.

***

Suçu ve suçları yoktur. Cumhuriyet savunucularından bir bölük Silivri'dedir.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Beni bir tutukladılar ve aynı mahkemenin diğer kurulu tarafından, oy birliği ile, "bu dosyadan tutuklayamazsınız" kararı ile bıraktılar. Güzel, ancak ben ikinci kez ve yeniden alacaklarından hiç kuşku duymuyorum ve bir daha çıkarmayacaklarına inanıyordum ve zor durumdaydım. Üstadım Hasan Fehmi Demir de bu görüştedir, bir daha "dışarda olmayız" ve ne yapmalı, sorunumuz budur. Oğlumuzu, diğer adı da Devrim, çağırdık ve görüşünü alacağız. Geldiler, çalışma daireme indik, uzun bir tartışma bekliyorduk ve üç dakika sürdü, "Baba, gireceksin, insanların umutlarını kıramazsın," dediler. Ve tartışmadık, bekliyorum, tekrar hapiste olmak üzereyim.

***

Nihai oturumda hep "beni Devrim soktu," demiştim, ve çok tekrarladım. Cürüm arkadaşlarım anlamakta zorlanmışlar ve "beni devrim çıkaracak," bunu da çok söyledim, tutanaklarda varlar. "Devrimci durumdayız", bunu da yazdım ve çıkışımızla "7 Haziran" arasında mesafe, siyaset dünyası için, çok kısadır. Buradayız.

***

Cahiller ve korkaklar uzattılar. İki tutukluluk arasında dışarıdaydım. İsmail Cem'e karşı Sabetayizm, Tayyip Erdoğan'a karşı "saralı despot", bunları bulmuştum; bizler için de, "Silivri'den milletvekili" çıkarmayı deniyordum. Ve televizyonlarda çok bastırdım, isimler verdim; Haberal, Balbay, Alan, benim ısrar ettiğim isimlerdir. Ve doğru çıktık, sistemlerini buradan bozduk, önce Haberal ve Balbay çıktılar. Obama, Anayasa Mahkemesi'ni harekete geçirdiler, çok iptidai bir yoldur, çıkmamızı sağladılar. Erdoğan'ın inadını kırıyorduk. Düşürüyorduk. İşimizdir.

***

Peki ne için girdim; "siyasi dava", bunu anlatmak üzere girdim; girdiğimde bütün sanıklar, "bana suçumu söyleyin" diyorlar ve nerede ise ağlıyorlar, görüyorduk. Çaresizdiler, suç yoktu, nerede ise, haber nasıl yazılır, Kürtler ile nasıl savaşılır, nerede kimseyle görüşmemişler, bunları anlatıyorlardı, çok acıklıdır. Cürüm arkadaşlarımın laflarına ve hallerine ağlıyordum. "Bana suçumu veriiin...", pek acıklıdır.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Ancien Régime / Devr-i Sabık

NEDENİ & CEZASI
SPINOZA'YA GÖRE DEVR-İ SABIK
TRACTATUS THEOLOGICO-POLITICUS
HAMBURG-1670

***

Bu nedenle, diyebiliriz, halklar despotları değiştirmeyi başarsalar da, despotizmi ortadan kaldırmayı ve meşruti, anayasalı demek istiyorum, bir monarşi ile değiştirmeyi bilemediler.

Çoklukla aşina olduğumuz bu epizodun İngiliz tarihinde de kasvet verici bir örneği ile karşılaşıyoruz. İngilizler krallarını tahttan indirmek için önce ikna edici ve tabii hukuki gerekçeler arıyorlardı; ancak indirdikten sonra da devlet biçimini değiştirmede hayli zorlandıklarını biliyoruz. Gerçekten de pek çok kan dökmeyi usûl edindiler; bu arada, yeni krallar için çeşit çeşit isim peşine düştüler. Sanki tek mesele isimdeydi ve sonunda hep değişik isimli krallar önünde eğildiler.

Krallara gelince, sadece sabık kral ailesinin kökünü kazıyarak krallıklarını sürdürebiliyorlardı, sabık kralın dostlarını, yakınlarını ve dostu olduklarından şüphe ettiklerini öldürerek, ilaveten, sulh dönemi huzurunu bozarak, ki bu da siyasi tenkit ve dedikodu severlerin dilini açıyordu, savaş çığıran kışkırtmaları artırıyordu. Bunun bir neticesi, sade halkın yeni meselelerle meşgul olmasıdır ve tabii, bu yolla, kralın idamını unutmalarını kolaylaştırmaktadır. Peki, halkın aklını başına toplaması, ayılması mı, bunun için çok zaman geçmesi gerekiyordu...

***

This is why peoples, though often able to change their tyrants, have never been able to abolish them and replace monarchy by a different form of constitution.

Levent Şahverdi Arşivi

The English have provided a melancholy instance of this truth. They tried to find plausible legal grounds for removing their king; but having removed him, they still found it quite imposible to change the form of the state. Indeed, after much bloodshed they got the length of calling their new king by a different name (as though the name alone had been the whole question at issue!) and he could only maintain his position by extirpating the old royal family, killing the old king's friends and those suspected of being such, and shattering peace-time ease, which loosens censorious tongues, with a call to war, so that the common people should have its attention occupied with new matters and forget the execution of its king. Thus it was a long time before the people come to its senses.

.....

Benedict de Spinoza, *The Political Works*, edited and translated by A.G. Wernham, Oxford, 1958, pp. 201-203.

Benedictus Spinoza, *Tractatus Theologica-Politicus*, çevirenler, C.B. Akal & R. Ergun, Dost, 2010, s. 270.

Önemli not: Burada çeviri tümüyle bana aittir, Profesör Akal ve Ergun'dan özür diliyorum.

***

Bu tarifin, "ancien régime" ilk defa kullanılışına 1789 İhtilal-i Kebiri akabinde rastlıyoruz; Devrim'in yıktığı "eski" veya "sabık", Farisi'den aldığımız kelime ile "köhne" nizam ya da düzendir. Bu haliyle, halk dilinden geçiyordu, daha sonraki yıllarda bilimsel olarak ele alındığını biliyoruz. Geliştirilmiştir.

Bir "devlet" diyebiliriz, rejim yok olmuştur, ancak taraftarları var, Fransa'da "Ancien Régime" mensup ve savunucularına, bizlerin "ced" ya da atalarımıza "queue" dediler. Büyük Ekim Devrimi de bir "Ancien Régime" yaratmıştı, Rejim'den kalıp da eski düzeni benimseyenleri хвост, *"hvost"* tabir ettiler. 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra ise, kısa bir süre, devrilen iktidarın taraftarlarının örgütlenmesinden kaygı duyulduğunu hatırlıyorum. "Kuyruk" adı kullanılıyordu ve kısa sürmüştür. İzi, var-yok arasındadır.

Kuyruk, *Hvost* ve *Queue* aynı anlamdadırlar. Bir eski iktidar yıkılmıştır ama geriye "kuyruklar" kalmıştır; kuyruklar'ın varlığı

Levent Şahverdi Arşivi

bir korku nedenidir ve ortadan kaldırılınaları gerekmektedir. Ancak ortadan kaldırılması gerekenleri bulmak zor olmuyor; Spinoza, daha 1690 yılında formülü vermiş durumdadır. Yeni iktidar, "sabık kralın dostlarını, yakınlarını ve dost olduklarından şüphe ettiklerini öldürerek", korkudan kurtulmayı ve kendini güven altına almayı sağlayabilmektedir. Bu kadar açık bir noktadayız.

Güzel, Spinoza doğal akla dayanan bir filozof idi ve bunun kontratsız ve kontrolsüz bir akıl yolu olduğunu tespit edebiliyoruz. Şöyle de söyleyebiliyorum: "siyasi dava" ya da "siyasi mahkeme" ile Spinoza'nın formül ya da tespiti bir ve aynıdır.

***

İşte burada, Mahkemelere de sunduğum "siyasi davalar" incelememden bazı aktarmalar yapma gereği duyuyorum. Bu incelemede, siyasi davaların anatomisini, temel yapısını çıkartmaya çalışmıştım; peki tekrar mı, olabilir, bununla birlikte, yararlı buluyorum.

***

1) Tutuklamalar "dalga dalga": *par vague, une vague d'arrestations*, A. Soboul, *La Civilisation Française.*

Fransa'da siyasi mahkemelerden, en önemlilerinden birisi 1793 yılında başladı ve tutuklamalar dalga dalga yapılıyordu. Her dalgayı, *une nouvelle vague*, bir "yeni dalga" izliyordu. Soboul, karar alınmadan veya kanun çıkmadan önce de toplama yapıldığını yazmaktadır. Ben, bizdeki bu siyasi davada, önce "şok dalga" ile tutuklanmıştım. "Dalga" sözcüğünü hep kullanıyoruz. Bu, tarihtir.

2) Nazım Hikmet, Ne Suçumuz Var ki: A. Kadir, *Harp Okulu Davası.*

Nazım Hikmet, 1938 yılında, Harbiye Talebeleri ile birlikte mahkemeye çıkarıldı, ilk sözü "nasıl olur, ne suçumuz var ki," olmuştu. Bilmiyordu ve 15 yıl hapse mahkum oldu, ama suçunu hiçbir zaman öğrenemedi. Kimseler bilmemektedir. Bu, siyasi davadır.

3) Tuncay Özkan Sendromu: İspanya Engizisyonu'nda, Elvira del Campo, "*Tell me what I have to say*", suçumu bana söyleyin, ben size söylerim, diye inliyordu. Bizimki bir Engizisyon'dur.

Levent Şahverdi Arşivi

Tuncay Özkan, Silivri'de her talep günü*, mübarek Cuma, kürsüye çıkıp "suçum ne, bana suçumu söyleyin," diyerek haykırıyordu. Yürekler acısı bağırıyordu, mahkeme heyeti Özkan'ı hep dışarı çıkarıyordu. Yürek acısının cezası var.

Bu haykırışlara heyetin alışık olması gerekiyordu; İspanyol Engizisyonu'nda Elvira del Campo, tavana asılı, "*Loosen me a little that I may remember what I have to tell...*", biraz gevşetin ki ne söylemem gerektiğini hatırlayayım, yalvarıyordu. "*Serénos why will you not tell me what I have to say*", Efendiler, söyleyeceğimi bana neden söylemiyorsunuz, söyleyin, söyleyeceğim, bağırıyordu. Acıklıdır.

Allahınız yok mu, acıyın, merhamet edin, *loosen me a little*; Elvira, Tuncay Özkan'ın büyükannesidir. Dayanamadı, öldü. Tuncay dayanıyor, ama artık suçunu öğrenmek istemiyor. Bıktı. Durdu.

Siyasi mahkemedir. Suça gerek yoktur.

.....

* "Talep Günü" önce ayda bire indirildi ve sonra kaldırıldı. Bu, suçu bilme kapısının kapatıldığı anlamındadır. Suçumuz yoktu ve olmayan suçu bilmemizi istemediler.

***

Devam etmiyorum. Ancak bir nokta net ve kesin olmalıdır; kuyruk kesmenin aracı olan siyasi mahkemenin temel motifi, muharrik gücü, korkudur. Mithat Paşa davası bunu çok açıklıkla ortaya koyuyor, görüyoruz.

***

Paşa büyük reformatör idi, İmparatorluk çöküyor idi; "reform" ve o zaman için aynı anlama gelmek üzere, "Anayasa" veya "Kanun-i Esasi" şarttır. Hoş, Sultan Abdülaziz'in güreşten başka bir meseleye ilgisi yoktu, pehlivan idi; Paşa, Şehzade Murat ile anlaştı, anayasa getirmeye razı oldu ve Mithat, Murat'ı sultan yaptı. Ancak muvazene-i aklı eksik çıktı, indirdi ve Şehzade Abdülhamid söz verdi ve çıkardı. Sultan Hamid, bu "indiren-çıkartan" devlet adamından çok korktu. Yok etmek zorundadır. Abdülaziz düşürülünce intihar etmişti, Hamid de yıllar sonra, Büyük Paşa'ya cinayet isnat etti. Dava

Levent Şahverdi Arşivi

budur. Mithat Paşa dostları ve dostu olduğundan şüphe edilenler, öldürülecekler, korku böyle yenilmektedir.

Paşa bu Çadır Mahkemesi'ne, peşinen, "bizi idam cezasıyla hükmetmişsiniz" dedi ve yanılmadılar. Paşa ile yakınlarını ve yakını olduğundan kuvvetle şüphe duyduklarını idam ve uzun sürgün ile cezalandırdılar. Ellerini çabuk tuttular; "Ergenekon" bu açıdan ya kural dışıdır, elleri ağır işlemektedir ya da çabuk hüküm ve idamdan daha çok korkuyorlar. Daha büyük bir korkuyu yenmek için dava üstüne dava icat ettiler ve dava düşkünü olup hedeflerini unuttular.

***

Silivri Mahkemeleri'nin, mahkemeleri çok uzatmaları ve idamı geciktirmeleri bir hata olmuştur. Korkudan doğan bu mahkemelerin kendilerinin daha büyük bir korku kaynağı olduklarını düşünmek durumundayız. Ve sonuçta, idam yerine uzun tutukluluğa mahkum oldular. Seçtiler mi, çok zaman mecburiyettir.

Tutsak aldılar. Şimdilik idare ediyorlar.

***

Fransa'da 1793 siyasi davaları da Ancien Régime'i takip ediyorlar ve kuyruklarını kesiyorlardı, "mahkeme" karar verince, arabaya konuyorlar, Greve Meydanı'na götürüyorlardı; giyotin oradadır. Kuyruk, kesilmiş olmaktadır.

***

Başkan Efendim,

Maruzatım var.

Cumhuriyet değişmiştir.

Mahkemeniz çok zor bir durumdadır.

Ancien Régime ile ilgili bir davaya, "yeni" rejimde bakmak zorunda kalıyorsunuz, bir karışıklık yaşıyorsunuz. Sanıklar Mahkemenizi ve Mahkemeniz sanıkları anlayamamaktadır.

Bu karşılıklı anlayışsızlığı ancak tarih felsefesi ile çözebiliriz. Bu nedenle buradayım.

***

Devrim ve teori birbirine benzerler; her ikisi de bir alt üst oluşu ifade ediyorlar. Teori bir tersine çevirme sürecidir. Böylece, gözlem ve olgular birbirlerine daha

Levent Şahverdi Arşivi

çok yaklaşıyorlar, bir yeniden diziliştir ve demek ki, teori bir uyum kurucusudur, bir asimilasyon halidir de diyebiliriz.

***

Her devrim bir rejimi ikiye ayırıyor; "ancien régime" ve "nouveau régime"; "eski" ve "yeni" rejimler tabir ediyoruz. Osmanlı'da "Devr-i Sabık", İran'da Köhne Rejim ile İdare-i Cedid ve Taze Nizam formülasyonlarından haberdarız.

***

Karşı-devrim de bir devrimdir. İdarenin değişmesinde "hız" ve "köktencilik" önemlidir; tarif, bu vasıflara bağlıdır. Analizimiz açısından arada bir fark bulmuyoruz ve görmüyoruz. Bu farksızlık teoremini ise Marx'a borçluyuz, "*The counter-revolutionary basis, too is revolutionary*" sözü Marx'ındır; benzer temele oturuyorlar.

***

Şimdi yeni teorimiz şudur: Artık farklı bir rejimde ki, aynı zamanda karşı-devrim demek mümkündür, yaşıyoruz. Ama biz, sanıklar, erbab-ı cürüm, eski rejimdeniz. Kovuşturma ve soruşturmaya ihtiyaç olmamaktadır, söylüyoruz. Sanki övünüyoruz.

Fransa'da 1789 İhtilal-i Kebir ve hemen sonrasında yıkılan nizama "Ancien Régime" dediler ve bu deyişi hâlâ kullanıyoruz. Öyleyse, artık Türkiye'de bir yeni "Ancien Régime" bulunmaktadır. Bunu, tarif ve ilan etmiş oluyorum. Bizler, bu ansiyen rejim mensubuyuz, fakat başka bir rejimde yaşıyoruz.

Ve yalnızca bu mensubiyetimiz nedeniyle Silivri'ye tıkılmış haldeyiz. Ama siz, Ancien Régime kanunları ile şimdiki rejimde bir mahkeme olmakla, bizi muhakeme etmek zorundasınız ve edemiyorsunuz.

Tek imkanınız şudur; tutmak ve uzatmaktır.

Tabii, mensubu olduğumuz Ancien Régime ka-

Levent Şahverdi Arşivi

nunları, bizi tutuklamanıza imkan vermemektedir. Bu nedenle, kendimizi "tutuklu" sayamıyor ve tutsak biliyoruz. Tutukluluk bir hukuki haldir ve tutsak ise sadece zor altındadır. Tutsaklığımız, çıplak zor sonucudur. Eklemek zorundayım.

***

Şöyle devam edebilirim; biz Ancien Régime'de kaldığımız ve sabık idare'ye bağlı olduğumuz için suçluyuz. Tersinden de şu şekilde ifade mümkündür: Biz suçluyuz. Çünkü bağlıyız.

Şimdi, henüz kanunları çıkmamakla birlikte "eski rejime mensup" olmak ve "eski rejimi savunmak" suçtur. Bizler, kanunları olmayan bu suçu işlemiş durumdayız.

Kanunsuz, suçluyuz.

Demek ki suçumuz yoktur, ama suçluyuz ve buradayız.

Mesele şudur, Ancien Régime/Sabık Devir, ceza kanunlarına göre biz suçsuzuz, bunu biliyoruz ve güvenle, bize "suç verin" diyoruz. Bazen bağırıyoruz, bazen sessiz oluyoruz, sesimizi kısıyoruz, inliyoruz, "suçumuzu verin" diyoruz ve hatta "suçumu isterim" yollu tutturuyoruz. Vermiyorsunuz, bunun yerine Mahkemeniz, Savcılık kanalıyla, Mustafa Balbay'a gazetecilik, Tuncay Özkan'a televizyonculuk, Levent Göktaş Albay'a gerilla savaşı, İbrahim Şahin'e özel harekat dersi ve aslında ise, çok acı, veriyorsunuz ve verdiğinizi bilmiyorsunuz. Dolayısıyla üzüntü katmerli ve büyüktür.

Bu teoriye, ilk önce burada, mahkemede, ulaştım. Ve bu teoriyi, embryonic haliyle, ilk kez Serdar Adil Saçan'ın sorgusunun akabinde huzurda açıklamıştım. Teoriyi ilk haliyle "iki devlet" var ve aslında "bir devlet diğerini yargılıyor" şeklinde sunmuştum. Tutanaklarda olması gerekmektedir. Mahkeme'de Saçan'a isnat edilen bütün suçlu "fiiller" Saçan'a Devlet, daha doğrusu "Devlet-i Sabık" tarafından verilmişler.

Levent Şahverdi Arşivi

Ol tarihte henüz "Cumhuriyet" zapt edilmemişti. Bu görüşlerimi açıkladığım zaman, başta, erbab-ı cürümden Tuncay Özkan olmak üzere, refik-i cürüm cenabından sert tariz ve tenkitlerle karşılaştım. Özkan, Kemalist Cumhuriyet'in ortadan kaldırılmış olduğunu kabul etmiyordu. Ben ise, Tuncay Özkan'ın bu itirazlarından sanki memnundum; böylece bu düşüncem geniş çevrelere yayılmış oluyordu. Öyle düşünüyor ve önem veriyordum.

***

Buraya kadarki bölümü, 1 Nisan 2011 tarihli celsede arz etmiştim, yazılı versiyonu da takdim etmiş olduğumu biliyorum. Bazı editoryal ve stilistik düzeltmeler dışında bir değişiklik yoktur; stile ait dokunmalar normaldir. Ve buradan devam ediyorum.

Tuncay Özkan'ın korktuğu ve benim belki de umutla beklediğim yansıma ve yankıların gecikmediğine işaret edebiliriz. Kemalist Cumhuriyet'e sempati ile bakmayanlardan, yüksek iktidar noktalarında mukim Bülent Arınç ve Abdullah Gül Beyler, derhal bu teori ve nitelemeyi aldılar, benimsediler ve gecikmeksizin kullandılar. Ve nagehan "yeni devlet" tedavüle girmiş oluyordu, hızla sirküle ettiğinden kuşkumuz yoktur.

***

İsmail Canbolat nazırlık yapmıştı, İzmir İstiklal Mahkemesi'nde sürgün cezası aldı ve hapishanede "10 yıl sürgünü hak etmiyorum" yollu bağırıp çağırıyordu, o sırada mübaşir dolaşıyor ve "itirazı olan var mı" diyerek koğuş koğuş adam topluyordu. Koğuş arkadaşları Canbolat'ı tutmaya çalıştılar, suçsuzdu, kendine güveniyordu, itiraz ederse beraat edeceğine inanıyordu, önleyemediler. Gitti, bu kez idama mahkum ettiler ve koğuşunu göremeden sehpaya götürdüler. Güzel, bu mahkemelerde suç esası yoktur. Artık anlıyoruz.

***

İzmir İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış olan Kurtuluş Savaşı Kahramanı Ali Fuat Paşa, Cebesoy, "Birinci Meclis'te ne kadar tanınmış muhalif varsa, hepsi birer bahane ile İstiklal Mahkemesi'ne getirilmiş, ekserisi birer suretle cezalandırılmıştı" şeklinde yazıyor-

Levent Şahverdi Arşivi

du. Paşa anılarında bu cümleyi, "İstiklal Mahkemeleri'nin en mühim icraatı, muhalefet ve matbuatı susturmak ve ortadan kaldırmak olmuştur" cümlesiyle tamamlıyordu. Böylece artık Meşrutiyet Devrimi'nden ve İttihat ve Terakki'den hiç kuyruk kalmamış oluyordu; "yeni" tarih işte budur.

Ancien Régime silinmiştir de diyebiliyoruz.

***

1- A. De Tocqueville, *l'Ancien Régime et la Révolution*, 1856, Gallimard, 1967.

2- A. Soboul, *La Civilisation et La Révolution Française*, Paris, 1988.

3- A. Soboul, *La Civilisation et La Révolution Française I*, Paris, 1970.

4- C.B.A. Behrens, *The Ancien Régime*, London, 1968.

5- E.N. Williams, *The Ancien Régime in Europe*, 1648-1789, London, 1970.

6- J. De Viguerie, *Histoire et Dictionnaire du Temps des Lumières 1715-1789*, Paris, 1995.

7- A. Minc, *Une Histoire Politique des Intellectuels*, Paris, 2010.

8- Barış Erman, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 9 sayı: 2, İstanbul, 2012.

***

Bu deyiş, "Ancien Régime" ya da "Eski Nizam" biliniyordu, "eski devir" söylenmek durumundadır. Tocqueville devrimin buradan nasıl çıktığını araştırmak istemişti ve "Ancien Régime" tabirine bağlı kaldı, artık biliyoruz. Hoş, İbni Haldun'un "asabiye" formülünü hatırlıyoruz; yalnız, Asabi'de günlük kullanılan bu kelimeyi İbni Haldun geliştiremedi, aldığı şekilde bırakmıştı. Buna mukabil Tocqueville ile birlikte "Ancien Régime" bir tarihsel "devir" ve hatta bir ölçü zorlama ile, bir "devlet biçimi" olmasa da, yaklaştı, diyebiliyoruz.

***

Fransa'da orta öğretim öğrencilerine standart bilgi veren *Que-Sais-Je* dizisi içindeki "Ancien Régime" başlığında yazılanlar, bu devrin 1500 ile 1789 yıllarını kapsadığını öğretiyor. Profesör Wil-

Levent Şahverdi Arşivi

liams da, "*The beginning of the end of Ancien Régime*", devrin sonu olarak, "*outbreak of American Revolution*", Amerikan Devrimi'nin başlamasına, 1776, işaret etmektedir. İki ciltlik *Democracy in America* eserinin yazarı olduğu için, Ancien Régime'den önce, bazen "*An American in Paris*" olarak da adlandırılan Tocqueville, Fransız Devrimi'nin Amerika'dan değil, Amerikan Devrimi'nin Fransa'dan etkilendiğini ileri sürüyor. Gerçek payı var, önde gelen bazı Amerikalı aydınlar, "elitler" diyebiliriz, Eski Rejim'in son döneminde Paris salonlarına kabul ediliyor ve "Aydınlanma" havasını teneffüs ediyorlardı. Amerikan Devrimi'nde égalité vurgusu yüksektir.

Tabii bu kadar uzun tutulunca, 1500-1789, Ancien Régime'e bir karakter vermek ve bir renk çalmak kolay görünmüyor ve Tocqueville de böyle uzun bir dönemi ele almıyor. Üzerinde en çok durduğu periyodlardan birisi, "Güneş Kral" da denen XIV. Lui'nin, 1638-1715, iktidar yıllarıdır. Lui, metreslerini hariç tutarsak, daha çok, *l'Etat c'est moi*, "Devlet benim" sözü ve Maliye Nazırı Colbert ile meşhurdur. İlaveten, Lui saltanatına, "*despotisme éclairé*" denmektedir, buradan geliyor ve bir paradigma olarak kabul edebiliyoruz.

İngiltere'de Sekizinci Henry ve Rusya'da Velikiy Piyotr, Büyük Petro, bizde zaman zaman "büyük" ile "deli" özdeş tutuluyor, bu kategoridedirler. Yıkıcı ve yapıcı sayılıyorlar. Colbert, buna uygundur, sanayiye ve ihracata önem vermişti, bizdeki Cumhuriyet dönemi devletçiliğine de "kolbertizm" dediğimiz oluyor; merkantilisttiler. Aristokrasinin imtiyazlarını törpüledi ve feodaliteyi disiplin altına alarak, sentralizasyona çok önem verdi ki, *nation-state*, ulus devlet yolunda önemli adımlar atmış olmaktadır.

***

Soboul, Büyük Napoleon'u, aydınlanmacı despotların sonuncusu tarif etmektedir; Napoleon'un iki özelliğini biliyoruz. Birisi, *les hommes de lumière*, aydınlanmacı filozoflar ile ve diğeri ihtilalin oğullarıyla, ihtilalciler, bağını koparmıyordu. Yayılmacıdır, ancak asıl yaydığı Cumhuriyetçilik'tir. Nitekim, Napoleon askerlerinin gittiği her toprakta "düşman" askerler, yepyeni bir silahla karşılaştıklarını ifade ile yılgınlıklarını saklamıyorlardı. Bu en yeni silah, Cumhuriyet ideolojisidir.

Ancak bir nokta var, son zamanlarda, altın yüzyıldı, zamanın hızlandığı, etkileşmenin arttığı, Avrupa Kıtası'nın oluştuğu bir dönemdeydik, periyodları karıştırmamak şarttır; Fransız moda veya sihiri, daha önceden de kendisini kabul ettirmişti ve daha sonra tekrarlanmıştır. Bu, herhalde ikincisidir. Daha belirgin ve önemli olanını da biliyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancien Régime'in son zamanlarında, Tocqueville'in ilgi dönemi olarak biliyoruz, "*despotisme éclairé*" rüzgarı bütün Avrupa'da, Prusya ve uzağında, Rusya ve hatta Osmanlı'da kuvvetle esiyordu. Ancak ilkinde etkilenenler krallar ve kraliçelerdi; şimdi ise halk değişiyor ve kral ile kraliçelere cephe alıyordu. Demek ki, iki Fransız modası var.

Ancien Régime devrinde bir de 1748 yılı önemlidir, sanki devir içinde bir devrin başlangıcıdır. Bu yılda, *l'Esprit des Lois*, "Kanunların Ruhu" ki "Esası" veya "Özü" de diyebiliriz, kimin yazdığı bilinmiyordu, yazarı Montesquieu, bu kitabı yayımlamaktan korkmuştu ve adını saklıyor. Aksine pek çok görüş serd olunmasına rağmen, Monstesquieu, despotizme karşı olmakla birlikte pek de "demokrasi" yanlısı değildir. Demokrasiyi tiranlığa doğru kestirme bir yol saymaktadır. Tocqueville, Montesquieu'dan çok etkilenmiştir, o yöndedir.

***

Elisabeth Badinter, 1748 yılını, *la naissance du parti philosophique*, filozoflar partisi'nin doğuşu olarak tarif ediyor. Böyle bir tarif ya da işaretin kökünü Tocqueville'de ve *Ancien Régime et la Révolution*, 1856, çalışmasında bulabiliyoruz. Tocqueville bu dönemde, "feodalite politik olmaktan çıkmış, aristokrasi kırılmış, ruhban sınıfı etkisizleşmişti," diyor ki, çağdaş marksist tarihçi Soboul ile bu noktada aralarında bir fark bulamıyoruz. Boşluğu filozoflar doldurdular. Olağanüstü bir dönemdir.

***

Filmlere konu olan "salonlar" bu dönemdedir. Salon sahibelerinin bir bölümü kralların, despotların metresleri idiler ve salonlarda "fikir" yaratılıyordu ve tartışılıyordu. Ve derhal Paris sokaklarına yayılıyordu. Buna "opinion publique" de diyoruz, kamu düşüncesinin ülkeyi yönettiği zamandır.

Hegel'in düşünceye sonsuz hız takışı ve mutlak doğruluk yüklemesi için, herhalde bu dönem model olmuştur. Marx'ın düşüncenin kütleselleşmesi teoremi ise, Hegel'den çok uzak görünmüyor. Marx'ın yaptığı, idealizmden çıkarıp materyalizme yatırmaktan ibarettir.

***

Levent Şahverdi Arşivi

VOLTAIRE VE BEYİNDE İÇ SAVAŞ

Fransa'da, aydın kök ağacını Voltaire, 1694-1778, ile başlatmak genel kabul görmektedir. O tarihe ve tarife göre liberal burjuva sayılıyor, aristokrasiye karşı aydınlanmacı despotizmi savunuyor; eşitliğe çok önem vermektedir, despotlar asilleri törpülüyor veya düzlüyorlar. Buna rağmen saklandığı çok olmuştur ve Büyük Frederik'in sarayına sığınmıştır. Calas'da, Silivri'ye benzer mahkemelerin uyguladığı adaletsizliklere karşı çıkışı, Voltaire'in şair ve tarihçi şöhretine şöhret katmıştır. Kaçınılmaz tutarsızlıklara rağmen Fransız aydınlarının babası ve en büyüğü sayılmaktadır. Aydınlar Partisi'nin başkanı olmasa da, kurucusudur, diyebiliyoruz.

***

Voltaire, Ancien Régime'in bizzat yaşadığı bu dönemini çelişkiler yumağı olarak tarif etmişti; bir yerde akıl ve diğer yerde fanatizm hakimdir. Daha da ilginç olanı, "herkesin içinde, ruhunda bir iç savaş var", "*a civil war in every soul*," diyordu. Öyleyse devrim yakındır, çünkü Fransız insanı eski ve yeni düzen arasında parçalanmıştır. Bunu ifade ediyor, öyle anlıyoruz ve yazıyorum.

***

D'Alembert'e 26 Aralık 1767 tarihli mektubunda ise şunları yazmıştı; "*C'est l'opinon qui gouverne le monde et c'est à vous de gouverne l'opinion*", dünyamızı efkar, düşünce yönetiyor ve efkarı yönetmek de sizin işinizdir" diyordu. Müthiş, D'Alembert ansiklopedicilerin en önde gelenlerinden birisidir.

Tekrar edebilir miyim, Tocqueville de, "Ancien Régime'de bir dönem var ki, Paris tümüyle efkarı-ı umumiye tarafından idare ediliyordu," yollu yazmaktadır. Güzel, bu arada geçerken kaydetmek istiyorum, aydınlanmacı despotik yıllarda pek çok aydınlanmacı ve aydınlanmacı dostu, Malesherbes*, 1721-1794, bunlardan biriydi, Saray'ın üst

Levent Şahverdi Arşivi

düzey yöneticisi oldular. Soboul'un haberine göre, Malesherbes sunduğu bir memorandum'unda, "şu anda parlamento Paris halkı tarafından yönetiliyor," demişti. Paris halkı ise tüm millettir; bunu da ekliyordu. Buradayız.

***

Voltaire'in 2 Nisan 1764 tarihinde Chaevelin'e yazdığı mektubun şu cümleciğini kaydetmeye değer buluyorum. "*Tout ce que je vois jette les semences d'une révolution qui arrivera immanquablement, et dont je n'aurai pas le plaisir d'être témoin*", "hep gördüğüm, gelişi önlenemez olan bir ihtilalin tohumlarının atılmakta olduğudur; yalnız, ne yazık, ben bu ihtilale tanık olma zevkinden mahrum kalacağım," bu önemli tarih notunu bu şekilde tamamlıyor.** Aydınlanmacılar, filozoflar da diyoruz, ihtilali hazırladılar ve göremediler. Kaçınılmaz olmakla birlikte umulmadık bir zamanda geldi ve yetişemediler.

.....

* Malesherbes, Tocqueville'in dedesidir, yüksek yönetici ve aynı zamanda, öyle diyelim, aydınlanmacıdır. Jean- Jacques Rousseau'yu ve pek çok aydını korumuştur. Bu halini 1794 yılında, Konvansiyon'da, Kralı savunmaya kadar götürdü. Giyotine gönderildi, yaşamının sonudur.

** D'Alembert'in tek başına "amme efkarı" olma sözünün, yüzyıl sonra Namık Kemal'e de uygun görüldüğünü biliyoruz. Diğer yandan, Lenin de tarihin çok yakınında, "İhtilal kesinlikle olacak ama ben göremeyeceğim," demişti. Demek ki tarih yapanlar, sözlerinin bir bölümünü, yazılı tarihten alıyorlar.

***

Hepsine "filozof" denmekle birlikte, dar anlamda filozof değildiler. Genel olarak politika düşünen, konuşan ve yazan insanlardılar ve daha ileriki zamanda "*publicist*" tabir edildiler. Yalnız, izleyen dönemde ise bu tarif daha çok gazeteciler için kullanılıyordu; bir ara bu ülkede "gazeteci-yazar" markası icat edildi ki, bu markayı andırıyorlar. Güzel, böyle olmakla birlikte, tarihsel adları filozof'tur ve öyle yazıyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

İki çizgileri, *genie*, var, birisi doğa dinini ve diğeri rasyonalizmi savunmalarıdır. Her ikisi ise laisizmde birleşmektedir. O halde köklerinin daha derine gittiğini düşünebiliriz.

***

SPINOZA & ADUMBRATION & ENLIGHTENMENT

Pek çok Yahudi düşünür, Aydınlanma'nın Spinoza ile başladığını ileri sürüyor, Spinoza, 1670 yılında, Tevrat'ı sert bir şekilde eleştirerek, yerine doğa dinini koymayı denemişti. *La Lumiere*, buradan başlıyor, insanın içinin açıklanması, aydınlanması, adumbration, anlamındadır ve çıkışında dinsellik yüklüdür. Sonra dinsellik yükü atılmıştır ve biliyoruz.

***

*The mainstream of the Enlightenment would use Spinoza, generally without acknowledging the debt, as the arsenal for attack on The Bible.**

Aydınlanma'da ana akım, atıf yapmamakla birlikte, dine ve Tevrat'a karşı hücumlardır.

Spinoza'ya dayandılar. Profesör Hertzberg bu kadar net başlamaktadır.

***

Spinoza, Tevrat'ın, vahiy yoluyla gelen hakikatlerini ve mucizelerini reddetti, akıl yoluyla bulunabilen bir tür tabii ve halk dinini yerleştirmeye çalıştı. Ayrıca ve daha önemlisi, Tevrat'ın, aşağı tabakalar için yazılmış ve basit bir kitap olduğunu ileri sürüyordu. Çok tepki çekmesi doğaldır.

Profesör A. Hetzberg'e göre "eşitlik" fikrinin kaynağı buradadır. Bu görüş ise, Aydınlanma doktrini ile özdeştir.

***

Spinoza ve Sabetay Sevi aynı çağın insanlarıdırlar, Sevi'nin çıkışı 1666 ve Spinoza 1670 olmakla, her ikisi de konverso'durlar. Spinoza, İzmir ile bağlantılı idi ve ben, yıllar önce, Amsterdam ile, Spinoza Amsterdam'a yerleşmişti ve Sevi ise İzmirli olup, İzmir arasında hem

Levent Şahverdi Arşivi

güçlü bir işbirliği ve hem de rekabet olduğunu yazmıştım. *En passant* not edebilirim, Türk laisizminin gelişmesinde bu yanı ihmal etmemek isabetlidir.

.....

* Arthur Hertzberg, *The French Enlightenment and The Jews*, Columbia University Press, 1968, pp. 33-37.

***

Şöyle bir teorem ile devam edebilirim; eşitlik ile hürriyet kavramlarını, "hürriyet" yerine "demokrasi" de diyebiliriz, birbirine karşıt ve bazı hallerde birbirini reddeden programlar sayabiliriz. Buradan şunu çıkarıyoruz, bir filozof, eğer "eşitlik" yanlısı ise, "*despotism éclairé*" taraftarıdır ve işbirliği yapabilir ve yok eğer "hürriyet"* talep ediyorsa, despotizme karşı ve somut durumda, asilleri savunuyor, demektir. Güzel, bu teoremden ilerleyebiliyoruz.

Şöyle, On Dördüncü Lui başta, aydınlanmacı despotlar, *de facto*, eşitlik yanlısı politikalar izlediler, imtiyazları tırpanladılar, asilleri törpülediler. Filozoflar mı, en başta eşitlik programına yüksek değer biçiyorlardı, *"égalité"* programını en yüksek yere koydular. *Eclairé* despotlarla işbirliği yaptıkları hep malumunuzdur.

Buna bir de şunu ekleyebilirim, kalkınma ve daha doğrusu sanayileşme, *by definition*, eşitlikten yanadır. Bu nedenle Lui'nin uyguladığı Colbertisme ve merkantilizm sanayileşmeyi kapsıyordu, eşitlik getiriyordu, filozofları daha da yakınlaştırdığını artık tartışmıyoruz.

***

İki aydını bunun dışında tutuyoruz, birisi Fénelon, 1651-1715, idi ve *Les Aventures de Télémaque* ile açıkça despotizme cephe aldı ve gözden düştü, Paris'ten uzaklaşmıştır. İkincisi, ve aslında birincisi, Montesqueiu oldu ve tamamıyla despotizme karşı durdu. Bu ara *Kanunların Ruhu* büyük eserini demokrasi kuramının temel taşlarından sayanlar çoksa da, Montesquieu, demokratik yönetimi despotizme çok yakın görüyordu ve her zaman tiranizme kayışa yakın tutuyordu. Montesquieu, özgürlük sağlayıcı bir sistem olarak monarşi'yi tarif etmektedir ve asiller sınıfını şart göstermektedir. Despotlara karşıdır.

Bu arada not etmek durumundayım, filozoflar aydınlanmacı despotları destekleseler de, Paris'te yaşam çoğu için güvenden uzak-

Levent Şahverdi Arşivi

tır. Kaldı ki Monstequieu ne yaptığını biliyordu, eserlerini kendi ismiyle yayımlamamayı usul edinmişti. En güzel eserlerinin birisi olan *Lettres Persans*, 1721, İran Mektupları'nın yazarı bilinmiyordu; despotizmin mükemmel eleştirisidir. Ve görünüşe göre, İran'da despotizmi, "oryantal despotizm" diyebiliriz, tenkid ve hatta mahkum ediyordu. Ama gerçekte mahkum ettiği Lui usulü despotizm idi, artık biliyoruz.

Kendisini ölümsüzleştiren çalışması, *l'Esprit de Lois*, 1748, *Kanunların Esası*'na gelince, bunu üç kuvvetin birbirinden bağımsızlığı şeklinde anlamak çok daraltmaktadır. Asıl gerekli olan, despotun gücünü frenlemek ve kırmaktır; hal böyleyken, bağımsız olan kuvvetlerin, içlerinin oyulması ve bağımlı hale sokulması her zaman mümkündür. Bu nedenle Montesquieu, güçlü bir asiller sınıfının varlığını şart koşmaktadır ve asiller sınıfını, bu sözcüğü kullanmamakla birlikte, her türlü muhalefete "sığınak" olarak değerlendirmektedir. "Sığınak" sözü bana aittir ve not ediyorum.

***

Bu yılı, 1748, ki Monstequieu'nun *Kanunların Esası* nam eseri, müstear isimle yayımlanmıştı; Elisabeth Badinter'ın bunu, Filozoflar Partisi'nin çıkış tarihi olarak gösterdiğini biliyoruz, ben tekrarlıyorum. Aynı yılda, Paris'te fırtınalar yaratan dört kitap basıldı; tarih oluşu, dördünün birden, söz uygunsa, "bomba gibi" patlamalarından kaynaklanıyordu. İlki, Toussaint'e, 1715-1772, aittir ve *il se rapproche du parti philosophique*, Filozoflar Partisi'ndendi, *Le Moeurs*, "Ahlaki Davranışlar" büyük bir sansasyon yaratmıştı. Bu kitabında, 1748, filozof, Doğa Ahlakı'nı yazıyordu, inançlardan kaynaklanan ahlaka karşı çıkıyordu. Tabii, Toussaint bu kitabı nedeniyle yakılarak idam hükmü aldı ve Paris'ten kaçarak ölümden kurtulmuştur. Filozoflar despotu destekliyorlar ama tehlikeden uzaklaşamıyorlardı, bir tür oyundur.

Çok gürültü yaratan amma ve çok çabuk unutulan bir kitap idi, müstear ad kullanıyordu ve aynı yıl arkasından gelen Montesquieu'nun kitabı ise hiç unutulmadı, uzun yıllar yazarı bilinmeyen adam kaldı. Montesquieu'yu, *Ansiklopedi*'nin yöneticisi olan Diderot'nun, 1713-1784, *La Lettre sur les Aveugles, Körler Üzerine Mektup* kitabı izledi ve Diderot burada ateizmi savunuyordu. Devamla 1748 yılı hasadının savunucusu Buffon'un, 1707-1788, *l'Histoire Naturelle*, Doğa Tarihi'dir ve Buffon burada ilahi olmayan bir canlılar düzenini yazıyordu. Güzel ve şöyle özetleyebiliriz, 1748 yılında dört kitapla filozoflar varolan düşünce sistemini bombardımana tabii

Levent Şahverdi Arşivi

tuttular. Yıkmasalar bile çok sarstılar ve doğa felsefesine dayanan laik bir dünya anlayışını çıkardılar. Modern anlayışımız budur.

***

Şunları ekleyebiliriz, filozofları abartmamak durumundayız. Soboul'un tespiti şudur ve Tocqueville'de buna aykırı bir işarete rastlamıyoruz, *Le mouvement intellectuel n'affectait que des minorités aristocrates ou bourgeoisie*, filozofların görüşleri sadece aristokrasi ile burjuvazinin tepelerini etkisi altına almıştı; çok küçük bir azınlık meselesidir. Bu kadar, ama geçerken şu da söylenebilir; *irreligiosité*, dinsizlik de yaygındı, ama bu yaygın sadece aynı tepelerdedir.

***

Açabiliriz, bir Fransa ki, muhalif olma ile dinsizlik moda idi ve büyük modadır; ama çok küçük bir azınlık modayı izlemektedir. Bu durum ise bize, Büyük Fransız ve Büyük Ekim Devrimleri'nin halini ve dayanağının çapını anlatmaktadır. Buradan, asillerin kırıldığı ve feodalitenin dezaktivize olduğu sonuçlarını çıkarabiliyoruz. İhtilal'e kadar bir politik boşluk var. Demek ki, büyük devrimler çok büyük ancak sessiz bir desteğe dayanan küçük azınlıkların işidir. Asıl güç, çok yaygın ideolojidedir; bu o kadar öyle ki, Tocqueville, Ancien Régime'i yıkan Fransız Devrimi'ni dinsel saymaktadır. Din ile ilgileri yok ama hedeflerine dinsel bir bağlılık gösteriyorlar. İdeodavetiye davetiyeloji mi, inanmışların inancı mı, bir soru ve düşünüyorum.

***

Cumhuriyet gazetesinde
işaretlerim

FAŞİZM VE YOBAZİZM HABERLERİM

1975 Faşizme tırmanış ve laisizmden kopuş el ele-dir.

1975 Gelecekte kına ve kuran var.

1976 Türkiye'ye bir Osmanlı görüntüsü vermek istiyorlar.

1976 Sanayi, faşizme, davetiye çıkarıyor.

1976 Türkiye'de faşizmin kütle temeli, eğer yaratılabilirse, ancak İslama dayanılarak yapılabilir.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Ben bunları görüyordum. *Cumhuriyet* gazetesi yavaş yavaş sağa kayıyordu. Bana ayrılmak düşüyordu ve ayrılmak için çok ısrar ettim. Ayrıldım.

Ama bir hata yapmışım, "*Cumhuriyet* gazetesi soldan alır sağa verir", ben hem solda kaldım ve hem yaşayabildim. Hatam budur, benden nefret ederler. Gazetede bunu öğretirler; disiplinli bir gazetedir, stajyer gazetecilere dahi bu nefret dersini veriyorlar. Benim böyle bir halim yoktur, nefret beni çok rahatsız etmiyor. Ama etmeseler daha iyi'dir ve öyle düşünüyorum.

Belki dört yıl, *Cumhuriyet*'te çalıştım, en güzel zamanıydı ve çok güzel işler yaptık. Öyle hatırlıyorum. Bu bilgiyi yazmak gereğini duyuyorum. Bekledim, herhalde artık önemli bir gazete sayılmamaktadır.

***

Öte yandan Malesherbes'den söz etmiştim, filozofların dostu idi; Colbert ise Yahudilerin emansipasyonunu ve uluslarası ticaretin serbestliğini savunuyordu. Güzel, Colbert'e merkantilist diyebilirim ve merkantilizmi bütün dünyada çok yanlış okuturlar, bırakıyorum; sanayileşme ve ihracat taraftarlarıdırlar ve merkantilistleri, *physiocrate*'lar izlediler, nerede ise doğanın gücüne tapanların doktrinidir. Doğa yasasını yüksek tutuyorlardı, aydınlanmacılara çok yakındılar. Necker ve Turgot yüksek görevli ve bakandılar. Bunu biraz zorlama ile, aydınlanmacıların, Ancien Régime'de iktidara bir tür ortak oldukları şeklinde anlayabiliriz. Daha başka bir söyleyiş ile, hem destekliyorlar hem de karşısına çıkıyorlar.

Tocqueville'in tarih felsefesi problemi olarak formüle ettiği araştırmasındaki temel meselesini, Fransız Devrimi'nin içinden çıktığı Ancien Régime'i anlamak olarak tarif edebiliriz. Derin bir etüd yaptığı iddiasındadır, el değmemiş kaynaklara uzanmış, önemsenmeyen ve "değmez" denilen kitapları okumuştur. Bulduğu, ikisi arasında bir devamlılık olduğudur; bir *continuité* var.

Neye bakıldığına ve nelerin kriter alındığına bağlıdır. İki program üzerinde durabiliriz; bir, égalité ve iki, *centralisation*, eşitlik ve merkezileşme diyoruz. Bunların her ikisi de Ancien Régime'de net bir şekilde var; On Dördüncü Lui'nin damgasını taşıyorlar. Lui, "*l'Etat, c'est moi*" derken daha çok merkezileşmeyi anlatmak istiyordu. Güzel, öyleyse bu programları doğru seçilmiş kabul etmek durumundayız.

Ve bu ikisi, ayrıca ulusal devlet'in kurucu vektörleridir. Ayrıca,

Levent Şahverdi Arşivi

Fransa'da kapı numaraları ve plakaları ile profesyonel ordu da Ancien Régime icadıdırlar. Güzel, bunlar ise, *centralisation*'un gerek şartları oldular ve güçlü bir bürokrasi ile beraber gittiler. Buraya gelmiş oluyoruz.

İhtilal'in yaptığı ise bunları daha ileriye götürmek olmuştur. O halde devamlılığı görebiliyoruz.

***

Peki, ne anlama geliyor, bu konuda Tocqueville ne demektedir; dedikleri çok olup, bu merkezdedir. Bunu ise, Gustave Lanson, *Histoire de la Littérature Française*, 1912, adlı çalışmasında çok daha güzel ifade ediyor; Fransız İhtilali için "*elle était déjà à demi faite*", "zaten önceden, yarı yarıya yapılmıştı", demektedir. Ancien Régime kendisini yıkan ve temizleyen İhtilal'in işlerini yarı yarıya tamamlamıştı, bunu anlıyoruz.

***

DEVRİMLER VE KARŞI-DEVRİMLER SABIK REJİMDE YARI YARIYA YAPILMIŞLAR ELLE ETAIT DEJA A DEMI FAITE Hamid Rejimi - Jöntürk Devrimi

Jön-Türk devrimi liderlerinden Talat Paşa'nın Abdülhamit'in cenazesi geçerken hıçkırıklara boğulduğunu bir kitabımda yazmıştım. Bir kabuldür, halbuki, tahttan indirmişti ve Meşrutiyet İhtilali'nin örgütleyenlerindendir ve Jön-Türk lideridir. Herhalde şükran duymaktadır.

Jön-Türk ihtilalcisi mi, bazen menfada ve teşkilatta ve bazen Hamid'in idaresinde yüksek makamdadır. Hafiyeler arada olup arabulucudurlar.

Jön-Türk ihtilalcileri, kurtuluşu maarifte görüyorlardı ve "Kemalist Tarihçiler" hep üstünü örttüler, Hamid en önde gelen eğitim yatırımcılarından birisi oldu.* Kız eğitiminde çok ilerdedir.

Eşitlikte ileride olduğunu söyleyemem, hürriyet'te ise çok geride idi, bir Mithat Paşa ve bir de "hürriyet" sözünü duyunca korkudan titriyordu. Her ikisini de, Ermenileri de ekleyebiliriz, yok etmek istiyordu ve yok ettiler. Sonuçlarına katlanmak durumundadır.

Reformlara karşı gericilik, Taksim'deki Topçu

Levent Şahverdi Arşivi

Kışlası'ndan harekete geçti. Buna karşı Hareket Ordusu, Hamid'in karabasanının merkezi Selanik'ten kalktı ve Mithat Paşa'nın yetiştirmesi Mahmut Şevket Paşa komutasındaki kuvvetler, İstanbul'u zapt ettiler. Hamid tüketildi. Başlamış olduğu reformları sürdürdüler ve Cumhuriyet ile çok yükselttiler. Hamid hassaten yobaz olmamıştır.

***

Eylülist Darbe & İslamist Karşı-Devrim

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, 12 Eylül 1980 Darbesi'nin şefi idi, hassaten yobazdır. Kendisini "imamın oğlu" olarak lanse ediyordu; Humeyni Devrimi, 1979, ile yarışacak, Amerikan Yahudilerinin planladığı islamist darbeyi gerçekleştirdi. 27 Mayıs Devrimi'ne kin duyan bir hareket oluşturdu, bayramını kaldırdı ve sıkıyönetim yasasına dayanarak üniversitelerdeki ve kamu idaresindeki tüm Kemalist, rasyonalist, solcu ve sosyalist öğretim üyelerini tasfiye etti ve sadece aşırı İslamcı ve faşistlerin asistan olabilecekleri bir kontrol sistemi düzenledi. Akepe hükümete geldiğinde, üniversite öğretim üyelerinin çoğunluğu şeriata bağlıydılar ve karışı-devrim'in işi, burada, yargıda ve benzer yerlerde yarıdan çok tamamlanmış haldeydi. *Elle était déjà à demi faite*, diyoruz.

***

Daha kalıcı, daha yobaz bir İslami idarenin peşinde oldular, bunu görebiliyordum ve akepe hükümeti kurulduğunda, 2002, "Yüksek Komutanlığın 35 yıldır aradığı ekip budur," demekten çekinmedim, hep biliniyor. 1975-1976 yıllarında *Cumhuriyet* gazetesinde, *Haberci*'de olmalıdır, "ufukta faşizm var" yazmıştım ve Türkiye'de faşizmi yobazizmden ayırmak imkansızdır. Faşizm, ancak İslam ile gelebilecektir ve büyük sermaye, acilen faşizme muhtaçtır. Görüyor, yazıyordum ve çok okunuyordum; şu demek, görmeleri gerekli olanların hepsi gördüler.

Ne tesadüf, 12 Eylül 1980 tarihinden hemen

Levent Şahverdi Arşivi

önce, Eylül başında çıkan kitabımda, "ordu gelecek, Erbakan'ı hapse atacak ve Erbakan'ınkinden daha yoğun bir dinsellik uygulayacak," demiştim. Ve yanıltmadılar, şaşırtmadılar, faşizmi ülkeye soktular. Turgut Özal'ı, Nakşibendi tarikatının gözükara mensubudur, kardeşi Erbakan'ın milletvekili ve bakanı, kendisi milletvekili adayı idi, önce darbe'nin başbakan yardımcısı ve sonra başbakan yaptılar. Ordu, darbeyi tarikata ve tarikatlara vermiş durumdadır.

Savcılar, tarikat şeyhi Fethullah Gülen'i ararken, Cumhurbaşkanı Turgut Özal onu Çankaya Köşkü'nde saklıyordu. İç Asya'da tarikat okulları açarken, halefi Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, karşıdaki cumhurbaşkanlarına tavsiye mektupları yazıyordu. Seyyar vaizlikten gelme tarikat şefi Gülen, boş zamanlarında chp genel başkanı Ecevit ile buluşuyor ve bu buluşmaya "felsefe sohbeti" adı veriliyordu; Ecevit'in, tarikatın milletvekili adayı önerilerini kaydettiğini tahmin edebiliyoruz.

Ordu iki açıdan İslamcı olmuştu: Büyük sermaye, grevleri ve toplu sözleşmeleri istemiyordu, İslamın emekçileri sürüleştireceğinden emindiler. İkincisi, yobazizme yakın saydıkları Kürtler ile yobazlaşmış Türkiye'nin Türklük yerine, Müslümanlıkta birleşebileceklerine iman ettiler. Bu darbe sırasında Genelkurmay yayınlarında bu açıdan İslamın faziletini övdüler. Ayrıca Kürt kalkışmasını, bir asayiş meselesi sınırında tuttular; bu şekilde artan asker cenazeleri, yüksek işsizlik ve yoksullukla birleşince, laisizmin yerini aşırı dindarlık almaya başlamıştı, Ordu hem istediği ölçüde muhafazakâr bir Türkiye buldu ve hem de kendisi aşırı muhafazakârlaştı. Bu süreç, başta yüksek komutanlar, giderek Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kemalizme ihanet yolunu açıklamaktadır. Buradayız.

İslamcı karşı-devrim için akepe şeflerinin yaptıkları çok azdır; Cumhuriyet, İslama teslim edil-

Levent Şahverdi Arşivi

miştir. Washington, tüsiad, yüksek komutanlar, ağır islam, yobazizm de diyebiliriz, kurtuluş saydılar ve ancien régime'de, karşı devrimi, önemli ölçüde, belki de yarıdan fazla hazırladılar.

Tayyip Erdoğan'ı Kenan Evren çıkarmıştır.

Dava ise hakikati karartmak içindir.

.....

* Doğan Avcıoğlu ve Yalçın Küçük buna parmak basabilen iki kişidir. Hayranları, modern eğitimi geliştirmeyi doğru bulmazlar; eleştirenleri, Cumhuriyet öncesi eğitiminde büyük hamleler olduğunu kabul etmezler.

Tarihi itiraf

1960'larda gizli servis ajanı olarak Türkiye'de çalışan, CIA'nın eski Ortadoğu Masası şefi Graham Fuller VATAN'a çarpıcı açıklamalar yaptı

60'larda, 70'lerde Türkiye'de sol çok güçlüydü. Komünizmi zayıflatmak için sağ iktidarları destekledik

■ Türkiye'yi "Yeşil Kuşak"a neden kattınız?

Yeşil Kuşak projesi Sovyetler'in güneye doğru yayılmacılığını engellemek içindi. İslam, komünizme karşı çok güçlü bir duvardı. Hem 50, hem 60 hem 70'lerde... Türkiye'de de çok kuvvetli bir sol vardı. Ve İslam komünizme karşı tek kilit değeriydi.

■ Vebunlar için çevrim içi emirler mi verdiniz?

Hayır, ama sağ hükümetleri destekledik. Ve farklar için de komünizm İslam'dan daha

Vatan Gazetesi, 1 Kasım 2004

Levent Şahverdi Arşivi

ESKİ CIA'CI GRAHAM FULLER'DEN TARİHİ İTİRAF

Komünizme karşı İslam'ı destekledik

Radikal İslam'ı, Sovyetlere karşı kullanmak istedik. Türkiye'de İslam, komünizme karşı çok etkili değildi. İslam sadece sağa değil, solculuk güçlüydü. Türkler için de komünizm İslam'dan daha büyük tehlike görüldü. Bir yandan Türkiye'de demokrasinin güçlenmesini istiyorduk. Bir yandan da komünizmi zayıflatmaya çalışıyorduk. Sonunun çetrefilli dönemdi.

RÖPORTAJIN KÜNYESİ

Eski CIA görevlisi olarak anılmaktan hiç rahatsız değilim

Devrim SEVİMAY
PAZARTESİ RÖPORTAJLARI
dsevimay@gazetevatan.com

Kemalizmin sonuna gelindi

YARIN

40 yıldır tespih çekerim KIZIMIN ADI ANKARA

Vatan Gazetesi, 1 Kasım 2004

Levent Şahverdi Arşivi

***

Şöyle sistematize edebilirim, "Ancien Régime" kategorisini iki yönde ele almıştım ve hâlâ öyle alıyorum. Birincisi, bir cezalandırma sistemi'dir, arkasında korku var; bu nedenle mücrimleri ortadan kaldırmayı amaç bilmektedir. Ya hemen ve kalıcı bir şekilde ya da uzun zaman tutsak tutarak uygulanmaktadır.

Yaygınlıkla Ergenekon adı verilen, Silivri mahalinde icra edilen bu cezalandırma düzeninde, suç'un ve suç delillerinin olmaması esastır ve dolayısıyla hukukta temel bildiğimiz, mantıki tutarlılık aranmamaktadır. Bu sistemde "beraat" istisnai ve göstermeliktir.

Tarihin derinliklerinden, küflenmiş kağıtlardan bu düzeni bulup çıkarmanın temel maksadı, Silivri'de "adalet" ve hatta "hızlı adalet" arayışının bir tür safdillikle özdeş olduğunu duyurmaktı. Böyle "safdiller" mevcuttular ve ikincisi, bu "yargılama" türünde, "dava" başlangıcı ile sonu birdir, bunu göstermek istemiştim. Yapabildiğimi umuyorum, yargılama'da "iddia" ile "hüküm" birdirler. Eğer bir dış müdahale olmazsa, normal sonuç, idamdır.

***

Yalnız Ancien Régime cezalandırma üst sisteminin Silivri Mahkemesi'ne tatbik edilmesinde bir mesele ile karşılaşıyoruz. Bu cezalandırma pratiğine en uygun olarak, Fransız İhtilali davaları ile, 1793, ve Türk İhtilali'ni izleyen, 1925-1926, mahkemelerini biliyoruz. Fakat 1793 ve 1926 mahkemeleri çok hızlı çalıştılar. Bir günde "yargılama", giyotin veya darağacında bitiyordu, çok çabuktular; Silivri'de ise aşırı yavaşlar, uzadıkça uzattılar.

Bu durum teoriden değil, pratikten kaynaklanıyor; teorik planda Silivri de geçmiştedir. Başlatıcısı korkudur; Silivri'deki mahkemeler de, akepe'nin yıkmak istediği rejim taraftarlarının korkusundan kaynaklandılar. Güzel, ancak Ancien Régime'i cezalandırma süreci başlayınca, bu süreçten korkuları esas korkularını aşmıştır. Akepe veya "Taze Rejim" hem kendilerini ve hem de "Köhne Rejimi" açıkça tarif etmiyor; tariften pek çok korkuyorlar ve çekiniyorlar. Bu nedenle Silivri'deki cezalandırma pratiğine, bitmeyen rakı misli, devamlı su katmak zorunda kaldılar. Böylece daha çok karıştırdılar ve daha çok korktular. Birbirine hiç benzemeyen 23 davayı bir dava yaptılar. Sanıklar birbirlerini tanımıyorlardı ve şimdi hiç bilmiyorlar.

***

Ama kendimize bir imkan yaratabiliriz, "Düşman Ceza Hukuku" tartışmasından yararlanabiliriz, Alman Ceza Hukuku Profesörü Günther Jakobs'un icadıdır, bir tür insan için, Ancien Régime ce-

Levent Şahverdi Arşivi

zalandırma pratiğine benzeyen bir önerisi, nerede ise moda olmak üzeredir. Yalnız bunu hem hukuk mantığını tamamen reddederek ve hem de terminolojisini kullanarak yapmaktadır. Çok cüretlidir, insanları ikiye ayırıyor, bir tayfa insanına "yurttaş" hukukunu layık görüyor ve diğerini kanun dışına çıkarmaktadır. Dışlananlara "düşman ceza hukuku" münasip görülüyor; Ancien Régime tertibine pek yakın düşmektedir.

***

Düşman Ceza Hukuku: Kısa

Doktor Barış Erman'ın çalışması pek açıklayıcıdır ve çok kısa aktarmalar yapmak istiyorum. Mucid Jakobs'a göre, "düşman ceza hukukunun özelliklerinden biri, bakışını gelecekteki fiillere yöneltmesi ve toplumun tehlikeli failden korunma amacını gütmesi nedeniyle, failin kişi olmaktan çıkarılması sonucunu öngörmesidir." Peki bunlar kimler mi, "vatan hainleri, teröristler", ayrıca, "hukuk düzeninin diğer ilkel düşmanları" böyle sayabiliyoruz. Bunlar "düşman" tarif ediliyorlar, hukukun dışına çıkarıyoruz.

Fiil'e bakılmıyor ve fail'e bakılıyor. Bunun anlamı şudur, "ceza kusur ile orantılı olmayıp, failin tehlikeliliği esas alınarak belirlenmektedir. Şöyle de söyleyebiliriz, failin hukuku fiilen ihlal etmesi değil, ihlale ne ölçüde hazırlıklı olduğu önem kazanmaktadır. Ceza, kabiliyetin türevidir.

Bir düşman bulunmaktadır, burada "şüphe" çok önemlidir, şüphe delilin yerini almaktadır, çok zaman şüphe "maddi gerçek" olmaktadır, şüphe varsa "maddi gerçek" bulunmuş demektir. Artık düşman eldedir ve en kısa zamanda bertaraf edilmelidir.

Şüpheleniyorum, o halde idama mahkum ediyorum.

Düşman Ceza Hukuku'nda, "masumiyet karinesi" benzeri usuli güvenceler ve savunma hakkı askıya alınmaktadır. Güzel, bunları yazarken kendimi Silivri'de Düşman Ceza Hukuku tahsil etmiş ve hatta doktora yapmış birisi sayıyorum. Şu örneği verebilirim,

Levent Şahverdi Arşivi

Silivri'deyiz, sanığız, cürüm arkadaşlarımız arasında bir genelkurmay başkanı da var, bir kağıdın yanlış noktasını imzalamaktan yargılanıyor. Alman Düşman Ceza Hukuku'na göre, bu önemli değildir, bir kez huzura alınmıştır, mahkemeye gelen bir genelkurmay başkanıdır ve bir darbe yapma kabiliyetindedir. Darbe yapma ihtimali ve gücü var; cezası idam ve yoksa, müebbet hapistir. İsteyebiliyoruz ve verebiliyoruz.

Kuvvetle şüpheleniyorum o halde idam ediyorum.

***

Korgeneral Altay Tokat idi, emekli olmuştu, 2004 yılında, Nisan Ayı diyebiliriz, Doğu Perinçek izlemiş ve açıklamıştı ve hâlâ açıklamaktadır: Bu korgeneral Türk Silahlı Kuvvetleri'ni takip etmek üzere, bir tür istihbarat örgütü kurmak için harekete geçmişti; iktidardaki akepe talep ve planıdır. Korgeneral Tokat, teyid ettiler, başladığını ve ancak kendisinin sürdürmediğini açıkladılar ve artık biliyoruz. "Bizi" düşürürler mi, korku'nun akepe merkezine düştüğü tarih olmalıdır ve ben de bu tarihi düşüyorum.

O halde 2004 yılını Silivri Mahkemeleri'nin ve Ancien Régime tertibinin başlangıcı sayabiliriz. Tarih budur. Ancien Régime zulmü, ana rahmine düşmüş haldedir.

***

Bunu, 2005 yılı izlemiştir, Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Kanunu yenilendiler. Bu yolla, "Düşman Ceza Hukuku" temel prensipleri, Türk Ceza Sistemi'ne giriyordu ve ciddi bir hazırlık olduğunu kabul etmek durumundayız.

İktidarın dış yardım aldığını düşünmek zorundayız. Dış danışmanlık aşikardır. Diğer yandan akepe kadroları, bilgisiz ve beceriksizdirler; 11 Eylül 2001 tarihi itibariyle ise, İkiz Kulelere saldırı, Amerika Düşman Ceza Hukuku'nda uzmanlaşıyordu, aradaki zaman kısadır.

***

Bir, cezalar artırılmıştır.

İki, "terör" suçlarında ceza artırımı açık ve nettir.

Üç, kanunların yazımında kapalılık ve tutarsızlık esastır. Yargıç diktatoryasının kapısı açılmış olmaktadır. Ceza kanunları diktatoryal tefsirlere müsait hale getirildiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Dört, çarpma ve toplama aritmetiği ile "terör" sanıklarının hükümsüz tutukluluk süresi on yıla çıkarılmıştır. "Sanık" böylece "tutsak" alınabilmektedir. Profesörler ile yüksek rütbeli subaylara cezaevinde ölüm yolu açılmış olmaktadır. "Ölüme kadar tutsak" alınabiliyorlar.

Beş, "şüphe" sisteme sokulmuştur. Eski kanunda olmayan "kuvvetli suç şüphesi", hem tutuklamak hem de tutuklu tutmak için artık yeterlidir.

Yargıç ve yargıç aracı ile diktatorya yerleştirilmektedir. Düşman Ceza Hukuku işte budur.

***

Adalet Bakanlıkları tarikatların eline verildiler. a, Yargıçlık mesleğine usulüne uygun imtihanlarla tarikat mensuplarının alınması kolaylaştırılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ne ve yerine geçen Özel Yetkili Mahkemeler'e tarikatçı savcı ve hakimler yığıldılar. Mümkündür, bakanlıklar tarikatçılarla doldurulduldular.

***

Yapılan bir referandum ile hakim ve savcılar kurulu tarikatların timarı haline getirilmiştir. Bütün bu hazırlıklar Silivri Mahkemeleri'nin yüksek viteste çalışma dönemine yetiştirildiler.

***

Her yerde diktatorya var. Matbuat ve televizyonlar, savcılardan önce ve daha kaba, suçlayıcı oldular. Yakalananlar, savcılar konuşmadan önce idam ile mahkum edildiler.

***

Şunları bilemiyoruz, hangi cumhurbaşkanını ve hangi başbakanı indirdiler, söylemek zordur, ancak Tayyip Erdoğan'ı cumhurbaşkanı yaptıklarını netlikle söyleyebiliyoruz. Aydın Doğan ve bu işte yamağı Ertuğrul Özkök'ten söz ediyorum.[30] Güzel ve çok kısa tutuyorum ve bitiriyorum.

Erdoğan, Aydın Doğan'a "hem döverim ve hem severim" tarzıdır. Aydın Doğan, tokatları yedikçe, Kılıçdaroğlu, Erdoğan'ı teskin etmektedir ve son zamanlarda Doğan "muhalif" oldu, da-

30 Baykal'ın düşürülüp yerine Kemal Kılıçdaroğlu'nu koydukları zaman, "yamak" Uğur Dündar oldular.
Baykal'ın bir kasetle düşürülmesinde, Aydın Doğan'ın önemli rolü var mıydı, ancak muhtemeldir, diyebiliyorum. Yerine Kılıçdaroğlu'nun oturtulması, netlikle A.Doğan'ın eli mahsülüdür ve Gülen'in iştiraki ile Erdoğan'ın mutlak bilgisi dahilindedir. Kılıçdaroğlu, Doğan'ın, Gülen'in, Erdoğan'ın sözünden hiç çıkmadılar. Hep sözlerini aldılar ve uydular.

Levent Şahverdi Arşivi

yaklar geldi ve a, Kılıçdaroğlu, 32 gün koalisyon oynadılar ve "nerede bizim koalisyon" sözünü soramadılar. b, Seçim hükümetine, hiç tartışmadan ve nagehan girmediler. Bundan büyük bir ihanet ve pazarlamacılık düşünemiyorum. Her ikisi de Erdoğan'ın emirleriydi ve Kılıçdaroğlu bir rahatlatıcıdır. Aydın Doğan'ın, zaman zaman şamar oğlanı da diyebiliriz.

***

DOĞAN VE YAMAK : İSPATLAR

Bir, Yine çok dayak yemişlerdi, Doğan ve Özkök televizyondaydılar, sadece ağladılar, ezcümle, "sizi hep destekledik" dediler. Türbanda desteklediklerini ihmal etmediler ve teyit ettiler.

İki, İlk seçimden belki bir ay önceydi, Gül'e "rica" yazdılar ve "cumhurbaşkanı olmayın, rica ediyoruz" dediler. Doğan ve Özkök, Erdoğan'ı cumhurbaşkanlığını çıkarıyorlar ve Gül'ü başbakan yapıyorlardı; usulleridir.

Üç, Emin Çölaşan'ı atmaya karar vermişler, son defa Özkök ile konuştular ve Çölaşan'ı "yavaş olmaya" ikna etmeye çalışıyorlar. Özkök'ün sözüdür, Erdoğan için, "yakında cumhurbaşkanı olacak, Emin, rahatlayacağız," diyorlar. Yakın, dedikler, 2007 seçimidir.

Dört, Doktor olmayan doktorlar buldular, saralı olmadığını ispata çalıştılar. Gizli şeker, fıtık, en son icatlarıdır, yakınlarından Doktor Eser'in eseridir.

Beş, Yüksek düzeyde saralı birisini cumhurbaşkanı yaptılar. Doğan ile Özkök adlarındadırlar.

Altı, Aydın Doğan, elinde bir televizyon ve bir gazete, "benim ülke sevgimi tartışmam," demektedir. Şamar oğlanı Kılıçdaroğlu, Avrupa'dan, "hık" demektedir, "Aydın Doğan doğru söylemektedirler," tanığıdır.

Yedi, Gül'ün süresi beş yıldı, henüz zındanlar dolu değildi, yedi yıla uzattılar. Benim etkimi zındanile kırdılar.

Sekiz, Develere demişler ki, "boynun eğri" ve cevap var, "nerem doğru ki" ve bu işte doğru bir yan yoktur.

.....

Yalçın Küçük, *Caligula Saralı: Cumhur*, İstanbul, 2007.
Yalçın Küçük, *Epilepsi ile Orgazm*, Ankara, 2008.
Yalçın Küçük, *Hasta Despot*, İstanbul, 2010.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Fransa'da da "dalga dalga" idi, "*par vague*" diyorlar, benimkine, 2009, "şok dalga" adını vermişlerdi ve adları, despotlar koydular. Ancak asıl "dalga", Temmuz 2008 diyebiliriz ve "al çocuktan haberi", ağızlarından çıkardılar, "kaos yaratıp darbe" yapacağımızı ileri sürdüler; orduya sıçrattıkları tarihtir. Deniz Baykal, chp lideri, "deli saçması ve saçma sapan", bu cevabı verdiler.

Temmuz ayı, 16 Temmuz 2008 olabilir, "savcı-avukat" tartışmasına tanıklık etti. Erdoğan, "Ergenekon" Mahkemeleri'ne "savcı" olduğunu söylediler, Baykal bütün mağdurların avukatlığını aldı ve "avukatlarıyım" diyordu, esareti yırttığını görüyorduk. Erdoğan çok çok zor durumdadır.

Hürriyet, utanılacak bir yerdedir. Erdoğan'ı cumhurbaşkanı yapmaya kararlıdır. Tabii tüsiad, tabii Koç ve tabii oligarşi asıl karar vericidir. Koç, petkim, tüpraş misli en büyük işletme ve zenginlikleri toplamıştır ve doymamaktadır. Dayanıklı tüketim malları satışını bırakıp ağır sanayiye girmek istemektedir. Doğan, İstanbul'un incisi Hilton'un yerini ve Zorlu, Kara Yolları'nın topraklarının peşindeler. Daha sonra Tuncay Özilhan'ın "kazanımlar" dediği işte bunlardır.

***

Buradan geriye dönüp bakarsak ne görüyoruz; Aydın Doğan ve Tayyip Erdoğan ikilisinin, Baykal'ı yok etme kararı aldıkları kesindir. Yerine, Kemal Kılıçdaroğlu'nu getireceklerini de, 29 Mart 2009 seçiminde İstanbul'dan belediye başkanı adayı yapmalarından anlıyoruz. Baykal'ın bundan haberi olmadığını biliyoruz ve tabiatıyla Fethullah Gülen haberdardır.[31] Kılıçdaroğlu, ordu ve Kemalizm düşmanı bir ademdir.

Güzel, Kılıçdaroğlu, buradan çok önemli dersler çıkarmıştı; bu işi, genel başkanlık için bir parlatma sayılıyodu. Sadece bu değil, bir de Melih Gökçek ile yarıştırdılar, bu pek bilgisiz ve düşünce açıklamaktan pek korkan, muhtemelen Kırım'lı, Kılıçdaroğlu'ndan söz ediyorum, Aydın Doğan'a göre, Gökçek'i yendiler ve nasıl olduğunu anlayamıyoruz, belediye başkanlığını da kazandılar. Doğan bir yalan makinası kurmuştu ve yalan makinasını Uğur Dündar'ın işlettiğini hatırlatmak durumundayım.

***

Aldığı ders şudur; böyle yerlere, cehepeli bir tek aday dahi çıkarmadılar; Mansur Bey ya da Ekmeleddin Hoca'yı buldular. Bunların

---

31 Kılıçdaroğlu'nun, hem Ecevit'in Partisi'nden, dsp, ve hem Baykal'dan, chp, adaylığını "rica" ile sağlayan Gülen'dir. Öte yandan, Kılıçdaroğlu'nun chp genel başkanlığını da Baykal değil, Mustafa Özyürek ilan ettiler.
"Kızlar ve Babalar" incelememde varlar. Demek, Orta Çağ'a yakışan komplolar ile karşı karşıyayız.

Levent Şahverdi Arşivi

genel başkan adayı olmalarından hiçbir korkusu yoktur, eşyanın tabiatına aykırıdır. Ordu ve Kemalizm düşmanı bu Karabulut, bu hakiki soy adı olmakla Kırım kokmaktadır, bir köylü kurnazıdır. Köylü kurnazlığı, masala dayalıdır.

***

Neden bilemiyoruz, Kılıçdaroğlu'nun belediye başkanlığı adaylığından iki ay sonra, bir, Baykal, Erdoağan'a, "sana artık güvenmiyorum" deklarasyonunu yaptılar. İki, 29 Mart Belediye Başkanlığı seçiminden bir yıl sonra, Mart 2010, Erdoğan, kaseti televizyona koydular.[32] Aydın Doğan, Baykal'a sahip çıkmadılar.

***

TARİH OLAN HİKÂYELER

"Baykal'ın 2007 seçimine girmediğini görüyordum, miting yapmıyordu, Doğu'yu, Kürt illerini tümüyle terk etmiş haldeydi ve ben, tutsak düştüğünü bilmiyordum, Çengelköy yemeğinden habersizdim, saf bir çocuk halimle seçimlere girmesini çığırıp duruyordum, seçim sath-i mailinde, Cenevre'ye, sekreteriyle, tatile gidiyordu, esirmiş haber vermiyordu, bunun yerine, partiyi de, chp, esarete sürüklüyordu, çok acıdır, neden mi, tabii tutsak düşmüş, insan halidir, ancak, o tarihte, 2002 sonu veya 2003 başı bir istifa ile kurtulabilirdi, yapmadı ve kendisini ve Cumhuriyet'in kurucu partisini esir verdi."

.....

Bana ait olabilir, *Çıkış* Birinci Kitap, mümkündür.
Bir internet'ten aktarıyorum.

32 Tekrarım şudur, bir gün Gürsel Tekin ile Barış Yarkadaş bana geldiler; Baykal'ın, Tekin'i, İstanbul'a il başkanı yapacağını söylediler ve destek istediler. Erdoğan'ın sara hastalığı üzerine ayrıntılı konuşma yaptık. Çok bilgili göründüler. Erdoğan'ın özel kalem müdürlerinden Hasan Dağcı'yı anlattılar. Yarkadaş, sonra, internet sitesinde diploma üzerinde çalıştılar.
Bir, Kılıçdaroğlu, Erdoğan'ın saralı olduğunu ve gerekli diploması olmadığını bilmektedir. Üzerine oturmuş ve ayrıca Gürsel ile Yarkadaş'ın dilini kesmiştir. Erdoğan'ın korumasıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Karabulut Kemal doğuştan bir esirdir, önceki seçimde "alkış" tuttular. Şimdi Avrupa'da görünüyor, orada tabanı ve seçmeni yoktur; Aydın Doğan'ın televizyonu, yanında bir kaç ortaokul öğrencisi kız gösteriyor. İzleyen ve dinleyen gösterememektedir, göremiyoruz; "kardeşlik iyidir" demektedir, devamlı vaaz halindedir. Herhalde balayındadır.

***

Bitirirken başa dönüyorum. 13'ncü Ağır Ceza Mahkesi'nde, huzurda, Ancien Régime tertibini açıkladığım zaman, Refik-i Cürümüm Tuncay Özkan'ın çok tepki gösterdiğini not etmiştim. Ayrıca tutanaklarda yerlerini aldılar. Ve ben, aradan zaman geçtikten sonra, bir başka sunuşta bu itirazdan memnun kaldığını da not ettim ve böylece rejim değişikliği ortaya atılıyordu, yazılarla bunu yaymaktan geri kalmadık.

Akepe ricali acele ettiler, Kemalist Cumhuriyet'e "Köhne Devlet" dediler ve tahkir etmeye başladılar ve hem de Osmanlı'nın son zamanlarının çok gerisinde, tam bir Ortaçağ düzeni kanunlarını yerleştirmeye başladılar. 31 Mart 1909, akepe'den önce bir akepe denemesiydi ve buradaki isyanın karargâhı olan Taksim'deki kışla süslenip tavafa açılmak üzere hazır ediliyordu. Akepe kindar yeniçeri geçitleri tertip ediyor ve her türlü hakareti eksik etmiyordu. İşte burada isyan patladı ve hızla bütün yurda yayıldığını biliyoruz.

***

Bir bağlantı var mı, sorudur. Ancak benim için soru yoktur. Bazı yer üstü dalgaları yer altında titreşim olurlar ve birbirlerini bulurlar.

Cumhuriyet'e "köhne" diyenler, birden köhne oldular. Ve çizildiler.

***

Levent Şahverdi Arşivi

1979/1980

EYLÜLİST DARBE'DEN ÖNCE OLİGARŞİ'NİN TALEPLERİ VE ORDU'NUN YOLU

Türkiye çok yakın gelecekte, emperyalist ülkelerden gelen çok yoğun bir İslam propagandası hücumuna uğrayacak.

***

Türkiye, dış dinamiğe ek olarak kendi iç dinamiğinin etksiyle yoğun bir İslam dinselliğine gebe görünüyor.

***

Şimdi çok daha kapsamlı bir askeri müdahalenin bunun tersini yapması mümkündür. Tersi şu: Erbakan'ı Türkiye siyasi sahnesiden silip Erbakan'ın temsil ettiği İslamcı dinsel politikayı daha yoğun bir biçimde uygulamak.

.....

"Yolun Neresindeyiz" bu incelememi, altmış sayfadan uzun, ilk önce, *Sosyalist İktidar* Dergisi'nde yayınladım. Sonra, *Bir Yeni Cumhuriyet İçin* kitabıma aldım. Eylülist Darbe'den bir hafta önce okuyucuya ulaşmıştı. Sekiz yıla mahkum oldum ve tutuklandım.

Bu paragrafları *Haberci*'den aldım.

Yalçın Küçük, *Haberci*, Mızrak, 2010, s. 309-378.

***

On yıldan uzun ve on beş yıldan kısa, son derece karanlık yıllardan geçtik, hep "cahiliye" devri diyoruz ve ayrıca, cahiller yetiştiler. Bugün bile artık dün'dür ve "dün" ise yoktur, Orta Çağ misali zaman sadece an'lıktır, tarihi olmayan ve zamanı akmayan bir millete dönüyoruz. Ve bu nedenle tekrar'dan da yoksunuz, artık tekrar'ı da bilmiyoruz ve böyle başlıyorum. Ve 3 Kasım'dan hemen sonra, 4 Kasım 2002 tarihinde, "3 Kasım Tezleri" başlığıyla, "seçim değil darbe" ilan etmiştim. Darbe'dir, herkesler beklemektedir ve Eylülist Darbe'nin devamıdır, demek durumundayız.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci paragrafı, burada tekrarlama gereğini, duydum, tüsiad ile karşılaştırmamızın yararlı olacağını düşünüyorum. Görünüşte, tüsiad Yüksek İstişare Kurulu Başkanı konuşuyorlar, ancak bir "parti konuşması" da diyebiliriz, ortak bir açıklama ya da ağıttır. Türkiye'nin en zenginleri ve aslında son derece fakirleridirler, "Türkiye'nin son 10-15 yıllık kazanımlarının tehdit altında" olduğunu söylüyorlar.[33] Kaybetmek ihtimali var ve düşmek üzere olduğuna inandıkları bir diktatöre ağlamaktadırlar.

Sözleri şu, "Türkiye son 10-15 yılda azımsanmayacak bir dönüşüm yaşadı", adı Tuncay Özilhan, peki "kim", önemli mi, böyle başlamaktadır. "Dönüşüm" mü, Türkiye İşçi Partisi, altmışlı yılların başlarında "devrim" dememek için bu sözcüğü icat ettiler, iktidar devrim'den pek korkuyordu, yenisinden çıkmıştık ve Türkiye İşçi Partisi bu sözü kullandı, ve " devrim" anlamındadır. Peki, insanlarımız mı, "kapkaç" şeklinde bir meslek buldular, üniversite mezunlarının milyonları işsizdir, grev yoktur, sendikalar tükendiler, milyonlar açlık çizgisinin altındadırlar, sanayi bitmiştir, tarım yoktur, dış borçlar ölçüsüzdür, genel müdürler ve valiler imam-hatip'ten geliyorlar, en başta, sadece imam-hatip'ten mezun bir saralı var, diğer iki "parti" başındakiler, bakkal mektebinden çıktılar ve insanlarımızın mı, bütün konuşmaları dinlendi, konuşmamayı seçtiler ve yobazlar, halkımızın dokusunu yok ettiler. Dünyanın hiçbir yerinde böylesine hedonist ve bu kadar egoist, sonsuz tamalıkar "zengin" her halde yokturlar. Açgözlü ve doymak bilmiyorlar.

Bunlar, en seçkinlerimizi, bu Cumhuriyet'in sahiplerini, hapislere doldurdular. Ve bunlar, ahlaken en fakirlerimizdirler. Söyledikleri ise şudur: "Bu dönüşüm, birlikte yaşama kültürümüzü güçlendirdi ve hepimize daha fazla demokrasi getirdi. Bu toplumun istisnasız tüm bileşenleri için çok hayırlı oldu." Güzel, iki sözüm var, bir, "amin" diyorum ve çünkü bunlar yobazdırlar. İki, yıllar önce orta okullu bir yakınımdan duymuştum, "kafayı yemişler" diyordu, ne demek, bilmiyordum ve işte bu türden söz ediyormuş ve artık anlıyorum. Bunlar kafayı yemişler, diyorum. Ve bir tariften sonra, burada bitiriyorum.

***

Cumhuriyet düşmanıdırlar.

Kemalizm düşmanıdırlar.

Halk düşmanıdırlar.

***

Sona geldim, düştüğüm tarihleri hatırlıyor ve hatırlatıyorum. Bir, Üçüncü İç Savaş, 1966 yılında başladı, başlatan Başbakan Süley-

33 *Hürriyet*, 10 Eylül, 2015.

Levent Şahverdi Arşivi

man Demirel oldular. Büyük gazetecimiz ve yazarımız İlhami Soysal'ı, Ankara'nın ortasında dövdürdüler.[34] İki, Sanayi'nin, "oligarşi" anlamında kullanıyordum, faşizm ve İslami davetleri 1975 yılındadır. Üç, 1979 ve 1980 yılında, emperyalizm, ülkeye, İslam ihracına başladılar. Aynı yıllarda, tüsiad da İslam baskısına başlamıştı, çünkü ülkeye "sükunet" gelecekti, işçilerin, kul olacakları, ucuz ve edilgen emekçi dönemi başlayacaktı, işte İslam budur.

***

Ve, a, 1977 yılında, İsrael'de, laik Ben-Gurion devrildi ve Menahim Begin, ki hem şeriatcı ve hem de terörist idi, başbakan oldu; Likud Partisi'dir ve hep iktidardadır. b, 1978 yılında İkinci Jean Paul papa seçildi ve Hıristiyan dünyaya karanlık getirdiler; "aydınlanma" kavramını dahi reddettiler. c, 1979, İran'da Humeyni Devrimi gerçekleşti ve İran, şeriatı benimsediler. d, 1980 yılında, Türkiye'de, Nakşibendi eğilimli askeri darbeyi yaptılar. Demek, artık, dünya karanlıktadır.

***

Güzel bir hesaba göre 40 ve diğerine göre 50 yıl diyebiliriz ve bir *Kontradiyef Cycle*'ı adını verebilirim. Karanlık yarım yüzyıl artık geridedir; yeni bir Papa var, katolizmi yenileştirmektedir. Kapitalizm ile sosyalizmin beşiğinde, İşçi Partisi'ne, hem solcu, hem ahlaklı, hem Filistin yanlısı bir lider var; İngiliz muhafazakârlar şaşkınlar ve "darbe" çağrısına dahi başladılar. Yunanistan'da genç ve solcu parti, en elverişsiz koşullarda, tekrar iktidar oldular. İspanya'da soluk ayak seslerini daha gür duyuyoruz.

Ve 1967 ve 1973 tarihlerinde Sovyetler, Mısır'ı ve Nasır'ı yalnız bıraktılar. Şimdi Putin, Esad'ı yalnız bırakmamaktadır. Ne demek, Ruslar, yobazizm ile savaşmak için sıcak sulara indiler.

***

Sultan Abdülaziz'e verilen saray, sonra bizim lisemiz oldu. İntihar ettiği salon büyüklüğünde yer de müdürümüzün odasıydı. Büyük reformatör Mithat Paşa, Şehzade Murat'ı sultan yaptılar. Hasta çıktı, indirdiler. Çıkan Abdülhamitti, çok vesveseli, "beni çıkarttı, beni indirir" bunları düşünerek uyumaz oldular ve Mithat Paşa'yı öldürdüler. Pek güzel, saralı olmasına rağmen, Erdoğan'ı, Aydın Doğan'ın cumhurbaşkanı yaptığından kuşku duymuyorum. Ama şimdi, Erdoğan Mithat Paşa sendromunu yaşamaktadır. "Beni indirir" demektedir. Şimdi buradayız.

---

34 Demirel'in iç savaş'ı, *par excellence*, 1975-1980 dönemidir; Türkeş, Erbakan ve Demirel milliyetçi cephe hükümeti'ni kurdurdular ve aydınlarımız ile gençlerimizi öldürdüler.

Levent Şahverdi Arşivi

ÜÇÜNCÜ SURE

AHLAK TEORİSİNE DÖNÜŞ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ARTIK DEMOKRAT VE AHLAKSIZ ADAMLARIZ

Deniz Hakan

"Özgür olmayan insan nedir?
Söyle bana, Mariana.
Söyle seni nasıl sevebilirim
Özgür olmazsam?"
Federico García Lorca

"Yirminci yüzyılın gerçek tutkusu köleliktir."
Albert Camus

"Tekelci düzen sınıfların sezme yetilerini kurutmak üzeredir."
Yalçın Küçük

Hem Montesquieu'nün, hem de Rousseau'nun pek ünlü sözüdür, "demokrasi ancak meleklerin rejimidir" diyorlar, ve Rousseau eklemektedir, "demokrasi insanlara değil, tanrılara uygun bir rejimdir." Meleklerde ve tanrılarda arananın "bozulmama" ve "yozlaşmama" olduğunu söyleyebiliriz. Tabii, yanlış anlaşılmasını istemiyorum, her iki filozof da demokrasiye hiç güvenmediler ve hatta karşıdırlar. Robespierre ise güveniyordu; Montesquieu ve Rousseau'dan kısa bir zaman sonra tarih sahnesine geldi. Karşıtlarınca dahi "*incorruptible*", "bozulmaz" ilan edildi. Nedeni, gündelik yaşamındaki katı ahlakından ziyade, siyasal gücünü asla özel çıkarı için kullanmamış olmasıydı. Kendisine verilen sıfatın tanımına pek uygun bu "bozulmaz" adam, bugün demokrasinin en büyük düşmanlarından biri olarak tanınmaktadır.

Hegel'in Napolyon'u gördüğü gün, "Mutlak Tin'i atının üzerinde gördüğünü" söylemesini hatırlayabiliriz; Maximilien Robespierre Aydınlanma dönemi, özellikle de Fransız Aydınlanması ahlak anlayışının somutlaşmış halidir ve ahlakının mı, giyotininin mi daha keskin olduğu hâlâ tartışılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Demek ahlak deyince keskinlik ve bozulmazlık arıyoruz. Ve yalnızca Türkçe'de değil, pek çok dilde ahlak erozyonu sözünü buluyoruz. Ahlak tutarlılık istiyor; bozulma başlayınca yayılarak, hızlanarak ilerlemesi çok kolaydır. Eklemler, direnç noktaları aşınıyorsa çöküş yakın oluyor; hem birey, hem de toplum ölçeğinde gözlemleyebiliyoruz.

***

Felsefe öğretmenleri ve öğrencileri iyi biliyorlar; Rousseau'nun, savunduklarının bir anlamda mantıksal sonucunu gerçekleştiren Fransız Devrimi'ni görse "dehşete kapılacağı", hemen hemen tüm felsefe tarihi kitaplarının aynı şekilde yinelemekten vazgeçemediği bir önermedir. Oysa Rousseau'nun biyografilerini okuyanlar tiyatronun yasaklanmasını savunan, çocuklarını esirgeme kurumuna veren, tüm yaşamını çağdaşlarına ve dostlarına güvensizlik içinde geçiren bu geçimsiz ve büyük filozofun dehşete kapılma eşiğinin zaten pek yüksek olmadığının farkında olmalıdır. Tüm bu ders kitapları, Rousseau'nun Fransız Devrimi'nde ortaya çıkan şiddet uygulamaları karşısında gerçekten dehşet duyup duymayacağını saptayabilmekten çok, günümüz okurunda bir dehşet hissi uyandırmak ister gibidir. Söylenmeye çalışılanda doğru olan kısım ise şudur: Rousseau, yeni toplumsal ve siyasal düzene geçiş için bir devrim öngörmez. Tüm Aydınlanma düşünürlerinde olduğu gibi, Rousseau'da da insanlık için gerekli olan yeni bir toplum sözleşmesidir.

Rousseau, o dönemin diliyle "aylak soylular sınıfı" ile Kilise'nin, ayrıcalıklarından vazgeçmesi anlamına gelecek bu yeni toplum sözleşmesine nasıl razı olacakları sorusuna cevap vermemiştir. Tarihin, insanlığın kaçınamadığı bu sorunun yanıtını Aydınlanma teorisi ile değil, devrim sürecinin dayattığı pratik zorunluluklarla verdiğini biliyoruz. Fransız Devrimi'nde şiddet, egemen sınıfların ayrıcalıklarından vazgeçmemek için gösterdiği direncin bir türevi olarak ortaya çıktı. Öğretmen, pratiğin kendisidir ve insanlığın gördüğü en büyük burjuva devriminde şiddetin teoride illa bir karşılığını arayacaksak, Aydınlanma filozoflarında değil, Aydınlanma öncesinden ve siyaset biliminin iki büyük kurucusu kabul edilen Hobbes'un "kılıçsız sözleşme olmaz" sözü ile Machiavelli'nin "silahlı peygamber" teorisinde[35] buluyoruz.

35 "... yenilikçiler güçlerini kendi kendilerinden mi almaktadırlar, yoksa başkalarına mı bağımlıdırlar; başka bir deyişle, girişimlerini yürütmek için dilekte mi bulunuyorlar, yoksa zora mı başvuruyorlar?
Birinci şıkta, onların sonu daima kötü olur ve hiçbir yere varamazlar. İkinci şıkta ise, yani hiçbir yere bağımlı değillerse ve zor kullanmak imkanına sahip bulunuyorlarsa, aksine, başarısızlığa uğramaları ihtimali çok azdır. Bu nedenledir ki, bütün eli silahlı

Levent Şahverdi Arşivi

Çıkarların uzlaşmaz olduğu yerde, kılıçsız sözleşme olmamaktadır ve giyotin yalnızca ayrıcalıklılara değil, imtiyaz düzenini savunan halk kesimine karşı da uygulanmıştır. Robespierre, Kamu Kurtuluşu Komitesi adına yaptığı konuşmalarda, "Bazıları kralcılar için hoşgörü diye bağırıyorlar," diyordu[36] ve bunu yalnızca "suçlular için kurtuluş" saydığını gizlemiyordu. "Cumhuriyetin iç ve dış düşmanlarını boğmak veya onunla beraber mahvolmak", *"l'intérêt particulier ou l'intérêt général"*, "ya özel çıkar ya kamu çıkarı"; kralcılar ile cumhuriyetin "barış içinde bir arada yaşayamayacağını" görmek Robespierre'in büyük devrimci sezgisi ve çaresizliğidir. Jakobenlerin unutulmaz liderinin bir seçimi olduğunu kabul edersek, bunun yalnızca özel çıkar ile kamu çıkarı arasında olduğunu söylemek durumundayız. Robespierre'in talihsizliği, bir burjuva devriminde kamu çıkarını inadı ve "bozulmaz kişiliği" ile koruyabileceği yanılgısı olmuştur. Kilise topraklarının kamulaştırılması gibi radikal kararlara imza atarak temelini hazırladığı burjuva düzeni yerleşecekse, kamu çıkarı için mücadelenin ve Robespierre'in öldürülmesi de giyotin kadar zorunludur, gecikmediğini biliyoruz.

***

Ahlak Boyunduruğu

Burjuva düzeninin oturmasının, aynı zamanda ahlak tartışmasının siyaset tartışmasından koparılması anlamına geldiğini söyleyebilir miyiz, bir başlangıç sorusudur.

Tabii, burjuva devletin yerleşmesinden çok önce, Machiavelli'nin "ahlak ile siyasetin mutsuz evliliğini bitirerek" siyaset biliminin iki büyük kurucusundan biri olarak kabul edilişi var. Machiavelli'nin bu mutsuz evliliğin temeline dinamit koyduğu tezine kim karşı gelebilir; Machiavelli, insanların ya okşanması ya da yok edilmesi gerektiğini, küçük yaraların, sadece kin doğuracağı ve düşmanlık yaratacağını, hükümdarın gerektiğinde korku ile yönetmeyi bilmesinin önemini, çevredeki zayıf birim ve devletleri yaşatmanın yararlı olduğunu yazan kişidir. Bunlar ve başka pek çoklarından bir tanesinin bile, özellikle de ahlak'ı Kilise'nin ve devletlerin cemaatlerine ya da tebaalarına vaaz ettiklerinin sınırları içinde algılayanlarda

---

peygamberlerin başarıya ulaştıkları, silahsız olanların ise hüsrana uğradıkları görülmüştür."

Machiavelli, *Hükümdar*, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 107-8.

36 Maximilien Robespierre, "Cumhuriyetin İç Yönetiminde Ulusal Konvansiyon'a Kılavuzluk Edecek Siyasal Ahlak İlkeleri Üstüne", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar* içinde, der. Mete Tunçay, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 590.

Levent Şahverdi Arşivi

bir elektrik şoku etkisi uyandırdığından kuşku duyamayız. Oysa, bu önermeler hakkında "doğru" ya da "yanlış" yargıları, ahlak alanından değil, ancak verili koşullarda gerçekliğe uygunlukları açısından verilebilir. Bilim ahlak alanının dışındadır. Ve Machiavelli'nin yaptığı, ahlakın kendisine sırt çevirmek değil, siyaset bilimini bir materyalistin serinkanlı bakışıyla ele almak, kendi sözleriyle "eşyanın tabiatını" incelemektir.

Bu büyük düşünürün, siyaset biliminin inceliklerine girerek varmak istediği noktanın ise, İtalya'nın feodal parçalılığından kurtularak bir ulus-devlet altında birleşmesi olduğunu biliyoruz. Machiavelli, demokrasi ya da halkın hükümdar olması peşinde değildi, ama on altıncı yüzyılda İtalya'da ulus-devlet istemek, eninde sonunda halkın bakışını kabul etmek anlamına geliyordu. Halkın bakışı dediğimizde halkın isteğinden değil, çıkarından söz ediyoruz; öyleyse bir kez daha kamu çıkarı tartışması ile karşı karşıyayız ve bu konuda Machiavelli de bir bozulmaz'dır. Canterbury Piskoposu, bu Floransalı devin en ünlü eseri olan *Hükümdar*'ın bizzat şeytan tarafından yazılmış olduğunu söylerken, kendi bulunduğu konumdan pek haklıdır; Machiavelli'nin ulus-devletinin de, "silahsız peygamberlerin başarısızlığa mahkum olduğu" saptamasının da, feodal dönemin azılı ve en acımasız egemeni Kilise için "şeytan işi" olduğundan kuşku duyamayız.

Peki, yalnızca Kilise egemenliğindeki Orta Çağ'da mı, Machiavelli modern dönemde de bir "şeytan" muamelesi görmektedir; Batı kamuoyu, olanca cahilliği içinde Machiavelli'yi "makyavelizm" kavramıyla ya da aynı anlama gelmek üzere "amaca giden her yol mübahtır" sözüyle tanıyor. Oysa, tüm dünya "okumuşlarınca", siyaset biliminin büyük kurucularından kabul edilen bu dehanın, amaca giden her yolun mübah olduğunu savunacak bir ciddiyetsizlik göstermesinin imkansızlığı bir yana, belirlediği amaca yalnızca ve yalnızca işaret ettiği yollarla varılabileceğini savunduğu pekâlâ bilinmektedir. Makyavelizm sözü ile anlatılmak istenen olguyu kabul edeceksek, makyavelizm Machiavelli'yi makyavelist olarak tanıtmaktır; yayılan cehalet kasıtlıdır.[37]

Felsefe kitaplarına Robespierre'in ve Jakobenizm'in "dehşet ve-

37 Robespierre'in de ımakvayelizm sözcüğünü pejoratif anlamda kullanmış olduğu bilinmektedir ve ayrı tutmak durumdayız. Robespierre, sözcüğü bir konuşmasında, 18. yüzyıl sonu kralcılarını mahkum etmek için kullanmıştır. Temelinde, Machiavelli'nin aradığı krallık ile Robespierre'in savaştığı krallığın çok farklı olmasını görebiliriz; birincisi, bir ilerici sıçrama arayışı ve ikincisi ilerlemenin baş düşmanıdır. Babeuf'ün ise Robespierre ile aynı acelecilikle davranmadığını ve Machiavelli'nin *Hükümdar*'ını devrimcinin el kitabı olarak gördüğünü eklemek gerekiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

rici" olduğu öğretisinin sıkıştırılmasını ya da Machiavelli'nin büyük siyaset teorisinin "makyavelizm" gibi kaypak ve Machiavelli ile hiçbir ilgisi bulunmayan bir kavramla geçiştirilmeye çalışılmasını günümüzün "şeytan çıkarma ayinleri" olarak görebiliriz. Robespierre ve Machiavelli, egemen sınıfları, kamu çıkarı için ve zor yoluyla alaşağı etmeyi savundukları için suçludurlar. İnsan hakları ve demokrasi kavramlarını bir kaide üstüne koyarak kutsallaştıran tekelci dönem, kamu çıkarı tartışmasını gözlerden saklar ve şiddet tartışmasını, "ne için" ve "neden" sorularından koparark, neredeyse boş bir uzayda, "şiddet iyi midir, kötü müdür" tartışmasına indirger. Başlamadan biten bir tartışma olduğunu söyleyebiliyoruz. Egemenler insanlık suçu olarak mahkum ettikleri şiddeti en ağır ve acımasız şekilleriyle uygulamaya devam ederken, Hollywood filmleri ve Amerikan dizileri "karşında katil varsa dahi, sen katil olamazsın" vaazını şaşmaz bir dakiklik ve bıkmazlıkla yaymayı sürdürür. Bir vaazdır: "Sana tokat atarlarsa, diğer yanağını çevir"; coca-cola'dan daha tatlı ve afyondan daha uyuşturucudur.

***

Ahlak Teorisi'ne Giriş

Ahlak ile siyaset ilişkisinin çetrefil bir ilişki olduğunu kabul etmek zorundayız. Machiavelli haklıdır, siyaset bilimi, ahlakın, özellikle de egemen sınıfların ahlakının boyunduruğu altında yapılamaz. Dolayısıyla siyaset bilimi "*immoral*", ahlaka karşı değil ama "*amoral*", ahlak dışındadır. Siyasi edimler ise kuşkusuz ahlaki kriterle yargılanabilir. Ancak bu noktada "hangi ahlak" sorusunun gündeme gelmesi kaçınılmazdır ve ahlak teorisi tartışmasına henüz girmekteyiz. Öyleyse, bu soruya yanıt vermeyi erteleyerek, önce bir başka soruya yanıt aramayı öneriyorum. Siyaset bilimi ahlaktan bağımsızdır, peki, aynı bağımsızlık ahlak teorisi için de geçerli olabilir mi? Ahlak teorisi siyasetten bağımsız ele alınabilir mi?

Günümüz ahlak teorilerine bakacak olursak, bu sorunun yanıtı kuşkusuz evet'tir. Hatta siyaset, sıklıkla, ahlakı da, ahlak tartışmasını da kirleten bir başlık olarak görülür. Siyaset biliminin "*amoral*" olduğunu kabul etmeye yanaşsın yanaşmasın, pek çokları, ahlakın "*apolitical*" olduğunu ya da olması gerektiğini savunur.

Aydınlanma düşünürleri ise ahlak tartışmasını siyaset tartışmasından koparmayı reddettiler. Hem teoride, hem de pratikte, siyaseti ahlakla ve ahlakı siyasetle yoğurdular.

***

Aydınlanmacılar, insanlık tarihinin daha önce tanık olmadığı

Levent Şahverdi Arşivi

yepyeni bir dönemin eşiğinde yaşadılar. Newton'u ve İngiltere'yi gördüler. Birincisi, bilinen fizik evrenin sırrını çözüyor, insanın ve zihninin yükselişini simgeliyordu. İkincisi ise, uzun ve sancılı bir süreçten sonra da olsa, burjuva ilişkilerin feodal düzene galip geldiği ilk ülke ve insanların Kilise'nin ilahi olduğunu iddia ettiği siyasal düzene mahkum olmadığının canlı kanıtı idi; toplumun değişimini simgeledi. Aydınlanma düşünürlerinin, tüm bu gelişmelerde insan aklının şahlanışını görmesi şaşırtıcı olmamalıdır; insanlık tarihinde ilk kez kör itaatin yerini aklın alabileceğine yürekten inandılar ve yeni bir düzene açılmanın ilk heyecanlarını duydular. Ahlak, insanın yozlaşmasının ya da yükselmesinin nedenleri, bütün Aydınlanma düşünürlerinin yakından ilgilendiği konular oldu ve Aydınlanmacılar, yükselme ile yozlaşmanın temelinde toplumsal ve siyasal düzeni buldukları ölçüde, ahlak konusundaki düşüncelerini sıklıkla toplum düzeni ve kuşkusuz siyaset tartışmalarının içinde sundular. Fransız materyalizminin kurucularından filozof D'Holbach, döneminde Voltaire'inkilerden sonra en çok okunan kitap olmasıyla tanınan büyük eseri *Doğa Sistemi*'nde ahlak konusunu "Ahlak ve Siyasetin Temelleri" adını verdiği bölümünde ele aldı. Montesquieu, monarşinin temel ilkesinin "onur" ve cumhuriyetin temel ilkesinin "erdem" olduğunu söyledi. Robespierre'in en ünlü konuşması "Cumhuriyetin İç Yönetiminde Ulusal Konvansiyon'a Kılavuzluk Edecek Siyasal Ahlak İlkeleri Üzerine" başlığını taşıyordu. İnsan zihninin büyük sarsıntılara ve büyük umutlara en açık olduğu dönemlerden birinde, ahlak toplumsal düzen içindeki yerini arıyordu.

Fransız Aydınlanmacıları, Fransız Materyalistleri olarak anıldı. Bilimsel devrimler çağında, koyu bir gericiliğin, baskının ve cehaletin yuvası olarak gördükleri Kilise'ye karşı, akıl safında mücadele içindeydiler; insan aklıyla beraber materyalizm de şahlanıyordu ve Kilise'nin ilahi dediği tüm "doğrular" bir bir yıkılırken, Fransız Materyalistleri de tüm materyalistler gibi, verili ahlak kurallarının evrensel olmadığını, maddi koşullarca belirlendiğini kabul ettiler.

Baron D'Holbach, Ahlak ve Siyasetin Temelleri'nde, "Dünya üzerinde bu kadar çok ağır suç görmemizin nedeni, her şeyin insanları cani ve kötü varlıklar kılmak üzere elbirliği etmiş olmasıdır," diyordu, "Dinleri, yönetimleri, eğitimleri, gözleri önündeki örnekler, insanları karşı konulmaz bir biçimde kötülüğe itmektedir." İnsan ve ahlaktaki bozukluğu insanın kendisine değil de, maddi koşullarına, dine, yönetime ve eğitime bağlamak, yeni ve gerçek bir ahlak teorisi kurmanın ilk adımıdır.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Yeni bir ahlak teorisi diyorsak, ahlaka ve insana dair önemli bir anlayış değişikliğine işaret ediyoruz demektir. Her ahlak teorisinin temelinde, insanı ve davranışlarını belirleyenin neler olduğu sorusuna verilen yanıt yatar.

Ortaçağ'ın egemeni Kilise'nin gözünde insan, Tanrı ile karşıtlığı içinde tanımlanıyordu: Tanrı sonsuzdu ve insan sonlu; Tanrı mükemmeldi ve insan kusurluydu; Tanrı ebediydi, insan geçici; Tanrı 'her şeye kadir'di ve insan zayıftı; Tanrı kutsal ve insan günahkârdı. Daha kötüsü, doğuştan günahkârdı; Kilise Adem ile Havva'nın bilgi ağacının meyvesini yemesinin, tüm insanlığın omzunda, kurtulamayacağı yük olduğu olduğunu savunuyordu.

Aristoteles'in dünya merkezli evren modelini kabul eden Kilise, dünyanın merkezde olmasını dahi bu "ilk günaha" bağlamıştı. Göksel cisimlerin daha kutsal olduğu anlayışı Antik Yunan'dan geliyordu. Kilise buna, yeryüzünün, kutsallıktan en uzak olan konumda, merkezde, bulunmasının temelinde onun bir günahkârlar yuvası olmasının yattığı kabulünü ekledi. Fıtrat'ı günahkârlık olan insan, bir yol gösterici olarak Kilise'ye muhtaç sayılıyordu.

Feodalizme ve Kilise'nin egemenliğine, feodal çok başlılığa son verecek bir mutlak krallık savunmasıyla, güçlü *Leviathan*'ıyla çıkan İngiliz filozof Hobbes ise, siyaset teorisini "*Homo homini lupus*", "insan insanın kurdudur" tezi üzerine inşaa ediyordu. Machiavelli ile birlikte, siyaset biliminin kurucularından olma onurunu paylaşan Hobbes, bilimsel devrimler çağının ilk perdesine yetişmişti ve uzun Ortaçağ'dan sonra materyalizm yolunu ilk açanlardan oldu; katkısı büyüktür. Ancak Hannah Arendt'in pek haklı olarak "hiçbir zaman tümüyle teslim edilmese de, burjuvazinin hakiki filozofu" olarak selamladığı Hobbes da, "İnsan insanın kurdudur," derken değişmez bir insan özü tanımlamış oluyordu. Hobbes'un yaptığı bu kez, soyluların hırslarını ve oluşum aşamasındaki kapitalizmin "günahlarını", "mutlak rekabet ilkesini" insan doğasına yüklemekti.

Özgürlük - Bilgi

Peki, doğuştan günahkârların ya da doğuştan kurtların ahlakından nasıl söz edebiliriz, günahkârlar ya da kurtlar "günahkâr" ya da "kurtça" davranışlarından sorumlu tutulabilir mi? İnsanın ve dolayısıyla kaçınılmaz olarak ahlakın birincil belirleyeninin, insanın değişmez özü olduğunu kabul etmenin ve üstelik bu özü günahkârlık ya da kurtlukla tanımlamanın, daha ilk elden beraberinde getirdiği teorik sorun ve sorular bunlardı. Bunları, pratikte doğuştan günah-

Levent Şahverdi Arşivi

kârın ya da doğuştan kurdun nasıl olup da ahlaklı bir yaşama sevk edilebileceği sorunu izliyordu.

Ancak bu kadar değil. Kilise, kader inancına da sıkı sıkıya bağlıydı. Böylelikle insanın her yapıp etmesi, hem doğası ve hem de kader ile önceden belirlenmiş oluyordu.

Ahlakın belirleyenleri konusunda tarih boyunca pek çok düşünür birbirlerinden farklı yanıtlar üretmiş olsalar da, bir konuda hemfikirdirler: Özgürlük ahlakın önkoşuludur. Ve bu önerme, hem ahlak teorisi, hem de ahlaklı davranış için geçerlidir. Birincisi, seçme özgürlüğü bulunmayan bir öznenin eylemlerini ahlaki kriterlerle yargılayamayız; özgürlüğün olmadığı yerde bir kategori olarak ahlaktan ve dolayısıyla ahlak teorisinden söz edemeyiz. Ve ikincisi, öznemiz, insan, özgür iradeye sahip ise, ama şu ya da bu koşullar altında bunu kullanamıyorsa, a) dış engeller, baskı vs. söz konusuysa, insan ahlaki açıdan son kertede doğru kabul edilebilecek bir eylemde bulunsa dahi, bu eylemin, bir zorunluluk sonucu ortaya çıkması nedeniyle "ahlaklı" sayılması, ve b) "iç" engeller varsa, bilgisizlik ya da çıkar söz konusuysa, insanın doğru eylemde bulunabilmesi ya da ahlaklı kalabilmesi pek zordur.

İster felsefe sisteminde ahlak felsefesine beki de tarihteki en büyük yeri ayırmış olan Kant'ın formülünü yineleyerek "Ahlak, özgürlüğün fonksiyonudur," diyelim; ister Rousseau'nun duru saptamasıyla, "Ancak eğilimlerden, dolaysız çıkar kaygısının etkisinden kurtulmuş istenç özgürdür," sözünü yükseltelim ve ister İspanya İç Savaşı'nda 38 yaşındaki şair Federico García Lorca'nın faşistler tarafından kurşuna dizilirken haykırdığı dizeleri tekrarlayalım; hepsi, özgür olmayan insanın gerçek anlamda seçemeyeceğini, çıkarsız sevgiyi ve paylaşımı bilemeyeceğini söylemektedir. Özgür olmayan insan ahlaklı olamaz. Yasadır, ve bazen bir sosyalist şairin son nefesinde, şiirdir.

"Özgür olmayan insan nedir?
Söyle bana, Mariana.
Söyle seni nasıl sevebilirim
Özgür olmazsam?"

***

Tüm dinlerde olduğu gibi Hıristiyanlığın insanı da kuşkusuz özgürlükten pek uzaktı. İnanan insandan kendisini zayıf, kusurlu, küçük ve günahkâr kabul etmesi bekleniyordu; bu bakış, pek haklı olarak Feuerbach'ın dini "insanın kendisiyle ahengini bozmakla"

Levent Şahverdi Arşivi

suçlamasının temelini oluşturmuştu. Ancak Kilise, insanın günahkârlığı ve kader anlayışlarından vazgeçemeyeceği gibi, kuşkusuz ahlak öğretisinden de vazgeçemiyordu. Böylelikle günahkârlık/kader/özgürlük düğümünde, uzlaşmaz uçları birbirine eklektik bir biçimde lehimleme yoluna gitti. Ortaçağ'da Kilise düşüncesini belirleyen filozoflar arasında, insana teoride en fazla özgürlük tanımaya çalışan Aquinolu Thomas dahi, kaderi bilenin insan değil, Tanrı olmasını bir tür çözüm kabul etti. Öz tartışmasında ise daha insaflı davrandığını söyleyebiliriz. "Akıl ile inancın söyledikleri çeliştiğinde tereddütsüz inancı seçmeli" diyen Augustinus'un karşısında Thomas, akıl ile inancın yolunun bir olduğunu ve Tanrı'nın insanı yaratırken ona akılla birlikte ve akıl temelinde özgür irade de verdiğini savundu. Yaptığı, dinsel bir zeminde de olsa, eninde sonunda, insan aklını bir tür özgürlüğün ve dolayısıyla ahlakın önkoşulu saymaktır.

Thomas'a göre, aklın ve özgürlüğün kaynağı gene Tanrı olduğundan, akla dayanarak ve özgürce gerçekleştirilen eylemler iyiydi; kötülük özgürlükten değil, "şehvetten" kaynaklanıyordu. Tüm bir Hıristiyanlık düşüncesi ile tutarlıdır; akıl Tanrı'dan pay alan ruha, şehvet ise bu dünyanın parçası olan bedene özgü görülüyordu. Dolayısıyla doğuştan günahkârın nasıl olup da ahlaklı bir hayata sevk edilebileceği sorusunun yanıtı, iman ve Kilise'ye bağlılıkla birlikte "insanın kendisine karşı vermesi gereken savaş" oluyordu.

Ahlaklı davranışın, gerçekten de sıklıkla, insanın kendisiyle bir savaş vermesini gerektirdiğini elbette reddedemeyiz. Spinoza'nın üstüne basarak vurguladığı gibi "erdeme giden yol kolay değildir"; pek çok durumda insanın anlık istek ve çıkarlarına gem vurmasını gerektirir. Ancak eklemek gerekiyor, Ortaçağ dünyasında, iman ile birlikte erdeme gidebilecek tek yol olarak belirlenen bu savaş, aynı zamanda gerçek anlamda hiçbir zaman kazanılamayacak bir savaştı. Öyle ki, Ortaçağ insanı, aklı ile bedensel isteklerinin çatışmasında gerçek başarıya ancak, bedeninden kurtulmasını sağlayan ölümle, cennette ulaşabiliyordu. Elbette Kilise'nin, köylülere dünya zevklerinden uzak durmamaları halinde cehennem ateşinde yanacaklarını anlatması, kendisinin Avrupa'daki en büyük toprak sahibi olmasını engellemiyordu ve aynı Kilise'nin, cehennem korkusunun tek başına işe yaramadığını düşündüğü zaman, insanın erdem arayışına engizisyon ile katkıda bulunduğunu biliyoruz.

Cennet ve engizisyon aynı madalyonun iki yüzüdür. Orta Çağ ahlakı, kurtulunması gereken tek zincirin maddi dünyanın zinciri olduğunu vaaz ediyor ve eninde sonunda, feodal sömürünün zincirini insanın yüreğine ve zihnine bağlıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

***

On yedinci yüzyılın başında feodalizme karşı merkeziyetçiliği savunan Hobbes'u ise, Tanrı'ya olan inancını korusa ve değişmez bir insan özü kabul etse de, tutarlı ve inatçı bir materyalist olarak tanıyoruz. Hobbes, felsefesine, "İsa'nın dirilişine kadar içinde yaşadığımız toplum ruhani değil, dünyevi bir krallıktır,"[38] diyerek başlıyor ve özgürlüğü yeniden bu dünyaya indiriyordu. Machiavelli ile birlikte, siyaset biliminin iki kurucusundan biri kabul edilen bu önemli İngiliz düşünür, tarihe, yalnızca siyaset teorisiyle değil, aynı zamanda maddi dünyanın özgürlüğün önündeki engel değil, özgürlüğün güvencesi olduğunu savunmasıyla geçmiştir.

Kader anlayışı daha başından, özgürlüğü dışarıda bırakır. Ancak hareketin ve düşüncenin kaynağını maddi dünyada bulan materyalistler de, özgürlük'ü tanımaya ve açıklamaya çalışırken, kendi güçlüklerini yaşadılar. Materyalizm, gelişmiş tüm örneklerinde determinist bir doğa anlayışını beraberinde getiriyordu. Yalnızca materyalizm mi, Newton'un çekim yasası idealist filozofları dahi determinizm önünde diz çöktürmüştü. Ancak doğada her şeyin neden-sonuç ilişkisine ve maddi koşullara tabi olduğu ve bunlarla belirlendiği savıyla insanın özgür olabileceği savını bir arada kabul etmenin güçlüğünün pek çok büyük dehayı zorladığını biliyoruz. Tüm felsefe sistemini Newton'a öykünerek oluşturmaya çalışan ve bilgi felsefesinde koyu bir determinist olan Kant'ın, ahlak felsefesine geldiğinde, "Özgürlüğe yer açmak için, determinizmi feda etmek zorunda kaldım," itirafı pek ünlüdür.

Hobbes Newton'dan yaklaşık yüz yıl önce yaşamıştı; dünyası Galile'nin ve Descartes'ın dünyasıdır. Bununla, mekanik biliminin penceresinden bakılan bir dünyayı kastediyorum. Galile, hareketin ruhun değil maddenin bir özelliği olduğunu ortaya koyuyordu; çığır açıcı olduğundan kuşku duyamayız. Hobbes da, hayvanların hareketlerini temelde bir makineninkinden ayırmayan Descartes gibi, insana özgü her tutkunun "başlayıp biten birer mekanik hareket"[39] olduğunu savundu. İnsan, tutkularında ya da isteme'sinde özgür değildi; tıpkı hayvanlar gibi, varlığını sürdürmek istiyor, hazza yöneliyor, acıdan kaçınıyordu. Çıkarının peşinden gidiyordu. Öte yandan insanı, hemcinsinin kurdu kılan bu özelliği, onun özgür olmadığı ya da ahlaklı bir düzen kuramayacağı anlamına gelmiyordu. Çünkü

38 Patricia Springborg, "Hobbes on Religion", *The Cambridge Companion to Hobbes*, ed. Tom Sorrell, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 355.

39 Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995, ss. 23-24, 46-47.

Levent Şahverdi Arşivi

doğa insana, hayvandan farklı olarak, akıl vermişti. Ve insanın tabi olduğu neden-sonuç ilişkilerinin önemli bir kısmını izleyebilen akıl, bu belirlenmişlikler zinciri içinde insanı, yalnızca dış etkenlere bağlı olarak oradan oraya savrulan, pasif bir varlık olmaktan çıkarıyor, aktif kılıyordu.

Aquinolu Thomas da, Hobbes da, hem özgürlüğün ahlakın ve hem de aklın özgürlüğün önkoşulu olduğunu tanıdılar. Ama Aquinolu Thomas için akıl, insanı bir günahlar ve günahkârlar hapishanesi olan maddi dünyaya karşı koruyan tanrısal ve ruhani bir panzehir ise, Hobbes için akıl, doğru kullanıldığında, maddi dünyanın zorunluluklar zincirini insanın emrine verebilecek güçte bir anahtardı. Bu anlayış en açık ve derinlikli ifadesini Hegel'de bulacak ve başta Marx ve Engels olmak üzere, Hegel'in ardından gelen tüm materyalistlerce sahiplenilecekti. Ancak, nüve halinde Hobbes'da da bulunduğunu söyleyebiliyoruz.

Bir parantez açmakta yarar bulunuyor. Determinizm-özgürlük ikileminin çözümünde akıl ve bilgiyi kilit görenler, "determinizmin hakim olduğu bir dünyada özgürlük mümkün müdür," sorusunu tersine çevirmişler ve yeni bir soru formüle etmişlerdir: Determinizmin hakim olmadığı bir dünyada özgürlük mümkün müdür; böylelikle soru doğru temeline oturtuluyor ve nice büyük düşünürden kendini gizleyen yanıt da görünür oluyordu. Neden-sonuç ilişkisinin bulunmadığı bir dünyada her şey rastlantısaldır, başka türlü düşünemiyoruz. Öyleyse, böyle bir dünyada hiçbir bilgi mümkün değildir. Böyle bir dünyada insan, önüne hangi rastlantısal engeller çıkabileceğini bilemeyeceği gibi, yapıp etmelerinin ardından ne geleceğini de bilemez. Dış güçlere ve hatta kendi eylemlerinin sonuçlarına hakim olamaz ve öyleyse, tabidir.

***

Hegel'in pek yalın ve devrim niteliğindeki formülü ile, "Özgürlük zorunluluğun kavranmasıdır." Engels'in, özgürlük ve zorunluluk ilişkisini doğru olarak ilk formüle eden kişi olduğunu söylediği Hegel'i selamlarken yazdığı pasajın da gene yalınlığı ölçüsünde açıklayıcı olduğunu eklemek gerekiyor: "Özgürlük, doğa yasaları karşısında düşlenmiş bir bağımsızlıkta değil ama bu yasaların bilinmesinde ve bu bilme aracıyla bu yasaların belirli erekler için yöntemli bir biçimde kullanılma olanağındadır. Bu, dış doğa yasaları için olduğu denli, insanın maddi ve manevi varlığını yöneten yasalar için de böyledir. Öyleyse istenç özgürlüğü, ne yaptığını bile bile karar verme yetisin-

Levent Şahverdi Arşivi

den başka bir anlama gelmez."[40] Bilgi özgürlüğün önkoşuludur.

Aklın kullanılması önündeki her engel, aynı zamanda özgürlüğün ve ahlakın da önündeki engellerdir.

***

Çıkar ve Mülkiyet

Hobbes, insanın, doğası gereği çıkarlarının esiri olduğunu kabul etti; ancak özel çıkarın hakim olduğu bir toplumun insanın çıkarına olmadığını da teslim eden Hobbes oldu. Hobbes'a göre, doğru kullanıldığında, iradenin de temelini oluşturan aklın görebildiği işte budur. Hobbes, her toplumun temelinde bir sözleşme olduğunu savundu; bu, düzenin "ilahi" olduğunu söyleyen Kilise'ye karşı, her toplumsal düzenin insan elinden çıktığı ve değiştirilebileceği anlamına geliyordu.

Kendisinden sonra gelecek toplum sözleşmesi filozofları Locke ve Rousseau gibi, Hobbes da insanın henüz toplum hayatına dahil olmadığı bir dönem tasavvur ederek buna "doğa durumu" adını verdi. Doğa durumunda insan her şey üzerinde hak iddia edebiliyor ve gücünün yettiğini alıyordu. İnsan tutkularında özgür değildi, onları seçemiyordu ancak özgürlüğün kriteri de tutkularda değil, iradedeydi: İnsanın eylemlerine karar verebilmesinde ve istediklerini hayata geçirebilmesindeydi. Bu anlamda, doğa durumundaki insanın sınırsız bir özgürlüğe sahip olduğunu söyleyebiliyoruz. Ancak bu sınırsız özgürlük herkes için geçerliydi ve öyleyse hiçbir özgürlüğün, hiçbir mülkiyetin ve hatta insan yaşamının güvenliği yoktu. İşte bu noktada, determinizm-özgürlük tartışmasında gördüğümüz gibi, hiçbir belirlenimin olmaması nasıl hiçbir özgürlüğün olmaması anlamına geliyorsa, başka deyişle her türlü yasadan bağımsız olma nasıl mut-

---

40 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1995, s. 184.

"Freedom does not consist in any dreamt-of independence from natural laws, but in the knowledge of these laws, and in the possibility this gives of systematically making them work towards definite ends. This holds good in relation both to the laws of external nature and to those which govern the bodily and mental existence of men themselves — two classes of laws which we can separate from each other at most only in thought but not in reality. Freedom of the will therefore means nothing but the capacity to make decisions with knowledge of the subject. Therefore the freer a man's judgment is in relation to a definite question, the greater is the necessity with which the content of this judgment will be determined; while the uncertainty, founded on ignorance, which seems to make an arbitrary choice among many different and conflicting possible decisions, shows precisely by this that it is not free, that it is controlled by the very object it should itself control. Freedom therefore consists in the control over ourselves and over external nature, a control founded on knowledge of natural necessity; it is therefore necessarily a product of historical development. "

Engels, *Anti-Dühring*, "Morality and Law, Freedom and Necessity", 1877.

Levent Şahverdi Arşivi

lak bir tabiiyeti beraberinde getiriyorsa, Hobbes'un doğa durumu örneğinde de, sınırsız özgürlük sınırsız özgürsüzlük'e dönüşüyordu.

Doğa durumu aynı zamanda bir savaş durumuydu. Hobbes, insanın özgürlüğünü yasalarda ve özel çıkarı dizginleyecek yasaklarda aradı.

Herkesin her şey üzerinde hakkı olduğu bir durumda ne mülkiyetten, ne adaletten, ne ahlaktan ve ne de ilerlemeden söz edilebilir, Hobbes'un temel savı bu oldu. Çünkü doğa durumunda bir insanın kullandığı, sahip olduğu, el koyduğu ya da ürettiği bir şeyi, başka biri her an onun elinden alabilirdi. O şey üzerinde herkesin hakkı olduğundan burada bir adaletsizlikten ya da ahlaksızlıktan da bahsedilemezdi. Ayrıca bu durum insanlığın ilerlemesinin önünde de engel oluşturacak bir düzendi çünkü "burjuvazinin hakiki filozofu" Hobbes'a göre, özel mülkiyet güvencesinin bulunmadığı yerde çalışma da anlamsızdı. Bir kişi çalışıp ürettiği şeyin mülkiyetine sahip olamayacaksa bu zahmete girmesinin bir anlamı kalmıyordu. Dolayısıyla, doğru kullanıldığında aklın, insana her şey üzerindeki sınırsız hak iddiasını bırakıp, herkesin temel haklarını güvence altına alan yasalar altında toplanmasını söylemesi kaçınılmazdı. Hobbes'un bu anlayışında, en başta benimsediği çıkar yasası hâlâ yürürlüktedir. Aklın getirisi, hangi çıkarın gerçek ve kalıcı çıkar olduğunu ve insanın gerçek çıkarına ulaşabilmesi için, başka bazı çıkarlarından vazgeçmesi gerektiğini gösterebilmesiydi.

Hobbes, gelişmiş aklın gerçek çıkarı görebileceğini savunuyordu savunmasına ama, dış dünyada bu olgunun pek de fazla örneğini görmüyor ve gösteremiyordu. İnsanlık hâlâ feodal bir savaş durumundaydı. Hobbes, insanın aklını doğru kullanamamasını, "alışkanlıkların ve yanlış eğitimin insanın doğasından gelen zafiyetini beslemesine" bağladı. Hobbes'a göre, eninde sonunda, insanın gerçek çıkarlarını anlık çıkarlarına feda etme eğiliminde olduğunu kabul etmemiz gerekiyordu. Öyleyse, özel çıkarla savaşta yalnızca insana güvenilemezdi. Kamu çıkarı, ahlak ve adalet yasalar ve devletle koruma altına alınmalıydı.

Arendt, Hobbes'a "burjuvazinin hakiki filozofu" derken haklı, ancak oldukça yalnızdı. Çünkü tüm hayatını ve eserlerini feodalizme karşı kamu çıkarını gözetecek bir düzen mücadelesine adamış bu büyük düşünce adamı, tıpkı siyaset biliminin diğer kurucusu Machiavelli gibi, insanların temel çıkarlarını ve iyiliğini gözetebilecek en uygun yönetim biçiminin asla demokrasi değil ve mutlak krallık olduğuna inanıyordu. Demokrasiyi neredeyse bir din aşama-

Levent Şahverdi Arşivi

sına yükseltmiş olan bugünün burjuvazisi ve demokratlarına bunun pek ağır geldiğinden kuşku duyamayız.

Machiavelli ile Hobbes'un yaşadıkları dünyada, güç soylular, Kilise ve kral arasında paylaşılmıştı; bu iki dev siyaset bilimcinin mutlak krallık arayışında, ancak tüm yetkiyi elinde bulunduran bir kralın, parçalı site-devletleri birleştirebileceği ve soylular ile Kilise'yi dize getirebileceği düşüncesi, elbette en büyük rolü oynuyordu. Ancak ikisinin de demokrasiye mesafesinin, demokraside saptadıkları yapısal sorunlardan kaynaklandığını görmek önemlidir.

Machiavelli'nin *Floransa'da Komplolar ve Karşı Komplolar Tarihi*'ni okuyanlar bilirler; Machiavelli'nin döneminde Floransa'da iktidar neredeyse haftadan haftaya değişmektedir. Güç birbirini mutlak olarak yenemeyen çok fazla odağa dağılmıştır; hiç kuşkusuz Hobbes'un savaş durumu hüküm sürmektedir. Komşu beyliklerin egemenleri, sırayla Floransa'da da iktidar koltuğuna oturur ve kaybeder. Pleb ayaklanmaları sonucunda iktidarın plebleere geçtiği de olur. Ancak plebler büyük ölçüde, örgütsüzdür; iktidarı alabilecek güçleri vardır ancak iktidarı ellerinde tutma güçleri yoktur. Hızlı ve doğru karar alma kapasitesinden yoksundurlar. Machiavelli, işte bu dünyada, demokrasinin ancak çok kısa ömürlü olabileceğini ve yerini hızla anarşiye bırakacağını ısrarla vurguluyordu.

Hobbes da her türlü devletin bir sözleşmeye dayandığını vurguladıktan hemen sonra ekliyordu: Egemen gücün olmadığı sözleşme durumunda kurallar, kişisel ihtirasların, özel çıkarın kurbanı olur ve toplum tekrar kargaşa ve savaş ortamına geri döner. Hobbes'a göre demokrasi, devletin kuruluş amacı olan güvenliği ve barışı kolayca sağlayacak bir yapıya sahip olmadığı gibi, varlığını uzun süre devam ettirebilme imkanından da yoksundu. Çünkü demokratik yönetimin devam edebilmesi için halkın düzenli aralıklarla toplanıp kararlar alması gerekiyordu. Ancak böyle bir yapıda hem çoğunluğu kendi çıkarı peşinde koşma eğiliminde olan insanların ortak karar alabilmeleri pek zordu, hem de halkın önemli bir kısmının sürekli olarak ve sıkça bir araya gelmekten dolayı kısa bir zaman içinde kamusal işlerden bıkıp bunlarla ilgilenmeyeceği öngörülebilirdi. Hobbes, demokrasinin kısa bir sürede demagoglar tarafından oligarşiye ya da despotluğa dönüştürülmesinin ne denli kolay olduğuna dikkat çekti.[41] Çok önemlidir. Demokrasi tarihinin çok büyük bir kısmı, şu ya da bu ölçüde, bir oligarşiler ve despotluklar tarihi olmuştur. Biliyoruz ve yaşıyoruz.

41 Thomas Hobbes, *The Elements of Law II*, 1640, p. xxi.
Hobbes'un demokrasi üzerine görüşleri için *Leviathan* ile birlikte *Behemoth*'a da bakılabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Hobbes'a göre, demokrasi "kurtların" özel çıkarını dizginlemiyor ve kamçılıyordu. Hobbes, tercihini, insanlara sözünü verdiği temel güvenceleri sağlamaya devam ettiği sürece otoritesi sorgulanamayacak bir merkezi yönetimden, seçilmiş bir kraldan yana yaptı.

Ahlak teorisi açısından, Hobbes'un tartışmaya dolaylı olarak da olsa üç yeni kavramı soktuğunu görmek durumundayız. Doğa durumunda adalet ve ahlakın bulunmadığını savunan Hobbes, devlet/yasayı ve özel mülkiyeti de ahlakın temelinde görme eğilimdedir. Şu anlamda öyledir, mülkiyet hakkının yasa ile güvence altına alınmadığı, insanlar birbirlerinin can ve mal güvenliğini güvence altına alan yasalar üzerinde uzlaşmadığı sürece, Hobbes'a göre ahlaksızlık da ahlak da yoktur. Demek ki, devlet/yasa ile mülkiyet hakkını, akıl ve özgürlük ile birlikte, ahlakın belirleyenleri ve önkoşulları arasında saymaktadır. Bunlara, kuşkusuz, Hobbes'un ahlak tartışmasına soktuğu üçüncü kavram olarak çıkar kavramını da eklemek gerekiyor. Özellikle bu sonuncusu, Aydınlanma düşüncesinde ahlak anlayışının temelini oluşturacaktır.

***

Bu kavramların ahlak tartışmasına taşınması Hobbes'un dehasının eseridir; ancak aynı üç kavram, Aydınlanmacıların elinde kendilerine bambaşka yollar açtılar. Sonunda tartışma içinde oturdukları yer, Hobbes'un onları koyduğu yerden çok uzak oldu. Ahlak tartışmasını siyaset tartışmasından hiç koparmadan yürüten Aydınlanmacılar devletin ahlakı belirlediği saptamasına elbette hiç karşı olmadılar; yalnız, devletin, feodalizm artığı tüm kurumlarıyla birlikte, ahlakı değil ahlaksızlığı çok açık olarak yaydığı bir çağda yaşıyorlardı ve yeni bir düzeni, neredeyse, ellerini uzattıklarında dokunabilecekleri mesafede görüyorlardı. Kilise için kendi düzeni ve ahlak anlayışı ne kadar tanrısal ve değişmez ise, aynı düzen Aydınlanmacılar için o denli fani, bozuk ve geçiciydi. Hobbes'la burada anlaşıyorlardı, ancak fazlası kapıdaydı. Aydınlanma düşünürleri, Hobbes'un açtığı materyalizm yolunda ilerlediler ve "kurtluğun" temelini insan doğasına değil, siyasal ve giderek ekonomik düzene bağladılar.

Baron D'Holbach, tüm Aydınlanmacılarla birlikte, "Din akla karşıdır, insanlığın mutluluğa ulaşması önünde engeldir ve siyasal zorbalığa elverişli zemin hazırlar," diyordu; ve gene D'Holbach'ın Ahlak ve Siyasetin Temelleri'ne bıraktığımız yerden devam edebilir miyiz, tekrarlayarak başlıyorum, "Dinleri, yönetimleri, eğitimleri, gözleri önündeki örnekler, insanları karşı konulmaz bir biçimde kötülüğe itmektedir." Açık ve keskindir; karşılarındaki devlet ve Kilise, en bü-

Levent Şahverdi Arşivi

yük ahlaksızlıkların üzerinde yükselmekte ve Hobbes'un analojisini sürdürecek olursak bir kurtlar sofrasını andırmaktadır. Ahlakın önkoşulu özgürlük, çıkardan bağımsızlık, akıl ve bilgi ise, devlet ve o dönemde artık tüm özgür düşüncelilerin açıkça hedef tahtasına oturttuğu Kilise, bunların en büyük düşmanıdır. D'Holbach şöyle devam ediyor: "O halde ahlak insanlara boşuna erdemi öğütlemektedir. Çünkü kötülük ve ağır suçların sürekli olarak baş tacı edildiği, takdir edilip ödüllendirildiği ve en iğrenç kargaşalıkları yaratanların ancak bu suçları ceza görmeksizin işleyebilme hakkına sahip olacak kadar güçlü olmadıkları takdirde cezalandırıldıkları toplumlarda, erdem, insanın kendi mutluluğundan yaptığı acı verici bir fedakarlıktan başka bir şey değildir."[42] Ahlakı, Kilisenin önerdiği gibi, insanın kendi iştihası ile savaşından ibaret görmek, vaazlara indirgemek mi, bunu ahlaksızlığı besleyen ve yükselten bir toplumda yapmak mı, erdem'e giden yolu sıklıkla açmaz, ancak kapattığı kesindir.

İnsanları kötülüğe itenin dinleri, yönetimleri ve eğitimleri olduğunu söylemek "kurtluğu" insan doğasında değil, özel çıkar temelinde yükselen düzende aramak demektir. Ve Aydınlanma dönemi "sözleşmecileri" de, Hobbes'un tersine, doğa durumu ile savaş durumunu ayırmışlardır. İnsan doğuştan "kötü" ya da "kurt" değildir; onu bozan özel çıkarın hakim olduğu düzenler olmuştur. Aydınlanma düşünürlerinin hem siyaset, hem de ahlak anlayışlarının temelinde bu kabul yatar.

Helvetius, "İnsanlar hiçbir zaman kötü değil, ama çıkarlarının etkisindedirler. [...] Öyleyse yakınılması gereken şey hiçbir zaman insanların kötülüğü değil, ama özel çıkarı her zaman genel çıkar ile karşıtlık durumuna koymuş bulunan yasamacıların bilgisizliğidir,"[43] diyordu. Çok güzel, özel çıkar tartışmasını insan doğası çerçevesinden çıkarmış ve siyaset temeline oturtmuş oluyordu. Hobbes ile ortaklaştığı noktalar saptayabilmekteyiz; bunlardan biri Helvetius'un da özel çıkar sorununun temelinde, aklın kullanımı önündeki engelleri görmesidir. Bilgisizliğin aklın kullanımı önündeki birincil engel olduğuna daha önce işaret etmiş bulunuyoruz; özel çıkar düzeninin sürdürülebilmesinde canalıcı önemdedir. Ancak özel çıkarın temelinde, kuşkusuz bundan fazlası bulunuyordu. Rousseau'nun, kendi toplum sözleşmesi kuramında işaret ettiği gibi, Helvetius'un sözünü ettiği yasamacılar hep zenginler olmuşlardı[44] ve zenginler, başka

42 Friedrich Albert Lange, *Materyalizmin Tarihi*, çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998, s. 365.
D'Holbach, *Système de la Nature*, 1770.

43 Helvetius, *De L'Esprit*, Paris, 1922, pp. 117, 260.

44 Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, çev. R. Nuri İleri, İs-

Levent Şahverdi Arşivi

konularda son derece bilgisiz olabilseler ve sıklıkla olsalar da, kamu çıkarının kendi çıkarlarına ve düzenlerine karşıt olduğunu son derece iyi biliyorlardı. Mutlak krallık tüm ihtişamıyla tarih sahnesine çıkarken, Hobbes'un "uyruklarının refahının kendi refahı, uyruklarının zayıflığının ise kendi zayıflığı olduğunu" bilmesini beklediği kralın hiç gelmemesinin nedeni de budur.

***

Hobbes, özel mülkiyeti ve mülkiyet güvencesini ilerlemenin ve her türlü ahlak anlayışının temeline oturtuyordu. Rousseau, birincisini, özel mülkiyetin ilerlemeyi mümkün kıldığını, kabul etti ve ikincisini, ahlakın temelini oluşturduğunu, reddetti. Rousseau'ya göre ilk mülk sahibi uygarlığı başlatmış ve diğer yandan "hak" ve "haksızlık" kavramlarını ortaya çıkarsa da, ahlakın temelini ortadan kaldırmıştır.

Rousseau, "Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip 'bu bana aittir' diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu,"[45] diyordu. Rousseau'nun doğa durumunda, insanlar birbirinin kurdu değildi; doğa durumuna son veren ve "kurtluğu" başlatan mülkiyet olmuştu. "Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da hendeği dolduracak, meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimsenin olmadığını haykıracak olan adam, insan türünü nice suçlardan, nice savaşlardan, nice cinayetlerden, nice yoksulluklardan ve nice korkunç olaylardan esirgemiş olurdu." Tek tek insanların doğuştan, fiziksel ya da zihinsel eşitsizliklerini anlatmak için kullandığı doğal eşitsizlik dönemi, mülkiyetin gelmesiyle birlikte insanlar arasında yapay bir eşitsizliğe dönüşür. İnsanın doğa durumunda zararsız olan kendini sevmesi egoizm biçimini alır, özgürlük ortadan kalkar ve eşitsizlik sonsuz olarak pekişir.

Rousseau'nun *İnsanlar Arasında Eşitsizliği Kaynağı*'ndan şu pasajını, uzun olmasına rağmen, kesmeden almakta yarar bulunuyor ve alıyorum: "Sadece bir tek kişinin yapabileceği işlere, birçok elin katılmasına gerek göstermeyen sanat ve hünerlere özenle çalıştıkları

---

tanbul, Say Yayınları, 2001, ss. 137-138.

"Le premier qui, ayant enclos un terrain, s'avisa de dire : Ceci est à moi, et trouva des gens assez simples pour le croire, fut le vrai fondateur de la société civile. Que de crimes, de guerres, de meurtres, que de misères et d'horreurs n'eût point épargnés au genre humain celui qui, arrachant les pieux ou comblant le fossé, eût crié à ses semblables: "Gardezvous d'écouter cet imposteur; vous êtes perdus, si vous oubliez que les fruits sont à tous, et que la terre n'est à personne !"

Rousseau, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, 1755.

45 *a.g.y.*, s. 123.

Levent Şahverdi Arşivi

sürece doğalarının olanak verdiği kadar, doğaları gereği olabilecekleri kadar özgür, sıhhatli, iyi, mutlu yaşadılar; kendi aralarında, bağımsız bir ilişkinin zevklerini tatmaya devam ettiler. Fakat bir insanın yardımına gereği olduğu andan beri, bir kişinin iki kişiye yetecek kadar yaşama araç ve gereçlerine sahip olmasını yararlı, kârlı olduğu fark edildiği andan beri eşitlik kayboldu, mülkiyet işe karıştı, çalışma zorunlu oldu; geniş ormanlar insan teriyle sulanması gereken, köleliğin ve sefaletin derhal filiz verip ekinlerle birlikte arttığı hoş ve güleç kırlar haline geldi."[46] Rousseau iş bölümü ve mülkiyetin, aynı anda hem ilerlemenin, hem de eşitsizliğin kaynağı olduğunu saptıyordu. Marx da, "İş bölümü ve özel mülkiyet aynı ifadelerdir; birincisinde faaliyete göre anlatılan şey; diğerinde ise faaliyetin ürününe göre ifade edilir," diyordu ve Engels, Rousseau'nun mülkiyet ile iş bölümünün hem ilerlemenin hem de eşitsizliğin temelinde bulunduğu saptaması ile bunu açıklamasını, "Marx'ın *Kapital*'inde izlenen düşünce gidişine insanı şaşırtacak kadar benzeyen bir düşünce gidişi" olarak kutluyordu.[47]

Rousseau'nun yaptığı, "kurtluğun" neden değil, sonuç olduğunu göstermekti.

Özel çıkarın kaynağında, her şeyden çok, eşitsizlik yatıyordu; Marx ve Engels'le birlikte, "sınıf çıkarı" diyoruz.

***

İnsanın değişmeyen bir öz'ü, *essence*'i, yoktur; "öz", en kısa tarifte

---

46 *a.g.y.*, ss. 132-133.
"Tant que les hommes se contentèrent de leurs cabanes rustiques, tant qu'ils se bornèrent à coudre leurs habits de peaux avec des épines ou des arêtes, à se parer de plumes et de coquillages, à se peindre le corps de diverses couleurs, à perfectionner ou à embellir leurs arcs et leurs flèches, à tailler avec des pierres tranchantes quelques canots de pêcheurs ou quelques grossiers instruments de musique, en un mot tant qu'ils ne s'appliquèrent qu'à des ouvrages qu'un seul pouvait faire, et qu'à des arts qui n'avaient pas besoin du concours de plusieurs mains, ils vécurent libres, sains, bons et heureux autant qu'ils pouvaient l'être par leur nature, et continuèrent à jouir entre eux des douceurs d'un commerce indépendant : mais dès l'instant qu'un homme eut besoin du secours d'un autre ; dès qu'on s'aperçut qu'il était utile à un seul d'avoir des provisions pour deux, l'égalité disparut, la propriété s'introduisit, le travail devint nécessaire et les vastes forêts se changèrent en des campagnes riantes qu'il fallut arroser de la sueur des hommes, et dans lesquelles on vit bientôt l'esclavage et la misère germer et croître avec les moissons." Rousseau, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, 1755.

47 Engels, op.cit., ss. 215-217. Marx ve Engels, sınıflı toplumu olduğu kadar sınıflı toplumdan kurtuluş yolunu da İş bölümünde gördüler. Üretim araçlarının belli bir gelişmişlik seviyesine ulaşmasının, sınıfsız toplumun, komünizmin önkoşullarından olduğunu gösterdiler.
Marx-Engels, *Alman İdeolojisi*, "Toplumsal İş Bölümü ve Sonuçları" ve "Komünizmin Maddi bir Önkoşulu Olarak Üretici Güçlerin Gelişmesi", çev. Sevim Belli, sol Yayınları, Ankara, 1992.

Levent Şahverdi Arşivi

vazgeçemediğimiz özelliktir. Aydınlanmacılar, özgürlüğe, bilgiye ve eşitliğe düşman bir düzende ahlakın yeşeremeyeceğini; böylesi bir düzenin, açgözlülüğü, çıkarcılığı, zayıflığı insanın "özü" seviyesine yükselttiğini gösterdiler. Rousseau insanın bozulmasının teorisini verdi; Diderot bu teoriyi ete kemiğe büründürdü ve Yeğen Rameau'yu verdi.

***

Ahlak Yoksulluğu, Yoksulların Ahlakı

Her iyi yazar biraz da ressamdır. Diderot'nun felsefe ve edebiyat tarihine bıraktığı her bir ölmez eser, dönemine ve düşüncesine ilişkin derinlikli, canlı ve etkileyici tablolardır.

Diderot, *Rahibe*'de bütün çıplaklığıyla Kilise'nin çürümüşlüğünü ve karanlığını, insan üzerindeki akıldışı ve acımasız baskısını gösterdi; Jakobenler'in el üstünde tuttukları kitaplardan biri olmuştur. *Kaderci Jacques ve Efendisi*'nde, hayat dolu,becerekli ancak saflık derecesinde kanaatkâr uşak Jacques ile aylak ve beceriksiz Efendisi'nin serüvenlerinde çok güldürdü ve feodal ilişkinin özünü döneminin yüzüne çarptı; karakterlerinin canlılığından siyasal derinliğine her açıdan bir başyapıttır. *Ramaeu'nun Yeğeni* ise Diderot'nun ahlak üzerine büyük eseridir. Yaşamı süresince yayınlamadığını biliyoruz, keskin bulunmuş olabilir; Almanca'ya çevirerek dünyayı bu ölümsüz eserle tanıştıran büyük usta Goethe oldu. Goethe, defterlerine, "Bu dünyada hiçbir şey gözümde *Rameau'nun Yeğeni* kadar ruhani, onun kadar cesur ve onun kadar ahlaksızca ahlaklı değil," notunu düşüyordu. "*Immorally moral*", Goethe'nin notunun İngilizce çevirisinde başvurulan ifade budur ve Diderot'nun bu eşsiz kitabının belki de en güzel tarifini vermektedir.

Kitabın ana kahramanı yeğen Rameau'nun kötücül biri olmadığını en baştan belirtmek gerekiyor; bununla birlikte, kendisi, konuştuğu kişinin iliklerini donduracak derecede ahlaksızdır. Belki de, yeğen Rameau ile konuşanların iliklerini gerçekten donduran, onun ahlaksızlığından da çok, bu durumunu ve eylemlerini son derece sıradan ve normal bir durum olarak görmesidir. Okuru en az vurdumduymaz yeğen Rameau kadar çarpan ise, onun, içinde yaşadığı dünyanın ne denli tutarlı bir sonucu olduğunu görmek olur. Hegel ve Engels'in büyük övgüyle bahsettiği, Freud'un "en sevdiği metin" ilan ettiği *Rameau'nun Yeğeni*, on sekizinci yüzyıl Fransa'sının her sınıftan insanı nasıl çürüttüğünü, nasıl bir insan hamuru yoğurduğunu olanca yalınlığı ve çarpıcılığıyla gözler önüne koyar. Yeğen Rameau'nun ahlakı mı, kokmaktadır. Kokan, bütün Fransa'dır.

Levent Şahverdi Arşivi

Yeğen Rameau'nun, yasamacıların bilgisizliğinden yakınan Helvetius'la aynı düşünceyi paylaştığını söyleyemeyiz. Hayatını soylu ailelerinin şımarık ve cahil çocuklarına, bilmediği halde müzik öğreterek kazanan bu tuhaf adam, yolda rastladığı filozofla sohbet etmeye başlar; onu böyle, anlattıkları üzerinden tanımaya başlarız: "Bir gün kralın bakanının sofrasındaydım. Pek akıllı bir adamdı ve zekasını kanıtlamak için iki kere ikinin dört ettiği gibi, halka yalan söylemek gerektiğini, gerçeği söylemekten daha zararlı bir şey olamayacağını iddia etmişti... Söylediklerinden insanlar için en büyük mükemmeliyetin cahillik ve ahmaklık olduğu, korkunç canavarları andıran dahilerin hemen oracıkta boğdurulmaları gerektiği... açıkça anlaşılıyordu."[48] Rameau'nun yeğeni, bakanın kendisine bunu nasıl kanıtladığını hatırlamaz, hatırlamayı önemsemez de. "Tarihi bilseydim, size insanlığın başına gelen tüm felaketlerin bu dahilerin hatalarından kaynaklandığını kanıtlardım, ama tarih bilmiyorum. İnanın şimdiye kadar ne bir şey öğrendim ne de bir şey öğrenmediğim için zarar gördüm." Kralın bakanı, düzenleri devam edecekse, bunun halkın cehaletini şart koştuğunu, akla ne pahasına olursa olsun savaş açması gerektiğini bilir. Yeğen Rameau ise müzik bilmez ve tarih bilmez, hiçbir şey bilmez. Bakanın kendi savını nasıl açıkladığını hatırlamaz. Ve umursamaz. Bilmemekten mutludur. İşte bu yeğen Rameau'dur.

Diderot, bizlere Rameau'nun yeğeninin adını vermiyor; Rameau ünlü bir bestecidir, ancak yeğeni, ancak amcasının adıyla anılan bir "hiçkimse"dir. Tüm metin bir diyalog üzerine kurulmuştur ve diyalog da filozof "*Moi*", "ben", ile "*Lui*" arasında geçer. "*Lui*" Fransızca'da erkek kişi'dir ve Rameau'nun yeğeninde vasat bir erkek kişi olmanın ötesinde bir özellik bulamayız. Aptal değildir. Eğitimsiz değildir. Hiçbir konuda biraz olsun derinlikli sayılabilecek bir bilgisi yoktur. Mutlu değildir ve mutsuz da değildir. Dikkat çekici tek yanı, ahlaksızlığının ve vurdumduymazlığının derinliğidir. Kuşkusuz, alışılagelmiş hikaye kahramanlarından pek uzağa düşen bir "kahraman" ile karşı karşıyayız. Rameau'nun yeğeni, ne Kilise'nin hastalıklı pençesinden kurtulmaya çalışan rahibe, ne becerikli ama kaderci Jacques, ne de hatta beceriksiz ve safdil efendi'dir. Hiç kimsedir ve öyleyse herkestir.

***

Özelliksiz, sıradan, ahlaksız bir adam; yeğen Rameau bugünün

48 Denis Diderot, *Rameau'nun Yeğeni*, çev. Adnan Cemgil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
Denis Diderot, *Le Neveu du Rameau*, 1891.

Levent Şahverdi Arşivi

Amerikan dizileri için *par excellence* bir "*anti-hero*" adayıdır.

Bir parantez açmış oluyoruz. Anti-hero kavramı, Amerikan roman, öykü, film ya da televizyon dizilerinde ülküleri olmayan, cesur olmayan ve ahlaki değerleri olmayan "kahraman" türü için kullanılıyor; öyleyse bir Amerikan icadı olmasını şaşırtıcı bulamıyoruz ve daha az şaşırtıcı olan ise, ansiklopedilerde bu kavramın Amerikan edebiyatına 1950'li yıllarda girdiğinin yazılmasıdır. Tohumlarının, Soğuk Savaş'tan başlayarak sosyalist estetiğe her cepheden açılan kültürel savaşta atıldığını görüyoruz. Sosyalist bloğun yıkılmasının ardından tekeller, artık yalnızca sosyalist olana değil, modern olana da fütursuzca saldırmaya cüret edebildiler. "Kahraman" dediğimiz, romanda da olsa artık tekelleri rahatsız etmektedir. İrade, ahlak ve kavga artık aranan özellikler değildir. Yüksek insan *out*'tur. Martin Eden yerini Dexter'a, Julien Sorel yerini *Family Guy*'a bırakmıştır.

Sosyal bilimlerde postmodernizm rüzgarlarıyla yükseltilen *anti-hero* kavramı, Rameau'nun yeğenine pek uygun düşer görünüyor. Aradaki fark Diderot'nun, yarattığı bu karakteri, tıpkı Kafka'nın hamamböceği gibi, içinde yaşadığı toplumun yozlaşmışlığının derinliğini göstermek için kullanırken, post-modern dünyanın bu türü coşkuyla kucaklamasıdır. Postmodernizm budur ve modernizmin, Aydınlanma'nın, insanın eklemlerini eritmek üzerine kuruludur.

***

Diderot'nun *anti-hero*'sunu, Yeğen Rameau'yu artık bir ölçüde tanıyoruz. Amcasının bir adı var, kendisinin yok. Hem hak etmiyor, hem de ihtiyaç yok: O hiç kimse ve on sekizinci yüzyıl Fransa'sındaki herkes. Müzik konusunda vasatın altında bilgisi var ve soyluların çocuklarına piyano dersi veriyor. Tıpkı daha önce matematik bilmeden matematik dersi vermesi gibi. Bundan hiç sıkılmıyor ve öğrencilerinin aileleri de en az Ramaeu'nun yeğeni kadar kültürsüz ve beceriksiz olduklarından onlar da tuttukları öğretmenin aslında hiçbir şey bilmediğini anlamıyor. Yeğen'in, evlerine gittiği ailelerden para çaldığı da oluyor; "Parayı çalarken vicdan azabı duymadınız mı," sorusuna, "Ah hayır! Hiç duymazdım!" diyerek yanıt veriyor, "Hırsız hırsızı soyarken buna şeytan bile güler derler. Öğrencilerimin ebeveyni kimsenin nasıl edindiklerini bilemeyeceği büyük bir servetin içinde yüzüyorlardı. Hepsi saraya yakın sarraflar, büyük tüccarlar, bankerler, iş adamlarıydı." Saray ve saraya yakın adamlar, yükselen burjuva sınıfının temsilcileri, hepsi hırsızdır. Diderot'nun döneminde özellikle soylular, emeğiyle kazanmayanlar, "aylak" ve "hırsız" olarak anılıyordu; Diderot ise aylaklar düzeninin aylaklık ve

Levent Şahverdi Arşivi

hırsızlığı tüm sınıflara yaydığını gösterir. Düzen yalnızca bir sınıfı değil, tüm sınıfları bozar. Yeğen Rameau için de kandırma, yalan, hırsızlık ahlaki kategoriler olmaktan çıkmıştır.

Hırsızlık yalnızca malını kaptırana, kandırma yalnızca dolandırılana mı zarar verir? Gönüllü cehaletiyle övünen bir insan kendine saygısını gerçekte ne ölçüde koruyabilir? "Ahlak erozyonu", birey ölçeğinde ele alındığında, insanın kendi gözündeki değerini yavaş yavaş yitirmesidir. Kendisine saygısı olmayan insan, alçalmaya karşı duyarsızdır.

Belki en acıklısı, Rameau'nun yeğeninin, öğretmen olmaktan çok asillerin soytarısı olarak var olduğunun bilincinde olması ve bundan da yüksünmemesidir: "Onların arasında çok keyifli bir yaşam sürüyordum; ... bir an ortadan kaybolsam hemen fark edip sitem ederlerdi; ben onların küçük, sevimli, çılgın, küstah, cahil, tembel, obur, koca eşek Rameau'larıydım." Küçük, sevimli, çılgın, küstah, cahil, tembel, obur, koca eşek Rameau bazen efendilerinin "bir gülümsemeyle, bir kucaklamayla kendisini onurlandırmalarına", ve hemen ardından "omzumu dürtmelerine, bir tokat veya bir tekme atmalarına" alışıktır. "Sofrada tabağıma leziz bir et parçası fırlatılırdı, yemekten sonra beni özgür bıraktıklarında aklıma eseni yapardım, çünkü önemsiz bir adamım; bana benim yanımda, benimle ilgili ne yapılırsa yapılsın hiç alınmazdım." Koca eşek Rameau hiç alınmaz, önüne atılan eti, övgüyü ya da tekmeyi yer; hak ve haksızlık duygusu yoktur. Kafka'nın böcek Samsa'sından öte, sanki günümüz tekel medyasında bir köşe yazarıdır. "Alçağın biri olmayı, bunu kendimi zorlamadan başarmayı istiyorum... Yüksek mevkide bulunanlara görünmek, onların beğenilerini bilmek, keyiflerine göre hareket etmek, sefahatlerinde yardımcı olmak, haksızlıklarını alkışlamak": İşte yeğen Ramaeu'ya göre iyi yaşamanın sırrı!..

Yeğen Rameau, kendisi için yaşamanın sırrını açıklarken, Diderot da kitabın sonunda ona tüm bu trajik soytarılığın, insanı insanlıktan çıkaran bu omurgasızlığın sırrını açıklatır: "Ne lanet bir ekonomik sistem! Bir yanda tıka basa karnını doyuranlar, öte yanda mideleri de kendileri gibi bahtsız olan ve yiyecek bir lokma ekmek bile bulamayanlar. Daha da kötüsü yoksulluğun bizi içine sürüklediği konumdur. Yoksul adam başkaları gibi yürümez: Sıçrar, yaltaklanır, kıvranır, sürüklenir, ömrünü çeşitli pozlara girmekle geçirir." Ve yeğen Rameau, "bunları söyledikten sonra gülmeye başladı, beğenen, yalvaran, halinden memnun olan bir adamın taklidini yaptı. Sağ ayağını sol ayağının önüne koyup sırtını kamburlaştırdı, başı havada, ağzı yarı açıktı ve kollarını bir şeye doğru uzatmıştı. Bir üs-

Levent Şahverdi Arşivi

tün buyruğunu dinler gibi yapıyor, ok gibi yerinden fırlıyor, sonra buyruğu yerine getirip geri dönüyor, her şeye dikkat kesiliyordu... 'İşte benim pandomimciliğim' dedi, 'dalkavukların, sığıntıların, uşakların ve yoksulların da yaptığı aşağı yukarı budur'." Yeğen Rameau'nun bir korkusu varsa, o da çocuğunun bir alçak olmamasıdır.

***

Kamu çıkarı versus Demokrasi

Aydınlanmacılar, ahlak tartışmasını hiçbir zaman siyaset tartışmasından koparmadılar. Nasıl koparılabilir, D'Holbach'ın, din, yönetim ve eğitim insanı bozarken ahlak vaazları vermenin anlamsızlığını haykırması nasıl kulak ardı edilebilir? Ve Rousseau'nun "Köleler zincirlerinde her şeyi unuturlar, zincirlerinden kurtulma isteği de dahil," sözünü bilmeden, Kocaeşek Rameau'ları görmeden ahlak teorisi nasıl yapılabilir?

Köleleştirilen insanın fiziksel ve zihinsel zincirlerini kırmak için savaşmayanların ahlaktan söz etmeye ne hakkı olabilir?

***

Aydınlanma düşünürlerini ayıran, "kamu çıkarını" ahlak teorisinin merkezine oturtmuş olmalarıdır. İnsan özgür değilse, aklını kullanmasının önüne engeller yığılıyorsa, eşitsizlik omurgasını büküyor, insanı çıkar kaygısına tutsak kılıyor, türdeşine "kurt" ya da "dalkavuk" ediyorsa, dahası insan bundan memnun olmayı öğreniyorsa ahlak yoktur.

Rousseau, zincirlerinden kurtulma isteğini yitirmiş insanlar, Kocaeşek Rameau'lar dünyasında ahlakı arıyordu. "Ancak eğilimlerden, dolaysız çıkar kaygısının etkisinden kurtulmuş istenç özgür" ise, ahlaka da ancak "insanların özgür olmaktan başka yollarının olmadığı" bir düzende varılabilirdi. Rousseau ve Robespierre, insanlığı özgürlüğe mahkum etmek istediler.

Hegel'in, "Özgürlük zorunluluğun kavranmasıdır" formülünün, Hobbes'un özgürlüğün ancak yasa ve yasaklarla mümkün olabileceği savunusunun, Rousseau ile Robespierre'in "özgürlüğe mahkumiyet" arayışlarının 21. yüzyıl kamuoyu açısından anlaşılması herhalde pek zordur. Rousseau ve Robespierre tek bir özgürlük olduğunu savundular: O da özel çıkara özgürlük tanınmamasıyla ulaşılabilecek özgürlüktü. Özel çıkar, insanı insana köle ya da kurt eden; aklı, omurgayı ve vicdanı kemirendi. "Dine özgürlük", "özelleştirmeye özgürlük" başlıkları altında "sömürüye özgürlük" istemekten başka

Levent Şahverdi Arşivi

bir şey yapmayan "modern" sürünün tersine, özel çıkara özgürlük tanımanın her türlü kamu çıkarı düzenini ve her türlü gerçek özgürlüğü çökerteceğini savundular. Rousseau, bu anlamda, demokrasiye hiç güvenmedi; Robespierre demokrasiye güvendi ve demokrasinin en büyük düşmanı ilan edildi.

Rousseau'nun hedefi, insana "kendi efendisi olmaktan" başka yol bırakmayacak düzeni bulmaktı. Demokrasiyi asla uygun bir aday olarak görmedi ve tıpkı Hobbes gibi, demokrasinin özel çıkarı dizginlemediği gibi kışkırttığını savundu. Günümüz felsefe tarihi ders kitapları, Rousseau'nun Terör Dönemi'ni görecek olsa duyabileceği dehşeti yazmaktan yorulmasa da, onun pek çarpıcı demokrasi eleştirilerini aynı derecede değerli bulmaz görünmektedir.

Rousseau, iki tür demokrasi olduğunu söyleyerek başlar. Birincisi doğrudan demokrasi ve ikincisi temsili demokrasidir. Doğrudan demokrasinin, ancak her an devlet işlerini düşünen pek az sayıda erdemli insanın oluşturduğu küçük bir toplumda mümkün olabileceğini söyler. Hemen ardından asgari bir eşitliği, demokrasinin işleyebilmesi için zorunlu saydığını ekler.

Doğrudan demokrasi ancak Atina'da olduğu gibi küçük devletlerde, taşrada olabilir. "Önce devlet küçük olacak ki, halk rahatça toplanabilsin... Ayrıca, sınıflarda ve zenginliklerde çokça eşitlik olacak. Yoksa, haklarda ve yetkilerde uzun zaman eşitlik sürdürülemez. Bir de lüks az olacak ya da hiç olmayacak."[49] Eşitlik olmadan, demokrasinin mümkün olmadığı vurgusunu yalnızca Rousseau'da da bulmuyoruz. Cumhuriyet ya da demokrasinin temel ilkesini erdem olarak saptayan Montesquieu, erdemi "yurt ve eşitlik sevgisi" olarak açıklar. "Cumhuriyet lükste batar", Montesquieu'nün düsturudur ve her iki filozof da demokraside eşitlik ilkesi kaybedildiğinde bir yanda anarşi ve diğer yanda oligarşinin ya da despotluğun yolunun açıldığını söylemektedir.

Rousseau'nun temsili demokrasi konusundaki görüşleri ise çok daha karamsardır. Kamu çıkarının büyük filozofu, *Toplum Sözleşmesi* kitabında, lafı çok da dolandırmadan, İngiltere'de ilk örneğini

49 Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, Adam Yay., İstanbul, 1993, ss. 80-81.
"D'ailleurs, que de choses difficiles à réunir ne suppose pas ce gouvernement: Premièrement, un Etat très petit, où le peuple soit facile à rassembler, et où chaque citoyen puisse aisément connaître tous les autres ; secondement, une grande simplicité de mœurs qui prévienne la multitude d'affaires et de discussions épineuses ; ensuite, beaucoup d'égalité dans les rangs et dans les fortunes, sans quoi l'égalité ne saurait subsister longtemps dans les droits et l'autorité ; enfin, peu ou point de luxe, car ou le luxe est l'effet des richesses, ou il les rend nécessaires..."
Rousseau, *Du Contrat Social*, 1762.

Levent Şahverdi Arşivi

gördükleri temsili demokrasinin daha o dönemde bir tür oligarşi olduğunu söyleyiverir: "Milletvekilleri milletin temsilcileri olamazlar. Vekiller, olsa olsa geçici işlerin görevlileri olabilir; kendi başlarına hiçbir kesin karar alma yetkileri olamaz. Halkın onamadığı hiçbir yasa geçerli değildir, yasa sayılmaz. İngiliz halkı kendini özgür sanıyorsa da aldanıyor, hem de pek çok; o ancak parlamento üyelerini seçerken özgürdür: Bu üyeler seçilir seçilmez, İngiliz halkı köle olur, bir hiç derekesine iner."[50] Rousseau'nun burada gene de iyimser ya da kibar bir dil tercih ettiğini söyleyebiliriz. İngiliz halkı seçerken özgür müydü, hangi vekil adayları arasında seçim yapabiliyordu; ayrıca, Rousseau'nun kendi deyişiyle, kölelik zincirlerinden kurtulmuş ya da kurtulma iradesi geliştirebilmiş miydi; ahlak ile beraber bir özgürlük teorisi peşindeysek, temelinde Rousseaucu olduğunu kabul edebileceğimiz bu soruları da eklemek ve devam etmek gerekiyor: Rousseau bu satırları yazarken, Kanun Hükmünde Kararnameleri öngöremiyordu; geceyarıları meclisten torba torba geçirilen yasaları görmemişti; vekillerin plazaların yönetim odalarında tayini, seçim barajı tekelci dönemin hediyeleridir. Felsefe ders kitaplarının diline öykünebilir miyiz, Rousseau "Odun olsa seçtiririm" diyen Menderes'i görse dehşete kapılır mıydı, ve şimdilik burada bırakıyoruz.

Doğrudan demokrasi, insanlık tarihinde pek kısa bir süre vücut bulabilmiştir. Temsili demokrasi ise, ancak görünürde bir halk yönetimidir. Siyaset biliminin kurucularından hiçbiri demokrasiyi kamu çıkarını koruyabilecek bir düzen olarak görmediler. Özel çıkar, insanın olduğu kadar, siyasal yapının da eklemlerini kemiriyordu ve özel çıkara karşı savunmasız olan demokrasi yerini hızla oligarşiye ya da despotluğa bırakıyordu. Bozulma yapısaldır. Machiavelli, Hobbes ve Montesquieu seçilmiş bir mutlak kral; Rousseau yetkileri kamu çıkarını gözetmekten başkasına el vermeyecek bilgelerin yönetiminde bir tür aristokrasi; genel olarak Aydınlanma düşünürleri "Aydınlanmacı despot" aradılar.

***

Aydınlanmacı Despot

Eski düzene ve akla bağnazca bir bağlılık var ise, aydınlanmacı-

---

50 *a.g.y.*, s. 109.
"Les députés du peuple ne sont donc ni ne peuvent être ses représentants, ils ne sont que ses commissaires ; ils ne peuvent rien conclure définitivement. Toute loi que le peuple en personne n'a pas ratifiée est nulle ; ce n'est point une loi. Le peuple Anglais pense être libre, il se trompe fort ; il ne l'est que durant l'élection des membres du parlement : sitôt qu'ils sont élus, il est esclave, il n'est rien. Dans les courts moments de sa liberté, l'usage qu'il en fait mérite bien qu'il la perde."
ibid.

Levent Şahverdi Arşivi

nın despotik yollara başvurması kaçınılmazdır. Rousseau ve Montesquieu'nün demokrasiyi ancak meleklere uygun bir düzen olarak görmelerinin de, döneme damgasını vuran Aydınlanmacı despot arayışının da temelinde yatan budur.

Ancak, Aydınlanma düşünürlerinin "özel çıkar" dedikleri eninde sonunda sınıf çıkarıdır ve Aydınlanmacılar despotlarını krallar ve çariçeler arasında ararken, aradıkları tanıma en uygun "bozulmaz" adam, cumhuriyetçilerin safından çıkmıştır.

***

Özel çıkar'ı "*the vice of all vice*", kötülüklerin en kötüsü ve kaynağı ilan eden Aydınlanmacılar arasında özellikle Voltaire ile Diderot'nun krallarla, imparatoriçelerle yazıştığı iyi bilinir. Bu büyük filozofların, aradıkları Aydınlanmacı despotu bulduklarını sandıkları anlar da olmuştur. Çariçe Katerina'yı bunlardan biri olarak tanıyoruz. Montesquieu'nün, Voltaire'in sadık okurlarından Çariçe, Fransa'da mali güçlük çeken Diderot'ya, kitaplığını satın alarak ve onu Paris'te gene ünlü filozofun yönetimine bırakarak yardımcı olmuştu. Diderot'nun teşekkür ziyareti için Rusya'ya gittiği ve orada Çariçe'nin yanında altı ay geçirdiği bilinmektedir.

Çariçe, Voltaire'in büstünü sarayında ve fikirlerini el üstünde tutuyordu tutmasına, ancak Diderot'nun, Çariçe'nin Aydınlanmacı fikirlere bağlılığının, sınıfının ve egemenliğinin çıkarlarına bağlılığını hiçbir zaman yenemeyeceğini fark etmesi uzun sürmedi. Katerina'nın Çarlık anayasının girişinde tüm egemenliği hükümdara tanıması karşısında, Diderot, tam da *Rameau'nun Yeğeni*'nin yazarına uygun eleştirisi ile çıkıyordu: "Tehlike, hükümdarın kendi yetki ve ayrıcalıklarını unutmasında değil, tebaasının kendi haklarını unutmasında yatar."[51] Diderot, Katerina'ya karşı, iyi hazırlanmış her türlü anayasanın hükümdarın yetkilerini sınırlandıran bir hükümle başlaması; siyasal ve sivil her türlü iktidarın halkın onayından geçmesi gerektiğini savundu. Katerina'nın kulak asmadığı ve aralarının bozulduğu bilinmektedir. Diderot'nun Katerina'nın serfliğin kaldırılması sorununu gündemine almayı dahi reddetmesi karşısında duyduğu şaşkınlık ve acıyı, bugün neredeyse biraz da acıma duygusu ile okuruz. Diderot, "Serflerin efendilerine karşı ayaklanmasını önlemenin mükemmel bir yolu vardır. O da serfliği kaldırmaktır," derken, serfliği salt kendi istemiyle kaldıracak bir hükümdar bulamayacağını düşünemiyordu. Özel çıkar, bütün kötülüklerin en kötüsü ve kaynağı idi ama elbette kaynağında "yasamacıların bilgisiz-

51 Inna Gorbatov, *Catherine the Great and French Philosophers of the Enlightenment*, Academia Press, Bethesda, 2006, ss. 185-187.

Levent Şahverdi Arşivi

liği" değil, Rousseau'nun özel mülkiyeti, sınıfların varlığı yatıyordu.

Aydınlanmacılar bir "imalat hatası" aradılar ve bulamadılar. Bir noterin oğlu olarak doğan ve başpapaz yazmanlığına kadar yükselen Emmanuel-Joseph Sieyès, düşünürlerinden olduğu Fransız Devrimi'nde çalkantılı bir profil çizse de, "hiçbir sınıfın kendi isteğiyle erk ve ayrıcalıklarından vazgeçmeyeceğini"[52] söyleyecek ve Aydınlanmacılar'ın aradıkları Aydınlanmacı despot, çağdaşlarınca katı bir Rousseau'cu sayılan cumhuriyetçi Robespierre'de vücut bulacaktı.

Robespierre, egemen sınıflarla açık savaş içindeydi; soyluların ve kralların "büyük çoğunluğu küçük bir azınlık yararına soyup soğana çevirmek ve onu köle durumuna sokmak"[53] dışında bir çıkarları bulunmadığından hiç kuşkusu olmadı. Demokrasi ve cumhuriyet sözlerini, kendinden önceki düşünürlerin pek çoğu gibi birbiri yerine kullanıyor ve yalnızca halkın çıkarının kamu yararını gözetecek bir düzen getirmede olduğunu savunuyordu. Şöyle diyordu Robespierre: "Halkın yararı, kamunun yararıdır. Belli bir mevkide bulunan insanın yararı, özel bir yarardır. İyi olmak için, halkın sadece, kendisini kendisinden başkasına değişmemesi gerekir. İyi olmak için, devlet memurunun, kendini halka feda etmesi gerekir". Ancak Robespierre'in yolculuğu, ona halkın farklı kesimlerinin istediği ile halkın çıkarının birbirinden pekâlâ farklı olabileceğini kısa zamanda gösterdi. Ve "bozulmaz" Robespierre, kamu çıkarı ile halk kesimlerinin farklı, hatta yer yer gerici istekleri arasında tercih yapmak zorunda kaldığında kamu çıkarını seçti; "halka rağmen halk için" sloganıyla biliyoruz.

Robespierre, demokrasinin, halk yönetiminin, "bozulmaz" savunucusu olarak Cumhuriyet ile kamu çıkarı ilkesini ayırmayı reddetti; reddettiği ölçüde Aydınlanmacı despot'a yaklaştı. Yirminci yüzyıl demokratlarının gözündeki büyük günahı budur.

Ekim Devrimi'nin arifesinde, "Jakobenizm İşçi Sınıfını Ürkütür mü?" başlıklı yazısında Lenin şunları söylüyordu: "Burjuva tarihçileri Jakobenizmi bir düşüklük olarak görüyorlar. Proleteryen tarihçileri, Jakobenizmi ezilen sınıfın kurtuluş mücadelesinin en yüksek zirvelerinden birisi olarak görürler. Jakobenler, Fransa'ya demokratik ihtilal ile bir cumhuriyete karşı monarklar koalisyonuna karşı direnişin, en güzel modellerini verdiler. Jakobenlerin alın yazgılarında mutlak zaferi kazanma yoktu; en başta on sekizinci yüzyıl Fransa'sı,

52 Emmanuel-Joseph Sieyès, "Üçüncü Tabaka Nedir?", *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, der. Mete Tunçay, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 561.

53 Maximilien Robespierre, "Temsil Yoluyla Yönetim", *Devrim Yazıları* içinde, çev. Vedat Günyol, Belge Yayınları, İstanbul, 1989, s. 42.

Levent Şahverdi Arşivi

Kıta Avrupası'nda çok geri ülkelerle çevrili olduğu için ve sonra Fransa'nın kendisi sosyalizm için maddi temelden yoksun olduğu, bankalar, kapitalist holdingler, sanayide makine ve demiryolları olmadığı için."[54] Jakobenizm, burjuvazinin korkulu rüyası ve ezilen sınıflar için bir model oldu.

Kendi ihtilalinden korkan burjuvazi, feodal restorasyon umudunu yitirmemiş olanlar, tek kelime ile zamanın gericiliği, Fransız Devrimi'nde bulduğu tüm suçları Robespierre'e yükledi. "Terör" ve "jakobenizm" tartışmasını dönemin koşullarından ve daha önemlisi, kamu çıkarı tartışmasından ayırdı. Fransız Devrimi'nden aldığı derslerle bilinçlenen burjuvazinin Almanya'da kendi düzenini oturtma yolunda ilerlediği dönemde eserlerini veren Kant, büyük felsefe sisteminin belki en önemli bölümünü ahlak felsefesine ayırıyor ve tek bir evrensel matris ilan ediyordu: "Öyle davran ki davranışın temelindeki ilke, tüm insanlar için geçerli olan evrensel ilke veya yasa olsun." Bu matrisin tutarlı sonucunun bir kez daha "kamu çıkarını egemen kılmaya" varacağı savunulabilir; ancak Kant'ın ahlak teorisi siyasetten "arınmıştı" ve Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" metni ile "İstediğiniz kadar ve istediğiniz konular üzerinde düşünün, ama itaat edin!" düsturu, kendi düzenini isteyen ve "bir daha asla" bir Robespierre istemeyen burjuvazinin simge metni ve düsturu oldu.

Burjuvazi bir daha kendi kontrolü dışında bir silahlı peygamber tanımayacaktır ve Kantçı bir "Robespierre", Kantçı ahlak matrisine sadık kalacaksa, kralcıların ve özel çıkarın saldırısı karşısında ne yapacağını yeniden düşünmek zorundadır.

Tocqueville, 1848 Şubat ayında Paris sokaklarında, yürüyen insanlara baktığında, hareket halinde *opinions armées* gördüğünü söylüyordu. Tocqueville'in anlatmak istediği, aslında insanın değil, düşüncenin silahlandığıydı; burjuvazinin bunu, insanların silahlanmasından daha tehlikeli gördüğünden kuşku duyamayız. Böylece burjuva düzeni, rüştünü ispat etmesi ile, hem düşünceyi hem de si-

---

54 V.I. Lenin, *Collected Works*, cilt 25, s. 121.
İktisat tarihçisi Hobsbawm, Robespierre'in iktidarının, eninde sonunda ve çeşitli kesimlerin isteklerinden bağımsız olarak, Paris yığınlarının iktidarı ve terörünün de Paris yığınlarının terörü olduğunu söylemiş ve Robespierre'in de yığınlar onu bırakınca düştüğünü vurgulamıştır. Haklıdır; ekonomik bunalım emekçilerin Jakobenler'e muhalefetini arttırmış, savaş tehlikesi karşısında kendini Cumhuriyeti ve Jakoben iktidarını sağlamlaştırmak zorunda hisseden Robespierre sendika kurma özgürlüğünü almak zorunda kalmış, hepsinin sonucu olarak "terör" giderek daha fazla yoksul halka dönmüştür. Robespierre, vurgunculuğa karşı savaşımından taban fiyat uygulamasına, sonuna kadar "kamu çıkarı" ilkesine bağlı kaldı; ancak Lenin'in de söylediği gibi, Jakobenlerin ve "bozulmaz" Robespierre'in alın yazgılarında mutlak zaferi kazanma yoktu. Ardından Thermidor Gericiliği'nin geldiğini biliyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

lahını hedef aldı. "Kamu hakları" sözünü dahi, felsefe ve sosyalist mücadele tarihine gömerek unutturmaya çalışırken, yerine "insan hakları" paradigmasını yükseltti. Yükselttiği paradigma mülkiyet hakkını ve bireylerin çıkarını her türlü kamu çıkarının önüne koyacak, "silahlı peygamberi" ise, büyük bir ikiyüzlülükle, günahkâr ilan edecekti.

Burjuva ahlak teorileri, siyasetten koparıldı; özel çıkara saygı ve yönetilenler için pasifizm öğretisiyle örüldü. Bireyin ölümü ile bireyciliğin yükselişi, insanın ölümü ile insan haklarının yükselişi; halk yönetiminin mutlak ölümü ile demokrasi tapınmaları birliktedir.

***

Tekeller ve Eklemsizleşme

Aydınlanmacılar ahlakı, "kamu çıkarını gözetme" ile bir tutuyordu ve iki buçuk yüzyıl sonra, Yalçın Küçük, elinde bir kupür, katıldığı televizyon programında acıyla bağırıyordu: "İnsanımızı bitirdiler!" Elinde salladığı kupürde, intihar etmek için atlamak üzere olan bir adam görüyorduk. Çevredekiler, neredeyse eğlencelik bir olay bulmuşçasına toplanmış, kimisi merakla bakıyor ve bir kısmı da adama "atla atla" diye bağırıyor; hemcinsinin mahvında kendi eğlencesini bulan bir mahlukatla karşı karşıyayız ve öyleyse, Yeğen Rameau'nun gerisinde olduğumuzu kabul etmek gerekiyor. Diderot, *Rameau'nun Yeğeni*'nde toplumsal düzenin, tüm eklemlerini ve omurgasını kemirdiği, sürünen, yaltaklanan, kamburlaşan, efendisinin gözüne girmek için birden atılan bir tuhaf yaratığı anlatıyordu. Peki 2012 Türkiye'sinde olan nedir, bir İçişleri Bakanı, "Seni seviyoruz," diyen köylüye, "Nereden bileyim beni sevdiğini, bir takla at, bir oyna da göreyim," diyor ve köylü, herkesin ortasında bakanını mutlu etmek için takla atıp oynuyor. İnsanımızı bitirdiler. Ortak çığlığımızdır.

Tekelci düzende insan artık dik yürüyemiyor, "eklemsizleşme" diyoruz, "desartikülasyon", sözcüğü Yalçın Küçük'ten alıyorum ve yazının ilk bölümünde de yer yer kullanmış bulunuyorum. Ahlak'tan söz ediyorsak, çok uygun görünüyor. Ahlak erozyonu'nu direnç noktalarının aşınması olarak anlıyorum; hem bireyde, hem de toplumda karşılaşıyoruz. Aydınlanmacılar her ikisinde de en büyük "kemirgenin" özel çıkar olduğunu söylemektedir ve kabul ediyoruz. Özel çıkar'a karşı "bozulmaz" olmayan, çürüyor ve eklemsizleşen yapı, bir süre sonra, çöküyor. Bugün insanımız da, cumhuriyet de çökmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Yalçın Küçük'ün iki önemli ahlak yazısı bulunuyor: birincisi *Hepileri* dergisinden, 1998 tarihli ve 90'larda üniversitede olan sosyalist kuşak yakından biliyor, "Kir Teorisi" başlığını taşıyor; ikincisi ise yeni diyebiliriz, *sosyologca* dergisinin Ocak-Haziran 2015 sayısında bulunuyor ve okurlarını Yalçın Küçük ile birlikte açlık grevlerinden Bekaa'ya, Kıbrıs'tan günümüze taşıyor. Başlığı gerçekliği ölçüsünde acıdır: "Artık Ahlaksız Adamlarız".

Kir Teorisi, ölümün, işsizliğin, köle ücretinin ve ihanetin kütleselleştiği, insanların, tarihi, doğa bilimlerini ve insanlık tanımlarını unutmaya zorlandığı tekelci düzene ve bu düzenin pislik içine attığı insana dair tablolar üzerinde yükseliyor. Alçaklığımızın yüksek teorisidir.

Yalçın Küçük
Hepileri, sayı 18, Aralık 1998

Bir Kir Teorisi

Sevda Demirel, beni ve "kir" teorimi şu nedenle ilgilendiriyor: Bu fuhuş ve karakol "Olayı" sonrasında, Sevda Hanım'ın bahtının daha çok açıldığını anlıyoruz ve televizyonlarda sunucu ve filmlerde oyuncu olduğunu görüyoruz. Bunu çok şaşırtıcı ve kaydedilmeye değer bir gözlem sayıyorum; halkımızın, fuhuş yapmayı yüce bir değer saydığı düşüncesine kapılıyorum.

Tek "Sevda Olayı" olsa, böyle bir izlenime kapılmaktan kendimi kurtarabileceğimi düşünüyorum; ama bir de "Tanju Olayı" var. Futbolcuydu, herhalde iyi topçuydu, ancak pek çok iyi topçu türünden adı otomobil kaçakçılığına karıştı, kimse kurtaramadı; kaçakçılıktan uzun hapis cezasına çarptırıldı ve büyük bir hoşgörü ile cezasını yattı. Yattı, ancak, yıldızı asıl bu zaman parladı; diziler yapıldı, bir ara, her kanaldan çıktı; demek, halkımız, kaçakçıları da çok seviyor ve her gece evinde koltuğuna oturduğunda ekranında kaçakçı görmek istiyor.

Galiba Zeynep diye bir kız var; haklı ve haksız, meyhanede bir adamı öldürmüş; hapse girdi ve yıldız

Levent Şahverdi Arşivi

oldu. Demek halkımız yıldızlarını katillerimizden seçiyor; sonra bu katil kızımız hapisten çıktı ve bir "zina olayı" nedeniyle basıldı, bu kez de "bizim televizyonlarımız", Zeynep'i sunucu yaptı. Şimdi halkımız, Zeynep öldürdükçe daha çok seviyor ve Zeynep basıldıkça, başına çıkarıyor. Bu "Zeynep Olayı" bana halkımızın zina işlerine pek büyük değer biçtiğini öğretiyor; ben, iki-üç kez daha basılırsa, Zeynep'in milletvekili olabileceğini bile düşünüyorum.

Bir Metin Ağır adında kabiliyetsiz olmalıdır; "Kaçan Roman" diye kitap çıkarmış, kimsenin haberi olmuyor. Ancak bu Metin Ağır, sanıyorum benim pek sevgili dostum, bir güzel karı-kocanın, pek canayakın ve biraz da "uçuk" kızlarıyla içli dışlıdır; ağır olmasına karşın hızını alamıyor ve bizim uçuk güneşimize sadistçe işkence ediyor. Tutuklanıyor; ancak bu arada, Kaçan Roman'ı birden meşhur oluyor, kapışılıyor. Bu da yetmiyor, ben de kendisini bir "insan" sanıyordum, mertçe sözler ediyordu, Müjde Ar, hiç sıkılmadan bu sadistin Kaçan'ını filme aldırıyor; demek insanlarımız işkenceden ve kadınlarımız sadizmden hoşlanıyorlar.

Bütün bunlar artık pisliğin, halkımızın gıdası haline gelmek üzere olduğunu gösteriyor. İnsanlarımız, pisliğe battıkça, kire bulandıkça, daha doğrusu vücut halinde, kir oldukları zaman, yükseliyorlar. Yükselmek için sadece kirlenmek gerekiyor. Beğenilmek için yalnızca pis olmak yetiyor. İnsanlarımız mutlu olmak için sadece pisleri görmek istiyor ve kir'i yüksek tutuyor.

***

Kocaeşek Rameau'yu anıyoruz; pislik içindeki insan bir süre sonra pislik'i gıda biliyor. Ancak kaçakçıları, katilleri ve sadistleri yükselten bir düzen ve birbirinin ölümü için alkış ve tempo tutan bir yeni tür varsa, Hobbes'un kurdu ile Diderot'nun Rameau'su geride kalmıştır ve yirmi birinci yüzyılda ahlak üzerine konuşacaksak, işte buradan başlıyoruz. Yalçın Küçük, "Yeryüzünde halklar, kirlilikte mutlu olmaya sürüklenmektedir", demektedir ve devam ediyor, "Tekelli düzen, bir kendi kendini kirletme ve bir insan aklını yok

Levent Şahverdi Arşivi

etme savaşıdır. Tekeller düzeni insanı akılsızlaştırmak, '*déraisonner*' etmek ve insanı kir içinde yaşamaya alıştırmak için sürekli bir savaş halidir". İnsan, artık bir tür olarak, tekeller için düşmandır; birinin olduğu yerde diğeri var olamıyor ve aralarındaki savaş, ikisi için de bir ölüm kalım savaşına dönüşmüştür.

Dine dönme

Robespierre, kamu çıkarı özel çıkara karşı tavizsiz bir şekilde korunmazsa, cumhuriyetin de, "kazanımlarının" da ayakta kalamayacağını söylüyordu ve burjuvazi, iktidarını kurar kurmaz, feodalizme karşı mücadelenin kazanımlarını, eşitlik mücadelesi ile laikliği, hedef aldı; ikisi her zaman birbiri ile bağlantılıdır. Napolyon, büyük ve görkemli dini törenler düzenlemesi ile ünlü idi. "Bir din seçmek zorunda kalsaydım, tanrım evrensel bir yaşam verici olarak güneş olurdu", onun sözüdür; ama Fransız devriminin sloganlarını fetihleriyle Avrupa'ya taşıyan bu hırslı general ve daha sonra imparator, hakimiyeti altındaki topraklarda, ünlü büyük törenlerini güneş için değil, inanmadığı Katoliklerin Tanrısı için düzenliyordu. "Din insanları sakin ve sessiz tutmanın en mükemmel yoludur," ve "Yoksulların zenginleri öldürmesini önleyen dindir," sözleri de Napolyon'a atfedilmektedir.

Alexis de Tocqueville, "1792 Devrimi, üst sınıfların dinsizliğini tedavi etti",[55] derken pek haklıydı ve şöyle devam ediyordu: "Üst sınıflar inancın kendisine inanmaya başlamadılar belki, ama onun toplumsal yararına inanmayı öğrendiler... 1848 Devrimi'nde aynı dersi bu kez orta sınıf aldı." Aydınlanmacılar'ın "*the vice of all vice*", kötülükler arasında en kötüsü, özel çıkar, bu kez burjuvazinin çıkarı, tarihe yön veriyor ve bir kez daha insanın özgürleşmesine darbe indiriyor, aklın önündeki en büyük engeli, din duvarını yeniden ve pek bilinçli olarak yükseltiyordu.

Burjuvazi, kendi düzeninin tesisine eşitlik mücadelesine ve laikliğe saldırarak başladı, ancak orada durmadı. Yükselen tekeller, yapıları gereği, hukuku, laik ve modern aklı, ulus-devlet sınırlarını, kalkınmacılığı ve bağımsızlıkçılığı kendi yayılmalarına ve varoluşlarına engel gördüler; insanın ve giderek modern cumhuriyetin eklemlerine saldırmaya başlamaları kaçınılmazdı. Rousseau'nun daha çok erken zamanlarında oligarşinin bir türü olarak gördüğü temsili demokrasi, hiçbir zaman bir "halk yönetimi" olmamıştı; cumhuriyet, Robespierre'den burjuvazinin eline geçtiğinde, kuruluşunun temel ilkelerine sırtını dönmüştü ama tekeller döneminde, halk ve

55 Alexis de Tocqueville, *The Recollections of Alexis de Tocqueville*, 1893. Oxford, s. 13.

Levent Şahverdi Arşivi

yönetim sözcüklerini bir arada kullanmak bile anlamsızlaşmıştır.

Temel ilke: Takiye

Hobson, 1902 yılında yayınladığı *Imperialism* kitabında, tekellerin diğer yüzü olarak gördüğü emperyalizmin halk yönetimini imkansız kıldığını, emperyalizm ile halk yönetiminin politikaları, usülleri ve ruhları açısından çok ayrı olduğunu ilan ediyordu. Aynı kitabın üçüncü bölümünde ise "*moral and sentimental factors*", ahlaki ve duygusal etkenleri ele almakta ve adeta "emperyalizmde, ahlaklı olmanın imkansızlığı yasasını" çıkarmaya çalışmaktaydı. Emperyalizmin psikolojisini anlatırken, Hobson, emperyalizmin "*the habit and capacity of substituting vague and decorative notions derived through 'masked words' for hard naked fact, and the native or acquired genius of inconsistency*",[56] "gerçek ve çıplak olguların yerine, maskelenmiş sözlere başvurarak türetilmiş müphem ve dekore edilmiş kavramlar koyma alışkanlığı ve becerisini" vurguluyordu; Yalçın Küçük *sosyologca* yazısında, "maskelenmiş sözler" yerine "takiye" demeyi öneriyor ve pek yerindedir. Montesquieu, cumhuriyetin temel ilkesinin erdem olduğunu söylüyordu; ve öyleyse, tekelci düzenin temel ilkesi takiye'dir.

İnsana ve halka en büyük düşmanlığı besleyen bu düzenin, "demokrasi" sözünü neredeyse bir kaide üzerine oturtarak kutsallaştırması insanlık tarihinin belki de en kara ironisidir. Ortadoğu'da çocukların, İngilizce'deki "*democracy*" sözcüğünün "bomba" anlamına geldiğini düşündüğü olmuş mudur, bilemiyoruz; bildiğimiz, Amerika ne zaman "demokrasi" dese, Ortadoğu'nun kana bulandığıdır. Daha şanslı topraklar mı, Batı mı, sabahtan akşama "demokrasi" diyenler, bırakalım halk yönetimini, en asgarisinden gerçek anlamda bir seçme'yi dahi, kısmen de olsa mümkün kılabilecek tek bir öncül bile bırakmamıştır. Ne eşitlik, ne bilgi ve ne özgürlük... Meclisler artık seyircisiz bir tiyatrodur; vekiller tekellerce ya da onların belirlediği parti liderlerince atanır; propagandalarını gene tekellerin medyası yapar; halk artık seçimlerden kovulmuştur ve Türkiye mi, saraydan kız kaçırır gibi, geceyarıları halkın varlığından haberdar bile olmadığı yasalar kaçırılır.[57] Ancak bu kadar değil; tekelci düzende, halk yönetimi olmadığı gibi, bildiğimiz şekliyle, halk da yoktur.

Hannah Arendt, Hobson'a ek olarak, emperyalist politikanın

56 J.A. Hobson, *Imperialism :A Study*, London, p. 150.

57 Öyle ki, artık Rousseau'yu anmaya dahi gerek kalmıyor; düzenin egemenlerinin itirafları var. ABD'nin 39. Başkanı J. Carter Eylül ayının son haftasında, "Demokrasi öldü. Artık oligarşi var," değerlendirmesinde bulunuyordu. Bkz. Nazif Ekzen, "Marx'ın Tezi Doğrulanıyor", odatv, 05.10.2015.

Levent Şahverdi Arşivi

oluşumunda bir de "sermaye" ile "sürünün" ittifakını şart görüyordu. Tekeller varlıklarını sürdürebilmek için arsızlaşmak zorundadır; bağımsız medyaya, bağımsız siyasal partilere, hukuk önünde eşitlik ilkesine, tahammül edemiyorsa, köle ücreti arıyor ve her türlü sosyal hakkı, iş güvencesini koparıp atmak istiyorsa, ya savaş ya da rıza kaçınılmazdır. Halk yerine, kendi türüne ve kendi haklarına düşman bir sürü, tekelci düzen için köle ücreti kadar elzemdir.

Amerika'da gerçek gazeteciliğin yirminci yüzyılın yirmili ve otuzlu yıllarında, tekellerin yükselmesiyle öldüğü kabul edilir. Yirminci yüzyılın başlarında yaşayan son gerçek gazeteciler kuşağına "*muckraker*" adı verilmişti, biliyoruz. "*Muckraker*" pislik tırmıklayan anlamına geliyordu; John Reed'i yetiştiren Lincoln Steffens'ın da aralarında olduğu son gerçek gazeteciler kuşağı, yeni yeni yükselen tekellerin "pisliklerini" araştırmaya başladılar. Saldırıya uğrayanlar ve satın alınanlar oldu. Tekeller gazetecilerin de eklemlerini hedef aldılar. Saldırıya uğrayanların eklemleri kırılırken kırılmanın sesi duyulabiliyordu; satın alınanlarda ise duyulmuyordu, ancak onların eklemleri de kırılıyordu, bir daha iyileşmeyecek biçimde kemiriliyor, eriyordu. Sonunda tekeller medyayı bir bütün olarak satın aldılar ve gazetelerin, dergilerin kapılarını gerçek gazeteci olmak isteyenlere kapadılar; yalnızca dik durmayacaklarından emin olduklarına, eklemsizlere açtılar. Pisliği, kiri, insan yüreğine ve medyaya da yaydılar.

Kir teorisi, işlemektedir ve yirminci yüzyılın yirmili ve otuzlu yıllarında, Amerika'da ve Avrupa'da, tekellerin yükselmesi ile aynı zamanda gazeteciliğin ölümünün ilan edilmesi, Kafka'nın Samsa'sının ve Huxley'in epsilon imalathanesinin çıkışı, Avrupalı filozofların hemen hepsinin, şu ya da bu şekilde, bir sürüleşme tespitinde bulunması tesadüf olmaktan çok uzaktır.

Yalçın Küçük

sosyologca, sayı 9, Ocak-Haziran 2015

Artık Ahlaksız Adamlarız

Kafka'nın *Metaformoz*'unu, bizler, "değişim" ya da "dönüşüm" şeklinde okuyoruz, 1915 tarihlidir, kapitalist çağın en büyük eserlerinden birisi sayıyorum. Kafka'nın babası ticari sıkıntı içindeydi ve dünya hızla Birinci Dünya Savaşı'na girmişti ve Kafka'nın romanı-

Levent Şahverdi Arşivi

nın kahramanı Gregor Samsa, bir gecede, böcek ya da haşere olmuştu, artık bir sürüden sadece birdir. İnsan mı, kız kardeşi bakıyor; en fazla bir Orta Çağ canlısı olarak düşünebiliriz. Artık omurgasız, bir yere gidemeyen, sadece götürülen bir kuldur.

***

Peki, Kafka ne yaptı, hayır Samsa'yı böcek ya da haşere yapmadı, biz öyle görüyoruz. Yaptığı bir desarticulation'dır, içimizdeki bütün eklemleri kırdı ve çözdü, bir telif olmaktan çıkardı ve bu külçeleştirmek, demektir. Bu –sız'laştırmaktır, Orta Çağ'daki insandır.

***

Aldous Huxley'in Harpers' Magazine yazısı, "*The Outlook for American Culture: Some Reflection in a Machine Age*", 1928 tarihinde yayınlanmıştır. *Cesur Yeni Dünya* romanının bir ilk taslağını, deyim yerindeyse, bir *Grundrisse*'sini burada bulabiliyoruz. Bulduklarımıza bakarsak, hem Huxley'in ve hem de daha sonra *Hayvanlar Çiftliği* ve *1984* romanlarının yazarı Orwell'in, sosyalist düzeni hedef aldıkları iddialarının, tam soğuk savaş marifeti olduklarında hiç kuşku duymayız.

(...)

Huxley'in "tasarımcısı", artık tv dizi dilini kullanıyorum, Pavlov'dur ve Pavlov'u,1849-1936, fizyolog olarak biliyoruz. Leningrad'da Fizyoloji Enstitüsü'nde, köpekler üzerinde yaptığı deneyde, zil sesinin köpeğin ağzını sulandırmadığını görmüştü, et verirken zil çalınca sulanıyordu, sonra eti kesiyordu, zil çalınca Pavlov'un köpeklerinin ağzının suyu akıyordu, müthiş bir deneydir. Çok hoş, lise yıllarımızdan beri, çok uysal ya da edilgen olmamız istenince ve olursak, "Pavlov'un köpeği olduk" diyoruz. Pavlov'un köpekleri sanki köle ya da kuldurlar.

***

Huxley'in *Yeni Dünyası*'nı ilk okuduğumda, romandaki bir deney ile sarsılmıştım, bir büyük tıp merkezinde, yeni doğan bebeklere, elektrik uyguluyorlardı ve bu sırada kitap gösteriyorlar; bebek ağlıyor ve ölecek haldedir. Devam ediyorlar ve böylece kitaptan nefret eden çocuklar çıkıyorlar ve büyüyorlar.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Ve bizdeki imam-hatip okulları, Huxley'in Yeni Türkiyesi'ndeki teknolojik donanımlardan sadece birisidir. Bu fabrikadan çıkarılanlar, kitaptan ve özdeş tuttukları Cumhuriyet'ten nefret ediyorlar.

***

İnsanlar, laboratuvarlarda üretiliyorlar, "alfa" var, gama ve böylece sınıf sınıftırlar. Bir sınıf da "Epsilon" idi ve şöyle bir diyalog okuyoruz, aktarıyorum. "'*But in Epsillons', said Mr. Foster very justly, 'we don't need human intelligence*'". Yönetici Bay Foster, epsilon'lara insan aklı koymayalım, diyordu, "ihtiyaçları yoktur". Bu sınıfın yapacakları işler, insan aklı istemiyorlar. Buradayız.

***

Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde yapılmış bir tezden aktarıyorum; Yasin Durak'ın çalışması *Emeğin Tevekkülü* başlığını taşıyor[58] ve Konya'da işçi-işveren ilişkilerini inceliyor: Tarikat mensubu olmayan iş bulamamaktadır; işçiler patrona "abi" demekte, abi bazen ödeme yapmakta, bazen yapmamakta ve işçiler "sendika gibi şeyler ters bize" demektedir. Manzara işte budur. Durak, bir de aynı işçilere 2009 yılında TEKEL işçilerinin düşük ücrete, özlük haklarının ellerinden alınmasına karşı başlattıkları direnişi, özelleştirmeyi soruyor; işçiler greve karşı, özelleştirmeleri haklı buluyor ve illa suçlu mu arıyoruz, TEKEL işçileri'dir diyorlar ve çoğunu terörist görüyorlar.[59]

Tekeller, hep ezeni haklı bulan, hep kendisini aşağılayan ve aynı zamanda aşağılanmaktan haz duyan bir canlı yaratma peşinde koşmaktadır ve bugün Türkiye'de, Huxley'in epsilon imalathanelerinin yerini tarikatlar ve imam-hatipler almış bulunuyor.

***

Takiye diyoruz; vitrinin pek ışıltılı olduğunu kabul etmek gerekiyor. Demokrasi, insan hakları, sivil toplum sözleri parti liderlerinin, gazetelerin, yayınevlerinin dilinden düşmemektedir. Madalyonun diğer yüzünü ise eski CIA şeflerinin "Komünizme karşı İslamı desteklerdik," itirafları oluşturuyor. Sosyalizmin gerçekliğine karşı sınıflı

58 Yasin Durak, *Emeğin Tevekkülü*, İletişim Yay., İstanbul, 2011.

59 Cumhuriyet tarihinin en kanlı saldırısı, Ankara Katliamı elinizdeki kitap yayın aşamasındayken gerçekleşti; şu an yüzü aşkın ölümüz var, ve ölümler devam ediyor. Ve şimdi Konya mı, Ankara Katliamı'nda ölenlere saygı duruşunda bulunan futbolcuları yuhalıyor. 2009'dan bugüne, geldiğimiz nokta budur.

Levent Şahverdi Arşivi

toplumun keşfedebildiği en önemli silah, insan aklını bozmak oluyor.

Yalçın Küçük'ün, *Devlet ve Hürriyet* kitabında demokrasiyi bir de, "sığınılabilecek kaleler bulunması" ile açıkladığını görüyoruz. Çünkü demokrasi, eninde sonunda, devlet otoritesinin sınırlanmasını ve daha da önemlisi devlet coğrafyasında, devlet otoritesinin işlemediği yerler bulunmasını şart koşar. Üniversite dışında toplantı yapmanın polis iznine bağlı olduğu zamanda, polisin hiçbir şekilde müdahale edemediği üniversite, bu kalelere örneklerden birini oluşturuyor. İnsanın aklını bozmak ise, Yalçın Küçük'ün tekelci düzenin fizik dünyasında kaybolduğuna işaret ettiği kaleleri, insan zihninde de düzlemek anlamına geliyor. Üniversitelere artık yalnızca polis girmekle kalmıyor, üniversiteler kendi başlarına "düşünce polislerine" dönüşmüş durumdadır ve tekelci düzen, insan zihninin içindeki kaleleri de yerle bir etmeye çalışmaktadır. Halkın ve insanın pasif olmasını istediği kadar zihnin de pasif olmasını istemektedir. Muhtaçtır.

İnsan hakları dedikleri nedir; demokrasi dediklerinin nasıl ne halk, ne de halk yönetimi ile ilgisi varsa, insan haklarının da ne insan, ne de insanın hakları ile ilgisi bulunuyor. Tekelci düzenin "insan hakları" kamu haklarına karşı bir kategori olarak vücut bulmaktadır; koruma altına aldığı, temelde, özel çıkar'dır. Bugün halkımız sahillerine inemiyorsa, İstanbul'da büyük zenginlerin otellerinden ve yalılarından Boğaz'ı göremiyorsa; bilgi alma hakkı medyayı elinde tutan büyük zenginlerin insafına bırakılmışsa, bunların hepsi "insan haklarına" uygundur; kamulaştırma mı, büyük zenginler el koyduklarını kendi istekleriyle vermiyorlar mı, bunları kamu adına el koyarak müze, kütüphane yapma mı, insan hakları kocaman bir "hayır" der. Limanlarımız ve sahillerimiz, kaynaklarımız ve zihnimiz, büyük zenginlerin "temel hakkı'dır". Devlete karşı bireyin hakkını koruma iddiasındaki insan hakları, temelde yalnızca kamuya karşı büyük zenginlerin "haklarını" korumaya elverişlidir.

Sivil toplum mu, seçilmişlerin yerini hızla oligarşinin atadıkları alırken buna gık'larını çıkarmayan liberal köşe yazarlarının devletçiliğe saldırma sloganları olmuştur. Türkiye'nin "sivil toplumcuları", doksanlı yıllarda üsleri olan "sol maskeli" *Radikal* gazetesinden Erbakan'a karşı, aylarca, ordunun dahil olduğu ancak yönetime el koymadığı bir "sivil darbe" istediler; 2000'li yılların başında aynı güruh bu kez "AKP'ye ve dine özgürlük" istiyor, cumhuriyetin tepeden inmeciliği ile resmi ideolojiye özgürlükler adına karşı çıkıyorlardı. Şimdi emperyalist ülkeler "koyu islam" çağından dönmenin yollarını aramaktadır ve aynı adamlar, hiç utanmadan, çıkıp yanıldık-

Levent Şahverdi Arşivi

larını, "kullanışlı aptallar" olduklarını söylemektedir. Tanımlamayı kabul edebiliriz, ama içlerinde "yanılan" yoktur; tekelci medyanın beslediği bu adamlar hiçbir zaman "resmi ideolojiye" karşı konumlanmadılar. "Yanılmadılar" ve bilinçli yaptılar; oligarşi ve elindeki devlet ne zaman politika değiştirme yoluna gitse, eski politikanın 'adamlarına' karşı o yeni politikayı savundular. "Sivil" dedikleri budur; küresel sermayenin ve devletin paralı askerleridirler. Eksiği ve fazlası bulunmuyor. Ve tıpkı, Diderot'nun anlattığı gibi, önlerine et atılmasını beklemektedirler.

> Yeğen Rameau, gülmeye başladı, beğenen, yalvaran, halinden memnun olan bir adamın taklidini yaptı. Sağ ayağını sol ayağının önüne koyup sırtını kamburlaştırdı, başı havada, ağzı yarı açıktı ve kollarını bir şeye doğru uzatmıştı. Bir üstün buyruğunu dinler gibi yapıyor, ok gibi yerinden fırlıyor, sonra buyruğu yerine getirip geri dönüyor, her şeye dikkat kesiliyordu... 'İşte benim pandomimciliğim' dedi, 'dalkavukların, sığıntıların, uşakların da yaptığı aşağı yukarı budur'.

***

Sosyalist bloğun çöküşüyle tekeller, kirlerinin büyümesinin ve iltihap kanalları olarak bütün vücudu sarmasının önündeki en önemli engelin kalktığına inandılar ve hem engelsiz kaldıkları hem de kalanını çökertmek istedikleri için, Ortaçağ'dan bu yana görülmüş en büyük cehaleti getirmeye soyundular. İlk dalga 70'li yılların sonundadır; elinizdeki kitapta Yalçın Küçük bunu başka yazılarına da almış bulunuyor, ancak tekrarlamayı gerekli görüyorum, a, 1977 yılında, İsrail'de, laik Ben-Gurion devrilmiş, yerine şeriatçı Likud Partisi geçmiştir ve hâlâ iktidardadır. b, 1978 yılında İkinci Jean Paul'ün papa seçilmesiyle Hıristiyan dünya koyu bir karanlığa teslim edilmiştir. c, 1980 yılında, neo-con Wolfowitz'in "İran'daki Humeyni devrimine cevap" dediği 12 Eylül darbesi ile Türkiye'de İslamın altın çağı başlatılmıştır.

12 Eylül, sıkıyönetim yasasına dayanarak üniversitelerdeki tüm Kemalist, rasyonalist, solcu ve sosyalist öğretim üyelerini tasfiye etti ve sadece aşırı İslamcı ve faşistlerin asistan olabilecekleri bir kontrol sistemi düzenledi. AKP hükümete geldiğinde, üniversite öğretim üyelerinin çoğunluğu şeriata bağlı ve cumhuriyete karşıydılar.

Artık yalnızca sosyalizm değil, modernizm ve cumhuriyet de

Levent Şahverdi Arşivi

hedeftedir. Elinizdeki kitapta, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji bölümünden bir hocanın kitabı üzerine bir inceleme bulunuyor; adı "*The Forbidden Modern*". Sosyoloji bölümleri "modern" olanı, öcü sayımayı öğretmektedir.

Yalçın Küçük
sosyologca, sayı 9, Ocak-Haziran 2015

Yeni Orta Çağ

Peki, o halde, Sovyetler Birliği'nin yıkılması da Orta Çağı mı gösteriyor, ben işaret etmiyorum, Fransız düşünür Alain Minc'in düşüncesidir*; çok açık olarak, bu "*le Nouveau Moyen Age*" çıkışını, sosyalist devletin yıkılışına bağlıyor ve Sovyet Rusya'yı, 1921 yılında terk eden Berdiav'den aldığını, "*l'idée n'est étrangement pas neuve et Berdiav se l'était*", açıkça ifade ediyor. Ben mi, Berdiav'den bunu çıkarmayı mümkün görmüyorum; Sovyetler'in yıkılışına bağlamasına katılırım, kaldı ki "*the end of history*" işte bu zamanda çıkmıştı, pek yüksek ses ile telaffuz ettiler ve Amerika'nın bir "Punik Savaşı" kazandığına inandılar. Dolayısıyla, sosyalizme karşı bir ölüm-kalım savaşı kazandılarsa, artık intihar edebilirler. "Globalizm" sadece bir intihardır.

Globalizm, akli ve şekli bütün eklemlemelerin tahrip edilmesidir.

Ve bir intihardır.

* Alain Minc, *Le Nouveau Moyen Age*, Paris, 1993.

***

Ahlaksızlığın Teorisi

Cumhuriyetçiliğin, sosyal bilimler alanında en büyük saldırıya, en güçlü şekilde doğduğu topraklarda maruz kalması da tarihin bir ironisi olmalıdır; postmodernizm, bir modernizm ve cumhuriyet yıkıcılığı olarak doğdu. Fransa'nın Legion d'Honneur'lü postmodernist sosyoloğu Alain Touraine, 1996'da yayınladığı *Demokrasi Nedir?* kitabında yalnızca Robespierre'i değil, cumhuriyetin kendisini de demokrasinin düşmanı ilan ediyordu. Touraine, "Kurucu

Levent Şahverdi Arşivi

Meclis tarafından, halkın selameti ve genel güvenlik adına kurulmuş kulüp ve kurullar tarafından kullanılan ve zamanla Terör'e dönüşen mutlak erk, monarşinin devrilmesinden çok önce, Fransız Devrimi'nin başından bu yana var olan cumhuriyetçi düşünceden çıkmamış mıdır?"[60] yollu soruyordu. Sorunu yalnızca "terörden" ibaret de görmüyordu; Aydınlanmacılar'ın kamu çıkarının temeli olarak gördükleri genel irade'sini, herkesin istenci değil, çoğunluğu bile oluşturmayan bir nüfusun istenci olarak tanımlıyordu. Ah monsieur Touraine, kuşkusuz öyleydi; Robespierre'in halkın istedikleri ile çıkarı arasında seçim yapmak zorunda kalmasının nedeni tam da buydu.

Ancak Marx ile Engels'in söylediği gibi, "egemen sınıf kendi ideolojisini herkesin çıkarı olarak göstermek" zorundadır ve tekelci düzenin bunu bir sanat haline getirdiğini söyleyebiliyoruz. Mesele, halkın çeşitli kesimlerinin farklı istekleri ile kamu çıkarı arasında bir seçim yapmaktır, diyoruz; ama seçeneklerden biri hiçbir zaman, Touraine'in dediği gibi, "herkesin istenci" olmamıştır. Sınıflı toplumun olmadığı durumda dahi ulaşılması muhtemelen imkansız olan "herkesin istenci", sınıflı toplum içinde daha başından anlamsız bir kategoridir. Ve Touraine'in istediği de, söylediği gibi, "çoğunluk bile oluşturmayan bir nüfusun istenci" yerine "herkesin istenci"ni değil, demokrasi vitrini ardında yalnızca ve yalnızca oligarşinin istencini koymaktır.

Touraine cumhuriyetin, daha doğrusu cumhuriyetçi ideolojinin devletçiliğe meylettiğini, dolayısıyla tahakkümcü olduğunu, demokrasinin ise sivil olana yaslandığını, dolayısıyla özgürlükçü olduğunu yineler durur. Sivil olan "özel" olan, sıklıkla "özelleştirilmiş" olandır. Özal döneminde özel televizyon kanalları kurulmasının, sivil toplumcu köşe yazarlarınca ne denli büyük bir dava haline getirildiğini hatırlayanımız var mı, devlet yerine daha dolaysız olarak tekellere, giderek bir de tarikatlara bağlı televizyonlar ve okullar, "özgürlük" dedikleri budur.

Touraine, cumhuriyetin simge ülkesini Fransa ve demokrasininki İngiltere; cumhuriyetin simge devrimini Fransız Devrimi ve demokrasininki 1688, "Şanlı" ya da "Kansız" Devrim, cumhuriyetin simge filozofunu Rousseau ve demokrasininki Locke, cumhuriyetin temel değerini halk egemenliği/kamu çıkarı ve demokrasininki insan hakları olarak belirler.[61] Devrimler arasında gözettiği ayrım

60 Alain Touraine, *Qu'est-ce que la Démocratie?*, Fayard, 1994, p. 116.
Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?*, çev. Olcay Kunal, YKY, İstanbul, 1997, s. 118.

61 *ibid.*, pp. 59-61.

Levent Şahverdi Arşivi

dışında,[62] haksız olduğunu söyleyemeyiz. Bu yazı çerçevesinde büyük ölçüde Fransız Aydınlanmacıları üzerinde durmuş bulunuyoruz. Aydınlanma düşünürleri içinde ise, eşitliği daha fazla ön plana çıkaranlar ile özgürlüğü ön plana çıkaranlar arasında bir ayrım gözetmek, pekâlâ mümkün ve yerindedir. Eşitliğe daha temel bir önem verenler Aydınlanmacı despot'a, özgürlüğü temel almayı seçenler ise temsili demokrasiye meyletmişlerdir; birincisinde Fransız Aydınlanmacılarını ve ikincisinde İngiliz Locke'u bulduğumuz doğrudur.

Rousseau'nun temsili demokrasiye getirdiği eleştirileri burada yinelemeyeceğim. İki noktası önemlidir; a) Rousseau asgari bir eşitliğin olmadığı yerde özgürlüğün de olmayacağını göstermiştir, b) Rousseau'ya göre, doğrudan demokrasi çok küçük topluluklar dışında uygulamaya konamaz; temsili demokrasi ise, kurulduğu anda kolaylıkla bir oligarşiye dönüşür. Dolayısıyla demokrasi/oligarşi ile Rousseau'nun istediği denetimli bilgeler aristokrasisi ile arasındaki fark, halkın özel çıkarı doğrultusunda hareket eden bir azınlık tarafından mı, yoksa kamu çıkarı doğrultusunda hareket eden bir azınlık tarafından mı yönetileceği sorusuna verilecek yanıtta yatmaktadır. Touraine'in tercihi açıktır. Ve Tekellerin Fransa'sı, akılcılığı, devletçilikle birlikte kalkınmacılığı, kamu haklarının güvence altına alınmasını birey üzerindeki tahakküm mekanizmaları ilan eden Touraine'e 2014 yılında Legion d'Honneur vermiştir, geç kaldığını söyleyebiliriz.

Geç kalmayanlar da var, Türkiye'de o dönemde Çukurova Holding'in sahibi olduğu Yapı Kredi Yayınları, Touraine'in kitabını hiç geç kalmadan, bir yıl içinde çevirip yayınladı. Kitap, YKY'nin *cogito* kitap serisinin bir parçası olarak yayınlandı; seri içinde Touraine'in *Modernliğin Eleştirisi* kitabının da atlanmadığını eklemekte fayda var. YKY'nin, 90'lı yıllarda, 'cogito' kitap serisine ek olarak bir de gene *cogito* adında bir 'düşünce' dergisi bulunuyor. Derginin birinci sayısı Laiklik'e ayrılmış ve yazarlarını sıralamak istiyorum: Nuray Mert, Ali Bulaç, Murat Belge...

---

a.g.y., 60-62.

62 İngiltere'de 1688 tarihli "Şanlı Devrim", "*Glorius Revolution*", "Kansız Devrim" adıyla da anılır. Kansız olması, kuşkusuz, şiddet kullanmama tercihi ile değil; büyük ölçüde yapılmış bir devrim üzerine gelmiş olması ile bağlantılıdır. İngiltere'nin burjuva devrimi, Fransa'da olduğundan daha uzun bir zaman yayılmış ve feodal ilişkiler 1640'da Cromwell'in devrimi ile çok büyük darbe almıştı. 1688'e gelindiğinde, başta bir kral vardı, ancak toplumsal ilişkiler ve sınıfların yapısı ile gücü büyük değişikliğe uğramıştı. Öyle ki, David Hume, *İngiltere Tarihi*'nde, söz konusu dönemde İngiltere'nin bir kralı olduğunu sanan tek kişinin kralın kendisi, II. James olduğunu yazmıştır. II. James, hiçbir toplumsal dayanağa ve güce sahip olmadığından kendisine karşı ilk hareket olduğunda kaçma yolunu seçer. Şiddete başvurup başvurmamak bir tercih meselesi değildir; şiddete gerek kalmamıştır, "Kansız Devrim" budur.

Levent Şahverdi Arşivi

Tekellerin Türkiyesi'nde özel televizyon kanalları varoşları arabeskleştirir,[63] bir yanda Tanju'lar ve diğer yanda "muhafazakârlık" pompalarken, yayınevleri ve yüksek düşünce dergileri de okurlarına cumhuriyet ve laiklik düşmanlığı aşılamıştır. Huxley'in imalathanelerindeyiz.

***

Cumhuriyetin önce eklemlerini kemirdiler.

Özgürlük, devletçilik karşıtlığı, ulusçuluk karşıtlığı diyerek, laikliği, kalkınmayı ve bağımsızlıkçılığı attılar.

Hepsi tekellerin çıkarları uğruna atıldı.

Cumhuriyeti eklemlerini kemirerek çözdüler.

Liberal köşe yazarlarının özgürlük şarkıları, "bırakınız çözsünler" şarkısıdır.

Kölelik şarkısıdır.

Alkış tuttular.

***

Montesquieu ve Rousseau demokrasiye inanmadılar, demokrasinin yalnızca meleklerin ve tanrıların rejimi olabileceğini söylediler. Bozulmaz Robespierre ise demokrasiye ve cumhuriyete inandı; inandıklarını ayakta tutabilmek için özel çıkara karşı Azrail rolünü üstlenmek zorunda kaldı. "Doğmakta olan cumhuriyeti kurumların ve kişilerin yozlaşmasından korumaya" çalıştı; kendi sözleridir, korumazsa yıkılacağına inanıyordu.

Hobbes, Diderot ve en çok da Rousseau öncülleri oldular; Robespierre, özgürlükten, özel çıkara da özgürlük tanımayı değil, halkın boğazına sarılmış özel çıkarın yeşerebileceği her toprağı, her kurumu kurutmayı anladı. Özgürlüğe karşı olana özgürlük tanımayı reddetti; "büyük günahı" budur ve bugün Robespierre bir "canavar", ve yedi yaşındaki kız çocuklarının başlarını ve zihinlerini kapamak bir "özgürlük" kabul edilmektedir.

Özel çıkara özgürlük, özgürsüzlük'tür ve tekeller, "özgürlüğü" büyük zenginler için "sınırsız çıkar özgürlüğüne" çevirdiler. Abdullah Gül, bir gazeteye verdiği demecinde yabancı sermaye için Türkiye'nin en risksiz ülke olduğunu söylemişti; çok doğrudur, sermaye için sınır ve risk yoktur. Sendikalar bitirilmiştir, grev yoktur; "inanç özgürlüğü" tarikatlar ve "iş güvenliği Allah'a güveni sarsar" diyen

63 Arabeskin müzikal açıdan eleştirisini uzmanlarına bırakıyorum; beni ilgilendiren, ezilmişlerin yaşamını gene en ezik biçimde anlatmasıdır; isyanı, eğer varsa, yalnızca kader'edir. Pompalanmasına şaşırmamak gerekiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

din adamları vardır. İşçi hakları yoktur, halkın sahillerini görme hakkı yoktur; "insan hakları" vardır. Tüm kamu zenginliğini büyük zenginlerin hedonizmi ve egoizmine teslim etme, emekçiyi kula çevirme, buna bilinçli ya da bilinçsiz alkış tutma hakkı vardır.

Bu savaş, tekeller ile insanın savaşıdır. Bu savaş insan kalma savaşıdır.

Ahlak teorisine dönüş mü, oligarşiyi ve insanın yitimini görmeden, mümkün değildir.

Ahlaka dönüş mü, yirminci yüzyılın tutkusunun kölelik olduğunu söyleyen Camus'nün ısrarla yazdığı gibi, artık sadece başkaldırıdadır.

Artık "insan", yalnızca, özel çıkara Başkaldıran İnsan'dır.

İnsanı ve ahlakı maddi koşullar belirler. Geleceğin insanı ve ahlakı da, mümkün olan tek yerde, tüm kir ve kul imalathanelerine karşı başkaldırı ve eylem içinde örülmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DÖRDÜNCÜ SURE

YAZARLARIMIZ VAR

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ZAFER HOCA: CUMHURİYET'TE DOKTRİNER ZAFER

Tesadüflere inanmayan bir insanım, bu kaçıncı tekrarım, ama herhalde mecburum. Doktora tezi, 1982, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, çıktığı yıl okumuştum ve sonra *Milli İktisat*'ın yeniden yazımını da katarsak, gerçekten yenidir. 2012-2014 arasında dört kitap fırlıyor, dördüncüsünü bir ay erkene alıyorum; nedeni var, inanmadığım "tesadüf" işte buradadır. "Fırlıyor" diyorum, çünkü bazen arkadaşımız Mehmet Ali Birand'ın, şimdi yoklar, programlarında silah misli sıktığım kitapları hatırlıyorum; dördü de kitaptan ötedirler. Silaha yakındırlar; Profesör Zafer Toprak, pek "intikamcı" görünmüyor, fakat ben intikamla ve bir kez daha işaret ettiğimi unutmuyorum, "coşku" ile attıklarını görüyorum. Atan, Zafer Hoca'dır. Sanki sıkıyorlar.

Öğretilerini, "Tarihler'i" demek daha yerindedir, hepsini 1908 yılından başlatmaktadır. Tarihsel olarak "Cumhuriyet" de bu yılda doğmaktadır, anlıyoruz. Güzel, ancak, bu yıllarda, 2012-2014, en karanlık adamlar, en cahil yaratıklar, pek kötüler, "*mechant*", bir araya geldiler ve umulmadık destek topladılar; Cumhuriyet'i boğmak için öne çıktılar. Sadece *deccal*'dılar. İşte bu kitaplar, yeniden doğurmaktadır ve daha heyecanla yaratmaktadır; pek çok zamanındadır.

Bir "tekrarım" daha, şimdiye kadar ben hiç kitap yazmadım, hep "doğurdum", yaratmak hep doğurmaktır ve sancısını hep biliyorum. Şimdiye kadar ben hiç kitap sunmadım, silah bilip sıktım ve öyle görüyorum. Peki yazar mı, "doğurmayı" bilen insandır ve ayrıca silah sıkandır ve kurtuluşçudurlar. Karşılaşıyoruz.

***

Bu karanlık mı, deccal mı, çöküş mü, peki bunlar mı, tersinden bir işe yaradılar, bütün solcuları ve tüm sosyalistleri tekrar Kemalist

Levent Şahverdi Arşivi

yaptılar. Bu kadar değil, şimdi tekrar ve yeniden "kurtuluşçu" oldular, ama ne yazık silahları yok ve silahsızdırlar. Ve ne tesadüf ve pek zamanlıdırlar, işte bunlar, silahlarıdırlar. En çok ordunun ihtiyacı var, diyorum: Ne okur ve ne yazar'dırlar, Kemal'den çok kopukturlar ve talim ve terbiyeye en çok paşalar muhtaçtırlar. Peki bizler mi, "silah" doğururuz ve bize "silahçı" derler; silahlar kitaplardır, hazırdırlar. "Buyrun Paşam" diyorum.

***

Bu yıllarda, 2012-2014, birini bu nedenle bir ay gençleştirdim, biz hepimiz Silivri Zındanı'ndaydık ve bu kitaplarla çıktık. Bir sabah zındanda, saat belki beştir, insanlar, köprüden Taksim'e, Gezi'ye çıkmak istiyorlardı, hepsini gördüm; gördüklerin Cumhuriyet'ti ve ben, tekrarımdır,[64] bu Cumhuriyet'i sevdim. İnsanları güzeldiler ve Silivri'den çıkış'ta da, "yaşasın Cumhuriyet" bağırdım. Bu kitaplar da güzeldir; yazarının, Zafer, heyecanı var ve okurken bana geçmektedir.

Profesör Zafer Toprak, Cumhuriyet'i büyük bir coşku ve aynı ölçüde ayrıntı ile kaleme alıyor, müthiş zengin malzemesi var, sanki yeni öğreniyoruz; intikamını, ayrıntılarında sezebiliyorum. Artık Cumhuriyetçiler, ne yaptıklarını pek biliyorlar ve ayrıntılarında kararlılıkları var. Çok önemli, "Kemal Paşa'nın yanında bilenleri yoktu, herkes cahildi," böyle bir safsata ile yetişmiştik; Zafer Hocam bu iddiayı "yalan" haline sokmaktadır ve burada "Cumhuriyet" çok okuyarak, çok araştırarak, çok tartışarak kurulmaktadır. Zafer Hoca, kurulana güven dağıtmaktadır ve artık unutmaya başladığım Farsça ile "hayli memnunam" diyorum.

Aynı sevinç ve zenginliği, "Meşrutiyet" yazımında da buluyorum ve Zafer Hoca'nın öğretisinde, Meşrutiyet pek yüksektedir; bu ise pek çok yenidir. Şunu görüyorum: Cumhuriyet, Meşrutiyet'e eklenmektedir. Ve bu yenidir, tekrar ediyorum.

***

Peki, şu soru ortaya atılabilir, "nasıl görüyorsunuz" ve bu sorunun cevabı, benim açımdan, çok nettir. Çünkü hiç farklı bakmamıştım, hiçbir yazımda ya da *Tezler*'de bir uzaklık yoktur, Meşrutiyet ile Cumhuriyet'i hep birbirine pek yakın çiziyordum; demek, temelinde hiç ayrılık kurmuyordum. O kadar öyle ki, Meşrutiyet Bayramı'nın kaldırılmasına çok üzülmüştüm, bellidir. Meşrutiyet'te "Devrim" gününde bir tek suç işlenmediğini, Halide Edip'ten alıp belleğime kakmıştım; bizim 27 Mayıs Günü, Kızılay'daki coşku ile kaynaştır-

64 Tekrarım'ı, unutmadığıma, belleğimde olduğuna işaret etmek için tekrarlıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

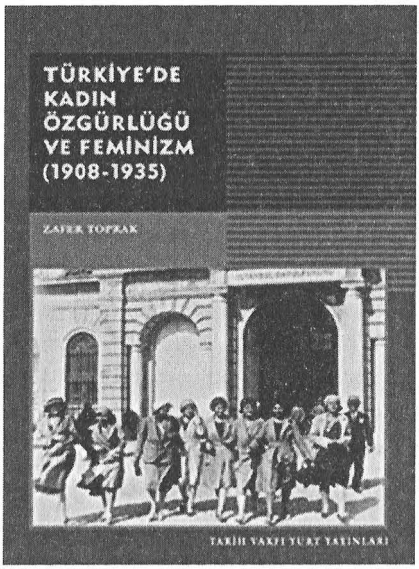
dım: O gün Kızılay'da, 23 Temmuz 1908 gününü de yaşıyordum, "devrim günleri" birbirine çok benziyorlar, tanığı oldum, biliyorum.

Ve Zafer Hoca'nın Tarihler'i de, hemen hemen hepsi, 1908 yılında başlıyorlar; çok büyük bir işarettir. Demek, tarih sıkışmıştır. O nedenle, aynı tarihte, patlıyorlar.

***

Devrim mi, bir temizleyicidir.

***

Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm*

Devamla, Zafer Hoca, benim kadar olmasa da, kitabına kutular koymayı seviyor; kitap yazımı yenidir. Her bölüm sanki bir kutu ile açılıyor. *Tükiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm: 1908-1935* çalışmasının kapağı çok etkileyici; kapıda, yeni harflerle "Darülfünün" yazılıdır, kapıdan çıkan kızlar ise çok modern ve hemen hemen hepsi şapkalıdırlar. Bu çalışmanın birinci sayfasında, bekleneceği üzere, bir kutu buluyoruz. Ben de kutu'yu bir kart'a aktarmışım, sayfa bir, kutu bir, paragraf bir ve buraya alıyorum: "II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı Devleti'nde yeni bir kadın ve aile yaşamı anlayışını gündeme getirmişti. Osmanlı Toplumu bu bağlamda köklü dönüşümlere uğramıştı. Dönüşümün fikri temelleri, 1908 İnkılabı'nda gizliydi. 'Hürriyet, müsavat, uhuvvet' feminizmin de şiarıydı." İşte böyle

Levent Şahverdi Arşivi

yazılıdır. Harika, Zafer Hoca Türk feminizmini Meşrutiyet Devrimi'ne bağlamaktadır.

Profesör Toprak, "gizliydi" demektedir. Sözcük tesadüf mü, *eta li, sluçayni, eta ni sluçayni*; "Devrim" bir gizli örgüt işiydi; üç militanı üç genç subay, Resneli Niyazi, Eyüp Sabri ve Enver adındaydılar; açığa çıktılar, "dağa vurdular" demek istiyorum. Pek azdılar ve peki "devrim" mi, hep azınlıkların işidirler.

Profesör Toprak ayrı görüştedir, demiyorum, ben Tanzimat'ı çok büyük bir devrim sayanlardanım; sayanlardan birisiyim ve belki de yakın zamanlara kadar tek idim. 1806-1826 dönemini bir iç savaş, ve 1826 Vaka-i Hayriye'yi, gerici Yeniçeri Ordusu'nu yerle bir etmemizin tarihi biliyorum; cesetlerinden Boğaz'ın hiç görülmediği yazılıdır. Bir "reformasyon" değil, bir kapı açılışıdır, yeni bir tarihin, "Tanzimat" Devrimi'nin açılışıdır. Bir "Tercüme Odası" icat ettiler; Namık Kemal'ı, bu odaya ve dolayısıyla, Tanzimat'a borçluyuz. Yeni "insan" ve yeni "münevver" başlıyordu; hep Kemal'in yaptıklarına, sayarak, yetişmek istiyorum. İlk siyasi sürgünümüzdür.

Ancak Cumhuriyet historiografyası öyle bakmıyordu ve ayrıca, İkinci Meşrutiyet "bayram" idi, Cumhuriyet sildi, benim açımdan hâlâ bayramdır. Silme yanlış olmuştur ve 27 Mayıs Bayramı'nı da Kenan Evren ve adamları karaladılar; 12 Eylül bir gerici darbeydi, vazife olarak verileni yaptılar.

Güzel, "Tanzimat" benim değerlendirmeme göre, devrimlerimizin en radikalidir; Meşrutiyet Devrimi, Profesör Toprak, bizi inandırıyor, devrimlerimizin en doğurganıdır. Cumhuriyet Devrimi, 1906-1926, bir iç savaştı, "yeni insanı" ve bizi yaratandır. Peki, 27 Mayıs Devrimi, devrimlerin süreklilik tarifidir. Tarifimiz'dir, unutamayız.

Ne yazık, devrimlerin, kendinden önceki devrimleri silme eğilimi vardır ve ben yazıyorum, bir tür "sürekli devrime" inanıyorum. Sürekli devrimciler, öldürülmezlerse, bir süre yalnız kalıyorlar ve yalnızlığa dayanıklı olmayı öğreniyorlar. Uzun sürmüyor; hoş, İstanbul'da bir değerli Hocamız vardı, Profesör Reşat Kaynar, "Tanzimat" üzerinde kitap da yazmıştı, yıllar önce bir gün bana telefon ettiler, yalnızlıktan kurtulan bir insanın sevincini duyuyordu ve duydum. Tanzimat'ı büyük bir devrim olarak görenler iki olmuştuk. Okuduklarımdan, şimdi ve cüretle üçüz, diyorum.

Moise Franco'nun, Osmanlı Yahudileri hakkındaki çalışmasını, 1897 tarihli, *L'Histoire des Israélite de L'Empire Ottomane*, çok değerli buluyorum. Franco Osmanlı idi ve İkinci Mahmut'a atfedilen

Levent Şahverdi Arşivi

bir sözü de yayınlamaktadır; ben de buraya alıyorum: "*Nous désirons, aurait-il dit, que les Musulmans ne soient considérées comme tels que dans les mosquées, que les Chretiens ne soit chrétiens dans leurs églises, et que les Israélites que dans leurs synagogues.*" Güzel, büyük reformatör İkinci Mahmut, ben, Müslümanı camide, Hıristiyanı kilisesinde, Yahudiyi sinagogda bilirim ve tanırım, diyordu. Bunun dışında ayrılıkları yoktur; ayrı dinden saymıyor, ekliyordu. Aynı siyasi haklara sahiptirler ve eşit ölçüde, benim tebaamdırlar, böyle tamamlıyordu. Yeni düzendir; Mahmut, Türk gericiliğinin baş düşmanıdır ve Reşit Paşa büyük'tür, ferman'ı okumadan önce bütün yakınlarına veda ediyordu, tarih'tir.

Devam ediyorum ve belki de dördüz ve sırada Güngör Uras var, profesörümüz'dür; Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezunlar ve çok ilginç, Zafer Toprak'ı da Siyasal'dan biliyoruz. *Çıkış*'ta, Güngör Hocam, Zafer Hocam'ı takip ediyorlar, Siyasal Bilgiler'de önce idi. Profesör Uras, en büyük zenginlerin yakın arkadaşı oldu, birlikte yürürler, günlük konuşurlar; yalnız, zenginliğe hiç özenmeyen adamdır. Bazen Güngör'ün, arkadaşları zenginleri sevdiğinden de kuşku duyuyorum. Adaletsizliğe ve geriliğe pek tepkilidir; yazarken, hep dar gelirli Ayşe Teyze'sini düşündüğünü biliyoruz. Ve 19 Nisan 2015 tarihli *Milliyet*'te, sütununda "Aydın Üzerine Tezler" yazısı, Güngör Uras'ın yazıcılığına mükemmel bir örnektir. *Tezler*'i savunurken, Tanzimat'ı yükseltmektedir.

Nasıl mı, Güngör'ün yazısı beni de çok sevindirdi, saklamıyorum. Beni en çok sevindiren bölümünü, Tanzimat'ın özetidir, diyebiliriz ve buraya alıyorum: "*Tezler*, aydını, aklıyla mücadele eden kimse olarak tarif ediyor. İlk tarihsel-ilerici açılım olan Nizam-ı Cedit'in yeni ordu-eski ordu kavgasından çıktığını savunan Küçük, 1806-1826 tarihlerini bir iç savaş olarak nitelendiriyor ve iç savaştan Tanzimat'ın doğduğunu ileri sürüyor. Her iç savaşın bir aydın savaşı olduğunu belirten Küçük, Tanzimat'ın büyük bir aydın kıtlığında ortaya çıktığına işaret ediyor. Tanzimat'ın bir İngiliz dayatması olarak görenlerin aksine *Tezler*, Tanzimat'ın Mısır'dan gelen bir idare biçimi olduğunu ispatlıyor. Tezler, devrim celladı Rus Çarlığı'na karşı Kırım Savaşı'nı başlatan Tanzimat Paşalarını 'sömürge aydını' suçlamalarından kurtarıyor." Yazı ve biçem, Güngör Hocam'a aittir ve evet, bunları yaptım, suçum büyüktür. Tarihine yabancı bir takım aydınlara karşı, Büyük Reşit Paşa "hakikaten büyüktür", dedim ve bağırdım. Ve Profesör Uras'ın pek güzel özetini kabul ediyorum. Ve bir de itiraf ekliyorum, ben aklıyla mücadele eden bir insanım ve benim yazılarımın her paragrafı bir aydın savaşıdır. Güngör ve Zafer

Levent Şahverdi Arşivi

Hocalarının kitaplarını da bu gözle okuyorum. Ve tabii bu şekilde yazmayı deniyorum.

***

Hayatım mı, tabii "roman" demem, ama belki de "savaş"; doğru, savaşa gitmemek için sıcak gözyaşları döktüğüm geceleri unutmuyorum. Peki gitmemek mi, ülke dışına gitmekle mümkündür, ama bu, Türk emekçileri için mücadele etmekten de kaçmak demektir; benim kendime verdiği sözüm vardı, savaşa gittim. Genç üsteğmenlerimizle birlikte savaşı ise pek sevdim, pek "insan" görüyordum; savaşı sevmeyen savaşçılardılar.

Bu arada yanlış anlaşılmak istemem, bana bazen "kaç düşman öldürdün," sorusunu yöneltiyorlar ve "çok kurtardım," cevabımdır. Birini, sürpriz olarak Kıbrıs Rum televizyonunda karşıma dahi çıkardılar, çok heyecanlıydık, ya bilemezsek ve sonunda birbirimizi tanıdık. Güzel bir çocuktu ve galiba kurtardığımda,[65] 13 yaşındaydı ve yıllar sonra heyecanla, "evet evet, beni kurtaran Türk subayı bu," diyordu, "o zaman başında kask vardı" ve bağırıyordu. Güzel, demek "hayatım roman" ve ben de bir gazi'yim. Belediye otobüslerinin ilk ön sırası, hamilelere ve biz gazilere aittir.

Yazmayı "savaş" biliyorum. Şimdi, biz Türkler'in İstiklal Marşı olmadığını ve ısrarla, yazıyorum, Mehmet Akif de "ben yazmadım" diyor ama, eninde sonunda Akif'le savaştır. Bu savaşı Tevfik Fikret başlatmıştı, Sabiha Sertel sürdürdü ve şimdi devam ediyorum. Bende devam merakı bulunmaktadır.

***

Zafer Toprak'ın *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm* Tarih'inde ve ki Tarih'inin başlangıcı, tekrar ediyorum, 1908 olup burada "Sabiha Zekeriya Sertel ve Türk Feminizmi" başlıklı bir bölüm ve başında, tabii, bir kutu buluyoruz. Buraya alıyorum.

***

SABİHA VE TÜRK FEMİNİZMİ

Mütareke yıllarında toplumsal ve siyasal yönüyle kadın sorununa eğilen dergi Büyük Mecmua'ydı. Dergi çağdaşlaştırıcı misyonuyla Cumhuriyet'in bir anlamda, habercisiydi. Birçok kez sansürün gazabına uğramış, zaman zaman sütun boşluklarıyla, hatta boş sayfalarla çıkmıştı.

65 Kurtarmak mı, sevgili askerlerimi ikna etmek zorundaydım.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Mecmua'da işlenen konular arasında feminizm öncelikliydi. Türk feminizmi" terimi ilk kez bu dergide boy gösterdi. Sözcüsü ise yazı yaşamına ilk adımlarını alan Sabiha Zekeriya Sertel idi. Mehmet Zekeriya Sertel ile evli olan Sabiha Zekeriya, daha ilk sayıdan itibaren kadın sorununa el atmıştı.

***

Kadının kamusal alana çıkmasıyla birlikte gündeme gelen toplumsal sorunlardan siyasal haklara, taassuptan aşırı asrileşmeye kadar değişik konulardaki yazılarıyla Sabiha Zekeriya, Türkiye'de kadın çalışmaları için önemli bir birikim oluşturdu.

***

Selanikliler ve başka sözcükle "dönmeler" olmasaydı, bu Cumhuriyet'i daha zor kurardık ve daha yavaş yükseltirdik, benim sözümdür. Tekrarlıyorum. Bu tespit, Meşrutiyet Devrimi açısından çok daha isabetlidir. Selanik İttihat ve Terakki'nin kurulduğu yerdi ve Sabiha Selanikli'dir; İttihat ve Terakki yönetenleri, bir Sabetayist gelin aldıklarını, Sabiha, fazla abartmışlardı ve ihtiyaçları olduğunu söyleyebiliriz. Yeteri ölçüde Sabetayistimiz varlar.

Zafer Hoca, Selanik'in kaybından sonra, İttihat ve Terakki'nin daha "millici" olduğu görüşünü de ileri sürüyor; zorunluluktur. Selanik, bir semboldü ve Selanik varken, "İstanbul yoktu" dahi diyebiliriz ve ben diyorum.[66] Selanik'ten sonra artık İmparatorluğu şarka taşımak esas politika oldu; birden hem daha fazla islamlaştık ve hem de Şark'ta ihtilaller peşine düştük. "Umur-u Şarkiye" olarak kurulan Teşkilat-ı Mahsusa'yı bu şekilde anlamak durumundayız. Teşkilat-ı Mahsusa'nın İç Asya'da, Mısır ve Hindistan'da ihtilal programları tam bir hayal kırıklığıdır; ancak, Anadolu İhtilali'nde katkısı çok büyüktür.

***

Zafer Hoca, Sabiha'yı pek güzel çiziyor, abartıyor mu, öyle bir düşüncem yoktur. Ancak, Zafer'in ağabeyi, Ankara Sanat Tiyatrosu kurucularından tiyatrocu dostumuz Işık'tan, öğretmen annelerinin adının Sabiha olduğunu da öğrendim. Anne Sabiha'yı bana pek mücadeleci olarak anlattılar; Zafer Hoca, sanki böyle düşünmemektedir. Fakat burada, sezgiler daha önemlidir ve düşünmek de gerek-

66 Selanik bir yana, Osmanlı İmparatorluğu'nun üç güzel yerini, İzmir, Beyrut ve Halep olarak biliyoruz. İstanbul, hiç olmamıştır. Sonradan güzellemeler yazılmıştır ve Yahya Kemal'in şiirleri başta bir yerdedir.

Levent Şahverdi Arşivi

memektedir; yazarken anne Sabiha'yı katmış olması ihtimalini sarf-ı nazar edemiyorum. Her yazarda ve her türünde bir "katma değer" ile karşılaşabiliyoruz ve burada da *pour quoi pas*, diyebiliyoruz.

***

Hoca'nın kitabında, bir Jeanne D'Arc arayışı da okuyabiliyoruz, Türkler'den bir kadın kahraman çıkmaz mı, yaygın bir tartışma konusu olmuştu, Sabiha'nın da burada yer aldığını biliyoruz. Demek o zamanın aydınları, Türk-Jeanne D'Arc eksikliği duymuşlar; aslında eksikliğini duydukları kahramandır. Ve ben, Sabiha'nın bir "kahraman" tavrını ve resmini hatırlıyorum; Nazım Hikmet'i tanıtan dergi saydığım *Resimli Ay*'da, 1929 olabilir, Sabiha'nın yargılandığını biliyoruz. Behice Boran bana Moda'da Sabiha'nın hoş partiler düzenlediğini de anlatmıştı ve tasvip etmediği mutlaktır.

***

Bir nokta daha, bundan sonra *Milli İktisat* çalışmasına dönüş yapmak istiyorum, Ziya Bey ile ilgilidir ve Profesör Toprak, *Türkiye'de Popülizm* Tarih'inde, "Mustafa Kemal Atatürk'ün halkçılıkla ilgili görüşlerinin esin kaynağı Ziya Gökalp'ti" demektedir. Zafer Hoca, Gökalp'ten, "İttihatçı ideolog" sıfatını da eksik etmemektedir. Tarih'inin bu bölümünde, Ziya Bey'in İttihatçı dönem yazılarını ele alıyor ve bunlardan birisi için de, "bugün bile Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında yer alan halkçılık düşüncesinin manifestosu" işte budur, diyor. Ben de, kendi kendime, çok güzel ve çok güzel, "bu devamlılık çok güzel" yollu konuşuyorum. Neden mi, çubuk tersine bükülmektedir; kopukluk atılmakta ve yerine devamlılık konmaktadır.

***

Sabiha Selanikli'dir. Ziya Bey, daha çok Selanik'te "Gökalp" olmuştu. Ve tesadüf, pek yakınları da, Selanik kökenli ya da Selanikli'dirler. Çok fazla "Kürt" ve "Zaza" ısrarını tavsiye etmiyorum.

***

Profesör Toprak'ın, *Türkiye'de Milli İktisat* çalışmasını yeniden el alırken tümüyle yenilediğini söylemek imkansızdır ve buna ihtiyaç da duyulmamaktadır. İlk baskısını, 1982, okuduğumu not etmiştim, o tarihlerde, Eylülist darbe ağırdı, ben üniversiteden yine kovuluyor ve bir de hapse girme hazırlığını yapıyordum, ilkini başlı başına bir kitap olarak biliyorum ve cesurdur; İttihat ve Terakki'yi ciddiye aldığını her satırından çıkarmıştım. Ayrıca, başında çok kısa ve pek özel, bir iktisat ve hatta iktisat bilimi tarihi de var ki yararlıdır. İlaveten bazı ilmi açıklamalarla karşılaşıyoruz; belki kendisine ve belki de okuyucularına, Milli İktisat'ı anlatmakta ve hatta açmaktadır. Yenidir.

***

Levent Şahverdi Arşivi

İktisat Tarihi ve "Milli İktisat"
PROFESÖR TOPRAK:

AÇIKLAMALAR VE TENKİTLER

Türkiye'de Milli İktisat yayınlanıncaya kadar, Vedat Eldem'in çalışmaları dışında, Meşrutiyet'in iktisadi yapısı üzerine pek bir şey yazılmamıştı. Köşede bucakta, o da İngilizce, birkaç makale vardı. 20. yüzyıl Türkiye siyasal tarihinin kaderini iktisat tarihi de paylaşıyordu. Genellikle, 1923 İzmir İktisat Kongresi 20. yüzyıl Türkiye iktisat tarihi yazımında başlangıç evresini oluşturuyordu. Daha öncesi için ise 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve 1981 Düyun-u Umumiye kırılma noktalarıydı.

Türkiye'de Milli İktisat, bu anlamda, Meşrutiyet ile Cumhuriyet Türkiyesi'ni barıştırdı. İki dönem arasında iktisat politikaları bağlamında sürekliliği vurguladı.

Daha doğrusu, dünya iktisadının gidişatı doğrultusunda "küresizleşme" diye bilinen evreyi Türkiye özelinde sınamış oldu. 20. yüzyıl Türkiye iktisat tarihinin başlangıcı, *Türkiye'de Milli İktisat* ile, bundan böyle, 1908 Jön Türk Devrimi'ne çekiliyordu.

.....

Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul, 2012, ss. 20-21.

***

Özellikle, 60'lı yılların ikinci yarısında, odtü İdari Bilimler Fakültesi'ne işaret edebilirim; öğretim üyesiydim, öğrencilerimiz çok çalışkan ve çok parlaktılar; hem kalkınma ve hem emperyalizm ile çok ilgileniyorlardı. Çok okudukları kesindir, ancak okunacaklar çok azdı ve daha çok fıkra yazarlarını ve bir de fıkra yazarı düzeyinde yazılmış kitapları okuyorlardı. Her dersimizde, her konferans ya da "yuvarlak masa" toplantılarımızda, İzmir İktisat Kongresi ile Türk-İngiliz Ticaret Antlaşması, hep ama hep önümüze çıkıyordu ve talihsizliktir. Bunlara dayanarak hiçbir analiz yapamazdık ve bunları reddetseydik, pek değerli öğrencilerimizi kırardık. Heyecan duyuyorlardı, son derece zor durumdaydık.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Profesör Toprak, kendi üslubuyla, aynı eleştirileri yapmaktadır. Ve 1982 yılında, *Türkiye'de Milli İktisat*'ın bir boşluğu doldurduğu görüyordum. Övmüyorum, ekonomi politik tarihimiz ve kaynaklarımız üzerine görüş yazıyorum. İzmir İktisat Kongresi'ni hiç önemli bulmadım, Kongre'yi kapandığı gün bitmiş bir çalışma olarak görüyordum. Diğer taraftan, on dokuzuncu yüzyılın başında, Büyük Britanya Osmanlı'ya son vermek istiyordu; 1830'lu yıllara geldiğimizde, tam bir politika değişikliği içindedir.

İki gelişmeden söz etmek durumundayım. 1829 Türk-Rus Savaşı, "Edirne Antlaşması" ile sonuçlandı ve Türkiye önemli ölçüde toprak kaybetmişti. Ancak bundan önce 1828 yılında biten İran-Rus Savaşı var ki, Ermenistan'ın önemli kısımları Rusya'nın eline geçiyordu. 1833 yılında ise Mısır Kuvvetleri, Kütahya'ya kadar geldiler ve Rusya ile yapılan "Hünkar İskelesi Antlaşması" ve ayrıca Fransa ve İngiltere'nin müdahalesiyle, Hidiv Mehmet Ali Paşa kuvvetleri İstanbul'a ilerlemekten vazgeçiyordu. Rus filolaları Boğaz'dadırlar.

***

Ve 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması, 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması'na bir tepkidir. Ticaret kapıları açıyorlar. Çok telaşlanmış hallerini tespit etmek durumundayız.

***

Çok açıktır, Türkiye "tükenmiş" görünmektedir ve Rusya, sıcak sulara inmektedir. Emperyalizm Türkiye'nin yıkılmasına değil, güçlenmesine ve bir "tampon" olmasına muhtaçtır. Çare mi, her zaman, Tanzimat'ın Avrupa'dan değil, Mısır'dan geldiğini ileri sunuyordum. Mehmet Ali çok kısa bir zamanda güçlü bir Mısır yarabilmişti; reformist oldular. Biz buna "Tanzimat" diyorduk ve doğmuştur.

***

Profesör Toprak, 1908 Jön Türk Devrimi'ni büyük ve doğurgan bir reformasyon olarak yazmaktadır. Ve üç Tarih'ini de, "Antropoloji", 2012, "Popülizm", 2013 ve "Feminizm", 2014, Meşrutiyet ve 1908 tarihine bağlıyordu ve bunları görüyorduk. *Milli İktisat*'ın en son baskısını bilmeden ve görmeden, bu bağlar, benim gözlerime batıyordu ve yazmış bulunuyorum.

***

Cumhuriyet'te, Kürt gazetelerinde, *Aydınlık*'ta, *Oda*'da ve başka yerlerde yazılarımı "fıkra" türü yayınlıyordum; açarak ve saçarak, pek çok episodlar anlatarak sunuyordum. Sanki acı ilaçları şeker ile cilalıyordum ve bilimsel paragraflarımı istenir ve bir tür yutulur hale getiriyordum, bir yoldur. Kitaplarımda bunları ya çok az ya pek bağlantılı yapıyordum ve ya da hiç yapmıyordum. Zafer Hocamın bu üç Tarihi'ni, galiba *Oda*'da tanıttım, çok değerli bulmuştum; yalnız, *Mil-*

Levent Şahverdi Arşivi

li İktisat'ın en son baskısını hiç bilmiyordum. Profesör Toprak, çok yakın zamandaki ilk buluşmamızda, *Milli İktisat*'ın yeni baskısından beni haberdar ederek mutlak okumamı tavsiye ettiler.[67] Önem verdiler. Önemlidir.

Değerli bir çalışmaydı ve daha önemli bir tarihe dönüşmüş ve kutluyorum. Ancak, burada bir önemli bilimsel tespit daha yapıyoruz, üç Tarih'i incelediğimde, Profesör Toprak'ın devrimler arasında birlik kurduklarını görebilmiş ve işaret etmiştim. Zafer Hoca ise böylece "Meşrutiyet" ve "Cumhuriyet" Devrimleri'nin barıştıklarından söz etmektedir. Arada bir "süreklilik" görmektedir.

Zafer Toprak, bir, Jön Türkizm ve Kemalizm'i küçümsememek gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Her ikisi de olgun devrim ve aydın hareketleridirler; Hocamızın görüşleridir. Ve iki, artık bizde "burjuva devrimleri" yoktur, diyemeyiz ve vardır, diğerlerinden eksiklikleri olduğunu iddia etmek zordur. Güzel, bunlar, benim de görüşlerimdir. Ve hep görüşlerim oldular, not ediyorum.

İki not eklemek istiyorum, ve a, Her araştırmacı ya da yazar, konusunu pek önemsemek durumundadır. Tabii bu not, Zafer Hoca'yı ilgilendirmiyor; her birisi dört başı mamurdur ve olağanüstü emek yüklendiğini görüyoruz. b, Meşrutiyet'i önemsemek, Cumhuriyet'e kapı bulmaktır; önem vermek, bir kapıdır.

***

ZAFER TOPRAK:

GÖZÜMDEN KAÇANLAR VE KÜRESİZLEŞME'DE KALKINMA

Öte yandan, ilk baskının, ama omurgası tarih yazıcılığının evrimi doğrultusunda geliştirildi. Milli İktisat'ın salt Türkiye'nin sorunu olmadığı, 19. yüzyılın küreselleşmesinin, Cihan Harbi ile, hatta ondan bile önce son bulduğu gerçeği ilk baskıda gözden kaçmıştı.

Bu bağlamda, 1914'ün, dünya ölçeğinde önemli bir fay hattı olduğu görüldü. Başta Latin Amerika olmak üzere, bir çok ülkede milli iktisat'lara geçişin

67 İstanbul'da Balat'ta, bir seminer yeri olarak da kullandığımız bizim mahzende, Taner Timur Hocam, Zafer Toprak Hocam, doktora öğrencilerimiz Barış Zeren, Deniz Hakan, Okan İrtem buluştuk, Paris'te bir seminerini dinlemem dışında, ilk tanışmamdır. Pek verimli bir "seminer" yaptık, diyebilirim. Milli İktisat'ın yeni baskısından işte burada haberdar oldum. *Çıkış* için Tarih'leri yazmayı planlıyordum, ailesi hakkında sorular da sordum. Sonra "has akademisyenler " olarak Balat'ta yeni açılmış "Agora" Meyhanesi'ne gittik ve seminere daha verimli şekilde devam edebildik. Şimdi de teşekkürlerimi ekliyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

yaşandığı 1914-1944 dönemi "küresizleşme" evresi olarak nitelendi. Türkiye'de bu sürece katılmış, aynı dönemde ulus-devleti inşa ederken içine kapanmıştı.

Öte yandan, klasik ekonominin salt piyasa göstergeleriyle yetinilmeyerek toplumsal boyutu da gündeme geldi. Türkiye'de de içtimai iktisadın doğuşu bu yıllara rastladı. Sosyal devlete yönelik kaygılar, ekonomiyi de belirler oldu. Savaş sonrası, "refah devleti" anlayışının ilk nüveleri de bu tarihte ortaya çıktı.

.....

Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul, 2012. s. 20-21

***

Çok içten ve çok önemli, bir tarih gelmişti ki "globalizm" sona ermişti ve devam ettiğini kabul ederek "tarih" yazmak, önemli faktörleri gözden kaçırmak oluyordu. Globalizm sonra ermiş ve "küresizleşme" başlamışsa, pek çok ülke milli iktisat'a geçiyor ya da geçmiştir, demektir. Bunu, gözden uzak, tutamayız; Profesör Toprak söylemektedir.

Peki, burada, Zafer Hoca'nın kutuya koyduğum tezlerinin en azından bir bölümünü, başka sözcüklerle ifade etmiş oluyorum. Güzel, bir tutam daha devam edebilir miyim; 1904, Rusya'nın Japonya'ya yenilişi ve 1905, Rusya'da burjuva-demokratik devrim tarihidir. 1906, İran'da ve 1911 Çin'de buluyoruz. Aynı tarihlerde Meksika'da da var ve bizdeki 1908 tarihinde yazılıdır. Ve, 1905-1925 bir çemberdir ve Türkiye, dünyadaki çemberlerin sargısının dışında kalamamaktadır. Bunu yeni yeni keşfediyoruz ve ne yazık, hep aksine şartlandırılıyoruz.

***

On dokuzuncu yüzyılda bir küreselleşmenin olduğunu düşünüyoruz ve Dünya Savaşı'na girerken bunun son bulduğunu, varsayıyoruz; bir kırılma yaşıyoruz ve peki ne olacak, işte soru budur. Bu soruya, eksik kalıyor, biraz *onomastique*'i ihmal ettik, peki ne yaparız; biz, Zafer Hoca'nın çok genel olarak "milli iktisat geliyor" dediğine, en önemli unsuru olarak, "devletçilik" diyorduk ve şimdi de diyoruz. Pek güzel ve pek doğrudur; ama, odtü'de İngilizce ders

Levent Şahverdi Arşivi

veriyorduk, İngiliz öğretim üyelerimiz de varlar, *"statism"* olarak İngilizce diyenlerimiz oluyordu, amma İngiliz doğanlar böyle bir sözcüğü bilmiyorlar ve anlamıyorlar, çünkü yoktur. Biz, bilenler ve *savant* yazanlar, "Colbertisme" diyoruz ki pek doğrudur. İngilizce konferans verdiğimde, bizim "devletçilik" sözcüğü karşılığında ben hep "Colbertism"[68] kullanıyorum.

Palgrave'in, ilk baskısı 1894, *Dictionary of Political Economy* sözlüğünde, Colbert'in işini, *"to organise an industrial movement, to sustain it by custom-house regulations, always protectionist, at times prohibitive, to create model manufactures..."*[69] anlatıyor, devam ediyor ve ben duruyorum. Modern dilimize şöyle çevirmek istiyorum, "sanayileşmeyi başlatmak, gümrük kanunlarını kullanarak, sanayileşmeyi sürdürmek, her zaman korumacı ve zaman zaman yasaklayıcı, model imalathaneler inşa etmek" ve burada da duruyorum. Palgrave, Colbert'i değil, 1930 yılları Türkiyesi'ni yazmaktadır. Yazımı güzel ve doğrudur. Ayrıca dil-tarih birbirine yakındırlar.

Demek globalizm giderse, merkantilizm gelmektedir; merkantilizm de her zaman planlama ve sanayileşmeyi kapsamaktadır. Neo-klasik iktisatçılar, merkantilistleri bir tür "kaçıklar" olarak anlatmaya çalışırlar ki ciddiyetten çok uzaktır.[70] Ve Keynes, merkantilizmi çok yükseltmektedir. Eklerindedir.

Peki, Zafer Hoca'nın, 1914-1944 dönemine dönebiliriz, "küresizleşme" ve Amerika Birleşik Devletleri'nde *New Deal*, Sovyetler'de *Planirovaniya* ve Almanya'da yol yapımı baştadır; "inşaat" önderdir. Türkiye'de ise her üçünün olduğunu biliyoruz ve "planlar" dahi yapılmaktadır. Bu dönemler mi, aynı zamanda, ulus-devlet yapım devirleridir.

***

68 "Güneş Kral" da bilinen On Dördüncü Louis'nin maliye bakanıdır. Jean-Baptiste Colbart, 1619-1683 yıllarında yaşadılar.

69 *Palgrave's Dictionary of Political Economy*, p. 319.

70 Keynes, *The General Theory of Employment Interest and Money*, N.Y., 1936, pp. 334-51 ve 358-9.

Levent Şahverdi Arşivi

Kevin H. O'Rouke
Jeffrey G. Williamson

DOKTRİNER SAĞLAMA
WHEN DID GLOBALIZATION BEGIN?

*National Bureau of Economic Research, Amerika Birleşik Devletleri'nde, pek çoğu kantitatif olmak üzere, ekonomik araştırmalar yapan bir kurumdur; yetkindir ve bulguları etkindir. İktisat öğretim üyeliği zamanlarımda, araştırmalarını, hep takip ediyordum; bunu ise "globalizm" sözcüğü patladığı tarihlerde özellikle okumuştum. Buradaki iki yazarı da, bu alanda önemli çalışmaları ile biliniyorlar. Bu bir "*working paper*" olarak sunulmuş, "küreselleşme ne zaman başladı" konusundadır ve çok kısa bir özet sunmak istiyorum.*

Araştırma sonuçlarının özetinde, baştaki bir sayfalık "*abstract*" şöyle başlıyor: "*Some world historians attach globalization 'big bang' significance...*", çevirisi kolay değil, ama "dünya tarihçilerinin bir kısmı 'big bang' anlamı ... yüklüyorlar" şeklinde anlayabiliriz. Buraya, "*globalizaton was a defining term of the 1990s*" ibaresini de alınam gerekiyor; demek, bir terim olarak çıkışı, 1990 yıllarıdır ve bu zamanda, "globalizasyon" diyorlar. Zafer Toprak da "küreselleşme" tarimi karşısında "küresizleşme" terimini kullanıyor. Profesyonel bir iktisatçı olarak bende "kozmonot" çağrışımı yapıyor. Kainatta dolaşmaktadırlar.

Başkan Clinton zamanında bir tartışma yarattığını da bir işaretten çıkarabiliyorum, eğer globalizasyon Afrika'yı da içine alırsa, enflasyon tehlikesinin pek olmayacağını savunanlar çıkmış ve tersi de var. Bu bir "*global trap*" görüşü de savunuluyor; eşitsizlik yaratır ve devletlerin bir kısmı karşı koyamayacakları sorunlarla yüz yüze gelirler ve bir tuzaktır. Güzel, *globalisation*, evet var, ama nedir ve nasıl çıkıyor, pek bilemiyoruz. İlk netice budur.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazarlar da O'Rouke ve Williamson, hemen başlarken, "*big bang*" terimini "*significance*" ile yan yana veriyorlar, bu ikinciyi, "önem" ya da "anlam" ve hatta "tarif" olarak kullanabiliriz. "*Big bang*" ise çok tekniktir, kainatta, gökte veya yeryüzünde bir düzen vardır, hep var olduğunu kabul ediyoruz ve "*cosmos*" diyoruz. "Kainat" varsa, kurallarının olması kaçınılmazdır ve öyle diyoruz, bir büyük patlama duyuyoruz, bu önemli değildir, önemli olan bu düzenin bütün dayanaklarının yok olmasıdır. Güzel, öyleyse, "*globalisation*" bir sıfat-sözcük yerine de geçmektedir; kurallar kayboluyorlar.

***

Tarihçiler, Kolomb'un bilmeden Amerika kıtasına çıkışına, Vasco de Gama'nın arkasından yetişmesine ve daha sonraki tarihlere hep "*globalisation*" yüksekliği tanımışlar ve O'Rourke ve Williamson bunları bir kenara atıyorlar. Kriterleri var; Kolomb'un Amerika'ya çıkışını ve de Gama'nın gelişini "*globalisation*" saymıyorlar.

***

Şu paragraflarını aktarıyorum: "*Economic historians know better. Few of us would disagreee with the statement that the world economy was in 1913 extremely well-integrated even by late 20th century standards.*" Nihayet bir ifade buluyorum, 1913 yılında dünya ekonomisi, yirminci yüzyılın sonlarının standartlarını da alsak, çok çok iyi entegre olmuş haldedir; bulduğumuz budur. Dünya ekonomisi en çok işte 1913 tarihinde bütünleşmiştir; biz de Profesör Toprak'ın pek önemli saydığı noktaya yaklaşıyoruz.

Şunlara bakıyorlar, üretici güçler fiyatları, meta fiyatları ve faktör donanımları; globalizasyon için, bunların yakınlaşmış olmalarını görmek istiyorlar. Bunu anlayabiliyorum. Ve devam ediyorum.

Şurada daha keskin bir tespit var: "*We see no evidence documenting significant pre-19th global price convergence even for those non-*

Levent Şahverdi Arşivi

competing commodities that mattered littled to the majority." Bundan da şu sonuca varmaktadırlar: "*The implications for the world history are, we think, revisionist and profound*". Güzel, birinci cümle, on dokuzuncu yüzyıl öncesinde hiçbir globalizasyon işareti olmadığı anlamındadır. İkincisinde, bu iddianın dünya tarihi açısından "görüş değiştirici" ve önemli etkileri bulunduğu söylenmektedir.

***

Beş ya da altı yüzyıllık fiyat endekslerine bakmışlar ve sadece on dokuzuncu yüzyılda bir "*big bang*" bulmuşlar, şaşalı bir kayma var. Peki neden ve şu aktarmayı da yapıyorum: "*In the 19th century, international freight rates collapsed, the steamships and the Suez Canal linked continents, and railroads penetrated their interiors. It is important to stress that this 19th century transport revolution was not limited to the Atlantic economy. Certainly the Black Sea, the Eastern Mediterranean were part of it.*" Çok güzel, on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren dünya bir transport devrimi yaşıyordu, demiryolları ve buhar gemileri, iktisat tarihi bunlar üzerinedir. Süveyş Kanalı, kıtaları yarmış ve birleştirmiştir. Karadeniz ve Akdeniz, açılma ve birleşmenin içindedirler.

***

İki iktisat tarihçi dünyanın birbirine çok yaklaştığını, iktisatçıların pek çok sevdikleri ve kullandıkları bir sözcükle, ben seçiyorum, "entegre" olduklarını yazıyorlar. Entegrasyonun zirvesi, 1913 yılıdır.

***

Peki biz mi, yoksul Osmanlı, Berlin ile Bağdat'ı birbirine bağladı ve Taif'e demir ağlar çekmeye çalıştı. Ve arkasından dünya iki cihan savaşına giriyordu ve kapanma dönemidir. Merkantilizm ve sanayileşme çağına giriyorduk ve hepimiz, ulus-devlet oluyorduk.

***

Peki, 1990 yıllarındaki "bang" mi, Sovyetler Birliği'nin çöküşüne bağlamak durumundayız. Bunun dışında, henüz Garp Cephesi'nde bi-şi göremiyoruz.

.....

Kevin H. O'Rouke & Jeffrey G. Williamson, "When Did Globalization Begin?", *NBER*, Cambridge, April 2000.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Bir özet yapabilir miyiz, özeti Profesör Toprak'a bırakmak usule uygundur ve sadece devrimleri birbirine bağlamıyor, savaşları birbirine eklemektedir. Sözlerini sıralamak istiyorum; bir, "bir başka deyişle, Türkiye'de ulus-devlet inşa süreci, Balkan Harbi'yle başladı, Cihan Harbi'yle devam etti, Milli Mücadele'yle sonuçlandı."[71] Ve burada sadece bir tarih sıralaması görüyoruz.

Hepsi on yıldır ve izliyorum: "1912'den 1922 ye uzun bir saga'ydı; on yıllık bir kavgaydı ve Türkiye tarihinin en uzun savaşıydı." Ve üçüne birden "destan" adını koymaktadır. "Balkan Harbi, Cihan Harbi ve Milli Mücadele, bir kimliğin oluşmasında bir bütün oluşturdu." Ve Zafer Hoca, aralarında pek bir ayrılık görmemektedir. Şunları da okuyoruz: "Savaşın kadroları aynı nesle mensuptular. Bu 'topyekun' savaş yeni bir ulus kimliği arayışının temellerinin atıldığı dönemdi". Üç savaş, on yıl, bir "saga" ve bir destandır. Beyinlere kakılmak üzeredir.

Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*

Nasıl, Profesör Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat* nam eserinin en son baskısına,[72] önemli sunuş'tan sonra, bir önsöz yazmışlar. Önsöz ise şöyle başlamaktadır: "1918 sonbaharında iktidarı bırakan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleri icraatlarından dolayı üç kez yargılandılar: Cihan Harbi'nin ardından Kasım 1918'de Meclis-i Mebusan'ın komisyonlarından biri olan Beşinci Şube'de sorguya çe-

71 Zafer Toprak, *Darwin'den Dersime: Cumhuriyet ve Antropoloji*, İstanbul, 2012, s. 422.
72 Bundan sonra "2012 Baskısı" demek istiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

kildiler; 1919 Nisan Ayında Divan-ı Harb-i Örfî'de ifade verdiler ve nihayet 1926'nın yaz aylarında, İzmir Suikastı sonrasında İzmir ve Ankara'da İstiklal Mahkemesi'ne çıkarıldılar."[73] Canbolat İzmir'de, Doktor Nazım ile Maliye Nazırı Cavit İstanbul'da asıldılar. İaşe Nazırı Kemal Bey, mahkemeye çıkarılmadan vuruldular ki Kemal Tahir'in önemli romanı, *Kurt Kanunu* Kemal Bey üzerinedir.

Profesör Toprak, "her üç yargılamada da on yıllık bir iktidar döneminin hesabı sorulmuştu" demektedir ve "bir başka deyişle yargılanan, İttihatçı yönetimin Cihan Harbi yıllarındaki 'devlet iktisadiyatı' diye bilinen siyaseti ve dönemin 'milli iktisat' anlayışıydı" değerlendirmesini eklemektedir. Güzel, dedikleri ve eklediklerinden pek de tasvip etmediklerini çıkarabiliyoruz ve belki de, içinden "tarihin cilvesi" geçmektedir. Bizler, Nisan ve Mayıs 1960 günlerinde, "olur mu böyle olur mu/kardeş kardeşi vurur mu" ağıtıyla yürürdük; devrimcilerin yazgıları arasındadırlar.

Hepsine yanarım ve Doktor Nazım'a daha çok yandığımı hiç saklamıyorum. Bir, büyük bir devrimciydi ve iki, hiç ilgisi yoktu ve üç, bir Sabetayist aileden geldiğini de biliyoruz. Göze alıyorlar.

Benim değerlendirmelerim materyalisttirler; bir, Kemalistler çok temkinliydiler, iki, Korunma içgüdüleri yüksekti ve üç, Sonuçtan emin görünüyorlar ve "kapalı kapı" mücadele ediyorlardı.[74] Tabii, İttihatçılar, Kurtuluş Savaşı'nda da pek yoktular; gerçi çoğu katılmak istediler ve pek çoğu alınmadılar. Ne olursa olsun, savaşların bir eğitici ve değiştirici olduğunu Zafer Hocamız da öğretiyorlar.

***

Cumhuriyet'in gerçek kuruluş tarihini de, Şeyh Sait İsyanı ile İzmir Suikastı ve İdamları'nın sonrasına alıyorum. Başta Büyük Kurtarıcı ve tüm Cumhuriyetçiler, artık rahattırlar. Tabii bu da bir tekrardır.

***

Zafer Toprak

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ'NİN SİYASALLAŞMASI

Selanik, Batı'nın ta kendisiydi. Kısa bir tren yolculuğuyla Viyana'ya varmak mümkündü.

73 Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul, 2012, s. 31.

74 Nazım Hikmet'in ve Güngör Uras'ın babasının serüvenleri bundan sonraki bölümdedirler.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Selanik, Osmanlı'nın "liberal" kentiydi. Her türlü çağdaş düşünce akımı, Beyazkule Gazinosu, Mısırlı Kıraathanesi, Olimpos Palas'ta tartışılırdı.

***

Her şeyden önce Selanik, Osmanlı'da ulus-devlet anlayışının doğduğu kenttir.

***

Eğer bir Türk milliyetçiliğinden söz edilecekse, onun filoloji ya da dil ve edebiyat bağlamında temelleri, Balkan Harbi ile birlikte geride kaldı. Bundan böyle, Türk milliyetçiliği kültürel evreyi aşmış, siyasal ve toplumsal bir harekete dönüşmüştür.

Balkan Harbi, böylece, siyasi bağlamda, milliyetçilik anlayışının fay hattını oluşturmuştur.

.....

Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm*, s.117.

Zafer Toprak, *Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 422.

P.S.: İlk üç paragraf *Popülizm*'den ve diğerleri *Antropoloji*'dendir.

***

Zafer Hoca, dört Tarih'inde de bunu yapmaktadır ve yazdıkları ve yazmak istediklerinin çerçevesini geniş tutmaktadır ve böylece, bir tür ansiklopedi çıkmaktadır. *Popülizm* çalışmasında bunu açıkça görüyoruz, popülizm ve popülistler ile ilgili pek çok bilgi buluyoruz.[75] Bu arada, "Dante'den Gökalp'e 'Yeni Hayat'" bölümünde de, *Yeni Hayat* Dante'nin pek ünlü manzumesidir, hem Dante ve hem de *La Vita Nova* eseri konusunda yeterli bilgiler vermektedir. Okuyucunun, başka kaynaklara başvurmasına gerek kalmıyor; tabii bakabilirler, bu nedenle, bir tarih ve bir de ansiklopedi diyebiliyorum. Amma çalışma yerimizde ansiklopediler ne kadar çok olursa o kadar iyidirler ve standart bilgi veriyorlar.

Peki, Dante'nin *Yeni Hayat*'ı mı, dili, biçemi ve yönelişi pek yeni idi ve Profesör Toprak da "Dante çağının 'yeni' yazarı" demektedir. "İtalyanca'yı gerçek bir edebi dil düzeyine ulaştırıyordu", bunu da eklemektedir.

75 Burada, *Popülizm* ile yazmayı planladıklarımı kısa tutarak, ilerideki bir çalışınama bırakmak istiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Şöyle sürdürüyor, "Dante'nin *La Vita Nova*'sından tam 623 yıl sonra bu kez Türkiye'de yeni arayışını simgeleyen 'lirik' bir kitap yayınlanacaktı. Bu, Ziya Gökalp'in *La Vita Nova* ile aynı adı taşıyan *Yeni Hayat* adlı eseriydi."[76] Pek güzel, Ziya Bey'in yüksek bir sevgiyle ve hak ettiği değerle yazılışına ilk kez tanık oluyorum. Ziya, doktrini olan bir düşünürümüzdür ve "Türkleşmek" sözcüğünü Ziya'ya borçluyuz. Bizim olması gereken bir sözcükle, Ziya ülkücüdür ve bu yanını pek yüksek tutuyorum.

Şöyle bakıyor, "Yeni Hayat, Meşruiyet düzeninin izleyeceği toplumsal dönüşümleri kapsayan genel bir çerçeveydi ve Selanik doğumluydu." Profesör Toprak, Tarih'lerinin gerektirdiği bütün kaynaklara el atmış durumdadır, "zengin" derken bunu kast ediyordum ve pek sevindirici buluyorum. Devamla, Zafer Hocadan, Gökalp'in "Demirtaş" adıyla *Genç Kalemler* dergisinde, aynı konuyu yazdığını öğreniyoruz. Artık "Yeni Hayat" demekle, bir yaşam felsefesine dönmüş görünüyordu ve burada da kalmıyor, "İçtimai İnkilap ya da sosyal devrim meselesine al atıyor. Güzel ve küçük bir parantezle, bu vesile ile hem Jön-Türkler'in ve hem de Cumhuriyetçiler'in, sosyoloji, iktisat, ekonomi politik ve inkılap teorileri bilmediklerini ileri sürmek, bir yanıyla bilgisizliktir ve diğer yanıyla da yanıltma maksatlıdır, diyorum. Profesör Toprak'ın kitapları ve el attığı kaynaklar, bu tür iddiaları kalıcı ölçüde çürütmüş olmaktadır.

***

Bu kitaplarda, Mustafa Kemal'in içki alemlerine rastlamıyoruz. Büyük Kurtarıcı'nın okuduğu kitaplar pek güzel değerlendiriliyor. Ben burada Mustafa Kemal'i bazen bir ihtilal lideri, bazen bir baş öğretmen ve çok zaman da, bir orkestra şefi olarak görüyorum. Her üçü de yerindedir ve uymaktadır. Buradayız.

***

Zafer Toprak

POPÜLİZM'DE SAVAŞLAR VE İDEOLOJİLER

Her şeyden önce Selanik, Osmanlı İmparatorluğu'nda ulus-devlet anlayışının doğduğu kentti.

***

1908 bir siyasal devrimdi.

76 Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*, İstanbul, 2013, s. 122.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Gerçek uygarlık ancak Yeni Hayat'ın gelişimiyle başlayacak "Türk Medeniyeti" idi.

***

Farklı bir söylemle, Milli Mücadele 1912 yılında başlamıştı.

***

Balkan Harbi, Cihan Harbi, Milli Mücadele ile yeni bir kimlik oluşmuştu.

***

Öte yandan Balkan Harbi'yle savaş olgusu aristokratik yapısını yitirmiş "demokrat" bir yapıya dönüşmüştü. Cephe ve cephe gerisi bir bütündü. Toplumun hemen hemen bütün katmanları savaştan etkilenir olmuş, savaş bünyesinde ideolojik ögeleri de barındırmıştı.

***

Savaşlar bundan böyle diploması ötesinde siyasal-toplumsal öze sahipti. Ötesinde siyasal toplumsal öze sahipti. Bu nedenle kitlelerin seferber edilmesi kaçınılmazdı. "Öteki" kavramı vurgulanmış, propaganda ögesi ön plana çıkmıştı.

***

Balkan Harbi, Osmanlı'nın Avrupalı kimliğinin tükenişi anlamına da geliyordu.

.....

Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*, İstanbul, 2013, ss. 109-115

***

İki savaşı, iç savaşlar, eklemek istiyorum. Birincisi, Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılması ile ilgiliydi ve Musul'un verilmesiyle nerede ise aynı tarihtedir. Böylece Güney Kürtleri Güney'de kaldılar ve Türkiye Kürtleri de türkifiye ve kemalize oldular. Musul'un verilmesiyle arada bir hesap var mı, mutlak olarak bilemiyoruz. Bildiğimiz, sonucunda, yeni iktidar güven kazanmıştır. Cumhuriyet, gerçekten kurulmuştur. Ve ikincisine ve öncekine geçiyorum.

***

Çok önemlidir ve çok ihmal edilmiştir ve nedenini bilemiyorum. 31 Mart İsyanı'ndan söz ediyorum, Gezi'de gerici askerler isyan ve şehri zapt ettiler. Tanınmış ilericiler, tehdit altında hissettiler ve Pay-i Taht'ı bıraktılar. Bu gün Yeşilköy olarak bildiğimiz yerde toplandılar; bir "Meclis" olacak kadar çoktular. Gelenler, kendilerine

Levent Şahverdi Arşivi

"Milli Meclis" dediler ki, tarihimizde bir yol açtılar. Sultan Hamid'i işte böyle bir meclis indirmişti; ihtilalci bir durum, diyoruz.

Ordu, Selanik'te bir "Hareket Ordusu" tertip etti; Mahmut Şevket Paşa komutan ve Hüseyin Hüsnü Paşa, kurmay başkanı oldular. Genç erkanı harp zabitleri, Kemal, Kazım, İsmet vardılar ve hepsi Çatalca'da bir karargâh kurdular. Pek çok Sabetayist ve 800 kadar Yahudi katıldılar. İç savaş bundan sonradır.

İstanbul sokak sokak zaptedildi ve temizlendi. Sonra Gezi alındı; pek çok sayıda isyancının öldürüldüğü yazılıdır. Bu nedenle de olabilir, "Gezi" olarak bilinen yer, Türk gericiliği için pek mukaddestir. Buraya bir alışveriş merkezini abide yapmak istiyorlar.

Genç zabitler tecrübe kazandılar. Kemal, Kazım ve İsmet Beyler, zamanla paşa oldular. Artık biliyorlar, Ankara'da da bir "Milli Meclis" kurdular ve bir sultan daha, Vahdettin, indirdiler. Cumhuriyet'i bunlar ilan ettiler.

***

Bitirmek üzere devam ediyorum. Zafer Toprak'tan alıyorum: "Harf, dil ve tarih, Türkiye'de kültür devriminin üçlü sacayağı idi. Bu üç hamlede de Atatürk'ün kararlı tavrı önemli rol oynadı."[77] Profesör Toprak burada şunu da ekliyor, "kimse Atatürk'ü karşısına almaya cesaret edemezdi," ve Zafer Toprak'ın buradaki işaretlerinden, Latin Harfleri'ni, bir çokları çekindikleri için kabul ettiler. Olabiliyor, bu hallere "devrimci durum" diyoruz.

***

Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*

77 Zafer Toprak, *Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 425.

Levent Şahverdi Arşivi

Zafer Hoca'nın, doktrinini tutarlı bir şekilde gidiyor, bu da yenilik ve modernite adımlarının hep Meşrutiyet ile başladığına işaret etmek, demektir. *Antropoloji* kitabında ve bir yerde, "tarih kitapları artık temeddün'den yanaydı" işaretini buluyoruz. "Medeniyet" yanlısı şeklinde anlıyoruz ve daha Meşrutiyet Dönemi'nde, ders kitaplarından "mukaddes" olanı yükseklik işareti saymanın terk edildiğini öğreniyoruz. Ve "doğa tarihi", tarih-i tabiat, ön planla çıkıyor; tabii yavaş yavaş demek durumundayız. Yalnız ne kadar yavaş olursa olsun, "müthiş" adımlardır, çünkü aklın egemenliğine geçiyoruz. Yeni bir dünyadır.

Yeterli kadar işaret var, ben bir tek işaret üzerinde durmak istiyorum, bunları yapan, tedrisat ve ders programlarını değiştiren Ali Reşad'tır; ne mi yapıyor, Fransa'dan, Üçüncü Cumhuriyet'in tarih kitaplarını alıp ülkeye adapte etmektedir. Ali Reşad, Mekteb-i Mülkiye Mezunu ve çok mücadelecidir, erken kaybedildiğini de not ediyorum. Demek, Zafer Toprak ampirik çalışmaktadır; kaynaklara iniyor ve bu şekilde bilmediğimiz isimleri öğreniyoruz.

***

Profesör Toprak, Mustafa Kemal'in okuduğu kitapları ele almış, bir notuna daha işaret etmek istiyorum: "Atatürk'ün, büyük olasılıkla Afet Hanım aracılığıyla keşfettiği *L'évolution de l'humanité* dizisinden önce dünya tarihiyle ilgisi büyük ölçüde Fransız III. Cumhuriyeti'nin klasik tarihçileriyle sınırlıydı. Bunun tek istisnası, H.G. Wells'in dünya tarihidir." Bu tespiti şu nedenle buraya almış bulunuyorum; takip ediliyorlar. Hümanist, aklın egemenliğine dayanan kitaplar seçiliyor ve bunların çoğu da hızla çevriliyorlar. Güzel, çok özet halinde, ben buraya alırken heyecan duyuyorum. Bir yeni dünyaya açılmak, hep heyecan vericidir; buradayız.

***

İkinci noktaya gelmiş durumdayım, Profesör Toprak, bir de "Selanik'in kaybı, Osmanlı İmparatorluğu'nda başta İttihat ve Terakki olmak üzere, aydın zümrenin, milliyetçilik anlayışının yörünge değiştirmesine neden olmuştu,"[78] demektedir. Neden, "yine Selanikli" problemi mi, hayır, hiç ilgisi yok ve şöyle formüle edebilirim. Zafer Hocam iki milliyetçilik paradigması tarif ediyor, birisi "mekan" ve diğeri "zaman" tabanlıdır, o kadar kısadırlar. "Mekan" tabanlı milliyetçilik görüşü daha çok Selanikliler'e ve bu arada Mustafa Kemal'e aittir. Mustafa Kemal, Selanik kaybedilse de görüşünü değiştirmiyor; "zaman" tabanlı milliyetçilik ise, Rusya'dan ve Asya'dan gelen

78 *ibid.*, s. 419.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk kökenli profesör ve aydınlarımız var. Erken Cumhuriyet'te çok etkindirler. Bunlar milliyetçiliği tarihe ve bir tür ırka bağlıyorlar. Yönleri bellidir.

Kemal Paşa'nın "milliyet" anlayışı mekana bağlıdır ve "ne mutlu Türküm diyene," şeklinde tarifini bulmaktadır. Burada oturanlar ve Türküm diyenler Türktür'ler. Rusya'dan gelenler, Akçura, Ağaoğlu ve diğerleri ise ırki bir millet anlayışını savunuyorlar ve aynı şekilde, zaman zaman tarihi de buraya çekmek istiyorlar. Anlamış ve ayrılmış oluyoruz.

Peki ne demek, biz hep, Rusya'dan ve Asya'dan gelen Türk kökenli münevver ve profesörleri, teknik bir sözcük kullanmak istiyorum, "yüksek" ve "verimli" buluyorduk. Şimdi, Zafer Toprak'ın kitaplarını okumuş birisi olarak, görüşümü revizyona tabi tutmak gereğini duyuyorum. Ayrıca, hiçbirisini laik bulmuyorum; laisizm, eninde sonunda, aklın her türlü ağırlıktan ve vesayetten kurtulmasıdır. Eninde-sonunda, bir düşünebilme düzenidir. Demek uzaktadırlar ve buraya gelmiş oluyorum.

***

Tarih ve millet kategorilerinden sonra, Profesör Toprak tarafından yazılan *Cumhuriyet ve Antropoloji* Tarihi'nden bir paragraf daha aktararak tümüyle bitirebilirim ve şöyle başlıyor: "Milletin oluşumunda dini etkin bir etmen olarak görenler vardı. Ancak, Atatürk çizdiği Türk Milleti tablosunda bunun aksini görüyordu. Müslümanlık Araplar'a özgüydü. Türk milleti, Müslümanlık'ı kabul etmeden önce de vardı". Bu, Zafer Hoca'nın özetlediği Atatürk düşüncesidir. Fakat "Türkler, Arapların dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi," ifadesi[79] Mustafa Kemal'e aittir. Şunu da ekleyebiliyoruz: Muhammed'in dinini kabul etmek, kendini unutmaktır. Hepsi budur ve kendini unutmamayı ve başka bir deyişle hep uyumamayı ileri sürüyor. Hep kendini unutan ve sanki afyon almış, hep uyuyan bireyin düşünebilmesinin imkansız olduğunu kabul etmek durumundayız. Güzel, "bittii" ve sadece, iki küçük nokta kaldı ki eksik bırakmak istemiyorum.

***

79 *Cumhuriyet ve Antropoloji*, s.256

Levent Şahverdi Arşivi

Zafer Toprak

KAPİTALİZM VE SOSYALİZM ARASINDA: SOLIDARITE YA DA HALK FIRKASI

Etymologiqement le mot de solidarité est une déformation du mot solidum qui chez les jusrisconsultantes romains servait a désigner l'obligation qui pesait sur les debiteurs lorsque chacun d'eux était tenu pour le tout (in solidum).

Ch. Gide & Ch. Rist, *Histoire des Doctrines Economiques*, Paris, 1947, p. 624.

Roma'da kullanılan ve borçluların her birinin borcun tümünden, *in solidum*, sorumlu olduklarını gösteren bir sözcük-kuraldır. Bütünü ve toplamı ya da "hepsi" anlamındadır. Geç Osmanlı'da "tesanüt" ve dil-devrimli Cumhuriyet'te, "dayanışma" diyorduk. Fransız Profesörler, Gide ve Rist, yirminci yüzyılın ilk yirmi yılında, her nutkun, yazının, konferansın ve tartışmanın "*solidarité*" ile sona erdiğine de işaret ediyorlar. Üçüncü Cumhuriyet'te çok gözde olduğunu biliyoruz.

Solidarizm, Üçüncü Cumhuriyet Fransası'nın bir anlamda resmi ideolojisiydi. Radikal Parti'nin benimsediği bir dünya görüşüydü. 19. yüzyılın ekonomist ve sosyalist öğretilerinin saptadıkları toplumsal sorunlara tutarlı bir çözüm gösteremediklerini ileri sürüyordu.

***

Diğer bir deyişle, teşebbüs serbestisi ve mülkiyetin dokunulmazlığına gölge düşürmeksizin liberalizmle sosyalizm arasında bir "orta yol" arıyordu. Gökalp, solidarizmi Osmanlı Toplumu için bir çıkış noktası olarak görmüştü.

***

Türkçülük, bir anlamda, II. Meşrutiyet aydınlarını halka yöneltmişti. "Halka Doğru" ilkesi, kısa sürede edebiyatta da etkisini göstermiş, halkın birikimine açılarak, ulusal değerlere yer vererek yeni bir evreye girmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Gökalp'in solidarizm üzerine yazıları, ağırlıklı olarak İttihatçı yayın organı *Yeni Mecmua*'da yer aldı. *Yeni Mecmua*, Meşruiyet rönesansının yayın organı sayılabilirdi.

***

Bu nedenle II. Meşrutiyet ve Tek Parti Cumhuriyet Türkiyesi'nin toplumbiliminde en gözde sözcük "tesanüt" olageldi. "Tesanüt" dayanışma anlamına geliyordu.

***

Gökalp'e göre, solidarizmin Osmanlı topraklarındaki anlamı doğal olarak Batı'dakini aşıyordu. Daha devrimci bir nitelik taşıyordu. Solidarizm, O'na göre, "içtimai halkçılık" idi.

***

Bolşeviklerin devrimciliğine karşılık, solidarizm taraftarları evrimci bir çizgiden yanaydı.

***

II. Meşrutiyet yıllarında müdahaleci iktisat görüşleri giderek revaç buldu.

***

Devlet müdahalesini, bir tür devletçiliği savunanlar arasında Nüzhet Sabit'in ayrı bir konumu vardı.

***

Devletçilik, Nüzhet Sabit'in yazınında "hükümetçilik" olarak yansımıştı.

.....

Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm*, "Cihan Harbi ve Solidarizm", ss. 279-308.

***

Profesör Toprak'tan bir aktarma ile devam ediyorum, şudur: "Otuzlu yıllar Türkiyesi, bir anlamda, kültür devrimi yaşamıştı. Cumhuriyet yurttaşını oluşturmak için, onu geçmişten koparmak, ona yeni değerler kazandırmak gerekiyordu. Bağnaz görüşlerin çözülüşü, insanın kendi evrimiyle yakından ilgiliydi. Bu nedenle tarihin başlangıç noktası insanın ta kendisiydi. Otuzlu yıllarda ilk, orta, lise tarih kitapları Darwinist ve evrimci kuram ışığında insanın soyağacı üzerinde bilgilerle başlıyordu. Bu anlayış, Atatürk'ün önder-

Levent Şahverdi Arşivi

liğinde oluşturulan Türk Tarih Tezi sayesinde gerçekleştirilmişti"[80] Çok güzel, okutuyorlar ama Darwinizm'e de çok güzel bir isim bulmuşlar, "hayat zinciri" diyorlar. Pek güzel, yalnız bu paragraf hemen şöyle devam etmektedir: "Gazi'nin ölümü ertesi Darwinist evrime yönelik bilgiler rafa kaldırıldı. Hayat zinciri, tarih kitaplarından silindi." Müthiş, sanki ölümü bekliyorlardı ve hiç gecikmediler. Zafer Hoca herhalde "erken öldü," diyerek ağlayanları haklı çıkarmak için böyle yazdılar. Tasfiye için vakit kaçırmadılar.

Profesör Faik Reşit Unat, 1933 yılında, ortaokullar için bir kitap derlemişti ve bunda "hayat zinciri" yer alıyordu; ortaokul öğrencilerine Darwin teorisi öğretiliyordu; Atatürk'ün ölümü ile birlikte hemen kaldırdılar. Ortaokulda silme işinde hiç gecikmediler, görüyoruz.

Lise tarih kitaplarında da aynı durum ile karşılaşıyoruz. Zafer Hoca'nın Tarih'lerinden, umuyorum son aktarmayı yapıyorum ve şudur: "Benzer durum lise kitaplarında da, daha 1939 yılında belirgin biçimde gözleniyordu. Atatürk'ün ölümünden birkaç ay sonra yayınlanan Şemsettin Günaltay'ın *Lise Kitapları Tarih I* kitabını, insanın evrimine ve hayat zincirine yer vermeksizin bastılar." Şunu eklemek durumundayım, Günaltay, irticai Sebül-ül Reşat yazarlarındandır. Ve yeni Cumhurbaşkanı İnönü, Günaltay'ı 1949 yılında başbakan atadılar. Bir ve kesin işarettir.

***

Bir de şunu ekleyebilirim, *Çıkış* Birinci Kitapta, İnönü'yü bir büyük "restoratör" göstermiştim ve Kemalist devrimi restore ediyordu, bunu kast ediyordum. Şunu demek istiyordum, Kemalist Devrim'i önemli ölçüde buduyordu, karşı devrim'in sınırlarına yaklaşıyordu ve karşı devrimci tespitleri de var. Ayrı düşünüyorum, "restoratör" tarifi bana aittir ve Zafer Hoca'nın Tarih'lerini fazlasıyla doğrulamaktadır, tabii sevinmiyorum.

***

Kitaplarımda Mustafa Kemal'in adının unutturulmak istendiği yazılıdır. Ayrıca bunu bilen bir insanım, not ediyorum. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Harp Okulu'nda Mustafa Kemal adının pek geçmediğini artık hep biliyoruz. Bütün bunların pek gizli kalmadığını da not edebiliriz; Demokrat Parti kurulduktan sonra 1947 yıllarına yaklaştığımızda, "muvazaa" iddiası atılmıştı. Sanki iki parti arasında bir "danışıklı dövüş" vardı; İsmet Paşa, iktidarı Bayar-Menderes ekibine vermek istiyordu. Vermek istiyordu, en uygun ve güveni-

80 Zafer Toprak, *Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 368.

Levent Şahverdi Arşivi

lir bulduğu, bu ikili oldu, artık şüphe etmiyoruz. Ve 1950 yılında, iktidar Bayar-Menderes ikilisine geçtiği zaman, güvenilir ikili ilk iş olarak Türkçe ezanı kaldırdılar. Cehepe genel başkanı İnönü, milletvekillerini serbest bırakmıştı; bazı milletvekilleri ezanın Türkçe okunmasını kaldıran yasaya oy verdiler.

***

Peki, nereye çıkıyoruz; tarihler, Profesör Toprak'ın işaret ettiği tarihe pek uyuyor; Birinci Dünya Savaşı'na girerken globalizm sona ermişti ve "milli iktisat" dönemine giriyorduk ve nedeni çok açık olmasa da 1944 yıllarında, merkantilist, sanayileşme öncelikli ve ulus-devlet programını yüksek tutan dönemden çıkıyorduk. Yazdıklarının özeti işte budur, globalizm'den çıkış tarihini, iktisat tarihçilerinin ampirik çalışmasıyla da doğrulayabildik ve şimdi buradan çıkıyoruz. Profesör Toprak, yeni bir globalizm için bir tarihe işaret etmiyordu; ancak, biz kendi tarihimizden kopuyorduk, bunu yazıyordu ve bu da doğru çıkmıştır ve görüyoruz.

İkinci Savaş'ta resmen tarafsız kalmıştı, ama Almanya'ya meyledıyordu; Almanya kaybetti ve Sovyetler zaferle ve daha güçlü olarak çıktılar. Türkiye, tabii İsmet İnönü, çok ürktüler. Cumhuriyet'in kurucu liderlerinin temkinli olduklarını hep kaydediyordum, İnönü, aşırı korku duyan bir lider işaretlerini veriyordu ve Truman Doktrini'ne kadar ülkemiz de utanç verici adımlar atıyordu, yüzümüz hep kızarmıştır ve aklımıza geldikçe hep öyle oluyoruz. Ve nihayet 1947 yılında, Başkan Truman Türkiye'yi koruması altına aldığını ilan ettiler, Türkiye'nin rahatladığını hatırlıyoruz. Bundan sonrası, burada bizi ilgilendirmemektedir. Başka bir tarafa bakabiliyoruz.

***

Güngör Uras, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 1955 yılı mezunudur ve öğrenciliğini ve o yılları yazarken, öğrencilerin politik olmadıklarını tespit ediyordu. Önemlidir, üniversite öğrencileri "politik" değilseler ve eğer, Mülkiye öğrencileri politize değilse, öğrenciler her yerde politikanın dışındadırlar, şeklinde anlamak zorundayız. Biz üniversiteye girinceye kadar hâlâ "mülkiye" ve "tıbbiye" vardı ve şimdi, politik açıdan, "mülkiye yoktur", bunu öğrenmiş oluyoruz.

Profesör Taner Timur da 1958 mezundur, yakında çıkan kitabında, belli bir tarihe kadar öğrencilerin politikaya ilgi duymadıklarını, kendi üslubuyla anlatmaktadır.[81] Ancak bir patlama var, 1956 yılı Aralık ayı başında, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Feyzioğlu üniversiteden uzaklaştırılmıştı. Bayar-Menderes İktidarı'nın anti-demokratik yönelişleri başlamıştı. Başta Taner Timur, yanında ben ve hiçbir

81 Taner Timur, *Bugünden Geçmişe, Geçmişten Geleceğe*, İstanbul, 2013.

Levent Şahverdi Arşivi

plan olmadan harekete geçmiştik. Köyler dahil her yerde, bütün Türkiye'de "isyan" sayıldı ki ben de bu düşüncedeyim. Uras, "yok" demişti; Timur, patlamayı yazabilmektedir ve patlatanlardandır.

***

O günkü Siyasal Bilgiler'in sütunlu salonunu hatırlıyorum ve hiç unutmuyorum. Üst sınıftan kızlar, hep siyahlar giymişler, banklarda oturuyorlar, çok hüzünlü ve çok saygılıdırlar. Çok hanımefendiydiler.

***

Buraya bağlamıyorum, ancak sembolik bir patlama olduğunu da inkar etmiyorum. Arkasının geldiğini biliyoruz; ülke ve gençlik birden politikleşiyordu; iktidardaki Demokrat Partisi'nin yarılması ve buradan Hürriyet Partisi'nin çıkması bu tarihtedir. Merkezi İstanbul'da olan, bütün üniversite ve yüksek okul öğrencilerini kapsayan Türkiye Milli Talebe Federasyonu seçimlerinin polislerle dağıtılmak istenmesi Cumhuriyet tarihinde ilk kez oluyordu. Federasyon, İstanbul'da ve Cağaloğlu'ndaydı, basının merkezindedir; Hükümet, istediği kimseleri yönetici seçtirmek istiyor ve şiddet uyguluyor, öğrenciler karşı koyuyorlardı; iki yıl, aralıklı olarak, sürdü ve olağanüstüdür, biliyorum. Pek politik bir gençliğin çıkışı işte bu tarihtedir.

***

Burada, hemen bir bilgi ve bir soru ile karşı karşıya geliyorum. İsmet Paşa'nın da çıkışı işte bu tarihtedir, 1956 yılında, Kayseri'ye sokmadılar ve yolunu kesmekle görevli Binbaşı, "Paşam, emrindeyim" diyordu. Paşa, kendi deyimi ile "çizmelerini giyiyordu" ve muhalefet başlıyordu. Öyleyse soru şudur; Paşa, gençlikten mi etkilendi, dayanacak güç mü buldu ve harekete böyle mi geçti, yoksa, gençler, Paşa'nın çizmesinden mi canlandılar, bilimsel meseledir.[82] Ama bilemiyorum. Bildiğimiz şudur, Paşa muhalefetini yükseltiyordu ve sonunda Adnan Bey'e "seni ben de kurtaramam," demişti ve demek, ordunun hazırlandığından haberlidir. Artık bundan kuşku duymuyorum.

***

İlaveten, bir bildiğim var; ne İsmet Paşa ne de biz "Kemalist" idik, İsmet Paşa çoktan kopmuştu ve Atatürk, İsmet Paşa için sadece bir

82 O sırada, 1957 başı olabilir, İsmet Paşa'ya telefon ettim, hemen randevu verdiler, iki arkadaşımı yanıma aldım, köşke gittim. Hem üniversiteye birinci girmiş ve hem hemen üniversiteden kovulmuştum. Yeni çıkmış çalışkan ve eylemci bir genç sayıyorlardı, çok tanınıyordum. Paşa, beni çok iyi karşıladı, Mevhibe Hanım sütlü kahve yaptı ve Aydın inciri ile ikram etti. Ben Paşa'ya hep, "Paşam seni kurtarmaya geldim" diyordum ve Paşa, duymaz havasındaydı, beni koltuğuna altı, sanki istiyordu ve neredeyse kucağına oturmuştum, ben kulağına, "Paşam seni kurtaracağım," bağırıyordum. Çok memnundu, yalnız sanki içinden, "Adnan mı gönderdi" şeklinde düşündüğünü düşünüyordum. Güzel bir gün geçirdim, öyle hatırlıyorum. Konuşurken başka şi'ler düşünmeyi talim ediyordum.

Levent Şahverdi Arşivi

hikaye olarak kalmıştı, anlayabiliyordum. Biz ise hiç bilmiyorduk, kimseler bize öğretmeyi bile düşünmediler. O tarihlerde, ilk kez seminerler düzenliyordum, tek Fikir Kulübü'nde ya Taner Timur'un sekreteri ya da sonra başkanıydım, Şerif Mardin veya Aydın Yalçın'dan sosyalizmi anlatmalarını istiyordum. Hürriyet Partisi Genel Başkanı Feyzi Lütfi Karaosmanoğlu'na da İttihat ve Terakki'yi soruyordum, o tarihten kalma idi ve biliyordu, seminerde anlatıyordu, ben düzenliyordum. Sanki "kendin pişir kendin ye", daha çok kendimiz için düzenlediğimiz kesindir.

Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın, Fikret Görün,
Sadun Aren ve Yalçın Küçük ODTÜ'de bir panelde, 1966

ODTÜ hocaları: Ömer İnanç, Fikret Görün, Yalçın Küçük

Sadece 1958 10 Kasımı'nda, Mülkiye Konferans salonunda, Dekan

Levent Şahverdi Arşivi

Fehmi Yavuz, Gazeteci Bülent Ecevit ve Yalçın Küçük, konuşuyorduk; çok kalabalıktı, ben 10 Kasımlar'ın artık ağıt günü olmamasını ve "tartışma toplantıları" olmalarını önermiştim, bir gün sonra *Ulus*'un önemli haberi budur, ilk kez söylenmektedir. Öğrenmek istiyorduk, bilmiyorduk, ihtiyaç halindeyiz. Neden mi, neye mi, çünkü sosyalizmden değil ama sosyalist olmaktan korkuyorduk, kapitalizmden de nefret ediyorduk. Yürümek istiyorduk, ideoloji olmadan adım atamıyorduk; sanki Jön Türk idik, bir "*solidarité*" gerekiyordu ve Kemalizm'i çıkardık. Biz yaptık, zamanımızın "üniversite gençliği" bizdik ve çıkardık. Kemalizm'in rönesansı budur ve çok eklemeler yaptık.[83] Anti-emperyalizm ile devletçiliği öne çıkardık, işimizdir.

***

Mart Darbesi'nden yığınlar, ümitle, dirençle, kalabalık olarak çıktılar; Bülent Ecevit, 1977 seçiminde zafer elde etti, en büyük parti oldu ve yüzde 40 oranını aşmıştı. Herhalde bizi yanılttı; 12 Mart 1971 tarihinde doğrudan doğruya üniversitelere saldırdılar. Pek çok üniversite öğretim üyesini ve pek çok öğretmeni kovdular. Şimdi daha iyi görebiliyoruz, 1972 yılında, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni, bu düşünce kazanını söndürdüler. Bu kadar değil, aynı tarihte, Deniz, Yusuf, Hüseyin'i idam ettiler[84] ve yine zamanında, eksik anladık, böylece asıl odtü'yü idam ediyorlardı; sosyal bilimi ve tartışmayı yok ettiler.

***

Harika Atmışlı Yıllar: ODTÜ efsanevi Ekonomi Bölümü, hocalar ve öğrenciler Dr. Attila Sönmez, Dr. Yalçın Küçük, Dr. Şadi Cindoruk

83 27 Mayıs yetişti. 1961 TİP geldi; asıl katkılar buradadırlar. Aybar'ın hem Kemalizm'i ve hem de Atatürk'ü çok yükselttiğini not etmek durumundayım; İnönü'ye çok karşıydı, ailesinin yerini almış birisi olarak görüyordu ve ben, 1956 sonrasının eylemcisiyim, İnönü'ye sevgi doluydum. Aybar liderim oldu; "toplumsal" ve "dönüşüm" Aybar'ın icatlarıdır. Uzun zamanlar, "sosyalizm" ve "devrim" sözcüklerini kullanmıyorduk, korkumuz var.

84 Deniz, son zamanlarını hep odtü yurtlarında geçirdi. Hüseyin İnan, odtü İdari Bilimler Fakültesi'nde benim sevgili öğrencim idi ve tekrarlıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Ve 1970 yılı sonlarına yaklaşmıştık, "15/16 Haziran 1970" geride kalmıştı, Genelkurmay'dan bir yazı aldık; Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Nihat Tulunay imzası vardı. Güzel bir yazıydı, ezcümle, Harp Okulu'nda, Harp Akademisi'ni de katıyorduk, öğretmen eksikliğinden söz ediyordu, vurgu nitelik eksikliği üzerinedir. Öğretmen istiyorlardı ve bir bayram yaptığımızı hatırlıyorum. Orduda her düzeyde yüksek eğitimin "faşist" hocalara bırakılmış olduğunu biliyorduk. O kadar öyle ki, Harp Akademileri'nde bir "Kemalist" profesör ders veremiyordu ve o kadar ilerideydik. Sevinmemiz doğaldır.

Mart Darbesi'nde ilk iş olarak, Harbiye ve Akademi'de ders verebilecek kadroları tasfiye ettiler. Sonra müthiş bir terör estirdiler; terörizm pek yaygındı, orduda "Boncuk Nihat" olarak da bilinen Nihat Paşa imzalı bu yazıyı bir daha hatırlayan olmadığını biliyoruz. Bu, bir tarihi not ve belgedir ve sadece not düşmüş olmak istiyorum.

***

Yetinmediler, 1975 Milliyetçi Cephe Hükümetleri, bir katliam dönemidir; Süleyman Demirel, Türkeş ve Erbakan'ı da yanlarına aldılar, çok çok küçüktüler, en sağcıları topladılar, büyük bir terör düzeni kurdular. Günde ortalama yirmi kişiyi katlettiler ve en değerli öğretim üyelerimiz sokaklarda öldürdüler. Demirel, 1966 yılında başlattığı iç savaş'ı, en kanlı bir şekilde devam ettiriyordu. 12 Mart 1980 Darbesi'ni hazırladığından kuşku duyamayız. Yapan ve hazırlayan Demirel'dir.

Eylülist Darbe mi, 12 Eylül 1980, iki işi birlikte yapmıştır; daha açık görüp yazabiliyoruz. Bir, islamizasyonu getirmiş ve uygulamıştır. İki, ordu Kemalizm'den kopmuştur. Bunun anlamı şudur; Tanzimat'tan bu yana, önce en ilerici kuruluş ve kurum olan, Cumhuriyet'ten sonra Kemalizm'in en güvenilir ocağı bilinen ordu, Kemalizm'den kesinlikle uzaklaşmıştır. Orgeneralden albayına, çok az istisna ile, tamamı Türk-İslam Sentezi mensubudur oldular. İslamı büyük ölçüde Nakşibendi ve Türk'ü ise ırkçıdır. Yobazizm'e ve faşizm'e çok yaklaştılar.

Kuşku duyamayız, Deniz ve Hava Kuvvetleri'ni kısmen ayırabiliriz, Kara Kuvvetleri özellikle o yoldadır. Silivri Zındanı yanıltıcı olmamalıdır; tekrarlıyorum, gördüklerim yobazizm'e çok yakındırlar. Doktrini ve ideolojisi olmayan, silahtan yoksun bir ordudur.

***

Profesör Dr. Zafer Toprak, işte tam burada çıktılar. Tabii yıllarca hazırlanmışlar, bu ülkede "monografiler" de var, tek bir konuyu, ay-

Levent Şahverdi Arşivi

rıntı ile mükemmel bir şekilde hazırlamaya, monografi diyoruz, bu ülkede örneklerini biliyoruz. Ancak dört büyük "Tarih", her birisi bir monografi, her birisi gerekli kaynakların hepsine inmişler, işte buna ilk defa rastlıyoruz. Tabii yıllarca hazırlanmışlar, 1982 *Milli İktisat* Kitabı'ndan sonra, ilk baskısına da Feroz Ahmed, artık bu alanda yazılacaklar tamam, demişler, haklıdır ama Profesör Toprak, eklenecekleri bulmuşlar; şimdi çok daha değerlidir. Peki dört mükemmel çalışma mı, hayır, hiç ilgisi yok ve dört güçlü silah'tır. Kim için, silahını yitirmiş, silahını terk etmiş, silahını teslim etmiş her canlı içindir. Silahını teslim edenler, bizde çokturlar.

Ve bu dört silah, bizler, daha doğrusu Cumhuriyet ve daha da doğrusu Kemalizm zindanda olduğu zaman, en azgın döneminde, 2012-2014 arasında yapıldılar. Ne hoş, biz zındandayken, Zafer Hocam, intikamımızı hazırlıyormuş ve hiç haber vermediler. Demek, Cumhuriyet'in Zaferi'ni saklıyormuş, şimdi haberdar oluyoruz.

Mustafa Kemal'i, burada, çok ciddi buldum. Tabii ciddi bulmak önemli değil, önemli olan çizilen tabloya inanmaktır. Profesör Toprak'ın pek inandırıcı yazdığını teyit edebiliyorum. Ziya Bey'i ise çok büyümüş gördüm ve gördüğüme inanıyorum. Ve önemli olan işte budur. Buradayız; peki nereden geliyor, şimdi buna bakmak istiyoruz.

***

Öğrencilik yıllarımda, Mekteb-i Mülkiye'de, Ömer Faruk Toprak'ı okuyordum; edebiyat ve edebiyatçılar, yakın tarih ve tartışmalarını yazıyordu. Kavgasız bir biçemi vardı, zaman zaman bana uzak düşüyordu, ancak yine de izliyordum. Şimdilerde, *Duman ve Alev* çalışmasını buldum;[85] yıllar önce, ellili yıllar, önümdeki yazıların bir kısmı buradadırlar. Baktım, Ataç'ı eleştiren yazsını da koymuş, o zamanlar çok eleştirirlerdi, biz ise yüksek tutardık; dilde, zaman zaman laisizmde, tek eleştirmenimiz bilirdik. Eleştiri olmadan "akıl yoktur", işte buna inanan bir kuşaktık.

Güzel, fakat bu kadar değil, *Duman*'da anıları da var, çok değil, sanki değinmişler. Ancak bana yetmektedir ve buradan başlıyorum. Tabii şunu not etmek durumundayım, yazarımız Ömer Faruk Toprak, yazarımız Zafer Toprak'ın amcasıdırlar ve bu kadar yeterlidir. Balat'taki evlerinde, Çarşamba'da, birlikte yaşamışlar, Ömer Faruk sadece havasını vermektedir, ağabeyi tiyatrocu ve rejisör Işık Toprak, ayrıntıları eksik etmediler.

***

Aşk, devrim ve bilim, ayrıntıdadır.

85 Ömer Faruk Toprak, *Duman ve Alev*, İstanbul, 1968.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Ömer Faruk Toprak, Duman'a, "benim çocukluğum bir kasabada geçti" cümleciği ile başlıyor ve Toprak'ların tarihi de, öyle çıkarıyorum, bu şekilde açılmaktadır. "Sokakları çamurlu, küçücük bir kasaba idi", Gönen'e işte bu şekilde giriyor; ben mi, Gönen'i çok merak ediyordum, başka nedenlerim var;[86] yalnız bulabildiğim bilgilere göre, "küçücük" diyemeyiz.

Tabii bir ilçedir, gazeteler geç gelirdi, gazete dağıtıcıları alır almaz koşarlardı, adlarını söylerler, Gönen'de "dehşetli yazıyooor" şeklinde bağırırlarmış, çok hoşlanırdım. Evet, Faruk Toprak benden oldukça öncedir; ben, bir kasabanın ve diğer yandan, Menderes'in baskılarının başladığı dönemin çocuğuydum, bizim dağıtıcımız harika idi, "Hürriyet yok, Vatan var" yollu bağırıyor ve sanki uçuyordu. Demek, "demokratik" muhalefetin başladığı tarihteydim ve böylece tarih de düşmüş oluyorum. *Hürriyet*, Simavi'nin ve *Vatan* Yalman'ındı; fakat asıl ve müthiş olanlar gazeteci çocuklardı ve vardılar. Sonra yok oldular.

***

La Turquie d'Asie

CAZA DE GUNAN

Population- Sa population total est de 26,887 hab.s comme suit:

Musulmans	*25, 001 hab.*
Grecs orthodoxes	*1,854*
Arméniens grégoriens	*13*
Bulgares	*15*
Isaélites	*4*

.....

Vital Cuinet, Paris, 1891, vol. IV, p. 283.

86 Rivka Gonen, *İsrail'in On Yitik Kabilesinin Peşinde,* Mızrak, 2012, kitabının yazarı, İsrael'de yaşıyor; Gönen'li olduğunu düşünmek durumundayız. Bir zamanlar *Cumhuriyet* gazetesinde beraber olduğumuz Okay Gönensin ve Çiller Hükümeti'nde Dışişleri Bakanı ve dedelerininden birisi Selanik'te Mevlevi şeyhi Emre Gönensay, aileleri, çok büyük ihtimalle Gönenli'dirler.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Profesör Bilge Umar, "Konana" için, Roma'dan söz ediyoruz, "günümüzde Gönen adıyla varlığını sürdürüyor" demektedir. Başka bir yerde de, Gönan'in, Türk ağzına uydurulmuş "Konana" olduğunu tekrar etmektedir.[87] Bizim topraklarımızda ve Roma'da bu adla yerleşim yerlerinin, Aleksandr/İskenderun ve Selevkos/Silifke misli, çok olduklarını biliyoruz.

***

Yapmış olduğum araştırmalara göre, Zafer Hocamızın büyükleri '93 savaş ve yenilgisinden sonra göç etmişler, 1877-8, çıktıkları yer Kırım'dır ve Gonan'a yerleştiklerini anlıyoruz. Öte yandan, Ömer Faruk yazarımızın eşi, Firuzan Toprak, ki Firuzan da yazardı, adı vardır, ciddi bir rahatsızlık geçirmişler, sonra Ömer Faruk bizim Balat'a doğru geçmişler, ne için bilemiyorum ve burada "Haliç kıyısında çocukluğumu buluyorum" şeklinde yazmaktadır. Ayrıntıya cimridir ve böylece Gonan'dan Balat-Çarşamba'ya naklettiklerini öğreniyoruz.[88] Işık ve Zafer kardeşlerin, amcaları Ömer Faruk ile birlikte yaşadıkları yer burası ve Çarşamba'dır; iki katlı bir ev yapmışlar, 1912 muhtemeldir. Tabii Baba İsmet ve Anne Sabiha hep varlar. Son zamanlarda övünçle "Cumhuriyet öğretmeni" diyorlar ya işte öyle ve ikisi de, Cumhuriyet için öğretmen oldular.

Bir noktaya hemen işaret etmek istiyorum, Balat ya da Çarşamba, Gönen misli, nüfusça karışıktır; Rumlar ve başka kavimleri de buluyoruz. Buradan, bir, diğer nüfuslarımız ile birlikte yaşamayı biliyorlar ve şikayetçi değil, memnundurlar. İki, geldikleri yerlerden, bunu bilmeleri ihtimal dahilindedir Üç, bir modernite işareti sayabiliyorum.

***

Ne tuhaf, çocukluğumda, en yakın arkadaşlarım, Aldo, Mişel, Jozef, Corç, Zübeyyir'diler, Katolik, Ortodoks, Arap Alevi ve bir de Turan; her dinden ve kavimdendiler. Bazen kiliselerine de giderdim ve bir Turan'ı pek kimselere benzetemezdim.[89] Bizim Barış Zeren'in amcası çıkmaz mı, bilemezdim, nasıl bilebilirim, arada en az elli yıl var. Ve moderndik, içimizden ve sonuna kadar, laiktik; laisite aklın işlemesi anlamındadır.

87 Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993, s. 292.

88 Ömer Faruk Toprak, *op.cit.*, s. 258.

89 Yıllar sonra, Turan, sendikacı olmuş, Disk'çiymiş, bu dünyadan ayrılmış, bu tür buluşlar aklıma sabah beş sularında düşüyorlar ve çeşit çeşit geliyorlar, Kuzey Afrika'dan göçtüklerine hükmettim. İbrani asıllı mı, neden olmasın; daha çok İskenderun ve Mersin'e kondular.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Ömer Faruk, Gönen'de, "Ömer Seyfettin'in çocukluğunu yaşadığı mahallede oturuyordum" haberini de eksik etmiyor. Pek çok okul var, Rum okulları ayrıdır ve bir de "Halk Odası" var; yazarımız, kitaplarını devretmeye başlamıştır. Babası için "bir bilgin" tabirini kullanmaktadır ve Işık ve Zafer'in, dedelerinin bir bilgin olduğunu sevinçle aktarmalarının tanığıyım.

Dedeleri, "ulema" diyebiliriz, o tarihler için "molla" da isabetlidir, adı Abdullah olabilir, Farsça ve Arapça'ya hakimdir ve bu iki dilin şiirine "aşkla ve tutkuyla" girmiştir. "Dar bir açıdan değil yenilikçi görüşle yetişmemizi istiyordu" sözü Ömer Faruk'undur, Cumhuriyet gelmeden Cumhuriyetçi'dir. Oğlu İsmet, Balıkesir Necatibey Öğretmen okuluna gitmiş ve köy öğretmeni olmuştur. Sonra Gazi Terbiye'den resim öğretmeni çıktılar; Zafer'in babası resim öğretmenidir.

Sabiha, annesidir ve tarih-coğrafya öğretmenidir; Işık Bey, ve oğlu Umut, Sabiha'ya yetişmiş, sanki hayrandılar. Mücadelesever, moralli, güçlüklere yılmayan bir anne ve öğretmen olduğunu sanıyorum. Sabiha Çerkez'dir; Umut, Kırım'ı ve Işık, Çerkez kökünü, hiç saklamamaktadır. Yüzlerinde varlar.

Işık Toprak'ın yaptığı uzun ve çok güzel bir masanın etrafında oturuyoruz. Önümde, Ömer Faruk'un *Duman* kitabı var. Soruyorum ve not alıyorum. Işık Toprak'ın yanında Ülkü Toprak, Ankara Sanat'tan biliyorum. Harika Altmış'lı Yıllar'da, hep köylü kadını oynardı, severdik, köylüleri pek sevdiğimiz bir dönemimiz var; hukukçu, tiyatro bitince yargıç olmuş, Işık işsiz kalınca dayanaktır. Adanalı, babası Orhan Kemal'in arkadaşı, masada Orhan Kemal sıcaklığı, bizi ısıtıyor. Ben de çok severim, kalbi en halkçı olan yazarımızdır ve karşısında Umut Toprak, tiyatrocu, Devlet Tiyatrosu'nda; tek çocuklarıdır. Yanında Şirin Toprak, Umut'un eşi, Topraklar'ın gelini, tiyatrocu, yazıyor ve koyuyorlar. En son Neşet Ertaş'ı yazmışlar, Devlet Tiyatrosu'nda ve oynuyor, "çok iyi bir seyircimiz var" dediler.

***

Peki, Şirin mi, bizim Özgür Üniversite'nin kurucularından, ancak yaşı tutmadığı için kurucular arasına yazamamıştık, hem kurucu ve hem de öğrenci, özgür üniversite için gözleri parlamaktadır. Güzel, Şirin'i tanıdığım için Umut'u da biliyordum, ben Zafer Toprak'ı hiç görmemiştim, bir tek *Milli İktisat*'ını okumuştum, Umut'a, Zafer Toprak'ı sordum, "amcam" demişti, "görüşüyor musunuz",

Levent Şahverdi Arşivi

hep sorarım, bu soruya "pek az" cevabını verdiğini de ben hatırlıyorum. Ben de, "görüşün, ciddi adam", bunu söylemiştim ve tuhaf, hatırlamaktadır. Ciddi adam ne mi demek, Doğan Avcıoğlu ile benim, ikimizin bir formülüdür.

***

Dedeler, çokturlar ve sanatçıdırlar. Işık, Ankara Sanat'ın kurucularındandır; Ankara Sanat, Altmışlı Yıllar kadar parlaktı ve eşi Ülkü ile birlikte yükselttiler. Yıllar sonra Devlet Tiyatrosu'na geçtiler ve Orhan Kemal'in *Murtaza*'sını Adana'da sahneye koydular. İftihar duyuyor ve birinci Türkiye İşçi Partisi'nde üye olmuş, sakin, ancak "işte bunu da yaptım" diyen bir havadadır.

***

Dedeler sanatçıdırlar; büyük oğul Işık, şimdi evde tahta işi yapmaktadır, çok sanatkâranedir. Masalar, dolaplar, gardroplar hepsi Işık Usta'nın işidir ve tahta heykeller ise pek güzeldir. Zafer, eski ve önemli kitap toplamaktadır; ağabeyi Işık, "çılgın" diyor ve galiba "yüz bin kitap" toplamışlar. Zafer Hocam, bana da anlattılar; bir sanat saymaktadır.

İsmet Hoca'nın, Demokrat Parti ile birlikte Cumhuriyet'ten umudunun azalmaya başladığını düşünebiliyorum. Peki nereden mi çıkarıyorum, çocuklarının mühendis ve mimar olmasını pek istemişler; o günleri biliyorum, mimar ya da mühendis olur olmaz "serbest meslek sahibi" oluyorlardı, varlıklı tabakalara açılan bir kapıdır. İkisi de reddettiler, birisi konservatuara ve diğeri Siyasal'a gittiler. İkisi de Cebeci'de, çok uzaklaşmıyorlar. Ben de öyleyim, lisede Işık Toprak da, ben de Ortaköylü'yüz; Işık Toprak benden bir-iki yıl sonra Kabataş'ta ve sonra hep Cebeci'deyiz. Ülkü Toprak, 29 Nisan 1960 günü orada, hatırlıyor, Hukuk'ta öğrenci, "ya ya şa şa, Türk Ordusu çok yaşa", öyle başlatmıştım. Sordum, heyecanını hâlâ yaşamaktadır.

***

Hocamız, 1946 yılında doğdular ve Hitler'in yenildiği yıldır ve adını "Zafer" koydular. Cumhuriyetçidirler ancak "hürriyet" istiyorlar, ne de olsa göçmendirler, 1950 seçiminde baba İsmet ve anne Sabiha, Demokrat Parti'ye oy verdiler. Çok sürmediğini tahmin edebiliyorum. Oylarını çektiler.

***

Orta ve Lise'yi Saint Joseph'e okudular. Disiplinli çalışmayı öğrendiler. Sonra da Siyasal Bilgiler'i seçtiler, ciddi öğrencidir; 12 Mart

Levent Şahverdi Arşivi

gericiliğine kadar, hep tekrarlıyorum, dünyanın her tarafında pek iyi bir fakültedir. Araştırmayı, sormayı, sorudan soru çıkarmayı sezdiler; hep ileriyi aramayı öğrendiler ve hep meraklı oldular. Hep tekrarlıyorum, dünyanın her yerinde en iyi bir yuvadır. Taner Timur, Korkut Boratav oradan çıktılar. Zafer Toprak oradandır; ne yazık, şimdilik başka yerden bulamıyorum. Ama her zaman ümitvarım.

***

Bu kitaplar mı, kitap değil silahtır.

En çok, en çok ihtiyacı olanadır. En çok Türk Ordusu'nadır. Çünkü Türk Ordusu, silahını terk etmiştir. Silahsız bir topluluktur. Bilgisi ve görüşü hiç yok bir ordudur. Türk Ordusu'nda yükseğe çıktıkça, bilgi ve görüş kalmamaktadır. Kademeler, indirmektedirler.

***

Yıllardır söylüyorum, Harp Akademileri artık tamamen boşalmıştır. İsim isim biliyorum, öğretmenleri arasında bir Kemalist kalmamıştır. Türk Ordusu, sadece Kemalizm'den kopmamış, ayrıca, Harp Akademeleri'nde Kemalizm'e düşman olmuştur. Bu, Türk Ordusu'nun kendi kendine düşman olması demektir. Buraya kadar çıktılar. Buraya kadar indiler.

***

İşte kitaplar ve işte silahlar! Ve Zafer'den Zafer'e; peşini bırakmayız.

***

Bilgisi ve görüşü olmadığı için, yobazizm'e sadece boynunu uzatmıştır.

Türk Ordusu, kendisini, hapse kendisi atmıştır. Çıkmak istiyor mu, önce kafasını döndürmek zorundadır. Ve Kemalizm'e doğru ve işte silahlar ve işte kitaplar ve buradalar.

Levent Şahverdi Arşivi

GÜNGÖRMÜŞ YOKSUL DÜŞ'MÜŞ & PRENS OL'MUŞ

Güngör Uras Kitabı, kitap kapağında yazılı olanlardan öğrendiğimize göre, "saf ve bakir Anadolu çocuğu" üzerinedir ve böyle birisi yoktur ve varsa, illa kendisidir; bu kitapta Güngör Uras, Güngör'ü anlatmaktadır. Tabii "daha fazla" demek çok yerindedir, bir dönemin politik ve ekonomik tarihine, ve devamla, eğitim ve kültür ile sanata, daha da önemlisi "oligarşi" tarihine büyük yer vermişler. "Vermişler" diyorum, dilimizdir, bizde saygılı hitap, çoğuldur, "siz" deriz ve hazretleri "geldiler", eski dilimizde "muvasalat" ettiler, şeklinde yazarız; öyle, ancak, Haşim Akman soruları düzenlemiş görünüyor, yalnız katkısı daha çoktur, demek ki, bihakkın, iki açıdan da çoğul yapıyorum ve yazıyorum. Müthiş çalışmışlar; ellili ve altmışlı yılların tiyatro tarihi ve oyunları ve oyuncularını dahi önünüze koymuşlar. Çok geniş bir tarih, sanki bir ansiklopedi hazır ve önümüzdedir. Bana göre başucumuzdadır.

***

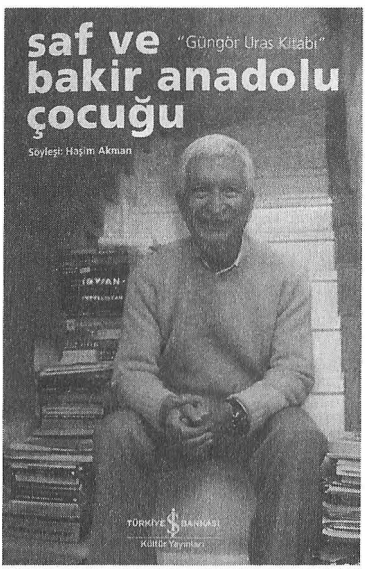
Kapak fotoğrafıyla başlayabiliriz, Güngör Uras merdivenlerde oturmaktadır, çalışma dairesinde, Ortaköy iskelesine giden küçük sokaktadır; sol tarafında, ellili yılarda Sadıkoğlu'larının villası vardı, dört güzel kızları oradaydı, anneleri Vuslat Hanım herhalde daha güzeldi, tam karşısında Mösyö Mordo'nun kahvesi, şimdi bir tekstilci, bir zamanlar bizim kahvemizdi, arkadaşlarımız pişti oynarlardı, ben bilardo düşkünüydüm, çoğu Vuslat Hanım'ın güzel kızlarını temaşa ederlerdi; evlenenler olmuştur ve ikisi, Güngör'ün yakın arkadaşı çıktılar.[90] Ne kadar çok arkadaşı var; demek, geçerken, sosyal

90 Gazeteciler, Feyyaz Tokar ve Yılmaz Çetiner.
Tokar Kabataş Lisesi'nden, Çetiner'in babaları Kabataş Sultanisi'ndendiler. Çetiner'den, bizden mi, emin olamadım. "Bizden" mi, ben de Kabataş'tan geliyorum.
O zamanlar lise mezunları doğrudan gazeteci oluyorlardı, Abdi İpekçi, Tokar, Çetiner

Levent Şahverdi Arşivi

medyaya da giriyoruz, amma, sonra, şimdi değil; Güngör'ün yanında kitaplar var, ne garip, *Tekelistan* ile *İsyan* kitaplarını, pek kalınlar, seçiyoruz. Herhalde rastlantı, kitaplar bana ait, amma *Tekelistan* ile *İsyan* seçimleri, herhalde Güngör Hocamızındır. Öyle düşünüyorum. Güzel, "oligarşi" tarihi diyoruz, ama "*Tekelistan*" da uygundur, bu sözcük Türkçe ile Farisi karışımı ve benim uydurmamdır ve bir de "İsyan", peki Hocamızın isyan'ı var mı, arıyoruz ve araştırıyoruz.

Güngör Hocam, ilk bölüme ağır bir sosyal adaletsizlik ile başlıyor ve Haşim Bey bir soruyla itiraz edecek olunca, "değiştirdiler" deyince, Güngör, "eski düzen", ısrar etmektedir, ve anayasa ya da yasalar değişti, değişmesine değişti ama, hepsini, "yasama, yürütme, yargı gücünü tek elde toplamayı hedef" aldılar, ekliyor. Yaptılar, yapmasına yaptılar, sonunda, "Büyük Türk büyüklerini, giderek, daha güçlü hale getirdiler", sözü işte budur. Ve 1100 kadardılar, bunlar politikacılardır, "su başlarını tutan devler" de diyebiliriz. Son tarifi Seha Meray Hocamızdan almışlar, isabetlidir.

Güngör Uras ve Haşim Akman, *Güngör Uras Kitabı: Saf ve Bakir Anadolu Çocuğu*

Tabii "politikacılar" sözünü, yetersiz ve bulanık bulanlar, net görmeyenler olabilir; buna iki itiraz hazırdır. Bir, bu "saf ve bakir Anadolu çocuğu", tüsiad'ın en tartışmalı olduğu bir dönemde beş

bu türdendirler. Gazeteci iken Ankara Hukuk'u bitirmek de bir yoldu; Oktay Ekşi bu yoldandır.

Levent Şahverdi Arşivi

yıl genel sekreteri oldular ve ne demesini bekleyebiliriz, kendi isteğiyle ayrıldılar. İki, Hobson'un *Imperialism* kitabının çıkışını milat sayabiliriz, 1902, bu tarihten itibaren politikada zenginler ve büyük zenginler vardır ve artık sınıf, doğrudan politikacıdır. Şöyle de söylenebilir, politika tekelleşmiştir ve Lenin, Hobson'un doktrinini bir silah haline getirmiştir, bir tür "daraltma" olduğunu not edebiliyoruz. Peki, silahlaştırmak mı, her zaman malzemeyi törpülemektir, Lenin her zaman budur; anlamak durumundayız.

***

Hobson ise daha geniştir ve yer yer ahlaki bozulmaya da işaret ediyordu ki, Uras Tarihi'nde de bulabiliyoruz. Hobson'u hep tavsiye ediyorum, kendisini "*heretic*" tarif ediyor ki ihtiyacımız var.

***

Uras'ta her-şi var ve yazmam zordur. Deniyorum.

***

Çok tuhaf buluyorum, uzun yıllar devlette ve çok çeşitli düzeyde çalıştılar ve bir ara Başbakanlık'ta da birlikte idik, bu ayrı; Nuran Hanım'la, Planlama'da evlendiler, aynı dairede, "Uzun Vadeli Planlar", birlikte olduğumuzu unutmuşum, Uras Kitabı'ndan hatırladım, demek Nuran'ın müdürü oldum ve özür diliyorum; ama bir noktada şaşırıyorum, hiç "Nuran" demiyor, "karım" sözü hep ağzındadır. Ağzından hiç "Halit Beşiktaş" çıkmıyor, "babam" ve Elif yerine de "kızım" dökülmektedir. Bunlardan ben, bu "saf anadolu çocuğunun" aile fertlerini çok sevdiği sonucunu çıkarıyorum. Çok düşkün olduğunu not etmek durumundayız; sevgi doludur.

Ayrıca, şunu yazmam gerek, her gördüğü kızı ve/veya kadını "pek güzel" buluyorlar ve Teberiz ile başlıyoruz. Hint usulü bir macera yaşamışlar.

***

Güzel, birinci bölümde ve birinci sayfada ise şunları okuyabiliyoruz; "ben babamın askerlik hikayelerini dinleyerek büyüdüm". Ben de, bu işareti çok önemli ve çok açıklayıcı, hatta "tehlikeli" bulduğumu not etmek ihtiyacını duyuyorum. Peki, neden mi, ben de hep annemin, "oğlum, babam beni çok severdi, atının terkisine atardı, o mağaradan diğerine, düşman kovalardık," sözleriyle yetiştim. Dedem Hatay'ın kurtuluşundaki en büyük çetenin reisiydi, bulabildiğim tarihlerde böyle kayıtlıdır, 1921 yılı olabilir, İskenderun'dan, Fransız'lar, sürmüşler, fazla " ihtilalci "bulmuşlar, itirazım yoktur ve Dörtyol'dadır. Dörtyol ise o tarihlerde, Cemal Paşa'nın,

Levent Şahverdi Arşivi

Hasan Cemal'in dedesi, anılarına göre, çok güzel bir Ermeni köyüydü ve dedem, hem Ermenileri sıkıştırıyor ve hem de Suriye'den giren "düşman" kuvvetlerini kovalıyordu. Küçük zabitti ve Teşkilat-ı Mahsusa'dan da olduğunu da biliyoruz.

Araştırdım, ancak kabul etmek gerek, Güngör'ün babası üzerine araştırmaları daha ciddidir. Geliyoruz.

***

Ve ilk kurşun saçmadır, kimin attığını bulamayız. Serçe vurmuyoruz. Güzel ve devamla, bazen ve özellikle televizyonlarda benim de kızdığım oluyor ve böyle bir zamanda, "kızdırmayın" dediğimi hatırlıyorum, "yoksa ilk kurşunu çete reisi dedemin attığını ispatlarım," demişimdir. Derim, Hasan Tahsin'den daha ciddi bir iddiadır ve benimki gizli tarihtedir. "Gizli" olan daha yukardadır.

Ne tuhaf, Silivri'de bir kez, Savcı Mehmet Ali Pekgüzel, mahkeme heyetinden, "Yalçın Küçük Kemalist mi komünist mi" meselesine karar vermesini istemişti; ben de "hangisi" bilmiyorum ve pek merak etmiştim. Benim bildiğim, çocukluğumda, mahallede çetecilik oynarken, hep oynardık, hep çete reisi olmak istiyordum, seviyorum. Diğeri, nereden aklıma geldi, ilk kurşunun İzmir'de değil Dörtyol'da atıldığını iddia etmiştim, çocukluk işte, çok ısrar ettim ve sonunda, resmen kabul edilmiştir. Doğru, ilk kurşunun yeri ve sıkıcısını araştırmak saçmadır; düşmanın ilk girdiği yerdedir ve ilk önce bize girmişti; herhalde annemin anlatımlarına fazla uydum ve "bizim olsun" dedim. Olmuştur. Demek, "resmi tarih" bir tarafa "gizli tarih" yazıyoruz. Bir kitabım var.

Bir de Kerkük'te Türkmenler öldürülünce gözyaşı döküyorum ve hem Bahçeli'nin ve hem Perinçek'in ise hiç oralı olmadıklarını fark ediyorum; neden mi, ya duyguları yoktur ya da gözleri kurudur, her ikisi de mümkündür. Peki neden olmuyorlar; benimki, annem yüzünden, anlattıklarıyla, beni fazla Türkçü ve millici yapmış olabilir, inanıyorum. Herhalde çocuk kaldım, çok takıldım; bir-iki kez, televizyonlarda, "ben ağlıyorum ya siz", sordum ama cevap alamadım. Şimdi ve her zaman Kürtlerle çok meşguller, bitince ağlarlar.

***

Bir parantez açıyorum, burada yeni bir "yöntem" uyguluyorum. Ve annemden ve babamdan söz ederken aslında Güngör Uras'ı yazıyorum. Çok şaşırdım, bazılarımızda, aile tarihinde bir "olağanüstülük" varsa, açıklayıcı bir faktör olarak karşımıza çıkabiliyorlar.[91] Dikkatle kullanmak durumundayız.

91 Murat Belge ve Ahmet Altan'ın, Mehmet'i de katabiliriz, bitmez tükenmez Cumhuriyet düşmanlıklarını analiz ederken, her ikisinin de babalarının Cumhuriyet'te hapis yatmış olmalarına bakabiliyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Doğru, kendimi değil Uras tarihini anlatmak durumundayım, uzatmışım; dönüyorum. Şöyle, bir, Güngör'ün babası Teşkilat-ı Mahsusa mensubudur ve gönüllü olarak gittiği Trablusgarp'ta, diğerlerinin yanında bir de "Küçük Zabit Mektebi" komutanlığı yapmış olduğu kayıtlıdır. Güngör, babasını çok dinlemiş ama not almadığını söylüyorlar ve üzülüyorlar; çok kısaca telafi etmek istiyorum. "Küçük Zabit Mektebi" ise, şimdiki, tamı tamamına Astsubay Okulu'dur. Yalnız biraz farklıydı, eskiden astsubay ya da küçük zabitlerin doğrudan okulları yoktu; çavuşlardan çıkarlardı, parlak olanları küçük zabit mekteplerine alırlar; orada yetişiyorlar. Güngör'ün babası işte bunların birine komutan olmuşlar; tespit etmiş oluyoruz.

Benim dedem Çete Reisi Osman ve "Çerkez Ethem" ki "Çerkez" de diyoruz, jandarma çavuşuydular ve sonra "Küçük Zabit" oldular. Annem, bir babasıyla bir de benimle çok övünürdü. Bir gün nasıl oldu bilmiyorum, bir şekilde hesap ettim ve anneme dedemin aslında çavuş olduğunu söyleyiverdim. Çok üzüldü, ama bana çok güveniyordu. Ne yapalım, doğrudur. Ve arada bir duramıyorum, böyle çocukluk yapıyorum; annem çok Türkçü idi, Atatürk'ü nerede ise peygamber sayardı ve bir gün sadece sezgilerime dayanarak "Çerkez" olduğunu fısıldadım. Çok çok üzüldü, "yapma oğlum" dedi, ama artık söylemiştim.[92] Herkes kökenini bilmelidir ve görülüyor, "doğru" olanı kendime de saplıyorum.

Güngörmüş için, kıssadan hisse çıkarma ve araştırma zamanıdır. Tabii yanlış anlaşılmamalıdır, babaları Halit Beşiktaş, mektepli zabit ve umur-u şarkiye'dendir. Bu nedenle benim önerim, hikayeden ders çıkarma, daha genel bir işarettir. Öyle tekrarlıyorum.

***

Güngör Uras'ın babası Halit Bey'in Teşkilat-ı Mahsusa, diğer adıyla da, "Umur-u Şarkiye Dairesi" üyesi olduklarını not etmiştim; ihtilalci bir örgüttür. Bir ara bazı bilgisizler, bir istihbarat teşkilatı iddiasında bulundular, sanki bir mit, gerçekle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Balkanlar kaybedildikten sonra, imparatorluğu artık bir tepsi misli "Şark'a Kaydırma" planının eseridir. Mısır'dan Hindistan'a kadar yayılacak, Türklük'ü ikinci planda tutup, İslami bir ideolojiyle, ihtilaller yapacaktı ve yapamamıştır. Türklük gizlenememiş ve İslami ideoloji etkili olmamıştır. Teşkilat-ı Mahsusa, sadece

92 İyi de oldu; artık Kemalist'i daha tehlikeli buldukları için beni, "Kemalist" yapmak isterlerken, bir kitapta da "Yalçın Küçük dedesi Çerkez Ethem'e mesai arkadaşı çıktı" türünden bölümler yazdılar. Ahmet Sabuni'den söz ediyorlar, benim değil, annemin dedesiydi; "Sabuni" annemin kızlık soyadıdır. Çoğunluğu hâlâ, Suriye ve Halep'te yaşıyorlar.
Ahmet Efe, *Çerkez Ethem*, İstanbul, 2006, s. 679.

Levent Şahverdi Arşivi

ve en çok Kurtuluş Mücadelesi'nde müeessirdir; Anadolu'nun her yerinde var oldular ve şunu yazabilirim, Kurtuluş Mücadelesi savaş olduysa bunu en çok Teşkilat-ı Mahsusa'ya borçluyuz.

***

Güzel ve müthiş tarihtir ve hep düşündürüyor. Güzel, bir sözüm var, "Yahudilik, İsrael'den daha çok Türkiye'de güçlüdür." Ve şimdi, sürdürebiliriz, İslam, öncelikle, Mısır ve Anadolu misli sonradan olmuş topraklarda zayıftır. Birinci Savaş'ta Sultan'ın "Cihat" ilanının Mısır'da hiçbir etkisi olmadığını biliyoruz. Aynı şekilde, Teşkilat-ı Mahsusa'nın İslamizm'i de Şark'ta nerede ise hiç duyulmamıştır. Maddeye yol alıyoruz.

İslam, Türkiye'de köksüzdür. Şimdi yobazizm'in etkisini, ordu tarafından yerleştirilmek istenmesine bağlıyoruz. Dolayısıyla, ya hızla köksüzleşecek ye de kökü tersine çevrilecektir. Başladığını görebiliyoruz. Buradayız.

***

Teşkilat-ı Mahsusa'da Çerkezler çoktular; Çerkez Ethem, kardeşleri ki subaydılar, çete reisi Osman Yanıç ve başında Albay Kuşçubaşı Eşref'i hemen sayabiliyorum. Çoğu küçük zabit ve çoğu Çerkez'diler. Kılıç Ali de küçük zabit idi ve yüzbaşı olabiliyorlardı; olmuşlar.

***

Güzel, 1863 yılında büyük göç başladı, Samsun'u kapı sayarsak, Güney'e doğru indiler, Kayseri'ye vardılar, indiler, Adana ve Ceyhan'a kondular, indiler, İskenderun, Reyhanlı, devamla, Halep ve Ürdün'ü buldular.[93] Yalnız Osmanlı iskan politikası çok ciddidir, bir kol, Batı'ya, Adapazarı ve Düzce ve diğer kol Sivas, koymuşlar. Orada Ermeniler ve Rumlar varlar, yanlarına Çerkez mutlaka koyarlar. Çok savaşçı ve çok tacizcidirler ve Kürt köylerini de ihmal etmezler.

***

Güngör Uras, anne tarafının Düzceli olduğunu kaydediyor ve ayrıca Düzce doğumludur. Düzce'de üç mahalle olduğunu öğreniyoruz; Ermeni, Rum ve Müslümanlar ki Çerkez olmaları büyük ihtimaldir. Demek ki benim "Güngörmüş" arkadaşının doğum yeri de kitaplara uygundur. Bundan sonra "test" etmek işi geliyor ki, ben sadece not etmiş oluyorum.

---

93 Cürüm arkadaşım Albay Levent Göktaş Şam'da "özel kuvvet" görev yaparken, Büyükelçi Cenk Duatepe zamanında, Öcalan'ın getirildiği zamanlar, Sabuni'lerin reisini ziyaret etmişler, Suriye'nin en zengin adamıdır, evde hâlâ Çerkezce konuşuyorlar. Levent Albay'ım da Ceyhan'dan Çerkez'dir.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Tarihçilerimizi, en azından bir açıdan ve çoğunu, kınıyorum; yabancı dil bilmiyorlar. Odtü'de hocaydık, ancak öğretim üyelerinin çoğunun bildikleri dile *"metu English"* diyorduk, ve hatta Amerika'da doktora yapıp gelmiş olanları da, sadece "odtü İngilizcesi" bilenler sayıyorduk. Doktora almak mı, Amerika'da, *"phd French"* ya da *"PHd German"* vardır, *"I go"* ve *"I come"* diyorlarsa, doktora alabiliyorlar. Dil bilmek ve tarihçi olamak ise bambaşkadır ve *metu Engilish* ya da *Phd French* ile mümkün değildir. Bunu işaret ediyorum. Ve şimdi iki kovulma episod'una yaklaştım ve birisi, Güngör Hocamızın sevgili babasını ilgilendiriyor. Yalnız başlamadan önce, çok ihmale uğradı, bir dilbilim parantezine ihtiyacımız var ve çok kısadır.

Savant metinlerde, "mizrah" olarak bırakıyorlar, *"east"* demiyorlar ve "doğu" anlamındadır, "mizrahi" ise "doğulu" karşılığıdır; İbrani sözcüklerdir. New York gazeteleri, bizim "divan" misli, okuyucularının bilmeleri gerektiği kanısındadırlar, yerleşmiş bir kelime kabul ediyorlar. Doğulu ve bir de "Iraklı" manaları nettir ve var, ancak, "Irak Yahudisi" ve doğrudan doğruya "Yahudi" anlamına da geliyor; biz da bazen "Kürt" yerine "Doğulu" diyebiliyoruz, işte "aynen" böyledir. Güzel, Güngör Hocam, anneannesinin "saraylı" olduğunu da not ettiler. Tabii kibar, güzel, görgülü, pek güngörmüş anlamları hemen aklımıza geliyorlar. Ve devam ediyorum.

Peki kökü? Bir kökü, cariye'dir, "odalık" da diyoruz ve devam ediyoruz. Fethediyorduk, Osmanlı sarayına sadece güzel Yahudi kızı, güzel Rum kızı, güzel Ermeni kızı alıyorduk, içlerinde büyük sultan annelerine de rastlıyoruz. Mezar taşlarında bunların hemen hemen hepsinin babası Abdullah'tır ve zamanla bu tür odalık bulamaz olmuştuk, çünkü fetihler durdular. Toprak kaybetmeye başladığımız döneme girmiştik ve bu zamandan itibaren, Çerkez kızlarına kaldık, çok güzeldiler ve artık kapımızdalar. Güzel, "saraylı", bu neden ve tarih ile, bir sıfat olmayı aşmış ve aynı zamanda isim olmuştur ve sözcüğü, "Çerkez" olarak da kullanıyoruz. Buradayız.

***

Güngör Uras'ın babasının tarihiyle öteden beri ilgileniyordum; Anadolu'ya mücadeleye gitmiş ve mücadeleden kovulmuştur. Savaş tecrübesi var, Trablus'da hem savaşmış ve hem de yönetici olmuştu; ama tard edilmiştir. Beni ilgilendiriyor[94] ve kısa tutmak istiyorum.

***

94 Bu belgeleri Güngör Uras'tan aldım; Güngör Hocam babasının peşini hiç bırakmamış ve zor belgeleri toplayabilmiştir. Yararlanıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir, Mülazim Halit Beşiktaş, 14 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'dan ayrılıyorlar ve Hocam'ın bulabildiği belgeler göre, 14 Şubat 1919 tarihinde Ankara'dadır. Güzel, bu sırada, Kemalistler tarafından başlatılmış bir kurtuluş mücadelesi yoktur ve gelişi, Umur-u Şarkiye'nin bir tertibidir; Trablus'a gitmişti ve şimdi Ankara'ya vazife vermişler. İki, Mülazim Halit, gizlice gelmektedir ve tam gizlidir, pederinin adını "Hasan Tevfik" ve kendi adını "Mustafa Kemal Efendi" yazdırmışlar; bu adın Mustafa Kemal Paşa ile bir rabıtasını kuramayız. Paşamız henüz Samsun'a hareket etmemiştiler ve şöhretli değiller. Ayrıca Mülazim Halit'in mesleği de "tüccar" olarak yazılmış, görüyoruz; demek, Teşkilat-ı Mahsusa, şu veya bu maksatla, çalışma halindedir. Kurtuluşçulardan önce Teşkilat-ı Mahsus'a var. Bir kısmı reddedildi ve kalanlar asıl kurtuluşçu oldular.

***

Öyleyse, Anadolu'ya, Kurtuluş Mücadelesi'nden önce başka "kurtuluşçular" gelmişler. Güngör Uras'ın aile tarihinden bunu tespit etmiş oluyoruz ve ben çok önem veriyorum.

***

Bunu açıklayabilmenin önemini tekrar işaret ediyorum; güzel, Mülazim Halit'in Anadolu ve hatta Ankara'ya varış tarihini netlikle biliyoruz. Çıkışını ya da artık benim nerede ise bir tür kimlik-kağıdı haline gelen "kovuluş" tarihini ise bilemiyoruz. Güngör Hocamın tarihinden ise bundan sonra adının 1930 tarihinde geçtiğini okuyoruz; Hocam bunun için, "ama o günün şartlarında Mustafa Kemal'in çevresindeki güçlü kişiler ona sivil hayatta bir iş ayarlamayı da ihmal etmemiş," şeklinde açıklıyorlar. 1930 yılında, taşrada, yeni kurulan bir bankada müfettiş muavini yapmışlar; yaptıkları işte budur. Bu ifadeyi, hem Halit Bey'in ve hem de Güngör Hocamın Atatürk'ü çok sevdikleri ve Cumhuriyet'e çok bağlı oldukları şeklinde anlıyorum. Bir, kahraman Halit, Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere oradadırlar, bazı depolarda iş vermişler ve sonra da kovmuşlar; çok bağlılar ve kutluyorum. Müfettiş muavinliği mi, tabii iştir, ancak hiç önemli göremiyorum.

Kovulma tarihi mi, bunu bilemiyoruz; Güngör Hoca nedenini, muhafız alayında askerler arasında tartışma ve çatışma olarak anlıyorlar. Abartmadır; böyle bir nedenle, Trablus'a savaşa gitmiş, deneyim kazanmış, Teşkilat-ı Mahsusa'dan bir subayı, ordudan tart

Levent Şahverdi Arşivi

etmişler ki açıklayıcı bulamayız. İkincisi, ordu ile ilişkisinin kesildiği sırada Halit Beşiktaş hâlâ mülazimdir. Buradan da, gelişinden uzun zaman geçmeden geri gönderildiği sonucuna varıyoruz. Makuldur. Ancak tard eden hangi taraf, bir kayda sahip değiliz.

***

Mülazim Halit Bey, Trablusgarp'ta, Enver Paşa'nın küçük kardeşi Nuri Paşa ile beraberdi ve 1921 yılını bulabildiysek, hoş olmayan bir zamandayız, demektir. Çerkez Ethem ile, 1920 sonunda bozuşmadık mı ve "hain" ilan ettik. 1921 başında, "Birinci İnönü", bir başka talihsizliktir. Tarihin, talihsizlik olduğu bir zamanı arıyorum. Mülazim Halit'in iki bağı da, Çerkez ve Enver, ansızın tehlikelidir ve Kemalistler ise aşırı temkinlidirler. Buradayız.

Güngör Hocanın en az iki alanda araştırmaya devam etmesini öneriyorum. Bir yerlere yaklaşıyoruz.

***

Bir, başıma çok geldi, yazdıklarımdan önce ben korkuyorum; korkum sadece yanlış yapmaktandır. İki, sonra ve zamanla rahatlıyorum, yazdıklarıma güven duymaya başlıyorum. Üç, daha açık yazabiliyorum. *Gizli Tarih* çalışmamda, çok açık olmadığını kabul ediyorum, ama varlar; a, Kurtuluş Mücadelesi'ni başlatan ve yöneten komutanlar, kendi aralarında azdılar; başından itibaren sonuçtan ve zaferden emindirler. b, Çok dikkatli ve temkinli davrandılar. c, Herkesi savaşa almadılar. Bir tür, "kapalı savaş" diyebiliriz. d, Sınırlı tuttular. Peki, yeni tarih mi yazıyoruz ve tartışmak durumundayız.

Misal mi, hayır, *Gizli Tarih* çalışmamda yeterli misal bulmak mümkündür.[95] Ve burada, Çanakkale Kahramanı Esat Paşa ile kardeşi Kafkasya Kahramanı Vehip Paşa'yı tekrar edebilirim. Kemal Paşa ve yanındaki yüksek komutanlar kendilerine çok güvendiler ve savaşa yaklaştırmadılar. Ve hepsi, herhalde içlerinden yandılar, ancak, Cumhuriyet'e bağlı kaldılar ve anılarını dahi saklı tuttular.

***

95 Artık muhtemel adına, *"Cumhuriyetin Gizli Tarihi"* diyebiliriz ve yazma zamanı yaklaşmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

(H. Akman:) *Ankaraya gelinceye kadar yaşadığınız yerlerde memur çocuğu olmak nasıldı?*

(G. Uras:) O zamanın şartlarına göre, Türkiye'de insanlar arasında farklılık yoktu. Gelir dengeleri daha düzgündü.

Babanız askerlikten erken ayrılmak zorunda kaldığı için...

Ben babamın askerlik özlemi içinde olduğunu fark etmedim. Asker arkadaşları general oldular, ordu komutanı, Askeri Yargıtay Başkanı oldular... Babam askerlikten çok önce ayrılmış olmasına rağmen asker arkadaşlarıyla dostluk ilişkisini hiç kesmedi...

Babanız CHP'li miydi?

Babam hiçbir zaman Demokrat Partili olmadı. Herkes Halk Fırkası'ndandı o zaman, babam da CHP sempatizanıydı ama partiye kaydolmadı.

Otomobili Etlik'ten işe gidip gelmek için kullanır mıydınız?

O zamanlar işe gidip gelmek için otomobil kullanılmazdı.

Kadın erkek karışık mı yüzerdiniz?

Efendim, hiç öyle bir ayrım yoktu o zamanlar.

Banka müdürünün oğlu olmak mı...

Yok, o zamanlar kimse kimseye "baban ne iş yapar" diye sormazdı.

Siz...

Ben solcu değildim, ama sol çevrenin adamı olarak bilinirdim.

Ama Aydın Yalçın sağcı değil miydi..

Yok. Aydın Yalçın solcuydu o zaman. Sonradan sağa kaydı.

Öğrenciler politik...

Levent Şahverdi Arşivi

O zamanlar münazaralar ve konferanslar önemliydi. Münazaralar biraz maç havasında geçerdi ama konferanslar çok önemliydi. Bakanlar, hatta başbakanlar, konferans vermeye veya dinlemeye gelirdi, Mülkiye'ye.

Öğrenciler gündelik siyasetten, siyaset yapmaktan uzak...

Parti çekişmelerinin daha henüz sivrileşmediği bir dönem tabii.

Bugünkü gibi birahaneler var mıydı?

Bizim zamanımızda Ankara'da hayat, Kızılay ile Sıhhiye arasındaki o tur güzergahta geçerdi..(*)

Sevgililerin kaçamak mekanları nerelerdi?

Öyle kaçamak olmazdı bizim zamanımızda.

Kaçamaktan kastım konuşup görüşme, buluşma...

Kızı ya sinemaya götürüsünüz, ya da gençlik parkına gider ay çiçeği çitlersiniz. Paranız varsa yemekten sonra İntim'e(**) götürürsünüz. Öyle diskolar, romantik gece kulüpleri filan yoktu. Sokakta kızla yürürsün, ah çekersin... Elini tutarsan nişanlanırsın, evlenme teklif edersin. Başka çare yoktur...

.....

Güngör Uras Kitabı, ss. 59-93 arasından seçtim.

Sorular Haşim Akman'a aittirler. Bir kısmını kısalttım. Cevaplara ise hiç dokunmadım. Soruları italik sunuyorum.

(*) Uras "tur" diyor, ne de olsa "bakir Anadolu çocuğu", eski ve aydın dilimizde "*promenade*" idi ve eski Yunan'dan beri vardılar. Kızılay'dan Sıhhiye arasında, eski bakanlar, politikacılar, profesörler, gazeteciler, öğrenciler gidip gelirlerdi, "*promenade*" diyoruz. Eski hapishanelerdeki "volta" türü bir ritüeli olduğunu not edebiliriz. Kol kola girenler çoktular ve birbirine çok abartılı, *avec révérence*, selam verirlerdi. Bütün Ankara oradadır; şehrin, "birbiriyle" yaşamasının önemli bir yoludur. Belki Antik Atina'dan beri her şehirde benzer bir yerimiz vardı, eklemiş oluyorum.

(**) İntime, sanıyorum, Meşrutiyet üzerindeydi. Fikir Kulübü Başkanı olduğumda, İntime'de "çay" yapmıştık. Davetiyeleri, İktisadi Devlet Teşebbüsleri'ne, partilere, varlıklı avukatlara satardık, çok para verirlerdi ve topladığımız parayı bir yıl masraflar için kullanırdık. Gelirimizin bir yolu budur. Eylemlerimizin finansmanını böyle yapardık. "Çay" diyorduk.

Sadece klasik müzik ve alafranga dans müzikleri biliyorduk.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Hapishanede, bir sabah, saat dört veya beş olabilir, Kadıköy'den bir büyük topluluk, Köprü'yü aşarak Gezi'ye ulaşmak istiyorlardı ve gördüm, Türkleri gördüm ve gördüğüm Türkleri pek sevdim ve çıkışta, "Türkleşmek" için haykırdım. Çıktıktan bir gün sonra, bir akşam dışarı çıktık, Alper de vardı, tabii, bir Adana kebapçına gitmiştik, uygundur ve Gezi'yi destek eylemlerinin içine düşmüştük. İsyancı genç kızlar vardılar, otuz yaşlarındalar, çıkıyorlar, eylemci oluyorlar, gözlerine biber dolduruyorlar, dönüyorlar, kapılar korumalı, kebapçı görevlileri kapıları açıyorlar, giriyorlardı, gözlerini yıkıyorlar. Ve tekrar eyleme, çok beğendim, çok kavgacı ve çok eylemciydiler; ideolojileri yoktu ve ideolojisiz eylemcileri ilk kez görüyordum. Ama pek güzeldiler ve bana hep heyecan verdiler.

***

Güngör Uras'ın Tarih'inden aldığım insan hallerine de şaşırdım; Cumhuriyet'in bu kadar başarılı olduğunu düşünmemiştim. Müthiş ahlaklı, çok ilkeliler, modernler; güzel ve Menderes Dönemi'ne "karşı-devrim" teşhislerine hep itiraz ettiğim için de memnun oldum ve sonra gördük, hep bozmak istediler. Kitaplarımda bozma tarihini, hep "1966" olarak düşmüştüm[96] ve bir de şunu ileri sürdüm; 1965 seçimi, bir Demirel'i çok büyük bir çoğunlukla iktidar yapmıştı ve ayrıca ve karşısında Türkiye İşçi Partisi'ni de on beş milletvekili ile Meclis'e soktu. Demirel yanına Özal'ı aldı, iktidarda ilk Nakşibendi oldu, "light-Erdoğan" ya da "proto-Erdoğan" demek durumundayız; "iki bozucu bir oldular" doğrusudur. Sonra "15/16 Haziran 1970" ile karşılaştılar; proletarya iki gün İstanbul'u kontrolü altına almıştı ve sonra bazı sendikacılar geri verdiler. Bundan sonrası, 12 Mart 1971 net tarihtir: İç savaşı şiddetlendirdiler; Demirel'in "Milliyetçi Cephe Hükümetleri" ile, 1975, sınırsızlığı denediler. Ve hep bozguncu aradılar.

Gezi ise bir işaret ve bir haber oldu; politik çerçevede hiç abartmadım, ama büyüktür. Gördüğüm Türkler isyancı, şakacı, cinsel sorunsuzdular. Uras'ın Türkleri mi, sadece daha ciddiydiler. Ve ben Gezi'den bozguncuların, yobazizmin artık kaybettiği haberini aldım ve çıkış'ta öylece bağırdım. Bağırmayı sürdürüyorum. Bir haber'dir. Ve Hocama devam ediyorum.

***

Güngör Hocam, mühendis olmayı düşünüyormuş, vazgeçmiş, Mektebi Mülkiye'yi seçmiş ve çok isabetlidir, sezgisi güçlüdür. Ben

96 Süleyman Demirel'in başbakanlığı, 1965 sonudur ve demek ki başbakanlığı ile Cumhuriyet'i bozma, "yaşıt" durumdalar.

Levent Şahverdi Arşivi

de, 1952-1972 arasında Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin, dünyanın her yerinde çok iyi bir fakülte olduğunu hep söyledim ve Güngör Hocam da teyit ediyorlar. "Biz münazara ve konferans" severdik, diyor ki, Siyasal konferans ve münazaraların ocağıydılar. Bir de "pek politik" değildik, bunu söylüyor ve daha doğrusu söylediklerini böyle anlıyorum ve bana "doğru" gelmektedir. Önemlidir, tarih düşülmektedir.

***

Siyasal Bilgiler'in münazara ekibindeydim. İşim de konferans düzenlemek ve vermektir.

***

Ve 1955 yılı mezunudur; bir yıl sonra geldim, yaşayıp yazdıklarını yer yer tamamlıyorum ve yer yer karşı düşüyorum. Güngör Hocam fakültede en çok Doçent Nejat Bengül ile Aydın Yalçın'ını beğendiğini not ediyor; Nejat Hocamızı çok parlak bulurduk, matematik, yavaş yavaş iktisat disiplinine giriyordu ve Bengül bu konuda çok ileride kabul ediliyordu; nitekim 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulduğunda İktisadi Planlama Dairesi'nin başına getirilecekti, sağlığı imkan vermedi ve kısa bir zaman sonra da kaybettik. Bunun üzerine Sadun Aren düşünüldü, ancak sonraki adıyla "mit" önledi; Atilla Karaosmanoğlu'nun gelişi işte bunlardan sonradır. Uras Tarihi'nden öğrendiğimize göre hem öğrencilik yıllarında ve hem sonra, Uras ve Karaosmanoğlu, birbirine yakın oldular.

Ancak Aydın Yalçın ile de çok yakın olduğunu bilmiyordum. Aydın Hoca çok entelektüel ve çok bilgili bir izlenim veriyordu, çok açık ve çok soğukkanlıydı; parlak öğrencileri çabuk ve çok etkiliyordu. Güngör misli çok girişken ve gözü her yerde bir öğrenciyi de etkilemesi sanki kaçınılmazdır. Ama bu etkilemenin Güngör'ü de bir tür erken *Forum*'cu düzeyine kadar vardıracağını hiç bilmiyordum. Güngör Hocamız, liseden beri bir karikatürist ve bir grafikermiş; öğrenciliğinde Türkiye tarihinin bu en önemli dergilerinden birisinde, *Forum*'da, kapak dahi çiziyormuş, amatör gazeteciliğe başladığı tarih sayabiliriz. Heyecan verici buluyorum.

Forum Türkiye'de bir dönümdür; Turhan Feyzioğlu ile Aydın Yalçın ve Muammer Aksoy en önde isimlerdi ve üçü de Siyasal'da idiler. Aksoy medeni hukuk, Feyzioğlu idare hukuku, Yalçın, iktisat okutuyorlardı ve ama Yalçın sosyolojiyi de önemsiyordu, caziptir. Feyzioğlu ve Yalçın Fikir Kulübü'nü kurdular, öğrencilerle beraberdiler, Türkiye'ye "*panel discussion*" da dediğimiz "yuvarlak masa" tartışmalarını getirdiler; bilimsel ve ancak okunabilir yazıları tanıt-

Levent Şahverdi Arşivi

tılar. 1950 yıllarının ilk yarısında ülkeyi de salladılar; o kadar öyle ki, 1961 Anayasası'nın temel ilkelerinin nerede ise tamamı daha önce *Forum*'da çıkmıştılar ve sanki yazdılar.

***

Her ikisinin ancak özellikle Turhan Hoca'nın bu dönemini çok değerli ve yüksek buluyorum. Sovyet estetiğini ise burada hiç beğenmiyorum, birisi eleştirilir veya "reddedilirse", çocukluğundan başlıyorlar. Ben ise, *Forum*'u ve Forumcular'ı hep yüksekte yazıyorum.

***

Ben ve Talay, ilkokul dörtten itibaren aynı sınıflarda iki kardeştik. Ailemizin maddi durumu sarsılmıştı; aynı zamanda üniversiteye gidemeyeceğimizi düşünüyordum. Ben küçüktüm, çekildim, otel katipliği türünden işlere girdim, ama uzaktan Siyasal Bilgileri ve *Forum*'u takip ediyordum, okuyordum. Çok ilgiliydim, 1955 yıllarında Genç Demokratlar Örgütü'nün genel başkanı, "demokrat olmayan Demokrat Parti'den istifa ediyorum" demişti ve çok etkilendiğimi hatırlıyorum.[97] Göz koydum, adı Hüsamettin Cindoruk'tu ve Menderes'i reddediyordu, heyecan duymuştum ve müthiştir.

***

Fakülte'ye girince de, 1956, Taner Timur ile arkadaş olduk, hep okuduk ve hep tartıştık. Bu kadar değil; Menderes Hükümeti, *Forum*'u bozmak istediler ve Dekan Feyzioğlu'nu görevinden aldılar. Şimdi filozof ve profesörümüz Taner Timur ile ilk ve büyük öğrenci eylemini başlattık; 1956 sonu, ben üniversiteye gireli bir ay olmamıştı ve kovulduk. Hüsamettin Cindoruk o sırada Hürriyet Partisi'nin il başkanıydı ve bütün köyleri geziyordu, bana "Yalçın, köylüler, talebe neden isyan etti diye soruyorlar,"[98] demişti; yaptığımız bir ilk iştir. Aydın gençlik idik ve ilk işimiz bir isyan'dır. Öyle ad koyınuşlar.

---

97 Ankara'ya gelir gelmez buldum, genç bir avukattı; kardeşi ve arkadaşım Şadi, beni Konya Sokak'ta bürosuna götürdüler. Hissettirmeden öğrencisi oldum; yine Hüsamettin Cindoruk'tan söz ediyorum. Çok parlak bir hukukçu, müthiş bir politikacı, büyük bir hatip idi; tesadüf, Abant'ta aynı yerde dağ evimiz vardı, görürdüm, "Üstadım" derdim, çok mahviyetkârdır, hep "estağfurullah" diyordu. Ne yazık, artık dağ evine gelmiyorlar.

98 Taner Timur, *Bugünden Geçmişe Geçmişten Bugüne* adlı pek güzel kitabında, o günler ve bir de benim için şunları yazıyor: "Yalçın Küçük Fakülte'ye o yıl girmişti, giriş sınavlarını birincilikle kazanmıştı. Bunun dışında zekası ve hırsıyla hemen dikkati çeken bir kişiliği vardı. Üstelik Fakülte'ye, siyasal konularda benden çok daha hazırlıklı olarak girmişti. Çok çabuk arkadaş olduk. O, daha Fakülte'ye gitmeden siyasal dergileri ve bu arada *Forum*'u okuyormuş, bu yüzden Mülkiye geleneğinde önemli bir yeri olan kıdem farkı, aramızda geçerli değildi."
Taner Timur, *Bugünden Geçmişe Geçmişten Bugüne*, İstanbul/ Tüyap, 2013, s. 37.
Mülkiye'de ve o yıllar, ülkede, üniversiteye birinci giriş çok önemliydi ve Taner Hocam da 1954 girişinde birincidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Hüsamettin Cindoruk'un 1955 yılı sonunda kurulan Hürriyet Partisi'nde il başkanı olmasından çok yararlandım. Fikir Kulübü'nün önce Taner ile beraber yöneticisi ve sonra başkanı olmuştum ve Hürriyet Partisi'nin Tuna Caddesi il başkanlığında ve bazen de Sümer Sokak'taki genel merkezinde seminerler düzenliyorduk. Aydın Yalçın ve Şerif Mardin'den ayrı ayrı sosyalizmi anlatmalarını istedim; çok merak ediyorduk, bilmiyorduk, ancak her ikisinin de pek bilmediklerini bilecek kadar biliyorduk. Çok şaşırmıştım, Mardin ve Yalçın "bilmiyorlar" ve anlamadığını hatırlıyorum.

Taner ile Aydın Yalçın'a ve ben bu arada Turhan Feyzioğlu'na çok yakındık; Yalçın'ın, Saraçoğlu mahallesinde evine gidiyorduk. Eşi Nilüfer Yalçın dışarda olduğu için gece geç saatlere kadar konuşuyorduk. Aydın Bey, iki yıl Columbia Üniversitesi'ne gitmişti ve mektuplarını alıyordum. Mektuplarında beni çok övüyordu, çocuktum, hoşuma gitmiyor değildi, ama bir de Arthur Koestler'e benzetiyordu ki iyi bir yazardı ama anti-komünist olduğunu biliyordum ve rahatsız olduğum kesindir.

***

Avşar/Türkmen Dizesi

OSMANLI'YA ÖFKE

Şalvarı şaltak Osmanlı
Eğeri kaltak Osmanlı
Ekende yok, dikende yok
Yemede ortak Osmanlı

***

Babam, "Akkoyunlu" soyadını taşıyanlar için "akrabamız" derdi, Uzun Hasan'ı severdi, Osmanlı'yı sevmezdi; Toroslar'ın üstündeki Abacılı[99] Köyü'ne "bizim" derdik. Küçük Efendi'nin köydeki

99 Abacılar, Abacılı (Abacılu), Türkmen Taifesinden, Adana Eyaleti, Kars-ı Zülkadiriye Kazası, (Maraş Sancağı), Payas Kazası (Halep Sancağı)....
Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İstanbul, 1979, s. 173.
Hep görünen Nato'nun radarının konduğu "Daz" Tepesi, bizim Abacılı'nın yaylasıdır. Abacılı'nın arkası Suriye'dir. Akrabalarımızın yarısı 1920'li yıllarda "Kemal gelecek,

Levent Şahverdi Arşivi

köy-konağı en tepedeydi, varlıklı ve herhalde ağaydı. Babam köyünü yobaz bulurdu ve hiç gitmezdi, Osmanlı'yı olumlu şekilde andığını hatırlamıyorum; çok laik ve çok Atatürkçü idi ve annemin de fazla Türkçü olduğunu not etmiştim. Ve burada çok kısa tuttuğumu ayrıca belirtmek istiyorum. Bunu da Güngör Hocam için kaydediyorum, Osmanlı'ya uzak, Atatürk'e çok yakın Türkmen ve Çerkez aileler vardı, bilmek durumundayız.

***

Güngör Hocam, Ankara'da çok özel olan ve Cumhuriyet yüksek memurlarının çocukları için kurulmuş kolejden mezundu. Dile yetenekli olduğundan şüphe edemeyiz ve en yüksek görevler önünde olmalıdır, kuşku duymuyorum. Yavuz Abadan Hocamız, bize "memur doğarken amir olursunuz" derdi; neden küçük memur ve küçük esnaf için kurulmuş bir yer olan Halk Bankası'na girdiler, kafam bu mühim soruyla meşgul iken yazdıklarımı yazmış oldum.[100] Benim işaretim, bir soruya cevap içindir; soruları bırakmayan bir kafam var.

Bir yerde, "babam, 1947-48 senesinde Halk Bankası'na girdi," diyor ve bir yerde de biraz başka anlamda olsa da, "babam gidiyor, ben de gidiyorum", bunu eklemektedir. Öyle sanıyorum, tercihini jüstifiye etmek istiyor ve şunları aktarıyorum: "Türk Ekonomi Kurumu, Atatürk tarafından İstanbul'da kurulmuş, sonra Ankara'ya taşınmıştı. Türk Ekonomi Kurumu'nda, Asım Süreyya İloğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Süleyman Vaner ile görüşebiliyordum. Çok şanslıydım." Kutluyorum, ancak, çok inandırıcı bulamıyorum.

***

şapka giydirecek," dediler ve Suriye'ye gittiler, o zamanlar biz Halep'in limanıydık. Şam'da büyük bir "Abacılı" köyü oldular, gittim ve gördüm. Yoksullar, Türkçe'yi zor konuşuyorlar.
Babam, bana, "yobaz" sözcüğünü de öğretti, köylülerine yobaz derler.
Sabuni'ler ise "anne tarafından" akrabamızlar; Çerkez asıllılar, çok zenginler ve Suriye'nin "Koç Ailesi" diyorlar.

100 Murat Belge'nin babası, Yassı Ada'ya gönderilmişti ve ben, Oğul Belge'nin TİP'e dahi Cumhuriyet'i yıkacağını tahmin ve umut ederek girdiğini hep düşünüyorum. Olmadı ve Cumhuriyet'e karşı her fitne'yi sevdiler ve akil dahi olduğunu biliyoruz. Ahmet Altan'ın babası da Cumhuriyet'te hapse atıldı, Çetin Altan solculuğa bağlandığı için Oğul Altan'lar sola yaklaşamadılar. Cumhuriyet'ten intikamı için "küfür" yazdılar ve roman saydılar. *Küfür Romanları* boy ölçüsüdürler. *Şebeke* ise Orhan Pamuk'u içermektedir.
Aydın Doğan üçünün de hamisidir. Şebeke'nin basın sözcüsüdür.
Bu konularda daha çok yazma hazırlığım var ve şimdilik yeterlidir.

Levent Şahverdi Arşivi

ANADOLU DEVRİMİ'DEN KOVULANLAR: NAZIM'IN MACERASI VE GÜNGÖR'ÜN BABASI

Güngör Uras'tan aldığım belgesel çalışmalardan birisi de Doktor Mesud Aydın'a ait idi. "Milli Mücadele" zamanında, Ankara tarafından, İstanbul'da kurulan gizli gruplarla ilgilidir ve bu gizli grupların istihbarat sağladıklarını ve Ankara'ya geçmek isteyenlere belgeler düzenlediklerini öğreniyoruz. Doktor Aydın, sevkiyatı üçe ayırıyor: bir, İstanbul'daki teşkilatların göndermek istedikleri, iki, kendileri gelmek isteyenler ve üç, Ankara tarafından istenenler; yalnız bu bilgiler ve çalışma ile Mülazim Halit Beşiktaş'ın bir ilgisini kuramıyoruz. Çünkü Ankara'ya, Milli Mücadele başlamadan çıkıp gelmiş olduğunu biliyoruz. O halde başka mücadeleler de varlar.

Ancak çalışma yine de yararlıdır; çünkü, çok çeşitli nedenlerle İstanbul'da sıkışmış olan ve tek çare olarak Ankara'ya geçmek isteyenler mevcutturlar. İkincisi, İstanbul'dan çıkanlar, nerede ise her aşamada kontrol ediliyorlar. Şüphe varsa, geri gönderiliyorlar; Kastamonu'da idam edilenler olmuştur. Ayrıca Ankara'da ve her aşamada denetim olduğunu biliyoruz; Mısır'dan heyecanla gelen birisinin "casus" olduğuna karar verilerek idam edildiği ise tarihimizde yazılıdır ve sonradan da tartışıldığını biliyoruz.

Mülazim Halit Beşiktaş'ın neden ve ne zaman geri gönderildiğini bilmiyoruz. Bu arada, geri gönderilirken ordudan tard edildiği hakkında malumatımız var, ancak ne zaman ve Ankara ya da İstanbul tarafından mı, bunları bilemiyoruz. Burada benim sunduğum açıklık şudur; kovulanlar sanıldığından fazladır ve Kurtuluş Mücadelesi'ne katılabilecekler konusunda Ankara çok dikkatli ve temkinli davranıyordu. Doğru, mücadeleden kaçanlar vardı, İstiklal Mahkemeleri bunları cezalandırmak için de kurulmuştu; yalnız, Ankara'nın kadro açısından sıkıntıda olduğunu söyleyemeyiz. Zaferden emin bir haldedirler.

Levent Şahverdi Arşivi

Nazım Hikmet'in Mücadele'ye katılmak istemesine hiç şaşırmayız, çok heyecanlıdır, halkçıdır ve 1848 yılında Avrupa'da Burjuva Demokratik Devrim'de yenik düşmüş ve Türkiye'ye iltica etmiş, Yahudi kökenli ve asil bir subayın soyundan gelmektedir. Büyük dedesi Türkiye'de paşa olmuş ve Türk dili üzerinde ilk kitabı da yazmıştır; bir yakını da, Ali Fuat Paşa, Kurtuluş Mücadelesi'nin en önde gelen komutanlarından birisidir. O halde genç şairin, Ankara için yola çıkmasını son derece normal sayıyoruz. Daha sonraki tarihten baktığımızda da Nazım Hikmet'e pek yakıştırıyoruz.

***

Elimizde çok güzel bir kitap var: "Va-Nu" olarak da bildiğimiz Vala Nureddin'in *Bu Dünya'dan Nazım Geçti* kitabıdır; ben, Nazım hakkında yazılmış en güzel kitap kabul ediyorum. Nazım'ı bir çocuk olarak anlatmış olsa da çok gerçekçidir; bunda, Vala'nın, Nazım'ın en iyi arkadaşı olmasının rolünü teşhis edebiliriz ve öyle düşünüyorum. Ve dört arkadaşın İnebolu'ya ulaştıkları zamandan başlıyorum. İnebolu, bekleme yeri ve her türlü soruşturma ve sorgu burada yapılmaktadır.

Vala, kitabında, iki arkadaşın adlarını vermiyor, (F) ve (Y) harflerini buluyoruz. Ve dördü bir polis karakolundadırlar, her yerlerine bakıyorlar. Anlaşılan (Y) sinirlenmiş ve ağzından, "pabuçlarımızın içine de bakın bari" cümleciği çıkıyor ve polis, "çıkart pabuçlarını, çıkart çoraplarını" emriyle karşılık veriyor.(*) Neden böyle yapıyorlar ve bunun da karşılığı, "Ankara'dan öyle emir" geldiğidir. Ve biz, bu iki gencin de şair olduklarını öğreniyoruz.

İkisi de idam edilmiyorlar ve sadece geri gönderiliyorlar. İkisinin de geri gönderilmelerinin nedeni "seciyesiz" olmalarıdır; birisi *Alemdar* gazetesinde çalıştığı ve diğeri Damat Ferit'ten madalya aldığı için seciyesizdirler. *As simple as that.*

***

Nazım Hikmet ile Vala Nurettin'i, yeteri ölçüde beklettikten sonra Ankara'ya davet ediyorlar. Ankara'yı ayrıca yazmak istemiyorum ve Va-Nu'nun kitabında var. Yalnız, belki de edebiyat tarihi açı-

Levent Şahverdi Arşivi

sından önemli, kapalı kalan iki noktayı açmak istiyorum.

***

MAVİ GÖZLÜ DEV VE MİNNACIK KADIN

O mavi gözlü bir devdi
Minnacık bir kadın sevdi
Kadının hayali minnacık bir evdi,
bahçesinde ebruli
hanımeli
açan bir ev.

***

Va-Nu "Nt" şeklinde işaret ediyor, Nazım Hikmet'in gençlik ve büyük aşkı Nüzhet Hanım'dır. İttihatçı ve Taninci Muhittin'in yakınıydı ve önce Tiflis'e gittiler ve sonra Moskova'da buluştular.

***

SALKIMSÖĞÜT

Akıyordu su
gösterip aynasında söğüt ağaçlarını
salkımsöğütler yıkıyordu suda saçlarını
yanan yalın kılıçları çarparak söğütlere
koşuyordu kızıl atlılar güneşin battığı yere!
Birden
bire kuş gibi
vurulmuş gibi
kanadından
yaralı bir atlı yuvarlandı atından!
Bağırmadı,
gidenleri geri çağırmadı,
baktı yalnız dolu gözlerle
uzaklaşan atların pırıldayan nallarına!

Levent Şahverdi Arşivi

Ah ne yazık!
Ne yazık ki ona
dörtnala giden atların köpüklü boynuna bir
daha yatmayacak,
beyaz orduların ardında kılıç oynatmayacak!

***

Burada, "ne yazık ki ona", Vala Nureddin'dir ve Nazım'ım en yakın arkadaşı ve çok sevmektedir. "Bağırmadı/gidenleri geri çağırmadı", Vala'yı tarif etmektedir. Hep öyle, Va-Nu dönmektedir ve Nazım çok üzülmektedir, artık beyaz orduların arkasında kılıç oynatamayacaktır. Zafere koşuyor ve yanında arkadaşı yoktur ve yanıyor; bir zafer marşı değil ve hüzün doludur. Yalnız, uzun hapislikten sonra buluşuyorlar, pek arkadaştırlar.

***

Nazım ve Va-Nu, Ankara'daki turistik günlerden sonra çıkartılıyorlar, doğrusu, "kovuluyorlar", hepsi budur. Yazgısı, Mülazim Halit Bey'inkini andırmaktadır. Yazdığım işte budur.

***

Bolşevik Devrim, önce, Londra'yı fazla telaşlandırmadı; tabii, Türkleri cezalandırmak ve tabir uygunsa biraz dövmek istediler. Yunanilerin İzmir'e çıkartılmaları bu maksatladır. Rusya'da da iç savaşa ve beyaz ordulara pek güvendiler ve pek yanıldılar. Ve 1921 Mart'ında anlaşma yollarını da aradılar, diyebiliyoruz. Ankara'nın Moskova ile yakınlaşma tarihine denk düşüyor. Moskova'ya yaklaşırken, içerdeki sol ve/veya sosyalizan örgüt ile güçleri temizlediler; Çerkez Ethem ile Mustafa Suphi ilk akla gelenlerdir.(**) Suphi öldürüldü ve Ethem uzaklaştılar.

Bu tarihten itibaren Londra'nın kaygısı, Sovyetler'in Güney'e inmesini önlemektir. Bir tür tampon peşindedirler.

***

Bu arada not, ben, bende bir Çerkez kökeninin iması dahi yokken, ben yüzde yüz Türk iken, Çer-

Levent Şahverdi Arşivi

kez Ethem'in hiç hain olmadığını çıkardım ve yazdım. Bana küfürler ettiler ve sonra hep kabul ettiler. Çerkez, Kurtuluş Hareketimiz'in talihsiz kahramanlarındandır. Kurtuluş'a bir tek kurşun sıkmamıştır.

***

Mustafa Kemal, Londra'nın nabzını eline almıştır ve Kürtler de Sevr havasından uzaklaştılar. Kemal ve Kazım Paşalar, politikayı güzel çizdiler ve oynadılar.

***

Mücadele'nin kadro ve mühimmat sıkıntısı olmadığını kabul edebiliriz.

Misak-ı Milli sınırlarını, Osmanlı kadroları çizdiler. Kemalistler, kabul edilebilir ölçülerde tuttular ve emperyalistleri zorlamadılar. Eleştirmiyorum; Hegel ve Marx, bizi, gerçekleşenin akıllıca olduğunu düşünmeye alıştırdılar. Ve Kürtler ve Çerkezler de, seve seve Türkler'le birlikte oldular. Bizimledirler.

Bu, tarihtir.

.....

(*) Vala Nurettin, *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, İstanbul, 1965, s. 59.

(**) Düzce doğumlu Güngör Uras, Kurtuluş Savaşı'ndaki en tehlikeli ve büyük isyan için, Düzce İsyanı, "Çerkez Ethem kuvvetleri, 26 Mayıs 1920 tarihinde Düzce'ye girmiş, ayaklanmayı çıkaranları ve yönetenleri asmış, böylece Düzce İsyanı bastırılmış" demektedir.

Güngör Uras, *Güngör Uras Kitabı*, İstanbul, 2012, s. 21.

Kurtuluş Mücadelesi'nde ihtilafa düşenler, içlerinde ülkeyi terk edenler, pek büyük bir çoğunlukla, sessiz kaldılar. Anılarını yazsalar da, saklıyorlar; Rıza Nur türü, yayınlanması için çok uzun süre koyanlar vardır. "Bize ve ailemize kötü oldu, ancak ülke için çok çok iyidir"; ya söylediler ya da içlerinden geçirdiler. Cumhuriyet'e bağlılık budur.

***

İstatistikçi bir yanım var, matematik, istatistik ve ekonometriye de merak salmıştım, bu "burjuva" iktisadının, Yale'de de okudum, ahmaklar için olduğunu keşfetmemden sonraya denk geliyor; meslekte kalma yollarını arıyordum. Uzun Vadeli Planlar'da çok yeni teknikler denedik; iş yaptık ve model yaptık, buradan bana, gözlerimin istatistik'e çok eğilimli olması kaldı. Ne okursam ve ne görür-

Levent Şahverdi Arşivi

sem, istemeden de istatistik yapıyorum. Uras'ın nerede ise yedi yüz sayfalık Tarih'ini, birkaç kez ele aldım, şunları çıkarmış durumdayım: bir, Bütün kızlara "güzel" demektedir ve hepsiyle yakın olmaktadır. Bir yerde de "kızlara erkeklerden daha yakınım" türü sözü var. Güzel, Nuran Hanım hariç, önce, Uzun Vadeli Planlar'da birlikte çalışmıştık, bir tam evliliği, bir de eksik evliliği var. Buradayız.

İlk evliliği Evliyazade Özdemir'in kızıyladır, Evliyazade'ler İzmir'de çok önemli bir ailedir,[101] Menderes'ler bu ailedendirler; Özdemir serüvenciydi, gelin hanım, Dame de Sion'dan[102] ve bir sarışın güzeliydi, çok genç olduğunu anlıyoruz. Evlilik, Adnan Bey'in idam edildiği zamana denk düşüyor; Güngör, bir şekilde asiller arasına adım atıyor ve çok kısa sürmüş olduğu, Tarihi'nde yazılıdır.

İkincisine gelince, Güngör Hocam, "Teberruz'a aşık olmadım, vuruldum" şeklinde not düşüyor ve "esmer, Türk-Hint karışımı, zarif bir kız" böyle devam etmektedir. Her yüksek tabakadan Hintli kız misli Cambridge'den, tabii Oxford'dan da olabiliyor ve Uras Tarihi'nde, hakkında "efsane" sıfatı da geçmektedir. Ben bu efsane'nin Türkiye'de nasıl bilindiği ve yayıldığı hakkında bir görüşe sahip değilim; burayı atlıyoruz, ama yayılmıştır.

Biz de bu arada, Uras'ın Devlet Planlama Teşkilatı Dönemi'ne, bu yedinci bölümdür, geliyoruz. Bu, Güngör'ün Halk Bankası'na girmek hatasını düzeltmesi anlamına da gelmektedir. Planlama, bir okuldu; devlet yönetiminde bir disiplin ve yeni yoldu, diyebiliriz. Abartmadan söyleyebilirim, dünyada da pek benzeri yoktu; planlamadan geçenlerin hepsi, ilk yıllarından söz ediyorum, dünyanın her yerinde işe çağrıldılar. Bütün gelişmemiş ülkelere dağılarak "devlet" öğrettiler. Güngör bir şekilde devamdır ve yalnız *sui generis* de diyebiliriz. Nitekim Güngör "Ankara'daki birikimlerimi İstanbul'da satarak bir fark yarattım" demektedir ki hem işine ve hem de farkına işaret etmektedir. Devleti yönetenlere öğretmen oldular. Bu şekilde başlıyorum.

***

Tüsiad'a genel sekreter olmasını önerdiler. Bir esnaf kuruluşuydu, bir kurum'a çevirdiler.

Belki Güngör'ün anlatmak istediğinden de daha fazla doğrudur; oligarşi'ye hoca olmuştur. Ben bazen kendime, büyük bir tevazuu ile, hâce-i evvel, "ilk öğretmen" diyorum; bu sözcük Ahmet Mithat

101 Enis Berberoğlu bana Soner Yalçın'ın "Evliyazede Ailesi" için yayıneviyle anlaştığını ve sonra benimle, Yalçın Küçük, görüştükten sonra isimbilime geçtiğini anlatmıştı ve farklı görüşleri var. Bu ailenin Sabetayist olmaları ihtimali var.

102 Sevin Zorlu, Sevil Avcıoğlu, Nazlı Ilıcak aynı sınıftandır.

Levent Şahverdi Arşivi

Efendi için bulunmuştu, hâce-evvel olmayı kabul ediyorum. Güngör de Türk oligarşisi'nin hâce-evvel'idir; Vehbi Koç, Vitali Hakko, ikisini sayıyorum, Güngör Hocamın rahle-i tedrisinden geçtiler. Olumsuz bakmıyorum. 1974 tarihide başlayıp, 1980 senesinde bittiğini söyleyebiliriz.

***

Boştular. Güngör'e muhtaçtılar. Geç Osmanlı döneminde Paşalar çocuklarına Avrupa'dan mürebbiye getirirlerdi; Güngör, Koç'un ve Hakko'nun, diğerlerinin, bir gecikmiş mürebbiidir.

***

Tüsiad'ın genel sekreterliğini önerdiler, o zamana kadar tüsiad bir esnaf kuruluşuydu ve bir kurum'a çevirdiler. Bir "parti" olduğu dönemdir.

Abdi İpekçi öldürüldü, *Milliyet* gazete idi ve *Hürriyet* gazete değildi; Parti'nin *Milliyet*'i seçtiğini anlıyoruz ve doğru bir seçimdir. Güngör Uras'ın, tüsiad'dan ayrıldığı bir zamanda iki kez *Milliyet*'in başına geçmesinin teklif edildiğini Tarih'inden okuyoruz. Çok hızlı satışlar oldu ve Güngör Uras çok hızlı bir şekilde *Milliyet*'in Genel Yayın Müdürlüğü'nden çekildiler. Peki neden, yazdıkları pek ikna edici değildir, ancak çekilmesini ikna edici buluyorum.

Bir, Abdi İpekçi'nin el değiştirmeye karşı çıkmış olduğu düşüncesi, benim açımdan, yüksek ihtimaldir. İki, katledilmesi, satışını hızlandırmıştır. Üç, ne *Milliyet*'in ve ne de sonra *Hürriyet*'in Aydın Doğan'ın olduğuna hiç inanmadım ve inanmıyorum. Biraz hissesi olabilir, ama sadece bir vekilharçtır. Kişisel hareket alanı pek dardır. Buraya gelmiş durumdayız.

Güngör Uras, kitabında bu ve benzeri teorileri reddetmeye özen göstermektedir. Ama ben, gazete yöneticiliğini reddetmesinin çok isabetli olduğu görüşümü sürdürüyorum. Reddederken, "burada benim alanım yoktur," diyor ki, sözcüklerini anladığım şekle çevirdim, çok doğrudur. Aydın Doğan'ın ise hiç yoktur. Bir maslahatgüzar'dır.

***

Güngör Dostum, Planlama'ya girmesiyle sonuçlanan sınavını, "Planlama Uzmanı" oluyordu, anlatırken, ve epigraf formunda, "Anlattım.. Anlatım.." şeklinde bir geçiş yapıyordu. Ve "artık, 'tamam çıkınız' demelerini bekliyorum," diyerek bizi heyecanlandırıyordu. Bundan sonrası şöyledir: "O sırada beklemediğim bir şey oldu. Heyetin bir azası, 'Sayın Uras, Teberruz Hanım'a nerede ve

Levent Şahverdi Arşivi

nasıl rastladınız,' dedi. Ben biraz şaşırdım, ama kendimi çabuk toparladım. Ve ondan sonraki yaklaşık bir buçuk saat, tüm imtihan heyeti Madras maceralarımı teferruatıyla öğrendi..."[103] İmtihan heyeti, Güngör Uras'ı başarılı bulmuşlar. Artık Devlet Planlama Teşkilatı'nda bihakkın uzmandırlar.

***

Planlama'ya kuruluşunda girdim, Siyasal'da kariyer sahibi olmak istiyordum, pek istemiyorlardı; Sadun Aren bir gün, "Planlama Teşkilatı kuruluyor, ben de İktisadi Planlama Dairesi başkanı oluyorum, gel, orada birlikte çalışalım," dediler. Sonradan adı "mit" olan daire, Sadun Aren'i komünist saydı, başkan yapmadı ve ben ilk sınavda plancı oldum, "kurucu plancıyız." Ancak ilk ve büyük plancılar beni önemli işlerden uzak tuttular, "adım büyüktü", öğrenciliğimde çok aktiftim, pek istemezler, anlıyordum. Merkezi olmayan ufak tefek işlerim vardı, ancak benim bir de her işimi önemli yapma halim vardı ki uygunsuz oluyordu. Yalnız, "Plan" Başbakan İsmet Paşa'nın başkanlığında, Yüksek Planlama Kurulu'nda tartışılırken hiç işim yoktu, odamızdaydık.

Müsteşarımız Osman Nuri Torun idi, Başbakan İsmet Paşa, bir gün Müsteşarımız'a, "ohh, Osman Bey, *Öncü*'nün başyazıları, ehh burada mı yazılıyor", bunu sormuş, Müşerref Hekimoğlu'nun gazetesidir ve sola yakındı. Osman Bey, tabii reddetmiş ve tabii bilmemektedir. Halbuki ki, odalarımız Aslan Başer Kafaoğlu'nunki ile yan yana idi, Meclis'in ön tarafındaydık, altımızda Sıkıyönetim Komutanlığı bulunuyordu; ya ben yazıyordum, Aslan Başer düzeltiyordu ve ya da tersidir; gazeteyi başyazısız bırakmıyorduk. Halkımızın plan bilgisini artırıyorduk ve böylece bir de kendimize iş bulmuş oluyorduk.

Güngör Uras, Memduh Aytür için "atak müsteşardı," demektedir. Aytür, Uzun Vadeli Planlar Şubesi'nin başına tayin edildi, çok çalıştık ve çok iyi işler yapıyorduk. Ancak Aytür, bana pek güveniyordu; bir gün söyledi, mit'ten gelmişler, "bu komünisti yapma demişler"; Aytür deneyimli bir yöneticiydi, "peki," demişler, "lütfen yazısını getirin" ve tabii getirmemişler. Hikmet ile, tabii arkadaşlarımızla, Hikmet Çetin sınıf arkadaşımdı, çok iyi işler yapıyorduk; herkes bizimle çalışmak istiyordu ve özellikle hakkıyla terfi etmek isteyenler gelmek istiyordu. Bir çok şey öğreniyor ve uzmanlaşıyorlardı. İkincisi ben, bürokratik söyleyişle, "dişli" sayılıyordum. Uzman yardımcılığı ya da uzmanlık sınavına giren bizim arkadaşların kazanmaması ya da hakkının yenmesi imkansızdır. Sonra Güngör Hocam ile evlenen Nuran Hanım'ın bize katılması böyle oldu. Kendisini, ağırbaşlı, pek uyumlu ve çalışkan bir arkadaşımız olarak tanıyorum.

103 Güngör Uras, *Güngör Uras Kitabı*, s. 139.

Levent Şahverdi Arşivi

O zamanki müsteşarlar bir tuhaf ya da "harika" idiler. 1965 seçimleri yaklaşıyordu, Müsteşar Memduh Bey çağırdılar, "Yalçın ben ne yapacağım," diyordu; kime oy verecek, sorunu budur. "Tip'e oy vermek istiyorum, kimseyi tanımıyorum, bir Sadun'u tanıyorum, pek de güvenmiyorum," diyordu. Sadun Aren, ahlak açısından ve kişisel bakımdan çok sevilir; iktisat bilgisine ve çalışma hızına çok güvenmiyordu ve sorunu budur, ne yaptı, bilmiyorum. Tabii solcu değildi, amma ülkede böyle müsteşarlar da vardı; ülkeydik.

Seçim oldu, Süleyman Bey başbakanımızdır ve Turgut Özal'ı müsteşar yapacağından ben kuşku duymuyorum. Turgut Bey'i yanında getirdi, biz pek bilgisiz ve garip bir adam olarak tanıdık. Birlikte çalışmayı hiç düşünmeyiz; Memduh Bey, beni çağırdılar. Ne yaparlar, bunu sordu; kibarca, ama net olarak "atarlar" dedim. Politikayı ve bunları biliyordum. Aradan geçen zamanda yer değiştirmiştik; Planlama, Başbakanlık'ın üstündeydi, Başbakan Demirel çıkmışlar ve müsteşarı ile konuşmuşlar. Gider gitmez, Memduh Bey beni çağırdı yüzü gözü gülüyordu, "Yalçın, işleri konuştuk, Memduh Bey seninle çalışmaya devam edeceğiz, dediler," dediler. Bunları söylerken, Demirel'in gözlerinin yaşlı olduğunu da ekledi. Aytür için sevindim, tabii benim için de iyiydi, bir yerlere giderdim, böylece zaman kazanmış oluyordum.

Tabii bir açıdan da canım sıkıldı, o zaman da tahminlerim doğru çıkıyordu ve bu yüzden bana güveni sürdürüyorlar. Yanlış çıkmıştım ve işte tam bunları düşünürken Memduh Bey yeniden çağırdılar. Aşağıdan gelen kağıdı uzattılar. Demirel imzalamıştı, Müsteşar Aytür'ün işine son veriyordu.[104] Hepsi budur.

Başbakanlık'tan 1966 tarihinde ve *Cumhuriyet* gazetesinden 1976 tarihinde kaçtım. "Kaçtım" sözcüğünü bilerek kullanıyorum; çok kovulurum ve çok kaçarım. Kaçmak, bir kısmı, kovulmayı öncelemektir. Kaçmamak, ise boğulmaktır. Camus de boğulacak olmuş, Amerika'da duramamış, ben de durmadım. Kalabilirdim, ama kendimi biliyordum, çalışkandım, bir süre sonra Amerika'da "iyi düzeyde" bir iktisat profesörü olurdum ve "mutlak" diyordum. Bu ise kendim olmaktan çıkmaktır, kaçmak tek çaredir.

Cumhuriyet'ten ayrıldığım sıralarda Hasan Cemal arkadaşımdı, öyle düşünmüyordum, yalnız yıllar sonra, düşünme formülasyonumu değiştirdim, "kalırsam bir Hasan Cemal olurum" ve bu düşünce beni titretiyordu. Ancak hem istemiyorlar ve hem de Ecevit ile birlikte hızla sağa kayıyorlardı, 1975 yılındaydık; ısrara dayanamadım,

104 "Memduh Aytür, müthiş bir bürokrat idi. Bir fikri satın aldı mı artık o fikir onun olur, uygulamaya dönüştürmek, gerçekleştirmek için büyük çaba gösterirdi." Güngör Uras, *Bak, Ben Sana Anlatayım: Olaylarla Alaylar*, Doğan Kitap, 2010, s. 55.

Levent Şahverdi Arşivi

kaldım. Sürdürmek istiyorum.

Ben hep modellerle, kavramlarla, paradigmalarla düşünüyordum; bütün sağcılar, *Cumhuriyet*'ten çıktılar. Bir makinadır, soldan alır ve sağa verir; sağa kayamayanlar ölürler. Ben ise ölmedim ve benden nefret ederler. İlhan Selçuk'un "*never again*" dediğini biliyoruz, "bir daha bir marksist mi, asla", beni kast ediyordu, amma, ben "marksist" miyim, çok da bilmiyordum; iyi aydınımızdır ve iyi iş yapmıştır. Ancak bunu da söylemiştir. Her yeni yayıncıma, "bakın benden söz edeceği düşüncesiyle *Cumhuriyet*'e ilan vermeyin," diyordum, "söz etmezler" ve benden nefret ederler. Peki ben mi, "ben varım", hiç önemsemiyorum. Ayrıca her *Cumhuriyet*'çi ile karşılaştığım zaman, beni ne kadar sevdiklerini de görüyorum. Özel olarak pek severler, "resmen" çok nefret ederler, halimiz işte budur. Ben de "resmen" olanı pek önemsemiyorum.

Haşim Akman'ın, "Türkiye'de günlük gazetelerde, iktisat sayfaları ve 'yorum' köşe yazıları Yalçın Küçük ile mi başladı" sorusu var; evet, öyle olmuştur. Ben, kendime şu kuralı bulmuştum, her yazımı ve sayfanın tümünü, hem bir simitçi okuyacak ve hem de Gülten Kazgan Hocamız, tabii bir kısmı Hocamıza çok banal ve simitçiye anlaşılmaz gelecektir, ancak okuyacaktır ve hep bu kurala uyguladım. O zamanlarda, *Cumhuriyet*'in tirajı 165 bin idi ve yazdığım günler ayrıca 15-20 bin artıyordu, yazı işleri müdürlerimiz Çetin Özbayrak ve Bülent Dikmener bana bildiriyorlardı ve ben ekonomi politik yazıyordum. Sayfada mutlaka ekonomi sözlük ve tarihleri, bunlarla ilgili kutular koyuyordum. Bir okuldur. İktisadı sıkıcı olmaktan çıkarıyordum; o zamana kadar, Ankara'da *Türkiye İktisat Gazetesi* ve İzmir'de *Ticaret* gazetesi vardılar. Bu ikincisi mükemmeldi, ama çok teknik ve sadece uzmanlara hitap ediyordular.

Güngör Uras, pek çok gazetede "iktisat" yazdılar, ayrıca çok çeşitli adlarla, yemek yazıları çıkardılar; hepsi çok yüksek düzeyde ve çok öğretici oldular. Ancak *Milliyet* gazetesinde "Ayşe Teyze" yazıları bambaşkadır ve benzerlerinin olabileceğini düşünemiyorum. "Ayşe Teyze" halktı; Uras, hepsinde halka hitap ediyor, fakat hiçbir yerde bayağı olmuyordu, hep bilgilidir ve hep bilgi vermektedir.

Hep adalet yanlısıdır ve bundan ayrı nedir; bu soruyu cevaplamak çok zordur ve zorluk Güngör'den kaynaklanmıyor, sözcükler işaret olmaktan çıktılar ve kavramlar bozuldular. Bir ve peki "demokrat" mı diyeceğiz, ben "ben demokrat değilim" diyorum, küfür sayıyorum ve en kibarı ile "tavşan pisliği" biliyorum. "Liberal" mi, bana göre güzeldir ve isabetlidir, ama şimdi "vatan haini" yerine de kullanabiliyoruz, ayrıca "akil adamlar" hep liberal oldular. Ben "ülkücü" sözcüğünü çok seviyorum, ama, neredeyse "katil" ile *synony-*

Levent Şahverdi Arşivi

me bir sözcüktür, bırakıyorum. Bu sözcüğü temizledikten sonra bize yapıştırmak istiyorum ki, o zaman "Güngör ülkücüdür" diyebilirim. Yakındadır ve peki ne yapacağız, en iyi ve belki de en "haklı" cevabı, Güngör Hocam vermiş durumdadır ve "ben solcu değildim ama sol çevrenin adamı olarak bilinirdim",[105] çok uygundur.

Sultanahmet Cezaevi'ndeyim, Amele Erol ve Demirtaş Ceyhun girebiliyorlardı; askeri hapishane, Yüzbaşı Fiko müdür, bizi "idare ediyorlar"; Demirtaş gelmişti, mahpusların temsilcisi Medeni de, "selam söyle" dediler. Demirtaş önce tanıyamadı, sonra "ha kuyumcu soyguncu Medeni" dedi. Benim Kürt arkadaşım, yazarmış, ek iş olarak soyguncu olmuş, mukabil selamlarını ifade etti. Ben şaşırdım, ne diyeceğim, hiçbir sözcük de hoş değil: "Soyguncu Medeni" olabilir, söyleyemem; "kuyumcu Medeni", sakıncası yoktur ama, Medeni kuyumcu değildir ve hepsini soymuş bir adamdır. Burada da "sol çevrenin adamı", söyleyemem, ayrıca her çevreye girmiş, ama kaymayı pek biliyor, hiçbirinin "adamı" olmamış, kanaatim işte budur. Öte yandan koca koca zenginlerin, "oligark" sözü yerindedir, yalnız Güngörmüş Hocamızı rencide etmek istemiyorum, bir de oligark mürebii'dir.

***

İki yazısını, karar vermeyi kolaylaştırmak üzere seçmiş bulunuyorum. Birisi, benim çok sevdiğim kitabından, *Olaylar ve Alaylar* başlıklardan birisi ve diğeri *Bak, Ben Sana Anlatayım* çok anlatıcı ve tartışmalı bir kitaptır. Diğeri, günlüklerden ve bana Güngör göndermişti; isyanı var ve "gizli" tarihimizden yanadır.

***

Güngör Uras

GÜNGÖRMÜŞ: VATAN KURTARAN ŞABAN

Akşam uyuyamadım...

Birden farkına vardım ki, saf ve bakir bir Anadolu çocuğu olarak ben "Vatan Kurtaran Şaban" rolüne soyunmuşum...

"Vatan kurtaran Şaban" rolünde bu toplumdan kopuyorum... Toplumun genel çizgisine ters bir yönde süratle ilerliyorum...

Halbuki iktidarıyla, muhalefetiyle, işçisiyle, işvereniyle, sağcısıyla, solcusuyla cümle halkımız "İdare et

105 Güngör Uras, *Güngör Uras Kitabı*, s. 75.

Levent Şahverdi Arşivi

abicim..." diyerek gününü geçiriyor.

Sadece o kadar da değil. Sinmiş durumda... Bir şeylerden korkuyor. Beni herhalde "Mülkiye'de zehirlediler". Devlette çalışırken "bilediler"... Kafam devamlı "ters" çalışıyor.

O nedenle de ne kendim mutlu olabiliyorum ne de "büyük Türk büyükleri"yle dostluklar kurabiliyorum. Kimileri yazdıklarımdan ve konuştuklarımdan rahatsız olduğu için beni sevmiyor. Yazdıklarım ve konuştuklarımın büyük Türk büyüklerini rahatsız ettiğini ve onların beni sevmediğini bilenler ise, yazdıklarımdan ve söylediklerimden hoşlansalar bile, bunu ifade etmekten çekiniyor. Benden uzak durmaya çalışıyor.

- Bana mı kalmış, memur maaşları ve işçi ücretleri daha fazla artırılamaz diye, hesaba kitaba dayalı yazı yazmak... Memur ve işçi kardeşlerimiz sömürülüyor. Milli gelirden aldıkları pay düşüyor. Hakları verilmeli, ücretlerine zam yapılmalı...

- Bana mı kalmış, işsizlik sorunundan söz etmek.

- Bana mı kalmış, tarımdaki çöküşten ve bu çöküşe dayalı göçten söz etmek.

- Bana mı kalmış, iktidar partisinin yandaşlarına kamu varlıklarını nasıl dağıttıklarını anlatmak.

- Bana mı kalmış, imar planları değişikliğiyle arazi rantının nasıl yaratıldığını açıklamak.

- Bana mı kalmış, vergi vermeyenlerin, devleti soyup köşe dönenlerin, devlete mal satıp zengin olanların, devlet hazinesini paylaşanların, mevzuat değişikliğiyle rant sağlayanların durumunu yazıp, onu bunu küstürmek? Bunlar benim vazifem mi? Ne halt ederlerse etsinler... Bravvooo adamlara... Akıllı olan köşeyi döner.

"Vatan Kurtaran Şaban" psikolojisinden kurtulmam için belki de ruhi tedavi görmem gerekecek...

Levent Şahverdi Arşivi

Belki bu tedavi sonucu bu dertten kurtulabilirim ama benim "Vatan Kurtaran Şaban" rolüne ara vermem en çok beni bu role teşvik eden okuyucularımı, dinleyicilerimi, tüm müşterilerimi üzecek...

"Yaz kardeşim yaz... Korkma... Daha cesur yaz... Bak, ben sana neler anlatacağım... Bunları da yaz... Ama sakın haaa!.. Benim adımı yazma... Bunları benden duyduğunu da kimseye söyleme..." şeklinde beni ve diğer Şaban kardeşlerimi teşvik eden okuyucularım, dinleyicilerim, müşterilerim herhalde çok üzülecek!..

.....

Güngör Uras, *Bak, Ben Sana Anlatayım: Olaylar ve Alaylar*, "Acaba ben 'Vatan Kurtaran Şaban' mıyım?", Doğan Kitap, İstanbul, 2010, ss. 12-13.

***

Herhalde Güngör Hocam, Haşim Akman ile çok çalışmışlar; "anı" değil ötesindedir ve yazılarından seçmeler ise hiç değiller. Fransızların, "*a son chevet*" dedikleri türden bir başucu kitabı da sayabiliriz; her tarih var ve barların tarihi de buradadır. İstanbul'da "önde gelen gazeteciler" ile gazetecilerin barı derken, "Tokatlıyan Oteli Barı" diyor ve "ben onu görmedim", bunu eklemektedir. Ben Kabataş'ta iken önünden geçerdim, ancak, önde gelenler diyorsak, Sirkeci'de Meserret Oteli ile başlamalıyız. Jön Türk Devrimi'nin her açıdan barı, Meserret Oteli'dir; Rahmi Koç'un eşi ve çocuklarının annesi Çiğdem, Meserret'lerdendir. Sonra pek düştü ve büyük gazetecimiz Mehmet Kemal'in her gün Cağaloğlu yokuşunu çıkarken "bir el" tavla oynadığı yer oldu. Bu nedenle olabilir, bir tür "Mehmet Kemal'in barı" diyebiliyorum.

***

Bir parantez açmak istiyorum, Güngör Hocam oligarkların ilgisini çok abartmamalıdır. Hocam tüsiad'a yerleşirken biz de Anka'yı kuruyorduk, çok çok yardımları var. *Cumhuriyet*'teki yazılarım da çok etkili oluyordu. Bunları "ben" şeklinde yazıyorum, Güngör Uras olarak da okunabilir. Nerede ise on beş günde bir yemeğe çağırıyorlardı, o sırada "Gelik" gerçekten çok güzel bir lokantaydı; bütün zenginlerimiz, on beş kadar, toplanırlardı, Sakıp Sabancı hiç kaçırmazdı, Sakıp Bey ile ben ünlü Soğukoluk'tan poker arkadaşıyız. Ayrıca Kabataş Lisesi'nden, ancak benden öncedir. Üstelik, oligarşik

Levent Şahverdi Arşivi

hanımlar sıcak ilgilerini gösteriyorlardı; peki, ben ne mi yaptım; kaçtım ve ben kaçmasını bilirim. Kaçmanın zamanını da biliyorum. *Power corrupts, absolute power absolutely corrupts*, böyle bir söz vardır; oligarşinin ilgisi de aynı ölçüde bozucudur ve hem *Cumhuriyet*'ten ve çok özenle kurduğum Anka'dan kaçışımı, Planlama'yı da eklersem, 1966 yılında tamamlamış oldum ve bunları, Güngör Hocama, Mülkiye'den itibaren yeniden başlarsa, not ediyorum.

***

Bütün büyük zenginlerle görüşüyoruz, doğrusu hepsi Güngör tertiplidir, müthiş teşekkür borcum var. Müşerref Hekimoğlu, Altan Öymen, yapıyoruz. Altan Öymen, bu tür işlerde aşırı ihmalcidir, her randevuya ya unutur ya da çok geç gelirdi ve "yetişirdi" demek uygundur. Ne yaptıysak Güngör'ün disiplini ve benim vazife düşkünlüğümle oldu; not edebiliyorum. Yalnız bir noktayı düzeltmem lazım, Güngör Hocam, benim, özellikle Nejat Eczacıbaşı'ndan etkilendiğimi yazıyorlar; güzel ama nasıl, demek durumundayım. Güngör, gördüğü bütün kızlara "güzel" diyor; Nejat Bey de uzun boylu bir İzmirli, ancak bu kadar değil, bir de güzel bir çizmesi vardı, çizmedeki mahmuzlar, çok hoşuma gitti ve acaba altın mı, hep baktım. Çizmesindeki mahmuzu beğendim, özendim. Ben büyük zenginleri birer makina olarak görüyorum ve bazılarının küçük ve güzel zevkleri olmasına şaşırdığımı ve bundan hoşlandığımı saklamıyorum.

***

Park Otel'de kalıyorduk, eski Dışişleri Bakanlığı, barı ise önündeki bir metre enindeki balkonudur. Biz, Türk sol aydınları, bar olarak kullanıyorduk. Güzel ve şunu da eklemek istiyorum, İstanbul'da Anka görüşmeleri yapıyorduk, Temren de gelmek istedi ve tabii, adresimizi "Park Oteli" olarak verdik. Biz Varan ile seyahat ederdik; Temren, sabahleyin gelmiş, Varan'ın önündeki taksiye binmiş, "Park Oteli" demeyi de ihmal etmemiş, şoför de çok iyi birisi, "buyrun" demişler, Temren binmiş, taksi kalkmış, kalktığı yerde bir dönüş yaptıktan sonra "buyrun Hanımefendi" demişler. Park Otel, Varan'ın dik karşısıdır.

***

Hocam, Vehbi Bey ile de randevu kurmuştu, ancak biz İstanbul'a geçtiğimizde Vehbi Bey yurt dışında oluyordu. Dönüşte haber verecekti ve gerçekten de haber verdiler; Altan da en sevimli haliyle odama geldi. Anka'da bir oda vardı ve bana aitti, beni haberdar ettiler. Mazeret bildirdim, Altan'a söylemedim, ancak görüşmek istemiyordum. Bir daha davet gelince, "Altan ne gereği var, sen git, yeter," dedim; Altan Öymen bana, "beni değil seni istiyor," dedi ki sonunda öyle ol-

Levent Şahverdi Arşivi

muştur. Gittim, bir sabah erken, küçük bir odada, Vehbi Bey'le baş başa oturduk, ikimiz de sabah viskisini severmişiz, ikimizde sek içermişiz, öyle yaptık. Vehbi Koç bana sadece kendisini anlattı ve olumlu etkilendim. Gittiğime memnun oldum, içtenlikle yazıyorum.

Güngör Hocam, Tarihi'nde, Pera Palas Oteli barından da söz ediyor, "pek giden olmazdı" diyor ki, ben gittiğimi hatırlıyorum. Bina pek güzel, ambiansı yoktur ve Hocam haklıdır. Ve Hocam, bunlar için "belli kesimin" barları demektedir. Anlıyorum, zenginlerin gittikleri yerlerdi, hep "kötü yerler" diyebiliriz, Türkiye'de bu ülkede "güzel olanı" sadece sol entelektüeller bilirler ve zenginler de sonradan hep bizim gittiğimiz yerlere gelirler, "güzellik" rehberleriyiz ve hep kaçarız. Ben sık sık "buraya da zenginler gelmeye başladı" derim, özellikle çocukları ve kızları, sanki kirletirler ve hep kaçtığımızı hatırlıyorum. Zenginlerimizden hep kirlendiğimi sanıyorum.

Güngör Hocam, "onların barları ise farklıydı" demektedir, "entelektüel" dese de "solcudurlar" ve solcu olmayıp de entelektüel olanı bilmiyorum. Tarih'te, bu kategori için, "Corc'un Kulisi" ki, Atlas Sineması'nda Yeni Sahne'nin nerede ise kulisidir ve pek küçüktür. Bundan sonra Papirüs ve Çiçek Bar'ı geliyor; demek ki Arif'in Çiçek Barı'na kadar sadece Papirüs vardı, güzel bir yerdi, ikinci Türkiye İşçi Partisi'nin Birinci Kongresi'nde, 1976, sanki bizim kulisimiz olmuştu ve Mehmet Kemal, Can Yücel, üçümüz oturuyorduk. Can, Yalçın Küçük'ü arıyordu ve Kurultay'a girmek istiyordu ve pek tehlikelidir. Demek, Çiçek Bar'a kadar İstanbul'da bir tek bar mevcuttu, bu tarihsel bilgiye ulaşmış oluyoruz.

Bebek Kahve, küçük bir depo idi ve sonra "Bebek Kahve" oldu. Çiçek Bar, Arif'in sanki deposuydu; Demirtaş, Erol ve Arif hep tavla oynarlardı ve beni de yanlarından ayırmazlardı ve sonra Çiçek Bar oldu. Sadece solcu, gazeteci ve sinemacı ve tiyatrocular gelirlerdi, böylece Darbe'ye, Eylül 1980 tarihine yaklaşıyoruz.

O sırada Bebek Oteli'nin terasında toplanıyorduk, bizim bar'a çok zenginlerin cici kızlarının dadanmış olmalarından rahatsız olmaya başlamıştık; 11 Eylül'de her gelen arkadaşımız bir haber getiriyordu, "Ankara'da tanklar harekete geçtiler" ya da "Ahmet Kaçmaz, Edirne'yi buldu", o gündeyiz. Tunca Yönder kendi havasındaydı; "Yalçın sen ve ben yıllar geçtikçe daha yakışıklı oluyoruz", sanki bayramdayız. Akşam dağıldık ve Rahmi Saltuk'a gittim. Sabah, sokağa çıkma yasağı kondu; sonra, telefonlar başladı, "şunu aldılar", Davutpaşa'ya götürüyorlar. Demirtaş'ı öğleden önce topladılar. Telefonlarla bir tür de sıramızı hesaplıyorduk.

***

Levent Şahverdi Arşivi

M. Barlas, Y. Çetiner, V. Koç, H. Pulur, F. Tokar, M. Pakoğlu, V. Hakko, G. Barlas, Güngör Uras, Ayakta Şef İsmail. Bebek Salı masası

"Mehmet Barlas ile Hasan Pulur, 12 Eylül sonrası, gazeteden çıkmışlar, Bebek Oteli'nin barında sohbet etmeye gitmişler. Akıllarına ben gelmişim. 'Keşke Yılmaz da burada olsaydı, ne güzel kaynatırdık' demişler."

"Üç arkadaş kafa kafaya verdik mi, sohbet bitmek bilmiyordu. Derken aramıza Güngör Uras da katıldı. Bu kare bir süre devam etti. Kimi zaman başkaları da geldi. Bir Salı günü bizimle buluşan Feyyaz Tokar bir daha aramızdan ayrılmadı. Güngör, kendisine 'Aziz Kontumuz' dedikçe, Feyyaz katıla katıla gülerdi."

"Vitali Hakko, Bebek'te komşumdu benim. Tam bir işkolikti. 'Sen de bir Salı bize katılsana, kafan dinlenir, eve öyle gidersin, eşin de memnun kalır' dedim."

"Beni kırmayıp geldi ve on beş yıl boyunca en sadık üyemiz oldu."

"Vehbi Koç da bu toplantılara sık sık gelir, hepimizi konuşturur, bir viski içip giderdi."

***

Bu paragrafları, Yılmaz Çetiner'in anılarından aldım.[106] Peki, Güngör Uras'ın Ortaköy'de iskeleye inen sokaktaki çalışma dairesine her gittiğimde, tam karşısında ve şimdi tekstilci olan yer için "Mösyö

106 Yılmaz Çetiner, *Nefes Nefese Bir Ömür*, İstanbul, 2006, s. 426.
Vitali Hakko anısından aldığım paragrafların üzerindeki fotoğraf da Çetiner'in anılarından ve s. 427.

Levent Şahverdi Arşivi

Mordo'nun Kahvesi" diyordum, bitmeyen bir özlemim vardır, anlaşılmıştır. Nedeni şu, ben Kabataş Lisesi'ndenim, yatılıydık; hafta sonu hariç dışarıya çıkamazdık, ama kolaydı. İskelenin yanında tel örgüler vardı, tabii bizim de kayıkçılarımız; Abdülaziz'in intihar ettiği sarayda okuyorduk, planlıydık, tam 25 kuruş verirdik, biner ve tel örgüleri atlatır, Ortaköy'e inerdik. Doğru Mösyö Mordo'nun kahvesine, ben bilardo, arkadaşlar pişti oynarlardı. Diğerleri de Sadıkoğlu'ların güzel kızlarını temaşa ederlerdi, İngiltere'de kuş hastaları misali, saatlerce dalarlardı. Feyyaz Tokar, iyi dalmış, bizim lisedenmiş, en büyük kızlarıyla evlenmişler. Yılmaz Çetiner'in lisesini bilmiyorum, ancak anılarından babalarının Kabataş Sultanisi'nden mezun olduğunu çıkarabildim, etkisi olmuştur, Yılmaz Çetiner de güzel bir Sadıkoğlu kızıyla yuva kuranlar arasındadır. Peki, Güngör Uras Kitabı'nın mevcut romansını artırmaya çalıştım ve umuyorum.

***

Şu notları ekleyebiliyorum ve bir, fotoğraflarını da sunuyorum, bu değerli zevatın hiçbirisini Bebek Oteli Terası'nda görmemiştim. Demek Eylül'de bizleri topladılar; yüksek zevatımız, Bebek Oteli Terası'nda toplanmaya başladılar. İki, Çetiner, notlarında "gazeteden çıkarken" demektedir, bu eskidendir. Şimdi gazeteden çıkmıyorlar;

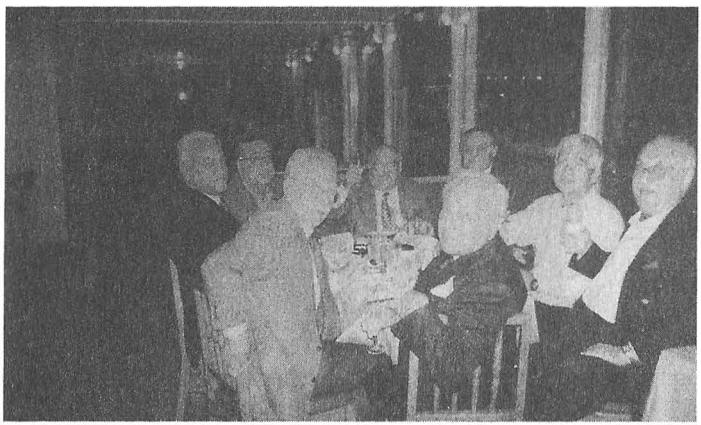
Levent Şahverdi Arşivi

çünkü artık gitmiyorlar. Oray Eğin, bir gün bana "pijamalı gazeteci oldum" demişti; bu, oligarşinin büyük gazetelerindeki büyük gazeteci anlamındadırlar. Gazeteye gitme kalkmıştır ve sadece toplantılara giderler ve Çetiner Üstad'ın çok güzel açıkladıkları üzere, pek güzel "kaynatırlar", Eylül Diktatoryası ile başlamaktadır.

***

Vitali Hakko
Hayatım Vakko

12 Eylül 1980: Sabaha Karşı

Bizim Bebek Grubu, Yılmaz Güngör, Mustafa, Hasan, Mehmet, Erdal, Gürbüz, Vitali ile... (Y.Ç.)

KETTY: "VİTALİ İHTİLAL OLDU" VİTALİ: "YATAKTAN DERİN BİR NEFES ALARAK KALKTIM"

Böylesi karanlık günlerden birinde, mimarımız Haluk Baysal, Bedri Rahmi ve gazeteci Ümit Deniz fabrikaya geldiler.

Arada bir uğrarlar, çıkar, küçük bir meyhanede öğlen rakısı içerdik.

Ama bu defa habersiz gelmişler ve yüzleri sapsarıydı.

.....

Arabadaki işçilerin Pendik'ten yürüyüşe geçtikle-

Levent Şahverdi Arşivi

rini, geçtikleri yerde katılımlar olduğunu, Jak Kamhi ile Nejat Eczacıbaşı Bey'in öldürüldüğünü duyduklarını söylediler.

Beynimden vurulmuşa döndüm.

.....

Eşimle baş başa verdik, konuşuyoruz. Bir süre için yurt dışına çıkmak. Bu bir çözüm olabilirdi, ama, doğrusu kendime yediremiyordum.

...

Buna, hem diğer iş adamlarına, hem mesai arkadaşlarıma karşı mecburdum.

***

Geceleri uykularım karabasana dönüştü.

...

Cuma akşamı, yorgunluktan erken yattım. Sabaha doğru bir telefon.

Münasebetsizin biridir diye açmıyoruz. Ama telefon ısrarlı.

Eşim Ketty, uykulu uykulu kalkıp telefona bakıyor. Sonra bana geliyor.

"Vitali, İhtilal oldu."

Doğrusu, askeri bir hükümet darbesini beklemeyen yok gibiydi.

Yataktan derin bir nefes alarak kalktım.

.....

Vitali Hakko, *Hayatım Vakko*, İstanbul, 1997, ss.185-187.

Buradaki "Vital", bizdeki "can" ya da "hayim" türü "hayat" demektir. Fransız Yahudileri kullanıyorlar. "Vitali", "hayatım" demektir.

***

Sonuna yaklaşıyorum, iki nokta kaldı, birincisi Güngör'ün, danıştığı Vehbi Koç'un ısrarlarına rağmen politikadan kaçışı ve ikincisi kızı Elif'in, "Alev" de diyebiliriz, girdiği New York Barosu'nu bırakarak sanata ve resme dönmesidir, çok beğenmiştim, içimden "Güngör'e pek yakışıyor" demiştim ve peki, Çini mi, herhalde, sanatın hukuk kolu sayabiliriz. Yalnız burada ve arkasında bir macera içgüdüsü görmek mümkün mü; babada ve kızında bunu arıyorum. İşim budur ve öyle bitirmek istiyorum.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Fakat iktisat politikası ve daha da önemlisi "kalkınma plancısı" ne demek ve şimdi buna geliyoruz. Burada Güngör Uras'ın, *Bak, Ben Sana Anlatayım* çalışması ve kitabını temel alabiliriz. Çalışmada, "Siyah Beyaz" bölümü ciddi bir tartışmaya tahrik etmektedir; "1960'lı yılların planlamacıları TV'ye karşı idi" cümleciği ile başlamaktadır. Güzel, *to start with*, biz kendimize "planlamacı" demiyorduk, kendimizi "plancı" sayıyorduk. Çok kısa bir zaman yapmış olsak da plancı'lık bize işlemektedir. Ve biz hep "plancı" kalıyoruz.

***

Hem plan fikri ve hem de sanayileşme, ki "kalkınma programı" da diyoruz, kabul etmek gerek ki Sovyetler Birliği'nden çıkmıştır ve Soğuk Savaş Dönemi ve özellikle ellili yılların ikinci yarısı, her "dünya" için pek şaşırtıcı olmuştu, hatırlıyoruz. Sovyetler, İkinci Dünya Savaşı'ndan muzaffer çıkmakla kalmadılar; bir de, arkasından kalkınmış ve modern bir ülke olduklarını gösterdiler. Batı'yı kokuttular, Asya ve Afrika'ya model oldular.

Bu ikili çıkışın iki sırrı vardı: bir, "planlı ekonomi" ve ikincisi, ilk *pyatletka*'larda, beş yıllık planlar, tüketim harcamalarını kısmak ve tüketim malları üretimine ve hizmet sektörüne, mümkün olduğu kadar az kaynak ayırmak; biz hem plancı ve hem de kalkınmacı olduk. Kaynakları çok kıt kullanırız, çok "ekonomik hareket" ederiz ve hep kaynak yaratmak isteriz. İşimiz budur.

Güngör Uras, bu çok ayrıntılı yazısında, "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda TV yayınından söz edilmemektedir," de diyordu; ben Plan'a ilk beş yıl boyunca, bizde tv yayını olmayacağını koyduğumuzu hatırlıyorum. Şöyle olmuştu, taşıma ve ulaştırma sektörlerinden ben sorumlu idim ve alt katta İsmet Paşa başkanlığında Yüksek Planlama Kurulu toplantı halindeydi ve birden Karaosmanoğlu'ndan bana bir not gelmişti. Anlaşılan, Yüksek Kurul'da bir tv lobisi oluşmuştu. Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu başı çekiyordu, köylerde ceviz ağaçlarının diplerine tv'ler koyacaktık ve eğitim yapacaktık; pek çocukça buluyorduk. Aslında plan programa almamışsa yeterlidir ve bir de, benim dilim ve kalemimle beş yılda programa almadığımızı ifade ediyorduk.

Çok çeşitli nedenlerimiz vardı, önce şu kadarını biliyorduk, Amerika'da tv için ya "*chatter box*", geveze kutusu ya da "*fool's box*", ahmak kutusu diyorlardı. Gevezelerin insanları aptallaştırdığına inanıyorlardı; insanlarımızı bir süre aptallaşmaktan korumak istiyorduk. Ayrıca, teknoloji değişmek üzereydi, renkli televizyona geçiş yakındı. Ve üçüncüsü, biz, Rusca "*maşino-stroniye*" ve İngiliz-

Levent Şahverdi Arşivi

ce "*machine-building*" denilen, makine yapan makineler sektörünü kurmak istiyorduk. Bir süre daha tutumlu yaşayacaktık ve başka yolumuz yoktur. Ekonomiyi disipline etmek istiyorduk.

Ve Güngör Uras'ın yazısının ikinci başlığı, "4,6 milyon tv alıcısı çöpe gitti" idi, Birinci Beş Yıllık Plan'a yetişmesi imkansızdı ve 1970 başlarında tv'li olduk. Yalnız siyah-beyaz tv başladı ve hemen renkli tv sistemine geçildi ve beş milyona yakın siyah-beyaz aygıt sokağa atıldı; hepsi budur.

Güngör Uras, "plancılar haklı çıktı" yollu yazmaktadır. Biz mi, bizim ülkeye tv gelişini engellemek gücümüz yoktur ve hiçbir ülkenin engelleme gücü olduğunu düşünemeyiz. Biz "planlı" olmak istedik ve geciktirmeye çalıştık. Bunda rolüm var ve çok memnun olduğumu saklamıyorum.

***

Bir de şu var: "Ben DPT'de çalışırken köprüye ve TV'ye hayır diyenlerdendim. Hatta yabancı sermayeye ve hatta otomobile de hayır diyenlerden biriydim."[107] Şunu da ekliyor, "ben o zaman hayır dediğim için pişman da değilim" ve hepsi budur. Ben de şunu ilave ediyorum; asıl kalkınmacılık da buradadır.

Devam edebilir miyim, Güngör Uras'ın, "beni solcu sayıyorlar" türü bir sözü vardı ve "Ayşe Teyze" yazıları varsa ve bu tür açıklamaları olursa, öyle düşünmeleri doğaldır. Bunlardan çok memnunum

***

Solcu ya da değil, Türk aydını, plancısı ve kalkınmacısı, mimar ve mühendis odaları, önce şunu dediler: Bir, "*Bridge trap*" vardır, öğrendiler ve bağırdılar, "köprü tuzağı" mutlaktır. Köprü doğurur, anlamındadır. Henüz elli yıl olmadı, Boğaz'ın iki yanını birleştiren üçüncü köprü inşa halindedir. Ve hiçbir çaresi yoktur; artık köprü sadece meseledir.

İki, Köprü inşa etmek, Boğaz'ın iki yanını birleştirmektir ve yapılması gereken ise iki yanını birbirinden uzaklaştırmaktır. İstanbul'un iki yakasını birbirinden ayırmak şarttır. Türk aydınları, mimarları, plancıları işte bunu savundular. Hepsini, Güngör Uras'ı ve bu arada kendimi kutluyorum.

Üç, Hiçbir gün, sabah saat sekiz buçuk sularında, Boğaziçi Köprüsü'nü geçenler oldu mu, olmuştur ve bilmiyorlar; iki tarafı inanılmaz sürüde otomobiller geçmektedir. Bu otomobilde ayrı insanlar olduğunu düşünmek mümkündür ve çok yanlıştır; hepsi aynı insanlar, çeşitli düzeyde yöneticidirler, geçiyorlar ve tekrar geçiyorlar.

107 Güngör Uras, *Bak, Ben Sana...*, s. 67.

Levent Şahverdi Arşivi

Güngör Uras, plancılar, mühendisler ve mimarlar, "aydınlar", iki şehre bölünmesini ve işlerin kesilmesini savundular. Aynı insanlar, iş yöneticileri, gidiyorlar ve dönüyorlar. Topluca çılgınlık olduğundan hiç kuşku duyamayız.

Dört, İlk köprü, şehrin iki yanını birbirine daha çok bağladılar. Aynı insanlar, her gün iki yanı geçiyorlar ve dönüyorlar.

***

Beş, İlk köprü kurulurken de boğazın altından tünel önerdiler. Yapılanlar hem plansız ve daha da önemlisi akılsız iştir. Ve aydın akıllı olandır ve plancılık akıllı iş yapmaktır. Buradayız.

***

Üç sektör vardır, plancı ve özellikle kalkınmacı için bayağıdırlar; kalkınmacı bunların özendirilmemesini ve mümkün olursa da ertelenmesini, hatta sınırlandırılmasını tavsiye etmektedirler. Bunlar, Turizm ve İnşaat ve Tekstil'dirler ve ben "TİT" diyorum; bu adı da, 1980 yılından önce aydınları ve solcuları öldürüp yanlarına, "Türk İntikam Tugayı" etiketi bırakan çeteden aldım, "TİT" demektir. Her üçünün de katma değer katsayısı çok düşüktür ve bu sektörlerde, en çok çocuk işçi kullanılmaktadırlar. Becerileri neredeyse yoktur ve neredeyse kaçak emekçidirler. Sendikalardan uzaktırlar.

***

Bu "TİT", ahlaka karşıdır. Kişiliği bozucudurlar. Emekçiden kul çıkarırlar. Tekelistan, vatandaşların kullardan oluşmasına dayalı bir düzendir. "TİT", en uygun sektördür.

***

Vehbi Koç'un Anıları'ndan

CHP'Lİ KOÇ'UN SIKINTILARI VE İSTİFASI

Zamanla işlerin ters gitmesi Menderes ve çevresindekileri o hale getirdi ki, bana Halk Partisi'nden istifa ederek Demokrat Parti'ye girmem yolunda şiddetli bir tazyik yapıldı ve iş hayatım hissedilir bir şekilde tehdit altına alındı. Halk Partisi'nden istifa ederek onu biraz teskin edebileceğimi düşündüm, fakat Demokrat Parti'ye girmemekte direndim.

Levent Şahverdi Arşivi

> Halk Partisi'nden ayrılmak zorunda kalışım beni duyguca yaralamıştır. Cebimde taşıdığım Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kartı ve Halk Partiliğim benim o güzel geçmişle olan bağının bir sembolü idi. Ayrıca büyük bir endişe de duydum.
>
> O tarihe kadar başarıyla sürdürdüğüm iş hayatımı tehdit ve tehlike altında görüyordum. Ankara Ticaret Odası'nda o gün beni dinleyen iş adamlarımıza kendi hayatımdan bu sahneleri anlatırken şu noktaya parmak basıyordum. "Bir iş adamı siyasal ilişkilerinden dolayı günün birinde önemli sıkıntılara uğrayabilir." Bunu ben yaşayarak öğrendim.
>
> .....
>
> Vehbi Koç, *Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim*, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, ss. 48-49.

***

Güzel ve son hikaye budur; Eylülist Darbe'den sonra parti hayatı başlıyor ve Erdal İnönü de Sodep kuruyor. "Beşi bir Yerde", General Evren ve diğerler, İnönü dahil pek çoğunu veto ediyorlar; İsmet Paşa'nın oğlu zor durumdadır. Buluyorlar ve veto ediliyorlar; kısa tutuyorum, Oktay Ekşi aracıdır ve Güngör Uras'a teklif götürülmüştür, kurucu olması isteniyor. Uras, *Bak, Ben Sana Anlatayım* çalışmasında, "Oktay Ekşi'nin telefonu kafamı allak bullak etti" şeklinde yazıyor. Şaşırmış ve Vehbi Koç'un fikrini almak istiyor; "herhalde tavsiye etmez", bu düşüncededir. Öyle olabilir, telefon ediyor; "Vehbi Bey'e telefonla olan biteni söyledim," demektedir ve Vehbi Bey ise, "yarın sabah saat 7.00'de bana gel" diyorlar ve ciddiye almış görünüyor.

***

Araya girmek istiyorum; Güngör'ün, Menderes'in Koç'a baskısını önemsemediğini düşünmek durumundayız. Böyle olunca da, İsmet Paşa'nın bu işi çok önemsediğini de herhalde bilmiyorlar; Paşa, Partisi'ne "Vehbi Bey'i koruyun" talimatı vermişti, nasıl korudukları konusunda bir bilgiye sahip değilim, korumuşlar. Ve baskı karşısında çok duygulanmış olan Koç'un şükran duyduğunu tahmin edebiliyorum. Menderes çok zorlamıştır, bunu anlıyoruz ve Paşa, himayesine almışlardır, bunu da biliyoruz. Ve bu episodu, ben, büyük bir iş adamı ve Cumhuriyetçi bir büyük politikacı arasındaki

Levent Şahverdi Arşivi

ilişkiler bakımından hep önemli buluyorum. Herhalde öğreticidir.

***

Güzel, Vehbi Bey, "sen hemen nüfus kağıdını al, git" diyorlar[108] ve Sodep'in seçime girmesinin çok önemli olduğunu ekliyorlar. "Git, Güngör, git" tekrar etmektedir. Tabii, yalvarmıyor ve çok ısrar ediyor. Güngör gitmiyor.

Koç, herhalde borç ödemeye çalışmıştır. Bilemiyorum.

***

Artık bitiriyorum, bir tek kızı Elif kaldı, "Alev" de olabilir, öyle başlıyorum. Çok basit bir nedeni var: Arabi ve İbrani bir birine çok yakındırlar, aynı işarete, Arabi'de "Elif" ve İbrani'de "Alef" diyoruz ve "f" ile "v" arasında bir fark görmüyoruz, öyleyse "Alev" de mümkündür. Bizde "Alev" çok taşınıyor ve üstelik biseksüeldir ki, benim bir disiplin haline getirmek istediğim onomastique'te önemlidir. Neden mi, bizde isimler uni-seksüel'dir ve İbrani'de ise biseksüel olabiliyorlar. Türkiye'de "Alev" oğullarımız nerede ise kızlarımızdan çokturlar.

Bir de beynim artık onomastique meselelere otomatik çalışıyor, daha doğrusu, hemen işe koyuluyor; o kadar öyle ki *masculine* Alev'i hemen incelemeye alıyorum. İnceleme mi, aile tarihine iniyorum, Yahudilerde değil ama Sabetayistlerin Türk-Müslüman ile evlenmeleri hem yasak ve hem günahtır, dolayısıyla araştırıyorum.

Güzel, böyle başladım ve bir de ağzımdan çıktı, "Elif" karakteri İbrani'de de var, o halde "Elif" taşıyabilirler; uygundur. Nasıl mı, İbrani'de "Vital" ya da "Vitali" sözcüğü yoktur, yalnız yoktur ama, Güngör'ün pek yakın arkadaşı Hakko ise "Vitali" idi, "Vital" hayat ve "Vitali" hayatım, demektir ve Fransa'da Yahudiler taşıyorlar, uygundur. Tabii "can" da olabilir ve ben Türkiye'de "Can" adı taşıyanların bir kısmını "hayim" yerine kabul ediyorum. Peki ve şimdi "Elif" adına dönersek, burada pek pratik bir usul icat etmiş durumdayım, evinize temizliğe gelen "Elif" Türk ve Müslümandır, amma "Elif" bir genel müdür, bir "ceo" ise, ki karşılaşıyoruz, zengin birisi, bir yönetici ise, İbrani olması ihtimali vardır ve bu ihtimal yüksektir. Çok hoş, Elif Uras böyle bir ihtimali birden reddetmiştir. Güzel, sona yaklaşıyorum.

Güngör Uras'ın, bütün kızlara çok yakın hissettiğini ve hepsini çok sevdiğini yazmıştım, fakat kızını çok çok sevdiğini anlıyoruz ki çok normaldir ve ayrıca Elif'in çok da başarılı olduğunu, Tarih'in-

108 Güngör Uras, *Bak, Ben Sana...*, s. 137.

Levent Şahverdi Arşivi

den okuyoruz. İyi okula girmesine özen göstermişler, güzel okullara girmesi için Şişli Terakki'nin anaokulu mutlak gerekliymiş, ama nerede ise imkansız ve imkansız olanı sağlamışlar. İlkokul'da Robert Kolej'e girmek istiyor, Emine Elif, Terakki'de birincidir ve Kolej artık garantidir. Liseden sonra Amerika'da ve "Brown", çok güzel bir üniversitedir ve devam ediyorum, hukuk okuyor. Amerika'da tıp ve hukuk, üniversite'den sonradır ve bir de New York Barosu'na girmez mi, müthiş hırslı ve her sınavda sonuç A plus'dır. Burada duruyorum, çünkü bu, çok zengin olma kapısı demektir; ve "*you can't miss it*" diyebiliriz. İngiliz argosuna göre artık zenginliği "kaçırmak" imkansızdır. Buradayım.

Sonra bir gün öğrendim ki, Elif Hanım baroyu ve zenginliği terk etmişler ve artık sanatçı olmak istiyorlar; İbraniyet kapısı da açılmamak üzere kapanmaktadır. Peki sanatçı olmak mı, artık tam maceradır ve Güngör Hocama hem sevgim arttı ve hem de acımaya başladım. Neden mi, Güngör Hocam, sanatçı kızı yerine de para kazanmak için "Ayşe Teyze" yazılarına devam edecektir, yazılar güzel, ama sona erdirmek imkanı yoktur. Ve benim yazım işte burada bitmektedir; maceracı Mülazim Halit Bey'i bulmuş oluyorum. Demek, damarlardaki asil kana rastlıyorum.

***

Bu kadar, ancak, eksik kalmasını da pek istemiyorum, Elif Uras "çini" yapmaktadır; yazarken ve söylerken ikinci i'yi uzatmak durumundayız, çünkü bir Farisi kelimedir. "Osmani" ya da "Selçuki" de öyledir, biz bunları "Osmanlı" ve "Selçuklu" olarak söylüyoruz.[109] Tabii Osman'dan ve Selçuk'tan anlamı daha doğrudur, onlardan geliyoruz; -dan ve –lu ya da –li ekleri, Latin -ist ekiyle aynıdır. Böylece bu işin, duvarlara kaplama ve çanak-çömlek yapma işinin Çin'den geldiğini ve en azından öyle varsayıldığını buluyoruz.

Ansiklopedide ise şu işareti buluyoruz, "sırlı malzeme üretiminin Orta Asya Türkleri'ne, zengin bir seramik geleneği olan Çin'den geçtiği sanılır."[110] Ve çok güzel, "sanılır" sözcüğü çok yerindedir ve bizim, Asya'daki Müslümanlaşmış Türklerin mimaride kullandıkları tabakalar ve çanak-çömlek işi Çin'de pek yoktur. Çin'de en az dört bin yıllık bir geçmişi olan büyük bir sanat vardır[111] ve ayrıdır.

---

109 Mevlana Celadettin-i Rumi'deki "Rumi" de "Romalı" karşılığıdır. İranca'dan gelmektedir.

110 *Ana Britannica*, vol. 6, s. 477.

111 "*La céramique chinoise se distingue par la continuité de sa tradition, dont témoigne une production s'étendant sur quatre millénaires, par la précocité de se découvertes, une maitrise technique inégalée, une profusion et une diversité sans commune mesure avec ce qu'a pu produire l'Occident.*" *Encyclopaedia Univesalis*, vol. 4, p. 357.

Levent Şanverdi Arşivi

Çin'dekine hiçbir yerde benzeri olmayan bir sanat olarak bakabiliyoruz.

İslam Ansiklopedisi, çini'nin kökeni olarak şunu yazıyor: "İslam çiniciliğinin kaynağını içtimai ve siyasi değişmelere sahne olan Suriye, Mısır, Irak ve İran gibi, Araplar tarafından ilk fethedilmiş memleketlerin ananelerinde aramak lazımdır."[112] Bizim çiniciliğimizde merkez ise İran'dır, ustalarımızı oradan getiriyorduk. Diğer taraftan, *Ana Britannica*'da, "Anadolu Selçuklu çini sanatı, Büyük Selçuklu çiniciliğinden kaynaklanır" işaretini de buluyoruz. Büyük Selçuklu, İran'dadır ve Anadolu ya da Rum Selçuklu çiniciliğine gelince, Türk çiniciliğinin başlangıcı ve aynı zamanda sonudur. Şu anlamda, Osmanlı gelişmesi durunca, Türk çiniciliği de sönmeye başlıyor; on yedinci yüzyılı Türk çiniciliğinin sonu olarak kabul ediyoruz. İnşaat malzemesi, tabakalar ve kaplamalar, bitiyor. Geriye kalan ve devam eden eserlerde mistik bir hava var. Minyatür de diyebiliriz, sanki muska ve sanki hatıradır.

Burada İznik öne çıkıyor ve bu da, İznik kilinin çok iyi olmasından ileri geliyor. Peki çinicilik mi, eninde sonunda, kili fırınlamak ve sır geçirmektir ve Elif Uras da, New York'tan gelip İznik'te çinicilik yapmaktadır; sergilerini Türkiye'de ve Amerika'da açtığını biliyoruz.

Hukuk'tan ve New York Barosu'nu terk ettikten sonra, Columbia'da sanat eğitimi de alıyor. Ve sanki, Elif Hanım'ı, son Osmanlı maceracılarından, dedesi Mülazim Halit Bey çekiyorlar. Belki de çeken nostaljidir.

112 *İslam Ansiklopedisi,* cilt 3, s. 426.

Levent Şahverdi Arşivi

BEŞİNCİ SURE

BİR PAGAN KURULUŞ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ÇOKDİNLİ DOĞUM: OSMANLI

Okan İrtem

"Ertuğrul" ile "Gazi" sözcükleri nasıl bir araya geldi; Osmanlı'nın varlığını Bizans yöneticilerinin uzun süre bilmedikleri göz önüne alındığında, tarihte, Doğu Roma eteklerinde, "Ertuğrul" ve "Gazi" sözcüklerinin bir arada bulunduğu tartışmalıdır. Bizanslılar Ertuğrul'un yaşadığı yıllar boyunca, o ve çevresinden Bizans topraklarına bir saldırı olduğunun farkında görünmüyorlar. Bununla birlikte, tarihte olmasa da, Osmanlı tarihçilerinde "Gazi" ile "Ertuğrul" hep yan yana bulunuyor ve biz ismini "Ertuğrul Gazi" olarak biliyoruz. Osmanlı devletine ismini veren Osman'ın babası kabul edilmektedir. Gerçek isminin Gündüz Alp olabileceğine dair rivayetlere ise sahibiz; söz konusu rivayetler İlber Ortaylı'nın *Türklerin Tarihi* kitabında yer alıyor.[113] Demek ki, isminin doğruluğundan emin olmasak da, Ertuğrul'un gaziliğinden ve dininden emindik; kuşku duymak hiç aklımıza gelmemiştir. Ne de olsa Osmanlı tarihçilerinde gazaya şirk koşmak adet değildir. Ama eğer tartıştığımız Devlet-i Aliyye'nin kuruluşu ise, "müşrik gaza eder mi" ve "müşrik'in gazası kabul olur mu" sorularıyla yüzleşmek durumundayız.

Köprülü'den İnalcık'a

Türk-Osmanlı tarihçiliği en nihayetinde, öncelikle Fuad Köprülü ve sonrasında Profesör Halil İnalcık olarak kabul ediliyor. Birbirlerini tamamlamakla birlikte, aralarında ayrımlar olduğunu da görebiliyoruz. Köprülü, çalışmalarında dine ilişkin güçlü vurgulara sahip olsa da, Osmanlı'nın Kayı kökenini, İnalcık'a kıyasla, daha fazla önemserken; İnalcık ise Osmanlı tarihinin İslam çerçevesinde ele alınmasını savunan bir çizgidedir. Gaza ideolojisiyle bütünleşmiş bir Osmanlı tarihi projesi İnalcık'ın hayali oluyor.

Köprülü ve İnalcık arasında din yönünden bir doz farkı bulunduğu söylenebilir; bunu, yetiştikleri dönemler arasındaki bir fark olarak da düşünebiliriz. Köprülü, İttihat kadrolarının Türk'ü aradıkları ve üç tarz-ı siyasetten Türkçülük'te karar kıldıkları yıllarda

113 İlber Ortaylı, *Türklerin Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, Mayıs 2015, s. 218.

Levent Şahverdi Arşivi

yetişmişti. Gençlik yıllarını bu çizginin siyasal alana hakim olduğu Osmanlı'nın son döneminde geçiriyordu. Cumhuriyet'in kuruluşunu da yaşamıştı. Yer yer laikliğe zıt görüşlerine ve güçlü İslami eğilimlerine rağmen, Fuad Köprülü'nün kitaplarındaki İslam dozu, döneminin izin verdiği kadardı; bu nedenle de İnalcık'ın çalışmalarındakine kıyasla eksik kalmaya mahkumdu. Halil İnalcık ise, Cumhuriyet'in 1940'lı yıllarla birlikte İslama döndüğü bir dönemde yetişiyordu. Muhafazakâr Demokrat Parti'nin ve Truman Doktrini'nin eğitiminden geçmişti. Önemli ölçüde dini nitelikte bir Soğuk Savaş dönemi eğitimidir. Edindiği bu formasyon, İnalcık'ın 1970 sonrasında Türk-İslam Sentezi'ne varmasını da kolaylaştırmış olmalıdır.

Halil İnalcık'ın makalelerinde ve kitaplarında hararetle savunduğu gaza tezi kuşkusuz İnalcık'tan önce de biliniyordu; Paul Wittek 1938 tarihli *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu* başlıklı çalışmasında aynı tezi yetkinlikle işlemişti. Ama Wittek nihayetinde, Osmanlı'nın bir Avrupa gücü olduğu düşüncesindeydi ve Osmanlı'nın yıkılışını Balkanlar'ın kaybına, Osmanlı'yı Osmanlı yapan Balkan özünü kaybetmesine bağlıyordu.[114] Osmanlı'yı Avrupa coğrafyasından alıp İslam coğrafyasına yerleştiren Türk tarihçileri oldu. Herbert Adams Gibbons'ın tezlerine karşı kaleme aldığı, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* başlıklı çalışmasında, Osmanlı'yı Bizans'tan koparak İslam coğrafyasıyla bütünleştiren Fuad Köprülü'ydü. Onun tezlerini devam ettiren ise öğrencisi Halil İnalcık.

İnalcık üzerine bir yazısında İlber Ortaylı, Bernard Lewis'in, öğrencinin ustasını aştığına dair bir ifadesini bizlere hatırlatıyor; Lewis'e göre, Fuad Köprülü ve Ömer Lütfi Barkan büyük, İnalcık ise hepsinin ilerisindedir.[115] Lewis böyle olmasını arzu ediyordu demek, belki de daha doğru bir ifadedir. Ama bir noktada Bernard Lewis'e katılabiliriz, İnalcık ile Köprülü'nün tarihçiliklerini karşılaştırmayı bir yana bırakırsak, İnalcık'ın şer'î yönden Köprülü'nün çok daha ilerisinde olduğu kesindir. *The Middle East* kitabında, Türklerin milli kimliklerini İslama gömdüklerini, İslam uğrunda eski kültür ve uygarlıklarını sildiklerini, hatta Müslüman olmalarının ardından Türklerin "Türk" ve "Müslüman" sözcüklerini eşanlamlı saydıklarını ileri süren Bernard Lewis'in,[116] dini bir Osmanlı tarihi yazan Halil İnalcık'ı bu derece beğenmesi doğal sayılabilir. Lewis'in, Ortaylı'nın

114 Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev: Fatmagül Berktay, Pencere Yay., İstanbul, 2013, s. 11, 12.

115 "Köprülü ve Ömer Lütfî Barkan döneminin büyük tarihçileridir, Halil İnalcık ise bütün zamanların en usta tarihçisidir." Bkz: İlber Ortaylı, "Türkiye Hocasına Şükranlarını Sundu", *Milliyet*, 03.08.2008.

116 Bernard Lewis, *The Middle East*, Scribner, New York, 1996, p. 88.

Levent Şahverdi Arşivi

aktardığı, İnalcık'a yönelik övücü sözlerini, Türkiye'de İslamın iktidarda olduğu 1980'li yıllarda söylemesi ise bizim açımızdan güzel bir tesadüftür.[117]

***

Halil İnalcık, 2009 yılında kaleme aldığı *Devlet-i Aliyye* kitabında, bütün bir Osmanlı tarihini üzerine inşa ettiği "gaza" sözcüğünün açıklamasını şöyle yapıyordu: "... gaza, İslami Kutsal Savaş, Osman'ı ve onun gibi *uc*da, savaşan alplar ve alp-erenleri harekete geçiren ... kutsal ideolojidir."[118] Bu kutsal ideoloji, katılımcılarını da kutsallık halesi ile kuşatıyordu. Bizans'a akınlar düzenleyen Osmanlı'nın kurucusu Osman Bey de böylelikle İnalcık tarafından gazi mertebesine yükseltilmiş oluyordu. Bunlar İnalcık'ın İslami Osmanlı tarihi projesi için henüz giriş cümleleridir. İnalcık Osmanlı tarihini yazmaya, din kitapları türünden *"im Anfang war das Wort"* dercesine, "başlangıçta gaza vardı" ifadesiyle başlıyordu.

İnalcık'ın tarihinde, kuşkusuz, Osman türünden gazilerin dışında, başka gaziler de yer alır. Osman karada yürüyen tür olmaktadır; İnalcık söz konusu gazilerin denizde yürüyenlerini "deniz gazisi" olarak adlandırıyor. Elbette denizde yürüyenler dediğimizde, gemilerle akın edenleri kastetmekteyiz. Bu tür "gazilerin" Ege adalarına akınlar düzenledikleri ve yer yer İtalyan şehir devletlerinin hücumuna uğradıkları da bilinmektedir. Deniz gazileri yoluyla İnalcık "gazayı" denizlere de yaymıştı; böylelikle Marmara, Ege ve Akdeniz de kutsal din savaşının mekanları haline geliyordu.

Peki, Osmanlı tarihçiliği açısından hangisi daha temsil edicidir; Fuad Köprülü mü, Halil İnalcık mı? Türk-İslamcı Osmanlı tarihçilerinin çalışmalarından sıklıkla yararlandıkları Köprülü'nün bir temsil değeri olduğu açıktır. Bununla birlikte, Köprülü'de, muhtemelen formasyonunu edindiği devrin bir getirisidir, Sünni İslamın Anadolu'da ve uc bölgelerinde yerleşemediğine; gazilerde İslam dışı eğilimler bulunduğuna dair bulgulara da rastlıyoruz. Ek olarak, Gibbons'ın 'Osmanlı ırkını oluşturan Türkler ve Rumlardır' yollu tezine karşı çıkan Köprülü, İnalcık'a kıyasla, nispeten Oğuz dozu yüksek bir tarih peşindedir. İslami bir Osmanlı tarihi projesi ile Profesör Halil İnalcık birlikteliği için ise *"perfect fit"* diyebiliyoruz. Eninde sonunda İslam ve İnalcık aynı kapıya çıkmaktadır.

***

117 İlber Ortaylı, "Türkiye Hocasına Şükranlarını Sundu", *Milliyet*, 03.08.2008.

118 Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2015, s. 11.

Levent Şahverdi Arşivi

BİR TARİHÇİNİN PORTRESİ: HALİL İNALCIK

Halil İnalcık'ın akademik kariyeri 1940 yılında başlıyor. Bu tarihte Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ni, AÜDTCF, bitiriyor. Öğrencilik yıllarında Fuad Köprülü'nün derslerini takip ettiği ve 'Timur' üzerine hazırladığı bir seminer ile Köprülü'nün dikkatini çektiği, özgeçmişinde yer alan bilgiler arasındadır. Yaşamının muhafazakâr Köprülü ile çakışması İnalcık'ın formasyonu açısından önemlidir. Laiklikten uzaklaşan CHP'nin Demokrat Parti'yi doğurma sancıları yaşadığı bu dönemde, Fuad Köprülü sivrilen isimler arasında yer alıyordu. Halil İnalcık işte bu yıllarda; Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan ile birlikte Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri olacak Fuad Köprülü'nün çekim alanına giriyor.

1947'de kariyerinde bir adım daha atan İnalcık Türk Tarih Kurumu üyeliğine getirilir. Bu esnada Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeki akademik hayatı da devam etmektedir; 1943'ten beri doçenttir. İnalcık'ın TTK üyeliğine alındığı 1947 yılı aynı zamanda Truman Doktrini'nin ilan edildiği yıl da olur. Truman Doktrini'nin ilanıyla birlikte Türkiye de, dünya politikasında Amerikan limanına demirliyordu. Köprülü'nün kurucuları arasında yer aldığı, Amerikan çizgisindeki Demokrat Parti'inin yükselişi işte tam bu sıralardadır.

Ama Truman Doktrini'nin Türkiye'deki etkisi sadece DP'nin yükselişinden ibaret olmaz. Doktrin ile birlikte Türkiye düzeni içeride Soğuk Savaş hazırlıklarını da başlatır. Bu hazırlıkları, Türkiye'de bir iç savaş ve sosyalizm tehlikesi icat ederek demokratlardan sosyalist imal etmeye kadar götürür. Biz bu politikanın sonucunu "1948 DTCF Tasfiyesi" olarak biliyoruz. Bu tarihte, 1948, Halil İnalcık'ın da akademik kadrosu içinde yer aldığı Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

Levent Şahverdi Arşivi

yönetimi dört hocayı, solcu oldukları gerekçesiyle üniversiteden uzaklaştırıyordu. İsimlerini Behice Boran, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif ve Pertev Naili Boratav olarak hatırlıyoruz.

***

İnalcık'ın 1947'de üyesi olduğu Türk Tarih Kurumu'nun o sıradaki başkanı Sebilürreşadçı Şemsettin Günaltay'dı; CHP'li Günaltay daha sonraki yıllarda başbakan sıfatıyla İmam-Hatipleri ve din eğitimini geri getiren isim de olacaktı. Kemal Kılıçdaroğlu'nun İmam-Hatipleri Günaltay'ın başbakanlık yaptığı bu dönemde tekrar açılmıştı. Şemsettin Günaltay'ın üniversitedeki öğrencileri arasında Halil İnalcık da bulunuyordu, söz konusu bilgi İnalcık'ın özgeçmişinde yer alıyor. Demek ki, Günaltay'ın tarihi ile İnalcık'ın kişisel tarihi çakışıyorlar. İnalcık'ın Köprülü'yle ilişkisine ek bir epizod olarak düşünülebilir.

1949'a gelindiğinde Halil İnalcık artık Türkiye'de değildir. AÜDTCF'nin İngiltere'ye gönderdiği İnalcık, 1949'da Londra Üniversitesi'nde Paul Wittek'in seminerlerine katılıyordu. Bu seminerler sırasında da, daha sonraki yıllarda siyonizmin en bilinen isimlerinden biri olacak Bernard Lewis'le tanışma imkanı buluyordu. Bu yakın ilişkinin daha sonraki yıllarda da devam ettiğini biliyoruz. Nitekim *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)* başlıklı çalışmasının İngilizce basımına yazdığı Önsöz'de İnalcık, kendisini söz konusu kitabı yazmaya Bernard Lewis'in teşvik ettiğini söylemiş ve teşekkürlerini eksik etmemişti. Yalçın Küçük, İnalcık'ın bu çalışmasını, Önsöz'deki notundan yola çıkarak Bernard Lewis'in siparişi sayıyor ki, Amerikan akademilerinde böylesi sipariş usullerinden çokça söz edilmektedir. Küçük, çalışmanın Profesör Lewis'in *Emergence Of Modern Turkey* kitabına eş olarak planlanmış olabileceğini de ileri sürüyordu.[1] Hepsi İnalcık'ın yükselişine dair işaretlerdir.

İnalcık'ın 1956-1957 tarihlerinde, ünlü Rocke-

Levent Şahverdi Arşivi

feller Vakfı'nın bursu ile Harvard Üniversitesi'ne *"research fellow"* olarak kabul edilmesi de benzer türde bir işaret sayılabilir. Vakfın ünü, Soğuk Savaş sırasında Amerikan hükümetinin doğrudan finanse edemediği kültürel çalışmaları fonlamasından kaynaklanıyordu. Vakıf, Soğuk Savaş'ın kültürel alandaki yansımalarını ele alan çalışmalarda bu şekilde değerlendirilmektedir.[2] Herhalde Rockefeller Vakfı, Bernard Lewis ile birlikte, İnalcık'ın kariyerinde bir merhaleydi. Tüm bu kayıtların ise dış politika çevreleri için güven verici olduğu teslim edilmelidir. Bu türden bir güvene sahip olmaksızın, 1960 yılında, dört yıl önce Mısır'a savaş ilan etmiş bir İsrail'in, İsrail İbrani Üniversitesi'nde ders vermesi için İnalcık'ı kabul etmesi mümkün değildir.

1 Yalçın Küçük, *Atamanoğlu Fatih,* Mızrak Yay., İstanbul, *2012, s. 423.*

2 *The Culturel Cold War In Western Europe,* ed: Giles Scott Smith, Hans Krabbendam, Frank *Cass Publishers, London, 2003, p. 60.*

27 Mayıs'ın hemen sonrasında ise Halil İnalcık, 1961 yılında, Türk-İslam Sentezi çerçevesinde yayınlar yapan ve daha sonraki yıllarda Aydınlar Ocağı mensuplarını yetiştirecek Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü'nün (TKAE) kuruluş çalışmalarında yer alır. Yine bu Enstitünün İslami eğilimli Türkçü yayın organı *Türk Kültürü* dergisinde 1963 yılından itibaren yazılarına da rastlıyoruz. *Türk Kültürü* ile gaza tezi artık bir yayın organına da kavuşmuştur. İnalcık burada İbrahim Kafesoğlu gibi isimlerle birlikte Türk-Osmanlı tarihi yazıyordu; burada yazılanların, 1970 sonrasında Aydınlar Ocağı filtresinden geçerek 12 Eylül'de resmi politika olduğunu ise biliyoruz. Öyleyse yazılanlar bir hazırlık olmaktadır, Türk-İslam Sentezi'ne ve Eylülizme hazırlıktır. Sentezciler arasında Halil İnalcık'ın ismini de bulabiliyoruz. 40'larda başlayan bir serüvenin son durağıdır.***

Gazaya Düşülen Şerhler

Bizans topraklarını yurt tutan akıncıları gazi sayabilir miyiz; Osman'ın babası Ertuğrul'un pagan olduğuna dair rivayetlere sahibiz, Herbert Adams Gibbons'ın 1916'da Oxford Üniversitesi'nde savunduğu doktora çalışması; *The Foundation Of The Ottoman Empire*'da

Levent Şahverdi Arşivi

yer alıyor.[119] Gibbons kitabında, Ertuğrul'un gazi olmak bir yana, kabilesinin başında olduğu uzun yıllar boyunca herhangi bir fetih harekatında bulunmadığını da yazıyordu.[120] Ertuğrul'un liderlik yıllarını, Osmanlı'nın bir çoban kavmi sadeliğiyle barışçıl biçimde yaşadığı bir dönem olarak anlatmaktadır.[121] Ama gaziyi üreten gaza değil midir; Ertuğrul'un Bizans kıyısındaki yaşamında eksik olan ise, Gibbons'a göre, tam olarak buydu. Öyleyse gazasız bir gazi tasviri ile karşı karşıyayız; Osmanlı'nın kuruluş tarihi için önemlidir.

Bununla birlikte, Gibbons eserinde sadece Ertuğrul'un değil, Osman ve kabilesinin de pagan olduklarını iddia ediyordu: *"But it seems very clear that Osman and his tribe, when they settled at Sugut, must have been pagans."*[122] Öyleyse Ertuğrul'un ölümünün ardından Bizans'a yönelik hücumlara başlayan Osman'ın gazaları da, Gibbons'ın yazdıkları çerçevesinde, kuşkulu hale gelmektedir. Ne de olsa bir müşrikin, paganın gaza edip edemeyeceği İslam dini çerçevesinde tartışmalıdır.

Türk tarihçilerinin yoğun gaza iddialarına karşın, Bizans tarihçilerinde de din adına bir savaş kaydına rastlanmıyor. Cemal Kafadar İki Cihan Âresinde başlıklı çalışmasında bu "yokluğu" üslubuna yansıyan bir rahatsızlıkla aktarıyordu.[123] Ne 1204-1359 yılları arasındaki olayları kaleme alan Nikeforos Gregoras'ta; ne 1261-1307 dönemini ele alan Georgios Pahimeres'te; ne de 1320-1356 yılları arasındaki dönemi inceleyen Ioannes Kantakuzenos'ta Osmanlı gazalarına ilişkin bir referansın bulunmadığını kaydediyordu. Kafadar, söz konusu tarihçilerde gaza ya da gazi kelimesinin yerini tutan herhangi bir sözcüğe rastlanmadığı bilgisini de kitabında not etmektedir.[124]

Heteredoks Osmanlı tarihçilerinden R. P. Lindner ise, Bizans tarihçilerinin böyle bir kayıt düşmemelerini, gaza ideolojisinin var-

119 Herbert Adams Gibbons, *The Foundation Of The Ottoman Empire*, The Century Co., New York, 1916, p. 25.

120 *ibid*, p. 22.

121 Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev: Ragıp Hulusi, 21. Yüzyıl Yay., Ankara, 1998, s. 24.

122 Herbert Adams Gibbons, *The Foundation Of The Ottoman Empire*, p. 25.

123 "Moravcsik'in Bizans kaynaklarındaki Türkçe isimler ve söz varlığıyla ilgili incelemesi, bu kaynaklarda ilk Osmanlılarla ilgili olarak 'gaza' ya da 'gazi' kelimelerinin sözünün edilmediğini açığa çıkarmıştır fakat aynı kaynaklar bu kelimelerden hiç söz etmemişlerdir. Başka deyişle, Bizanslı yazarlar, 'gazi' kelimesini kullanmak konusunda, yalnızca Osman ve Orhan'la ilgili olarak değil, Aydınoğulları ailesi gibi tartışılmaz giçimde gaza ideolojisine vakıf olan diğer bazı savaş liderlerinden bahsederken bile hasistirler." Bkz: Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde-Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, çev. Ceren Çıkın, Birleşik Yay., Ankara, 2010, s. 139.

124 *ibid*, s. 139.

Levent Şahverdi Arşivi

lığından kuşku duymak için bir gerekçe kabul eder.[125] Lindner'in incelemelerinde sıkça gazanın yokluğuna ilişkin kanıtlar sunduğu da bilinmektedir. Cemal Kafadar'ın Bizans tarihçilerine dair yorumu ise Lindner'den farklıydı. Kafadar, Bizans tarihçilerinin sadece Osmanlıları değil, Aydınoğulları gibi "tartışılmaz biçimde gaza ideolojisine vakıf olan" bir beyliğin savaş faaliyetlerini ele alırken de "gaza" ve "gazi" kelimelerine yer vermediklerini; bunun bir tür hasislik sayılabileceğini ve Bizans yazarlarının meseleyi sessizce geçiştirdiklerini ileri sürer.[126]

Ama Kafadar'ın yazdıklarının ikna ediciliği tartışmalıdır. Türkler'e karşı sürekli Papalığın yardımını isteyen Bizans'ın, Türkler ve Osmanlıların Hıristiyan topraklarında cihat/gaza faaliyeti yürüttükleri gerçeğini Papalıkla görüşmelerinde ya da tarihi kayıtlarında kullanmaktan kaçınmış olması akla yatkın görünmemektedir. Nihayetinde söz konusu olan Haçlı Savaşları coğrafyasıdır ve böyle bir dini meydan okumanın Haçlı ordusu hazırlamak için bir gerekçe teşkil etmesi mümkündür. Bizanslıların bir gaza ve kutsal savaşın varlığından haberdar olmaları halinde, bu din savaşı malzemesini propaganda için kullanacaklarını, raporlarına ve tarihlerine alacaklarını ileri sürebiliriz.

Yine de Kafadar mazur görülebilir. Bir tarihçi olarak, her ne kadar gaza anlayışından kopamasa da, çalışmasında gaza tezini tartışmalı kılan bilgiler vermekten de geri kalmıyordu. Kuruluş döneminde Osmanlılara tutsak düşen ve Osmanlı sarayındaki dini toplantılara da katılan; Osmanlı uleması ile doğrudan doğruya tartışma imkanı bulan Selanik Başpiskoposu Gregory Palamas'ın da kutsal din savaşına işaret etmediğini Kafadar kitabında aktarıyor.[127] 1296 ile 1359 yılları arasında yaşadığını düşündüğümüzde, bir din adamı olarak din savaşı konusunda daha duyarlı olmasını bekleyebileceğimiz Palamas'ın gaza konusundaki bu endişesizliği, hiç kuşku yok ki, Bizans tarihçilerinin sessizliğinin ötesinde bir durumdur.

Görünen o ki, Haçlı Savaşları'nın coğrafyasında gazilerin verdikleri din savaşı, İnalcık'ın ileri sürdüğünün aksine, yeterince dikkat çekmemiştir.[128] Lindner ise elimizdeki bu verilere, İbn Battuta ve el-Uma-

125 R. P. Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, İmge yay., Ankara, 2000, s. 25.

126 Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde-Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 139.

127 *ibid*, s. 139, 140.

128 R.P. Lindner Bizans yazarlarının suskunluğu karşısında, gaza konusunda oldukça iğneleyici ifadelerle şunları yazar: "... bu 'itici güç' düşmanları nezdinde nasıl bir etki bıraktı ise, ilk Osmanlılar döneminde yazılan Bizans metinlerinde gaza ve gazilerden bahis yok. ... Bizanslı Georgios Pahimeres, Ioannes Kantakuzenos ve Niketas Gregoras statüsünde kronik yazarlarında Kutsal Savaş coşkusunun düşmanlarına hayat

Levent Şahverdi Arşivi

ri gibi çağdaş Arap kaynaklarının da Osman ve Orhan Bey'den gazi olarak bahsetmedikleri bilgisini ekliyor.[129] Tüm bu bilgiler, gazanın varlığından kuşku duymak için yeter koşulu oluşturmaktadır. Böylelikle gazanın etrafını saran kutsallık halesinin yavaş yavaş dağıldığını görebiliyoruz.[130] Kuşkusuz bunlar sadece ilk işaretlerdir.

Osman'a Karşı Ataman

Gazilik mertebesine ulaşmış Osman Müslüman mıydı; Gibbons'a ait Osman'ın pagan olduğu iddiasını daha önce not etmiştik. Türk ve Oğuz tarihinin en yetkin isimlerinden Faruk Sümer, 1948 yılında *Belleten Dergisi* için kaleme aldığı "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar" makalesinde bu tartışmaya da değiniyordu. Sümer *Belleten*'de, Osmanlı gazilerden müteşekkil bir zümre olsa idi, bu zümrenin ekseriyetle taşıdığı milli adlar yerine koyu Müslüman isimlerine sahip olması gerekmez miydi, yollu soruyordu.[131] Demek ki, Faruk Sümer'in yazdığı dönemde "Türk kimliği" henüz hâlâ İslam ile ilişkisiz görülebiliyordu; Sümer'e göre, Osmanlı'nın kuruluşunda birinin varlığı, diğerinin varlığını dışlamaktadır. İslamın Türkü ve Türkçülüğü bulmanın önünde bir engel sayıldığı, Osmanlı'nın son döneminin ve erken Cumhuriyet yıllarının bir yankısıdır, diyebiliriz.

---

verdiğine ilişkin bir bilgi bulunmadığında, böyle bir ideolojinin varlığı konusunda ciddi kuşku duymak akılcı olacaktır." Demek ki, Lindner gaza savunusunu "akılcı" da bulmamaktadır. Akılcılık ise bilimsel bir tarih için gerek şart olmaktadır; Linder'in Osmanlı tarihçilerinde "aklı" ve "akli olanı" bulamadığını anlıyoruz. Bkz: R. P. Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, ss. 26, 27.

129 Lindner de Osmanlıları İslam savaşçısı olarak görmüyordu. Onları İslamdan çok Şamanizmin savaşçıları saymaktadır. Bkz: *ibid*, s. 26, 27.

130 Nicoara Beldiceanu, Osmanlı'nın bir din savaşı vererek İslamı yaymakta ve Hıristiyanları Müslüman yapmakta ekonomik bir çıkarının olmayabileceğini de yazıyordu ki, gazaya ilişkin önemli bir ampirik kayıttır. Kuşkusuz bu kayıt, her ampirik veri türünden bir ihtiyat payı ile okunmak durumundadır. Neticede söz konusu olan bir devlet yapısıdır ve bir devletin siyasası ve ekonomisi, tek başına, Hıristiyanlardan alınan vergi miktarının azalıp çoğalması çerçevesinde açıklanamayacak kadar zengindir. Bununla birlikte, hiç kuşku yok ki, Beldiceanu'nun sunduğu veri, Osmanlı'nın gazanın doğal sonucu olan "İslamı yayma" anlayışına sahip olup olmayacağı konusunda ciddi bir işarettir: "Gerçekten, sultanın Hıristiyan kitlelere İslamı kabul ettirmekte çıkarı yoktu; çünkü, İslama geçiş, her Hıristiyan çiftçinin ödediği -25 akçelik- bir vergi (*ispençe*) ile başvergisinin kesilmesi demekti. XV. yüzyılda, her iki verginin toplamı, iki altın paraya (7.14 g.) eşitti en azından. (...) 1488 yılında, Anadolu'nun Hıristiyan halkı Müslüman olsaydı, Babıali, onlarca kilogram altın yitirirdi. 1500'de imparatorlukta 894 432 hane Hıristiyan vardı. Babıali, yıllık 2800 kg. altın dolayında bir parayı gözden çıkarmayı istemezdi ve Hıristiyanları İslamlaştırmada öylesine az çıkarı vardı ki, dönmüş Hıristiyanlar üzerinden ispençe'yi almayı sürdürdü çoğu kez." Bkz: Nicoara Beldiceanu, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Örgütü (XIV-XV. Yüzyıllar)," *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, ed: Robert Mantran, çev. Server Tanilli, cilt: 1, Cem Yay., İstanbul, 1995, s. 168.

131 Faruk Demirtaş (Sümer), "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar", *Belleten*, c: XII, s: 47, Temmuz 1948, s. 602.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı tarihinde Türkoloji nerede yer alıyor; öncelikle Balkan coğrafyasına yakın Macaristan'da yer almaktadır. Macaristan Türkoloji tarihindeki önemli ülkelerden biriydi. 1800'lü yıllarda Macarlar, "Macar kimdir" sorusunun yanında, "Türk kimdir" sorusuna da yanıt arayan çalışmalar yapıyorlardı. Bilimselliği kuşkulu olmakla birlikte, Macaristan'da, Macar yurdunu aramak ile Türk yurdunu bulmayı özdeş tutan incelemeler yazıldığından da haberdarız. Macar aydınları bir dönem, Türklerle Macarlar arasındaki akrabalık bağını dahi tartışmışlardı; Hermann Vambery de bu ilişki üzerine yazanlar arasındaydı. En genel planda, Türkler ve Macarları kimi dilsel ve tarihsel yakınlıklar taşıyan iki halk olarak düşünmek isabetlidir. Macarların Osmanlı tarihine aşina oldukları ise tartışmasızdır. Nitekim Osmanlı ile Türklük arasındaki ilişki meselesini yol açıcı bir biçimde inceleyen isim de bir Macar akademesi mensubudur. Budapeşte Üniversitesi'nden Profesör Gyula Kaldy-Nagy, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş (Cihat)" adlı değerli incelemesinde, Osmanlı'yı "Türk kimliği" çerçevesinde tekrar düşünebilmek için önemli ipuçları sağlıyordu.

Makalesinde Gyula Kaldy-Nagy, Ertuğrul ve oğullarının, adlarından yola çıkarak İslamiyet ile bağlarının çok gevşek olduğunu ileri sürer. Profesör Kaldy-Nagy'e göre, Ertuğrul ve iki kardeşi Gündoğdu ve Sungur ile, oğulları olduğu söylenen Gündüz ve Savcı'nın adları Türk isimleridir. Makalesinde Osman'ın en seçkin destekçilerinin de, Konur Alp, Akça Koca, Samsa Çavuş, İslami değil, Türkçe adlara sahip olduklarının unutulmaması gerektiğine dikkat çekiyordu.[132] Bu argümanların ardından Kaldy-Nagy, "burada sorulması gerek soru şudur" notunu düşerek, herhalde muhakemeyi de öğretmeye çalışmaktadır, şu soruyu formüle eder: "Artık pagan olmayan Osman, kendisinden sonra tahta geçecek olan 'Orhan' da dahil, oğullarının bir çoğuna İslami değil, Türkçe kökenli isimler verirken ne dereceye kadar İslam ruhuyla doluydu?"[133] Sorusu yapacağı tartışma için bir girizgah niteliğindedir. Kaldy-Nagy, Ertuğrul ve diğerlerinin adlarını ele alırken, aslında beyliğin kurucusu Osman'a ulaşmak istiyordu; Osman'ın gerçek isminin de bir Türk ismi olan 'Ataman' olduğu düşüncesindeydi. Diğer soruları bu tartışma için bir hazırlıktı.

Yalçın Küçük de *Atamanoğlu Fatih* kitabında, Profesör Louis Bazin'den aktararak, Pachymere ve Nicephoras Gregoras'ın kro-

132 Gyula Kaldy-Nagy, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş (Cihat)", *Söğüt'ten İstanbul'a*, der: Oktay Özel, Mehmet Öz, İmge Yay., Ankara, 2005, s. 401.
133 *ibid*, s. 401.

Levent Şahverdi Arşivi

niklerinde ısrarla ve tutarlı olarak Osman'ın ismini "Atman" ya da "Ataman" olarak yazdıklarını; ismini Hellenize ettikleri hallerde ise "Atumanos" ya da "Atumanes" haline çevirdiklerini kaydetmektedir. Küçük, Osman formülasyonun daha sonra, Dukas'ta ortaya çıktığı ve ancak 16. yüzyılda yerleştiği bilgisini de veriyor.[134] Başka deyişle, Osmanlı'nın kuruluşunu kayıtlara geçiren Bizans onu "Atman/Ataman" olarak tarihe kaydetmektedir.

Profesör Kaldy-Nagy'e tekrar dönersek, Macar profesör bu adlardan ve kayıtlardan bir cihad ya da gazanın çıkmayacağı görüşündeydi; çalışmasında yer alıyor. İsimbilime ve Türkçedeki ad usullerine dikkat çekmesi bu nedenledir. İncelemesinde Osmanlı'nın İslam ile bağını çözerken, onu tekrar "Türkler" ile bağlamaya çalışıyordu. Böylece, İnalcık'ın gazayı her türlü girişim ve özveri için esin kaynağı olarak gören ve gazayı dini bir ödev sayan[135] yaklaşımının karşısında konumlanmaktadır.

Profesör Kaldy-Nagy ve diğer yazarların yolundan ilerlediğimiz takdirde, karşımıza şu soru ya da sorun çıkmaktadır: Türk hanedanları çocuklarına rastgele isimler mi verdiler? Rum Selçuklu Devleti'nden örneklere sahibiz. İran ile bağları bulunan ve hatta zaman zaman İran'daki Büyük Selçuklu tahtında hak iddia eden Rum Selçuklu yöneticileri ve sultanları İran kültür tarihinden isimler taşıyorlar. Doğan Avcıoğlu'nun 12 Eylül Dönemi'nde yazdığı ve Türk-İslam Sentezi'nin eleştirine ayırdığı *Türklerin Tarihi* çalışmasında, Rum Selçuklular'ın İran bağı üzerine yeterli bilgi var ve şöyledir: "Sultanlar, Keyhüsrev, Keykavus, Keykubat, Keyferidun, Siyavuş gibi İran mitoloji kahramanlarının adlarını taşırlar."[136] Avcıoğlu'nun yer verdiği isimleri Farsça'nın harikulade şairi Firdevsi'de de bulabiliyoruz. Demek ki, Türklerde sadece ordu hiyerarşisinde değil, veliahtların isimlendirilmesinde de bir disiplin bulunmaktadır.[137] Bununla birlikte, Osmanlı hanedanındaki isimlerde Selçuklular'dakine benzer bir İslami ya da İrani eğilim göremiyoruz. Osmanlılar kuruluş döneminde şehzadelerine daha çok Türk isimler veriyorlar; İslam, eğer geliyorsa, geriden gelmiştir.

---

134 Yalçın Küçük, *Atamanoğlu Fatih*, Mızrak Yay., İstanbul, 2012, s. 95.

135 Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu – Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Rüşen Sezer, YKY, İstanbul, 2014, s. 12.

136 Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, Tekin Yay., cilt 5, İstanbul, 1982. s. 2028.

137 R. P Lindner *Osmanlı Tarih Öncesi* çalışmasında şunları yazıyor: "Selçuklu emirlerinin İran kökenli adlar almaları ise, İran-İslam kültürüyle onun değerlerinin saray çevresinde benimsendiğine işaret eder. … Sultanlar daha yerleşik bir uygarlık modelinin önderleriydi: sarayları İran tarzındaydı, bilim adamları Farsça ve Arapça yazışıyorlardı, kültür merkezleri ticaret yapılan şehirlerdi, adları bile İran söylencelerinden alınmıştı." Bkz: R. P. Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, çev. Ayda Arel, Kitap Yay., İstanbul, 2008, s. 11, 12.

Levent Şahverdi Arşivi

Avcıoğlu aynı çalışmasında, Moğollardan önce Anadolu'da Türkçe bir yapıt görülmediği, Selçuklular döneminde edebi dilin Farsça olduğu bilgisini de veriyor. Nitekim İslamcılarca Türk şairi sayılan ve Selçuklu sarayı ile içli dışlı Mevlana da manzumelerini Farsça yazıyor. Mevlana'nın Türkleri hor gören ifadeleri ise bilinmektedir.[138] Farsça ve Türkçeye ilişkin benzer bir iddiayı Iorga'da da bulabiliyoruz: "Hatta, Selçuklular ve Harzemşahlar zamanında her yerde İran etkisi hissedilirken, gelirken çölden birçok Türkmeni de beraberinde getiren Moğollar sayesinde, artık Türk dil ve geleneklerinin tekrar yaygınlaşmaya başladığı söylenebilir."[139] Öyleyse, ortaya çıkmaktadır, Moğollarla birlikte Anadolu'ya Türkçe geliyor; peki Türkçe isimler de geliyor mu, mesele budur. Osmanlı önderlerinin Türkçe isimlerini bu çerçevede Moğollar ile ilişkilendirilebilir miyiz; böylelikle Osman ve Ataman adları tartışmasına geri dönmüş oluyoruz.

***

Ataman'a ulaşmak üzere Osman ile başlayabiliriz. Osman, Ertuğrul'un ölümünün ardından Osmanlı Beyliği'nin başına geçiyor; geçiriliyor demek herhalde daha uygundur. 1500'lü yıllarda yaşayan Yunan kökenli tarihçi Theodore Spandounes'in sunduğu bilgileri Heath W. Lowry'den aktarıyoruz. Spandounes, Osman'ın beyliğin başına geçirilişini anlattığı pasajına, Söğüt bölgesindeki "çete" reisleri Bizans ile baş edebilmek adına "bir gün içlerinden bir bey seçmek için bir araya geldiler" diyerek başlıyordu. Ardından eklemişti, "oradakilerden her birinin kendi diyeceği vardı." Diyeceği olan bu reisler söyleyeceklerini toplantıda söylüyorlar ve tartışıyorlar. Spandounes'e göre, karar vermekte zorlansalar da "ortak onayla" Osman'ı lider seçiyorlar.[140] Osman'ın liderliği alışına dair elimizdeki hikaye ana hatlarıyla böyledir.[141] Türk-Moğol geleneğine uygun bir seçim pratiği izlenimi uyandırıyor.

---

138 Bahçesinin duvarını yaptıran bir soyluya Mevlana'nın söylediği bu cümleyi Ernst Werner Eflaki'den aktarıyor: "Efendi ... Bu inşaat için Rum işçiler almalısın. Türk işçiler yalnızca yıkmak için işe yarar, çünkü dünyanın imar edilmesi Greklerin bir özelliğidir, ama o dünyanın tahrip edilmesi ise Türklere mahsustur." Bkz: Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar (1300-1481)*, çev. Yılmaz Öner - Orhan Esen, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 90.

139 Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul, 2005, s. 142.

140 Soandounes'ten aktaran Heath W. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, çev. Kıvanç Tanrıyar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, Temmuz 2010, s. 61.

141 Dimitri Kantemir de Osman'ın liderliğe getirilişinde bir seçim mekanizmasının işlediğini düşündürecek biçimde şunları yazıyordu: "Böylece ertesi yılın (H. 700-M. 11 Şubat 1300) başlarında ülkenin bütün ileri gelenleri tarafından oybirliğiyle sultan ilan edilmiş..." Bkz: Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, cilt 1, İstanbul, 1998, s. 67.

Levent Şahverdi Arşivi

Şefin bu şekilde seçimle gelmesi, İç Asya ve Türkik göçebeler tarihinde standart bir hal kabul ediliyor.[142] Göçebe şefleri bir kurultayda toplanmakta ve bir tür seçiciler kurulu olarak liderin kim olacağı üzerine tartışmaktadır. Nihayetinde yapılan, seçimle liderin belirlenmesi oluyordu. Sovyetler'in önemli Moğol tarihçilerinden B. Y. Viladimirtsov'un *Moğolların İçtimai Teşkilatı* kitabında bu seçim yöntemine ilişkin bilgi bulabiliyoruz: "Ekseriya, bilhassa harp, büyük sürek avları ve bu gibi hadiseler zuhurunda, kabile şuraları başbuğ seçerler..."[143] Bizans kuvvetleri ile başetme zorunluluğunun da benzer bir hal olduğu söylenebilir. Savaş, göçebe şeflerini seçimi oy birliğine dayanan ortak bir lider belirlemeye itmiş görünüyor. Osman/Atman'ın çıkışı böyledir. Şu halde, lider seçiminde Türk-Moğol geleneğini saptamış durumdayız.

Ama henüz Ataman isminin Moğol bağlantısından uzaktayız. İncelemeye R. P. Lindner ile başlayabiliriz. Lindner, Moğol merkezi yönetimine gelir sağlayan eyaletler ile bağımlı bölgelerin dökümünün yer aldığı son Moğol muhasebe risalelerinden birinde, *Risale-i Falakiye*, Rum'un uc eyaletlerindeki beyler arasında Orhan'ın isminin zikredildiği bilgisini veriyor. Lindner'e göre, risaledeki bu malzeme, muhtemeldir ki, Orhan'ın ilk beylik yıllarını kapsamaktadır.[144] Moğol devletinin 1336 tarihi sonrasında çözüldüğü düşünüldüğünde, Osman'ın liderlik ettiği yıllar boyunca, Orhan'ın konumunu da göz önüne alarak, Osmanlı Beyliği'nin Moğol yönetimine vergi ya da haraç verdiğini ileri sürebiliriz. Moğol muhasebe belgeleri ve Moğolların Anadolu'da egemenlik kurdukları tarih buna işaret etmektedir.

Osmanlı ve Anadolu Beylikleri için Moğollar 1336 tarihine kadar dikkate alınması gereken bir tehlike kaynağı olmaya devam etmişti.[145] Çözülünceye dek baskın bir güç olarak görülmüş ve bölgedeki etkinliklerini korumuşlardı. Nitekim Orhan da kendi adına ilk sikkeyi kestirmek için Moğolların Anadolu'dan çekilmesini beklemişti;

---

142 Yalçın Küçük, *Atamanoğlu Fatih*, s. 86.

143 B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, çev. Abdülkadir İnan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 122.

144 R. P. Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, s. 107. Bir başka kaynakta ise söz konusu muhasebe kaydının 1350'li yıllara ait olduğu bilgisi yer alıyor: "Bir muhasebe kitabına kopya edilmiş, 751 tarihli (11 Mart 1350 - 27 Şubat 1351) tahrir defterinden bir parça, Orhan'ı, İlhanlılara karşı borçlu şefler arasında gösteriyor." Bkz: İrène Beldiceanu, "Başlangıçlar: Osman ve Orhan", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, ed: Robert Mantran, çev. Server Tanilli, cilt 1, Cem Yay., İstanbul, 1995, s. 33. Söz konusu belgeden yola çıkan İrène Beldiceanu, Osmanlıların her türlü etkiden ancak 14. yüzyılın ikinci yarısında kurtulabildikleri iddiasındadır. Bkz: İrène Beldiceanu, "Başlangıçlar: Osman ve Orhan", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, cilt: 1, s. 34.

145 Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Ragıp Hulusi, 21. Yüzyıl Yay., Ankara, 1998, s. 55.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı Beyliği'nin Moğolların vassalı olduğunu göstermesi açısından önemli bir işarettir. Modern çağlar öncesinde sikke kestirme ve hutbe okutma, bağımsız devlet ilanı anlamına geliyordu; erken bir ilanın ise bedellerinin olacağı açıktır. 'Vassalın' 'egemeni' tanımaması sayılıyordu ve yaptırımı çoğunlukla savaştı. Moğollar karşısındaki küçük Osmanlı Beyliği'nin böyle bir eylemde bulunabileceğini düşünmek son derece güçtür.

Orhan adına ilk sikke 1336 yılında kesiliyor.[146] Moğolların çekilmesiyle ilk sikkenin kesilmesi tarihleri arasında tam bir uyum görüyoruz. Sultan ünvanını kullanan ilk liderin de Orhan olduğunu dikkate aldığımızda, Orhan'ın babası Osman'ın en fazla bir Moğol emiri statüsünde bulunduğunu çıkarabiliriz. Orhan'ın isminden yola çıkan Faruk Sümer de, Orhan'ın Moğollarla ilişkisine dair ek bilgiler sunmaktadır. Sümer, Eski Türkçe devrine ait kaynaklarda Orhan ismine rastlanamadığını; bununla birlikte, 14. yüzyılda bu ismi taşıyan birçok ünlü şahsiyetin varolduğunu ileri sürüyordu. Faruk Sümer, Orhan ismi özelindeki bu değişimi, söz konusu ismin "Moğol hakimiyeti neticesinde Anadolu'ya gelen adlardan biri olması muhtemeldir" diyerek açıklıyordu.[147] Öyleyse, Orhan'ın Moğollar ile bağlantısını saptamış oluyoruz. Osman sıradadır.

Orhan öncesinde Anadolu'da güçlü bir Moğol hakimiyeti hüküm sürüyor. Bununla birlikte, Moğol hükümranlığı yerli halk için korku ve ölümden başka sonuçlar da yaratıyordu. Nicolae Iorga, Selçuk ve Moğol dönemlerini karşılaştırdığı bir pasajında şunları kaydetmektedir: "Türk dili, ancak Moğollar geldikten sonra kullanılmaya başladı. Buna göre Moğollar, Türklüğü daha önce de bahsettiğimiz gibi ... medenileşmiş Selçuklulardan daha iyi korumakta idi."[148] Moğolların pek çok Türkmeni beraberinde getirmesiyle İç Asya ve Türkik halklara özgü usûller de Anadolu'da yaygınlaşmaya başlamıştı. Nitekim Karaman Beyliği'nin divanda ve resmi yazışmalarda Türkçenin kullanılması kararı da, Selçuklu etkisinin Moğol istilası ile kırılması sonrasındadır. 1200'lerin ikinci yarısı ile birlikte Anadolu'da hem Türk nüfusu, hem de Türk-Moğol etkinliği giderek artmıştı. Bu artışı, Ataman'ın ortaya çıkacağı koşulların hazır olduğu biçiminde yorumlayabiliriz.

Atman ya da Ataman, Türklerde, Kazaklarda ve Moğollarda şef anlamına geliyor.[149] Osmanlı'nın kuruluş yıllarında, Anadolu tari-

146 Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, s. 46.
147 Yalçın Küçük, *Atamanoğlu Fatih*, s. 87.
148 Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 142.
149 Yalçın Küçük, *Atamanoğlu Fatih*, s. 86, 92.

Levent Şahverdi Arşivi

hinde, Atman'a yakın dini bir lider ismine de sahibiz; bu isim tarihçilerce Otman Baba olarak anılıyor. O dönemde babaların önemli siyasal ve kültürel etkilere sahip olduğu ise çoğunlukla kabul edilen bir olgudur. Nitekim Selçuklu'nun yıkılışını hızlandıran Babai Ayaklanması'nın şefleri de birer "baba" idi, isimleri Baba İlyas ve Baba İshak'tır. Bu açıdan, Otman Baba'da bir "ataman" ya da şef görmek Anadolu'da tarihin gidişatına uygun düşmektedir. Dönemin din tarihini ayrıntılarıyla incelemiş olan Irène Mélikoff da bu saptamayı teyit ediyor. Mélikoff, aşiret reislerinin aynı zamanda dini önder ve baba olduğunu söylemektedir ki,[150] Otman ve Atman sözcükleri arasında ortaklığa uygundur. Toplumsal düzeyde, dini "baba" statüsüyle "şeflik" statüsü arasındaki mesafe uzun değildir.

Osman'a Otman Baba'nın eklenmesi ile Atman/Ataman ya da şef sayısı ikiye çıkmış oluyor. Türk tarihini ve Türk dilini ayrıntıyla inceleyen Profesör Louis Bazin ise, Orhun Yazıtları'nda da Ataman isminin bulunduğu bilgisini vermektedir. Tarihsel kayıtlara geçmiş şeflerle birlikte Ataman isminin çoğalma eğiliminde olduğunu görebiliyoruz. Bazin'in Orhun Yazıtları'nda bulduğu kelime Taman Tarkan'dır ve Bazin, yazıtların zamanındaki Türk dilinde, başlangıç "a" harfinin yazılmadığını; buradaki kelimenin aslının "Ataman Tarkan" olduğunu ileri sürmektedir. Böylece başladığımız yere, gaza tartışmasına ve Osman-Ataman ikiliğine geri dönmüş oluyoruz.

Profesör Gyula Kaldy-Nagy'nin kutsal savaş üzerine çalışmasında, Osmanlı devletinin kurucularının İslami değil, Türk kökenli adlar taşıdıklarını ve Osman isminin aslının Ataman olduğunu söylediğini; Bizans tarihçilerinin ise gazadan habersiz olmalarının yanı sıra, kroniklerinde Osman yerine Atman ya da Ataman sözcüklerini kullandıklarını daha önce not etmiştik. Osman'ın Türk-Moğol geleneğine uygun olarak seçimle liderliğe getirildiğini de biliyoruz. Colin Heywood bu verilere, Osmanlı Beyliği'nin kurucularının Moğol devleti Altın Ordu'dan Bitinya'ya göçmüş olabileceklerini iddiasını ekliyor ki, elimizdeki Türk-Moğol tablosu ile uyumludur.[151] Peki, Osman ve çevresindekiler Altın Ordu'dan mı geldiler, bunu tespit etmek güçtür ama Osmanlıların Moğol hakimiyetindeki bölgelerden gelmiş oldukları kesindir. Öyleyse Türk dozu yüksek bir tarih tablosu ile karşı karşıyayız. Peki, bu tabloda din başka deyişle İslam neresedir ya da söz konusu tabloya İslam rengini verebilmiş midir? Herhalde asıl soru ve sorun budur.

---

150 Irène Mélikoff, "İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yarguz, Türlin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000, ss. 150, 151.

151 Colin Heywood'dan aktaran Oktay Özel, Mehmet Öz, "Giriş", *Söğüt'ten İstanbul'a*, s. 24.

Levent Şahverdi Arşivi

İslam Modelinin Zayıflığı

Ortaçağ boyunca Roma, Avrupa ve Asya devletleri için bir "model" niteliğini taşıdı; Osmanlı dahil olmak üzere pek çok Ortaçağ devleti Roma'dan etkilendiler. Peki, bunun bir benzerini Türklerin İslam ile tanıştıkları dönemdeki "İslam" için düşünebilir miyiz; daha spesifik bir ifadeyle, Halifelik ve Sünni İslamı bir "model" olarak ele alabilir miyiz, demek istiyoruz.

İslam ile Türk boylarının karşılaşması 10. yüzyılda gerçekleşti; yer yer kanlı ve yer yer ticari ilişkiler üzerinden yürüyen bir İslam ile tanışma öyküsüdür. İslam tarihi üzerine çalışan tarihçilerse, bu dönem İslamının bir model niteliğinden yoksun olduğuna ilişkin bilgiler sunuyorlar. Türk tarihinin en önde gelen tarihçilerinden Claude Cahen, Türklerin İslamiyet ile kitlesel düzeyde karşılaştığı bu yıllardaki İslamiyetin, Muhammed ve Abbasiler zamanındaki İslamiyetten çok uzak düştüğünü ileri sürmektedir. Cahen'e göre, İslamın altın çağı çoktan geride kalmıştı.[152] İslamiyetin yekpareliğini kaybettiği de bir başka iddiasıydı; İslam devletlerinde her hanedanın kendine ayrı bir mezhep aradığını Cahen'in çalışmasından öğrenebiliyoruz.[153]

İslamın varlığına karşın din arayışının sona ermediği anlaşılmaktadır. Demek ki, bu yıllarda sadece dönemin Hıristiyanlığı değil, İslamiyeti de mezhepsel bütünlüğünü yitirmiş bir görünüm arzediyordu. Türklerin İslam ile karşılaştıkları 10. yüzyıl ile Osmanlı'nın yükseliş tarihleri arasındaki dönem, hem Avrupa'da, hem de İslam coğrafyasında heteredoks dini eğilimlerin hızla yükseldikleri bir zaman aralığıdır. Avrupa, İstanbul'un düşüşüne uzanan bu süreçte bir yandan çizgi dışı Hıristiyanlık akımlarına ve kiliseler arası tartışmalara tanıklık ederken, bir yandan Yüzyıl Savaşları'nın, veba salgınlarının yıkıcı etkilerini yaşıyordu. Vebanın her sınıfa ve tabakaya eşit paylaştırdığı ölümden, hastaları ziyaret eden kilise mensupları da paylarına düşeni almışlardı. Dinin kutsallığını aşındıran, papazların, rahibelerin saygınlığını düşüren bir hal olduğu ve heteredoks akımların önünü açtığı tartışmasızdır. Avrupa'daki bu dinsel bir çözülme sürecine İslam coğrafyasında da İran, Hindistan ve Azeybaycan kaynaklı Sünnilik dışı dini akımların yayılışı eşlik etmekteydi.

Bu çözülme sürecinde İslam topraklarında Abbasi halifeleri hızla prestijlerini yitiriyorlardı. Bağdad'ın Şii Büveyhilerce 945'te işgal edilmesiyle bu hal, Sünniliğin güç kaybı, daha da görünür hale gelmişti. Aynı dönemde yaşamış el-Biruni şöyle yazmaktadır: "Abbasi halifesinin yetkisi dahilinde kalan tek mesele din ve inancın dogmalarıyla

152 Claude Cahen, *İslamiyet*, çev. Esat Mermi Erendor, Bilgi Yay., Ankara, 1990, s. 231.
153 *ibid*, s. 208.

Levent Şahverdi Arşivi

ilgili konulardı çünkü dünya işleriyle ilgili herhangi bir yetkisi yoktu."[154] Halifenin bu yetkisizliği Türklerin hükümranlığı döneminde de devam etmişti. Her ne kadar 1055 yılında Büveyhilerin Bağdad'daki hükümranlığına son veren Selçuklu lideri Tuğrul Bey'in Sünni halifenin prestijini iade ettiği iddia edilse de, Tuğrul Bey, tıpkı Büveyhiler gibi, halifenin dünyevi konulardaki yetkisiz konumunu değiştirmemişti. Halife ruhani alemin sorumluluğunu yüklenirken, Tuğrul Bey dünyevi alemdeki sultanlığın keyfini sürüyordu.

***

İlber Ortaylı da söyleşi kitabı *Türklerin Tarihi*'nde Claude Cahen ile benzer noktalara dikkat çeker. Ortaylı, Muhammed devrinin artık geride kaldığına, Abbasiler döneminin parlak Bağdad medeniyetinin ortadan kalktığına işaret ettikten sonra, "gerilemeye başlayan bir İslam hakimiyetinin söz konusu"[155] olduğunu dile getirir. Gelişmeleri kısaca şu şekilde özetlemişti: "Karahanlılar kurulduğu zaman İslam dünyası Girit, Kıbrıs ve Antakya'yı kaybetti. Mezopotamya'da gerilemeler başladı. Sicilya ve İtalya kaybedildi; Bizans muhasaraları da öylece bitti. İslam Devleti de parçalanmaya başladı. Mısır'da İşhidler ve Tolunlar, Suriye tarafında Fatımiler, İran'da Tarihiriler, Saffariler ve Samanoğulları (Samaniler)..."[156] Ortaylı'nın tasvir ettiği bir çözülme ve parçalanma tablosudur.

Öyleyse iki önemli tarihçinin iki ilginç tasviri ile karşı karşıyayız. Hem Cahen'in, hem de Ortaylı'nın çizdikleri İslam manzarası, Türklerin İslama ihtiyacından çok, İslamın Türklere ihtiyacı olduğu intibaını uyandırmaktadır. Şu halde, karşımızdaki bir model'den çok, bir zaafiyet tablosudur. Nitekim bu tabloyu güçlendirecek biçimde, Osmanlı'nın kuruluşu öncesinde, beş yüzyıllık halifeliğin son temsilcisi el-Muta'sım da Bağdat'ı fetheden Moğol hanı Hülagu'nun buyruğuyla işkence edilerek öldürülüyordu. Bağdat bir kan deryası içinde yıkılmıştı; Suriye ise sıradaydı. Cahen'e göre, son olaylar İslam dünyasının sonunun geldiği algısını yaratıyordu.[157] Gibbons da Cahen'in bu yargısına benzer bir biçimde, Moğolların hilafeti imhasının "İslamiyete bir ölüm darbesi"[158] indirdiğini yazar. Osmanlılar işte bu dönemde, "İslam modelinin" bir Moğol kılıcının ucunda can verdiği sırada tarih sahnesine giriyorlardı. Kurucularının İslam modelini defnetmeye zaman bulup bulamadıkları dahi şüphelidir.

***

154 Gyula Kaldy-Nagy, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş (Cihat)", *Söğüt'ten İstanbul'a*, s. 398, 399.

155 İlber Ortaylı, *Türklerin Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul, Mayıs 2015, s. 42.

156 *ibid*, s. 42.

157 Claude Cahen, *İslamiyet*, s. 249.

158 Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, s. 23.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü Roma: Osmanlı

Kaç Roma var; İlber Ortaylı üç Roma ayırdediyor.[1] Birincisini Roma İmparatorluğu, ikincisini Bizans ve üçüncüsünü Osmanlı İmparatorluğu olarak biliyoruz. Bununla birlikte, bu imparatorluklardan ikincisinin ismi tartışmalıdır. Çünkü Bizanslılar kendilerini hiç "Bizans" olarak isimlendirmiyor ve "Bizans" sözcüğünü de tarihleri boyunca hiç duymuyorlar. Çağdaşı olan düşmanlarından herhangi biri de İkinci Roma'yı Bizans ismiyle tanımlamış değildir. Bizans sonradan kabul edilmiş bir isimlendirme olup Roma'nın yerini alıyor. Ama sadece Bizanslılar değil, Türkler de Bizans terimini 16. yüzyıla değin duymamışlardır. Bizans yazarları ve yöneticileri kendilerine, İngilizcesiyle "Romans" ve Türkçesiyle "Romalılar" diyorlardı. Bizler ise bugün tarih disiplini çerçevesinde İkinci Roma İmparatorluğu'nu Doğu Roma İmparatorluğu ya da Bizans İmparatorluğu olarak isimlendiriyoruz.

Bizanslıların kendileri için kullandıkları Romalı sözcüğünü beğenmeyenler Roma-Germen İmparatorluğu mensuplarıydı. Bizans terimini 16. yüzyılda icat ederek dolaşıma sokan da bir Alman, Roma tarihi üzerine çalışmaları ile bilinen Hieronymus Wolff oldu. Böylelikle Roma, yıkıldıktan yaklaşık bir yüzyıl sonra, tarih disiplini çerçevesinde Bizans'a dönüştü. Bu dönüşüm, muhtemeldir ki, Roma-Germen İmparatorluğu'nun Roma mirasını sahiplenme mücadelesi içerisinde Bizans'ın Romalılığını silme ihtiyacının bir sonucuydu.[2]

Hieronymus Wolff'un tarih bilimine kattığı bu terim öncesinde tarihte bir Bizans devleti bulunmuyordu. Nitekim 14. yüzyılda Sırp Kralı Stefan Duşan Makedonya'yı Bizans'ın elinden alıp doğu sınırlarını Meriç Nehri'ne ulaştırdığında ve İstanbul'a yürümek istediğinde, 1346'da Üsküp Kilisesi'nde Bizans imparatoru olarak değil, "Sırplar'ın ve Romalılar'ın İmparatoru" olarak taç giyiyordu.[3] Anadolu'da kurulan devletler de kendilerini tanımlarken, Roma anlamında Rumi ya da Rum adlan-

Levent Şahverdi Arşivi

dırmalarını kullanmışlardır. Anadolu Selçuklu için kullanılan Rum Selçuklu ifadesi hâlâ tarih piyasası dolaşımındaki yerini korumaktadır. Mevlana Celaleddin Rumi isminde de aynı tanımlamayı teşhis edebiliyoruz.

***

Roma Ortaçağ'da hem Balkanlar, hem de Doğu için bir modeldi. Tam da bu nedenle zaptı bir tür modeli ele geçirme ve modelin yerini alma anlamına geliyordu. Roma İmparatoru olmanın yolu ise İstanbul'u almaktan geçiyordu;[4] bu bakış açısıyla zaptedilmek isteneni "Roma'nın tüm bir tarihi ve ünvanları" olarak düşünebiliriz. Nitekim Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettiğinde sadece İstanbul'u değil, "kayzer" ünvanını da elde ediyordu.

Üçüncü Roma sayılan Osmanlılar İstanbul'u fethettiklerinde de, bilgiyi veren İlber Ortaylı'dır, resmi yazışmalarında şehrin ismini değiştirmemişlerdi ki, Roma'nın izleyeni olma düşüncesiyle uyumludur: "Şehrin adı bütün resmi vesikalarda *Konstantiniye* olarak muhafaza edildi."[5] Konstantiniye'nin özenle muhafaza edilen kuşkusuz sadece ismi değildi, Rumen tarihçisi Nicolae Iorga, *Byzantium After Byzantium* eserinde, Türk yöneticilerinin Konstantiniye için bir isim koyamamakla kalmayıp, şehrin bütün ihtiyaç ve tutkularını gözettiklerini ve şehri büyüterek sevdiklerini, koruduklarını yazar.[6] Bunu modeli sevmek olarak düşünmek mümkündür.

Ama tarihçilere göre, Türklerin korudukları sadece Konstantiniye'den ibaret değildi. Toynbee korunanın aslında Roma imparatorluğu olduğunu söyler. Hıristiyan Grek Roma İmparatorluğu'nun Müslüman Türk Roma İmparatoluğu biçiminde yeniden yükselmek üzere çöktüğünü yazıyordu. Toynbee, Doğu Ortodoks Hıristiyan Halklarının bağımsızlıklarını yitirmeleriyle varlık ve uygarlıklarının sonunun gelmediğini ileri sürmektedir.[7] Benzer bir devamlılık tartışması, kitabının isminde de anlaşılabileceği gibi, *Byzantium After Byzantium*, Iorga'da da yer alıyor. Iorga "Bizans tarihi ne zaman sona erdi" sorusunu, "hiç kuşku yok ki 1453'te değil", "when did the history of Byzantium end.

Levent Şahverdi Arşivi

Undoubtedly not in 1453, with the disappearance of the Empire of Constantinople"[8], biçiminde yanıtlıyordu. Osmanlı Türklerinin Bizans'ın yıkıntısı üzerinde yükseldiği ve bizzat onun tarafından günden güne dönüştürüldüğü düşüncesindeydi.[9]

Iorga iki düzen arasındaki sürekliliğin sadece fikirler ya da kültürel çerçevede değil, "büyük Bizans ailelerinin" varlığı açısından da söz konusu olduğuna inanıyordu.[10] Elbette Iorga'nın perspektifi, Balkanları da içine alacak biçimde, Osmanlı'nın dışındaki ülkeleri ve sarayları da kapsamaktadır. Ama Osmanlı özelinde de böyle bir ailevi devamlılığı bulabiliyoruz. Osmanlı sarayı ve bürokrasisinde Bizanslı büyük ailelerin çocukları hemen teşhis edilebilmektedir.

Bizans'ın son imparatoru XI. Constantinus'un müteveffa ağabeyinin üç oğlu da fethin hemen ardından Fatih tarafından saray hizmetine alınıyorlardı. Şehrin düşmesinden 17 sene sonra, 1470 yılında bu oğullardan biri, Osmanlı donanması amirali ve Gelibolu vilayeti Sancak Beyi Mesih Paşa olarak, İngilizcesiyle christ ya da messiah ismiyle, saray duvarlarının dışına çıkacaktı. 1482 yılında bu yeni Osmanlı paşası sadrazamlık mevkiine atanmış; iki sene bu görevde kalmış ve ardından 1499'da tekrar sadrazam yapılmıştı.

Mesih Paşa'nın erkek kardeşi de Osmanlı sarayında kendisine yer bulabilmişti; yeniden isimlendirilerek Murad Paşa oluyordu. Fatih'in kişisel hası olarak da yakınındaydı. O da 1472 yılında Rumeli Beylerbeyi olarak atanacaktı.[11] Üçüncü kardeşin izini sürmek ise daha zordur. 1473 yılında Fatih'in sadrazamlığına yükselen Gedik Ahmet Paşa olabileceğine dair rivayetler bulunmakla birlikte, Gedik Ahmet Paşa'nın Sırp aristokratı olduğuna dair iddialar da söz konusudur, dolayısıyla üçüncü kardeşin kaderini tespit imkanına şimdilik sahip değiliz. Bununla birlikte, diğer iki kardeşin akıbetlerinden, Bizans aristokrasisinin ve ailelerinin Osmanlı sarayı ve bürokrasisi içerisinde yerleri ve varlıklarını sürdürdüklerini görebiliyoruz. İki düzen arasına 1453'te indiği söylenen perdeyi yavaş yavaş kaldırmak için yeterlidir. Yol, kopuştan çok bir devamlılığa açılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Osmanlı ve Bizans düzenleri arasındaki perde aralandığında ve tarih sahnesine bu aralıktan ışık yeniden düşürüldüğünde, bir düzenden diğer düzene geçen unsurlar da giderek daha görünür olmaktadır. Nitekim Halil İnalcık'ın "Osmanlı Fetih Yöntemleri" adlı ünlü makalesinde, İnalcık'ın kendi sorunsalından bağımsız biçimde, Bizans ve Osmanlı arasındaki ortaklığa ilişkin veriler bulabiliyoruz. İnalcık'ın, 15. yüzyıl Osmanlı defterlerine dair verdiği bir bilgi bu türdendir. Bu defterleri inceleyen İnalcık, makalesinde, sadece vilayetlerde yöneticilik yapan Osmanlı beylerinin değil, Osmanlı ordusunda görev yapan tımarlı sipahilerin büyük bir kısmının da Osmanlı öncesi yerel askeri ya da soylu tabakaya mensup ailelerden olduğu bilgisine yer verir.[11] *İslam Ansiklopedisi*'nin kendisi tarafından kaleme alınan "Timar" maddesinde de İnalcık, Osmanlıların Rumeli'ndeki "pronoia" sahiplerini, timar sahibi olarak Osmanlı timarlı orduları içerisine herhangi bir ayrım gözetmeden dahil ettiklerini ileri sürer. Aynı maddede Yunanca "pronoia" kelimesinin "timar" kelimesinin tam karşılığı olduğu açıklaması da var.[13]

İnalcık'ın anlattığı bir mirasçı tablosudur; Osmanlı, çöken Bizans ile Balkan düzenlerindeki toprak sahiplerini timar sahibi olarak devralmıştır. Senyörler ve voyvoda aileleri Balkan toprakları fethedildiğinde, ellerindeki mirasların çok büyük bir kısmını Osmanlı'ya eklemlenerek, çoğunlukla büyük Osmanlı timar sahipleri sıfatıyla muhafaza edebiliyorlardı; bu aileler "İslamiyete geçtiklerinde bey sıfatını da alarak en yüksek yönetim mevkilerine gelmeye" hak kazanıyorlardı.[14] Bizans düzeninden Osmanlı düzenine geçilmesi, Rumeli ve Balkan bölgesindeki toprak sahipleri için temelli bir düzen değişikliği anlamına gelmemişti.

Bu tabloyu tamamlayan bilgiyi ise Franz Babinger *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı* kitabında aktarıyor. Babinger, II. Murad zamanına gelindiğinde artık devlette yerel, eski Anadolu ailelerinin oğullarına verecek pek az mevki kaldığını; hükümetteki ve ordudaki bütün mevkilerin Sırbistan'dan, Arnavutluk'tan, Yunanistan'dan gelmiş

Levent Şahverdi Arşivi

eski Hıristiyanlarca doldurulduğunu yazıyordu.[15] Herhalde fethedenin fethedildiği bir dönemdir ve Iorga'nın tabiriyle, *"The Ottoman Turks did not bring with them new ways of life"*[16] diyebiliyoruz; Osmanlı, fethin ardından yeni bir yaşam tarzı getirmiyordu. Görebildiğimiz, Roma mirasçısı bir Osmanlı tablosudur. Öyleyse yaşamaya devam eden Roma mıdır, yoksa bir İslam İmparatorluğu mu; soruyu formüle etmekle yetiniyoruz.

1 "Her zaman söylediğim şey şudur: Osmanlı İmparatorluğu tarihte üçüncü Roma'dır, bir dördüncüsü de yoktur. Başka deyişle üçüncü Roma, Moskova değildir." Bkz: *İlber Ortaylı ile Tarihin Sınırlarına Yolculuk,* haz: Mustafa Armağan, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2005, s. 150.

2 İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi,* Cedit Neşriyat, Ankara, 2012, s. 30.

3 Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi,* çev. a. Gökçe Bozkurt, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2010, s. 147.

4 Yalçın Küçük, Roma'nın önemini Atamaoğlu Fatih çalışmasında şöyle anlatır: "Roma, Otaçağ'da ve özellikle bu Çağ'ın sonlarına doğru, yaratıcılıktan yoksun tüm pratisyen gelişmelere tek model olmuştur ve Doğu'da, Arapların diliyle Roma, "Rum" idi. Ama hep model'dir ve hep model alınıyordu. Batı'da Sırp Kralı Stefan Duşan, Bulgar prensleri, Kuzey'de tarih sahnesine çıkmaya başlayan Kiev prensleri, Doğu'da Selçukoğulları, hatta Timur, Birinci Bayezıd'dan sonra gelen, Bizans'ın gölgesinde emirliklerini sürdürmek isteyen çekingen ve yılgın Mehmet Çelebi ile oğlu İkinci Murat dışında Osmanoğulları, başta İkinci Mehmet, Roma İmparatoru olmak istediler ve bunun için İstanbul'u zapt etmeyi gerekli ve zorunlu gördüler." Bkz: Yalçın Küçük, *Atamanoğlu Fatih,* Mızrak Yay., İstanbul, 2012, s. 139, 140.

5 İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi,* Cedit Neşriyat, Ankara, 2012, s. 118.

6 "We shall see how the Stambul of the Turkish rulers, who were not even able to find a real name for it, far from being abandoned after the bloody scenes of May, 1453, was enlarged, repopulated, and deeply loved and preserved, with care for all its needs and passions, by the emperors of Ottoman origin." Bkz: Nicolae Iorga, *Byzantium After Byzantium,* The Center For Romanian Studies, Iasi-Oxford-Portland, 2000, p. 27.

7 Yalçın Küçük, *Atamanoğlu Fatih,* Mızrak Yay., İstanbul, 2012, s. 265.

8 Nicolae Iorga, *Byzantium After Byzantium,* The Center For Romanian Studies, Iasi-Oxford-Portland, 2000, p. 14, 15.

9 "The Ottoman Turks did not bring with them new ways of life ... instead they built on top of ruins. It was the Byzantine Empire that, with everything it preserved in terms of memories, means, and indestructible ideals, transformed, day by day, those who had come from Brusa and Adrianople to establish themselves in the great city of Constantinople, ca-

Levent Şahverdi Arşivi

pable of using and exhausting all nations." Bkz: *ibid*, p. 25.

10 *ibid*, pp. 14,15.

11 XI. Constantinus'un müteveffa ağabeyinin oğullarına ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz: Heath W. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, çev: Kıvanç Tanrıyar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010, ss. 127, 128.

12 Halil İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Söğüt'ten İstanbul'a*, der: Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge Yay., Ankara, 2005, s. 455. Halil İnalcık, bu durumun Osmanlı fetihlerini kolaylaştırdığı iddiasındadır. Bununla birlikte, bu kolaylığın iki düzeni birbirine yaklaştırıp yaklaştırmadığı ve Osmanlı'nın Bizans'ın hangi yönlerden devam ettirdiği konusunda İnalcık'ta bir *açıklık bulamıyoruz*.

13 Halil İnalcık, "Timar", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, cilt 41, 2012, s. 169.

14 Halil İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Söğüt'ten İstanbul'a*, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, İmge Yay., Ankara, 2005, s. 457.

15 Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, Oğlak Yay., İstanbul, 2013, s. 28.

16 Nicolae Iorga, *Byzantium After Byzantium*, The Center For Romanian Studies, Iasi-Oxford-Portland, 2000, p. 25.

***

İran Kavşağındaki Türk İslamı

Eğer mesele bir Sünni "model" tartışması ise, Türklerdeki İslamın kökenine ilişkin bir soruyla devam edebiliriz: Türkler İslamı Sünni Araplardan mı öğrendiler? Türkçedeki dine ilişkin sözcükler yanıt hakkında bir fikir vermektedir. Türkçede İslamın temel niteliklerini ifade eden sözcükler Arapçadan kaynaklanmıyorlar; "peygamber", "namaz", "oruç", "abdest" gibi dinin asal unsurlarını simgeleyen sözcüklerimiz Farsça kökenlidir.[159] İslamın ve Arapçanın "resulü", Türklerde "peygamber" olmaktadır. Arapça kökenli "gazve" sözcüğü de, Türklerin İslama geçtikleri binli yıllarda, "gaza" biçiminde Farsçada kullanılıyordu. Türkler İslama ilişkin sözcüklerini "Sünni model" düşüncesinin aksine, Sünni Araplardan değil, İranlılardan öğreniyorlar. "Peygamber Efendimiz" ifadesindeki "efendi" sözcüğü ise Türkçeye Grekçeden miras kalıyor.

Doğan Avcıoğlu, Türk-İslam Sentezi argümanlarını ele aldığı *Türklerin Tarihi* çalışmasında, bu tartışmaya dair oldukça ilginç bir bilgiye de yer veriyordu; şunları söylemektedir: "İslam devletlerinin göçebe

159 Ahmet Yaşar Ocak bu İran bağı konusundaki şunları yazıyor: "... bugünkü Türkiye Türkçesi'nde bile hâlâ kullanılmakta olan *peygamber* (arapça *el-resûl* veya *el-nebî* yerine), *namaz* (Arapça *el-salât* yerine), *abdest* (Arapça *el-vudû* yerine), *oruç* (Farsça rûze'den bozma, Arapça *el-savm* yerine) ... Farsça dini terimlerdir." Bkz: Ahmet Yaşar Ocak, *İslam'ın Ayak İzleri – Osmanlı*, Kitap Yay., İstanbul, 2012, s. 279, 280.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkleri İslam yapmaya ilgisizliğine karşın, özellikle Şii misyonerleri ve mistikler, bu yolda bireysel çaba gösterirler."[160] Fuad Köprülü'de de benzer bir tespiti bulabiliyoruz: "Türkler İslamiyet'in birçok unsurlarını doğrudan doğruya Araplardan değil, Acemler vasıtasıyla aldılar. İslam medeniyeti Türklere, İran kültürünün merkezi olan Horasan yoluyla Maveraünnehr'den geçerek geliyordu; Maveraünnehr'in birçok büyük merkezleri bile manen 'Türk' olmaktan ziyade 'İrani' idi."[161] Demekki, Türkler çevrelerinde Sünni din adamı bulmakta güçlük çekerlerken, Şii misyonerler ve mistikler, mistikler yerine sufiler sözcüğünü de kullanabiliriz, aracılığıyla İslam ile tanışırlar.

Avcıoğlu çalışmasında, Minorsky'e dayanarak, ilk İslam olan Karahanlı Satuk Buğra Han'ın Şii olduğunu da ileri sürer.[162] Aynı olguyu ele alan Ahmet Yaşar Ocak ise, Şiilik konusuna hiç değinmeden, Satık Buğra Han'ın İslama geçişini İran etkisinin tarihsel belgesi olduğu notunu düşer: "Nitekim Türklerin İslamı İranlılar vasıtasıyla kabul ettiklerinin bir tarihsel belgesi, *Tezkire-i Satuk Buğra Han* isimli, muhtemelen 11. yüzyılda yazıya geçirilmiş yarı destani, yarı menkabevi bir metindir. Bu metin Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın, İranlı bir hanedan olan Samanoğulları'nın marifetiyle Müslüman oluşunu anlatır."[163] Böylece ilk İslama geçen Türk devletinde Arap değil, İran etkisini bulmuş oluyoruz.

İslam tarihine ilişkin çalışmalarıyla tanınan F. W. Hasluck da *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam* başlıklı kitabında, Avcıoğlu'nun Şii din adamlarına ilişkin verdiği bilgiyi teyit ediyordu: "Batıya olan yolculukları sırasında Kuzey İran'dan geçen birçok Türk boyunun ilk önce İslamın Şii biçimi ile tanışmış olması muhtemeldir."[164] Türkler batıya göçüşleri esnasında, İslam kavşağında İran yoluna sapmışlardı. Arap etkisinin henüz uzağındaydılar. Türkmen boylarının yurt tuttukları topraklar İranlıların nüfuz alanı içerisindeydi. Yerleşik kültürü ile İran ise o yıllarda sanki hiç kurumayan bir resim tablosuydu ve tuvaline girip çıkan Türk boylarını tepeden tırnağa kendi rengine buluyordu. Böylelikle batıya göç eden Türklerin dinleri de doğal olarak İran damgasını taşıdı.

160 Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, Tekin Yay., cilt 3, İstanbul, 1979, s. 2199.
161 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1981, s. 21.
162 Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, Tekin Yay., cilt 3, İstanbul, 1979, s. 2199.
163 Ahmet Yaşar Ocak, *İslam'ın Ayak İzleri – Osmanlı*, s. 280.
164 F. W. Hasluck, *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam*, çev. Timuçin Binder, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s. 108.

Levent Şahverdi Arşivi

Dilimizin Ucundaki İslam

Peki Türkmen boyları Şii miydi, herhalde soru budur. Ahmet Yaşar Ocak ve Irène Mélikoff, Türklerin sadece Şiilikten değil, pek çok dinden etkilendiklerini ve Şiilik olarak kabul edilemeyecek bir tür heteredoks halk dinini yaşadıklarını ileri sürüyor. Türkler, sufiler ve Şii din adamları yoluyla İslam ile tanışsalar da, tarihçilerce Şii sayılmıyorlar. Ama Şii sayılmadığımız gibi, çoğu zaman pek İslam da kabul edilmiyorduk. Abbasi halifeliğinin görevlisi, Orta Asya'da Türk boylarını dolaşmış seyyah İbn Fadlan, 10. yüzyılda Maveraünnehir'deki Oğuzlar'ın İslamdan çok Şamanist oldukları düşüncesindeydi.[165] Ona göre, bu bölgelerdeki Oğuzlar kelime-i tevhid'den öteye gitmeyen bir Müslümanlık inancına sahiplerdi.[166]

İbn Fadlan'ın gözlemi değerlidir; İnalcık ve Kafesoğlu'nun tersine, İbn Fadlan Türklerin İslamının sadece dillerinin ucunda olduğunun farkındaydı.[167] Halifelik görevlisi bu seyyah, Oğuzlar'ın merasimlerini yöneten bir takım ihtiyarlardan da bahsediyor. Oğuz boylarının bu ihtiyarların, Şaman olarak isimlendirebiliriz, sözünü dinlediğini, onların söylediklerine uygun hareket ettiğini de ifade ediyordu.[168] Bu önemli tanığın, İbn Fadlan'ın dile getirdikleri, din tarihine ilişkin incelemelerde de tekrarlanmaktadır. Irène Mélikoff'un, 'Türkmen aşiretler arasında egemen olan, İslam kisvesi altında da olsa Şamanizmdir',[169] ifadesi bu açıdan, İbn Fadlan'ın Oğuzlara ilişkin gözlemlerinin tarih bilimi çerçevesinde ifade edilmiş bir biçimidir.

W. L. Langer ve R. P. Blake'in birlikte kaleme aldıkları "Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arka Planı" başlıklı makalede ise, Türklerin İslam dinine girmelerinden çok sonra da, eski pagan din-

---

165 Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s. 72

166 *ibid*, s. 54.
Çetin Yetkin ise Türkler'in Sünni İslamı sadece yüzeysel olarak kabul ettiklerini yazıyordu: "İslamı böylece görünüşte ve yüzeysel olarak kabul etmiş gözüken Türkler'in Sünniliği içlerine sindiremedikleri, daha önemlisi, maddi yaşam biçimlerine ve kültürlerine yabancı ve ters düşen bu ideolojiyi anlayamadıklarını da açıkça ortadaydı." Bkz: Prof D. Çetin Yetkin, *İktidara Karşı Türk Direniş ve Devrimleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, cilt 1, Antalya, 2007, s. 83.

167 İbn Fadlan şunları yazar: "İçlerinde, inandıkları için değil de, sadece ülkelerinden geçen Müslümanlara yaranmak için 'La ilahe illallah, Muhammed Rasulullah' diyenler var. (...) Türkün adeti böyledir. Müslümanı tesbih ve istiğfar (Sübhanellah ve La ilahe illallah) derken duyarsa onun gibi yapar." Bkz: *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, haz: Prof Dr. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul, 2015, s. 10, 11.

168 Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, s. 72.

169 Irène Mélikoff, "İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, s. 150, 151.

Levent Şahverdi Arşivi

lerinden birçok unsuru yaşattıkları tespitini bulabiliyoruz.[170] Herhalde Türkler Şamanik geleneklerini İslam cilasının altında güçlü bir biçimde sürdürüyorlardı. Ama Langer ve Blake'in gözlemi tarihçilerce sıklıkla dile getirilen bu tespitten çok daha derinliklidir. Makalelerinde, Türklerin kendi gelenekleri ile uyuşmadığı için Ortodoks İslamın birçok katı ilkesinden hoşlanmadıklarını da ileri sürmüşlerdir ki,[171] İnalcık ve Türk tarihçilerinin "kutsal din savaşı" ve "gazi Türkler" tezleriyle tam ters yönde bir iddia olduğu kabul edilmelidir.

Peki, Langer ve Blake'e ait bu fikri teyit eden bulgular var mı? Türklerin batıya yürüyüşleri esnasında yurt tuttukları toprakların bizzat kendilerinin Langer ve Blake'in tanıkları olduğunu söyleyebiliriz. Anadolu'ya ulaşan Türkmen göçünün güzergahındaki ülkelerde hüküm süren ve kök salan da katı bir İslam değildi; söz konusu olan İran ve Azerbaycan topraklarıydı. Nitekim Türkler de bu topraklarda, Horasan ve Maveraünnehir yoluyla İslam ile tanışmışlardı. Her ikisi de Sünniliğe uzak, yerleşik İran kültürünün güçlü olduğu yerlerdir. Türklerin batıya göç ederken sıklıkla yurt tuttuğu Azerbaycan platosu üzerine bilgileri ise Gordlevski'de bulabiliyoruz. Selçuklu tarihçisi Gordlevski *Anadolu Selçuklu Devleti* kitabında, Azerbaycan'ın "eskiden beri Sünniliğe karşı"[172] bir yapıda olduğunu kaydetmektedir. Çalışmasında çeşitli heteredoks İslam mezheplerinin de, Gordlevski'nin kastettiği Hurufiliktir, Azerbaycan bölgesi çıkışlı olduğunu dile getiriyordu. Demek ki, Türkmen boylarının geçtiği ve konakladığı toprakların da Sünni İslam ile bağları zayıftı. Söz konusu bölgeler Sünnilikten çok heterodoksiye uygun bir yapı arzediyordu.

Yeni Din Tartışması

Türkleri İslama davet eden sufiler ve onların heteredoks dinleri üzerine ne biliyoruz? Öncelikle tasavvufi akımların hiçbirinin İslamiyetin beşiği Arabistan'da doğmadıkları, gelişmedikleri ve yerleşmedikleri bilgisine sahibiz. Tasavvufun ve heteredoks İslamın asıl gelişme gösterdiği yer İran bölgesi olur. Ama İran sadece tasavvufçuların değil, sufilerin tarihsel örneği Zerdüşti dervişlerin de yerleştikleri bölgedir. Her iki derviş türü arasında benzerlikler bulundu-

170 W. L. Langer-R. P. Blake, "Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arka Planı", *Söğüt'ten İstanbul'a*, s. 198.

171 *ibid*, s. 198.

172 V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Onur Yay., Ankara, 1988, s. 320.

Levent Şahverdi Arşivi

ğunu din tarihine ilişkin kaynaklar kaydediyorlar.

Ahmet Yaşar Ocak *Kalenderiler* çalışmasında, 9. yüzyılda İran ve Mezopotamya havalisinde, Türk dervişlere/sufilere benzer Budist ve Maniheist rahiplerin dolaştığını ve bazı Türkmen sufilerin de İran'daki bu Budist ve Maniheist çevrelerle ilişki içerisinde olduğunu belirtiyor. Kitabında söz konusu rahiplerin hayat tarzlarının Müslümanlarca taklit edilmiş olabileceği iddiasına da yer vermektedir. Bunun tam tersinin de gerçekleştiği; kimi sufi çevrelerin Hindistan topraklarına giderek Budist çevrelerle doğrudan ilişki kurdukları da Yaşar Ocak'ın aktardığı bilgiler arasındadır.[173] Demek ki, arkeolojik bir çerçevede, tasavvufçu dervişlerin İslam öncesi kaynakları olduğunu teşhis edebiliyoruz. Yaşar Ocak'a göre "Budist, Şamanist ve Maniheist rahiplerden Kalenderi dervişlere geçiş fazla zor ve uzun zaman alan bir süreç"[174] olmamıştı. Türkler İslama geçtikleri bu dönemde, İran ve Hindistan kültürü ile iç içeydi; şu halde, geçtikleri "İslam" mıydı, şimdilik sadece bu soruyu formüle etmekle yetiniyoruz.

Yaşar Ocak'ın sufi İslamına ilişkin iddiaları başka yazarlarca da teyit ediliyor. Köprülü bu isimlerden biridir; Fuad Köprülü *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* başlıklı kitabında, tasavvuf mesleğinin İslamiyetin ilk asırlarında mevcut olmadığı halde, sonradan İran, Hind, Yunan fikirlerinin ve kısmen de İsevilik'in tesiriyle geliştiğini ve İslamiyetten de unsurlar alarak teşekkül ettiğini yazıyordu. Elbette Köprülü, beklenebileceği üzere, tasavvufun oluşumundaki en büyük payı İslama vermişti. Çalışmasında tasavvufun İslam coğrafyasında önemli ölçüde yaygınlık kazandığına da işaret etmektedir.[175] Bununla birlikte, tasavvufun köklerinin başka dinlere uzandığını kabul etmekten kaçınamıyordu. Zeki Velidi Togan ise Köprülü'nün bu kabulünü çok daha ileri bir noktaya taşır. Togan'a göre Türklere ulaşan İslamın özelliği, Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık, Yahudilik gibi dinlere uyum sağlayabilmesiydi. Bu türden bir İslamın ise ancak sufi ve Şii kanallar yoluyla gelen tasavvufi bir İslam olabileceği iddiasındadır. Bu açıdan Togan tasavvufu başka dinlere uyumlu bir akım sayıyordu.[176]

Türk tarihinin büyük uzmanı Vasilij Vladimiroviç Balthold ise zaman geçtikçe Türklerde İslamın başka dinlerle bütünleştiği ve dönüştüğü düşüncesindedir. *Halife ve Sultan* çalışmasında 12. ve 15.

173 Ahmet Yaşar Ocak, *Kalenderiler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 7.
174 *ibid*, s. 24.
175 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1981, s. 16.
176 Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, Tekin Yay., cilt 4, Ankara, 1981, s. 1750.

Levent Şahverdi Arşivi

yüzyıla kadar Hıristiyanlığın sadece bir kültür değil, bir din olarak Müslüman dünyası üzerinde etkileri olduğunu öne sürer. Sufizm ve dervişlik "hiç şüphesiz, en azından kısmen, Hıristiyanlığın etkisi altında gelişmiştir" diye yazıyordu. Kitabında "Ön Asya bölgesinde bütün dinlerin gerçek Allah'ı tanıma sürecinde ancak bir basamak olduğunu ve hangi dinin insanı Allah'a götüreceği konusunun mühim olmadığını belirten bir dervişlik tipi hakim olmuştur"[177] notunu da düşmektedir.

Tüm bu yazarlar tasavvufa baktıklarında, hangi dinin sufi İslamında daha önemli olduğuna ilişkin vurguları değişiklik göstermekle birlikte, İslam dışında pek çok başka dini de görüyorlardı. Çoğunlukla söz konusu durum din tarihine ilişkin incelemelerde "bağdaştırmacılık" kavramıyla ifade edilmektedir. İslam Türkler için, sanki içinde eski dinlerini biriktirdikleri bir tür kumbaraydı; herhalde onda tüm eski dinlerini de muhafaza ediyorlardı. Kuşkusuz din tarihi açısından buradaki mesele, Türklerin eski dinlerini muhafaza etme güdüsünün İslama mensup olma isteğinin önüne geçip geçmediğidir.

Türklerde din değişikliği, son dinlerini eski dinlerinin ön kabullerine ve dinsel törenlerine uyarlamaktan ibaretti. Marx'ın bir cümlesini değiştirerek yazarsak, Türkler bir dini ancak onu kendi eski dinlerine çevirerek algılayabiliyorlar.[178] Dolayısıyla İslama ancak onu bozarak girebildiklerini ileri sürebiliriz. Sufi İslamında pek çok başka dinin geleneklerinin görülmesi bu nedenledir. İslamı ancak onu İslam olmaktan çıkardıklarında, başka pek çok dini içeren "yeni bir dine" dönüştürdüklerinde benimseyebilmişlerdi. Böylece bir "yeni din" tartışmasına ulaşmış oluyoruz.

***

Barthold'un periyodizasyonu içerisinde, 12. ve 15. yüzyıllarda gerçekleşen mehdici ayaklanmalarda Barthold'un ve diğerlerinin işaret ettiği "bağdaştırmacılığın" izlerini bulabiliyoruz. Yukarıdaki yazarları teyit edercesine hem Babai ayaklanmasına, hem de Bedreddin Ayaklanması'na farklı dinlerden insanlar katılıyorlar. Osmanlı kaynaklarında, Börklüce Mustafa'nın tıpkı Babailerin lideri Baba İlyas gibi "La ilahe illallah" dedirtip "Muhammedin Resulullah" dedirtmediği şeklinde çeşitli kayıtlar olduğu iddialarına da sa-

177 Vasilij Vladimiroviç Barthold, *İslamda İktidarın Serüveni-Halife ve Sultan*, çev. İlyas Kamalov, Yeditepe Yay., İstanbul, 2006, s. 147.

178 Marx'ın cümlesinin aslı şöyledir: "... yeni bir dili öğrenmeye başlayan kişi, onu hep kendi ana diline çevirir durur..."

Levent Şahverdi Arşivi

hibiz.[179] Börklüce'nin; Muhammed'in peygamberliğini bu şekilde devreden çıkarmasını diğer din mensuplarına açılmış bir giriş kapısı olarak düşünebiliriz. Nitekim Bedreddin ayaklanmasına da hem Yahudi esnaflar, hem Hıristiyan köylüler, hem de Sakız Adası'nın Hıristiyan papazları destek vermişlerdi. Yaşar Ocak'ın *İslamın Ayak İzleri* çalışmasında, İslami heteredoks eğilimlerin bir veya iki nesil öncesinde ihtida etmiş yerli gayri müslimler arasında çok yaygın olduğu tespitini de bulabiliyoruz ki, dini "bağdaştırmacılık" tablosuyla uyumlu görünmektedir.[180] Türkler herhalde öncelikle İslama değil, "heteredoks İslama" girmişlerdi.

14. yüzyıl sonrasında Anadolu'daki neredeyse tüm sufi akımların içine giren ve önemli izler bırakan Hurufilik'te de benzer bir "bağdaştırmacılığın" izleri takip edilemektedir. 1394'te idam edilen Fazlullah Esterabadi'nin kurucusu olduğu Hurufilik, geniş çapta eski İran dinlerinin kalıntılarını, Hıristiyanlık, Kabbalizm ve Neoplatonizme ait inanç ve anlayışları içeriyor ve bunları İslami bir cila altında yorumluyordu. Kendi dönemi içerisinde "yeni bir din" olarak da görülüyordu ki, bu çalışmadaki sonuçlar açısından önemli buluyoruz.[181] Dini planda Tevrat yorumları geleneğine, kabalistike, bağlıydı. Hurufiliğin üzerine kurulu olduğu harfler biliminin kökleri ise hem Sami dünyada, hem de Grek eski çağında bulunuyordu; İslamın dışında pek çok dini ve kültürü içerdiği açıktır.[182]

Hurufilik asıl olarak Sünni İslam dışı çevreleri etkisi altına almıştı; panteist Tanrı anlayışı çerçevesinde Hallac-ı Mansur geleneğinin varisi sayılıyordu. Ahmet Yaşar Ocak ise, Hurufiliğin harflerle ilgili yorumlarından çok, mehdilik anlayışıyla olan bağlarını önemli kabul etmektedir. Hurufiliğin temel inancının, "Fazlullah'ın, Allah'ın *mazhar*'ı olduğu, yani Allah'ın Fazlullah'ın bedeninde görüntülendiği ve kıyamet gününe yakın, Müslümanları, Hıristiyanları ve Musevileri kurtaracak *mehdi* olduğu"[183] biçiminde özetlenebileceğini ileri sürüyordu. Elimizdeki veriler Fazlullah'ın mehdiliğinin üç dinden yeni bir din çıkarma projesi üzerine kurulu olduğuna işaret etmektedir. Bir diğer mehdi olan Bedreddin için ise Yaşar Ocak,

179 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15. – 17. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1998, s. 171.

180 Ahmet Yaşar Ocak, *İslam'ın Ayak İzleri – Osmanlı Dönemi*, s. 131.

181 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15. – 17. Yüzyıllar)*, s. 131, 132.

182 Irène Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, çev. Turan Alptekin, Cem Yay., İstanbul, 1994, s. 183.

183 Ahmet Yaşar Ocak, *İslam'ın Ayak İzleri –Selçuklu Dönemi*, Kitap Yay., İstanbul, 2014, s. 84.

Levent Şahverdi Arşivi

"Bizce Şeyh Bedreddin'in bunlara talim ettiği Müslümanlık, Hıristiyanlığa da, Yahudiliği de sempatiyle bakan Hurufilik'ti" diyordu.[184] Böylece Fazlullah ve Bedreddin ilişkisi Hurufîlik çerçevesinde kurulmuş olmaktadır.

Geriye kalan ise küçük bir sorudur: Bu yeni din hâlâ İslam mıdır ve eğer İslam ise, neden yeni bir din biçiminde formüle edilmektedir? Bugüne kalan kayıtlardan, bu "yeni İslamın" ortaya çıktığı dönem içerisinde, "eski İslamın" halen geçerliliğini sürdürüp sürdürmediğinin tartışmaya açıldığını anlayabiliyoruz. J. W. Zinkeisen parlak bir yorumla, "Börklüce Mustafa'nın öğretisi ve tarikatı adına kılıç çekebilmesi için önce ... İslam dininin de sürdürülebilirliğine ve gerekliliğine dair inançlarını kaybetmiş ... insanlara ihtiyaç duyuluyordu"[185] yazmaktadır ki, bunun yeni bir din formülasyonuna ulaşmanın ilk adımı olduğunu söyleyebiliriz.

Hem Fazlullah, hem de Börklüce kendilerini peygamber sayıyorlardı; her ikisinin de üç dinden bir din çıkarma ve bu yeni dinin peygamberi olma anlayışı ile hareket ettikleri açıktır. Colin Imber'ın çalışmalarında ise, bu eğilimin sadece ikisinden ve Hurufilik'ten ibaret olmadığına dair bulgular yer alıyor. Imber, daha önce ismine Ataman tartışması nedeniyle değindiğimiz Otman Baba'nın *"I am Muhammed, Jesus and Moses"*[186] dediğini kaydetmektedir; Imber'ın aktardığı ifade, hiç kuşku yok ki, elimizdeki din tablosuna oturmaktadır. Tasavvufun en önemli isimlerinden Mağripli sufi İbn Arabi'nin şu ifadesini aktaransa Michel Balivet'dir: "Yüreğim bütün biçimlere açıktır: putlar tapınağı, Hıristiyan papazın manastırı, Musa'nın on emri, müminlerin Kuran'ıdır; dinim sevgi dinidir."[187] Balivet bunun inançlar arasında uyuşma isteğine denk düştüğü düşüncesindeydi. Farklı ibadet biçimlerinin karıştırılmasına; dinler arası popüler bir inanç yaratılmasına Ortaçağ ve Osmanlı Türk dünyasında sıkça rastlandığını; Türklerin doktriner inceliklerin ötesinde bir din yaratma eğiliminde olduklarını ileri sürüyordu.[188]

Ama eğer yeni bir din iddiası var ise, bunun bir peygamberinin de olması gerekmez mi? Hem Fazlullah'ın hem de Bedreddin ve Börk-

184 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler* s. 184.

185 Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul, 2011, s. 355.

186 Colin Imber, *Studies In Ottoman History and Law*, The Isis Press, İstanbul, 1996, p. 142.

187 Michel Balivet, "Açık Kültür ve 14. Yüzyıl Osmanlı Kentlerinde Dinler Arası İlişkiler", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, s. 5.

188 Michel Balivet, *Bizans ve Osmanlı*, çev. Nedim Demirtaş, Alkım Yay., İstanbul, 2009, s. 251.

Levent Şahverdi Arşivi

lüce'nin kendilerini peygamber saydıklarını biliyoruz. Babai ayaklanmasının liderinin de kendisini peygamber ilan ettiğini; bu ilanı kabul etmeyenleri öldürdüğünü ise J. W. Zinkeisen'ın *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* çalışmasında okuyoruz.[189] Zinkeisen'ın "peygamber" olarak tanımladığı Babai liderini Fuad Köprülü "yeni bir din neşri ile"[190] meşgul bir baba olarak tarif ediyordu. Bu tür mehdici hareketlerin liderleri tıpkı Muhammed gibi bir mağaraya çekiliyorlar ve bir süre sonra Tanrı ile temas kurduklarını söyleyerek ortaya çıkıyorlardı.[191] Tipik bir Hira'ya kapanma ve vahiy inmesi öyküsüdür.

Demek ki, heterodokside bütün yollar yeni bir din ve yeni bir peygamber kapısına çıkmaktadır; bu haliyle karşımızdaki tablo, dini bir "bağdaştırmacılık" ve "heterodoksi" meselesinin ötesindedir. Burada daha fazla ileri gitmeden Türk-İslam Sentezi'ne ilişkin bir tespit ile noktayı koyabiliriz: İranlılar ve Türklerin elinde İslam, Türk-İslamcı Kafesoğlu türünün iddialarının aksine, yeniden doğuşunu değil, gurup vaktini yaşıyordu; yeni bir din yoluyla son "hak dininin" geçerliliği tartışmaya açılıyordu.[192] Sünni İslamın buna tepkisinin yer yer oldukça kanlı olması, tahmin edilebilir bir sonuçtur.

***

Peki, nasıl bu kadar kolay din değiştirdik? Çabucak yeni bir dine geçebildiğimizi Türk tarihine ilişkin neredeyse bütün kaynaklar kaydediyorlar. Sorunun yanıtını Michel Balivet'nin çalışmalarında buluyoruz. Balivet Türklerde din değiştirmenin yeni din lehine eski geleneklerin bırakılması anlamına gelmediğini, tersine, yeni dinin eskisi üzerine eklendiğini ve her ikisinin birleştiklerini savunur.[193] Türkler ve Moğollarda din değişikliğinin bu yolla gerçekleştiği iddiasındadır.[194] Güçlü bir tezdir ve Türklerin benimsediği dinlerdeki heterojenliği açıklayabilmek için de ipuçları sağlamaktadır.

189 Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 37.

190 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 207.

191 Ahmet Yaşar Ocak, *İslam'ın Ayak İzleri – Osmanlı Dönemi*, Kitap Yay., İstanbul, 2012, s. 79.

192 Sünni İslamın şansı, Türklerin herhangi bir inanca, onu derinleştirecek ölçüde sadık olmamalarında saklıdır. Türkler İslamı gölgede bırakabilecek bu yeni bir dini kurumlaştıramamışlarsa, bu, tümüyle göçebelikleri ile bağlantılıydı. İnançlarını derinleştirecek ve zenginleştirecek dini ilke tartışmaları yapmaktan uzak duruyorlardı. Dinler arası bir geçişliliğe çok daha yatkındılar.

193 Michel Balivet, *Bizans ve Osmanlı*, s. 20.

194 Balivet verdiği bu bilgilere, göçebe toplumlarda bir egemenin din değiştirmesinin saltanat ailesinin de din değiştirmesi ya da tebaanın da din değiştirmesi anlamına gelmediğini; devlet dini düşüncesinin Türk-Moğol geleneğine yabancı bir kavram olduğunu da ekliyor ki, çok önemlidir. Balivet'nin argümanı Türk devletlerinin merkezi yönetimi ile tebaası arasındaki derin uçurumu ve pek çok dinin, yöneticilerin farklı dini eğilimlerine rağmen yaşayabilmesini incelemek açısından da çok verimli bir argümandır.

Levent Şahverdi Arşivi

Tüm bunlardan çıkan ise şu oluyor: Türkler Batı'ya yürüyüşleri esnasında karşılaştıkları her dini alıyor ve derviş/tasavvuf amalgamına katıyorlardı; bütün dinler bu amalgam içerisinde kendisine bir yer bulabiliyordu. Ama bu durumun bizzat kendisi, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya İslamdan çok, bir dinler toplamı getirdiği gerçeğine işaret etmekte değil midir? Öyleyse karşımızdaki bir tür farklı din parçalarının bir araya getirilmesinden ibaret bir din gecekondusudur. Türklerin göçebe kültürüyle uyumlu olduğu ise muhakkaktır.[195]

"Laçka Müslümanlar"

Bir gecekondu ne ölçüde yekpare ise, Türklerin dini de o ölçüde yekpareydi; Anadolu ve İran'daki Türkmen boylarının inancı bir coğrafya atlası kadar renkli ve şekilsizdi. Şekilsizliği ölçüsünde, Sünni İslamın da tepkisini çekiyordu. Colin Imber gezici dervişlerin tuhaf görünüşlerinin dahi ortodoks Müslümanları, Sünni mezhep mensuplarını, şok ettiğini, *"it was their bizarre appearance that shocked ... orthodox Müslims"*[196] yazıyordu. Michel Balivet ise, Türk ve Moğolların topraklarındaki dinlere yönelik kayıtsızlıklarının dinsel tekelciliğe yatkın yabancı gözlemcilerce çok yadırgandığını, hatta göçebe topluluklarını bu nedenle dinsizlikle dahi suçladıklarını belirtmektedir.[197] Nitekim 10. yüzyılda halife adına Oğuz bölgelerini ziyaret eden İbn Fadlan, Türk topluluklarının, İslama geçseler de, gerçekte ona inanmadıkları düşüncesindeydi. Bu kabilelerin din değiştirmelerine güvenilmemesi gerektiğini, siyasi koşullar değiştiğinde Türk şeflerinin utanıp sıkılmadan yeni bir dine geçebilecekleri uyarısında bulunuyordu.[198]

İbn Fadlan'ın sözlerindeki küçümseyici ton bir yana bırakıldığında, göçebelerin din ile ilişkisi konusunda söyledikleri dikkate değer bir olguyu ortaya koymaktadır. İlhanlı Moğollarının hanı Olcaytu bu açıdan tipiktir. Olcaytu önce vaftiz edilerek Nikola ismini almış, ardından Budist ve en sonunda da Müslüman olmuştu; kolayca din değiştiriyordu ve sonra yeniden değiştiriyordu.[199] Eski dinini yeni dinin önünde bir engel olarak görmüyordu. Fadlan'ın sözünü ettiği türde bir "siyasi" yaklaşımı ise Selçukluların ünlü komutanı

---

195 Kaldı ki, gelenlerin bir kısmının da İslam ile herhangi bir bağlantısı bulunmuyordu. Örneğin bazı büyük aileler, Eretnalar gibi, Budhacı inançlara bağlıydılar. Bir kısmı ise doğrudan pagandı.

196 Colin Imber, *Studies In Ottoman History and Law*, p. 130.

197 Michel Balivet, *Bizans ve Osmanlı*, s. 16, 17.

198 *ibid*, s. 14.

199 Yalçın Küçük, *İsyan*, İthaki Yay., cilt 1, İstanbul, 2005, s. 191.

Levent Şahverdi Arşivi

İbrahim Yınal'da görebiliyoruz. Selçuklu Sultanı Tuğrul ile giriştiği sultanlık mücadelesinde, dahili olduğu Selçuk yöneticilerinin Sünniliğini bir yana bırakarak Fatımilerle ile anlaşıyor ve Musul'da Şii halifesi adına hutbe okutuyordu. Bağdat Sünni halifesinin sultanı olan Tuğrul'u tahtından indirip, İsmaili Şii Mısır halifesinin sultanı olarak Selçuklu sultanlığına geçmeye çalışırken din değiştirmekte bir sakınca görmemişti.[200] Yınal'ın Tuğrul'a karşı mücadelesini kazanması halinde, Selçuklu sarayının din değiştirmesi herhalde bir ihtimal olarak tekrar gündeme gelecekti.

Selçuklu soyu sadece dinsel aidiyet bakımından değil, dini görevlerini siyasal koşullara göre belirlemek konusunda da son derece rahat davranabilmişti. Bu rahatlığı yer yer "kutsal İslam savaşını" ve "gaza" görevlerini unutmaya dek vardırıyorlardı. Nitekim 1189'da başlayan III. Haçlı Seferi sırasında, Anadolu'dan geçen bir güzergah üzerinde karar kılan I. Friedrich Barbarossa, geçiş güzergahını korumasını istediği II. Kılıç Arslan ile kolaylıkla anlaşabiliyordu.[201] Görünen o ki, Rum Selçuklu Devleti İslamın ve gazanın kılıcını kınında unutmuştu. Ernst Werner, İslam dünyasında Selçuklular'ın adının, böylesi dini esneklikleri nedeniyle "laçka Müslümanlara" çıkarıldığını belirtmektedir.[202] Gordlevski de 12. yüzyılın ikinci yarısında çevre ülke iktidarlarınca Selçukluların Müslümanlıklarından kuşku duyulduğunu ileri sürüyordu.[203] Herhalde Türklerin din karşısındaki kayıtsızlığı ve esnekliği Sünnileri, Arapları ve çevre bölgelerindeki iktidarları, Türklerin Müslümanlığı konusunda şüpheye düşürüyordu.[204] Bununla birlikte, mesele sadece konjonktürel siyasal tavırların ve konjonktürel inançların ötesindedir; bu şüphenin asıl kökeni heteredoks sufi akımlarda gizlidir.

Şirk Koşanlar

İslam heteredoksisi Arabistan'da doğmuyor; fethedenin fethedilmesi kuralının işlemesi sonucunda bu akımlar geri Arapların değil, yerleşik kültürün güçlü olduğu İranlılar ile Hintlilerin topraklarında yeşeriyorlar. Orta Asya göçebe Türk topluluklarına ise İslam, İran'ın heteredoks sufi mektepleri aracılığıyla; en çok da Ahmed-i Yesevi gibi Horasan Melametiyye Mektebi'ne mensup Fars ve Türk kökenli

200 Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, Tekin Yay., cilt 3, İstanbul, 1979, s. 2269.

201 Julian Chrysostomides, "11. Yüzyıldan 15. Yüzyıla Kadar Bizans İmparatorluğu", *Cambridge Türkiye Tarihi 1071-1453 / Bizans'tan Türkiye'ye*, yay: Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, Kitap Yay., cilt 1, İstanbul, 2012, s. 40.

202 Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar (1300-1481)*, s. 69

203 V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 306.

204 Ahmet Yaşar Ocak, *İslam'ın Ayak İzleri -Selçuklu Dönemi*, s. 163.

Levent Şahverdi Arşivi

sufiler vasıtasıyla ulaşır. İslamın Türk boyları arasında tutunması da ancak Türklerin eski dinlerine uyarlanmasıyla mümkün olur.[205] İslam bu yıllarda Türklerin alıştıkları geleneksel ilkeleri, dinsel usulleri kapsayarak Türk boyları içerisinde yerleşir. Bu açıdan, müzikli danslı Şaman ayinlerinden, derviş babaların müzikli ayinlerine olan mesafe son derece kısadır.[206]

Bir kez İran ve Hint topraklarına girdiğinde bu bölgelerdeki yerleşik kültürün dönüştürücülüğünü yaşamış olan kitabi İslam, Türklere ulaştığında ikinci bir kez daha dönüşüm geçirir. Profesör Ahmet Yaşar Ocak bunu, çok daha katı bir ifadeyle, "bir defa tasavvuf süzgecinden geçerek belirli bir dönüşüme uğramış bir şekilde Türklere ulaşmış, üstelik onların bünyesine uyarlanmak zorunda kalarak ikinci bir tasfiye işlemi görmüş bu sufi İslam"[207] biçiminde ifade ediyordu. Demek ki Türkler, Sünni İslam referans alındığında, ondan iki kez sapmış, iki kez tasfiyeye uğramış bir İslamı yaşıyorlar.

Ahmet Yaşar Ocak, *Selçukluların Dini Siyaseti* kitabında Hallac-ı Mansur'un 922 yılındaki ölümünün ardından tasavvuf ile Sünni İslam arasındaki açının giderek arttığını, hatta bir uçuruma dönüştünü de not ediyordu.[208] İslam içerisindeki bu "skizma" Türklerin İslama geçtiği döneme denk düşmektedir. Şu halde Türklere ulaşan, Sünni İslam ile arasında uçurumlar olan bir tasavvuf ve dindir. Bu tabloyu tamamlayan bilgiyi ise şu şekilde ifade edebiliriz: Türkleri İslam ile tanıştıran sufistlerin pek çoğu yaşadıkları dönemde ve bölgede İslam dışı ilan edilirler; "zındık", "mülhid" ve daha sonraki yıllarda "rafizi" gibi dini ifadeler, bu akımları savunanların yargılamaları esnasında sıkça kullanılmış sözcüklerdi.

Resmi İslamı temsil eden Sünni ulemanın tasavvufa ilk tepkisi son derece şiddetliydi. Tasavvufu İslam içindeki "ayrılıkçı bir din" olarak niteliyorlardı. Türkleri İslam ile tanıştıran sufiliği de Araplar bir çeşit sapkınlık sayıyor; dervişleri heretik olarak mahkum ediyorlardı.[209] Daha çıkışından itibaren mutasavvıflar ve sufiler, Sünni

205 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, s. 79, 80.

206 Çetin Yetkin bu yakınlığa ilişkin olarak şunları yazmaktadır: "... [*Ahmet Yesevi*] daha Müslümanlığa adım atmamış Türkler'e de İslamı benisetmek istiyordu. Bunun için ise bu ideolojiyi onların algılayabilecekleri ve yaşam biçimlerine ters gelmeyecek bir söylemle anlatmak ve belletmek gerekiyordu. İşte, o da bu yolu izleyecekti. Özellikle de, Türkler'in Şamanist inançlarını İslamla kaynaştırarak sürdürmeleri ve saz şairlerini eski şamanlara benzetmeleri, Ahmet Yesevi'nin ise bu saz şairleri üzerinde derin etkiler yaratması onun işini kolaylaştıracaktı." Bkz: Prof D. Çetin Yetkin, *İktidara Karşı Türk Direniş ve Devrimleri*, s. 83.

207 Ahmet Yaşar Ocak, *İslam'ın Ayak İzleri – Osmanlı Dönemi*, s. 267.

208 Ahmet Yaşar Ocak, *Selçukluların Dini Siyaseti*, Tarih ve Tabiat-Tatav Yay., İstanbul, 2002, s. 118.

209 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, s. 121.

Levent Şahverdi Arşivi

ulema tarafından zındık olarak damgalanmışlardı. Genellikle resmi otoriterlerce yargılanıp ölüm cezasına da çarptırılıyorlardı. 1400'lerin ilk çeyreğinde, Hurufi Nesimi'nin ölüm cezasının derisi yüzülerek icra edilmesi tekil bir örnek değildir; sünni ulemanın genel tepkisini ifade etmektedir.

***

Sufileri nasıl tanımlayabiliriz? Kendi dönemlerinde Sünni İslamın bu derece tepkisini çeken mutasavvıflar şer'î kurallara kayıtsızlıkları ve dini lakaytlıkları ile tanınıyorlardı. İslami kurallara aldırış etmemeleri herhalde Türkler açısıdan çekici bir özellikti. Ne de olsa Türkler ortodoks İslamın kendi gelenekleri ile uyuşmayan bir çok öğesinden hoşlanmamışlardı.[210] Örneğin ünlü sufi tarikatlardan Kalenderiliğin kurucusu Cemâlû'd-Din, esrar kullanan, hiçbir şer'î kaideye aldırmayan bir isim olarak ünlenmişti.[211] Haydariliğin kurucusu Şeyh Kutbu'd-Din ise, imanı dahi umursamadığı söylenen bir sufiydi; aynı zamanda Ahmed-i Yesevi'nin de müridi olarak biliniyordu. Herhangi bir din kuralını dikkate almayan tasavvuf terbiyesini Ahmed-i Yesevi'den almıştı.[212] Tüm bu gezgin derviş tarikatları arasında esrar ve şarap kullanımı ile eşcinsel ilişkiler de yaygındı; Osmanlı sarayının ve yeniçerilik teşkilatının da eşcinsel ilişkiye açık olduğunu hatırlıyoruz.[213] Peki, tüm bunlar İslam için bir tür "şirk koşmak" ve "küfür" sayılabilir mi; artık sadece retorik bir sorudur.

Türkleri gazaya sevk edenler böylesi sufilerdi. Katı bir İslam inancına sahip değillerdi; nitekim Sünni Arap ulemasının tepkisinden, bu mutasavvıfların İslam sayılmadığını da çıkarabiliyoruz. Zaman içerisinde tepki bir ölçüde azalmakla birlikte, İran her zaman imanı eriten bir unsur olarak görülmeye devam etmişti. Osmanlı'da ulemanın şeriat yanlısı olanlarının İran'a bakışını gösteren bir ifadeyi burada tekrar edebiliriz: "Her kim okur Farisi, gider dinin yarısı."[214] Türkler ise, İslamı İranlılar'dan öğrenmişlerdi; herhalde daha baştan dinlerinin yarısını kaybetmiş olarak Anadolu topraklarına giriyor ve Anadolu'yu yurt tutuyorlardı. Ernst Werner'in daha önce

210 W. L. Langer-R. P. Blake, "Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arka Planı", *Söğüt'ten İstanbul'a*, s. 198.

211 Ahmet Yaşar Ocak, *Kalenderiler*, s. 27.

212 *ibid*, s. 40.

213 Irène Mélikoff, Bektaşiliğin de aynı şekilde Sünni İslamın temel ilkelerinden uzak bulunduğu ileri sürüyordu: "Bektaşilik örf dışıdır ... Dinin dış biçimlerine hiç ehemmiyet vermez. Tanrıya inanmak için ne camiye gitmeye gerek vardır, ne beş vakit namaz kılmaya, ne de Ramazan'da oruç tutmaya." Bkz: Irène Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, çev. Turan Alptekin, Cem Yay., İstanbul, 1994, s. 42.

214 Franz Babinger, Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, çev. Ragıp Hulusi, İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 23.

Levent Şahverdi Arşivi

aktardığımız bir cümlesine atıfla, belki de dinen pek laçka gazilerdik; gazamız esnek, imanımız gevşek ve "kafirlerimiz" ise en yüksek devlet adamlarıydı; vezirliği dahi kolayca gayrimüslimlere emanet edebilecek ölçüde kutsal savaştan habersizdik. Sünni İslama uygun olmasa da, bu, hiç şüphe yok ki, dini tutarlılıktan yoksun göçebe Türklere has bir tutumdur.

Babailer'den Osmanlı'ya

1071 sonrasındaki dönem bir yana bırakılırsa, Türkmenler asıl olarak Moğolların 1200'lü yıllarda batıya doğru yürüyüşe geçmesiyle Anadolu'ya geldiler. Bu Türkmen göçü sonrasında Anadolu önemli ölçüde Türk nüfusunun hakimiyeti altına girmiş oluyordu; yarımadanın birkaç yüzyıl sonra da Türkleştiğini biliyoruz. Bununla birlikte, Anadolu'ya göç eden Türkmen sayısı üzerinde tarihçiler arasında ihtilaflar mevcuttur. Rakam muhtelif olmakla birlikte, göç yoluyla gelen Türkmen sayısının Anadolu'daki yerli halkın toplam sayısına kıyasla fazla olmadığını yazabilecek durumdayız. Ama bu kadarı dahi Anadolu'nun Türkleşmesi için yeterli olmuştu. Gelen Türkmenlerle beraber dinsel planda heteredoks babalar ve dervişler de Anadolu'ya yayılıyordu. Rum Selçuklu merkezi hükümetinden ve Sünni İslamın baskısında rahatsız olan Türkmenler giderek Bizans sınırlarına, başka deyişle, uclara doğru ilerliyor ve oralara yerleşiyorlardı.

Göçebe Türkmen toplulukları için uclar hem dini serbestliğin yaşandığı, hem de merkezi iktidarın baskısından azade olan bölgelerdi. Hızla söz konusu sınır boylarına aktılar. Kısa bir zaman zarfında Anadolu'da gerçekleşen bu nufüs hareketliliğinin kimi toplumsal sonuçlarının olması da doğaldır. Göçebe Türkmenlerin kitlesel yer değişiklikleriyle tüm bir toplumsal yapı da kımıldıyor ve sarsılıyordu. Moğolların Selçukluları emirlik statüsüne indirmesinden önce, Anadolu'da toplumsal bir dönüşümün sancıları çoktan hissedilmeye başlamıştı. Tarih bu sancıya 1240 tarihinde Babai Ayaklaması ismini verecektir. Moğolların Selçukluları bozguna uğratması bu ayaklanmanın hemen sonrasında gerçekleşiyordu; bu bozgunun tarihini de 1243 yılı olarak biliyoruz. Anadolu'da "beylikler döneminin" perdesi bu iki önemli olayın ardından açılıyordu.

Osmanlı'nın kuruluşu da söz konusu beylikler dönemi içerisindeydi. Kuruluşun dinsel plandaki izlerini Babai ayaklanmasına dek götürebiliyoruz. Osmanlı'nın Bizans'a yönelik ilk saldırılarını Osmanlı tohumunun ana rahmine düşmesi olarak kabul ettiğimizde,

Levent Şahverdi Arşivi

kuruluş ile isyan arasında yaklaşık elli yıllık bir fark buluruz. Birkaç kuşaklık bir zaman aralığıdır. Bu, Babai ayaklanmasına katılanlar ile Bitinya'ya yerleşenler Türkmenler arasındaki ortaklık zincirini kurabilmek için yeterli bir süredir. Artık iki olay, Babai İsyanı ile Osmanlı'nın kuruluşu arasındaki ilişkiyi incelemeye başlayabiliriz.

***

Babai Ayaklanması tarih sahnesine iki "babanın" yönetimi altında çıkar. Bu babaların isimleri Baba İlyas ve onun halifesi Baba İshak olarak biliniyor. Ayaklanan kitleyi ise yerli Hıristiyanların yanında, heteredoks Türkmenler oluştururlar. İsyan oldukça geniş bir bölgeyi etkisi altına alır; Rum Selçuklu düzeni üzerindeki yıkıcılığıyla da Anadolu'ya ilerleyen Moğolların yolu üzerindeki taşları temizler.

Anadolu'yu kasıp kavuran ve Selçuklu sultanını Kütahya'yı terke zorlayan Babailiğin yeni bir din sayıldığına ilişkin rivayetlere de sahibiz. Ebu'l-Ferec'te bu yeni dinin İslama karşı olmasının yanında, bir peygamberinin de olduğu iddiasını okuyabiliyoruz. Şunları yazmaktadır: "İslam dinine karşı fena bir ayrılık hareketi başgösterdi ... Yaşlı ve zahit bir Türkmen, kendine peygamber diyor, Muhammed'in yalancı olduğunu ve peygamber olmadını iddia ediyordu."[215] Demek ayaklanmaya "sahte peygamber Muhammed'in" yerini gerçek peygamberin alacağı söylentileri de eşlik etmektedir; Ebu'l-Ferec'in ifadelerinden bunu çıkarabiliyoruz.

Osman Turan ise, isyanın yayıldığı bölgenin pek çok dini ve mezhebi içerdiğini yazıyordu; Turan'a göre, bölgede Müslümanlar olduğu gibi, Hıristiyan, Şii, Maniheistler ve Pavlakiler de bulunuyordu. Herhalde isyanın Hıristiyan katılımcıları bu mezhep ve dinlerden bir ya da birkaçına dahildiler. Tüm bu bilgileri yorumlayan Doğan Avcıoğlu *Türklerin Tarihi*'nde, Babai hareketinin bir dinsel mayalanma alanına oturduğunu ileri sürer.[216] İsyanın yaygınlığını bu mayanın tuttuğuna ilişkin bir işaret olarak okumak mümkündür.

Güçlü mehdici, mesiyanik nitelikler taşıyan Babai Ayaklanması aynı zamanda beylikler döneminde ve Osmanlı'nın kuruluşunda önem arzedecek başka bir mücadelenin tohumlarını da taşıyordu. İsyanı bastıran Selçuklu ordusunun içinde daha sonraki yıllarda Türkmen kitleleri denetlemek üzere Batıya gönderilen ve Ege Bölgesinde Germiyanoğulları Beyliği'ni kuracak Germiyan şefleri ve askerleri de yer alıyorlardı.

İsyanın bastırılmasının ardından katliamdan kurtulabilen İlyas

215 Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, cilt 5, s. 1995.
216 *ibid*, s. 1995, 1997.

Levent Şahverdi Arşivi

ve İshak'ın müritleri Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağıldılar. Onların dağılmalarıyla birlikte, Selçuklular da Germiyanlıları, Batı Türkmenlerinin gücünü dengeleyebilmek için Kütahya-Denizli bölgesine göçürüyordu. Claude Cahen, geldikleri bölgeye ve adlarına bakarak, Germiyanların Türkmen-Kürt karışımı ve Yezidi bir topluluk olabileceklerini ileri sürer. Anadolu'daki pek çok yeri ziyaret eden İbn Battuta ise, Babai Ayaklaması'nın üzerinden elli yıldan fazla bir zaman geçtiği halde, Türkmenler ile Germiyanlıların anlaşamadıkları gözlemini aktarmaktadır.[217] Demek ki, Türkmenler ile Germiyanlar arasındaki mücadele devam etme eğilimi gösteriyordu; Osmanlı'nın kuruluşu açısından önemli bir bilgidir. Çünkü İbn Battuta'nın sözünü ettiği dönem, aynı zamanda Osmanlı'nın tarih sahnesine çıkış yılları olmaktadır. Aynı Germiyan birliklerinin Selçuklu ile Karaman birlikleri arasındaki savaşlarda Selçuklular yanında savaştığını da *Türklerin Tarihi* eserinde Avcıoğlu kaydediyor.[218]

Osmanlı'nın yurt tuttuğu Bitinya aynı zamanda Babai İsyanı'na katılanların da yerleştiği bölgelerden biriydi. Bu Türkmen grupların Osmanlı'nın kuruluşunda da rol aldıklarını Ahmet Yaşar Ocak *İslam'ın Ayak İzleri* çalışmasında anlatmaktadır. Böylelikle kuruluştaki heteredoks dini esintilerin ilk izlerini tespit etmiş oluyoruz. Yaşar Ocak kitabında, Babailerin siyasal eğilimlerini kastederek, "İranlılaşarak kendilerine yabancılaşmış Anadolu Selçuklu merkezi yönetiminin yıkılışını hedefleyen bir ideolojinin mensupları ... bir başka devletin, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda rol aldılar"[219] notunu da düşmektedir. Demek ki, Osmanlı'nın kuruluşuna katılanlar, Selçuklu'nun yıkılışını isteyenlerdi. Selçuklu ile Osmanlı arasında bir devamlılık ilişkisi kuran Türk tarihçiliğinin ve Türk-İslam tezlerinin zıddı bir olgu ile karşı karşıyayız.

Peki, Osmanlı vakanüvislerinin "Abdalân-ı Rum" adını verdikleri, kuruluş dönemine eşlik eden ve bizim "Şamanist babalar" olarak ele alabileceğimiz derviş kuşağının Babai hareketiyle bir ilişkisi bulunuyor muydu? Sorunun yanıtı yine Ocak'ın çalışmasında yer alıyor: "... bunlar 1240'taki Babai isyanı denilen büyük dini-sosyal patlamayı gerçekleştiren kadronun ikinci kuşaktan temsilcileriydiler."[220] Ayaklanma ve Osmanlı'nın kuruluşunu birbirine bağlayan Sünni İslam dışı heteredoks bağı bu yanıt ile keşfediyoruz. Irène Mélikoff da, Baba İlyas-ı Horasani'nin torununun oğlu Elvan Çelebi'ye dayanarak, Şeyh Edebali'nin ve Hacı Bektaş'ın İlyas'ın mürit-

217 *ibid*, s. 2253.
218 *ibid*, s. 2254.
219 Ahmet Yaşar Ocak, *İslam'ın Ayak İzleri – Osmanlı Dönemi*, s. 268.
220 *ibid*, s. 268.

Levent Şahverdi Arşivi

leri olduğunu ileri sürer ki,[221] bunu Yaşar Ocak'ın verdiği bilgilerin bir teyidi olarak düşünebiliriz. Bununla birlikte, ne Hacı Bektaş ne de Şeyh Edebali Babai ayaklanmasına katılmışlardır. Herhalde yaşayabilmelerini isyana katılmamalarına borçluydular.

Müşriğin Gazası

Rum Abdalları, Türkmen boylarının çevresinde hemen her zaman bulunan sıradan sufilerdi. Bir tarikat sayılıp sayılamayacakları kuşkuludur; isimlerini bir tarikattan çok, Rum Selçuklu türünden, Rum bölgesindeki abdallar biçiminde anlamak daha doğru görünüyor. Sadece bulundukları bölgeye göre nitelenmiş ve tasnif edilmişlerdir. Düşüncelerinin ve inançlarının ise herhangi bir önemli yanı söz konusu değildi. Bu türden abdalların Anadolu'da yüzlerce benzerinin bulunduğunu, çeşitli beyliklerin topraklarında dini faaliyetler icra ettiklerini söyleyebiliriz.

Anadolu'daki bu dervişlerin tariflerini ise Ahmet Yaşar Ocak yapmaktadır. Oldukça uzun bir alıntıyla tartışmaya başlayabiliriz: "Saçları, sakalları ve bazen bıyıkları ve kaşları kazınmış, belden yukarıları çıplak, sırtlarında hayvan postu, boyunlarında aşık kemikleri ve çıngıraklar, bellerinde para ve yiyecek toplamaya yarayan küçük kaplar (keşküller) asılı, bir ellerinde baltalarıyla dolaşan bu dervişler," Osmanlı ve diğer beylik şeflerini gazaya çağıran, gazi olmaya davet eden dervişlerdi. "Allah'ın insan bedenine girip insan kılığında göründüğüne, beden öldükten sonra ruhun başka bir bedende yeniden dünyaya geldiğine geldiğine inanıyorlardı." Allah'ın güzel oğlan çocuklarının yüzünde daha güzel göründüğüne de inanıyorlardı. Herhalde Allah'a şirk koşmak nedir hiç bilmiyorlardı.

Elbette, Müslümandılar; daha doğrusu, Türk tarihçileri tarafından Müslüman kabul edilmektedirler, bununla birlikte, İslamın şartlarından ya bihaberdiler ya da bu şartlardan azadeydiler: "Namaz kılmadıkları, oruç tutmadıkları, içki içtikleri, esrar kullandıkları" biliniyordu. Pek günahkar olduklarını anlayabiliyoruz. Bu günahları nedeniyle şehirlerdeki Sünni ulemanın da tepkisini çekiyorlardı; çözümü ise uclara, kırsal bölgelere gitmekte bulmuşlardı. Atamanlı Devleti'nin kurucusu Osman'ı da burada, ucda bulacaklardı. Ocak'ın aktarımından "Kitab-ı Mukaddes hikayelerini kendilerine adapte"[222] ettiklerini de öğreniyoruz. Herhalde Bizans eteklerinde

221 Irène Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, ss. 207, 208.

222 Bu paragraflarda yer alan alıntılar Ahmet Yaşar Ocak'ın çalışmasındaki aynı paragraftan ve aynı sayfadan alınmışlardır. Bkz: Ahmet Yaşar Ocak, *İslam'ın Ayak İzleri –Selçuklu Dönemi*, s. 79.

Levent Şahverdi Arşivi

tutunabilmek için dini çağrılarına bir tutam Hıristiyanlık mayası da çalmışlardı. Sünniliğe ve hatta İslamın herhangi bir mezhebine sadık olmadıkları açıktır. Ama elbette Bizans topraklarına düzenlenen "akınlara" katılıyorlardı, hatta bu akınlar için "gaza" çağrısında da bulunuyorlardı; ganimetten pay aldıkları da bilinmektedir. Demek ki, müşriklerin "gazası" İslamda değil ama Atamanlı'da kabul ediliyordu. Bu noktaya ulaşmış oluyoruz.

Türkmen Akını Faraziyesi

Osmanlı kuruluş tarihini dinden arındırdığımızda geriye kalan nedir; artık bu soruyu formüle edebiliriz. Türk tarihçileri ve İnalcık için Osmanlı kuruluşu bir göç öyküsüydü. Kaleme aldıları öykü, Moğolların baskısından kaçan ve Osmanlı'nın fetihlerini duyan ulema ve Türkmenler ile dervişlerin, fetih cazibesiyle Osmanlı'ya aktıklarından ibarettir. Gazayı ilk hareket ettirici neden ve tamamlayıcısını da Türkmen göçü olarak görüyorlardı. Bitinya'nın ve Marmara'nın Türkleşmesine ve İslamlaşmasına ilişkin yanıtları böyleydi; Rumsuz ve Hıristiyansız bir tarihtir. Kuşku yok ki, yanıtları bu haliyle, aslında Herbert Adams Gibbons'a bir reddiye olarak yazılmıştır.

Gibbons'ın Bitinya'daki yeni oluşuma ve Osmanlı'ya ilişkin tezi Türk tarihçilerinin tam tersi olmakla şöyleydi: "... bir medeniyeti tahrip eden bir Asyalı ırkın coşkun istilası mevzu-u bahs değildir. Belki, bizim meşgul olduğumuz yeni bir ırkın doğduğu yerde mevcud unsurların kaynaşmasından müteşekkil bir ırkın tarihidir."[223] Gibbons Osmanlı'yı tek başına Asyalı göçebelerden müteşekkil bir kitle olarak görmüyordu; Gibbons'ın yazdığı, Rumlar ve Hıristiyanların da olduğu bir tarihtir. Çalışmasının devamında ise uzun sayılamayacak bir zamanda Osman'ın etrafına toplanmış Asyalı maceracıların sayısının yarım milyona çıktığını, bu artışın tabii sayılamayacağına işaret ediyordu. Bunun, "şarktan gelen göçebelerin iltihakıyla [*katılımıyla*]"[224] gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını yazmaktadır. Öyleyse, Osmanlı kuruluşu özelinde Gibbons ve İnalcık'ı tarihin zıt kutuplarında bulmuş oluyoruz.

Tarih açısından ise soru şudur: Osman ve Orhan zamanında Osmanlı Beyliği, Halil İnalcık'ı cezbettiği ölçüde Türkmenleri ya da sufileri cezbedebilecek güçte ve önemde miydi? W. L. Langer ve R. P. Blake, Bizans kaynaklarında Osmanlı'nın tehdit sayıldığına ilişkin bir bilginin yer almadığını; Bizanslıların Osman dönemi Türklerini

223 Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, s. 41.
224 ibid, s. 53, 54.

Levent Şahverdi Arşivi

önemli saymadıklarını ileri sürüyor. Bizans yöneticilerinin Asya'da olup bitenler ile pek ilgilenmedikleri düşüncesindedirler.[225] Benzer bir saptamayı Fuad Köprülü'de de okuyoruz, şunları söylemektedir: "Osmanlılar Gelibolu'yu zaptetmeden evvel, Hıristiyan alemi onların mevcudiyetleriyle alakadar değildi."[226] Avrupa ve Bizans'ın alakadar oldukları, Ege adalarına akınlar düzenleyen Aydınoğulları ya da Çanakkale bölgesine saldırılarda bulunan Karesioğulları ya da Ege'nin alt kısmındaki Menteşeoğulları gibi beyliklerdi. Nitekim İzmir'de Haçlı donanması saldırısına hedef olan, Aydınoğulları'ydı. Karesioğulları ise daha erken bir tarihte, 1303-1304 yıllarında Bizans yönetiminin kiraladığı paralı asker bölüğü Katalan Birliği'nin hedefi oluyordu; Germiyanlılar da Katalan Birliği'nin saldırısına uğramaktan kurtulamamışlardır.

Aydınoğulları'nın ilerleyişi oldukça cezbediciydi. 1310'da önce Müslüman İzmir'ini daha sonra Selçuk, Tire, Sultan Hisarı gibi yerleşim yerlerini, 1326 yılında ise Gavur İzmiri denilen İzmir'in sahil kesimini ele geçirmişti. Sakız, Bozcaada, Eğriboz, Mora ve Rumeli sahillerine akınlar düzenlediği de bilinmektedir.[227] Ticaret bölgelerinin hakimi konumuna yükselmişlerdi; çok zengin ve prestijli bir beylikti. Öyle ki, İlber Ortaylı, Aydınoğulları'nın zenginliğinin Avrupa'nın büyük ticaret merkezlerini elinde tutan İtalyan şehir devletleri ile karşılaştırılabileceğini ileri sürer.[228] Abartı payı olmakla birlikte, bir güce ve refaha işaret etmektedir. Ama Aydınoğulları tekil bir örnek değildi. Müslüman İzmiri'nin Aydınoğullarınca alındığı yıllarda, Osmanlı'ya yakın Saruhanoğulları da 1313'te Manisa'yı ele geçiriyor ve dönemin zenginlik kaynağı sayılan denizciliğe başlıyorlardı. Naksos ve Sakız'daki Cenevizliler ile Midilli'yi vergiye bağladıklarını Uzunçarşılı'dan öğrenebiliyoruz.[229]

İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Anadolu Beylikleri* çalışmasında, Osmanlı'nın Anadolu içlerine geçiş kapısında yer alan Germiyanoğul-

---

225 W. L. Langer-R. P. Blake, "Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arka Planı", *Söğüt'ten İstanbul'a*, der: Oktay Özel, Mehmet Öz, İmge Yay., Ankara, 2005, s. 183.

226 Gibbons'ın çalışmasının Türkçe basımında yer alan Fuad Köprülü'nün "Osmanlı Devletinin Kuruluşu" başlıklı makalesi. Bkz: Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev: Ragıp Hulusi, 21. Yüzyıl Yay., Ankara, 1998, s. 274.

227 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 104, 105.

228 İlber Ortaylı şunları yazmaktadır: "Zenginlik bakımından 13. asırda Balkanlarda Aydınoğulları Beyliği gibi bir yer az bulunur. O devirde Avrupa'da dahi hiçbir hükümdar bu beylik kadar zengin değildi. ... Avrupa'da ancak kuzeydeki Burgondinya dukaları zenginlik açısından bu beyliklerle yarışabilir. İtalya'da Venedik, Cenova, Toscana ve Floransa..." Bkz: İlber Ortaylı, *Türklerin Tarihi*, ss. 244, 245.

229 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 84.

Levent Şahverdi Arşivi

ları Beyliği için ise şu kaydı düşmektedir: "Karamaoğulları beyliğinden sonra ... Anadolu'daki en kuvvetli beylik idi."[230] Bu beyliğin liderleri ve göçebeleri 1240'ta Babai İsyanı'nın bastırılmasında görev almış ve 1270'li yıllarda da Selçuklu'nun Karamanlılar ile yaptığı mücadelelerde Selçuklu safında savaşmışlardı; bu geçmişleri ve otlak rekabeti nedeniyle Türkmenlerle de anlaşamıyorlardı. Güçlülerdi ve Osmanlı'nın Anadolu içlerine açılan arka kapısını tutuyorlardı; daha doğru bir ifade ile, Osmanlı'ya bu kapıyı sıkıca kapatmışlardı.

Osmanlı'nın kuruluş yıllarında ön planda olan beylikler, asıl olarak, Germiyan, Karaman gibi göçebe güçlerini kendisine çekebilen ve askeri açıdan güçlü beylikler ile; Aydınoğulları türünden ticari yollar üzerinde akıncılıkla zenginleşmiş, parasal gücü elinde tutan beyliklerdi. Iorga da döneme ilişkin yorumunda aynı noktalara dikkat çekiyordu: "Yine de Orhan Bey Anadolu'daki beylerin önde geleni olarak kabul edilmedi. ... Komşuları ise büyük limanlara ve sahil boyunca geniş arazilere sahipti; daha zengindiler ve güçlü filoları vardı. Adları, Bizans'ta Osmanlı Beyi'nin adından daha fazla dolaşıyordu."[231] Ön planda olan diğer beyliklerdi. Iorga'nın bu yorumu, Osmanlı'ya Türkmen göçünü tartışabilmek açısından önemlidir.

Gibbons da Osmanlı ırkının yerleşik Hıristiyanlar ile göçebe Türklerin birleşimi olduğunu ileri sürerken bu bilgiye dayanıyordu. Osmanlı bölgesindeki nüfus artışının Türkmen göçünden kaynaklanamayacağı tezini, Osmanlı'ya rakip beyliklerle ilişkilendiriyordu: "Çünkü Orhan, Asya hinterlandı ile temasta münkatı'dı [*teması kopuktu*]. Rakipleri Karaman, Satalya, Aydın ve Saruhan ise kendisinden evvel sergüzeştçi celbetmek isterlerdi."[232]

İstemenin dışında, bu sergüzeştçileri celbedebiliyorlardı da! Neredeyse her biri, kuruluş yılları boyunca Osmanlı'dan daha güçlüydüler; Osmanlı'nın Anadolu fetihlerindeki gecikmeyi de bu açıdan diğer beylikler karşısındaki göreli güçsüzlüğüne bağlayabiliyoruz. Osmanlılar güç kazanmak için önce Balkanlarda ilerlemişlerdi. Anadolu'yu daha sonraki bir evreye bırakmış görünüyorlardı. Anadolu'yu ele geçirdiklerinde ise, Türkmen beyliklerinin hakimiyetinde bulunan bu bölgeye güçlükle hakim olabilmişlerdir. Pek çok Türkmen ayaklanması ile karşı karşıya kaldıklarını Osmanlı tarihi üzerine çalışmalar kaydediyor. Direniş ve ayaklanmalardan çıkan sonucu ise ivedilikle formüle edebiliyoruz: Ayaklanmalar Osmanlı fetihlerinin Türkmen savaşçılar üzerinde özel bir cazibesi bulunma-

230 ibid, s. 41.
231 Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 172.
232 Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, ss. 53, 54.

Levent Şahverdi Arşivi

dığını ortaya koyar; Türkmenler, kitleler halinde Osmanlı'ya göç etmedikleri gibi, Anadolu'da bir Osmanlı hakimiyetini de istemiyorlardı. Herhalde Osmanlı'yı bir "gazi" göçü için yeterli ölçüde cezbeli bulmamışlardı.

***

Diğer Türkmen beylikleri karşısındaki zayıflığı nedeniyle Osmanlı'nın savaşlar sırasında kullanabildiği göçebe savaşçı sayısı da kısıtlıydı. 1329 tarihli Pelekanon Savaşı'nda Orhan'ın göçebe kuvvetinin toplam sayısı iki-üç bin savaşçıdan ibaretti; tükeniş yıllarını yaşayan Bizans askerlerinin sayısı ile hemen hemen eşittir. Bizans bu savaşta iki bin kişilik bir kuvvet ile hazır bulunuyordu. Osmanlı, Bursa'yı henüz fethettiği bu yıllarda önemli bir askeri güce sahip olduğu intibaı vermemektedir. R. P. Lindner eksikliğin sadece savaşçı sayısında olmadığını, göçebe savaşları için çok önemli kabul edilen at sayısının da Osmanlı cephesinde eksik kaldığını yazıyordu.[233] Osmanlı'nın sahip olduğu göçebe gücü hem sayı, hem de donanım açısından kayda değer eksiklikler taşıyordu. Savaşçı sayısındaki bu azlığı Osmanlı'nın hem Hıristiyanlarca önemsenmemesinin bir gerekçesi, hem de "gazi" Türkmen göçününün yokluğuna ilişkin bir işaret sayabiliriz.

Böyle bir çıkarımın yapılabilmesini sağlayan arka plan bulguları *Cambridge Türkiye Tarihi*'nde yer alıyor. Göçebelerde asker ile toplum arasında ayrım yapmanın çok güç olduğunu bu çalışmada okuyoruz: "Avrasya'nın diğer göçebe toplumlarında olduğu gibi, Bitinya'nın sınır bölgelerinde yaşayan Türkmenler arasında da toplum ile ordu arasında ayrım yapmak herhalde pek zordu. Savaşmaya gücü yeten her Osmanlı taraftarı, ihtiyaç duyduğu takdirde saldırı ya da savunmaya katılabilir ve katılırdı."[234] Öyleyse, gücü yeten herkesin katıldığı bir savaştaki asker azlığını, Bitinya'daki göçebe sayısına dair bir işaret olarak kabul etmekte hiçbir sakınca yoktur. Herhalde Gibbons'ın ve diğer tarihçilerin sözünü ettikleri nüfus artışı ya o tarihlerde henüz gerçekleşmemişti ya da verili nüfusun ancak bir bölümü savaşçı olarak istihdam edilebilmekteydi. İkinci açıklamaya yatkınlık duyduğumuzu söylemeliyiz.

1329'a kadar Osmanlı'nın önemli sayılabilecek bir Türkmen göçü almadığını görebiliyoruz; 1336'da ise Türkmen göçünün asıl

233 R. P. Lindner, "Bapheus ve Pelekanon", *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu*, çev: Zeynep Nevin Yelçe, der: Baki Tezcan-Karl K. Barbır, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2012, ss. 30, 32.

234 Pál Fodor, "Osmanlılar ve Savaş 1300-1453", *Cambridge Türkiye Tarihi 1071-1453 / Bizans'tan Türkiye'ye*, yay: Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, Kitap Yay., cilt 1, İstanbul, 2012, s. 243.

Levent Şahverdi Arşivi

nedeni olan korku motoru İlhanlı Moğolları çözülüyordu. Orhan'ın bağımsızlık ilanı anlamına gelen ilk sikkeyi kestirmesi de bu tarihtedir. Korkunun ortadan kalktığının ilanı olarak da algılayabiliriz. Ama korku kalkıyorsa, Türkmen kesime özgü nüfus hareketlerinin nesnel temeli de ortadan kalkmaktadır. Şu halde, kayda değer bir Türkmen göç yok ise, Osmanlı Beyliği'ndeki nüfus artışının başka nedenleri olmalıdır. Böylece ilk fırça darbelerini Gibbons'ın vurduğu, yerleşik ve göçebe unsurların birlikte kurdukları renkli bir Osmanlı tablosuna doğru ilerlemiş oluyoruz.

Ulema Göçü

Bir Türkmen göçü olmadığı görülebiliyor; öyleyse ulema göçü tartışması sıradadır. Osmanlı'ya doğru dikkate değer bir Sünni ulema katılımından söz etmek mümkün mü; ele almak istiyoruz.[235] Selçukluların yıkılmasının ardından çeşitli heteredoks tarikatların beylikleri dolaşmaya başladıklarını biliyoruz. Ne ölçüde etkindiler, söylemek güçtür. Zengin beyliklerde farklı tarikatların izlerine rastlanabiliyordu. Selçuklu sarayı ve Moğol Hanı ile yakın ilişkisi bulunan, hatta Türkmenlere karşı Moğolları destekleyen Mevleviler dahi bu dönemde çeşitli beyliklerin topraklarında dini faaliyetlerde bulunuyorlardı. Heteredoks gruplar ise neredeyse tüm beyliklerdeydi. Osmanlı'da "Rum Abdalları" deniyordu. İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik karışımı karma bir dinin Şamanik babalarıydılar; geçmişten gelen ve karşılaştıkları her türden yeni dinin temel nosyonlarını içeren popüler bir dinin temsilcileriydiler. Gayrımüslim çevrelerle asıl ilişkide bulunanlar ve ihtidalardan sorumlu olanlar bu heteredoks çevrelerdi. Bu çevrelere ait menakıbnamelerde de söz konusu ihtida vakıalarına sıkça yer veriliyordu.

Sünni tarikatlar için ise aynını söylemek mümkün değildir. Mevlevilik hariç tutulursa, Sünni tarikatlar içinde yazılan menakıbnamelerde ihtida vakıaları çok daha az yer tutuyordu. 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu'da görülmeye başlanan Rıfailik, Kadirilik, Halvetilik, Nakşibendilik gibi Sünni tarikatlara mensup dervişler ve şeyhler, gayrımüslimlerle ilişki içerisinde olmaktan çok, Müslüman ahali ile ilgilenmeyi tercih etmişlerdi. Ahmet

235 R. P. Lindner böylesi bir ulema katılımının gerçekleştiği düşüncesindeydi: "İlk günlerde İslamın temsilcisi olarak en çok göze çarpan grup Müslüman dervişler iken, hemen sonra doğudan Osmanlı'ya hizmet etmek için gelen ve iyi de hizmet görecek olan daha ortodoks göçmen simalar belirdi." Bkz: R. P. Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, s. 28.

Levent Şahverdi Arşivi

Yaşar Ocak, "bu sayılan tarikatların mensup dervişlerin sınırlardaki fetih hareketlerine ve askerler arasına da pek katılmamış olduklarını"[236] yazar. Kuşkusuz riskli ve değerli bilgilerdir. Profesör Ocak, gelebilecek itirazlara karşı, böyle olmaması halinde, serhat boylarındaki Osmanlı gazileri arasında ve Yeniçeri Ocağı'nda Bektaşilik gelenekleri yerine bir Sünni tarikat geleneği ile karşılaşılması gerekirdi yollu bir açıklama cümlesi de çalışmasına eklemişti.[237] Fuad Köprülü de, Yaşar Ocak'tan uzun bir zaman önce, Sünni tarikatların Anadolu'daki yokluğuna dikkat çekmişti: "Ehl-i sünnet akidelerine safvet ve kesinlikle sıkı sıkıya bağlı bulunan bu hakiki zahidler Anadolu fikir ve itikad muhitinde, birçok sebeplerden dolayı, bir manevi hakimiyet elde edememişlerdi."[238]

Sünni tarikatlardan farklı olarak, Mevlevilere ait metinlerde ise ihtida vakıalarından bahsediliyor. Bununla birlikte, Osmanlı Beyliği ile Mevleviler arasındaki ilişki uzun bir süre boyunca kurulamamıştır. Bunun tarihsel kökenleri bulunduğu gibi, Osmanlı devletinin zengin ve önemli bir beylik sayılmaması da bunda etkili olmuş olmalıdır.

Osmanlı'nın kurucuları arasında Babailer de yer alıyorlardı; Babailerin tersine, Mevleviler tarihleri boyunca merkezi iktidarın yanında konum almalarıyla ünlüydüler. Tarikatın simge ismi Mevlana, Alaeddin Keykubat'ın hararetli davetleri neticesinde 1225-1226 yıllarında Konya'ya gelerek yerleşmiş bir din adamıydı.[239] Hem I. Alaeddin Kekubad, hem de IV. Rükneddin Kılıç Arslan onu "baba" olarak kabul etmiş; Arslan'ın annesi Gürcü kökenli Tamara da kendisi için onun bir portresini yaptırmıştı.[240] Mevleviler Moğol egemenliği döneminde ise Selçukluları bırakarak Moğollardan yana saf tutuyorlardı. Eflaki'de, Şeyh Amir Afir'in ağzından Selçuklulardan neden vazgeçildiğine ilişkin bir değerlendirmeyi bulabiliyoruz ve şöyledir: "Allah şu sıralar sizinle değil, Moğol ordusuyla birlikte. Mülkü Cengiz Han'ın torunlarına vermek üzere Selçuklulardan aldı. Allah emaneti kime isterse ona verir."[241]

Böylelikle Mevleviler pagan Moğollara bağlandılar. Egemenlerini değiştirmekte dinen herhangi sorun görmemişlerdi. Mevlevilerin Moğolları tuttukları bu yıllarda Türkmenler ise hem Moğol baskı-

236 Ahmet Yaşar Ocak, *İslam'ın Ayak İzleri -Selçuklu Dönemi*, ss. 131, 132.
237 *ibid*, s. 132.
238 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 205.
239 *ibid*, s. 217.
240 Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar (1300-1481)*, çev. Yılmaz Öner - Orhan Esen, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 88.
241 *ibid*, s. 88.

Levent Şahverdi Arşivi

sı, hem de Sünni Selçuklu merkezi iktidarı baskısı nedeniyle uclara doğru yöneliyorlardı. Bu açıdan Mevleviliği ve Türkmenleri iki ters yönlü akım olarak düşünebiliriz. Biri içerde ve zenginliğin biriktiği şehirlerde kalırken, Türkmenler ve heteredoks dervişler kırlara ve sınır boylarına doğru ilerliyorlardı. Zenginlik vaat etmeyen Osmanlı'nın Mevlevilerin dikkatini çekmemesi bu açıdan doğaldır.

Beklenebileceği üzere, 1400'lü yıllara değin uclardaki Osmanlı arazisinde Mevlevi dervişlerin varlığına rastlanmaz. Ama yalnız Mevlevi dervişlerine değil, hemen hemen Yıldırım Bayezid dönemine dek, Rum Abdalları dışında, Anadolu Selçuklu zamanında mevcudiyeti bilinen herhangi bir diğer tarikat erbabına da tesadüf edilmemiştir;[242] bu durum, meselenin Mevlevilerin toplumsal konumunun çok daha ötesinde olduğuna işaret eder. Yaşar Ocak'ın buna ilişkin açıklaması daha önce Osmanlı'ya dair yaptığımız "önemsizlik" saptamasını teyit eder türdendir: "Bunun sebeplerinden biri, bizce, ... başarılı gazi Türkmen beyliklerinin yanında, o zamanlar henüz Candaroğulları'nın gölgesinden yeni yeni kurtulmaya ... isim yapmaya başlayan küçük Osmanlı Beyliği'nin, Mevlevilerin ve diğer tarikat erbabının dikkatini çekecek boyutlara ulaşmamış olmasıdır."[243] Ocak, çekingen bir üslupla Osmanlı'nın "isim yaptığından" söz etse de, bu ismin henüz tarikat çevrelerince duyulmamış olduğunu da kabul ediyordu.[244]

Öyleyse Osmanlı'nın ilk yüzyılı Mevlevisiz, aynı zamanda diğer tarikatların dervişlerinden ve Sünni ulemadan da yoksun bir biçimde geçiyordu. Kuruluş, göç yoluyla gelmiş kayda değer bir gazi/savaşçı ve ulema/derviş katkısı olmadan gerçekleşmiştir hükmünü verebiliyoruz. Bu hükümden hareketle Herbert Adams Gibbons'ın tezlerine dönmüş oluyoruz.

Bitinya ve Balkanlar'daki Fetihler

Bir hız farkından söz etmemiz gerekiyor; hızı hem fizikte, hem de tarihte direnç ve güç yoğunluğu ile ilişkilendiriyoruz. Göçebe fetihleri ve göçebe devletlerinin genişlemesi hep çok hızlı oluyor; çöküşleri de çoğunlukla benzer bir hızla gerçekleşiyor. Bir direnç ile ya karşılaşmıyorlar ya da bu direnci çok hızlı biçimde alt edebilecek güç yoğunluğuna sahipler. Osmanlı fetihlerinin hızı ise zamanla artıyor; 1350'lere dek Osmanlı fetihleri oldukça yavaş kalıyor; Gelibolu'nun

242 Ahmet Yaşar Ocak, *İslam'ın Ayak İzleri – Osmanlı Dönemi*, s. 66, 67.
243 *ibid*, s. 67.
244 Ahmet Yaşar Ocak çalışmasında diğer Türkmen beyliklerinde rastlanan Rıfai, Halveti gibi tarikatlara Osmanlı topraklarında rastlanmadığını da kaydediyor. Bkz: *ibid*, s. 100.

Levent Şahverdi Arşivi

alınmasından sonra ise çok hızlı bir ilerlemeye tanıklık ediyoruz.

Peki, Bitinya'daki ve Biga yarımadası çevresindeki fetihlerin yavaş kalmasının nedenini Bizans'ın ya da Avrupa'nın gösterdiği dirençte arayabilir miyiz; Bizans ve Avrupa tarihine ilişkin çalışmalar bunun böyle olmadığına işaret etmektedir. Osmanlı ne Avrupa'daki ilerleyişi sırasında, ne de Bizans topraklarındaki fetihlerinde ciddiye alınır bir güç ile karşılaşıyordu.

Avrupa'nın gösterdiği dirence ilişkin olgular çok daha azdır ve şöyledir: Osmanlı'nın Haçlı niteliği çok kuşkulu ilk Avrupa ordusu ile karşılaşması 1396 yılındadır; bu savaşın adını Niğbolu Savaşı olarak biliyoruz. Gibbons *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* kitabında, Avrupa ordusundaki şövalyelerin bir kır eğlencesi havasında olduklarını, yanlarında şarap ve kadın dahi getirdiklerini kaydetmektedir.[245] Niğbolu Savaşı Osmanlı'nın Gelibolu'ya geçişinden kırk yıl sonrasına denk geliyor; Avrupalıların bir savaş için kırk yıl beklediklerini anlıyoruz. Öyleyse, 1396'yı bir direnç olarak kabul etsek dahi, bu tarihe dek Osmanlı'nın herhangi bir ciddi kuvvet ile karşılaşmadığını ileri sürmek mümkündür.

Rusların değerli Bizantinisti A. A. Vasiliev ise *Bizans İmparatorluğu* kitabında, 1261 sonrasında Türk yayılması ile karşılaşabilecek yegane gücün Sırbistan olduğunu belirtiyordu. Sırbistan, Osmanlı'nın Bitinya'daki, Biga bölgesindeki fetihlerini tamamladığı ve Gelibolu'ya geçme hazırlıkları yaptığı 1331-1355 yılları arasında, Stefan Duşan'ın önderliğinde, *"Serbia reached the climax of her power under Stephen Dushan"*,[246] gücünün doruklarına erişmişti. Osmanlı'nın Gelibolu'ya geçişinden hemen önce, başka deyişle, Duşan'ın ölümünün hemen ardından ise hızla dağılıyordu. Bundan sonraki dönemin tarihini Vasiliev'in bu çöküşe ilişkin yorumunda bulabiliriz: *"Thus the most grandiose attempt of the Slavs, their third and last, to create in the Balkan peninsula a great Empire, with Constantinopole at its head, ended in failure"*, Slavların Balkanlar'da büyük bir imparatorluk kurmaya yönelik bu en göz alıcı girişimi bir fiyasko ile sonuçlanıyordu. Böylece *"the Balkan peninsula was open and almost defenseless to the aggressive plans of the warlike Ottoman Turks"*, Balkan yarımadası Osmanlı Türklerinin agresif planlarına açık ve hemen hemen savunmasız hale gelir.[247] Şu halde, Osmanlı'nın Gelibolu'daki hızlı ilerleyişinin direnişten yoksun bir temelde geliştiğini

245 Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Ragıp Hulusi, 21. Yüzyıl Yay., Ankara, 1998, s. 178.

246 A. A. Vasiliev, *History Of The Byzantine Empire*, v: 2, The University Of Wisconsin Press, Madison and Milwaukee, 1964, p. 612.

247 *ibid*, p. 621.

Levent Şahverdi Arşivi

ileri sürmek mümkündür. Osmanlılar bir boşlukta hızla ilerliyorlar.

Bizans sınırlarında, Bitinya'da her ne kadar Balkanlar'dakiyle benzer koşullar söz konusu olsa da, tam tersi nitelikte bir Osmanlı öyküsü ile karşılaşırız. Vasiliev, Bizans tarihini ele aldığı bu harikulade çalışmasında, 1261 sonrasında Bizans'ın doğu sınırlarının da neredeyse savunmasız olduğunu yazar. Vasiliev'de okuduğumuz, Osmanlı Türklerinin savunmasız sınırlardaki düşük hızdaki yürüyüşlerinin öyküsüdür ve bu açıdan Balkanlardaki olgunun tam tersi bir durumdur.

Vasiliev eserinde, Bizans'ın akritai savunma sisteminin - akritai'yi Türk uclarındaki akıncıların karşılığı sayabiliriz - 1261 sonrasında çözüldüğünü not ediyordu. Bizans başkentinin İznik'ten İstanbul'a taşınması ile birlikte, akritailerin daha önceki yıllarda yönetimden aldıkları desteği kaybettiklerini, İstanbul'daki Bizans yönetiminin kendisini doğu sınırlarına daha az bağımlı saydığını söylemektedir.[248]

Bu bakışın doğal bir sonucu olarak, Bizans'ın akritai birliklerine yönelik politikası değişikliğe uğruyordu. Michael Palaeologus, finansal bir reform yaparak, akritai birliklerinin geçimlerini sağladıkları toprakları hazine adına müsaadere etmeye kalkışıyordu. Birliklerin vergi ayrıcalıkları ellerinden alıyor ve topraklarının yerine, zaman zaman ödenemeyen, aylık bir ücret bağlıyordu. Askerlerin bu önlemlere yanıtı ise sert olmuştu: ayaklanmışlar ve ayaklananlar Türkler tarafından da desteklenmişlerdi. Demek ki, sınır birlikleri Bizans ile son köprüleri de atıyorlardı. Artık Bizans yönetiminden bir beklentileri kalmamıştı.

Tüm bunlar Bizans savunma düzeninin hızla bir çöküşe doğru yol aldığının kanıtları olarak kabul edilmelidir. İmparatorluk yönetimi akritai birlikleri mensuplarını Avrupa bölgesindeki tehditler nedeniyle Balkanlara dağıtmak üzere geri çağırdığında ise, doğu sınırları artık neredeyse savunmasız kalıyordu. Nitekim Bizans'ın gelecek yıllardaki Anadolu harekatlarını sınır birlikleri değil, Avrupa'dan getirilen kuvvetler icra edecekti.

Paul Wittek *Menteşe Beyliği* çalışmasında, Bizans sınırlarındaki bu karmaşa nedeniyle, sınır birliklerinin sık sık kendi hükümetlerinden ayrılıp, ki bu koşullarda ayrıldıkları hükümet Bizans hükü-

248 *"But after the capital was transfered from Nicaea to Constantinopole, the akritai ceased to receive support formerly given by the government, which, in its new center, felt itself less dependent upon the eastern border. ... and left the eastern border of the Empire almost defenseless."* Bkz: *ibid*, pp. 602, 603.

Levent Şahverdi Arşivi

meti olmaktadır, karşı tarafa geçtiklerini kaydediyor.[249] Öyleyse Bizans savunma birlikleri çok kısa bir zamanda hem İstanbul'a karşı ayaklanan, hem de Bizans'a hücum eden birlikler haline geliyordu. Wittek'in yorumuyla, Bizans sahasının Türklerin siyasi nüfuzu altına geçmesi için şartlar çoktan hazırlanmıştı.[250]

Büyük bir savunma boşluğu ve asker azlığı söz konusudur. Osmanlı Beyliği işte bu savunmasız sınırlarda doğuyordu; Paleologoslardan hoşnut olmayan çok sayıda akritai de bu beyliğe katılıyordu.[251] Osmanlı Beyliği boşluğa doğmasına rağmen Bitinya bölgesinde, Balkanların tersine, yavaş ilerlemişti. 1340'lara kadar sadece Marmara çevresinde tutunabiliyordu. Bir göçebe devleti için oldukça düşük hızdaki bir yürüyüştür; tarih açısından ise bir sapmadır. Buradaki sapınayı bir örnek çerçevesinde açıklayabiliriz. Yıldırım Bayezid'ın uzun bir zaman boyunca almayı başaramadığı İzmir'i, Timur'un göçebe Moğol ordusuyla zaptetmesi sadece iki haftayı alıyordu. Bu hızı, Osman ve Orhan zamanının yıllar süren Bursa, İznik ve İzmit kuşatmalarıyla karşılaştırmak mümkündür.

Colin Imber bu yavaşlığı Osman ve Orhan zamanının askeri zayıflığı ile açıklıyor ki, Osmanlı'nın Türkmen savaşçıları cezbedemediğinin kanıtıdır. Imber'a göre, kuruluş döneminin Osmanlı ordusu nizami bir savaşta düzenli bir ordunun üstesinde gelebilecek kapasitede değildi; 1302 yılında Bapheon'da yendiği birlikler ise küçük ve görünürde düzensiz Bizans kuvvetleri idi.[252] W. L. Langer ve R. P. Blake ise, 1329 Pelekanon Savaşı'nda Bizans kuvvetlerinin asıl çekirdiğinin sadece üç yüz şövalyeden oluştuğunu yazmaktadır.[253] Demek ki Osmanlı, kayda değer bir direniş ile karşılaşmadığı halde ilerleyemeyecek kadar güçsüzdür.

Türk-Rum Sentezi

Artık fetih hızındaki bu düşüklüğün sonuçlarını ele alabiliriz. Fetihlerdeki yavaşlığın güçsüzlükten kaynaklandığını anlayabiliyoruz; bunun ise Türkmenler için herhangi bir cezbedici niteliği olmadığı açıktır. Bununla birlikte, asıl mesele, Osmanlı fetihlerinin 1350'ler

249 Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev: O. Ş. Gökyay, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1944, s. 6.

250 *ibid*, s. 13.

251 Aldo Gallotta, "Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devleti'nin Kökenleri: Bir İnceleme", *Söğüt'ten İstanbul'a*, der: Oktay Özel, Mehmet Öz, İmge Yay., Ankara, 2005, s. 55.

252 Colin Imber, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, çev. Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2006, s. 330, 331.

253 W. L. Langer-R. P. Blake, "Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arka Planı", *Söğüt'ten İstanbul'a*, s. 210.

Levent Şahverdi Arşivi

öncesindeki bu yavaşlığının hangi sonuçlara yol açtığıdır?

Bizanslılar göçebelerin hisarlar ile tahkim edilmiş şehirleri ele geçirmekte zorlandığını çok uzun zamandır biliyorlardı. Daha önce Rumeli ve Balkanlarda Kuman Türkleriyle karşılaşmış ve bunu gözlemlemişlerdir.[254] Osmanlılar da ilk yıllarında kuşatmalarda mekanik araçlar kullanmayı bilmiyorlardı. Kaleler ancak içeridekiler şehri terkederken kurulan pusular yoluyla ele geçirilebiliyordu.[255] Bu durumun Osmanlı üzerindeki etkisi, göçebelikten yerleşikliğe doğru adım atmak biçiminde oldu. Bunu bir Türk-Rum sentezi biçiminde de ifade edebiliriz.

Osmanlı'nın on yıllar boyunca süren kuşatmaları, her ne kadar şehirlerin kır ve Bizans ile bağlarını tümüyle koparamasa da, şehirleri yokluk içerisinde tutuyor; İznik, Bursa gibi üretim ve hammadde açısından şehrin hemen yakın çevresine bağımlı merkezlerin iktisadi yapısını sarsıyordu.[256] Bu, Bizanslıların halidir.

Çok uzun süren kuşatma ve kırların sürekli yağmalanamayacağı gerçeği ise Osmanlı'nın karşısına bir yönetme meselesi olarak çıkacaktı. Ablukanın bizzat kendisi, göçebe olmayan daimi piyade askerlerin toplanması ihtiyacını; yerleşik ordu kuşatma tekniklerinin kullanılması gerekliliğini ortaya çıkarıyordu.[257] Uzunçarşılı'da bu ihtiyacın bir anlatımı yer alıyor: "Orhan Bey'in ilk zamanlarında da aşiret kuvvetlerinden istifa edildi ise de, Bursa'nın zaptının uzun sürmesi, atlı kuvvetlerinin muhasara işlerinde ve kale zaptında pek o kadar işe yaramamaları Orhan Bey'i muntazam ve muvazzaf bir yaya kuvveti teşkiline sevk etti."[258] Kuşkusuz böyle bir piyade gücü insan malzemesi gerektiriyordu. Bu malzemenin göçebelerden sağlanması ya da karşılanmasının mümkün olmadığı ise aşikardır.

Demek ki, tarih bir Türk-Rum Sentezi'nin saatini çalmıştı. Piyade askerinin kullanılması sürecinin başlaması, sikke kestirilmesi ve şehirlerde bürokratik ve iktisadi düzenin oturtulması hep bu üç şehrin, Bursa, İznik, İzmit, alındığı zaman aralığındadır. Öyleyse uzlaşı

---

254 István Vásáry, *Kumanlar ve Tatarlar*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, YKY, İstanbul, 2015, s. 59, 60.

255 R. P. Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, ss. 73, 74.

256 Gibbons, Bursa ile İznik'in sınai şehirler olup refahlarının çevre bölgesinde üretilen ham maddeye bağımlı olduğunu yazıyordu. Bu hammadde ile yapılan üretimin de pazara çıkarılabilmesi gerektiğini kaydetmektedir. Kuşatma bu üretimi engelliyordu. Kuşatma bitip şehir Osmanlı'nın eline geçtiğinde bu üretim tekrar başlamıştı. Şehirlerdeki bu söz konusu üretimin devamlılığının sağlanması ise ancak Rum nüfusun yerini koruması ile mümkündür. Bkz: Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, ss. 48, 49.

257 R. P. Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, ss. 73, 74.

258 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, cilt 1, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

her iki taraf için de bir zorunluluktu. Osmanlılar yağmadan vergiye geçmeye ve dolayısıyla uyrukların güvenliğini temin etmeye, Hıristiyanlar ise şehirlerdeki ve köylerdeki üretimlerini koruyabilmek adına Osmanlı yönetimini tanımaya ve hatta o yönetime çeşitli yollarla katılmaya muhtaçlardı. Hıristiyanların orduya alınmaları sürecinin ilk örnekleri de yine bu yıllarda ya da hemen sonrasındadır. Gelibolu'daki ilerleme de ancak bu toplumsal doku uyuşmasından sonra mümkün hale gelecektir.

***

Osmanlı'nın daha geç dönem savaşlarına ilişkin çalışmalarda, Osmanlı'nın büyük kalabalıklar ile rakiplerinin karşısına geçtiği ve savaşlarını bu yolla kazandığı yazılıdır. Yalçın Küçük *Atamanoğlu Fatih* kitabında Osmanlı ordusunun genellikle, doğu savaşçılığının sürüler halinde üşüşme taktiği ile savaştığını, savaş alanına çok büyük sayıda kuvvetler sürdüğünü, böylelikle düşmanlarına galebe çaldığı ileri sürüyor.[259] Kuşkusuz üstün bir savaş taktiği ve becerisi değildir. Herhalde Niğbolu, Varna savaşları ve İstanbul kuşatması sırasında bu taktiği kullanmışlardı. Bununla birlikte, bu savaşların en erkeni 1396 tarihlidir ve kuruluş döneminde Osmanlı böyle bir lüksten henüz yoksundur.

Öyleyse, mesele, Osmanlı'nın daha geç dönem savaşlarındaki asker kalabalığının nereden kaynaklandığı noktasında düğümlenmektedir. Osmanlı topraklarına Anadolu'dan ve diğer beyliklerden ciddiye alınır bir gazi göçü söz konusu değil ise, bu savaşçı kadrosu nasıl bir araya getirilmiştir; tartışmak durumundayız. Öncelikle bu güçleri kendi bölgesindeki Hıristiyan nüfus ve Karesi Beyliği içerisinden; sonrasında ise Rumeli ve Balkanlar'dan topladığı biçiminde bir yanıt verebiliriz.

Osmanlı Beyliği 1345 sonrasında, Bizans yöneticilerinin Bizans tahtını ele geçirmek adına giriştikleri mücadelelere müdahale ettiğinde artık eski ölçüde güçsüz değildi. Bizans yöneticilerine tek haneli rakamların üstünde bir sayıda asker vaat edebiliyordu. Bir yol aldığı ve güçlendiği anlaşılmaktadır. 1331 tarihinde coğrafyacı el-Umari çok abartılı bir rakam olmakla birlikte, Osmanlı'nın yirmi beş bin ya da kırk bin süvarisi ve sayısız piyadesi olduğunu bilgisini veriyordu.[260] Her ne kadar El-Umari abartmış olsa da, gözlemi Bursa ve İznik'in fethinin asker sayısında bir artışa yol açtığına işaret etmektedir. İzmit'in birkaç yıl sonraki fethinin savaşçı sayısını daha

259 Yalçın Küçük, *Atamanoğlu Fatih*, s. 346.

260 Pál Fodor, "Osmanlılar ve Savaş 1300-1453", *Cambridge Türkiye Tarihi 1071-1453 / Bizans'tan Türkiye'ye*, cilt 1, s. 246.

Levent Şahverdi Arşivi

da arttırmış olduğunu tahmin edebiliriz. 1340'larda ise Osmanlı Karesi Beyliği'ni ilhak ediyordu; bu yolla Karesi'nin savaşçılarını ve Rum denizcilerini de ordusu içerisine katıyordu.

Orhan Bizans yöneticisi Kantakuzenos ile evlilik ve savaşçı sayısı pazarlığına oturduğunda artık belli bir güce sahipti. Kantakuzenos 1347'de Orhan'dan on bin civarında savaşçı temin etmişti. 1349'da ise Orhan oğlu Süleyman'ın yirmi bin kişilik bir kuvvetle Güney Bulgaristan'a girdiği bilgisine sahibiz. Öyleyse 1350'lere gelindiğinde Osmanlı Bitinya, Çanakkale ve Trakya bölgesinden önemli sayıda asker toplayabilme gücüne erişmişti. Bu güç, aynı zamanda, 1350 sonrasında Trakya ve Balkanlardaki fetihlerin hızlanmasını da açıklamaktadır. Bu tarihten sonrasını Balkanlara açılma ve yayılma dönemi olarak biliyoruz. Lindner bu dönemin önemi unsurlarından birini, "1370'lerde Avrupa'da kaynak geliştirme yeteneği"[261] olarak belirtiyor. Bu kaynaklar ise çoğunlukla Hıristiyanlardı ve Osmanlı yüzünü batıdan doğuya, Anadolu beyliklerine çevirdiğinde, bu Hıristiyan unsurların desteğini de arkasına alıyordu.

Ama desteği sadece üstünlük kurduğu vassal hükümdarların gönderdiği askerlerden ibaret değildir, akıncı beylerinin büyük komutanlarının kimliklerinde de bu desteği görebiliyoruz. En önemli komutanları doğrudan doğruya Hıristiyandı. İki tanesinin adlarını zikretmemiz yeterlidir: Evrenos ve Mihail; Mihail Rum ve Evrenos Slav'dı; her ikisinin de ihtida ettikleri bilinmektedir.[262] Bu beylerin önemlerini Evrenos üzerine bir monografideki şu cümlecik açıklıyor: "Balkanlarda siyasi iktidar fiili olarak akıncı beylerinin elindeydi."[263] Demek ki, akıncılar özelinde de görüldüğü üzere, Hıristiyan kökenli ihtida etmiş unsurlara iktidar alanları da tanınabiliyordu. Bu akıncı beyleri ele geçirilen toprakların gelirini toplama hakkına da sahiplerdi. Bir tür feodal bey statüsündeydiler.[264] Hıristiyan kökenli soylu ailelerin ellerindeki toprakları tımar sistemi yoluyla korumaya devam ettikleri de biliniyor. Demek ki, hem timar sistemi, hem vassal devletler, hem de akıncılara katılan Hıristiyan unsurlar çerçevesinde Osmanlı ele geçirdiği topraklardaki yerel güçler ile bir

261 R. P. Lindner, "Anadolu, 1300-1451", *Cambridge Türkiye Tarihi 1071-1453 / Bizans'tan Türkiye'ye*, cilt 1, s. 143.

262 Ayşegül Kılıç, *Bir Osmanlı Akıncı Beyi Gazi Evrenos Bey*, İthaki Yay., İstanbul, 2014, s. 46. Ayşegül Kılıç Evrenos'un babasının isminin Vranes olduğunu ve bu ismin Slavik bir isim olduğunu bulmuş durumdadır. Böylelikle Evrenos'un kişisel tarihini çoğunlukla olduğu üzere Rumlara değil, Balkanlara ve Balkan tarihine bağlamaktadır.

263 *ibid*, s. 18.

264 *ibid*, s. 18.

Levent Şahverdi Arşivi

güç birliğine gidiyordu. Nitekim 1402 yılına gelindiğinde Bayezid, Timur'un karşısına sadece Türkmenlerle değil, Hıristiyan kökenli yeniçeriler ve Sırp askerleriyle de çıkmıştı.

Bütün bu bilgilere devşirme ve yeniçeriliğin de Hıristiyanlara dayandığı bilgisinin eklenmesi karşımızdaki tablonun ayrıntılarını daha da netleştirecektir. Bürokrasi ve ordunun devşirme ve yeniçerilik yoluyla ihtida etmiş Hıristiyanlara açılması, yerli Hıristiyan unsurlar ile göçebe unsurları bir bütünlük oluşturmak üzere birleştiriyordu. II. Murad zamanına gelindiğinde artık devlet makamları önemli ölçüde Hıristiyan unsurların eline geçmiş bulunuyordu. Taner Timur'un bu yapı ve durum üzerine yorumu şöyleydi: "Burada şu kadarını söyleyelim ki, Osmanlılar Balkanları fethederken, Balkanlar aristokrasisi de Osmanlı devletini fethetmektedir."[265] Marx'ın kuralı işliyor; fetihçi göçebe Türkmen toplumu daha ileri bir üretim tarzına sahip Bizans ve Balkan düzenlerince fethediliyordu.[266]

***

Bir İslam gücü değil, Avrupa gücü olarak kurulmuştu. İslam coğrafyasına geçişi ve İslam toplumlarını hakimiyet altına alışı çok sonraki bir dönemdedir. Kuruluş yılları boyunca gerçekleşen bir Türk-İslam Sentezi değil, bir Türk-Rum Sentezi oldu. İmparatorlukta sözcükler Osmanlı'nınsa da, cümleler ve dilbilgisi Bizans'ındı. Bütün yollar hâlâ Roma'ya, başka deyişle, Konstantiniye'ye çıkıyordu.

265 Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, İmge Yay., Ankara, 2010, s. 116.

266 Öyle ki, Osmanlı devleti sadece ekonomik açıdan Bizans ve Balkanlar ile birleşmemiş; "gazanın" hedefi olan Hıristiyan coğrafyasındaki hukukla da bütünleşmişti: "Osmanlı yönetimi, fethedilen ülkerlerde yürürlükte olan hukuku, devletin iyi işlemesi için gerekli görülen her vesilede tanımaya gayret etti. (...) Hıristiyanlığı fethe çıkan bir devletin kendi yasal dayanaklarının epeyce bir bölümünü ondan çekip alması, garip tir. (...) Kimi durumlarda, ekonominin kendisi, belli bir yasal düzenlemeye saygılı olmayı dayattı: Daha önce gördüğümüz gibi, Balkanlar'daki altın ve gümüş madenlerinin işletilmesi, Osmanlı sultanını, maden bölgelerinin fethedildiği anda yürürlükte olan kanunları, istesin istemesin, sürdürmeye zorladı. Aynı türden başka örnekler de gösterilebilir." Bkz: Nicoara Beldiceanu, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Örgütü (XIV-XV. Yüzyıllar)," *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, ss. 146, 147.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ALTINCI SURE

İLK HEDEFİMİZ: İKİNCİ CUMHURİYET

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DEVRİMCİ DURUMDAYIZ: ÇÖZÜM YİNE CUMHURİYET DAHA LAİK & DAHA HALKÇI & DAHA EŞİT

Türkiye'de Milli İktisat kitabını 1982'de okumuştum, biliniyor, İttihat ve Terakki'yi anlatıyordu. Kitabın yazarı, Profesör Zafer Toprak, İttihat ve Terakki'yi ciddi bir devrimci hareket olarak görüyordu ve hâlâ aynı yerdedir; ayrıca, hal-i hazırdaki çoğunluğa karşı yazmaktan çekinmeyen bir bilim adamı ile karşılaşıyoruz. Zafer Hoca'nın ben Silivri'de iken yayınlanan son üç kitabını da heyecanla yazdığını hissettim ve ben de heyecanla okuduğumu söyleyebiliyorum. İşte tam bu sırada, Cumhuriyet'e yobazlar tarafından en alçakça ve kurucu parti CHP'ye el koyan yabanlar canibinden en haince saldırıların sürdüğü bu zamanda, Zafer Toprak'ı okumak bana sevinç verdi ki saklamıyorum. Ve bu sevinçle, bugünün gençlerine bir de şunu söylüyorum: "Okuyunuz", zafer için ve Cumhuriyet'e güven tazelemeye ihtiyaç varsa, Zafer Hoca'yı okumalısınız ve okumazsanız, 'Silivrili Paşaları' kadar cahil kalırsınız, sözüm, budur. Bir cehaleti seçme hali var; Cumhuriyet'e de ve bize de, yazıktır, diyorum. Kaldı ki cahilimiz çoktur ve çoğalıyorlar; yeni cahillere ihtiyacımız yoktur, çok fazla geliyorlar. Ve şimdi Adamo'nun bir şanson'u dilime geliyor, "her yerde cahil var" ve utanıyorum, "paşa paşa" paşadırlar.

***

Ne yapabilirim ki, yeridir, tekrarlıyorum: Babam bana hep "Yalçın, bu memlekete kasap de gerek, ama sen olma" diyordu. Bir ordu var ki, nerede ise silme cahil, "Silivri Paşaları" bir kod adıdır ve bir de bunların, nerede ise, çoğunluğu "Türk-İslam Sentezi" kalıbındadırlar; bunlara, bu sentez'e "azılı cahil" diyebiliyoruz. Ve ben, herhalde teslim ederler ki babamın sözünü tuttum. Şimdi bu deneyle, gençleri, örneklerle uyarıyorum ve bu baba-sözünü tutmaya çağırıyorum. Tutmazlarsa ne olurlar; Harp Okulu var, ancak "evet ama yetmez" diyorlarsa "kurmay" olurlar; böylece, *the highest stage of ignorance*, cehaletin en yüksek aşamasına varırlar, kara hakikat işte budur, önlerindedir ve kuşku duymuyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Karabulut Kemal Kılıçdaroğlu, "İmam-Hatip Okulları'nı kapatmayacağız," buyurmuşlar. Tabii kendisi türünden bilgisizlerin azalmasından korkuyorlar, bakkal mektebinden çıktılar ve biliniyor, bu okullar cahil atölyeleridirler. Model Kılıçdaroğlu'dur ve güzel, şimdi de "birinci vazifemiz" Kılıçdaroğlu'nu kapatmaktır; ve bu, cehaleti ve imam-hatipleri kapatmakla eşdeğerdir. Zorluk çekeceğimizi sanmıyorum. Aslında lafımız ağzımızdan çıktığı an, kapatılmış demektir.

***

Bu zorunlu bir ara idi ve devam ediyorum.

***

Zafer Toprak Hoca İkinci Meşrutiyet ile Cumhuriyet Devrimi'ni birbirinden uzak tutmuyor, bir devamlılık görüyor ve "Balkan Savaşı" ile "Birinci Dünya Savaşı" ve Milli Mücadele'yi de bir devamlılık olarak görüyor, bunlara çok seviniyorum.

***

Ben mi, sıcak göz yaşları döktüm, beni savaşa gönderiyorlardı, gitmek istemedim, ama gittim ve sonra savaşı çok sevdim. Türk Ordusu'nu en çok savaşta beğendim; üsteğmenler çok insandılar, ve çok kahraman olarak hatırlıyorum. Peki, açlık grevleri mi, hiç doğru bulmam, ama hepsine katıldım, üstelik Ankara'daki villamızı açlık grevlerine açtım; neden mi, annemin sözüyle "olmaz olsaydı", bir adım var, katılmayarak genç arkadaşlarımın ölüm-grevlerini kırmak istemedim. Ve bir grevde öldüm, ama pek tuhaf, ölüşü ve ölümü çok sevdim, hep nasıl ölüyorum, not tutuyordum. Sonradan ölü saydılar, Haydarpaşa Hastanesi'ne attılar, doktor bir duvar dibine bırakmış, sonra ne oldu biliyorum, birden kendimi "bana serum verin" diye çırpınırken görmeye başladım ki, hayata dönüyormuşum, anladım ve bu hikayeyi de, hayata dönüşü, çok seviyorum. Peki ne, ve şu, belki de savaşları birbirine bağlamasından mı, belki de hep öldürülmek istenen Cumhuriyet'e kitaplarıyla can vermesinden mi, Hoca'nın yazımını da sevdiğimi söylemek durumundayım.

***

Öldüğümü BBC-Türkçe servisi haber yapmış ve yalanladım. Bir kez de savaşta öldüğüm duyurulmuştu, Başbakan'a ölüm haberimi iletmişler, usuldendir, Bülent Bey, kürsüdeymiş, ağlamış; yazık boşa ağlattım. Tabii, kimseleri doluya ağlatmak istemiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Meşrutiyet ve Tanzimat

Zafer Hoca Cumhuriyet'i büyük bir coşku ve ayrıntı ile kaleme alıyor, müthiş zengin malzemesi var, sanki yeni öğreniyoruz ve ancak aynı sevinç ve zenginliği "Meşrutiyet" yazımında da buluyorum. Tabii "Meşrutiyet" daha çok "tarih" olarak yazılmış, daha zengin olması çok daha doğaldır.

Kartlar ile okuyorum, okumayı kısmen uzatsa da, kartları bırakmıyorum, 40 bin kadar "A-5" büyüklüğünde kartım var, okuduklarımı kartlara ayırıyorum, yazmayı ve "kutu" yapmayı kolaylaştırıyor. Benim için okumak kart çıkarmaktır ve ayrıca, hafızayı beşer unutkanlık ile maluldür, belleğe güvenmiyorum. Devamla, Zafer Hoca, benim kadar olmasa da, kitabına kutular koymayı seviyor. Her bölüm sanki bir kutu ile açılıyor. *Tükiye'de Kadın Özgürlüğü ve Fenimizm: 1908-1935*'in birinci sayfasında bir kutu var. Sayfa bir, kutu bir, paragraf bir, ben de, buna uygun bir kart çıkarıyorum ve aktarıyorum: "II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı Devleti'nde yeni bir kadın ve aile yaşamı anlayışını gündeme getirmişti. Osmanlı Toplumu bu bağlamda köklü dönüşümlere uğramıştı. Dönüşümün fikri temelleri, 1908 İnkılabı'nda gizliydi. "Hürriyet, müsavat, uhuvvet" feminizmin de şiarıydı." Harika, Türk feminizmini Meşrutiyet Devrimi'ne bağlıyor. "Gizliydi" demektedir. Ne tesadüf, Devrim, bir gizli örgüt işiydi; üç militanı, üç genç subay, Resneli Niyazi, Eyüp Sabri ve Enver adındaydılar. Açığa çıktılar ve "dağa çıktılar" demek istiyorum.

***

Tanzimat'ın mimarı Büyük Reşit Paşa da, zamanında, mürteciler tarafından, "cumhuriyetçi" olarak suçlanmıştı. Birinci Meşrutiyet'in lideri Mithat Paşa'nın da cumhuriyeti kurma projeleri olduğunu, en azından böyle itham edildiğini, biliyoruz. Demek ki, "Cumhuriyet" bizim için yeni değildi ve bilinmektedir. Güzel, "1908" ise bir başkadır, dönüşüm ve yeniliklerini Zafer Toprak saymaktadır ve ilaveten, sanki bütün yenilikleri, 1908 yılı ve Devrim'i ile başlatmaktadır. Çok önemli ve yol açıcı bir işaret sayıyorum. Peki, güzel amma, Cumhuriyet'in gerçek kuruluşu mu, yoksa temellerinin atılışı mı; sorudur ve sorular da bazen cevaplar kadar önemlidir. Cevaben, önemli bulduğumu tekrarlıyorum. Öyle anlıyorum.

Peki neden öyle anlıyorum; cevap şu olabilir, muhtemelen ben hep öyle düşünüyordum ve mümkündür. Nereden mi çıkarıyorum, 1908 Devrimi'ne karşı patlayan karşı-devrim, bugünkü Gezi Parkı'nda yobaz ve alaylı askerlerin başkaldırısı olarak başlamıştı, bas-

Levent Şahverdi Arşivi

tırılması için "Kabe-i Hürriyet", Selanik'ten, bir "Hareket Ordusu" harekete geçirilmişti, 1909 yılındadır. Çatalya yakınında karargâh oldular, önce Hüseyin Hüsnü Paşa, Mehmet Ali Aybar'ın dedesi, komutandı ve sonra Mithat Paşa'nın yetiştirmesi Mahmut Şevket Paşa başa geçtiler. Genç zabitler, Kemal, Kazım, İsmet ve diğerleri, Çatalca'da erkan-ı harp oldular. Buradan hareketle, sokak sokak İstanbul'u aldılar ve yobaz ayaklanmasını, 31 Mart'ı bastırdılar; hayli kanlı olduğunu yazmış durumdayım.

"Durumdayım" derken, çağdaş yazıcılardan başkasını bilmediğimi de not etmiş oluyorum, bu müthiş savaşın hikayesi, benim bilgime göre, sadece *Tezler*'de var. İki ek olabilir; Kemalist tarihçiler, bu alçak isyanın ordu içinden çıktığını saklamayı tercih ettiler, bu birdir. Ve iki, yobazların Taksim ve Gezi'den nefretlerinin bir nedeni de budur; kuyruklarındaki yangını hâlâ görebiliyorum, öyle kuruyorum. O halde, Hareket Ordusu'nun bugünkü Yeşilköy'de topladığı Milli Meclis'e, bir Cumhuriyet meclisi, bir kurucu meclis gözüyle bakabiliriz. Ve kurallara uymayan, kitaplarda olmayan devrimci bir meclistir ve Sultan Hamit'i azlettiler.

***

Yazmayı sürdürüyorum, bugün tarihlerden 6 Mayıs, Deniz'i, Yusuf ve Odtü'de öğrencim Hüseyin'i aramızdan işte bugün almışlardı ve bir kurum, bir kulüp, ya da bir "dernek" planlıyorum, bugün düşüyorum. "Türk Devrim Ocağı" adı uygundur. Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Mayıs devrimlerini alırız, inceleriz; tarihlerini ve sürekliliklerini tartışırız, büyüklerini hep anarız, mezarlarını ziyaret ederiz. Yaparız, bu son konuda tecrübem var; Ankara Üniversitesi Talebe Birliği'nde yönetici olduğum zaman, bir taksi tutar, yanıma bir gazeteci ve birkaç arkadaşımı alırdım, tarihlerinde, büyüklerimizin mezarlarını ziyaret eder ve bir nutuk atardım. Fotoğraf çektirmeyi ihmal etmezdik; fotoğraf bir Jön-Türk terbiyesidir ve "Büyük Kurtarıcı" da hiç ihmal etmemiştir, kayıtlıdır. Ve yaparız.

***

Moise Franco'nun, Osmanlı Yahudileri hakkındaki çalışmasını, 1897 tarihli, *L'Histoire des Israélite de L'Empire Ottomane*, çok değerli buluyorum. Franco Osmanlı idi ve İkinci Mahmut'a atfedilen bir sözü de yayınlamaktadır; ben de buraya alıyorum: "*Nous désirons, aurait-il dit, que les Musulmans ne soient considérée comme tels que dans les mosquées, que les Chretiens ne soit chrétiens dans leurs églises, et que les Israélites que dans leurs synagogues.*" Güzel, büyük reformatör İkinci Mahmut, ben, Müslümanı camide, Hıristiyanı ki-

Levent Şahverdi Arşivi

lisesinde, Yahudi'yi sinagogda bilirim ve tanırım, diyordu. Bunun dışında, ayrılıkları yoktur; ayrı dinden saymıyor, ekliyordu. Aynı siyasi haklara sahiptirler ve eşit ölçüde, benim tebamdırlar, böyle tamamlıyordu. Şimdi ise cumhurbaşkanlığı koltuğunda oturan birisi Kuran'ı bilmekle övünmekte ya da Kitap'a, bazen "Furgan" da diyoruz, sığınmaktadır ve diğeri, Kürtler'in namazsız olduğunu suç olarak ileri sürebilmektedir. Bu hafif de olsa suçtur ve çöküntüdeyiz.

***

Gittikçe daha bilgisiz oluyoruz; Türk "politik" yobazlarından A. Altan ile Y. Çongar, Kandil'e gitmişlerdi de, "aa, bu Kürtler kemalisttt" deyi hıçkırmışlardı, o tarihte de not etmiştim. Ekliyorum, sakın, övmüyorum, hali yazıyorum: Savaşıyorlar; savaşanlar, kendilerini güçlü bilirler. Başları açıktır; türbanları, namazları yoktur. Bu bir, ve iki, Diyarbakır'ı yalayan dekemalizasyon, henüz Kandil'den uzaktır; bilim bize bunu öğretiyor. Üç, benim tanıdığım Öcalan, dindar değildi, Aleviliği çok konuşurduk. Üzüm üzüme baka baka kararır, Öcalan akepe'den yobazizm kaptı, not etmiştim. Dört, bu zamanda dahi, Murat Karayılan, "biz zerdüştüz" diyordu ve Avesta'yı kutsal kitap kabul ettiklerine dair işaretlere rastlıyoruz. Beş, yobazizm'den çözülürlerse, laik Türkizm ile birliktedirler, başka yol göremiyorum.

Yalçın Küçük
26 Nisan 2015

İzmir Fuar'ı Konuşmasından

"Obama doktrinini ben çıkardım, övünülecek bir yanı bulunmuyor. 6-7 Nisan'da Amerika'nın önemli gazeteleri de Obama doktrininden söz etmeye başladılar. Bunu Truman doktrininin bir devamı şeklinde düşündüm. Truman Doktrini 1947'de ilan edildi ama Amerikalılar bilmez, bir Sevr'di o. Demokrat Parti kuruldu, iktidara geldi, Amerikan peyniri geldi, Marshall yardımı geldi; kızlarımız Amerikan donu ve sütyeni giydi. Türkiye değişti, başka bir ülke oldu. Şimdi Obama doktrini, Ortadoğu'yu değiştiriyor. Başka bir Ortadoğu geliyor. Görebildiğim şudur: Eğer bu doktrin böyle gidiyorsa, Tayyip Erdoğan ve sağındaki solundaki peykler de bitiyor. Sizin iki-üç

Levent Şahverdi Arşivi

aydır işitmeye başladığınız, 'Türkiye partisi' dedikleri parti, çok sevimli gördüğünüz Selahattin Demirtaş'ın partisi, şimdi Obama doktrininin bir parçasıdır. Nitekim Yalçın Akdoğan bunu gördü. 'Bu bir projedir, Tayyip Bey'i düşüremiyorlar, bu projeyle düşürecekler' dedi. Türk oligarşisi olmadan Amerika tek başına hiçbir şey yapmaz. CNN ve benzeri televizyonlar devamlı o partinin propagandasını yapıyor, çok övüyorlar. Kanal D'de Cüneyt Özdemir, 'Selahattin'le konuşma yaptım, tadına doyamazsınız' diyor. Türk oligarşisinin en önemli gazeteleri bunu yapıyor. Onlar da 'Biz CHP'yiz, hakiki CHP biziz' diyorlar."

***

Marşsız Türk

Biz "Türkler'in marşı yoktur", bunu çıkarıyorum. İçinde "Türk" geçmeyen, her kıta dört, bir kıta beş mısra, mühim bir lafı unutmuşlar ve sonra ilave etmişler ve aşikar, "korkma" ile başlayan, "arş " sözünden korkan bir metne marş diyemeyiz. Şiiri yoktur; 12 Mart 1921 tarihlidir, Koçgiri İsyanı'nda, Kürtler karşısında ilk yenilgiler üzerine hazırlanmış bir taviz belgesidir, yazılmış, sonra atılmıştır. Metnin bir "federasyon" ve bir tür "yalvarış" havası var; Büyük Kurtarıcı saymamıştır, o zaman "İkinci Adam" Kazım Karabekir, bir resmi yazıyla, 1922, reddetmiştir, biliyoruz. Ve bunlar, *Çöküş* çalışmamda yer alıyorlar, içinde pek zengin malumat olan bu kitabımı, bir tür "gizli tarih" de denebilir, yeniden basmayı düşünmüyorum ve benim baş ucumdadır, kendim kullanıyorum. Ve burada, "marş'sız Türk" davasına, devam ediyorum.

Aslında Akif de "ben yazmadım" demektedir, hakikaten yazmamıştır, ama Türk gericiliği bunu bir sancak yaparak yüksek tutmaktadır. Peki neden mi, bir yobaz olan ve Cumhuriyet karşıtı, ki Cumhuriyet Türkiye'sini terk etmişti, Akif'i yaşatmak istiyorlar. "İstiklal Marşı" şairi deyip her yere adını dikiyorlar. İndiriyorum; bunu iş biliyorum.

***

Tarihin içinde yaşıyorum ve yaşadıklarıma da, tarihle bakıyorum. Benim köyüm, daha doğrusu dedem Küçük Efendi'nin köyü, Toros'ların, Amanos'ların, üstünde, Bitişik Köyü'nün karşısında Abacılı'dır ve üstünde radar olan "Daz" tepesi köyümüzün yaylasıdır. Bitişik ünlendi, İskenderun'da denizci askerleri öldüren Kürt

Levent Şahverdi Arşivi

gerillaları, hemen yukarda Bitişik'e, ulaşıyorlar ve buradan, üç adımda Suriye'ye geçiyorlardı, artık biliyoruz. Ve babamın tekrarından biliyorum, Babam, köylü akrabalarımız için, "bırak oğlum hepsi yobaz" diyordu; bunlar, akrabalarımız, 1920'de olabilir, "Kemal geliyor" dediler, "şapka giydirecek" eklediler, korktular, köyümüzün arkasından Suriye'ye kaçtılar. Şimdi Şam'da büyük bir mahallede, Abacılı'da, yaşıyorlar. Dillerini henüz tam olarak yitirmediklerini duyuyorum.

Ben çocukken, Dağ'a çıktığımda, "Şamlı" akrabalarımızın, arada bir köye inip, şapka giyen emmioğullarını, öldürdüklerini hatırlıyorum. "Şamlılar geldiler, öldürdüler"; bu haber çocukluk tarihimdir. Akif de, en başta şapkadan kaçtı, dönmedi, gelip öldürmedi, Kahire'ye sığındı, hastalıktan ölüm teşhisi konunca geldi ve cenazesine, Cumhuriyet'ten bir bekçi dahi katılmadı, kısa hikayesi budur. Kemalist Cumhuriyet Akif'i ne şair ne de adam sayıyordu; asıl adı "Ragif", bir şapka ve kemalizm kaçkınıdır. Refik Halit Karay'ın yakın akrabası olduğu da kitaplarımda vardır. Karaim ya da "Karay" kabul ediyoruz.

***

Akif ile savaş, yeni değildir, hep gericiydi. Zafer Hoca'nın çalışmalarında notlar var; Akif hep tesettürden yana olmuş ve hep erkeklerin çok eşliliğini savunmuştur.

***

Mehmet Akif, Hacettepe'de, Tacettin Dergahı'nda kalıyordu, Muhsin Yazıcıoğlu bu dünyadan ayrılınca, oraya koydular; nedenini bilemiyorum, büyük itibar gösterdiler. Marş olmayan "marş" da burada yazıldı; Akif'in yazıcı iddiası yok, ancak, Münir Efendi ile Yusuf Hikmet Bayur'da imalara rastlıyoruz. Dergah'tan ayrılmıyorlar ve "yardım" ediyorlar. Güzel, *Çıkış*'ın ilk kitabında şifrelerle ifade etmiştim ve şimdi açıklıyorum; bu ikisi yazdılar. İbrani kökenlidirler ve belki de biri veya ikisi, bir Yahudi olarak öldüler.

Bayur, sadrazam Yehud Kamil Paşa'nın oğlu ya da torunudur, Yusuf Hikmet'in babası ölmüş ve dedesi büyütmüştür; İbrani bildiğini tahmin edebiliriz. "Hikmet" adının İbrani karşılığı "Hakham" olup, ortadaki konsonu, gırtlaktan söylemek durumundayız. Yusuf Hikmet, 27 Mayıs'tan sonra Yassıada'ya alınanlardan biridir. Kısa bilgileri vermiş oluyorum.

Münir Efendi, Osmanlı'nın son zamanlarında, Darülfünün'da yenilikçiler tasfiye edilirken yerlerine konanlardan olmuştu. Cumhuriyet'te sefir-i kebir yaptılar, ibraniyeti var ve yaparlar, Washin-

Levent Şahverdi Arşivi

gton'da öldü, gömülmüştü. Ancak, Amerika'da, Truman Doktrini'nin öncesinde, "Yeni Türkiye" için bir hediye olarak, mezardan çıkarıldı ve Missouri ile getirildi. Marş'ı yazan adamın, böylece, cenazesine kavuşmuş olduk. İstanbullular, bu cenazeyi de kucaklamak için Yeşilköy yakınında denize atıldılar.

Ahmet Ertegün'ün babasıdır, soyadları "Artagun" olabilir; Ahmet, Amerika'da doğdu ve yaşadı, Yahudi asıllı, İsrael'e çok bağlı olduğu kesindir, Yahudi mi, henüz bilemiyoruz. Bildiğimiz eşinin, Mika, Yahudi olduğu ve Ahmet'in büyük servetini Yahudi hayır kurumlarına ve vakıflarına, bağışladıklarıdır. Buradayız.

***

İki Yahudi asıllı büyüğümüzün yazdığı bölümleri birbirinden ayırabiliyoruz. Bu arada bu ayırma işinin Tevrat araştırmalarında bir yöntem olarak kullanıldığını tekrarlamak durumundayım; İsaiye Peygamber'in, bir değil, en az iki ayrı kişi olduğu, bilgisayar kullanılarak, ortaya çıkarılmıştı, ben, buna ihtiyaç duymuyorum. Görüyoruz. Gördüğüm bir de şu var, marş'taki anlamsızlıkların çoğunu, şu aşamada, çeviri hatalarına bağlayabiliyorum. Tabii Tevrat'ı bilirler, ama, zordur, "bu şafaklarda yüzen al sancak", pek saçmadır ve Akif'in bu tür saçmalıklarını hiç bilmeyiz, basit bir dili olmuştu. Arş diyemeyen marş'ın dili, çok yerde, bizim, "yüz numara" misli bir çeviridir, aslı "numarasız" idi ve doğrusunu gösterebilmek için şu anda İlahiyat ve Dil-Tarih kütüphanelerinde dolaşıyorum.

Seçim değil, darbe

Şuraya dönüyorum, 3 Kasım 2002 için, hemen ve derhal, "seçim değil darbe" demiştim; Erdoğan "gelmedi, getirildi" sözü de bana aittir ve pek çok kez tekrarladığımı da sevinerek hatırlatıyorum. Peki darbeciler mi, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve şimdi *Hürriyet*'in başında Sedat Ergin, darbenin failleridirler. Kıvrıkoğlu'nun yerine geçen Orgeneral Özkök ve bir "Rasputin" diyebiliriz Kemal Derviş, Cumhuriyet'in kayıp bakanı idi; başbakan Ecevit arıyor, Rasputin Kemal, Washington'da komplo yazıyordu, cürüme iştirak ettiler. Kıvrıkoğlu'nu, sonuçta ve bütün bilgiler elde, İsrael'e ve Türk-İslam Sentezi'ne, başka bir söyleyiş ile, Bahçeli Partisi'ne, daha genel sözcükle de faşizme yakın bir insan olarak not edebiliyoruz. Darbe tertip ettiler.

***

İkinci Cumhuriyet'te yargılanmaları çok doğaldır.

Levent Şahverdi Arşivi

İddianame nerede ise hazır haldedir.

***

Kemal Derviş, her zuhur edip de Kemal Kılıçdaroğlu ile buluşunca, "Kemal'den Kemal'e bir komplo planı" geçmektedir. Her ikisi de zeka açısından hayli zayıf oldukları için elleri ellerine değer değmez, deşifre edebiliyoruz. Son kez, bir Kemal diğer Kemal için "bakanım olmayı kabul etti" dediğinde, cehepe'nin akepe ile koalisyon talimatının gelmiş olduğunu anlıyoruz. "Alkışlı açılışlar" ve "ben sertlik istemem" böbürlenmeleri, Erdoğan'ın şu veya bu nedenle rahatsız olduğu zevatın kontenjandan tasfiye edilmeleri, hepsi hepsi işte budur. Aydın Doğan memnundur ve Ertuğrul Özkök, en yeni meddahtır. Bütün bunların anahtarı, kemal-kemal el tokuşturmalarındadır.

***

Zafer Toprak, bir, Jön Türkizm ve Kemalizm'i küçümsememek gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Her ikisi de olgun devrim ve aydın hareketleridirler. Ve iki, artık, bizde, burjuva devrimleri yoktur, diyemeyiz. Güzel, bunlar, benim de görüşlerimdir. Ve hep görüşlerimdir, not ediyorum.

***

Devam etmek üzere şöyle bitirebilirim, Profesör Toprak, "Popülizm" Tarihinde, "Mustafa Kemal Atatürk'ün halkçılıkla ilgili görüşlerinin esin kaynağı Ziya Gökalp'ti" demektedir. Zafer Hoca, Gökalp'e "İttihatçı ideolog" sıfatını uygun bulmaktadır. Tarihi'nin bu bölümünde, Ziya Bey'in İttihatçı dönem yazılarını ele alıyor ve bunlardan birisi için de, "bugün bile Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında yer alan halkçılık düşüncesinin manifestosu" tabirini kullanıyor. Ben de, kendi kendime, çok güzel çok güzel, "bu devamlılık çok güzel" yollu konuşuyorum. Bu konuşmayı sürdürmeyi umuyorum.

Açıyoruz

Aydın Doğan'ın 13 Mart 2015 tarihli *Hürriyet*'ini, lütfen alınız ve önünüze açınız, yalnız "önünü açmak" da olabilir, fark etmez-fark etmez, diyoruz; ben bunu, Doğan'ın fermuarını daha önce şu şekilde açtım: Bir "cunta" peşindedir ve bir diğerine rakip çıkarmak istemektedir. Ve biliyoruz, gazete çarşaftır; atıyoruz, geriye Aydın Doğan kalmaktadır. Doğan, 13 Mart'ta, "Başbuğ vermedi, Özel gönderdi" demektedir; *Hürriyet*'in birinci sayfasından konuşuyorlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Külliyen yalandır, veren hep İlker Başbuğ oldu, Kozmik Oda'yı, Seferberlik Dairesi'ni, İlker Paşa açtılar; Necdet Paşa göreve geldiğinde açılmadık yerimizi bırakmadılar. Güzel, Necdet Paşa'nın omuzlarının üzerinden bir başka yeri hedef aldıklarını tahmin edebiliyordum ancak daha ilerisini göremiyordum. Şimdi "climactic" aşamaya geldik, açılıyor ve açıyoruz. Necdet Paşa Tarafı'nın önünü kesmek istediler.

İstedikleri hep, Erdoğan'ı getirdikleri yerde tutmaktır.

Ancak artık hiç kontrol edilemez haldedir, ülke sara nöbetlerinden çıkamamaktadır ve yanına bir Garbaçov Kemal'i uygun görüyorlar. Buna gayret ediyorlar. Demek artık çözüyoruz.

Darbe korkusu

Bir kez, Üstad Sabih Kanadoğlu, Üstad Hamdi Yaver ve bendeleri, ve maaile, yemek yemiştik, yakın zamanda Fuad Avni, derhal, askeri müdahale hazırlığımızı tamamladığımızı yazdılar. Sonra *Yeni Şafak*, müdavim oldu; sıklıkla, o tarafın lugatı ile, bizim taraftan, darbe'nin gelmekte olduğunu duyurdular. Ossaat benim burada "joker" olduğumu anladım. Çok korkuyorlardı, amma ben, "benim" kim olduğumu çıkaramıyordum. Artık anlaşılmıştır ve şimdi *climactic* bir aşamada ve "bizim-sizin" darbeleri peşindeyiz.

Erdoğan tarafı, behemehal 1000 subay tasfiye ile Silivri'den 70 subay ikame etmek planındadırlar. Peki neden Silivri'den, bunları Stockholm Sendromu'na uğramış görüyorlar ve bir tür "empotan", iktidarsız sayıyorlar. Modelleri, Aydın Doğan'ın reklamındadırlar. Yıldız oldular.

Bu bir darbe planıdır.

***

Bize bu deyişi kullanmayı öğreten Mustafa Kemal oldu, "gaflet" her işi boşa vermektir, "gafil" davranmak olarak anlıyoruz. "Dalalet", böyle yazmak zorundayız, "sapkınlık" anlamındadır; öyleyse kökünü Kenan Evren'e götürdüğümüz bu ordu, Büyük Kurtarıcı'nın söyleyişi ile, "gaflet ve dalalet" içinden, uzun uyku ve sapkın döneminden çıkma işaretleri vermektedir. Nasıl bir işaret ola ki, Tayyip Erdoğan, "paralel yapı cirit atıyor" demiş olabilir ve işte bu sırada ben olsam, "üslubunuza dikkat ediniz" derdim; tabii ben olsam, "efendim" sözcüğünü eklerdim, kibarlığa merakım ünlüdür. Ünlü avukatımız Gülçin Çaylıgil ile ünlü meme cerrahı Profesör Hüsnü Göksel'in, "İngiliz Asilzadesi versus Osmanlı Efendisi kadar" kibar

Levent Şahverdi Arşivi

olduğum konusunda pek çok tartıştıklarını duymuştum, biliyoruz. Efendi, sözcüklerinizi dikkatle seçiniz; benim sözümdür ve önemsememek isabetlidir.

Bu uyarıdan sonra Necdet Paşa, hastaneye yattılar, usulden değildir; yüksek görevde bulunanlar basit ameliyatlar için sessizce bir gün yatarlar, kimseler duymazlar, gürültülü yapmıştır. Bunu, bir, hareket borazanı olarak anlayabiliyoruz. Hem 1000 subayın tasfiye edilmek istendiğini ve Necdet Paşa'nın buna karşı durduğunu ilan etmek istemiştir. İki, Hulusi Paşa'yı, Orgeneral Hulusi Akar'ı, yerine oturtmuştur. Demek Aydın Doğan Tayfası'nın asıl hedefi buradadır. Demek Necdet Paşa iyi oyun oynuyorlar. Buradayız.

***

Ahmet Hakan

18 Mayıs 2015, *Hürriyet*

BİR NUMARALI TAYYİP ERDOĞANCI OLURUZ

Ama sıra Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın

- Yönetme hakkının sorgulanmasına...

- Seçilmiş bir cumhurbaşkanı olmasının sorgulanmasına...

- Mısır'daki gibi bir darbeye maruz kalmasına...

- Necdet Özel'in Sisi gibi davranmasına...

- Elinde silah olan demokrasi güçlerinin Erdoğan'ı devirmeye kalkmasına...

- Çoktan kaldırılmış idam cezasının Erdoğan için söz konusu bile edilmesine...

- Falan gelirse...

***

İşte orada...

Bir numaralı Tayyip Erdoğancı oluruz.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Pek anlamadım, "yoksa değil misiniz", ben mi yanlış biliyorum, doğrusu, galiba bilmiyorum. Amma Talat Aydemir'in "üç buçuk adamı" sözünü hatırlıyorum; ihtilalleri yaptı yaptı bıraktı ve sonunda idam ettiler. Yakın arkadaşı Necip Torumtay yakalamıştı. Aydın Doğan, bir; Ertuğrul Özkök, iki; tahsili yok, yedek subaylığı yok ama yine de sayıyorum, Ahmet Hakan, üç; ve "buçuk" Sedat=Ergin, hepsi üç buçukturlar. Manga değil tayfadırlar. Peki bir daha Erdoğancı olurlarsa, ne yazar ve bunu da hesaplayamıyorum.

Üç Necdet

Güzel, "Üç Necdet" oldular. Necdet Özel, Necdet Üruğ ve Necdet Öztorun'dular.

Necdet Öztorun, ben Sultanahmet Cezaevi'nde iken sekiz yıla mahkum olmuştum, askeri hapishane idi, o zaman uzun bir hükümdü ve sonra ucuzlattılar ve Paşa birinci ordu komutanı idi, bağlıydık. *Davalarım* kitabımda yazılıdır, Askeri Yargıtay bozdu, tutukluluğu kaldırdı, 23 Kasım olabilir, çok sevinmiştim; usuldür, bütün giysilerimi, kazak ve battaniyelerimi dağıtmıştım, tahliyeyi bekliyoruz. Sevinçten uyuyamıyoruz, bir gün sonra çağırdılar, uçuyorum, kapı altına gittim, gider gitmez üzerime atıldılar, arkadan kelepçelediler, Selimiye'ye götürdüler ve tutukladılar. Necdet Paşa çıkmamı istememiş, tak "komplo" kurmuşlar, Paşa'nın komplosu ve kayıtlıdır. Çok kötü olmuştum, aydınlıktan karanlığa düştüm, hep söylerim ve yazarım, o gün çıldırmadım, bir daha çıldırmayacağıma hep inanıyorum.

Peki çıldırmadım mı, bazen "çılgın adam" da diyorlar. Belki de çıldırmışımdır ve olduysa o zaman olmuştur. Kaydediyorum ve kimselere haksızlık yapmak istemiyorum.

***

Kara Kuvvetleri Komutanı oldular; diğer Necdet Paşa, Üruğ, Genelkurmay Başkanı idi, bir süre önce emekli oldu ve yerine Öztorun'u bıraktı. Öztorun, böylece ve vekaleten genelkurmay başkanlığına gelmişti; Turgut Özal zamanıdır. Ve Özal, Öztorun'dan korkuyordu, emekliliğe sevk etti, sayfasının kapandığını biliyoruz.

***

Peki, Erdoğan, Akar'a benzer bir operasyon yapar mı; hiç sanmıyorum. Bu arada Kürtler üzerine olanlar başta, kitaplarımın çoğunu yeniden okudum. Okuduklarım arasında "2. Cumhuriyet Tartışmaları" da var, 1993 tarihlidir, içinde, bana ve Erdoğan'a ait mülakat-

Levent Şahverdi Arşivi

lar da yer alıyor; Erdoğan'ın eli mahsulü olduğunu sanmıyorum. Ve yapmaz diyorum, hep güce ve başkalarına dayanmıştır; bakınız, a, Dava yoktu ki hepimiz biliyoruz, bir ara sadece "top çevirdiler", korktular, bizi mahkum etmek için bu kadar beklediler. b, Bunlar "siyasi davalar", en çok üç günde bitirirler, bir kısmı asılır, kalanlar, dağıtılır. Yapamadılar. c, Bize, Mithat Paşa Davası uygundur, nerede ise bir günde tamamladılar, idamı verdiler. Üstelik, karizmamızı da çizdiler.

***

Başkent Hastanesi'ne gitmiştim, Haberal Hocam yurt dışındaydı, Fatih Hilmioğlu Hocamı gördüm ve son derece sağlıklı ve moralli buldum. Pek sevindim, koğuşta hep soruyordu, "bize ne yaparlar", cevaben bir tarih tutmuştum, bu tarihe kadar en az beş yüz kişilik bir katliam olmazsa, "biz çıkarız" diyordum. Ve süre bitti, "çıkarız Hocam, artık tutamazlar", bunu hep tekrarlıyordum. Yapamadılar. Ve ben, "yapamaz" biliyordum. Ve d, Tek tek hepimizin işaret ve kararını Erdoğan aldılar. Buna rağmen, "paralel-maralel" demesi sadece korkudandır. Ve şimdi, Deniz Baykal'ın tutsak alınması, bu, Baykal'a cumhurbaşkanlığı önerisiyle bağlantılıdır ve bunu da maralel'e yüklemek istiyor ki, korkudandır. Korkuyorlar ve korkarlar.

Tevrat'taki Peygamber Eyüp'ün kitabında olduğu üzere, yargıçların hepsinin gözünü bağlayan odur. Ve O, işte budur.

***

Necip Yarbay ihtilalci idi, 27 Mayıs'ın ardından sivil hayata dönüşün şekli, genç subaylar üzerinde olumsuz etki yapıyordu ve ordu kaynıyordu. Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir parlaktı ama kararsız çıktı; yakalamak Necip Torumtay'a düşmüştü, arkadaşını kendi elleriyle teslim etti ki, tekrarlıyorum. Torumtay'ı daha sonra Genelkurmay Başkanı olarak görüyoruz.

***

Özal, Necdet Öztorun'un kariyerine son verdi; Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay da Özal'ın geleceğine bir çizik attı, Necip Paşa'nın işidir. Bu tür adamlar, birikimsizler, hadlerini bilmezler, Özal da Amerika ile birlikte Güney'e inmek ve Musul'u almak istiyordu. Tarihe geçmek peşindedir, Torumtay kendini önüne attı ve bu ordu kararıydı, Özal sadece dizlerini yere vuruyordu. Artık dönüştedir. Sonunun çok yakın olduğunu biliyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Akepe formaları ile

Bir parantez açabilir miyim; Gülen Teşkilatı'nı hiç önemsemedim. Bizi Gülen'e mensup savcılar ile yargıçların hapislere attıkları doğrudur. Ancak o zamanlar üzerlerinde akepe formaları vardı, onlardan işaret aldılar ve akepe'ye dayandılar; bizleri zindanlara yığan akepe'dir. Bizi zindanlardan çıkaranlar da şeklen Gülen mensuplarıdırlar; ancak, Amerika'dan aldıkları direktiflerle bizi bıraktılar. Biz çıktığımızda henüz yargının hiçbir yerinde bir değişiklik olmadığını biliyoruz.

Bizi kanunsuz olarak tıktılar. Hukuksuz olarak bıraktılar. Yaptıkları, Anayasa Mahkemesi'ni bir sulh ceza mahkemesi olarak kullanmaktır. Bizleri zindanlara tıkarken, devlet bitmiştir. Bizleri çıkarırken, devlet ikinci defa bitmiş olmaktadır.

Bizleri hapsetmek iktidar işidir.

Bizleri bırakmak iktidar işidir.

***

Akepe köksüz ve kadrosuz bir partiydi ve şimdi devşirme bir parti olmak yolundadır. İslamiler içinde yargıda ve orduda yükselmek üzere hazırlık yapanlar daha çok Fethullah Gülen'in adamları oldu ve şimdi akepe kadrolar açısından hâlâ pek yoksul haldedir.

***

Gülen'in topladıklarına tarikat diyemiyoruz. Bir misyoner topluluğuna ya da masonist teşkilata benziyor. Hem pek kolay topluyor ve pek kolay oynuyorlar. Kariyerde yükseldikçe gevşiyorlar. Doğaları gereği iktidar eğilimlidirler ve bir tür iktidara taparlar. İsrael'e ve Washington'a çok yakındırlar.

***

Hep tekrarlıyorum, Eylülizm'in Erbakan'ınkinden daha yobaz bir Türkiye olduğunu çok erken görebildim, 12 Eylül Darbesi'nden öncedir. Nisan 1979 olabilir, Wohlstetter, General Evren'e darbe işaretini vermişti. Yobaz olacağını anlamıştık ancak planlananın bir "Sünni" ve hatta "Nakşibendi" darbesi olduğunu daha geç teşhis ettim, kabul ediyorum. Güzel, Erdoğan da hem bir diktatoryanın seçimidir ve hem de Sünni bir eylemcidir. Bunu ekleyebiliyoruz.

Yalnız ordu, kendisini yobazlaştırmadan yobazizmi uygulaması imkansızdır. Silivri'de de görmek imkanı buldum, subaylar ve paşaların çoğu mutaassıp ve hatta yobazdırlar. Artık gardırop modernistleri de diyebiliriz. Özel kuvvetler ve jandarma ise "Türk-İslam" Sentezi'ndedirler.

Levent Şahverdi Arşivi

İçlerinde Fethullahi olanların bulunması çok doğaldır. Silivri'deki mahkeme ve hapishanenin jandarma alay komutanının Fethullah Gülen mensubu olduğu pek çok şikayete de konu olmuştu, biliyoruz. Amma general de yaptılar, peki sonra; kaldı mı ve kalır mı, bilemeyiz. Ancak yükseldikçe erirler ve yumuşarlar; Gülen Tarikatı, nurculuğun daha "*light*" ve tabir uygunsa, pek bozulmuş şeklidir, ele avuca sığmazlar ve erimeye meyyaldirler. Ne camii, ne ayini var ve şimdi öğreniyoruz. Gülen, Yargıtay'daki adamlarına, "eşlerinizin başını açın, içki için, modern görünün" direktifi veriyormuş; tutmak imkansızdır. Anlıyoruz.

***

Necdet Paşa'nın, Erdoğan'ın ordudaki Fethullahiler iddiasını ciddiye almadığını duyuyoruz; doğruysa, çok doğrudur. Nasıl bulacaklar, mit raporlarına mı dayanacağız, "güldürmeyin beni" dememişse, eksik kalmıştır. Tamamlıyoruz.

'*Light*' açıklamalar

Güzel ve peki, Enis Berberoğlu'na "fethullahçı" diyebilir miyiz, yıllar önce, Ayşegül Dora'dan duymuştum, dev-yol kökenli ve pek övmüştü, hatırlıyorum. Benim izlenimlerim de aynı yöndedir, Yiğit Bulut'un düzenlemesi ile, Mehmet Ağar, o zaman parti lideri, Enis Berberoğlu, diğerleri, bir yemekte buluşmuştuk ve sonra yemeğin kayıtlarını Silivri iddianamelerinde bulduk. Çok yürekli davranmıştı, "her zaman yaparız" diyordu ve Yiğit ise dört gün bir teknede saklanmış ve sonunda Erdoğan'a intisap etmişti, karşılaştırmalı raporum budur. Bir de beni, Hürriyet'in en güçlü 10 adamı arasına koymuştu, hapisteydim; pek abartmalı olsa da mütehassis olduğumu saklamıyorum. Güzel ve Fethullahi rivayetlerine hiç itibar etmedim; bu bir başlangıç özetidir.

Ama, 28 Nisan 2015 tarihli, Fethullah'a pek yakın *Aksiyon*'daki, doğrusu çok "*light*" ve anlaşılması pek zor mülakatı ne yapmalı, bilemiyorum. Tabii bu takım en azından 13 Mart 2015 tarihinden itibaren, *Hürriyet*'in "Başbuğ Kahraman-Özel Çürük" sayfasından beri durumu biliyorlar, aksini düşünemeyiz. Bunlara ne oldu, çok mu korktular, yobazizme mi yanaştılar, 19 Mayıs 2015 tarihli *Hürriyet*'te "Sayın Cumhurbaşkanı'na" bir yakarış yayımlamışlar, bir paragrafı şudur: "Ne istiyorsunuz bizden? Sürgün mü edeceksiniz bizi? Zorunlu ikamete mi mecbur edeceksiniz? Ne yapacaksınız? Üstad Necip Fazıl'ın dediği gibi 'öz vatanımızda garip, öz vatanımızda parya' mı yapacaksınız bizi". Nereden buldular bunu, hangi yobaza

Levent Şahverdi Arşivi

yazdırdılar, "zorunlu ikamete mi mecbur edeceksiniz?", olmuyor ve doğrusu "zorunlu ikamete tabi" etmektir. Ve "parya" ırkçılık saçmaktadır ve buna şiir de diyemiyoruz. Yazık, çok korkmuşlar ve çok yaranmak istiyorlar.

***

Enis Berberoğlu'nun her açıdan anlaşılması pek zor yazısında, Tayyip Erdoğan'da hiçbir kusur yoktur ve bir tek "kibir" var, bir tek bunu buluyor. Güzel, tüm alkışlar Tayyip Erdoğan'a ve ancak eğer düşerse, kibir'den düşer, buyuruyor. Cümlesi şudur: "Kibir. Üç kitapta en büyük günah". Hoş, yalnız bunu nasıl çıkarmış, anlayamıyoruz. Ama derin ve mukayeseli din bilgisine hayranlığımı not etmek gereğini duyuyorum.

Pek güzel, bir yerde, içinde Erdoğan'ın adı geçen bir soru var, cevabına "Allah selamet versin" sözü ile başlıyor; Necdet Paşa haberlerinden çok mu korkmuş; bu yaşta alıyorlar mı, bilmiyorum, yoksa İmam-Hatip'e mi başladılar, cevap veremiyorum. Mülakatın özü ise şurada, "2004'de bir girişim olmuş, belli, bariz" ve ben bütün karışıklıkların içinde bunu söylemek istediğini çıkarabiliyorum. Berberoğlu arkadaşımız "Balyozcular darbecidir" demek istiyorlar ve tam zamanlıdır çünkü darbenin yenisi gelmektedir. Berberoğlu bu anlatım peşindedir, öyle anlıyoruz.

Başka türlü anlayamıyorum çünkü Türkçe'nin güzel bir deyişi var, "bayram değil, seyran değil, enişte beni niye öptü"; Enis Dostumuz tarafından öpüldüğümü duyuyorum. Ve Gülen'e yakın *Aksiyon* dergisinin başlığının da "2004 Açık Darbe Girişimiydi" olduğunu ekliyorum.

***

En kibar sözcükle "bunlar saçmadır" demek durumundayım. Güzel, Berberoğlu'nun selefi Sedat Ergin ve ayrıca Kemal Kılıçdaroğlu, "Balyoz'da darbe var" demişlerdi ve benim bu müfteriler ile savaşım sürmektedir. Şimdi ise soruyorum, Enis Dostumuz, şimdi kimin adına konuşuyorlar; Aydın Doğan mı, Kılıçdaroğlu mu, Doğan'ın müdürü ve Kılıçdaroğlu'ndan atama ya da "çakma" saylavdır, soru budur. Daha önemlisi Fethullah'ın adına mı ve ben uzun zamandır Doğan, Kılıçdaroğlu ve Gülen'i birbirinden ayırmıyorum. Saylavları da "çakma" tabir ediyorum, üçünün eli mahsulüdürler.

Orduda seminer ve İsmail Hakkı Pekin Paşa'nın iddiası ile, "seminerde konuşma" yaparak, ne çocuk, ne de darbe çıkar, bunu öğrenmelerini istiyorum. Güzel, ne biçim gazeteci ve ne tür "Paşa" oluyorlar, Murat Yetkin'in *Tezkere* ve Fikret Bila'nın *Sivil Darbe*

Levent Şahverdi Arşivi

Girişimi kitapları mevcutturlar ve buralarda, Kısa Hilmi Paşa'nın darbesi yazılıdır. Peki hoş, "Kısa Hilmi Paşa", namı diğer Orgeneral Hilmi Özkök, 3 Kasım 2002 öğle üzeri uçağa atlayıp, Washington'a giden erkan-ı harp'tir ve aynı şekilde Balyoz Duruşmaları'na gidip tanıklık yapamayan Kısa Paşa'dır. Washington'a Darbe'yi anlatmak ve savunmak üzere gittiğini pek çok kez ortaya dökmüştüm, demek ve devam etmek zorundayım.

***

Ordunun gaflet ve dalalet'ten çıkış sürecinde olduğu nettir; Tayyip Erdoğan'ın zorlamasının nereye varabileceğini ise şu aşamada bilemiyoruz. Korkulanlar başa gelir mi, söylemek zor ve şimdilik bildiğimiz şu kadar, ordu için "darbeci" nitelemeleri birbirini izlemektedir. Ve ne garip, Berberoğlu'nun böyle bir iddiasını daha önce hiç duymamıştık, gerçi bütün sanıklar aklanmadan hemen önce iddiasını Gülenist *Aksiyon*'a patlattı ama boşa patladığını söyleyebiliyoruz. Geriye, Erdoğan'a büyük sevgisi kalmıştır ve öğrenmiş oluyoruz.

Berberoğlu'nun bu ifşaatını, Doğu Perinçek Partisi'nin "Eş Başkanı" diyebiliriz, cürüm arkadaşım İsmail Hakkı Pekin Paşa da takip ettiler. Tabii fark edilmiştir, "V.P." sözünden önemli ölçüde uzaklaşmış, arkadaşım Doğu'yu artık tek başına bir "parti" olarak görüyorum, çok yalnızdır ve cürüm arkadaşım İsmail Hakkı'ya da eş başkanlık uygun görüyorum. Ve ben, "tek kişilik parti" ve arkadaşım Doğu'yu sabah koşusundan çıkışta, tam sekizde, bakkalda okuyorum; galiba 18 Mayıs'ta, eş başkanlar, *at once*, açıklama yaptılar. İki eş başkan, biri aldı ve diğeri vurdu, Necdet Paşa'ya çok ağır hücumlarla saldırdılar. Galiba "sonun Kenan Evren" dahi dediler. Çok haykırdılar, Doğu arkadaşımın, Sezer'in cumhurbaşkanı olmasını durdurmak için de böyle bağırdıklarını hatırlıyorum. Ortalığı toz duman etme usulüdür ki, ben biliyorum.

***

Ben mi, bu saldırıları ordunun gaflet ve dalalet'ten ayrılma işareti vermesinden duyulan rahatsızlık olarak anladım ve anlıyorum. Peki ben mi, zindanda Doğu'ya kardeşçe bir mektup yazıp, "artık akepelisiniz" diyen adamım. Erdoğan'ın koalisyon ortağıdır ve asla düşmesini istememektedir. Yoksa birlikte mi, bilemiyorum.

***

Kendimle ilgili bazı bilgiler verebilir miyim, gerekli görüyorum. Bir, *Hürriyet*'te Ertuğrul Özkök'ü okumayı bıraktım, Kılıçdaroğlu ve Bahçeli'ye methiyelerine dayanamıyorum. Özür diliyorum,

Levent Şahverdi Arşivi

midem bulanmaktadır. İki, *Sözcü*'ye kapandım, elime almıyorum. Eve geliyor, Temren ilgimi çekebilecek yazıları ya kesiyor ve ya da işaret ediyor. Özdil'in "Balyoz'a darbe" diyenlerin listesini çıkardığı yazısını kesmişti ve Soner Yalçın'ın, 20 Mayıs tarihli "AKP Seçimi Yaptırmayacak Mı" ser levhalı yazılarını, "belki işine yarar" işareti ile verdiler. Soner, Doğu'yu çok sevmektedir ve ben, eş başkanların saldırılarını yazma cüretini Soner'den alıyorum.

Sözcü'de pek beğenerek okuduğum Mehmet Türker, Bekir Coşkun, Yılmaz Özdil ve diğer yazarlarımıza veda ediyorum. Bir daha buluşuncaya kadar "turanist kalınız" diyorum. Kendime yakıştıramıyorum.

***

Soner Yalçın, eş başkanlardan uzun bir aktarma yapıyor, şudur: "Doğu Perinçek ve İsmail Hakkı Pekin'den Komutanlar'a Suriye Uyarısı: Kenan Evren gibi olursunuz." Ne olur, "Kenan Evren olurlar" ve tekrarlıyorum, "ne..."; şu, Tayyip Erdoğan Kenan Evren'i idama hükmetmişti ya işte "ondan olursunuz" diyorlar. Peki, ben iki arkadaşıma, deyin deyin ama "başkasının yerine yatağa girmeyin" diyorum. Eş başkanlarımın bu özdeşleştirmeleri herhalde ilahidir; birden aklıma geliveriyor.

Güzel, Soner'in gazeteciliğini beğenirim, haberin kokusunu çok iyi alır, ancak burada almak istememiş; eksik almasında, bir tayyibist ya da aynı anlama gelmek üzere Erdoğancı olmasının mı rolü var, tahliye fezlekesini ve kitabında Erdoğan'a tekrar tekrar yaptığı uyarıları unutmuyoruz. Yalçın'a göre, eş başkanlar Türk tarafının Suriye'den kalkan bir insansız hava aracını düşürmesine çok kızmışlar. Doğu'yu bir tarafa bırakıyorum, ben de İsmail Hakkı Pekin'e şaşıyorum, biz "gaziyiz", savaş biliriz, insansız bir hava aleti için bu kadar öfkeye sadece güleriz. Bu öfke uydurmadır ve asıl neden, Türk Ordusu'nun Erdoğan'a çok sert karşı koymasıdır. Tasfiye'leri kabul etmemektedir ve hatta bazı kaynaklara göre, Erdoğan'ı indirmek istemektedir. Ağzımızdan yel alsın amma Eş Başkan Perinçek buna şiddetle karşıdır. Soner Yalçın, benim bir küçük düzeltmemle işte bunu yazmaktadır. "Sağ olasın Soner" demeden edemiyorum.

***

Enis Dostumuz, Gülen'e ait *Aksiyon*'a konuştular. Eş Başkan Paşa, geri kalmadılar ve *Zaman*'a icap ettiler; peki ne oldu, biz sanki yine Silivri'deyiz ve yine başımıza gelecekleri *Zaman*'dan öğreniyoruz. Paşa, Necdet Paşa'nın Erdoğan'a direndiğini haber veriyorlar ve peki ne olur, "Genelkurmay Başkanı direnirse, Genelkurmay

Levent Şahverdi Arşivi

Başkanı'nın da adını paralelciye çıkarırlar", bunu eklemektedir, pek müthiştir. Peki, ben bir tehdit olarak anlıyorum; burada kesiyorum.

***

Yalçın Küçük
Bir Dikine Ülke yazıları
1993

HEP BİRLİKTE HEP

...ancak kurtuluş Hareketi, Erzurum'dan başlıyordu. Çerkez Ethem'in hemen bastırılan partizan kuvvetleri bir kenara konacak olursa, Kurtuluş'un Doğu'dan başlayan yolu Sivas'tan geçiyordu. Belki bunlardan etkilendim.

Hep bir savaş olarak düşündüm: Doğu ve Kürdistan'ı, Türkiye ilericiliğin bir ricat alanı olarak gördüm.

Şimdi Kürdistan'da bir mevzi var.

Sağlamdır.

Şimdi buradan yürümek zamanıdır. Ve zaman "Hep Birlikte Hep" deme zamanıdır.

"Hep Birlikte Hep"

***

Tarih, ihtiyacı belirliyor: Türkiye İşçi Partisi, bir emekçi partisi niteliğini aşamadı. O zamana göre büyük bir kütleselliğe ulaştı ve önüne çıkan engelleri aşmak, tabanını genişletmek için Kürdistan'a açılma gereğini duydu. İstanbul'da doğdu ve "Doğu Mitingleri" ile Kürdistan'da dayanak bulmak isterken, bu açılım gerekçe gösterilerek kapatıldı.

***

.....

Yeni Ülke gazetesi'nde yazılar.

"HEP", Halkın Emek Partisi, söz uygunsa, ilk legal "Kürt" partisiydi. Ancak içinde Türkler ve bizler ve ben yer alıyorduk.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Döküntüler peşinde

Birinci Türkiye Partisi'nde, a, aydınlar, b, sendikacılar ve c, Kürtler vardılar. Şimdi, seçim hızıyla alınan Türkler, Türkler'in döküntüsüdürler. O zamankiler, Canip Yıldırım, Kemal Burkay, Tarık Ziya Ekinci, Musa Anter, başkaları, her açıdan, hem bizim ve hem Kürtler'in kreması idiler. Birlikte büyük işler yaptık, "Türkiye'de Kürtler vardır" kararını çıkardık ve Doğu Mitinglerini düzenledik. Müthiş işlerdir.

Ayırmadık ve seçmedik, Aybar çekilince Mehmet Ali Arslan'ı genel başkan yaptık. İkincisinde Sait Çiltaş'ı genel sekreter atadık. Kürttüler, hep Kürt oldular; Ertuğrul Kürkçü misli, Kürtleşerek Kürt olmadılar. Başka örnek vermiyorum.

Bir arkadaşım telefonla sordu, Demirtaş'ın konuşmalarını Yıldırım Türker yazıyormuş, öyle duymuş, çok şaşırmıştı ve şaşırmasına şaşırdığımı hatırlıyorum. Tanımıyordu, tanıttım, Yıldırım'ın babası, Birinci TİP'tendi, tanırdım ve severdim. Yıldırım, İkinci TİP'ten ve üyeydi, benim yanımdaydı ve ben yetiştirdim. Solu ve politikayı öğrettim. Öğrettiklerim çokturlar. Öğretmek işimdir.

Geçen Cumartesi, Balat'ta genç konuklarım vardı, evi göstermek istedim. En altta, çok dinsel bir Hıristiyan bölme görünce şaşırdılar, şimdi benim seminer yerimdir; bir çok yerde "son yemek" büstü ve reprodüksiyonları görmüşler, sordular. Önce, bir, resim ve heykelciği çok sevdiğimi, söyledim ve sonra, iki, on kişiden biri haindir, unutmak istemiyorum, ekledim. Hain oluyorlar, heykelcik ve reprodüksiyon beni uyanık tutuyorlar.

Yıldırım, neden ayrıldı bilmiyorum ve çıkar çıkmaz küfre başladı, en gerici oldu, Cumhuriyet düşmanlarının başında bir yerdedir. Öyleyse, Selo Demirtaş bir ezbercidir; bu nedenle de konuşmalarını önemseyemeyiz. Tekrar ediyorum, Türk olarak aldıklarının çoğunu tanıyorum, bir kısmını ben yazdım, kendilerini bildiler ve yetiştirdim; artık büyük kısmı tükenmiştirler. Tükenmişlerden Türkiye Partisi kuramayız.

***

Ve "Türkiye Partisi" çok zamanlı ve çok yerinde bir adımdır, tekrarlıyorum. *Yeni Ülke*, bu açılımla doludur, pek çok açık oturum yaptık, çoğunu ben yönetiyordum. Öcalan ile birlikte geliştiriyorduk; ama götüremediler. Galiba bu nedenle, bir kez, "yenilgimdir" şeklinde yazdığımı hatırlıyorum. Ne yazık bir kez yenildiğimi kabul ediyorum.

Yeniden canlanmasında "Obama Doktrini" önemli oldu. Tek-

Levent Şahverdi Arşivi

rar yazmak istemiyorum ancak, canlanışında bir doktrin olmasını, kendi başına küçümseme nedeni olarak düşünmüyorum. Tanzimat Fermanı'nda da o zaman en güçlü devletin parmağı olduğunu biliyoruz. Ama Tanzimat büyüktür, "Büyük Reşit Paşa Gerçekten Büyüktür" sözü benimdir; hep tekrarlıyorum.

Obama Rejimi ise, Partiya Karkeran Kürdistan'ı terörist örgütler listesinden çıkarma kararı almak üzeredir ve bu durumda merkezi Mezopotamya'da konuşlandırılmalarını bekleyebiliriz. Öyleyse, Washington'un Kemalize Kürtler'e, Barzani Kürtleri'nden daha çok güvenmeye başladığı belli olmuştur ve normal karşılıyorum. Böylece "silah bırakma" davası, tarihe kavuşmak zorundadır.

İki nefretin yükselişi

Kabul edilen oy fırlamasının arkasında Kürt parmağı göremiyorum ve sadece iki nefret vardır. Bir, akepe'den nefret çok çok büyüktür ve kimse Erdoğan'ı bir daha görmek istememektedir. İki, Kılıçdaroğlu'ndan nefretin daha büyük olması ihtimalini yüksek görüyorum. Selo'nun yumuşak görüntülü şiddeti ve bizim eski arkadaşımız Yıldırım'ın "*speech writing*" yeteneğinin işe yaradığını düşünebiliriz. Ve bu arada, Demirtaş'ın yüksek seçim kurulu'nu kullanmasını başarılı buluyorum. Politika bir savaştır ve bir şiddet kullanımıdır, burada bunu unutmadılar.

***

Fırlama'nın kalıcı olmayacağını haber verebiliyorum.

Türkler'i "deniz kızı eftalya" ya da daha doğrusu ile, "deniz kızı şirin payzın" sanmamak gereklidir. Buna bir de "levera" fiilini eklemek istiyorum, "doğu" anlamı var. "Levent" ise "Doğulu" anlamındadır. Ve on beş ile on altıncı yüzyıllarda, Akdeniz Türk gemilerinin ve gemicilerinin elindeydi, tayfalara "levent", diyorlardı; ayrıca pek yiğittiler, "levent" adını "yiğit" ile özdeşleştirmemiz bu nedenle ve bu tarihte oldular. Peki, Türkler, "deniz kızı şirin payzın" değildir ve "Doğulu" Levent'lere ihtiyaç duymuyorlar. Güzel, Karamürsel sepetine benzemiyoruz, bunu demek istiyorum.

Obama'nın istediği bir yumruktur.

Bu bir başlangıç, diyebilmek içindir. Buradayız.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Yalçın Küçük
"İkinci Cumhuriyet Tartışmaları"
1993

27 MAYIS VE KURUCU MECLİS

27 Mayıs, yapılan kurucu yasa ile, bir anlamda, İkinci Cumhuriyet'tir. Kadrolar yenilenmiştir, bakışlar da yenilenmiş idi, gençlik yenidir, ufukları geniştir. Deniz'ler, Mahir'ler, Sinan'lar, baktıkları zaman, Filistin'i kendi devrimleri sayıyorlardı. Bu anlamda, belki de altmışlı yıllar, İkinci Cumhuriyet'tiler.

Şimdikilerin ufukları dar, kendilerine güvenleri yoktur.

Ve yetmişli yıllar, bu yükselen güçlerle gerici güçler arasında bir kavga dönemidir. Biz buna "iç savaş" diyoruz.

***

12 Mart bir kırılmadır.

Neyi kırmak istediler; biraz önce vektörlerle açıklamaya çalıştım, yürütmenin hızlı hareketinin önündeki bütün engelleri, kurul ve kurumları kırmak istediler. Yürütmeyi kuvvetlendirmek için anayasa mahkemesini yok ettiler. Bunu, sanayi sermayesinin öne çıkarılışı olarak anlıyoruz.

Yargının, anayasa mahkemesinin, Meclis'in, sanayi sermayesinin yürüyüşünü sık sık yavaşlatmasını istemediler.

***

Kanun kuvvetinde kararnamelerle, Parlamento'yu çıkış amacının dışına ittiler.

***

Buna seksenli yıllarda basını da eklediler.

***

Şu yaşadığımız dönemlerde Türkiye'nin en büyük talihsizliklerinden birisi, üniversitelerin liseye dönmesidir. Kendi önemlilik duygularını kaybettiler.

Levent Şahverdi Arşivi

***

1993 yılında yayınlanmış, Metin Sever ve Can Dizdar düzenlemişler.

Katılım çok, bu arada, İl Başkanı Recep Erdoğan da var, başkanlık düzeni ile ilgilenmiyor, laisizm ve Atatürk'e çok karşı. Mülakatın, Erdoğan'a ait olduğunu söyleyemiyorum. Ancak bu belge varken, bu taraftan bir "demokrasi" beklemek sadece gaflet ve dalalet'tir, tekrarlayabiliyorum.

***

Bir tekrar ile bitiriyorum, Birand'ın "32. Gün " programındaydık. Erol Mütercimler, "asker geliyor, diyorlar" demişti ve gelirlerse 25 yıl kalabileceklerini ekliyordu, bilgi alışverişi ve tartışma eksersizi yapıyorduk. Eksersize, ben, "bunların tahribatı otuz yılda tamir edilemez" değerlendirmesiyle katıldım. Plancıyım, işimdir ve biliyorum. Şu anda mı, aynı yerdeyim.

***

Ve 1970 15-16 Haziranı'ndan bu yana hep küçülmeyle baktılar. "Yeni Cumhuriyet" sadece küçültmedir ve öyle ki, genişlemeden sadece ihracatı anladılar. Bir de tekstil, inşaat ve turizmi bildiler. Ben "TİT" diyordum, üçü de insanı küçültmek anlamına geliyordu ve ahlaksızlığı genişlettiler. Bugün insanımız çok daha küçüktür.

İkinci Cumhuriyet, büyümeye mahkumdur.

Musul alınmazsa, Diyarbakır verilir, demiştim, hep hatırlardadır. Şimdi, Cumhuriyet büyümezse, yok olmaya mahkumdur, demek zorundayım. Bu aşamadayız.

Peki hangi aşama; Deniz, Mahir, Sinan, yüksek nefesli gençler, önümüzdeki aşama budur.

Bu gençler mi, tanıyorum, 1908 yılında dağlarda görmüşlüğüm var; Eyüp Sabri, Resneli Niyazi ve Enver adlarındadırlar. Sultan Hamid'i, bu gençler indirdiler. İşi indirmek ve kaldırmak olan gençleri bekliyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

YEDİNCİ SURE

ELVEDA ERTUĞRUL

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ERTUĞRUL'UN İHANETİ

Döndüm: Aramamak için sonuncu yolu
yankımı ve yansımı bir buluta gömdüm.
Döndüm: Yeni bir yangın kurarım diye
eski bir kıvılcımı tutup kökünden.
Döndüm ki, döndüğüm yerde değilim.

Enis Batur

Önce özür dileyerek başlıyorum; Ertuğrul Özkök, bu kitabını, Elveda Başkaldırı, *1987 yılında yazmıştı.*[267] *Küçülme'nin yazısıdır, düşüş'ün İstiklal Marşı'dır, çöküş'e methiye olmakla insanımızın sürekli başını eğmesini savunuyordu; çok cüretkâr, cehaleti hep yükselten, doyumsuz yanlışlarla doludur. Tek sözcükle başkaldıran'a ve başkaldırı türüne düşmandır. Öyleyse bir* mechant*'dır. Kötü'ye değil, Enis Batur'a yazıyorum.*

***

Özürüm, Enis Batur'adır. Bizim güneyde bir yanık türkü vardı, çok hüzünlüdür; "aklımı başımdan aldı şu gelen, şu geleniiiin . . .", ve öyle oldu, aklımı aldılar, Enis'in şiiri pek güzel, "Döndüm: Yeni bir yangın kurarım diye, eski bir kıvılcımı tutup kökünden" ve hiçbir zaman baş eğmenin vaizine uygun değildir. Ve "döndüm, döndüm, döndüm..." bunları görünce kendisini bir Mevlevi tekkesinde saymış olmalıdır ve şiiri alıyorum. "Yeni bir yangın kurarım diye", Enis Batur, şiiri bana yazmıştır ve aklım başıma kaymıştır, kuşku duymuyorum. Tekrar, özürüm yoldadır.

***

Kötülüğü tahrik eden bir kitap; ancak bir mechant *yazabilir ve en kibar sözcükle, pek çok rahatsız oldu-*

267 Ertuğrul Özkök, *Elveda Başkaldırı*, İstanbul, 1987.

Levent Şahverdi Arşivi

ğumu hatırlıyorum. Ertuğrul ile çok yakın olmasa da bir arkadaşlığımız vardı. Aydın olmak isteyen bir kibar arkadaşımız olarak biliyordum ve bunu yaptılar. Tabii bırakmam, benim "Elveda Ertuğrul" başlıklı yazım ise, Kurtuluş Yazısı *kitabımda yayınlanmıştı; demek hemen okumuş ve karşılık yazmış durumdayım.*[268] *Beş dizede üç "döndüm" var, kendi şiiri olduğunu düşünmüştür, yanılmıştır. Ben de yanıldım, ancak her satırında yanıltıcı bir şaşkındır.*

***

Döndüm: Yeni bir yangın kurarım diye
Eski bir kıvılcımı tutup kökünden

***

Halbuki Ertuğrul Özkök bütün yangınları söndürmek istiyordu ve bir yıl önce Milan Kundera'nın kitabı çıkmıştı ve bir yıl sonra ben Estetik Hesaplaşma *çalışmasını yazdım, Kundera'ya karşıdır.*[269] *Kundera, insana, yalnızca ihaneti uygun görüyor ve hep alçalmayı savunuyordu. Ertuğrul Özkök, insanda başkaldırmayı, isyan etmeyi, dik durmayı tümüyle silmek ve yerine Kafka'nın Samsa'sını ya da Huxley'in Epsilon'unu ve hep küçülmeyi koymak istiyordu. Kundera*[270] *ile Özkök, aynı tarihte ve aynı yerde oldular ve hiç sıkılmadan alçalmayı ve sonsuz küçük insanı istediler. Ben her ikisine de cevap verdim. Bırakmadım ve şimdi bunları, zamanında yayınlayabilmiş olduğum için ise hayli bahtiyarım. Demek bir görevdi ve büyük bir memnuniyetle "görev yapılmıştır" diyorum.*

***

Bazen tarih, yaşamdan daha güzeldir.

***

Önce bu 1988 yazısı ile başlıyorum.
Bir haberim var: Tutucular, kılık değiştiriyorlar.

---

268 Yalçın Küçük & Çelik Bilgin, *Kurtuluş Yazısı*, Ankara, 1988.

269 Milan Kundera, *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*, İstanbul, 1986.
Yalçın Küçük, *Estetik Hesaplaşma*, İstanbul, 1987.

270 *Estetik Hesaplaşma* tekrar yayınlanmayı planladığım kitaplar arasındadır. Yalnız üzerinde çalışmam gerekiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Verdiğim haber, 1988 tarihlidir ve önce, Kurtuluş Yazısı*'nı sunmak istiyorum. Biçemde bazı değişiklikler tertip ettim ve şimdilik başkası yoktur. "Elveda Ertuğrul" şimdi başlıyorlar. Özgün halini sunuyorum.*

***

İşaretler var, sınıf çelişkilerinin arttığını, Türkiye'nin siyah ile beyaz arasında bir seçimle karşı karşıya kaldığını, gizilgücün kendisini, bütün zorlamasıyla belli etmeye başladığını gösteren işaretler önümüzdeler. Artık tutucular, bir Odalar Birliği yöneticisi türünden aptallıklarıyla çıldırtmıyorlar ya da bir Orta Asya bıyıklısı gibi insanı ürkütmüyor ve tiksindirmiyorlar. Artık Türkiye gelişmektedir ve Türkiye'nin gericileri de Avrupalılaşıyorlar; uygar ve çağdaş görünüm aldılar.

Marksizmin çöküşünü göstermeyi aştılar, artık göstermelik baskılara tepkili değiller, ancak henüz analitik aşamadan da uzaklar. Bunun yerine, bir çöplükteki tavuklar misli, en son çıkan kitapları gagalamaya; yazmak yerine, yazar ve kitap adı saymaya başladılar. Gericilerin gençleri, yurt dışında üniversitelere gittiler, iyi kötü bir dil biliyorlar ve her masada şarap markaları ya da kırmızı etin pişirilme yolları üzerinde konuşabiliyorlar.[271] Demek "modern" ve pek "kültürlü" oldular; çizebiliyorum.

Ertuğrul Özkök'e gelince fıtraten "gerici" diyemeyiz; Girit kökenli ve İzmirlidir, ayrıca Hüdai Oral'a damat oldu; Hüdai Bey, hakkıyla cehepeli'ydi ve o halde Damat Bey, sonradan gerici olmuştur. Peki sabetayist mi, sabetayistlerimizin çok büyük kısmı bu Cumhuriyet'in kurucusudurlar, "sabetayistlerimiz olmasalar Cumhuriyet'i zor kurardık" sözü bana aittir, ezberlenmiştir, ama yine de tekrarlıyorum. Bu arada notum var, *Elveda Başkaldırı* kitabını, bu incelemeyi yazabilmek için, yeniden ve şaşkınlıkla, birkaç kez okumak zorunda kaldım; bu kitabı yazdığı andan itibaren mutlak gericidir.

271 Planlama ve tüsiad kurulduktan sonra, Milli Eğitim Bakanlığı yurt dışına doktoraya öğrenci göndermeyi program haline getirdiler.. 15/16 Haziran 1970 sonrası, tarih düşebilmek için not ediyorum, titiz davrandılar ve sadece "gerici" öğrenci seçtiler ve sevk ettiler. Sonra, ülkede üniversiteye giriş sınavları zorlaştı ve "zengin" çocukları "iyi" üniversitelerimize giremez oldular. 1970 yıllarının ikinci yarısında başlayan kriz, ihracatı zorladı ve döviz kapılarını açtı. 1980 Ocak Kararları ile, Özal-Demirel marifeti, döviz serbestleşti; iş adamı çocukları, bir ara "veliaht" da deniyordu, dışarıda okudular. O halde, şimdiki gericiler "harikadırlar"; Tayyip Erdoğan'ın sözcüsü Kalın, modeldir. Ve her ne olursa olsun Kalın'ın, Gül'ün, Davutoğlu'nun İngilizceleri ya yoktur ya da zayıftırlar. Ne yazık, islami çocuklarımız öğrenmede çok zorlanıyorlar ve pek geride kalıyorlar. Peki doktoraları var mı, varsa, namaz ile oruçları ve tarikatları da tamdır. Ve bu, *Elveda*'ya ektir.

Levent Şahverdi Arşivi

O halde 1987 yılında Eylülist darbeden biraz sonra, Turgut Özal gericiliği başladıktan biraz sonra, pek gerici olmuştur ve çok çok isabetlidir. Tebrik ediyorum, ve Kitap'ı, kitap isimleriyle doludur; ne için ve ne demek üzere bu kitaptadırlar, bilemiyoruz. Ve bu yolla, yeni tutucularımızın, *par excellence*, modeline varıyoruz.

***

Devamla, "elveda" sözcüğü, bir beraberlikten ayrılışı veya bir hayal kırıklığını ifade ediyor; Ertuğrul Özkök, arkadaşımızdı ve severdik, ama hiçbir zaman, Türkiye'de bir başkaldırının içinde yer almadı, çok haksız olarak "veda" ediyorlar. Güzel, anlaşılıyor, bizleri düşünüyor ve başkaldırı'ya "elveda" dememizi istiyorlar ve vaazı bu maksatladır.

Hülya'yı ve ütopya'yı sevmediğini anlıyoruz, ancak bildiği çok şüphelidir. O halde bir aşk meselesi değilse, hiçbir zaman hayal kırıklığına uğradığını söyleyemeyiz.[272] Peki, "hayal kırıklığı" mı, başı dik olanların, ütopya sahiplerinin, hayali olanların yazgısıdır ve hayal'in kırık olanı dahi pek güzeldir. Ertuğrul'un bu güzelliği anlaması imkansızdır, çünkü bunu başından reddediyor ve kitabında hayalin zerresine dahi rastlamıyoruz, bir teyittir. Ertuğrul'un önerisi, adını koymuyor ama açıktır, önerisi tenekecilik'tir. Küçük ve heyecan vermeyen işleri önermek, işidir. Ertuğrul'ın işi küçüktür.

Afrika'da açlar için konser verenlerden çok etkilenmiş görünüyor. Herkesi Afrika'da açlar için konser vermeye teşvik ediyor; ve ben burada ve bu anda hatırladım, Zülfü Livaneli'nin, en hayalci türkücümüz, Afrika'da bir konser vermesi ve en sevdiğimiz türküyü, "Karlı kayın ormanında..." söylemesi çok iyi olurdu ve ihmal edilmiştir. Hatırlatmak, vazifemizdir.

Devam için önemli bir paragraf alıyorum, hepsi önemli, ancak bunu tırnakların arasına koyarak daha çok önem vermiş oluyorum: "Yardım koşularına, yardım konserlerine, yardım kampanyalarına katılan milyonlarca insanı bir araya getiren güç, ne faşizm, ne Marksizm, ne de başka bir izm. Burada artık dünyayı, sosyalizmin egemenliğine ya da faşizmin disiplinine sokmak için evrensel ve tarihsel bir başkaldırı duygusu yok. Arzular, daha mütevazi ve anlık". Çok hoş, mütevazi ve anlık olanı erdem sayan Özkök'ümüz var.

---

272 Bir kez Ertuğrul, bir yazısında "bir tek Yahudi sevgilim olmadı" şeklinde yazmıştı, üzgündü ve ben de üzülmüştüm ve "olmuştur, olmuştur," yazmıştım. Sevgililerden hangisinin Yahudi asıllı olduğunu bilmediğini düşünüyorum.
Çok büyük bir zenginimize, "Yalçın Hoca, Yahudi asıllı olduğunu yazıyor, ne diyorsunuz," dediklerinde, "sayesinde kökümüz öğrendik," cevabını verdiğini biliyorum. Özkök'ün ihtiyacı var ve bekliyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Ve şunu eklemeden edemiyorum, diktatorya Türkiye'de ne yaptı; geçmişi silmeyi denedi, ancak geleceği kesinlikle kaldırabildi; yarınından emin ve yarınını düşünebilen insanın kalmadığından artık şüphe duymuyoruz. Yarın mı, hiç kimsenin işi olmayabilir; şimdi insan tıpkı hapisteki, tıpkı Orta Çağ'daki gibi, herkesin filmlerden bildiği Meksikalı'nın yaptığı gibi, her an ve sadece bir yere ve boşluğa bakmaktadır. Baktığı yerdeki bütün değişiklikler çok küçüktür ve "yoktur" daha doğrudur. Herkes korkutulmuştur ve korkmaktadır; sesini çıkarmamaktadır. Buna "Orta Çağ" diyoruz ve diktatoryal yaşamla aynıdır. Ne yazık, Ertuğrul Özkök'ün bu kitabı yazarken bir Orta Çağ'ı ve diktotaryayı yazdığını ve pek özlediğini bilmiyordum. Şimdi çok açık görüyorum ve ben, 1975 ve 1976 yılında, *Cumhuriyet* gazetesinde Türkiye'de faşizmin tek temelinin yoğun bir dinsellik olduğunu ısrarla yazmış bulunuyorum ve şimdi, kendi yazdığımı daha iyi duyuyorum. Güzel, yoğun dinsellere "yobaz" ve böyle bir rejime de yobazizm diyoruz. Özkök'ün, Erdoğan'ı aradığı ve bunun için, o an Türkiye'de var olan düzene "Elveda" dediğini zamanında atlamış olduğumu kabul ediyorum. Büyük hatamdır.

***

Peki çatlar mı, Marx, *A Contribution* çalışmasında, "*the anatomy of man is a key to the anatomy of ape*", insan anatomisinin maymun anatomisine anahtar[273] olduğunu yazmıştı ve bu, yobazizmin, Erdoğan'ın kurduğu rejimin, Özkök'ün *Elveda Başkaldırı* çalışmasına ışık tuttuğunu söylemek ile aynıdır. Çok şaşırtıcıdır, çünkü çok özdeştirler. Özkök şöyle devam etmektedir: "Güney Afrika'daki ırkçılığa karşı konserler düzenleyen, Uluslararası Af Örgütü'nu desteklemek için bütün dünyayı gezen şarkıcı Sting'den bir şeyler öğrenmeliyiz. Bu insanlar artık başkaldırı ile uğraşmıyorlar." Evet, bir takıntısı var.

***

Devam ediyorum, Özkök, Sting'i Güney Afrika'da bıraktıktan sonra birden Ankara'ya geçiyor ve ben şöyle başlıyorum: "Başı eğik konserci Sting'den dersler çıkaran Ertuğrul Özkök, bir 29 Ekim günü geldiği Ankara'da karşılaştığı manzaradan birdenbire ürperiyor. Manzaraya bakıyor ve birden 'acaba' diyor, ve 'acaba nihayet geldiler mi'; bu soru korku yüklüdür. Ertuğrul Kardeşimiz, bir 29 Ekim akşamı Ankara garına inince gördüğü manzara karşısında ürpermektedir. 'Acaba' bir sosyalist ülkeye mi geldi, bunu düşünüyor ve tir tir titremektedir. Ve ben uydurmuyorum, Ertuğrul'dan aktar-

273 Karl Marx, *A Contribution to The Critique of Political Economy*, Moscow, 1977, p.261.

Levent Şahverdi Arşivi

mak istiyorum: 'Bir 29 Ekim akşamı Ankara'ya gelen insanı, gardan çıkar çıkmaz saran ilk duygu, totaliter iklimin her köşesine sindiğini bir sosyalist ülke başkentine geldiği duygusudur'. Çok güzel ve çok acıklı, bir defa bir küçük parantez açabilirim, Ertuğrul ilk kez Ankara'ya gelmiş ve ilk kez bayrakları görmüştür; bunu eklemeye mecburum, yoksa Ertuğrul'un bizi çocuk yerine koyduğunu düşünmemiz gerekiyor ve düşünmek istemiyorum. Ve ben gerçekçilik adına, yine derhal trene atlayıp geri dönmek istediğini de ekliyorum; ama trenin geri dönüşü yoktur. Burası Paris değil; Ankara'dan her an bir tren kalkmamaktadır.

Yazdığı şudur: 'Düz ve beyaz caddeler, binaların tepelerinden aşağıya kadar sarkıtılan Atatürk pankartları, düzgün ve küp şeklinde kesilmiş binaları, insana, hoşgörü psikolojisinin egemen olduğu bir ülkeye geldiği duygusunu vermekten çok uzaktır.'[274] Ve ben anlıyorum, Özkök, Atatürk'ü seviyor, ama, binaların sosyalist ülkelerdekilere benzetilmesinden çok rahatsızdır. Çok rahatsızdır ve artık Hürriyet'te ve Ankara'da görevlidir; bu ülkeyi sosyalizme benzetenlere 'pek yanlıştır' demektedir. Öfkesiz bir arkadaşımız olduğunu bildiğimiz için öfkelenmemektedir.

Ama *Hürriyet*'tedir ve belleğim beni yanıltmıyorsa, hem Ankara ve hem de Moskova bürolarını birlikte ele almaktadır. Ve çok kırgındır, karşılaştığı durumu, tabii 'batılı bir diplomat dostuna' soruyor, bulduğu çare budur. Batılı diplomatın söylediği ise şudur: 'Batılı bir diplomat dostumun her şeye rağmen yaşatmaya çalıştığımız hoşgörümüze sığınarak belirttiği gibi bu atmosfer ile Türkiye adeta, Nato'nun tek Demirperde ülkesidir.'' Görüyoruz, Ertuğrul Özkök, uçmaktadır.[275] Ve devam ediyoruz.

---

274 Belki de iyi bir kurgudur, Arkadaşımız Mustafa Özyürek'in kerimeleri, Boğaziçi mezunu, eşleri David Baer, bir gün İstanbul'a dönmüş, benzer manzaralarla karşılaşmış: "her yerde Atatürk var", çok sinirlenmişler. Güzel, hem Boğaziçi Üniversitesi'ni ve hem de Ezra Özyürek Hanım'ı, bu kitapta ele almak istiyorum. Benzeri az bulunur bir Atatürk düşmanlığı ile akepe sevgisi buluyoruz. Tanıtmak gereğini duyuyorum.

275 Ertuğrul'u ve ilişkili kitapları yeniden okuduğum iyi olmuştur, Kundera'dan söz etmiştim. *Elveda*, esas kaburgası itibarı ile Kundera'nın tekrarıdır. Tekrar olduğu için Ertuğrul dostumuz Ankara'ya gelmek zorundadır, militarist bir hava bulmaktadır ve "Demirperde" dahi demektedir. Roman işte budur.

Kundera'nın, *Vazgeçilmez Hafiflik*'te nefret ettiği, tabiatıyla, Sovyet Düzeni, "*Grand March*" idi, Türkçe'de "Büyük Yürüyüş" diyorlar ve bu, Özkök'de "Başkaldırı" ile özdeştirler. Büyük Yürüyüş'ün *kitsch*'i ise Başkaldırı'ya kapılmaktır. Cinsel ilişkide yalnızca ihanete bağlı Sabina, asıl yol göstericidir. Bu bir yana kaburga'yı göstermek istiyorum.

"*Have I not said that what makes a leftist a leftist is the kitsch of the Grand March? The identity of Kitsch comes not from a political strategy but from images, metaphors, and vocabulary.*"

Milan Kundera, *The Unbearable Lightness of Being*, Harber & Row, 1985, p. 261.

Levent Şahverdi Arşivi

ikinci bölüm

HARBİYE'NİN ZAPTI

Nazım Hikmet

Penceresiz perdeler.
Pencerelerin dışında yıldızlı geceler.
Genç adam
alnını dayamış cama.
Ben, romanın muharriri
diyorum ki genç adama;
" -- Delikanlım!
iyi bak yıldızlara,
onları belki bir daha göremezsin.
Belki bir daha
yıldızların ışığında
kollarını ufuklar gibi açıp geremezsin.
Delikanlım!
senin kafanın içi
yıldızlı karanlıklar
kadar
güzel, korkunç, kudretli ve iyidir.
Yıldızlar ve senin kafan
kainatın en mükemmel şeyidir.
Delikanlım!
sen ki, ya bir köşe başında
kan sızarak kaşından
gebereceksin
ya da bir darağacında can vereceksin
iyi bak yıldızlara

Levent Şahverdi Arşivi

onları göremezsin belki bir daha...

Delikanlım!

belki beni anladın.

belki anlamadın.

Kesiyorum sözümü."

İki nefreti ya da kin'i var. Birisi, Altmışlı Yıllar ya da 68 Devrimi'dir. Şuna dayanıyor: "Bütün bir 60 kuşağı, John Lennon'un ağzında gerçek bir enternasyonel haline dönüşen *Imagine* şarkısıyla, 'hayal edin, iyi bir dünya hayal edin' diye haykırmıştı. Bu kuşak şimdilerde 40 yaşlarını kutluyor. Onları saran bu nostalji sosyolojisi içinde, bugüne aktardıkları bu değerler yanında, 'uzayan saçlarımızdan başka değişen hiçbir şey yok' diyen John Lennon'un dilinde ifadesini bulan bozgun, mütevazi kalmıyor mu" ve ne yazık bozgun edebiyatına doymamaktadır. Yazık, Lennon o kadar sevilmişti ki sonunda bir erotaman tarafından öldürüldü ve Elveda, herhalde, kurtulmuştur. Memnundum. Yalnız bu İtiraf'ını tekrar tekrar okudum ve anladım ki, ne yazık çoktan ölmüşler. Haberim yoktu ve iyi ki okudum, olmuştur. Ve habarım var.

***

Tarih, ölümleri de haber vermektedir.

***

Ne kadar bozuk bir paragraf; "nostalji sosyolojisi", ilk defa haberdar oluyorum ve bilgisizliğimi kabul ediyorum. Yalnız "sosyoloji" hiç kimseyi sarmaz, heyecansız ve polemiği olmayan bir disiplindir. Ve son derece pozitivisttir, "diyalektikten çok uzak" demek istiyorum; tartışmayı özendirmemektedir. Ayrıca hiçbir şarkı "Enternasyonel haline" dönüşmemektedir ve "Enternasyonel" çok özel bir marş'ın adıdır, bizde "istiklal'e dönüşen" diyemiyoruz ve "İstiklal Marşı" demek zorundayız. Ve Enternasyonel'i yanında "marş" olmadan kullanacak olursak, "dönüşülmeyen" olduğunu kabul etmek zorundayız. Bunlar, bir paragraftaki asgari düzeltmelerdir ve güzel, ama ben bunlara rağmen ne demek istediğini anlayabilmiş olmaktan çok uzaktayım. Olsuun, diyebiliriz.

Ama anlıyorum ve bir, 68 İsyanı'ndan ve iki, Aydınlar Başkaldırısı'ndan, 1984-1985, çok korkmaktadır ve korkmuştur. Ama korku, Eylülist diktatorya ile Özal İktidarını'nın korkusudur. Şöyle de söyleyebilirim, "Aydınlar İsyanı", Eylülist darbeyi sona erdirmiştir. Ve sürekli darbe tarihindeyiz.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Aydın İsyanı'mız ile hemen hemen aynı tarihte, bir kaç ay sonra, Kürtler'imizinki, "Kürt Saldırısı" başladı. Pek Nakşibendi Özal, başbakan olmuştu ve şaşkındı; koltuğa yerleşebilmek için kendinde kabiliyetler arıyordu. Bulamayınca, kendini aşırı ölçüde yükseltiyor ve Kürt İsyanı'nı aynı ölçüde küçültüyordu. Sayısız Kürt Ayaklanmaları'ndan birisi saydılar, ilk aşamada umursamadılar.

Yoksul Kürt emekçilerinin sosyalizan isyanı olduğunu görmediler. Adların benzerliğini, birininki "Partiya Karkaren Kürdistan" ve diğerininki "Türkiye İşçi Partisi", fark etmediler. Özal'ın yakınındaki danışmanlar da TİP'ten çıkmışlardı; Cengiz Çandar ile yetinebilirim, küçümsemelerine katkıda bulundular.

Bu partinin, TİP, iki yanı olmuştu, a, Yıkmak istediler ve b, Model aldılar. Yıkarken de zapt etmek peşinde koştular.

***

Ve 1993 yılında, Uğur Mumcu, Eşref Bitlis ve Turgut Özal yok oldular. Tansu Çiller'i başbakan tayin ettiler ve 12 Martist ve Eylülist Darbeleri'nde sonra "Üçüncü Darbe" ve sonradan "İsrael Darbesi" adını koymuştum; nerede ise 20 yılda üç büyük darbedir. Şeriat'a kapıları açmak için darbe yaptılar. İsrael, Şeriat'çıdır ve doktrin olarak İslam'a yakın olduğunu biliyoruz. Erbakan-Çiller ortak hükümetinde, her açıdan, çok daha yaklaştılar.

***

Aynı yıl Madımak Yangını'nı da buraya almak durumundayız. Darbe'yi yerleştirmek için korku yaratmaya ve bunun için de cehennem ateşine ihtiyaç duydular ve gerçekten vardır. Madımak Cehennem'dir.

***

Bazen "1960-1970" ve bazen de "1961-1971" dönemine, Türkiye için "Harika On Yıl" diyorum. Ve 1970 yazında, İngiltere'den dönmüştüm; Londra için de harika zamanlardır.[276] Bir, Twiggy adında incecik, çok zayıf, çok küçük bir manken çıkmıştı, "mini etek" giyiyordu; şaşırtacak ölçüde "başka" idi ve herkesler, mini giydiler ve Twiggy'ye benzediler. Twiggy de ilk enternasyonel model oldu ve pek yayılmıştır. İki, "uni-sex" icat edildi, sanki *"gender"* anlaşılmaz olmuştu; uzaktan kadın erkek ve erkek de kadın sanılıyordu, yakında da zorluk vardır. Üç, Masters & Johnson, yazmaya 1957 yılında

276 Döndüğümde, "15-16 Haziran 1970" ateşi vardı ve soğumamıştı. İstanbul, iki gün, İstanbul proletaryasının kontrolündedir.

Levent Şahverdi Arşivi

başladılar ve 1965 yılında tamamladılar; herkese, cinselliği ve cinsel ilişkinin türlerini öğrettiler. Üniversitelerde kafeteryalarda masalarda hep bir çift vardı, çok ateşliydiler ve artık kimseler bakmıyordu. Yeni insan ve ahlakın çıkış dönemidir.

***

Savaşlar özgürleştirirler. Londra'da kadınlar, sokakta, ilk kez Birinci Dünya Savaşı'nda kadın ve özgür olmayı duymaya başladılar. Ne yazık, savaşlar ve ne güzel, devrimler, özgürlük yollarıdırlar. Değişim motorunu çalıştırıyorlar.

***

1905-1925 ile 1955-1975, yirmişer yıl tertipledim ve birbirine benziyorlar; her ikisinde de sanki toplu halde "kalıcı" insanlar çıktılar; insanların tek tek ve dolayısıyla topluca büyüdükleri dönemler olarak görüyorum. Einstein ve Lenin, Keynes ile Mustafa Kemal bu dönemde aktif oldular; örnekler çoktur ve temsili yazıyorum. Yuri Gagarin'in uzaya çıkışı 1961 yılındadır; bu mu, Gagarin vasıta oldular, insanoğlunun ufku ve gücünün çıkışıdır. Sonra arkası geldi, bir astronot uzayda yürüyordu; o yürürken ben kendimi daha güçlü hissediyorum. Sonra Ay'a ineceklerdi, İngiltere'deydik, bekledik, sabaha karşı gerçekten indiler. Müthiştir. Müthiş'i gördük.

O sıralarda bir başka adam, dağlarda yürüyordu ve aslı mı, dağlarda savaşıyordu; emperyalistlere karşı ve emekçilere yakın duruyordu. Adı Che Guevara'dır, Hollywood filmlerinin "yakışıklı" tarifini alt-üst eden adamdır; onlar indiler ve Che artık sadece yakışıklıdır. "Bizim oğlan" en yakışıklıdır.

1952 yılında Mısır'da genç subaylar Kral Ömer Faruk'u tahttan indirdiler ve "cumhuriyet" kurdular. Başlarında Albay Nasır vardı, yobazları asıyordu; sömürgecileri kovuyordu ve emperyalizmin, daha önce "bizim" dedikleri servetleri millileştiriyordu, Süveyş baştadır. Ve bu Nasır ciddi bir insan izlenimini veriyordu, dünyada sayıldı; ilk defa biliyoruz.

***

Nasır'dan sekiz yıl sonra Türkiye'de genç subaylar iktidarı aldılar, *ancien regime*'i yıktılar, bazılarını astılar. Belki de dünyanın en modern anayasasını yaptılar. İnsanlar başlarını kaldırdılar.

***

İşte bu sırada, bütün dünyada insanlar, Sartre'ın *Hürriyet'in Yolları* serisi ile Camus'nün *Veba* ve *Yabancı*'sını okumaya başladılar. Aslında egzistansiyalizm'i öğrenmeye çalıştılar. Ama ben *Veba*'yı

Levent Şahverdi Arşivi

okurken Amerika'yı görüyordum ve boğuluyordum.

1964 yılında Sartre'a Nobel Edebiyat ödülü verdiler. Sartre ödüle emperyalizmin bulaştığını düşünüyordu ve ödülü reddettiğini biliyoruz. İlk ve son defa oldu ve işte bu yıllardadır.

***

İftira için, "münkir" olmak üzere, kendisine John Lennon'un "uzayan saçlarımdan başka değişen hiçbir şey yok" sözünü almışlar; Lennon, sevdiğimiz çocuktur ve halk müziğinde devrim yapanlardan birisi olarak biliyoruz. Ancak bir sokak çocuğudur ve İngilizcesi taşralıdır, *"cultivated"* değil, başkaları ile beraber üniversiteyi bilmezler. Amma "68 Kuşağı" görülebilir ve elle tutulabilir devrimlerini, üniversitede yaptılar ve feodal üniversiteyi yıktılar. Kapitalizme ve daha doğrusu monopolist düzene varmaya rağmen üniversite feodal kalmıştı ve kökten temizlediler. 68'li gençler, üniversiteyi temizlediler.

***

Bin dokuz yüz ellili yılara geldiğimizde, ortalığı üniversite gençliği kapladı; "aydın gençlik", Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde patladılar. Patlama, bir kelebek olmuş, on yıl sonra odtü'ye ve özellikle İdari İlimler Fakültesi'ne sıçramıştı; sembolikti, Dev-Genç liderlerinden Kürkçü oradaydı; Sinan Cemgil oradaydı, Deniz ile birlikte öldürülen Hüseyin İnan oradaydı. İstanbul Hukuk'tan Deniz, odtü'den çıkmıyordu, bir ağırlık var.

Ve 68 yılında, odtü'de gençlik "devrim de devrim" diye bağırıyordu. Hem inadı ve hem tamamlamayı çağırdılar. Odtü'de, merkez kaymış ve kelebek konmuştur. Öyle anlıyoruz.

***

Ve "iki nefret ya da iki kin" demiştim, ama "kıskançlık ve korku" daha uygundur ve "Radikal Kuşağın Bozuk Akordu" bölümünden ve daha doğrusu başından, buraya aktarıyorum: "1985 yılı sonbaharında, nihayet kuruluşuna izin verilen Ekin-Bilar A.Ş.'nin ilk etkinlikleri arasında 'Ekin Düğünü ve Emek Süreci'nde Sanat' konulu açık oturum bulunması, açık hiç bir eleştiriye hedef olmadı. Bu tür etkinliklerin Türk entelektüel peyzajında, modası ve anlamı geçmiş trajik bir görünüm verdiğini de ancak arkadaş sohbetlerinde duyabildik. Oysa bütün bu gelişmeler Batı dünyası ile aramızda önemli bir akordsuzluğun bulunduğunu göstermesi bakımından daha ciddiye alınması, eleştirilerin daha yüksek sesle söylenmesi gerektiğini

Levent Şahverdi Arşivi

gösteriyordu."[277] Peki, "vah zavallılar", Elveda ve birkaç arkadaşı, bir evde bir araya gelmişler, kendilerini pek ezik görmüşler, "ses ses" yollu bağırıyorlar.

Bazı yanlışlıkları not etmek istiyorum. Bir, Bize izin vermediler, çünkü "biz" müseccel idik, tehlikeli saylıyorduk, bir şirket kurmamızı engelliyorlardı, biz de aynı şirketi adları bilinmeyen arkadaşlarımıza kurdurduk, kabul ettiler. Sonra şirketi arkadaşlarımızdan satın aldık. Ve böylece diktatoryayı kandırdık ve yendik.

İki, Çocuk değiliz, beş taş oynamıyoruz, "Emek Sürecinde Sanat" Aziz Nesin'in hayalidir. Aziz Bey'in hayalgücü kuvvetlidir, son dönem şiirlerinde bunu daha çok görüyoruz, fabrikada çalışmayı bir oyun haline getirmek isterdi, biliyorum. Ben de bir kez, çalışmayı bir piknikte çocuk bakımı haline dökmeyi ve nöbete bağlamayı yazmıştım; hâlâ sevinç duyuyorum.

Üç, Bizi, dünyanın aydınları hayranlıkla izlediler, iki "büyük" aydın geliyordu ve gelişlerinin yasaklanmaması için isimleri ve Türkiye'deki muhatapları gizli tutuluyordu ve öyle sanıyorum, Profesör Şevket Pamuk'un bu işte emeği çok olmuştur. Karşısında, telefonda, Haluk Gerger varlar, ve Profesör Pamuk, "sadece *Mr. Small* ile görüşecekler," demektedir ve kolayca anlaşılmıştır. "Bir de sen ile", Haluk, "anladım, ben'le" dedikçe Şevket Bey, "hayır senle değil, sen'le" şeklinde düzeltmişler; Haluk bize bunu çok naklettiler. Mesele İngilizce ve Fransızca "saint" sözcüğünden çıkıyor, "Aziz" demektir ve "sen" okunuyor, gizlice "Aziz Bey" anlatılmak isteniyor ve sonunda anlaşılmıştır.

Arthur Miller ve Harold Pinter geldiler, dürüstlüğümüze ve hayalgücümüze hayran olduklarını söylediler. Ankara'da havaalanına ben refakat ediyordum ve çok neşeliydiler. Harold bana, Profesör Küçük, "her yerde iki fbi polisi gibiydik, iyi polis ve kötü polisi oynadık" diyordu. Batı büyükelçileri, her ikisini de geceleri resepsiyonlara çağırdılar, onlar da gittiler; İngiliz işçi sınıfı kökenli Harold, her elçilikte, diktatorya yanlısı davetli gazetecileri dövüyordu ve Arthur çok sakin kalıyordu. Harold'un zulmünde Nazlı Ilıcak'ın hali, günlük basında çok yazılmıştır ve tavsiye ederim.

***

Diktatorya'ya verilen yazı ve sonra paneller ve toplantılar, tam bir başkaldırı'ya dönüştüler. Sadece birinden söz etmek istiyorum; İstanbul Şan Sineması'ndaki toplantı, her açıdan bir başkaldırı ve isyan'dır. Bundan şüphe edemeyiz.

277 Ertuğrul Özkök, *Elveda Başkaldırı*, İstanbul, 1987, s. 45.

Levent Şahverdi Arşivi

Çıkış 2

Bir, Harbiye Caddesi'nde trafik durmuştur. İki, Polis, halkın hücumunu kesememiştir. Üç, Sinemayı işleten Egemen Bostancı dostumuz, artık yaşamıyorlar, bana Şan'ın çökmek üzere olduğunu söylediler ve içeriye kimselerin alınmamasını istediler. Dört, kapıya çok fazla görevli koyduk, hücumu önlemek istiyorduk. Beş, kapının önünde Disk Genel Başkanları'ndan Abdullah Baştürk'ü gördüm; saygımız var, çekerek, üstünü başını da biraz yırtarak, içeri alabildik. Baştürk mırıldanıyordu, kendinden geçmiş bir hali vardı; "ihtilal ihtilal" bu sesi duyuyordum. O günü ihtilale benzettiği kesindir.

Sorumluluk bendeydi, arada bir kapıya dönüyordum, Altı, Coşkun Özdemir Hocamızı gördüm. Kapının önündeydi ve çaresizdi; İstanbul Tıp Fakültesi'nde, devrimcidir ve pek severiz. Pek zorla içeri alabildik, Özdemir Hocam da mırıldanıyordu, "ihtilal ihtilal", bu sesi duyuyordum.

***

Neden, sürdürülmedi, ayrı bir sorudur. Eylülist darbeyi durduranlardan olduğu ve çok korkuttuğu kesindir. Elveda'nın yazısı tam bu korkudur; korkudur ve çocukçadır. Şimdi daha önemli buluyorum. Bir periyodizasyona imkan hazırlamaktadır. Yine de teşekkür borcum var.

***

Şan yıkılmadı ve bitirdik.

Egemen Bostancı, Aziz Nesin'e ve bana ortaklık teklif ediyordu. Eğlence sektöründe büyük işler yapacağımız konusunda ikna etmeye çalışıyordu. Güzel, ancak biz çok meşgulüz, üstelik şu sırada yazıyorum, "herkes gitti yalnız kaldım meyhanede" demek zorundayım.

Ekin-Bilar mı, çok hoş bir iştir. Gidenleri pek çok özlüyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

AYDINLARIN BAŞKALDIRISI: 1984

Hapisten çıkmıştım, Sultanahmet Cezaevi'nden; bir kitabım nedeniyle tutuklamışlardı, sekiz yıl hapse mahkum ettiler. O zamanlar için çok büyük ceza sayılıyordu ve sayıyorduk. Çıkar çıkmaz kuruyordum, "yapmak" gerekiyor ve güzel ama, "ne", ne olduğunu bilmiyordum, sadece "yapmak" fiili, aklımda var. Çatalca'ya Aziz Nesin'e gittim, pek güzel konuştuk, "evet" ama "ne" bilmiyorduk. Bulutlu bir şekliyle, sonradan adı, "dilekçe" ya da "Aydınlar Bildirisi" olan iş'i pişirdik, hazırlamaya ve yazmaya karar verdik. Peki, yapabilir miyiz, bilmiyoruz.

İki kişiydik, Aziz Nesin ve Yalçın Küçük'ten ibarettik. Usulümdür, hep birisini başkan yaparım, ben sekreteri olurum; 3 Aralık 1956 tarihinde de, benden iki sınıf büyüktü, ben birinci ve Taner Timur üçüncü sınıftaydık, birden kendimizi, "Talebe'nin İsyanı" işini tertiplerken bulduk, Taner Timur başkanımdı. Şimdi Aziz Nesin'i "başkan" seçiyordum. Çatalca'ya otobüsle gitmiştim, Aziz Nesin bana derhal direktif verdi; romancı Adalet Ağaoğlu ve Profesör Cahit Arf ile temas kurmamı söylediler, yönetici olmalarını önerecektim. Çatalca'dan, otobüsle döndüm.

***

Derhal başladım. İkisi de kabul etmediler. Arf imza dahi atmadı ve Ağaoğlu sonunda imzalamıştı; ancak Başkaldırı'nın tertibi işine girmediler. Sonradan anladık, Kundera'yı tapınak bulmuşlar, "kaçış" demektir. "Kaçış" bir kayış'tır ve duramazlar, yobazizm'den geçerler ve bir ölçüde, aklı yitirişe varırlar, mutlaktır. Çünkü "korku" aklı kaybetmektir. Adalet arkadaşımdı ve yalnız o tarihten sonra sadece bir kez gördüm, aklı başında görünmüyordu ve Allah'a yaklaşıyordu, gördüğüm zaman türbanı yoktu, ancak görüşüm nettir.

***

Öğrenciliğinde, Fransa'da Komünist Parti'denmiş, ama Başkaldırı'ya arkasını döndü. Yobazizm hükümete gelince, paralara,

Levent Şahverdi Arşivi

fotoğrafını bastılar. Profesör Arf'dan söz ediyorum, yukarıdaki iki paragrafın ispatıdırlar.

***

Bir "kurul" olduk ve iki nokta var, "dilekçe" ya da "bildiri" adlarını konuştuk; çoğunluk kurallara uygun olacağı düşüncesiyle "belge" sözcüğünü istediler. Ben fazla edilgen buluyordum; ancak İddianame'de, bazılarının "bildiri" dedikleri ve basında "bildiri" adının da kullanıldığı yazılıdır. Arada, önemli bir fark da görmüyorum; öyleyse, "bildiri" tarifini de kullanmakta hiçbir sakınca yoktur. Çünkü şu sırada artık pek popüler olan sözcükle iki eş başkanım olmuştu, Aziz Nesin ve Profesör Hüsnü Göksel; ne yazık, artık bu iki başkanımız da, bu dünyada değiller, bana "yapma Yalçın" demiyorlar, bu açıdan bir sakınca görmüyorum.

O tarihte Çankaya henüz "eski şehir" olmamıştı ve Hüsnü Hoca'nın Çankaya'daki yarı dubleks ve çok güzel evini toplantı yerimiz olarak kullanıyorduk. Bu arada bir not, benim kuşağım mizahı çok sever ve kendimizle alay etmeye bayılan bir kuşağız, Hüsnü Göksel'in Çankaya Köşkü'ne yürüyüş mesafesindeki evine "örgüt evi" diyordum, polisler kaydetmişler. Yıllar sonra, Silivri Mahkemeleri'nde, karşımıza çıkardılar. Örgüt'ten iki kişiydik, Profesör Haberal ve Yalçın Küçük; mahkeme sırasında çok güldüğümüz için, çok az olsa da utanarak, geri çekildiler.

Aziz Nesin, içgüdüleri ve davranış düzeni açısından da pek Kemalist'ti. Bildiri bir yere verilecekti ve verecek heyette mutlaka kadın olmasını istiyordu; Kemalizm'im işaretlerinden birisidir. Yalnız, "kadın" mı, tanınmış bir profesör, tanınmış bir yazar, tanınmış bir parlamenter olmalıydı, ama, Adalet Ağaoğlu bir örnektir, kabul etmediler ve tarife uygun kadın bulamadık. Tiyatro yazarı Bigesu Erenus'u duymuştum, nasıl bilmiyorum, "ben varım" dediler. Yakın arkadaşı Esin Afşar'ı da önerdiler. Esin, ne yazık artık yaşamıyor, çok canlı, çok hoş ve çok şakacı bir kızdı ve biz, bir senaryo yazarı ile bir tiyatrocu-şarkıcı iki hanım bulmuş oluyorduk ve iki güzel kıza kaldık. Tariflere pek uymuyordu, ancak çok yürekli çıktılar. Tarifleri bozdular.

***

Aramızda, Cumhurbaşkanı'ndan randevu istememizi önerenler vardı, kurulumuzda, bakanlık yapanlar eksik değildi, ama benim "örgüt" deneyim fazladır, "randevu" istemek, işi Cumhurbaşkanı'na bırakmak demekti, hep bekletmek elindedir. Bu tür önerileri, pek güzel örgütsel manevralarla uzaklaştırabiliyordum ve çoktur. Romanı yazılacak bir serüvendir, üzücü ve gülünç, ayrıca "kavgalar" çoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

Zamanı geldi, bir gün sonra "malzemeyi makama" verecektik ve örgütsel oyunları tertip etmiştim, Köşk'ün kapısına bırakacaktık, demek istiyorum. Örgüt Evi'nde herkes çok heyecanlıydı; Esin ve Bilgesu çok daha heyecan duydular. Sık sık İstanbul'a telefon ile, eşlerine ve çocuklarına veda ediyorlardı. Örgüt Evi'nin merdivenlerinden inerken de kuvvetli erkeklerden birisi Esin'i, bayıldı diye kollarına almıştı. Yalnız, Esin tiyatrocudur; bayılmamış ve oynamış olması ihtimal dahilindedir.

***

Bir yıl sonra "Ekin Düğünleri" yapıyorduk, Ankara Sanat'ta gösteri vardı, küçük bir tiyatrodur ve giyinme kısmı ise sanki bir gardırop kadardır. Esin şarkıları için sahneye çıkacak, Hüsnü Hoca gardıroptan çıkmıyor ve Esin, "Hüsnü Bey, çıkın artık soyunacağım" demişti ve Hüsnü Hoca'nın çok şaşırmış halini gözümüzün önüne getirebiliyoruz. "Esin, seni hiç anlamıyorum", tepkisi budur, "kadınlar benim önümde soyunmak için sıraya giriyorlar" ve devamı da budur. Aslı ise şudur, Profesör Hüsnü Göksel, en tanınmış meme kanseri operatörümüz idi ve en az altı ay sonrası için randevu alınabiliyordu; randevuya gelen her hanıma, "soyunun hanımefendi" de ilk sözüdür. Kadınların önünde soyunmasına alışıktır. Yakinen biliyorum, soyunma ihtiyacını duyan pek çok hanımımız, aracı olmamı istediler ve çok doğrudur.

Hiç kuşku yok, kurulda mutlak bir heyecan vardı ve çok doğaldır. Aramızda, tutuklanmaların, bildiriyi vermeden başlayacağını düşünenlerimiz çoktular. Dolayısıyla yönetici kuruldakilerin, bir "isyan" ya da "başkaldırı" saydıklarından hiç kuşku duymuyorum. İsyan'dan daha hafif olduğu için "başkaldırı" sözcüğünü seçmiştim ve buradayız. Bu, her açıdan Aydınlarımızın Başkaldırısı'dır ve mükemmeldir.

Başımızı kaldırdık.

***

Cumhurbaşkanlığı ve Meclis Başkanlığı makamlarına bildiriyi götüren heyet şudur:

Profesör Fehmi Yavuz, Profesör Hüsnü Göksel, Profesör Bahri Savcı, Esin Afşar, Bilgesu Erenus, Aziz Nesin.

Profesör Yavuz başkan ve Profesör Göksel sözcü oldular.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Planlı yaptık ve disiplinli götürdük. Bildiri'yi noterde tasdik ettirmiştik, İngilizce ve Fransızca çevirilerini tamamlamıştık. Yerli ve yabancı basına haber verilmişti ve iki değerli arkadaşımız hem bildirileri yanlarına alacaklar, "polise kaptırmamak" için dikkatli olacaklar. Hazırdık.

Tekrar edebilir miyim, benim bu tür "eylem" deneyim yüksekti ve her ihtimali düşünebiliyordum. Bildirileri polise kaptırmamakla görevli arkadaşlarımızın başına bi-şi gelebileceğini, tedbiren ön-tutuklamaya tabi olabileceklerini ve hatta heyecanla o günü tümden unutabileceklerini de "planlıyordum". Ve gerçekten de tümden unutmuşlar, gelemediler. Ama planlamamız mükemmeldi, yakın bir yere her dilden basın bildirilerini yeterli miktarda depo etmiştim. Yerli ve yabancı basın çoktular ve bildirileri aldılar.

***

AYDINLAR BİLDİRİSİNİ İMZALAYANLAR*

1. Abakay, Ahmet, 2. Abban, Fatih, 3. Acar, Doğan, 4. Acar, Erhan, 5. Acar, Sengül, 6. Acar, Şinasi, 7. Acarlar, Erdoğan, 8. Acu, Neslihan, 9. Açın, F. Nalan 10. Açıkgöz, Saim, 11. Adak, Ağalı, 12. Afşar, Kerim, 13. Ağaoğlu, Adalet, 14. Ağaoğlu, Halim, 15. Ağırnaslı, Niyazi, 16. Ağzıtemiz, Ali, 17. Ak, Behiç, 18. Ak, Eyüp, 19. Akad, Lütfi, 20. Akal, Atilla, 21. Akal, Behçet, 22. Akalın, Hasan, 23. Akalın, Kutber, 24. Akalın, Nafiz, 25. Akan, Tarık, 26. Akarçay, Erten, 27. Akat, Asaf Savaş, 28. Akbal, Banu, 29. Akbal, Oktay, 30. Akbel, Süleyman, 31. Akdemir, Ercan, 32. Akerson, Cihan, 33. Akgüç, Ertin, 34. Akgüç, Sezgin, 35. Akın, Erkan, 36. Akın, Gülten, 37. Akıncı, Şehnaz, 38. Akıncıoğlu, Mustafa, 39. Akınlı, Hamit, 40. Akkaş Ceyhan, 41. Akkaş, Veysel, 42. Aközer, Mehmet, 43. Akpınar, Mehmet Ali, 44. Aksın Can, 45. Aksoy A. Cezmi, 46. Aksoy, Erdem, 47. Aksoy, Fahir, 48. Aksoy, Metin, 49. Aksoy, Orhan, 50. Aksoy, Orhan, 51. Aksoy, Özgönül, 52. Aksu, Yavuz M., 53. Aksu, Ziya, 54. Aktuzlu, Faruk, 55. Aktürel, Teoman, 56. Akyıldız, N., 57. Akyüz, Levent, 58. Akyüz, Yılmaz, 59. Alacalı, Mufit, 60. Alanur, Nihat, 61. Alatan, Akbulut, 62. Albayrak, Ayşe, 63. Aldoğan, Yazgülü, 64. Alemdaroğlu, Tuncay, 65. Algan,

Levent Şahverdi Arşivi

Beklan, 66. Algan, M. Nevzat, 67. Algan, Neclâ, 68. Alkan, İlhan, 69. Alkan, Türker, 70. Alp, Musa, 71. Alp, Nihal, 72. Alpdağ, Özden, 73. Alptekin, Yasemin, 74. Altaban, Özcan, 75. Altan, Selçuk, 76. Altay, Hüseyin Avni, 77. Altay, Güngör, 78. Altıntaş, H. Olcay, 79. Altuğ, Şevket, 80. Altun, Selma, 81. Alyanak, Akın, 82. Alyanak, M. Alev; 83. Anday, Melih Cevdet, 84. Angün, Mustafa, 85. Apak, Ayşe, 86. Apaydın, Talip, 87. Aral, Afşar, Esin, 88. Aral, İnci, 89. Aral, Oğuz,; 90. Aras, Necati, 91. Arayıcı, Oktay, 92. Arca, Özcan, 93. Arda, Hüseyin, F., 94. Arf, Çahit, 95. Arıkan, Hamiyet, 96. Ankoç, Ünal, 97. Arın, Canan, 98. Arın, Metin, 99. Arınır, Turgan, 100. Arslan, Muhammet, 101. Arslan, Reşat, 102. Artan, Faika, 103. Artan, Hilmi, 104. Aruoba, Oruç, 105. Asena, İnci, 106. Asena, Orhan, 107. Asılyazıcı, Hayati, 108. Aslan, Dursun, 109. Atak, Ahmet, 110. Atalan, Cumhur, 111. Atayılmaz, Cengiz, 112. Ateş, Yılmaz, 113. Ateşoğulları, Kâmil, 114. Atılgan, Yusuf, 115. Avcı, Ferit, 116. Avcı, Gül, 117. Avcı, Zeynep, 118. Ay, Mehmet 119. Ayan, Oğuz, 120. Ayanoğlu, Erol, 121. Aybar, Mehmet Ali, 122. Aydemir, Ayşe, 123. Aydın, Dursun, Ali, 124. Aydın, Güngör, 125. Aydın, Engin, 126. Aydın, Mehmet, 127. Aygın, Necati, 128. Aygül, Celil, 129. Ayman, Kemal, 130. Ayten, Sadık, 131. Aziz, Rutkay, 132. Babacan, M. Yalçın, 133. Babayiğit, Kenan, 134. Bademliler, Nihat, 135. Bağrı, Ahmet, 136. Bahçekapılı, M. Ayşenur, 137. Bakan, İsmet, 138. Bakır, Dicle, 139. Balaban, Affan, 140. Balaman, Ali Rıza, 141. Balamir, Hakan, 142. Balcı, Hüseyin, 143. Balcı, Kemal, 144. Balcıoğlu, Şahap, 145. Balcıoğlu, Semih, 146. Balkı, Şakir, 147. Balkiraz, Derviş, 148. Barlas, Orhan, 149. Barlas, Taner, 150. Basun, Oralp, 151. Başçiftçi, Hasan, 152. Başçıl, Aykut, 153. Başsorgun, Naci, 154. Başsorgun, N. Emel, 155. Batur, Enis, 1515. Batur, Muhsin, 157. Batur, Selçuk, 158. Bayer, Yalçın, 159. Bayhan, Mehmet, 160. Baykal, Aysel, 161. Baykara, Kürşad, 162. Baykara, Süheylâ, 163. Bayraktar, Ayten, 164. Bayraktar, Ertuğrul, 165. Bayraktar, Kâzım, 166. Baykurt, Rüştü, 167. Bayrak, Fikret K., 168. Bayram, Mahmut, 169. Bayram, Mustafa Nuri, 170. Baytimur, Dilek, 171. Bayülken, Yavuz 172. Bayyar, Metin, 173. Baztak,

Levent Şahverdi Arşivi

Arav, 174. Becerikliler, Erol, 175. Bektaş, Mehdi, 176. Belge, Murat, 117. Bener, Erhan, 178. Bengi, Gülseren, 179. Berk, İlhan, 180. Berkin, Cevat, 1811 Berkmen, Can, 182. Berktay, Alpaslan, 183. Betil, Turgay, 184. Beyhan, Ali İhsan, 185. Beyhan, Mazlum, 186. Bezirci, Asım, 187. Bıyıklı, Naim, 188. Bikeç, Cevat, 189. Bübay, Mustafa 190. Bildirici, Faruk, 191. Bilgen, Nuray, 192. Bilgi, Ertan, 193. Bilgin, Cevdet, 194. Bilginer, Recep, 195. Birdal, Akın, 196. Birler, Hayri, 197. Birol, Metin, 198. Bolat, Yılmaz, 199. Bolulu, Osman, 200. Bora, Tayyar, 201. Boralı, Turgut, 202, Boratalı, Bülent, 203. Boratav, Korkut, 204. Bortaçina, Azer, 206. Boyacıgiller, Asuman, 207. Boyacıgiller, Işık, 208. Boyacıyılmaz, İbrahim, 209. Boyalı, Cemal, 210. Bozkurt, Âli, 211. Bozkurt, Sait, 212. Bozkurt, Şükrü, 213. Boztok, Arav, 214. Bucak, Yusuf, Serhat, 215. Budak, Mehmet, 216. Budakoğlu, Naci, 217. Bugay, Umur, 218. Bulut, Akalın, 219. Bulut, Talât, 220. Bulutay, Tuncer, 221. Buyrukçu, Muzaffer, 222. Buzcugil, Ahmet Maruf, 223. Bülbül, Sait, 224. Bülgü, Abdullah, Saba, 225. Büyükçizmeci, Şule, 226. Can, Mehmet, 227. Can, Ömer, 228. Can, Seçil, 229. Canbeyli, Sabri, 230. Camdır, Atilla, 231. Candaş, Ömür, 232. Cankurtaran, Ethem, 233. Cantürk, Saffet, 234. Cemal, Hasan, 235. Cengiz, Metin, 236. Ceyhun, Demirtaş, 237. Ceyhun, Yurdakul, 238. Cezzar, Engin, 239. Cidal, Naci, 240. Cilasun, Uğur, 241. Coşar, V. Ahsen, 242. Coşturoğlu Mustafa, 243. Cüer, Zeynettin, 244. Çağlar, Ahmet Bozkurt, 245. Çağlar, Sırrı, 246. Çakır, Ali, 247. Çakır, Fatma, 248. Çakır, Raif, 249. Çakırhan, Nail, 250. Çakıroğlu, Perihan 251. Çakmak, İsmail Sami, 252. Çalışlar, Aziz, 253. Çam, Fehmi; 254. Çam, Mehmet; 255. Çamlı, İbrahim, 256. Çandar, Nazif Celadet, 257. Çapan, Sungu, 258. Çavaş, Sevda, 259. Çavdar, Fikret, Yılmaz 260. Çaylıgil, Gülçin, 261. Çebiş, Mehmet; 262. Çelebi, Mehmet Cengiz; 263. Çelebiler, Özlen, 264. Çelenk, Halit, 265. Çelenk, Şekibe, 266. Çelik, İsa, 267. Çelik, Mukadder, 268. Çelikkan, Murat, 269. Çelikkanat, Kaya, 270. Çeşmeciler, Bora, 271. Çetin, Erdal, 272. Çetin, Erol Yılmaz, 273. Çetin, Hikmet, 274. Çetin, Hüseyin, 275. Çetin, Sabahattin, 276. Çetin, Yusuf, 277. Çetinkaya,

Levent Şahverdi Arşivi

Cemil, 278. Çetinkaya, Hasan, 279. Çetinkaya, Yavuzer, 280. Çevik, Mitat, 281. Çınar, Sevim, 282. Çıtakoğlu, Kerime, 283. Çiçek, Mebrure, 284. Çiftçi, Cafer, 285. Çiğiltepe, Asuman, 286. Çimen, Hüsnü Rıza, 287. Çine, Özcan, 288. Çiyiltepe, Fuat, 289. Çiyiltepe, Mualla, 290. Çoban, Celâl, 291. Çolak, İlyas, 292. Çomoğlu, Nuran, 293. Çonoğlu, Cafer, 294. Çopur, Ayhan, 295. Çukurkavaklı, Kemal, Bayram, 296: Çupi, İslam, 297. Dağdeviren, Yılmaz, 298. Dalokay, Vedat, 299. Damar, Arif, 300. Danışman, Mehmet, 301. Danyal, Nezih, 302. Davran, Yalçın, 303. Değer, Emin, 304. Delikanlı, Arif, 305. Delikçi, Ahmet, 306. Delikçi, Enver, 307. Demen, Melih İ., 308. Demir, Ayhan, 309. Demir, Sami, 310. Demiray, Erdoğdu, 311. Demirbaş, Bülent, 312. Demircan, Celil, 313. Demirci, Hacı, 314. Demirci, Mustafa, 315. Demirci, M. Yener, 316. Demirel, Füsun, 317. Demirel, Halit, 318. Demirel, İbrahim, 319. Demirer, Şahap, 320. Demiröz, Erol, 321. Demirtaş, Cemal, 322. Demirtaş, Metin, 323. Deniz, Yusuf, 324. Devecioğlu, Veli, 325. Dik, Mehmet Togan, 326. Dilmen, Güngör, 327. Dinç, Güney, 328. Dinç, Seza, 329. Dinçer, Cengiz, 330. Dinçer, Perran, 331. Dinler, Yusuf, 332. Dirik, Gürkan, 333. Doğan, Ferruh, 334. Doğan, Galip, 335. Doğan, Necdet, 336. Doğan, Sami, 337. Doğan, Yalçın, 338. Doğru, H. Mehmet, 339. Doğruer, Mustafa, 340. Dora, Ayşegül, 341. Dorsay, Atilla, 342. Dumanil, Recep, 343. Duramaz, Niyazi, 344. Duranlı, Ali Rıza, 345. Durbaş, Bilge, 346. Durbaş, Refik, 347. Dursun, Ömer, 348. Duru, Halil, 349. Duru, Orhan, 350. Duru, Süreyya, 351. Duruel, Nursel, 352. Düz, Mehmet, 353. Düzkan, Sedat, 354. Ecevit, H. Gökhan, 355. Edgü, Ferit, 356. Ediz, Ekrem, 357. Ege, Ayşe, 358. Ege, Süleyman, 359. Egemen, Mert, 360. Eker, Halil, 361. Ekinci, Aşır, 362. Ekmekçi, N. Aldoğan, 363. Ekmekçi, Mustafa, 364. Elal, Hasan, 365. Elçi, Canan, 366. Elçi, Ümit, 367. Elçin, Mehmet, 368. Eliçin, Güner, 369. Emiroğlu, Erdal, 370. Emiroğlu, Oğuz, 371. Emiroğlu, Öczan, 372. Emre, Cem, 373. Engin, Sevim, 374. Eralp, Ziya, 375. Eraltuğ, Halil, 376. Erbahçeli, Mehmet, 377. Erbaş, Fehmi, 378, Erbulak, Füsun, 379. Ercan, Ertan, 380. Ercan, Özcan, 381. Erçakır, Gürol, 382. Erdal, Or-

Levent Şahverdi Arşivi

han, 383. Erdem, Cemal, 384. Erdem, Şeref, 385. Erdemir, Binnur, 386. Erdemir, İsmail, 387. Erdemlioğlu, Osman, 388. Erdemoğlu, İsmet, 389. Erdemol, Mustafa, 390. Erden, Hüseyin, 391. Erdoğan, Ali, 392. Erdoğan, Aydın, 393. Erdoğan, Ümit, 394. Erdoğdu, Vahap, 395. Erdost, Muzaffer İlhan, 396. Eren, Mustafa, 397. Erenus, Bilgesu, 398. Erenus, Müştak, 399. Eres, Ahmet, 400. Ergin, Sedat, 401. Ergin, Nahit Teoman, 402. Ergun, Melih, 403. Ergüler, H. Tuncer, 404. Ergün, Refik, 405. Ergün, Şendur, 406. Ergüven, Selçuk, 407. Ergüvenç, Haldun, 408. Erhan, Mustafa, 409. Erişen, Satı, 410. Erkal, Genco, 411. Erkekli, Güngör, 412. Erkman, Ferit, 413. Erkman, Timur, 414. Erman, F. Serdar, 415. Eroğlu, Hayri, 416. Eroğlu, Cem, 417. Erol, Mithat, 418. Erşahin, Göksel, 419. Erşen, İmren, 420. Ertek, Tarhan, 421. Ertekin, Cumhur, 422, Ertel, Mengü, 423. Ertuğrul, Özkan, 424. Erün, Ziya Nur, 425. Eryılmaz, Tuğrul, 426. Erzin, Hüseyin, 427. Esen, Ali, 428. Esen, Selçuk, 429. Esendemir, Mutlu, 430. Estükoğlu, Pakrat, 431. Eşsizhan, Tuncer, 432. Eymirlioğlu, Ahmet Şükrü, 433. Eyikan, Mahiye, 434. Eylenoğlu, Fethi, 435. Eyüboğlu, Beril, 436. Eyüboğlu, Üner, 437. Fertan, Nejlâ, 438. Fosforoğlu, Enis, 439. Fuat, Mehmet, 440. Gemeci, Deniz, 441. Genç, İsmet, 442. Genç, Osman, 443. Genç, Rafet, 444. Geray, Cevat, 445. Gerçek, Cemil, 446. Gerger, Hâluk, 447. Gezen, Müjdat, 448. Girit Fatma, 449. Girit, Hasan, 450. Giritlioğlu, Aycan, 451. Gitmez, Ali S., 452. Gortan, Haldun, 453. Göbekli, Turan, 454. Gökberk, Macit, 455. Gökçearslan, Hüseyin, 456. Gökçeli, Raşit, 457. Gökçeli, Yaşar Kemal, 458. Gökdemir, Oryal, 459. Gökdere, Turgut, 460. Göksel, Hüsnü, 461. Göksu, Çetin, 462. Gönel, Emine, 463. Gönel, Seydali, 464. Gönen, Şerif, 465. Gönenç, Güney, 466. Gönenç, Turgay, 467. Gönensin, Okay, 468. Görsel, Ömer, 469. Gözalan, Zehra, 470. Gözen, M. Hilmi, 471. Güldemir, Ufuk, 472. Güleken, Fazıl, 473. Gülergün, Lütfü, 474. Gülhan, Ahmet, 475. Gülizar, Jülide, 476. Gülkapoğlu, Fatih, 477. Gülseven, Hikmet, 478. Gültekinoğlu, Murat, 479. Gümüş, M. Fatih, 480. Gümüş, T., 481. Gümüşbaş, Yılmaz, 482. Günal, Malik, 483. Günal, Neşet, 484. Günaysu, Burhan, 485. Gündoğdu, Dur-

Levent Şahverdi Arşivi

sun, 486. Gündoğdu, Öznur, 487. Gündoğmuş, Bülent, 488. Gündoğmuş, Nezahat, 489. Günel, Şükrü, 490. Güner, Çetin, 491. Güneş, Hasan Fehmi, 492. Güney, Birsen, 493. Güngönen, Erkal, 494. Güngör, Ataman, 495. Güngör, Necati; 496. Güngören, Erol, 497. Günsür, Emine, 498. Günsür, Nedim, 499. Gür, Ali, 500. Gür, Şerafettin, 501. Gürel, Aydın, 502. Gürel, Osman, 503. Güreli, Nail 504. Gürkan, Gezim, 505. Gürsel, Yücel, 506. Gürsoy, Gencay, 507. Gürsoytrak, M. Suphi, 508. Gürtuna, Ümit, 509. Güven, Birkan, 510. Güven, Hasan, 511. Güven, Sadık, 512. Güvenç, Ali Ekber, 513. Güvenç, Bozkurt, 514. Güvenç, Kaya, 515. Güvenç, Murat, 516. Haberal, Mehmet, 517. Habora, Bülent, 518. Hacıihsanoğlu, Muzaffer, 519. Hakkı, Ruşen, 520. Halis, Ziya, 521. Hatiboğlu, M. Tahir, 522. Hatunoğlu, Kadir, 523. Havmancı, Nejat, 524. Haydaroflu, Nimetullah, 525. Hayrabolulu, Reyhan, 526. Helvacı, Nevzat, 527. Hepkeskin, Fahrettin, 528. Hitap, İbrahim, 529. Hışıl, Asım, 530. Hümeyra, 531. Hüroğlu, Ahmet, 532. Ilgaz, Turhan, 533. Işıklı, Alpaslan, 534. Işıldar, Ergün, 535. İleri, Bedia, 536. İleri, Haldun, 537. İleri, Rasih Nuri, 538. İlhan, Musa, 533. İlksavaş, Engin, 540. İlkiz, Fikret, 541. İnal, İbrahim, 542. İnan, İsmail, 543. İnan, Nurkut, 544. İnanç, Remzi, 545. İnanır, Kadir, 546. İnce, Özdemir, 547. İncel, İbrahim, 548. İnkaya, Minu, 549. İşbulur, İnci, 550. İz, Fahir, 551. İzer, İlkay, 552. İzgü, Muzaffer, 553. İzveren, Adil, 554. Kabalak, Yörük, 555. Kadayıfçılar, Reşat, 556. Kadıoğlu, Mehmet Rahmi, 557. Kadir, A., 558. Kaf, Meral, 559. Kafaoğlu, Aslan Başer, 560. Kahraman, Ahmet, 561. Kahraman, B. Faruk, 562. Kahraman, Mehmet, 563. Kalacak, Alpay, 564. Kalaycıoğlu, Neyyir, 565. Kalelioğlu, Uğur, 566. Kalyon, Salih, 567. Kalyoncu, Ayhan, 568. Kama, Süleyman, 569. Kamar, Özker, 570. Kamişoğlu, Cüneyt, 571. Kanarkök, Necmettin, 572. Kanbolat, Yahya, 573. Kane, Ahmet A., 574. Kanetti, Vivet, 575. Kansu, Işık, 576. Kapani, Münci, 577. Kapıcı, Emel 578. Kapkın, Emre, 579. Kaplan, Merih, 580. Kaplan, Ziynet, 581. Kara, Nedim, 582. Kara Refik, 583. Karabacakoğlu, Vedat, 584. Karaca, Osman, N., 585. Karacabey, M. Haldun, 586. Karacan, Nuri, 587. Karacebe, Ayşe, 588. Kara-

Levent Şahverdi Arşivi

deniz, Günfer, 589. Karadoğan, Arife, 590. Karaeli, Mekin, Ahmet, 591. Karahan, Metin, 592. Karakaş, Turan, 593. Kafakaş, Benol, 594. Karakaya, Cenap, 595. Karakoç, Balabey, 596. Karakol, Baki, 597. Karamete, Sema, 598. Karamustafa, Gülsün, 599. Karaören, Sami, 600. Karaşin, Emin, 601. Karavelioğlu, Kâmil, 602. Karhan, Ufuk, 603. Karman, Nilay, 604. Karşılayan, Ali, 605. Kasmen, Zeynep, 606. Kavur, Ömer, 607. Kaya, Abdullah, 608. Kaya, Erkan, 609. Kaya, Ersin, 610. Kaya, Ertekin, 611. Kaya, Muhsin, 612. Kaya, Saim, 613. Kaya, Şükrü, 614. Kayalı, Kurtuluş, 615. Kayalıer, İbrahim, 616. Kaygısız, Abdullah, 617. Kayır, Hüseyin, 618. Kaymakçı, Kemal, 619. Kaynak, Zeynel, 620. Kazan, Turgut, 621. Kazancı, Metin, 622. Keleş, Kenan, 623. Kepenek, Yakup, 624. Kerman, Azmi, 625. Kesipkin, Emre, 628. Keskin, Ahmet, 627. Keskin, Suna, 628. Keskinok, Kayıhan, 629. Ketenci, Şükran, 630. Kesimoğlu, Hüseyin 631. Keyman, Selâhattin, 632. Kılıç, Günseli, 633. Kılıç, Naim, 634. Kılıç, Sengün, 635. Kın, Mehmet, 636. Kırcalı, Mehmet, 637. Kırdemir, Şükrü, 638. Kırdök, Mihriban, 639. Kırım, Ahmet, N., 640. Kırkız, Ümit Osman, 641. Kışlalı, Ahmet Taner, 642. Kızılar, Hülya, 643. Kocababa, Erol, 644. Kocabaşoğlu, Uygur, 645. Kocabay, Soner, 646. Kocabıyık, Ahmet, 647. Kocabıyık, İbrahim, 648. Kocaboyu, İbrahim, 649. Kocagöz, Fadıl, 650. Kocagöz, Samim, 651. Kocagöz, Şükrü, 652, Kocaimamoğlu, Sudi, 653. Kocaman, Salih, 654. Koç, Cevat, 655. Koç, Fehmi, 656. Koç, Mehmet, 657. Koçak, Hikmet, 658. Koçak, Orhan, 659. Koloğlu, Orhan, 660. Konduk, Kandemir, 661. Kongar, Emre, 662. Konukman, Aziz, 663. Konur, Hamdi, 664. Koper, Berrin, 665. Koper, Macit, 666. Korkmaz, Tanju 667. Korkmaz, Sinan, 668. Korugan, Üstün, 669. Korum, Sevil, 670. Koryürek, Ceylan, 671. Kök, Oktay, 672. Kök, Selâhattin, 673. Köken, Fahrettin, 674. Köken, Savaş, 675. Kökkaya, Şener, 676. Kökkılınç, Ayşegül, 677. Köknar, Ergun, 678. Köktürk, Kutay, 679. Kösemen, Yavuz, 680. Köymen, Aydın, 681. Köymen, Oya, 682. Köymen, H. İsmet, 683. Kudar, Barış, 684. Kudret, Cevdet, 685. Kumbaracıbaşı, Onur, 686. Kundak, Erhan, 687. Kurdakul, Şükran, 688. Kurmuş, Orhan, 689. Kurt, Kâ-

Levent Şahverdi Arşivi

zım, 690. Kurt, Mustafa, 691. Kurt, Sabri, 692. Kurter, Ziya, 693. Kurtulan, İldeniz, 694. Kurtuluş, Akif, 695. Kurul, Saim, 696. Kuruoğlu, Erdal, 697. Kutlar, Onat, 698. Kutlay, Dara, 699. Kutlu, Ayla, 700. Küçük, İlhan, 701. Küçük, Remzi, 702. Küçük, Sami, 703. Küçük, Yalçın, 704. Küey, O. Abdüllatif, 705. Külebi, Cahit, 706. Küpeli, Bahri, 707. Kür, Pınar, 708. Laçiner, Mustafa, 709. Lök, Veli, 710. Madanoğlu, Cemal, 711. Madra, Ömer, 712. Mahmutoğlu, Meryem; 713. Manyas, Münir, 714. Markaş, Kadri Necati, 715. Mavi, Erol, 716. Mekin, Ergun, 717. Melek, Tosun Ulvi, 718. Memişoğlu, Cemil, 719. Menteş, Gökhan, 720. Mesçi, Mustafa, 721. Metin, İsmail, 722. Mısırcı, Mehmet, 723. Midilli, Nevzat, 724. Moran, Berna, 725. Mumcu, Uğur, 726. Murat, Fatma, 727. Muratçay, Zekai, 728. Mutlu, Ruhi, 729. Mutlu, Zafer, 730. Nacar, Huriye, 731. Nadi, Nadir, 732. Nasuhoğlu, Rauf, 733. Nesin, Aziz, 734. Nişancı, Halil, 735. Nuhoğlu, Bozkurt, 736. Nuhoğlu, Melek, 737. Nun, Ali, 738. Oflaz, Lütfü, 739. Oğlakçıoğlu, Zeki, 740. Oğuz, Necdet, 741. Oğuzcan, Ümit Yaşar, 742. Ok, Mustafa, 743. Okay, Mustafa Uğur, 744. Okçu, Emel, 745. Oksay, Reyhan, 746. Oktay, Altmet, 747. Oktay, Asuman, 748. Okyay, Sevin, 749. Okyay, Yılmaz, 750. Olca, Hadi, 751. Onacan, Engin, 752. Onaran, İsmail Arman, 753. Onay, Yılmaz, 754. Oral, Zeynep, 755. Oral, Yüksel, 756. Oran, Baskın, 757. Ormanlar, Kumru, 758. Ormanlar, Cemil, 759. Ormanlar, Naci, 760. Ormanlar, Şaban, 761; Oral, Yüksel, 762. Oral, Tan, 763. Oran, Baskın, 764. Orhun, A. Galip, 765. Ortaç, Ayla, 766. Ortaylı, İlber, 767. Otyam, Fikret, 768. Ovadia, Stella, 769. Oyan Oğuz, 770. Öğüş, İhsan, 771. Öğüten, İsmet, 772. Ökten, Ersin, 773. Ökten, Zeki, 774. Ömerbaş, Haluk, 775. Önal, Kubilay, 776. Öncel, Atillâ, 777. Öndül, Hüsnü, 778. Önen, Yavuz, 779. Öner, Çetin, 780. Öner, Ergün, 781. Öner, Yılmaz, 782. Öner, Zafer, 783. Önet, Gül, 784. Öngören, Mahmut Tali, 785. Öngören, Veysel, 786. Önler, Güven, 787. Ören, Murat, 788. Öymen, Örsan, 789. Öz, Aydan, 790. Öz, Erdal, 791. Öz, Hüdai, 792. Özalp, Hümeyra, 793. Özalp, Leylâ, 794. Özaltan, Tülây, 795. Özaltın, Oğuz, 796. Özata, Güven, 797. Özaydın, Kifayet, 798. Özbay, Mahmut,

Levent Şahverdi Arşivi

799. Özbayrak, Muzaffer, 800. Özbilgen, Füsun, 801. Özcan, Besim, 802. Özcan, Erol, 803. Özcan, Namık, 804. Özcan, Ramazan, 805. Özcebe, Güney, 806. Özçelik, Osman, 807. Özdağ, Özden, 808. Özdağlar, Bedri, 809. Özdamar, Selma, 810. Özdemir Hüseyin, 811. Özdemir Mahmut, 812. Özdemir, M. Yalçın, 813. Özdeş, Müfit, 814. Özdeş, Tülây, 815. Özdemir, Yücel, M., 816. Özek, Çetin, 817. Özel, Yücel, 818. Özen, Haldun, 819. Özen, Kadri, 820. Özen Ülkü, 821. Özenen, Nurhan, 822. Özer, Cem, 823. Özer, Kemal, 824. Özer, Nazmi, 825. Özer, Şevket, 826. Özgentürk, Ali, 827. Özgentürk, Işıl, 828. Özgü, Zeki, 829. Özgüven, Mehmet, 830. Özkan, Cafer, 831. Özkan, Hakkı, 832. Özkan, Refet, 833. Özkan, Yılmaz, 834. Özkarar, Çetin, 835. Özkan, Cafer, 836. Özkaplan, Süleyman, 837. Özkoray, Erol, 838. Büyüm, Nazar, 839. Özkök, Erol, 840. Özluput, Ziya, 841. Özman, Sait, 842. Özmenek, Varlık, 843. Özmızrak, Süheylâ, 844. Özoğlu, Süleyman Çetin, 845. Özoğlu, Şükran, 846. Özpolat, Mehmet Ali, 847. Özses, Levent, 848. Özsever, Atilla, 849. Özsüca, Mehmet, 850. Öztoprak, Mehmet, 851. Öztunalı, İsmet, 852. Özturanlı, İskender, M., 853; Öztürk, Hüseyin, 854. Öztürk, Nur, 855. Öztürk, Yavuz, 856. Öztürkmen; Yusuf, 857. Özyalçıner, Adnan, 858. Özyurda, Mehmet, 859. Pala, Kadir, 860. Parla, Taha, 861. Parlak, Kemal, 862. Parlatan, Ertan, 863. Parmaksız, Metin, 864. Pehlivan, Abdi, 865. Pehlivan, Hüseyin, 866. Pekalp, Efdal L., 867. Pekin, Tufan, 868. Pekmezci, Kâzım, 869. Pekşen, Yalçın, 870. Pınar, Salih, 871. Pirhasan, Merih, 872. Polat, Ali, 873. Paçalman, İbrahim, 874. Polat Vehbi, 875. Poray, Mefkûre, 876. Poroy, Semih, 877. Püsküllüoğlu, Ali, 878. Rişvanoğlu, Gürkan, 879, Sabuncu, Başar, 880. Saçaklıoğlu, Hüseyin, 881. Sakraker, Tülây, 882. Saltuk, Sabriye, 883. Samancılar, Menderes, 884. Sandalcı, Emil Galip, 885. Sapancı, Mehmet, 886. Saraç, Mustafa, 887. Saraç, Tahsin, 888. Saran, Lemis, 889. Sarı, Sener, 890. Sanaslan, Faruk, 891. Sarıaslan, Ümit, 892. Sarıhan, Ayhan, 893. Satlıgan, Nail, 894. Sav, Önder, 895. Savaş, Cengiz, 896. Savcı, Bahri, 897. Savcıgil, Türkân, 898. Sayar, Hüseyin, 899. Sayar, Meltem, 900. Sayar, Vecdi, 901. Saydı, Ali, 902. Sayılgan, Yiğit, 903. Sa-

Levent Şahverdi Arşivi

yın, Bahri, 904. Sayın, Sadullah, 905. Sayıner, Uğurtan, 906. Sayman, Aydın, 907. Sayman, Fatma, 908. Sebük, Mehmet Ali, 909. Seçkin, İlyas, 910. Seçkin, Özgen, 911. Selçuk, İlhan, 912. Selçuk, Turhan, 913. Selek, Aysel, 914. Selek, Aygün, 915. Selek, Sabahattin, 916. Selimoğlu, Zeyyat, 917. Semizoğlu, Nejdet, 918. Serdar, Hasan, 919. Serer, A. Mustafa, 920. Serimer, Ahmet, 921. Sevim, Kemal, 922. Seyhan, Cengiz, 923. Sezen, Merih, 924. Sezer, Sennur, 925. Sezici, Cengiz, 926. Sinemillioğlu, İbrahim 927. Sirer, Muhittin, 928. Sofuoğlu, Şeref, 929. Som, Deniz, 930. Somersan, Semra, Dr., 931. Sonar, Sedat, 932. Soner, Nilüfer, 933. Soral, Erdoğan, 934. Soygazi, Hale, 935. Soysal, Ayhan, 936. Soysal, Serpil, 937. Sönmez, Güner, 938. Sönmez, Mehmet, 939. Sönmez, Mustafa, 940. Sönmez, Sadun, 941. Sönmez, Sinan, 942. Sönmez, Tului, 943. Söylemezoğlu, Uğur, 944. Sözen Mustafa, 945. Su, Ruhi, 946. Su, Sıdıka, 947. Sultuybek, Eşref, 948. Sururi, Gülriz, 949. Süer, Nurettin, 950. Sürer, Ayten, 951. Süzek, Hasan, 952. Sülker, Kemal, 953. Süren, Orhan, 954. Şahin, Kenan, 956. Şahin, Yusuf, 957. Şansal, Erşen, 958. Şaylan, Arda, 959. Şekercioğlu, Kahraman, 960. Şekercioğlu, Metin, 961. Şemikanlı, Nezir, 962. Şencan, Salih, 963. Şendil, Sadık, 964. Şenel, Alaeddin 965. Şenel, Altay Ömer, 966. Şenol, Abdurrahman, 967. Şenol, Talay, 968. Şensoy Ferhan, 969. Şentürk, Celâl, 970. Şimşek, Durgani, 971. Şoray, Türkân, 972. Şölçün, Salgut, 973. Şölenci, Feridun, 974. Takmaz, Mustafa, 975. Talas, Cahit, 976. Tamer, Ekrem, 977. Tamer Emel, 978. Tamer, Ülkü, 979. Tan, Hâluk, 980. Tanakçı, Talat, 981. Taner, Okan, 982. Tangör, Ataman, 983. Tangör, Oya, 984. Tanık Bülent, 985. Tank, Sabahat, 986. Tanla Yaman, S., 987. Tanör, Bülent, 988. Tanör,Cahit, 989. Tanör, Sevim, 990. Tanrıöğen, Serdar, 991. Tanrıöver, Hüseyin, 992. Tanrıyakul, Ertekin, 993. Tansel Oğuz, 994. Tanyer, Doğan, 995. Tanyer, Turan, 996. Tanyol, Cahit, 997. Tanyolaç Güler 998. Taraklı, Duran, 999. Tasgan, Selçuk, 1000. Taşdelen, İsmail, 1001. Taşdelen, M. Doğan, 1002. Taşkaya, Yaşar, 1003. Taşol, Adnan, 1004. Tatar, Ayşe, 1005. Tatlıses, İbrahim, 1006. Tavşanal, Zeki, 1007. Tayanç, Tunç, 1008. Tekeli, İlhan, 1009. Tekeli, Şirin, 1010.

Levent Şahverdi Arşivi

Tefegündüz, Şahin, 1011. Tekin, Lâtife, 1012. Telli, Ahmet, 1013. Temelkuran, Birol, 1014. Temuçin, Turhan, 1015. Tezan, İbrahim, 1016. Tezgör Erhan, 1017. Tılfarhoğlu, Aykut, 1018. Tilegü Cemil, 1019. Timur, Ertalı, 1020. Titiz, Ahmet 1021. Tlabar, Nili, Bilkur, 1022. Tokatlı, Erdoğan, 1023. Tokâtlı, Reyhan, 1024: Tokmak Bahadır, 1025. Tokman, Yılmaz, 1026. Tolanay, Fahir, 1027. Tonak, Bahar, 1028. Tonguç, Engin, 1029. Tonguç, Selahattin, 1030. Topaloğlu, Sedat, 1031. Toparlar, Emin, 1032. Topdemir, Fertan Ayşegül, 1033. Topdemir, Fuat, 1034. Topsever, Yurdal, 1035, Toptan, Ahmet, 1036. Toptoprak, Niyazi, 1037. Torun, Elif, 1038. Torun, İsrafil, 1039. Torun, Rasih, 1040. Torunoğlu, Hakkı, 1041. Tosuner, Necati, 1042. Toy, Erol, 1043. Toy, Gülizar, 1044. Töleğen, Sema, 1045. Töreli, Melih, 1046. Tözün, Hayati, 1047. Tuksavul, Nurullah, 1048. Tuna, Feyzi, 1049. Tuna, M. Hurşit, 1050. Tunail, İlker, 1051. Tunaya, Tarık Zafer, 1051. Tunca, Çetin, 1053. Tunca, Mehmet, 1054. Tunca, Tayfun, 1055. Tunsa, Zeliha, 1056. Tuncer, Muammer, 1057. Tuncer, Oya, 1058. Tuncer, Sami, 1059. Tunç, Handan, 1060. Tunç, Veysel, 1061. Tunçay, Mete, 1062. Tura, Sabahat, 1063. Turak, Esat, 1064. Turan Cemil, 1065. Turan Çetin, 1066. Turan, Salih, 1067. Turan, Şerafettin, 1068. Türgay, Esat Kaya, 1069. Turgut, Yücel, 1070. Turhan, Özdemir, 1071. Turunç, Oya, 1072. Tuşalp, Erbil, 1073. Tuşalp, Semra, 1074. Tünay, Nilüfer, 1075. Türel, Ahmet, 1076. Türel, Ali, 1077. Türel, Cüneyt, 1078. Türel, Oktar, 1079. Türkali, Deniz, 1080. Türkali, Vedat, 1081. Türkeli, Güngör, 1082. Türkeli, Neriman, 1083. Türkkolu, Mustafa, 1084. Türsoy, Ergin, 1085. Tütüncüler, Hayri, 1086. Tüzün, Gürel, 1087. Uçansu, Ali, 1088. Uçansu, Hülya, 1089. Uçman, İbrahim, 1090. Ufacık, Müstafa, 1091. Uğur, Ergun, 1092. Uğur, M. Ali, 1093. Uğur, Nejdet; 1094. Uğur, Rahmi, 1095. Uğurel, Ümit Nevzat, 1096. Uğurlu, Muharrem, 1097. Ulagay, Osman, 1098. Uluer, Hülya, 1099. Uluhan, Esat, 1100. Ulukaya, Yalçın, 1101. Ulus, Alaeddin, 1102. Ulusoy, Nejat, 1103. Ulvi, Ali, 1104. Umar, Bilge, 1105. Uncular, Betül, 1106. Urgan, Mina; 1107. Urcan, Tuncay, 1108. Urfalı, Sami, 1109. Usal, Erol, 1110. Uskan, Arda; 1111. Uslu, Ha-

Levent Şahverdi Arşivi

İil, 1112. Ustaoğlu, A. Cemal, 1113. Uşaklıgil, Emine, 1114. Uyar, Mustafa, 1115. Uytun, Nihat, 1116. Uzer, Uğur, 1117. Uztan, Süzalı, 1118. Uzunatağan, Aliye, 1119. Üçok, Şeref K., 1120. Üçyıldızgil, İbrahim, 1121. Ülken, Aydın, 1122. Ülkü, Bülent, 1123. Ün, Memduh, 1124. Ünal, Cihan, 1125. Ünal, Hüseyin, 1126. Ünal, Tamer, 1127. Ünal, Turgay, 1128. Ündağ, Ahmet, 1129. Ünlü, Ayla, 1130. Ünlü, Fikret, 1131. Ünlü, M. Taner, 1132. Ünsal, Şeref, 1133. Ürel, Hasan, 1134. Üstekin, Sevil, 1135. Üstün, Faruk, 1136. Üstündağ, Tacettin, 1137. Vânû, Müzeher, 1138. Varol, Ahmet, 1139. Vassaf, Gündüz, 1140. Vicdan, Mehmet, 1141. Vural, Asım, 1142. Yakşi, İrfan, 1143. Yalçın, Ahmet, 1144. Yalçın, Ali İhsan, 1145. Yalçın, İrfan, 1146. Yalım Özcan, 1147. Yalım, Ülkü, 1148. Yalın, Reşat, 1149. Yalman, Galip, 1150. Yapağılı, Halil, 1151. Yapıcı, Memik, 1152. Yapıcı, Mücella, 153. Yassı, Enver, 1154. Yaşar, H. Fehmi, 1155. Yaşar, Mustafa, 1156. Yaşar, M. Sait, 1157. Yaver, Yasemin, 1158. Yavi, Erkal, 1159. Yavuz, Fehmi, 1160. Yavuz, Ferruh, 1161. Yavuz, Memur, 1162. Yavuz, Nurdan, 1163. Yavuz, Dolmaz, 1164. Yavuz, Şıhca, 1165. Yazıcı, Fikri, 1166. Yazıcıoğlu, Nejat, 1167. Yel, Fatma, 1168. Yelçe, Özer, 1169. Yelkenci, M. Ali, 1170. Yenersu, Işık, 1171. Yesin, Ümit, 1172. Yeşilgöz, Kâzım, 1173. Yeter, İsmail, 1174. Yetkin, İbrahim, 1175. Yıldıran, Ayla, 1176. Yıldıran, Bülent, 1177. Yıldırım, Hüseyin, 1178. Yıldırım, Mehmet, 1179. Yıldırım, Seher, 1180. Yıldırım, Veli, 1181. Yıldız, Ahmet, 1182. Yılmaz, Atıf, 1183. Yıldız, Bekir, 1184. Yıldız, Melek, 1185. Yılmaz, Feza, 1186. Yılmaz, İlhami, 1187. Yılmaz, Kemal, 1188. Yılmaz, Levent, 1189. Yılmaz, Lütfi, 1190. Yılmaz, Mehmet, 1191. Yılmaz, Mustafa, 1192. Yılmaz, Necati, 1193. Yoleri, Ali, 1194. Yontan, Gürel, 1195. Yönder, Tunca, 1196. Yuluğ, Nuran, 1197. Yurdatap, Kadri, 1198. Yurtoğlu, Cengiz, 1199. Yurtçu, Işık, 12.00. Yurtsever, Ali Rıza, 1201. Yurtsever, Türkân, 1202. Yurttaş, Hüseyin, 1203. Yurttaş, Savaş, 1204. Yücel, Ayhan, 1205. Yücel, Can, 1206. Yücel, Erkan, 1207. Yücel, Esen, 1208. Yücel, Feridun, 1209. Yücer, Sait, 1210. Yüksel, Alaettin, 1211. Yüksel, Okan, 1212. Yüksel, Sevinç, 1213. Yürük, Ata, 1214. Yörükoğlu, Engin,

Levent Şahverdi Arşivi

1215. Zabunoğlu, Yahya K., 1216. Zarakolu, Ragıp, 1217. Zor, Süheyl, 1218. Acar, Dinçer, 1219. Alova, Erdal, 1220. Altıntaşbaş, Halis, 1221. Baykal, Canan, 1222. Berberoğlu, Neşe, 1223. Birden, Mustafa Zeki, 1224. Civelek, İbrahim, Y. 1225. Dal, Doğan, 1226. Doğan, Hasan, 1227. Erkılıç, Özay 1228. Ertel, İrfan, 1229. Eski, İdris, 1230. Gürbüz, Sadık, 1231. Gürdal, Fethi, 1232. Gürki, Sefer, 1233. Hacaloğlu, Algan, 1234. Haznedar, Ertuğrul, 1235. Koral, Füreya, 1236. Kuzu, Şener, 1237. Mete, Şener, 1238. Mete, Talât, 1239. Özay, İbrahim, 1240. Özdamar, Ali, 1241. Savran Gülnur, 1242. Sayman, Yücel, 1243. Sevinç Metin, 1244. Sontaş, Hale, 1245. Şen, Nurettin, 1246. Tekcan, Abidin, 1247. Tokay, Ali, 1248. Tokay, Mine, 1249. Tozkoparan, Yusuf, 1250. Tuncalp, Mete, 1251. Tüzün, Ünsal, 1262. Ülker, Ercan, 1253; Ülker, Mehmet Ercan, 1254. Yerasimof, Marianna, 1255. Yıldız, Ibrahim; 1256. Yıldız, Mefamet.

ÜNİVERSİTELER TARAFINDAN CEZALANDIRILMALARINI ÖNLEMEK İÇİN İSİMLERİ ÇIKARILANLAR

1. Prof. Özdemir Coşkun; 2. Prof. Ateş Toktamış; 3. Prof. İpek Merih; 4. Prof. İlter Özdemir; 5. Prof. Ayla Gürsoy; 6. Prof. Halet Çambel; 7. Doç: Zafer Toprak; 8. Doç. İlhan Berktay; 9. Doç. Burhan Şenatalar; 10. Doç. Şahika Yüksel; 11. Doç. Ayşin Dervent; 12. Y. Doç. Şule Toran; 13. Okutman Yasin Nural; 14. Okutman Ela Güntekin.

İMZALARI NOTERE YETİŞTİRİLEMEYEN İMZACILAR

1. Suha Arın, 2. Adnan M. Akfırat, 3. Erol Ayancıklı, 4. Akay Arsoy, 5. Nermin Aksin, 6. Feyza Atalay, 7. Erol Alan, 8. Olcay Anıker, 9. Yusuf Altuntaş, 10. Sami Arslan, 11. Ümit Akdoğan, 12. Caner Acıkula, 13. Mesut Akın, 14. Mehmet Takırlı, 15. Nizamettin Barış, 16. Ayhan Başaran, 17. Nevzat Bayır, 18. Nur Bingöl, 19. Gönül Zehra Balkı, 20. Engin Vural, 21. Yaşar Başaran, 22. Halil Berktay, 23. Tanju Bağırgan, 24. Ümit H. Bayram, 25. Rafet Ballı, 26. Zehra Büyükdağlı, 27. Yalçın Büyükdağlı, 28. Muzaffer Buyrukçu, 29. Erhan Bener, 30. Sabahat Çınar, 31. Sedat Çakıcı, 32. Nermin Çetin, 33.

Levent Şahverdi Arşivi

Sabiha Çaycı, 34. İpek Çalışlar, 35. Engin Cinmen, 36. Adnan Çoşkun, 37. Kemal Duysak, 38. Ekrem Demiröz, 39. Nihal Duysal, 40. Ayhan Demiröz, 41. Turan Dumlu, 42. Burhan Dilek, 43. Tacettin Değer, 44. Tahin Doğan, 45. Cafer Doğan, 46. Erol Demirel, 47. Ali M. Doğanlı, 48. Mehmet Erdoğan, 49. Şerafettin Elçi, 50. Ali Rıza Ergenç, 51. Ercan Ertürk, 52. Refik Erduran, 53. Utku Erdener, 54. İmren Ersin, 55. Osman Gürel, 56. Semih Gökdemir, 57. Gülden Gürmen, 58. İsmail Günhan, 59. İsmet Halim Gürsoy, 60. Necati Güngör, 61. Vedat M. Hazar, 62. Rıfat İnal, 63. Nedrettin İldan, 64. Ali Hacı Işık, 65. Ülker Köksal, 66. İlhan Kırıt, 67. Hasan Kepenek, 68. İzzet G. Kök, 69. Orhan Küreci, 70. Burhan Karaçal, 71. Azime Korkmazgil, 72. Cemil Kampana, 73. Ulvi Kökten, 74. Nuran Kortel, 75. Murat Kurt, 76. Fikret Koçyiğit, 77. Ali Kalan, 78. İlknur Kalan, 79. Mucettin Meydan, 80. Lütfi Onar, 81. İsmet Oğuz, 82. Servet Onay, 83, Mahmut Özdemir, 84. Vahit Özsoy, 85. Güntaç Özler, 86. Mustafa Özer, 87. Hürriyet Özdemir, 83. Yücel Önen, 89. Nurettin Özşüca, 90. Turhan Özlü, 91. Nusret Sanem, 92. Zeki Sarıhan, 93. Etem Sancak, 94. Necati Siyahkan, 95. Aydoğan Sezer, 96. Ferit Saatçıoğlu, 97. Rüştü Sungur, 98. Cengiz Sarıbay, 99. Ertuğrul Satıoğlu, 100. Mehmet Şerifoğlu, 101. Semra Sıvgın, 102. Orhan Şenoğlu, 103. Şahin Tezer, 104. Taylan Tekin, 105. Tuncer Tuğcu, 106. Kutlu Türker, 107, Ömer Türkçakal, 108. Hasan Uzuner, 109. Cemal Erdi Uyar, 110. Bülent Utku, 111. Mehmet Ulusoy, 112. Okan Ünal, 113. Çetin Vardar, 114. Halim Yurdakul, 115. Şükran Yıldırım, 116. Erdal Yavuz, 117. Ziya Yerkök, 118. Yılmaz Yurtturu, 119. Adnan Veysi Yavuz, 120. Şinasi Yeldan, 121. Özcan Yalım, 122. Ülkü Yalım, 123. Ali Zeybek, 124. Ali Sarıgül.

* Bu dizelgede dilekçeyi imzalayanların tümü yer alamadı. İmzaladığı halde adı dizelgede olmayanlar sürekli başvuruyorlardı. Tüm çabalarımıza karşın, dizelgenin tamamlanamadığını belirtmek isteriz.

***

.....

Aydınlar Dilekçesi Davası, Adam Yayınları, 1986, ss. 39-58.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Hem Savcılık ifademde ve hem savunmamda, hiçbir şekilde, "dilekçe" sözünü kullanmadığım, kayıtlardan anlaşılmaktadır. Savcılık'ta gerekli açıklamalardan sonra "bildiri sözcüğü suç değildir" işaretim de yer almıştır ve böylece vurgulamış oluyoruz. Aydının ve öğretim üyelerinin işi ve sorumlulukları, bildirmektir. Bunu yapıyoruz.

***

Peki yaptığımız iş nedir, mahkemede yaptığımızı şu şekilde tarif etmiş durumdayım,[278] buraya alıyorum: "Yaptığımız, sorumluluğumuzun gereğidir. Kanlarını taşıdığımız Türk aydınlarından geri kalamazdık. Yaşadığımız çağda ise, örnek olsun, Pakistan ve Şili aydınlarının yapamadıklarını yaptık. Yaptığımız, sorumluluğumuz ve onurumuzdur." Başkaldırdık ve kendimizi, onurumuzla, savunduk. Anlattık, demek istiyorum.

***

Savcı Karşısında Yalçın Küçük

SAVCI TÜRKÇE'Yİ DOĞRU KULLANMALIDIR: YARATMA & DOĞURMA & TARİH & KİMLER & YERLER & ZAMAN

1-Yaratmayı ve düşünerek üretmeyi doğuma benzetiriz. Her ikisi de sancılıdır. Ancak doğumun takvimini bilsek de, ana rahmine düşüşü saptamak güçtür; düşüncenin beyinde parlayışının tarihi kolay saptanamıyor.

Aydın sorumluluğumuzun gereğini yerine getirmeyi hep düşündük, hepimiz her zaman düşündük. Ancak sorumluluğumuzun gereği ilk toplantıyı, 3 Şubat 1984 tarihinde, Ankara'da Aziz Nesin'in konuk kaldığı evde yaptık.

Çağrıları ben yaptım, katılanları yazıyorum: A. Nesin, T. Saraç, H. Çetin, B. Savcı, A.T. Kışlalı, H.E.

278 *Aydınlar Dilekçesi Davası*, Adam Yayınları, 1986, s. 252.

Levent Şahverdi Arşivi

Işık, H. Göksel, C. Çayaş, M.T. Öngören, Y. Küçük.

Belgenin hazırlanmasının başlangıç tarihi, 3 Şubat, 1984'tür.

İlk kez bu sohbetimizde yazıcılar olarak iki arkadaşımızı ayırdık.

2-Eldeki bütün belgelerin üzerinde 5 Mart 1984 tarihi ve noter damgası var.

Bir aydan iki gün uzun sürüyor. Değildir, Şubat Ayı, Roma yöneticileri Julius ve Augustus'un kaprisleri nedeniyle, diğer aylara göre, iki gün kısalmıştır. İki gün çıkarıyorum.

Belge bir ayda hazırlanmıştır.

Bir ay "aylarca" olamaz.

3-Belgelerin üzerinde 5 Mart 1984 tarihi vardır. Savcılık Makamı, suçlamasını, Ankara-Altındağ 1 nolu Noterliği'ndeki imzalı belgelere dayandırıyor. Bunların en sonuncusu, 16 Nisan 1984 tarihini taşıyor.

Demek oluyor, 1 ay on gün içinde toplanan imzalar suçlanıyor.

4-Şimdi Türk dilinin özelliklerine geliyorum...

.....

Aydınlar Dilekçesi Davası, op cit., s. 107.

Tahsin Saraç'ın Emek'teki stüdyosudur.

C. Sayaş'ı bilmiyoruz, Aziz Nesin özel olarak çağırmıştı, kim olduğunu sormadık. Bir daha görmedik.

Diğerleri bilinen kişilerdir.

***

Ankara'daki bütün toplantıları ve yerlerini ben düzenledim. Hangi yere kimlerin çağrılacağını da ben planladım. Örgütlemek uzmanlık alanımdır.

Salonu geniş evler seçiyorduk, ilgi ve heyecan büyüktü; Aziz Bey ve Yalçın Küçük ile beraber olmak istiyorlardı. Aydınlarımızın büyükleri, Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, Uğur Mumcu, İlhami Soysal, Muammer Aksoy, Behice Boran, temsili isimler, daha çok 12 Mart Darbesi'nde hapse düştüler. Eylülist Darbe'de hapse düşen "aydın" çok azdık, ben kitaptan tahliye olduğum gün, bir komplo ile yeniden tutuklandım. Çıkar çıkmaz, bu işe başladım; aydınlar ilgi duyuyor-

Levent Şahverdi Arşivi

lardı. Aziz Nesin ve Yalçın Küçük çekici bir çift oldular.

Galiba birisi, sonuncusu hariç, Ankara'daki hiçbir toplantıya katılmadım. Tartışmaların daha serbest olmalarını istiyordum. Hep arkada kaldım, "arkadaki adam" rolünü oynuyordum.

***

Son toplantıyı, Köşk'ün karşısında, komite üyeleri için inşa edilmiş evlere nerede ise bitişik, geniş bir evde yapmak istiyordum. Son anda anahtarı alamadım, bir terslik olmuştu. Toplantıyı başka bir yerde yaparken, Aziz Bey ile yan yana oturuyorduk, "Aziz Bey, canım sıkıldı, tarihi bir yerde yapacaktık..." dediğimi hatırlıyorum. Aziz Bey, bazen mizah da yapıyor, yüksek sesle, "üzme canını Yalçın" demişti, "bizim kı..mızın değdiği yer tarihtir", açıklamasını böyle bitirdiler. Bana çok ikna edici gelmişti; o günden beri kendimi daha tarihsel görüyorum. Oturacak yer seçmiyorum.

***

Şimdi sırada, İstanbul toplantılarımız var ve bitiriyoruz. Önce "Akademi Kitabevi" ile Hadi Olca'ya uğramak durumundayız; Nişantaşı'nda ve Teşvikiye Camii'nin karşısındaydı. Bir kitabevinden çok fazlaydı; Hadi Olca Dostumuz, genç yazarlar için ödüller düzenler ve dağıtır, duyururdu. Başka bir kitabevi olduğunu tekrarlıyorum.

Yıllar sonra, 2013, arkadaşımız ve oğlu Muzaffer Olca ile yazar Özcan Sapan, Akademi'yi Kadıköy'de yeniden açmışlar. Ezgi Atabilen'in yazısında, "Aziz Nesin, Emil Galip Sandalcı, Vedat Türkali ve Demirtaş Ceyhun gibi ustaların uğrak yeri" olduğu da kaydedilmiş ki pek yerindedir. Doğan Hızlan da, "bir kitapçı değil, kitaplı bir buluşma mekanı" demişler, pek güzel; Hadi Olca'nın daha da ilerletmek istediğini biliyordum. Aydınların buluşmasını sürekli ve imkanlı yapmayı planlıyordu, hep haberdardık.

Yandaki apartmanın, birinci katından bir daire kiralamıştı, erken Cumhuriyet konutlarından birisi olabilir; tavanlar çok yüksek, salon ise çok genişti, küçük bir konferans salonu sayabiliriz. Aydın Başkaldırısı'nın İstanbul toplantılarını işte burada yaptık. Aziz Nesin, Çatalca'dan şehre indiğinde burada kalıyordu ve arada bir benim de kalmışlığım ve yatmışlığım vardır. Hadi Dostumuz bir mesen'dir.

***

Öyle görünüyor, Aziz ile ben iyi bir çift olduk. Aziz Bey, birlikte ve kalabalık olduğumuz zamanlar, "aramızda sadece Yalçın tüccar olur" diyordu; doğrudur, "olabilirdim", ticaretin yapısını biliyordum; fakat eksiktir ve "hiç olmazdım": Tüccar için gerekli "yüz",

Levent Şahverdi Arşivi

bende yoktur. Yalnız, "*opportune*" olanı bulmak işimdir ve Çatalca'da, Aziz Nesin'e gitmekle fırsatı gördüğüm ispatlanmaktadır.

***

Eski kuşak, bu işten hiç hoşlanmadılar, "bize Aziz Nesin'i sevdirmeye başladın" dediler ve çok duydum. Rahatsızdılar, Aziz Nesin hep yalnızdır; Nesin'e, eski komünistler polis ve polisler de komünist derlerdi, ikisi de yanlıştır. Aziz Nesin ne komünist ve ne polis oldu, o tam bir Kemalist'tir ve "kemalist *par excellence*" tarifi Aziz içindir. Sevgiyle kaydediyorum.

Büyük işler yapmış ve mücadeleler açmış bir aydınımızdır. Sabahattin Ali, Rifat Ilgaz ve Mim Uykusuz ile, Kasım 1946 tarihinde başladığı *Marko Paşa* bir efsanedir ve kimselerin olmadığı bir zamandadır. Ancak Aziz hep tek başına kaldırı'ların büyük ustasıdır, *Zübük* belki de işte budur. Ne zaman, nasıl çıktı, hiç bilemeyiz, "kendi yazar, kendi basar, kendi dağıtır" diyebiliriz; bulurdum ve okurdum. Bir Zübük'çü olduğum kesindir, tercüme-i halime ilave ediyorum.

Zübük tarihinde bir kavgası yoktur, çünkü tektir. Diğerlerinin hepsi kavgalıdır ve edebiyat tarihimizde kayıtlıdırlar. Ve ben edebiyat tarihini ve Nesinname'yi biliyordum, Başkaldırı sırasında çok kavgalar oldu ve amma benimle izi bile görülmemiştir. Peki sonra da olmadı mı, *why not*, olmaz olur mu; ama artık, "görev bitmiştir" ve önemli olan budur. Görevi bitirdik, başkaldırdık, müthiş olan budur.

***

Kaç toplantı yaptık, hepsi bende kayıtlıdır ve şu aşamada bulamıyorum. Bulurum, bu meselede, eski tüfekler'den ayrılıyorum, polisler almazlar ve bir yerdedir, buluruz. Güzel, Nişantaşı toplantılarımız çok kalabalıktı; sanatçılar, sinemacılar, profesörler hep vardılar. Hiç eksiklik hissetmedik. Görkemliydi, tabii, gericilik çok korkmuştur ve tedbirlerini ihmal etmemişlerdir. Belki davalar bunun içindi ve amma, tedbirleri daha çokturlar.

Ben konuşmuyordum ve hep not alıyordum.

***

Davalar, Selimiye'de açıldı ve ben o sırada kendimi bir yeniçeri çavuşu olarak görüyordum. Osmanlı'da azapları modern lümpenlere benzetebiliriz, hep kaybetmişler, şanslarını denerler; Osmanlı bunları en ileriye sürüyordu. İlk güçlükte kaçarlar, yeniçeri çavuşu arkada bekler, kaçanlara palalarını indirir, ileride ve arkada parçalanma kaçınılmazdır. Selimiye'de ben yeniçeri çavuşu'ydum; işini hep ciddiye alan birisiydim. Bilinmektedir.

Yıldızlarımız gökten indiler. Kimisi, "kooperatif senedi" sandı-

Levent Şahverdi Arşivi

ğını, kimisi kızının okul taksit belgesini imzaladığını anlattılar. Ben notlarımla gidiyordum; pek güzel konuşmuşlardı ve hepsini açıklıyordum. Tarihini, yanlarında ve yanımda kimler olduğunu eksik bırakmıyordum. Galiba en çok Fikret Hakan yara aldılar; şimdi pek geçmişte kaldılar.

***

Ve "bütün dünya" bize baktı ve geldiler. Yakın tarihte iki ünlü aydın yükselişi olmuştu: Birisi, Yunani'lerin bize başkaldırıları sırasında, on dokuzuncu yüzyılın başlarında, Şair Lord Byron da buradaydı, ve diğeri Dreyfus'ta, sonlarında, bizi bunlara benzettiler. İzleyen, Ekin Şarkı ve Düğünleri'nde ise çok daha şaşırdılar. Hem mücadele, hem sanat, hem kavga ve hem neşe vardı, bizim başkaldırımız'dır.

***

Başkaldırdık. Dünya, dünyaya yeni aydın gelmekte olduğuna inanıyordu ve ben "yeni" olana güveniyordum. Sürdürebileceğimizi düşünemiyordum, ama müthiş bir "başkaldırı", bunu duyuyordum. Hep duyan bir yapım var.

***

Bir daha mı, her zaman ve Aziz Nesin ile Hüsnü Göksel ile mutlaka! Ve bekliyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

SEKİZİNCİ SURE

AĞAM KEMAL

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

YAŞAR KEMAL
"OKUR-YAZAR" mı, hayır ve sadece "YAZAR"

Bu deyişi Ataç'a borçluyuz, ayrıca "Ağam Kemal" adlandırması da Ataç'a aittir, Yaşar Kemal bir dönem Ataç'ların sanki çocuğuydu; Yaşar'ın bu sözcüğü, "ağam", sıkça kullanmasından kaynaklanıyor. Biliyoruz, bir zaman var ki, herkes ağası'dır ve bunu, Yaşar Kemal'in Çukurova'lı olmasına bağlamamak durumundayız. Tabii bu da var, ama feodal düşkünlüğü daha önemlidir. *İnce Memed*'in nerede ise her yeri, ağalara ve özellikle ağa çadırlarına övgülerle doludur. Ezikliği hep üzerindedir ve yüzü hep güleç'tir.

Yaşar Kemal için "okur-yazar" değil ve sadece "yazar" nitelemesine, artık bir tradisyon gözüyle bakabiliriz, bir kabuldür.[279] Gerçekten, Yaşar'a yapışmıştır ve uygun buluyorum. Artık neredeyse hiç okumayan ve çok yazan bir "harika" yazarımız olduğundan hiç kuşku duymuyoruz. Şundan da, en azından benim, hiç kuşkum yoktur, bir "yazar" olarak çok şanslıdır, biliyorum ve yazmak da istiyorum. Kahramanlıkların yeryüzüne, kırlara yayıldığı ve çıktığı bir dönemdeyiz ve ellili yılardayız. Ve her zaman, "somut" yaygınsa hep "soyut" görüyoruz. "Köy romanı" modadır.

***

279 Dilve sözcük titizliğini, benim kuşağım, Nurullah Ataç'tan aldılar ve aldık, "gelenek" sözcüğünü sevmiyorum. Ustamız Ataç da sık sık "bu sözcüğü sevmiyorum" derdi, "forum" kelimesine pek kızdığını hatırlıyorum. Fransızca *"tradition"*, bizde "hadis" olarak da çevriliyor ve Ataç'ın bundan rahatsızlık duyacağını tahmin edebiliyorum; *"convention"* da uygundur ama "kabul" daha isabetlidir.
Kızı Meral Tolluoğlu, "Dedemin adı Mehmet Ata" demektedir. Ataç, bizi yüklemsiz ve kısacık cümlelere de alıştırmıştı ve *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığım ve iktisat sayfası da hazırladığım zamanda, çok kısa ve fiilsiz cümleleri çok kullanıyordum. Ataç'ı yayıyordum, demek istiyorum ve dilimizi yumuşatmak istiyordum. Tolluoğlu, "Ünlü Alman tarihçisi Hammer'in Osmanlı Tarihi'ni dilimize çevirdiği için" yazarlar, "Hammer Tarihi mütercimi Ata Bey.." derlerdi, şeklinde devam ediyor ve ben burada duruyorum. Ustamız, kültürlü bir ailenin çocuğudur, not ediyorum.
Fakülte'den Kızılay'a yürürken, biz "yürüyen" bir kuşaktık, Ataç Sokağı'na yaklaştığımızda, ellerimizi iki yanımıza yapıştırır, yarım hazır-ol halde, sola bakardık; Ataç'ın, biraz uzakça olan evine selam durmadan oradan geçtiğimizi hatırlamıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

AĞAM KEMAL: DAĞLARDAN VE ANASINDAN DUYDUKLARINI YAZAR

Çok coşkulu olduğunu biliyoruz, bu hali'dir ve doğası böyledir, diyebiliriz. Stilist ya da modacı olsaydı, herhalde sadece Kürt düğünlerindeki parlak renkli basmaları kullanırdı ve Kürt olmasa da öyle yapardı demek istiyorum. Tabii hemen başlarken, Kürtlüğü benden çok uzak ancak burada çok uygun bir sözcükle, *"light"* idi, değerlendirmesini düşmek zorundayım. Aslında sadakatı, bağlılığı ve düşüncesi, hep hafif'tiler. Tabii devlet memuru olsaydı, herhalde dağları ve sınırları seçerdi; sanki bir "gümrükçü", sandıklara ve torbalarda olanlara pek çok merakla bakardı, *naive*'dir. Ancak aynı zamanda, *Oxford Etymological* sözlükten bir kelimeyle, *"light"* olsa da hepsini *"assiduosly"*, usanmadan, gayretle ve dikkatle kaydederdi. *Médiumnique* bir doğaya sahip olduğunu hemen anlayabiliyoruz, sanki bir aracı'dır, bir vesile; sanki doğadan aldığını doğaya vermek zorundadır.

Doğuşuna, annesinden öğrendiklerine ve doğadan edindiklerine çok sadıktır. Özetle, İngilizce, *"unaffected"* bir insan ve pek etkilenmeyen bir adam, büyük yazarımızdır. Doğaldır, sıcaktır, sevmekten daha çok sevilmeyi sanat saymıştır, Fransızca'da *"ingénu"* diyorlar, saf ve hatta fıtratında olanla yaşayandır. Hem popülist ve hem de strüktüralist bir dönemde pek naif bir müellifimizdir. Dağlardan bize düşen işte budur.

***

Ataç Fransa'da okumuştu ve tabii frankofondur; "okur-yazar", doğrudan doğruya, ilk önce "okuma" ve "yazma" bilen anlamındadır. Bizde, eskilerde, askere gitmenin en önemli birikimi, "okur-yazar" yetiştirmekti; askerden gelenler gazete okuyabiliyorlar ve mektup dahi yazabiliyorlardı. Güzel ve devam edebilir miyim, çalışma dairemde mevcut, Yalçın Kocabay'ın *Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük*'ünde, "okur-yazar" için *"qui sait lire et écrire"* karşılığını buluyoruz, okuma ve yazmayı bilen adam, demektir. Yalnız bu kadar değil,

Levent Şahverdi Arşivi

bir de "*instruit*" var ve Tahsin Saraç'ın *Büyük Sözlük*'ü ise bu kelimeye, Türkçe karşılık olarak "bilgili" kelimesini vermektedir. Buradan tekrar Kocabay'a döndüğümüzde, "okur-yazar değildir" karşılığında ise "*il est illettré*" ifadesini buluyoruz. O halde "okur yazar değildir", tamı tamamına "cahil" demektir. Tabii ben, Ataç'ın kastının bu olduğuna hiç ihtimal vermiyorum. Çünkü Ağam Kemal'i çok sevdiğinden eminiz. Sevgisinden şüphemiz yoktur.

***

Meral Ataç Tolluoğlu

AĞAM KEMAL: YAŞAR KEMAL

Bir gün anneme geçmiş olsuna Yaşar Kemal geldi. Yanında eşi Tilda da vardı. Annemle ben, Tilda'yı ilk kez o gün gördük. Çok zarif bir hanımdı. Ağam Yaşar da çok mutluydu, kahkahalar atıp duruyordu. Ankara'dan ayrılalı birbirimizi görmediğimiz için uzun uzun kucaklaştık. Annem "Yaşar Bey, sizi çok özledim yavrum" dedi. Babam da annem de Yaşar Kemal'i oğulları gibi severlerdi. Benim için de o bir ağabeydi. Yaşar Kemal, Ankara'da otururken bizim evin çocuğu gibiydi. Birkaç gün gözükmese babam, annem meraklanır, "acaba bir şey mi oldu, neden gelmedi" derlerdi. Babam ona takılır, "Yaşar Bey, sizi tanıdıktan sonra, 'Fahri Kürt' olasım geliyor" derdi. O da babama "Nurullah Bey, siz zaten Kürtsünüz, anneniz Maraşlı" diye yanıt verirdi.

Babam Tilda'yı da çok sevmişti. Tilda için "o benim büyük kızım" diyordu. Tilda'nın dedesi doktormuş, Saray'ın doktoruymuş, hasta olduklarında dedemlere de bakarmış. Babam, Tilda'nın dedesini tanıyordu. Hem bu nedenle, hem de Tilda'yı çok sevdiği için "kızım" diyordu.

Burada Yaşar Kemal'den dinlediğim bir anıyı yazmadan geçemiyorum. O kadar hoşuma gitti ki herkese anlatmak istiyorum. Yaşar Kemal de anlatırken gülmekten gözlerimden yaş geliyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir gün babam Yaşar Kemal'le yolda giderken bir tanıdığına rastlamış, beyin kim olduğunu Ağam Kemal söyledi ama unuttum, anımsamıyorum. Babam, Bey'e, Yaşar Kemal'i "damadım" diye tanıtmış. Bilmem Bey beni tanıyor muydu? Babamın, Yaşar Kemal için "damadım" demesine çok şaşırmış gibi, "ya öyle mi? Yaşar Bey'in damadınız olduğunu bilmiyordum, hiç duymadım" gibi cümleler yapmış. Babam da hemen "Bu Meral'in kocası değil, Yahudi kızımın kocası" demiş...

Meral Tolluoğlu, *Babam Nurullah Ataç*, İstanbul, 1980, ss.121-122.

***

Bir zamanımız vardı, insanlar birbiriyle sokaklarda karşılaşırdı; durup kısaca sohbet şarttır. Ben İstanbul'da, lisedeyken karşılaşma yerimiz Köprü'ydü, İstiklal Caddesi yerini almak üzereydi ve İsmet Paşa'nın günlük notlarından öğreniyoruz, 1910 yıllarında büyük paşalar da Köprü'de karşılaşıyorlarmış. Üniversite'de, Ankara'da, şehir her gün Kızılay'daydı, Güngör Uras benden beş yıl öncedir ve aynı yere işaret etmektedir. Ve şehir bu demektir ve ne yazık, bu anlamda, artık şehir yoktur. Şehir, her akşam üstü, Kızılay'da *promenade* yapmak idi ve "herkes" oradadır.

Mayıs ayında, 1960 yılında, 555K'da, beşinci ay, beşinci gün, sonra devam ettik ve saat beşte, K'da, Kızılay'da oluyorduk ve "olmak" mı, burada "gösteri" anlamındadır, yapabiliyorduk. "Herkes" oradaydı, diktatoryayı protesto edebiliyorduk. İçişleri Bakanı Namık Gedik'in atlarını da üzerimize sürüyorlardı ve dağılıyorduk. Tekrar toplanmak usuldendir. Güzel kaçıyor ve güzel dönüyorduk; üniversitede son yılımdır.

***

Ben öyle değildim, doğru, çok aktiftim, çok girişkendim ama Yaşar-türü girişken ve sevimli değildim. Nazım'ın kız kardeşi Samoş görüşmek istiyordu, zor gittim ve bir kez gittim, ne güzel kadındı, hele gözleri, neler öğrendim, ama o kadar, sadece bir kez'dir. Nahit Hanım'ın, Orhan Veli'nin "hayat arkadaşı" olarak biliyoruz, İstanbul'da *open house*'ı vardı, seçme aydınları haftada bir topluyordu, bir kez gidince artık davete gerek kalmıyordu, beni çok çağırdılar ve

Levent Şahverdi Arşivi

çok ihmalci oldum ve sonra Nahit Hanım'ı kaybettik. Ama asıl kaybeden bendim ve bunu gerçekten biliyorum. Bir zamanlar güzel insanlar vardılar, çok çağırırlardı ve az görünürdüm. Ama televizyon geldi, mertlik bozuldu; hâlâ yürekten katılıyorum. Az görünenleri daha önemli buluyorum. Eskimemiş yüzleri güzel görüyorum.

Ankara'da, "harika on yıllarda", 1961-1971, Mübeccel ve İbrahim Kıray'ın Vali Konağı'nın karşısında *open house*'ı açılmıştı; biz oradaydık. Bütün pırıltılı aydınlar, yüksek memurlar, odtü öğretim üyeleri beraberdik, aynı zamanda TİP bilim kurulu üyeleri, Cuma akşamları ev *open*'dı ve biz hazırdık. O sırada Mübeccel Hanım, odtü'de öğretim üyesiydi, ben de öyleydim; Mübeccel Hanım'ın 1951 Tevkifatı'nda, ünlü TKP Davası, kısa bir tutukluluğu olmuştu. Ne tarihler ve ne estetik var, o zamanlar kısa tutukluluklara iyi gözle bakılmıyordu; kısa tutukluyu güzel görmüyorduk, öyle bakmıyorduk, Mübeccel başkadır.

Behice Boran, Dil-Tarih'te Mübeccel'in hocasıydı, kırklı yıllar, sağ gençlik terörörünü başlatmıştı, *Tezler*'e yazılıdır ve orada varlar, ve üniversiteden attılar. Yirmi yıl kadar sonra, Behice Hanım da, Urfa Milletvekili, zaman zaman *Open House*'a geliyordu, karşılaşıyorduk; Mübeccel de artık profesördü ama Hocası'nın yanında sigara içmiyordu, dizleri birbirine bitişik oturuyordu. Yaşar Kemal mi, İstanbul'dan geliyordu, kaçırmazdı ve Meral Tolluoğlu'nun anlattığı gibiydi, "işte aynen öyle" diyoruz "ya"; hem evin çocuğuydu ve hem hepimizi güldürüyordu. Yaşar'ın, Türkiye İşçi Partisi üyesi olduğu zamanlardaydık. Bir tarih vardı, "biz hepimiz TİP üyesiydik" ve o günlerdeydik.

Dünya yükseliyordu, her şey iyi gidiyordu, çok yüksekteydik ve ancak bir eksiğimiz vardı, bir "Nobel" ödülümüz yoktu ve hep birlikte Yaşar Kemal'i Cambridge'e göndermiştik. İngilizce öğrenecekti, ödülü mutlak alacaktı, İngilizcesi de olsun istiyorduk. *Open house*'da bazen bu konu da açılıyordu; Yaşar Kemal giderken ne biliyorsa işte "aynen öyle" dönmüştü; sorduğumuzda, "kabahat öğretmende" diyordu, "ben ona Türkçe öğrettim ve o bana İngilizce öğretemedi", ekliyordu. Koca Yaşar, bizi çok güldürüyordu; içimizin güldüğü şahane yıllardan geçiyorduk. 15/16 Haziran'dan hemen önceydi; ne olacağını ve daha da önemlisi ne getireceğini bilmiyorduk.

***

Pertev Hoca'nın bu incelemesini Korkut'tan aldım, Korkut, babası Pertev Naili Boratav'ın böyle bir incelemesi olduğunu bana haber etti ve sonra internet'e verdiler; "Yaşar Kemal'in Yörük Kim-

Levent Şahverdi Arşivi

likleriyle Nakışları" adını taşıyor. Pek çok sayıda romanını ele almış, incelemiş, halkbilimde çok titiz bir araştırmacıydı ve "roman diyorum, ama Yaşar Kemal'in yazdıklarını, beylik anlamıyla, roman çerçevesine sığmayan şeyler", böyle açıklıyordu. Kitaplarının isimlerini tanık gösteriyor ve roman yerine efsane ve destan olduklarına bizi inandırmak istiyordu. Bir de "İnce Memed" adının Ruhi Su'nun söylediği bir türküden ödünç alındığı bilgisini veriyor; İstanbul'a gelinceye kadar Yaşar'ın adı, Kemal Sadık Göğceli'dir. Yaşar Kemal, sonraki zamanın ve İstanbul'un icadıdır. Üvey kardeşi babasını öldürmüş, herhalde zor yaşamış, böylelerine bir dilekle "yaşar" derler, bizim Lord Aybar'ın işi olabilir; bu da benim tahminimdir.

Pertev Naili'nin şu cümleciği, "daha sonra 1945 sonunda – ya da 1948 başında – Ankara'ya uğradı", çok dikkat çekicidir. Naili Boratav misli pek titiz bir araştırıcıda pek görmüyoruz ve arada üç yıl var ki boştur. Neden, burada da bir boşlukla karşı karşıyayız.

***

Güzel, bir parantez açmak zorundayım, bu yıl, 2015, "Büyük Naif Yazarımız Yaşar Kemal Üzerine Yanlış-Doğru Cetveli", böyle bir inceleme yazmıştım;[280] ve burada, Yaşar Kemal'in Kayseri'de bir askeri hastanede askerlik yaptığını ve oradan, hastane başhekimi Albay'ın, İstanbul'a ve Mehmet Ali Aybar'a, ilgilenmesi için gönderdiğini not etmiştim. Mehmet Ali Bey, sonra genel başkanımız olduğunda, "Lord Aybar" da diyorduk, kurgucu ve meraklı bir aydındı, "Yaşar Kemal" adını onun yakıştırdığı düşünülebilir, tek çocuğu ve kızına da "Güllü" adını koyduğunu biliyoruz.

Başka bilgiler de vardı, ancak bunun "büyük" bir açıklama olduğunu bilmiyordum. "Great bang", nerede, aydınlarımız artık düşünmekten de korkar oldular. Müthiş, edebiyat tarihimiz için büyük bir icattır ve hiç kuşkum yok, başka bir ülkede bana fahri doktorluk ya da fahri profesörlük verirler, öyle umuyorum. O inceleme için, çok olmasa da, küfredenler çıktığını duymuştum. Nerede eski günler, doğru, artık bana eskisi kadar küfretmiyorlar ve "manyak" dahi demiyorlar; çünkü hem korkuyorlar ve hem de hepsi pek doğru çıkmaktadır. Ve buradaki ilk "hem", doğrudan korkudan kaynaklıdırlar ve ekliyorum.

***

Ve araştırmaya başladım, *Ana Britannica*, çok güveniriz, bir kez, "*Britannica*" kaynaklıdır ve ikincisi, büyük zenginimiz Selahattin Beyazit de sahibidir ve hayal kırıklığına uğradım, Yaşar Kemal gi-

280 Tarihini bilmiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

riş'i bomboştur. Utanç verici ölçüdedir, sistematik bir bilgi ve anlatım görmüyoruz, ansiklopedi 1941 yılından 1951 yılına atlamakta ve kısa arayı masalla doldurmaktadır.[281] Çok mahcup halde olduğumun bilindiğini kabul etmek durumundayım.

Ancak bilim de, araştırma da inattır ve bende var. Bakmayı sürdürüyordum ve nihayet *Biyografi* ansiklopedisinde "askerliğini yaptıktan sonra" üç sözcüğü ile karşılaştım. Demek doğru yerdeyiz ve "Vikipedi" Özgür Ansiklopedi, beş sözcüğe çıkmaktadır ve "bunu, Kayseri'de askerlik yaparken yazmıştı" demektedir. Güzel, burada uyarıyorum, kimseler benim doğru'larımdan kuşku duymamalıdır ve artık tümden korkmalarını tavsiye edebiliyorum.

***

1940 yılında bir Albay'ın ve özellikle "Tıbbiye" mezunu, solcu ve hatta Mehmet Ali Aybar'ın arkadaşı olabileceğini düşünmemiz isabetlidir. Kayseri'de, Askeri Hastane Başhekimi Albayımızın soyadını "Balkan" olarak biliyoruz.[282] Kemal Sadık Göğceli Doktor Albay'ın başhekim ve komutan olduğu askeri hastanede askerdir ve Albay Balkan, bu yetenekli ve bir gözü "kör" çocuğu tekrar Adana'ya değil, eline bir mektup ile İstanbul'a gönderendir. Böyle başlıyoruz.

Başhekim Albay Balkan'ın iki çocuğu vardı, birisi Ayperi ve diğeri Aydemir idiler; Aydemir'i hiç görmedim, çünkü Paris'te yaşıyordu ve *Yön Dergisi* çıktığında düzenli, para ve iktisat yazıları yazıyor ve Paris'ten gönderiyordu; okuduğumu hatırlıyorum. Ayperi, çok güzel, uzun boylu, evlilik soyadı "Akalan", bir kızdı ve yine *Yön*'de kültür, moda ve sanat yazıyordu. Her ikisinin de, Aydemir ile Paris'ten, *Yön*'ün kurucusu ve başyazarı Doğan Avcıoğlu'nun yakın arkadaşları olduklarını tahmin edebiliriz ve biliyorum.

---

281 *AnaBritannica*, cilt, 22 ve s. 318.
Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi de aynı şekilde boştur ve normaldir. Aynı kuruluşun ansiklopedisi olup, aynı girişi yayımlamışlar.

282 Solcuların ve sosyalistlerin, bürokrasi ve devletten "temizlenmeleri", 1940'lı yılların ikinci yarısındadır. Gençliğin Mustafa Kemal'den uzaklaşması ile ilgili ilk kayda, Cahit Kayra'nın anılarında rastladım. 1938 Mülkiye Mezunu'dur ve ezcümle, "biz İnönü'yü ciddiye alırdık" dediğini kaydetmiş bulunuyorum. Güngör Uras, 1955 mezunudur ki, anılarında kategorik olarak, "bizim zamanımızda öğrenciler politikayla ilgilenmezdi" diyor. Ben, 1956 yılında girdim ve 1958 yılında Fakülte'deki bir 10 Kasım toplantısında, dekanımız, popüler gazeteci Bülent Ecevit ve ben konuşmacıydık, "bu günlerde gözyaşı dökmeyelim, tartışalım" demiştim, *Ulus Gazetesi* bu sözleri önemsemiş ve manşette yayınlanmıştı. Bunu, "yeni bir söz" sayılmasına bağlıyorum. Ve Kemalizm'in bir "ideoloji" olarak bizimle çıktığını ve ancak, 1961 yılından itibaren TİP ile genişletildiğini ve yayıldığını hep ileri sürüyorum. TİP, Kemalizm'den de, sosyalizm'den de heyecan duyan bir partiydi. "Pür" Kemalistler daha sonra "milli demokratik devrimci" oldular; az bir kısmı orada kaldılar. Çoğunluğu kayboldular.
Akepe ve diktotaryası Kemalizm'i tekrar canlandırmıştır. "Biz yeniden Kemalist olduk" sözü bana aittir.

Levent Şahverdi Arşivi

Çetin Altan, İlhan Selçuk, Doğan Özgüden, Ayperi Akalan, Beklan Algan. *(Karanlıkta Uyuyanlar filmi için düzenlenen açık oturumda, 1960)*

***

Güzel bir biyografik not daha kaydetmek gerektiğini düşünüyorum. Bir, Pertev Naili'nin 1948 yılında Ankara'ya uğradığından söz ettiğini yazmıştım. Meral Ataç da "Ankara'da otururken bizim evin çocuğu gibiydi" diyor ki, bundan hem bir süre Ankara'da oturduğunu ve bir tür "göçebe" hayatı sürdüğünü çıkarıyoruz. Sık sık misafir kalıyordu, demek istiyorum. Ancak bu dönemde henüz Ankara ya da İstanbul'da yerleşik bir hayattan uzaktır ve bir ara, bir süreliğine Kadirli'ye döndüğünden söz edilmektedir. Kadirliler ise, benim kız kardeşimle evlenmiş olan yargıç bunlardan birisidir, "arzuhalci" olarak söz ediyorlar. Adı Göğceli Kemal'dir.

Güzel, ülkenin bu en "ünlü" yazarının hayat hikayesinin pek de iyi bilinmediğini hayretle tespit edebiliyoruz. Yalnız şuna güvenmek durumundayız, Yaşar Kemal 1951 yılında İstanbul'a dönmüş durumdadır ve tarih de çok uygundur. 1952 yılında, 13 Şubat'ta Türkiye Nato'ya girmişti ve bunu, Günseli Başar'ın "Avrupa Güzeli" seçilmesi izliyordu ve Türkler için bir ödül sayıldığını hatırlıyoruz.

Aynı yılda, Mısır'da, "Hür Subaylar", Büyük Britanya'ya karşı ihtilal yaptılar. Başında Necip Paşa vardı, ancak arkasında Albay Nasır duruyordu ve uzun süre arkada durmadığını ve öne geçtiğini biliyoruz. Genç ve çok popüler bir lider oldu; yepyeni bir durumdur. Ve 13 Ekim 1954 tarihinde, Paris'te aşçılığı bırakıp Vietnam'da komünistlerin başına geçen Ho Chi Minh kuvvetleri Hanoi'ye girdiler ve burayı başkent yaptılar.

Ve Che Guevara'nın Küba Devrim Hareketi'ne katılması ise

Levent Şahverdi Arşivi

1955 tarihindedir. Che ve arkadaşları 1956 yılında *Granma* yatıyla Batista Kuvvetleri'ne saldırdılar, yenildiler, ama artık "dağlar" neredeyse tek heyecan kaynağı oluyordu. Başkaları bir yana, Nasır, Ho Chi Minh ile Che ve Castro bütün dünyanın dikkatini, ilgisini çekiyor ve heyecan yaratıyordu; ellili yılların nerede ise ilk yarısındayız. Dünyanın her yanında insanlık, dağlarda kahraman arıyor ve yoksullara bakıyordu.[283] Öyleyse, insanların büyüdükleri bir zamana giriyorduk ve girmiştik, demek daha doğrudur. Yoksul ve küçük insanlardan kahramanlar çıktığı bir tarih önümüzdedir. Öyle düşünüyorduk.

Bizde mi, ben, çok tuhaf, bir Fransız yurttaşı olarak bir konakta doğmuştum. Galiba övünüyorum, sömürgede dünyaya geldim ve sonra buna intikam duydum ve aldım; ilk kurşunun İzmir'de değil, bizim burada atıldığını iddia etmeye başladım. Resmen kabul edildiği artık herkesin malumudur.

Devam etmek istiyorum; ve konak çok büyüktü ama olur ya, yoksullaşıyorduk, henüz tam değil, konağı kiraya verip arka kısmına geçmiştik. Burası da büyüktü ve bir tahta perdeyle bir odayı ayırıp orayı da kiraya vermiştik ve herhalde yoksullaşma sürecindeydik ve şimdi, demek ben bu süreci anlatıyorum. Tek odada ve kirada bir aile ve bir de genç kızları vardı, odalar, avlu ve mutfak da büyüktüler, eski evler, kapıları başka bir sokağa açılıyordu. Biz, kardeşimle birlikte, İstanbul'da ve lisedeydik. Yazın dönüyorduk, kiradaki evin genç kızı, yazları bana kitap veriyordu ve ben kıza kitap veriyordum. O tarihte gazete çıkarmak, roman "tefrika" etmek, demekti; 1953 ve 1954 yıllarındaydık, kiracının genç kızı, *Cumhuriyet* gazetesinden *İnce Memed*'i kesiyor ve bana veriyordu. Ben de tahta perdenin aralarından bana uzatılan gazete kesiklerini alıp, *İnce Memed*'i okuyordum. Ve ne tuhaf, o kızı hiç görmedim, hiç bilmedim, sadece kesiklerini biliyorum. Belki de gerçekten görmeyi ve görülmeyi sevmiyordum; bilmiyorum.

***

Yaşar hiçbir direnişte olmamıştır. Ve bunu ben bilmezsem kim bilecek; Demokrat Parti diktatoryasına karşı direniş, 12 Mart Darbesi'ne direniş, Eylülist Darbe'ye direniş ve Erdoğan diktatoryasına

283 1958 yılında, Paris'te Lévi Strauss'un *Anthropologie Structurale* çalışmasını yayınlamasını unutamayız. Strauss, gelişmemişin, ilkelin de "güzel" olduğunu yaymaya çalışıyordu; bir tür muhafazakârlıktı, ancak o tarihte yarattığı heyecanı anlatmak değil, yaşamak gereklidir. Ve 1964 yılına geldiğimizde, egzistansiyalizm yazarı Sartre, kendisine verilen Nobel Ödülü'nü reddetmişti, hem verilecek olan çok büyük parayı ve hem de gelişmiş dünyanın değerlerini reddediyordu. Yaşar Kemal işte böyle bir dünyada var oldu ve 1964 yılına yaklaştığımızda ise çoktan tükenmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

direniş, bunların hepsinde vardım ve Yaşar Kemal hiçbirinde olmamıştır. Ben hepsinde vardım ve hiçbirisinde görmedik.

12 Mart, 147'likler yaptı, üniversiteleri boşalttı, çok sayıda öğretmen attı, trt'yi boşalttı, herkes işsiz, hem iş bulacağız, hem insanlar üç-beş kuruş kazanacaklar. Rüzgarlı Sokak'ta Kemal Bayram Çukurkavaklı'nın *Yeni Gün* gazetesi var, resmi ilan gazetesi, kazançlıdır, herkes orada toplandı. İlhami Soysal, Altan Öymen, trt'den atılan Melih Aşık, Sevgi Soysal ve kimler yok ki, heyecanla toplanıyorduk. Hazır her gazeteye gazetecileri koyuyorduk ve ne oldu bilmiyorum, birdenbire beni de genel yayın müdürü yaptılar. Öyle bir yaptılar ki, itiraz etmeye bile zaman bulamadım. Meslekten ve çok büyük gazeteciler varlar, Uğur galiba hapiste, beni buldular.

***

Gerçekten o tarihte gazete demek, roman yayınlamaktır ve tefrika etmek çok gereklidir; aydın bir ülkede yaşıyorduk, her gün bir parça okuyorduk.[284] Herkes aynı fikirde, Çukurkavaklı nerede ise bayram yapıyor, "Yaşar'a gideriz, bitti" ve tabii, gazetenin sahibi ile ben, genel yayın müdürü giderler, "gideriz", buna itiraz etmiyoruz.

İstanbul'a vardık, Basın Sitesi'nde oturuyormuş, siteler çoktular, o tarihte şehre uzaktılar ama gideceğiz ve gittik. Yaşar ikimize de sarıldıktan ve biraz da güldürdükten sonra bir daha ağzını hiç açmadı; daha doğrusu Tilda ağzını açmasına dahi izin vermiyordu. Ne dersek, "İşçi Partisi'ne çok vakit kaybettik" diyordu. Ve "romanlar" yazılmayı bekliyordu; İşçi Partisi Tilda'nın çok zamanını almıştı ve roman yazmak gerekiyordu. Tilda'yı eş değil menecer olarak gördüm ve eli boş döndük.

Hep düşünürüm, Ağam Kemal Türkiye İşçi Partisi'ne hiç girmedi ve sadece Mehmet Ali Bey'e "girdi" ve bir tür "ağası" görüyordu. Sadıktır. Aybar, TİP'ten ayrıldıktan sonra girdiği yerden ayrıldı ve bir daha sosyalizm sözünü ettiğini hatırlamıyoruz. Arkasını dönmüştür.

***

Çok kitaplar yazdım, çok okundular, bir kısmını artık yeniden yayımlamayı düşünmüyorum, yeni kitaplar yazarken ben okuyorum ve çok yararlanıyorum. Buradan bir paragraf aktarmak istiyorum ve şudur: Nazım'dan söz ediyorum ve "iki sığınağı var" şeklinde başlamakta ve şöyle devam etmektedir: "Biri Güzin ve Abidin Dino ve diğeri Vera Tulyakova idi; son zamanlarında yükselen yıldız Yaşar

284 Son Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde aileler akşamları bir masa etrafında toplanırlar ve sırayla aynı romanı, parça parça okurlardı. Romanlarımızda varlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal'in sürekli olarak, Nazım'a, 'geliyorum' diye haber gönderdiğini ve bir türlü gelmediğini biliyoruz. O sırada Yaşar Kemal henüz 'Nobel Ödülü Adayı' değildi ve dış koruyucuları yoktu, korkaktır, gitmeyeceğini bile bile haber gönderdiğini düşünmek yerindedir. Ve Dino'lar ise dışarda idiler."[285] Nazım Hikmet, bir çocuk sevinciyle bekliyordu. Güzel, Nazım Hikmet Paris'e çıkıyordu ve Dinolar ile görüşüyordu; Yaşar Kemal ile karşılaşmadılar.

***

Nazım Hikmet'in en güzel şiirleri bu zamandadır, "ölüm bana kendisinden önce yalnızlığını yolladı", pek sevdiğim dizelerinden birisidir. Buraya da, bekleyiş dizelerini almış olduğumu anladım[286] ve aktarmak istiyorum.

***

NAZIM'IN BEKLEYİŞİ

VERA'YA

Senin sayende içeri sokmuyorum
en yumuşak urbalarını giyip
büyük rahatlığa çağıran türküleriyle kapımı
çalan ölümü

***

Abidin Dino, Abidin Paşa'nın torunuydu; Paşa, Preveze'de doğmuştu, Selanik, Ankara ve Adana valiliklerinde bulundu ve kısa bir süre Hariciye Bakanlığı var. 1908 yılında öldüğü zaman çok zengin ve özelikle Adana'da büyük mülkler edinmişti ve bir "mütegallibe" olarak biliniyordu. Dede Abidin Paşa, torun Abidin Dino'ya, tabii kardeşlerine, bitmez servetler bıraktılar. Abidin Dino dışarıda okudu ve dışarıda yaşadı. İleri Ailesi'nin ve bu arada Rasih Nuri İleri'nin de yakın akrabasıdır.

Torun Dino sanatla ilgiliydi, grafik-desen ve resim yapıyordu, sol eğilimliydi, politik değildi ancak solculara yakındı. Zaman zaman bir mesen'i andırıyordu, maddi bağışlardan çok destekliyordu. Hakkında yazılan kitapta, TİP Genel Başkanı Aybar'ı Lord Russell mahkemesine üye seçtirenin Abidin Dino olduğu yazılıdır ve bil-

285 Yalçın Küçük, *Tekelistan*, altıncı baskı, İstanbul, 2004. s. 781.
286 *ibid.*, s. 781.

Levent Şahverdi Arşivi

miyordum. Bu, Çukurova'da bir mütegallibe olarak bildiğimiz Abidin Paşa'nın torunu Abidin Dino ve eşleri Güzin Dino'nun bu çok yoksul Kemal Göğceli'nin elinden tutmasını ya bir ilahi adalet ya da tarihin cilvesi sayabiliriz.

Abidin Dino ile ilgili bu kitaba bir sözlük ya da sınırlı bir ansiklopedi gözüyle bakabiliriz. Abidin ve Güzin'in hayatı ya da çevresindeki isimler hakkında pek çok kutu'lar var, "kutu" şeklinde değiller, ben öyle tarif ediyorum. Güzel, yalnız pek tuhaf ve isabetli, bu isimler Yaşar Kemal'in de çevresi olmuşlar; sanki benim ve bu çalışmam için hazırlamışlar.[287] Bir seçki ile düzenlemek istiyorum.

***

A'DAN Z'YE AĞAM KEMAL YAŞAR KEMAL & "ADANA AKADEMİSİ" & KÖYLER

"Yaşar Kemal (Göğceli) başta, edebiyat ve sanat meraklısı birçok genç, Abidin'le Arif'in tiryakisi olmuşlardı, çok geçmeden. Bursa Hapishanesi'nden, Nazım'ın yanından gelen Orhan Kemal de katılınca, büsbütün ilginç olmuştu "Adana Akademisi". Şiir, düzyazı ve resim konuları, neredeyse her gün gündemdeydi."

***

"Benim için önemli olan burada ilk kez Türk köylüsü ile karşılaşmam ve tanışmamdır... tüm gördüklerim, yaşadıklarım beni resme daha çok bağlıyordu. Sanki resmettikçe görüyordum içinde yaşadığım Anadolu insanının gerçeğini."*

***

ABİDİN ASKER & KAYSERİ'DE & BAŞHEKİM KARŞIMIZDA

"Mimar Sinan görse darılmaz" diyor. Ne var ki göğüs hastalığından çürüğe çıkmış bir er için, talimlere ek, bu çeşit çalışmalar pek yararlı değil. Üstelik zayıf mı zayıf, ama keyfi yerinde, başına gelenlerden şikayetçi değil, kendine arkadaşlar da bulmuş; "Tahtelbayırcı Burhan". "Dolabında Nazım'ın şiirleri bulunduğu için ordudan ihraç edilmiş, hapsedilmiş, sonra da

287 *A'dan Z'ye Abidin Dino*, derleme ve metin Zeynep Avcı, YKP, İstanbul, 2001.

Levent Şahverdi Arşivi

bitmez tükenmez bir askerlik başlamış... Tayyare fabrikasından Fahri, ayrıca Nazım'ın şiirlerini ezbere bilen başhekim." Bunlar da Güzin Dino'nun kaleminden ve Abidin'in "çürük" raporunu bozup tekrar askere ve Kayseri'ye göndermişler. Tarih çok uyuyor, 1945 ve "başhekim", Albay Balkan olmalıdır. Solcu'dur.

***

LORD AYBAR: AĞAM KEMAL'İ CUMHURİYET GAZETESİ'NE KOYAN ADAM

Siyaset adamı, hukukçu, 1962 yılından 1969'a kadar TİP genel başkanı. Abidin'in 1946'dan sonra, yani Ankara'da yaşarken tanıştığı Aybar, o günlerde Ankaralı olmasa da, en çok görüştüğü kişilerden biriydi. Abidin, 1948 yılında Aybar ile birlikte çıkardıkları *Nuh'un Gemisi* adlı dergide "Sarı Çizmeli" takma adıyla yazılar yazdı. Abidin Dino'nun önerisiyle Mehmet Ali Aybar, ABD'nin Vietnam'daki savaş suçlarını yargılamak üzere oluşturulan uluslararası Russell Mahkemesi yargıçlarından birisi olarak seçildi. Sosyalist görüşler yelpazesinde Aybar ile Abidin'in siyasal eğilimleri bir çok açıdan örtüşürdü. Abidin'in ölümüne kadar fırsat buldukça görüştüler.

Güzel, burada da tarihlerde tam bir uyum var. Abidin ile Mehmet Ali Bey, 1946 yılından beri tanışıyorlar. Yaşar Kemal'in iki ağası birbirini bulmuşlar ve önemlidir.

Abidin'in "uluslararası" tanıdıkları çoktu ve dil bilgisi yeterlidir. Aybar'ı, Russell Mahkemesi'ne yargıç olarak önermiş olmasına inanmamız normaldir.

***

PERTEV NAİLİ BORATAV: 1907-1998

"Türk halk edebiyatı, folklor araştırmacısı ve uzmanı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde profesör ve kürsü sahibi olmuşken, siyasal görüşleri nedeniyle kovuşturmaya uğradıktan sonra aklandığı halde 1948'de üniversiteyle

Levent Şahverdi Arşivi

ilişkisi kesilince yurt dışına çıktı ve Paris'e yerleşti. Abidin'in Ankara'da tanıdığı Pertev Naili'yle dostlukları 1953'ten sonra da Paris'te devam etti..."

Peki bu bilgilerden, Yaşar'ın askerliğinin ve Kayseri döneminin, Yaşar'ın isteği ya da akıl hocalarının tavsiyesiyle gizlendiği sonucuna ulaşmış oluyoruz. Şunu da ekleyebiliyorum, Yaşar Kemal, Kayseri "koruyucuları" ya da Ağalar'ı konusunda hep görüş değiştirmiştir; Molu ve Feyzioğlu ailelerini ileri sürdüğünü hatırlıyorum. Not ediyorum ancak önemli bulmuyorum.

***

YAŞAR KEMAL GÖĞCELİ

Abidin ile Yaşar Kemal Adana'daki sürgün döneminde tanıştılar.

"Onunla karşılaştığımda handiyse bir çocuktu. On altı-on yedi yaşlarında, iğne gibi ipince, bir köyden bir köye dolaşır ve ağıtları derlerdi."** Bu nitelemeyi, Ayperi Akalan ve Gülçin Çaylıgil'den de duyuyordum, Moda dönemi ile ilgili olarak, 1952 yılıyla başlatabiliriz, "sırım gibi" bir gençti, diyorlardı. Denizde ve Modalı kızların arasında, demek ki, Ağam Kemal'in gözleri açılıyordu; Modalı kızlar da çok memnundular. Hepsine ayrı ayrı aşk ilan ettiğini bana söylediler.

O tarihten sonra Yaşar Kemal ile Abidin arasındaki iletişim, Abidin'in ölümüne değin kopmadı. Abidin, Yaşar Kemal'in bir çok kitabının kapağını yaptı, *Deniz Küstü* romanını resimledi.

Ve hepsi bu kadar.

Çok az, anlamakta güçlük çekiyorum.

---

* İlki Güzin ve ikincisi Abidin Dino'nun kaleminden ve Arif, Abidin'in büyük kardeşidir.

** Bu sözlerin Abidin Dino'ya ait olduğunu varsayıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Behice Boran, bana, "üç güzel olmayan kız" demişti, tabii başka türlü söylemişti ve ben böyle aktarıyorum, Mina Urgan, Güzin Dikel, Halet Çambel ve üç yakışıklı genci, Cahit Irgat, Abidin Dino, Naili Çakırhan hiç yalnız bırakmadılar, aşık olmuşlardı ve sonra evlendiler; bir gün nasılsa bunları anlatıverdi. Hep Küllük'te otururlarmış, *A'dan Z*'ye kitabında "Küllük" geçiyor. Mina için de bir giriş buluyoruz amma Halet ve Naili yokturlar. Peki neden mi; eksikler çoktur ve sadece buna işaret etmek istiyorum. Ve tekrarlamış oluyorum.

***

Gürdal'ın çizgileriyle Gülçin Çaylıgil ve Yalçın Küçük

Bundan sonra benim anlatacaklarım ise çok kısadır; "Modalı Kızlar" diyorum, çok sonra, otuz yıl sayabiliriz, bir avuç güzel kızı tanıyabilmiştim; Gülçin Çaylıgil avukatımdı ve çok yakın dost olmuştuk.[288] Ben Modalı Kızlar'dan Ayperi Akalan, Gülçin Çaylıgil, Mevhibe Beyat'ı tanıdım, Günseli Başar, Suna Kan'dan da söz ettiler; birisi çok güzel bir kraliçe ve diğeri benim çok sevdiğim kemancımız, Modalı Kızlar'dandırlar. Mevhibe'yi nerede ise bir kez, Moda'da, Gülçin'in terasında görmüş ve konuşmuştum ve o zaman da hâlâ güzeldi. Mevhibe her zaman bir menkıbe'dir.

Çok güzeldi, Güzel Sanatlar'da okuyordu; Özdemir Asaf'ın Mevhibe için yazmış olduğu "Lavinia" şiiri Mevhibe karar ünlüdür. Üç evlilik yapmıştı, ilki İlhan Selçuk, ikincisi Öztürk Serengil ve üçüncüsü Gülçin'in kardeşi fotoğrafçı Muhlis Hasa'yladır. Tesadüf değil,

288 Gülçin ve bu dönemle ilgili olarak bakılabilir:
Sırma Özgönül, "Kaybolmuş Davaların Avukatı", *Aydınlık*, 26 Nisan 2013.

Levent Şahverdi Arşivi

isim benzerliği yok, İlhan Selçuk bizim "İlhan Selçuk" ve Öztürk Serengil de herkesin bildiği Öztürk'tür. Bu pek güzel kızın bu kadar birbirine benzemez üç erkekle evlenmesi beni hep şaşırtmıştır. Peki, "Modalı Kızlar" diyebiliyoruz.

Gülçin'inki de pek farklı değil, ilk evliliği aynı ölçüde şaşırtıcıdır ve on beş gün sürmüştü, sonra sadrazam torunu Şadan Çaylıgil ile evlenmiş, bana anlattıkları ancak roman yazarlarına aktarılabilir ve bu nedenle duruyorum. Çok yakışıklı ve öte yandan Doğan Avcıoğlu'nun çok yakın arkadaşıydı; kızlar solcuydular, 1950 yıllarının başından söz ediyorum. Gülçin, birinci Türkiye İşçi Partisi üyesidir, hukuk bürosunda ve Aybar ile çalışmıştı ve ayrıca bu kızlar öncelikle Doğan Avcıoğlu'nun, İlhan Selçuk'un arkadaşıdırlar ve Çetin Altan ile yakın olanlarını da biliyoruz. Hepsi, Doğan'ı çok çekici bulurlardı; demek, solcu, egzistansiyalist, Yaşar Kemal'i sırıma benzetmelerinden de çıkarabiliyoruz, popülisttiler. Bir de emansipe kızlardı; çağlarından ileride olduklarını söyleyebilirim. Erken gelmişler, bugünlere çok daha uygundular ama yine de yaşamışlar.[289] O zamanın kızları, Türkiye'den pek ileride ve Moda'dadırlar.

***

Hiçbir yerde yazılı olmayan Ağam Kemal'in asker olduğunu, Kayseri'deki askerliğini askeri hastanede yaptığını, Ayperi Akalan'ın babası Doktor Albay'ın başhekim ve bu arada Mehmet Ali Aybar'ın dostu olduğunu, Göğceli'yi Aybar'a emanet ettiğini hep Modalı Kızlar'dan dinledim ve öğrendim. Hiç şüphe etmemiştim ve şüphe etmek için bir neden yoktu ve şimdi hiç yoktur. Şöyle de özetleyebiliyorum, Ağam Kemal'in elinden tutup "dünya ölçüsünde" yazar yapmak bir solcu işidir ve her yerde ve her zaman bu tür işler yapıyorlar. Hep yapıyorlar.

***

Moda'da deniz temiz ve kızlar pek güzel, bir gözü kör ki, daha çekici oluyor ve üstelik "sırım" misli, Ağam Kemal hep Modalı Kızlar'la oynuyordu. Hepsine aşk ilan ettiğinden de haberim oldu, tarihtir; ancak Tilda'yı eş seçti, buna çok şaşırdılar. Belki güçlü bulmuştur ve belki de bir sekreter seçmiştir, yazar olmak istiyordu. Kayseri'de yazdığı öyküyü, 1944 yılındadır, Güzin Dino çevirmişti ve Tilda'nın tam 17 kitabını yabancı dillere çevirdiği ansiklopedilerde kayıtlıdır. Bizim büyük yazarlarımız bir harikadırlar. Aziz Nesin de çöküşten

289 Bir yıl Haydarpaşa Lisesi'nde yatılı okumuştum. Tam bu tarihtedir; kayık tutup Moda'da kürek çekmek usûldendi ve şarttılar. Eksik bırakmadığını hatırlıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

önce sosyalist ülkelerde tüm Türkolog kadınlara aşık olurdu ve onlar da Aziz'i çeviririlerdi.

***

Fakat Tilda bu dünyadan ayrılınca, Yaşar Kemal bu defa da Ayşe Semiha Baban ile evlendi; İbrani asıllıdır. Babanzade, Ahmet Naim ailenin büyüğüdür; "naim" aynı telaffuz ile İbrani bir sözcüktür; "memnun" ya da "hoş" anlamındadır. "Naim-meod" günlük İbrani'de sık sık kullanıyoruz, "çok memnun oldum" anlamındadır. "Baba" ya da "bava" da İbrani'de bir sözcüktür, "kapı" anlamı var. "Babel", Allah'ın kapısı demek olup, biz "Babil" diyoruz.

Çok uzatmak istemiyorum, *Çöküş*'te, Müderris Naim hakkında çok bilgi var; bir, neredeyse Mehmet Akif'in şeyhi, iki, mason, üç, Kurtuluş Savaşı'na ve Cumhuriyet'in kuruluşuna karşıdır ve dört, Darülfünun'da rektör de olmuştu, Cumhuriyet kurulduktan sonra üniversiteden uzaklaştırılanlar arasındadır. *Çöküş*'ten alabiliyorum, Emin Erişirgil, Mehmet Akif için, Naim'i kast ederek, "ilk defa onunla, Direkler arasında, Melami Şeyhi Mustafa Efendi'nin çayhanesinde tanıştılar" demektedir. Profesör Erişirgil, "keşke tanışmamış olsalardı" duasını eklemektedir.[290] Pek gerekli görmüyorum. Ne gereği var, ekliyorum.

Cihat Baban, Semiha Baban'ın dayısıdır; Ağam Kemal, her yerde ağalara bir eğilim gösterirler, biliyoruz ve bu nedenle İbrani asıllı Ayşe Semiha'yı kendisine zevce seçtiğini düşünebiliriz. Güçlü ve varlıklı bir aile; önemlidir ve bana burada durmak düşmektedir.

***

İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, TGC, bir toplantı tertiplemiş ve konuşmacı olarak Yaşar Kemal ile *Gözcü* genel yayın yönetmeni, şimdi *Sözcü*, Rahmi Turan'ı davet etmişler. 14 Ocak 2005 tarihinde ve öyle anlaşılıyor, ben ihmal etmiş haldeyim.[291] Şimdi bu bölümü hazırlarken fark ettim ve tabiatıyla dikkatle inceledim, şüphe yoktur.

Yaşar Kemal'in söylediği şudur: "Benim arkadaşlarım var. Ya bana sövüyorlar yahut da beni gördüğü zaman kaçıyorlar. Yanıma yaklaşmıyorlar. Bunlar solcu arkadaşlar. Sonra uşak oldular." Çok şaşırtıcı buldum, çok şaşırdım, bir yanlışlık görüyorum; Yaşar'ın böyle bir sözü söylediğine de ihtimal vermiyorum ve ayrıca hakkı olduğunu da hiç düşünmüyorum. Yaşar, solcuların hiçbir toplantısına katılmaz ve solcular ile birlikte hiçbir toplantı yapmaz. Solcularla

290 Yalçın Küçük, *Çöküş*, İstanbul, 2010, s.194.

291 http//www.Kurdistan-post.com/modules php?name=news&file=article&side3012.

Levent Şahverdi Arşivi

birlikte görünmek istemediğini de hep biliyoruz. Kaçma değil ama belki yol değiştiriyorlardır.

Ayrıca solcu aydınlar bir toplantı yapıyorlarsa, Yaşar o gün ya hiç dışarıya çıkmaz ya da yurt dışında olurdu. Sonra gerekiyorsa, yanına çoklukla Zülfü Livaneli ile Ahmet Altan'ı ve yakın zamanlarda Orhan Pamuk'u da alır, bunlar ki çok değerlidirler, bir yerde bir hitabede bulunurlardı. Ben, şimdiye kadar bu hitabelerinden hiçbirisini anlayabilmiş değilim; beni aşıyorlar. İki yana yaklaşıyorlar. "Okşuyorlar" daha doğrudur.

***

Eski zamanlarda umudumuz vardı ve bu nedenle Ağam Kemal'i eleştiriyorduk; eleştiri, tabii, benim işimdir. Birisi şudur; Abdi İpekçi öldürülmüştü, Yaşar Kemal çok üzüldüler ve hepimiz çok üzülmüştük. Ancak üzüldükten sonra Yaşar Kemal'in ülkeyi terk ettiğini sonradan öğrenmiştim; "sıra bende" türünden sözlerle galiba Finlandiya'ya gitmişler, arkasından Eylülist Darbe gelince ülkemize ve ülkesine dönmüşler. Şaşırmıştım ve çok yanlış ve ters bulmuştum, kitaplarımda varlar.

Bir, önemli bir gazeteci öldürüldüğünde, aydın ülke içinde kalmalı ve korkuyu yenmek için her gün dışarıda görünmelidir ve direnmek işte budur. İki, askeri darbe olunca ise dışarıda kalmalı, bir adı varsa, vardır, dışarıda, diktatoryaya karşı sürekli çağrılar yapmalı ve gösteriler tertiplemelidir. Aydın olmak işte budur ve bizim Yaşar tersini yapmıştır. Yazıktır ve yakıştıramıyoruz.

Bir tarif vermeye çalışıyorum, "aydın aklıyla mücadele" eden canlıdır ve Fransa'da aydın, yirminci yüzyılın başlarında, Elen halkının biz Türkler'e karşı bağımsızlık savaşını desteklerken ve bir de aynı yüzyılın sonlarında, Dreyfus Davası'nda çıktılar. Ve aydın olduklarını anladılar. Bu ikisinde "ahlak" oldular; "aydın" herhalde öncelikle ahlak'tır. Mücadele kararı ve bu anlamda ahlak'ı kendi içindedir. Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu*'nda bunu çok iyi görüyoruz; Tahir'in büyük romanı da budur. *Kurt Kanunu* demek istiyorum.

***

Yaşar Kemal'i önce romancı ve sonra aydın kabul etmek ise, Türk-sol aydınının, sağ'ın aydını olabileceğine hiç inanmıyorum ve burada sadece sol-vurgu peşindeyim, ahlaksızlığıdır. Bunu da not etmiş oluyorum.

***

Tekrar ederek devam ediyorum, bir, aydın red'dir, iki, kurgu ve üç, ütopya'dır. Türk aydını'nında bunlar yoktur ve yoksa "aydın yoktur", bunu kabul etmek durumundayız. Ve aydın yoksa,

Levent Şahverdi Arşivi

"roman" da yoktur; aydın roman'dır ve roman'ın esans'ı aydındır. Balık'ın esansı deniz'dir ve deniz yoksa, balık imkansızdır. O halde tekrarlayabiliyoruz, aydın tükenmeye yüz tuttuğu için roman da tükenmektedir.[292] Buradayız.

***

İlki, *İnce Memed* ayrıdır, bir tür anonim öykü'dür, romanından önce Ruhi Su, türküsünü bulmuş ve söylemiş, Boratav'dan öğrenmiş bulunuyoruz; Ağam Kemal almış ve yazmıştır. Bunun dışında Yaşar Kemal'in tek romanı, çok kısa ve çok güzel, Çakırcalı Efe'dir, kurgusu mevcuttur; diğer yazılarına, Pertev Naili Boratav da değinmişti, roman demiyoruz. Çakırcalı'ya gelince gerçek bir senaryodur, Albay Rüştü Kobaş müfrezesiyle uzun zaman peşine düşmüş ve sonunda bu heroik eşkıyayı, öldürebilmiştir. Ciddi bir subay olarak uzun takibinin raporunu yazıp yetkililere bırakmış, romanın senaryosu buradadır; Yaşar, bu raporu roman yapmıştır ve çıktığında okumuştum, pek beğendiğimi tekrarlıyorum.

Aydının tükenişi romanı; romanın sonu ise aydınımızı bitirdiler. Yobazizmin, diktatoryanın, Erdoğan'ı dikenlerin ülkeye en büyük zararı işte budur. O halde çıkış, buradadır.

Öyleyse çıkış, bunlarla savaştan geçmektedir. Bunu, benim ne yaptığımı merak edenler için not ediyorum.

***

Türk-sol aydınının, "sol" sözcüğünü "*stress*" olarak kullanıyorum, Ağam Kemal'i bir romancı ve bir aydın kabul etmeleri bilgisizliklerinden kaynaklanıyor; roman'ı ve aydın'ı bilmiyorlar. Esas neden budur ancak sayanlar ve bilenler de var; bu ise aşağılık kompleksinden kaynaklanıyor. "Dünyaca ünlü" romancı ve bir de "aydın" dediklerinde, kendileri de yükseliyorlar; yükselişleri itikatlarındadır.

İzin verilirse tekrarlamak istiyorum, Hindistan'da pek çoğu, kapılarını bir tabela ya da gerektiği ya da gerekmediği zaman vermek üzere bir "kartvizit" bastırdıkları zaman, "Oxford'dan Mezun" işaretini unutmuyorlarmış, duyuyoruz ve bir zamanlar bizim "MM", Mekteb-i Mülkiye rozetlerine benzetebiliriz.

Bir Hintli gitmiş ve amma mezun olamamış, kartına "Oxford'dan Terk" yazdırmış ve çok daha mühim sayımışlar. Ağam Kemal'in "Nobel Ödülü Adayı" lafını da, bizim ahmak ve "sol" aydınlarımız

---

292 Esat Mahmut Karakurt ya da Kerime Nadir vardılar, kitapları çok satardı ama kimseler "romancı" demiyorlardı. Eğer Elif Şafak ya da Ahmet Altan "romancı" sayılıyorsa, "roman" yoktur. Bitmiştir.
Çetin Altan'a da yetmişli yıllarda romancı demedik. Doğrudur.

Levent Şahverdi Arşivi

öyle bildiler. Sanki, Odtü'de hazırlık sınıfıdır ve sanki sonsuz sınıftır; bir kez adını duyururlar ve sonra orada kalmaktadır. Bu işin bütünlemesi yoktur ve varsa, bilmiyoruz.

Mustafa Kemal, "ey Türk, senin için yüksekliğin sınırı yoktur" dediler ve şimdi anlıyoruz ve çok iyi yaptılar; ancak aşağılık kompleksinden bir türlü kurtulamadık. Şimdi Dino'nun *A'dan Z'ye* kitabı önümde, çok fotoğraf var, ancak bir de gördüğü "ünlüler" var, hepsiyle fotoğrafları çekilmiştir. Zavallı Nazım'ı da ölümünden sonra legalize yapabilmiştik, hep Moskova'dan katıldığı "dünya barış" toplantılarında, dünya ünlüleriyle çekilmiş fotoğraflarıyla övündük.[293] Halbuki ben, Dino'yu ve Nazım'ı "ünlü" sanıyordum.

Ağam Kemal'in şanslı olduğunu not etmiştim, "dağ" kahramanları ve edebiyatının yükseldiği bir zamanda, *İnce Memed* ile çıktı; yalnız bu yetmez, Paris Yahudilerinin katkısı büyüktür. Orhan Pamuk ise daha planlı gitti, roman olarak, İbrani-tarikat bilgilerine dayanıyordu, Yahudi Lobisi ve *Hürriyet* gazetesi pek çok sahiplendiler ve yazmasını bilmemektedir.[294] Yazmasını bilmeyen ve Türkiye'de okunmayan[295] "adım kırmızı" diyebilen bir ademdir; "Nobel Ödülü" mevcuttur. "Konya'da okunmasam da, Kore'de okunuyorum" revelasyonu Pamuk'a aittir ve "profetik" olduğunu kabul ediyorum.

Ve dünyanın dağlarına, 1950 yıllarında devrimciler hücum ettiler ve işte bu sırada biz, *İnce Memed* ile bir "eşkıya" çıkardık. Yıllar önce Afşar Hocam, *İnce Memed*, "baştan sona bir eşkıyanın yaşamını anlatıyor" diyordu ve hem küçümsediğini ve hem de acı duyduğunu hissedebiliyordum. Ve "duymak" lazım, buradayız ve bitiriyorum.

Bitirirken, filozof, estet ve eleştirmen Afşar Timuçin Hocamın bu mülakatından seçmeler yapmak istiyorum. Sorular, Mehmet Akkaya'ya ait ve cevaplar, *İnsancıl*'dadır. Kısa tutuyorum.

***

293 Bir gün bir mizahi inceleme yazarsam, yeteri kadar kupürüm var, yazmak isterim. Bana göre "ün", gecekondu kızlarının tutkusudur.

294 Yaşar Kemal ve Orhan Pamuk'un yabancı dillere çevrili romanları asıllarından farklıdırlar. Sanki yeniden yazılıdırlar.

295 Başta *Şebeke* kitaplarıma bakılabilir.
Bir de benim, "Yahudiler, İsrael'den daha çok Türkiye'de güçlüdürler" sözümü hatırlatıyorum. Türkiye'de de, en çok Silahlı Kuvvetler'de, yüksek komuta düzeyinde ve *Hürriyet* gazetesinde kuvvetlidirler.

Levent Şahverdi Arşivi

İnsancıl'dan

AFŞAR TİMUÇİN 'EDEBİYATIMIZDA GERİLEME DÖNEMİ'

Yaşar Kemal ile yaşadığımız dünyayı kavrayamayız.

***

- Bu verimlilik ne zaman başlar?

Faruk Nafiz'lerle, Nazım Hikmet'lerle başlar ve 1950'lere kadar sürer. Fakat kısa sürede bir düşüş özelliği gösterir. Neden? Burada daha çok siyasi gelişmelerin payı vardır. Gerek romanda, gerek öyküde, gerekse şiirde, 1950'lerden sonra bir gerileme dönemine giriyoruz.

- "Birinci yeni" dediğimiz "Garip Şiiri..."

Garip Şiiri, bu gerilemenin birinci ayağıdır... Ama gerileme zincirleme ve sürekli olduğu için İkinci Yeni'ye kadar süren bu süreçte Türk şiiri büyük bir sıkıntı içine düşmüş ve büyük zarar görmüştür. Ve eski büyük ustalara benzer ustalar artık yetiştirilmez olmuştur...

Bu dönemde Türk şiiri büyük bir hasar görmüştür. Bu yüzden bizim yeni şiirimizin en pırıltılı dönemi 1950'ye kadardır. Peki ne zaman başladı, derseniz, 1935'lerde derim.

- O denli kısa mı?

Evet. O denli kısa. Romanda da öyküde de o kadar kısadır. Mesela, Memduh Şevket'den, Sabahattin Ali'den, Fahri Celal'den Osman Cemal'den sonra bizim öykü ve roman dünyamız büyük adlar yetiştiremedi...

- Fakir Baykurt, Orhan Kemal. Peki, bunların, edebiyata hiç katkısı hiç yararı olmadı mı?

Evet, onları söylemek istiyorum...

Onlar sadece sanatın kitleselleşmesi işine yaradılar. Ayrıca bunu sadece köy edebiyatçıları yap-

Levent Şahverdi Arşivi

madı. Şehir edebiyatçıları içinde de bunu yapanlar oldu.

Aziz Nesin'in edebiyatımıza büyük bir katkısı olmamıştır. Kaldı ki bir mizah yazarı olarak Nesin'i bir edebiyat adamı saymak da doğru değildir. Fakat Aziz Nesin için, insanlara kitap okumayı öğretmiştir, diyebiliyoruz.

- Sosyo-ekonomik açıdan neredeyiz, kültür-sanat ve bir de felsefeye ne ölçüde yansıyor?

Bu dönüşümlerin kültüre, yoğun bir şekilde yansıdığını söylemek çok zordur.

Bugün 19. yüzyıl Fransa'sını anlayabilmek için Balzac'ı, Faubert'i, Zola'yı okuyoruz. Tarihçilerin, iktisatçıların vermediği bilgileri onlarda buluyoruz. Acaba bizim romancımız, şairimiz, ilerde, aynı duyguyu, geleceğin insanına verecek mi? Ben bundan kuşkuluyum.

Hiçbir ülke, hiçbir dönemde, yüzde yüz bilinçli aşamalardan geçmiyor, ancak Türkiye'nin Cumhuriyet'ten beri büyük dönüşümler yaşadığını biliyoruz. Tabii bunların hep çok iyi düşünülmüş, çok iyi yönlendirilmiş olmadığını pek rahatlıkla söyleyebiliyoruz. Bunların çoğunda dış dünyanın etkisi vardı, baskıları olmuştur.

Bir de Türkiye'de, bir kendiliğinden gidiş var, körleşmesine gidiş de diyebiliriz. Bu nedenle bizim kültür dünyamız çok özel koşullardadır.

Bir Yaşar Kemal'i okumakla şu içinde yaşadığımız dönemi kavrayamazsınız. Ve 22. yüzyılın insanı, *İnce Memed*'i okuduğu zaman, bugünden, bugünkü bizim yaşamımızdan, herhangi bir bilgi edinemeyecektir. Netlikle söylüyorum..

- İnce Memed'i okuduğum için söylüyorum, Çukurova'yı yoğun bir şekilde betimliyor oradaki üretim ilişkilerini...

İnce Memed'i baştan son gözden geçirdiğimizde bir eşkıyanın yaşamını anlatıyor. Bunu görüyoruz,

Levent Şahverdi Arşivi

söylediklerinizi gerçek anlamda anlatıyor mu, anlatmamaktadır.

- *Veya bana öyle geliyor...*

Öyle geliyor olması, normaldir.

Bir kez, gerçek sanat yapıtlarında, bir ülkenin üretim ilişkilerini değil, bir toplumun genel düşünce şartlarını buluyoruz. Bu tür ürünlerin, sanat eserlerinin, gerçekten verimli olabilmeleri için, bir defa, bütünü yansıtmalıdır, bütünsel olanı açıklamalıdır. Sanat eserini böyle okuyoruz.

Kabul etmek gerekir ki, bizim edebiyatımız, bu anlamda, kısırdır.

Köy edebiyatçılarımız, şehir edebiyatçılarımız, bu alanda, önemli bir gelişme göstermediler. Kısır kaldılar.

Mehmet Akkaya, "Afşar Timuçin İle Söyleşi", *İnsancıl*, Yıl: 10, Ocak 2000.

Soru ve cevapların sırasında değişiklikler yaptım. (Y.K.)

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Bir 'Sosyal Medya' Yazısı

TAŞKÖPRÜ ALBAY VE BİR DEVRİMCİ BAŞHEKİM

Ayperi ve Aydemir Balkan'ın babaları Yusuf Albay ile ilgim, Yaşar Kemal'in Kayseri'deki askerlik dönemi nedeniyle başladı, daha sonra arttı ve giderek çözülmesi gereken bir tarih problemine dönüştü. Halbuki başlarken ve "genel olarak bir bilen" halimle askerliğinden ve askerlik yerinden hiç kuşku duymuyordum. Fakat bir bilimsel inceleme çıkarmak için oturduğumda, tabii belli başlı kaynaklara, tabii bir kısmına yeniden, bakmam gerekiyordu ve baktım: İlgili kaynaklarda, önce askerliğin uçtuğunu gördüm, pek şaşırdım. Sonra Devrimci Albay'ın yaşamış olduğundan da şüphe etmeye başladım. Sanki Ağam Yaşar'ın biyografisi üzerinde çalışmıyordum ve bir polisiye romanla uğraşıyordum. Ama bu tür muammalarla uğraşmaya ayrıca düşkünlüğüm var, çünkü, ısrar edersem, aramadıklarımı da buluyorum; bu duruma da ben, "altın ararken uranyum bulmak" diyorum. Tabii bu karanlıkta Yusuf Albay'ı yine de tam bulamadım ve bulduğum parçalarına ise çok seviniyorum. Bu bir "deli albay" olmalıdır, çok severim. Ve kim bana "delisin" derse çok sevinirim, "deli çocuk" olmaya bayılırım. Bu Yusuf Albay, bir deli çocuktur.

Hikmet Boran ile birlikte, 19 yaşında, Kurtuluş Savaşı'na katılmışlar ve İzmir'e kadar savaşmışlar. Önce mi sonra mı, bilemiyorum, Yusuf, Hikmet'in kız kardeşi ile evlenmiştir, demek radyo programcısı ve Yuki'nin yaratıcısı Orhan Boran ile Ayperi Balkan-Akalan kuzen ve kuzindirler. Güzel, sonra dönmüşler ve tıp tahsil etmişler, her ikisi de doktor subay olmuşlar; "dünkü çocuklar harikadırlar," diyorum. Şiir seviyorlar, ama Yusuf ayrı, üstelik bir şiir düşkünü ve bir de Nazım Hikmet hayranıdır ve bir gün Yusuf Albay, üniforması üzerinde Nazım'ı, Bursa Ceza Evi'nde ziyarete gitmiştir. Nazım'ın bunu, Moskova'da yaşadığı tarihlerde de unutmadığını biliyoruz. Abidin'i aşarak gereğini yaptığı kitaplarda yazılıdır.

***

Levent Şahverdi Arşivi

Buradaki "Akalan" Ayperi'nin evlilik soyadıdır ve ben şimdiye kadarki yazılarımda, "Modalı Kızlar" bunlardan birisidir, hep "Akalın" kullanıyordum ki yanlıştır. Ayperi Sadık Akalan ile evlendi ve bu evlilik pek ahenkli gitmese de, önce Sadık Bey ve arkasından Ayperi bu dünyadan ayrılıncaya kadar da öyle sürdüğünü biliyoruz. Doğan Avcıoğlu, Sadık için bana "iyi çocuktur" demişti ki, Avcıoğlu'nun sözlüğünde hem "iyi insan" ve hem de "devrimci çocuktur" anlamına gelmektedir.

***

Gülçin Çaylıgil'den başka Öznur Gündoğdu da benim güzel avukatımdı, Gülçin, Ziya Nur Erun, "Kürt Ziya", Fikret İlkiz ve Öznur beraberdiler, hep beni savundular ve Sadık ölünce, Ayperi için, Yusuf Albay'dan emeklilik maaşı davası açtı, araştırıyoruz. Deli Albay'ımız hakkında ek bilgi bulursa, dosyaya yeniden bakıyor ve buraya koyacağız. Sözleştik.

***

Hem Gülçin Çaylıgil ve hem de Ayperi, çeşitli vesilelerle, Yaşar Kemal'in, Kayseri'de askerlik yaptığını, Başhekim'in Ayperi'nin babası olduğunu, Mehmet Ali Aybar ile dost olduklarını, Yaşar Kemal'i Aybar'a emanetten gönderdiklerini, *by the way*, ifade ediyorlardı ve "söz arasında" anlamındadır. Sanki herkes biliyordu ve ben de öyle anlıyordum. Şimdi anlıyorum ki sır sonradan örtülmüştür. Ayperi ve Gülçin'den, İstanbul'da Yaşar Kemal'e, ilk işi Aybar'ın bulduğunu da duyuyordum. Normal kabul ediyordum ve normaldir; hep birisi bulur ki burada, Aybar pek uygundur.

Gerçi zaman zaman Yaşar'ın, Kayseri'de askerliğini saklamadığını, ama, bazen "Molu" ve bazen de "Feyzioğlu" Ailesi'nin elinden tuttuğunu anlatmasına da tanık oluyordum, arada bir "okuyordum" demek istiyorum. Ancak bunu, a, zenginlere yakınlaşma ve b, soldan uzaklaşma eğilimlerine bağlıyordum, Ağam Kemal'de ikisi de vardır ve pek de önemsemiyordum. Bu araştırma sırasında fark ettim ki, Devrimci Başhekim Albay'dan uzak görünme Dino'da da var. Anlamıyorum, ama not ediyorum. Belki de tanımıyoruz ve ya da "yanlış tanıyoruz", öyleyse öğreniriz.

***

Güzel ve şimdi bir "solcu aile" tanıyabiliriz. Aydemir Balkan, içinde az anısını ve çok "Unesco" çalışmasını yazdığı *Mavi Yıllar* kitabında, bir yerde, "Metin Toker'le beraber Büyükelçi Menemencioğlu'na Atatürk ve şafak rengi bayrağın hikayesini anlattığımız zaman" ifadesini kullanmaktadır; buradan Aydemir ve Metin'in Paris'te, büyükelçi-

Levent Şahverdi Arşivi

likte memur olarak çalıştıklarını öğrenmiş oluyoruz.[296] Aydemir, daha sonra, "sonra Doğan Avcıoğlu da katıldı," diyor ki, ben bunu aralarına katıldı ve üç arkadaş oldular şeklinde anlıyorum. Avcıoğlu, *science politique* okumak için, ailesinin imkanlarıyla gitmişti ve memur olarak çalıştığın hiç duymadım. Metin, Aydemir, Doğan, üçünün yakın arkadaş olduklarını ve Paris'ten başladığını bu kitaptan öğreniyorum.

Ve üçü *Akis* dergisinde beraber oldular. Toker'in *Akis*'i, *Time* ya da *Newsweek* türü ve son derece başarılı bir dergidir ve lise yıllarımdan beri okuyordum. Fikir Kulübü'nün panelleri, *Forum* ve *Akis*, Menderes iktidarını salladılar; sallandıkça diktatoryaya yöneliyordu, sonunu hızlandırmıştır.

Ankara'da basın Rüzgarlı Sokak'taydı, 1957 yılı olabilir, ben Avcıoğlu'nu *Akis*'te ve Ove Han'da ziyaret ediyordum. Bazen Toker hapse giriyordu ve Avcıoğlu bütün dergi için yalnız kalıyordu, bana yazı yazdırıyordu; çok aktif öğrenci eylemcisiydim, çok zaman bunları yazıyordum. Kendi yazılarımı yazmaya başlayışım işte bu zamanlardadır. Avcıoğlu, pek çok cephede hocamdır. Balkan'ı görmedim, sanıyorum; yazılarını Paris'ten gönderiyordu ve normaldir.

Avcıoğlu'nun Paris'ten "devrim yapmak" üzere geldiği bilinmektedir. 1961 yılında *Yön* bu hedefle çıkmıştı; Yusuf Albay'ın oğlu Aydemir'in yazılarını *Yön*'de okumaya başlamıştık. Güzel Sanatlar Akademisi mezunu ve o tarihlerde bir manken kadar güzel Ayperi de *Yön*'de yazıyordu; kültür ve moda alanıydı. Ayperi'nin Çetin Altan ile de arkadaşlığı vardı, Avcıoğlu, Çetin Altan'ı ciddiye almazdı; Ayperi'nin İşçi Partisi'ne yönlendirmesini düşünebiliriz.

Sadrazamzade Şadan Çaylıgil, Gülçin'in ikinci eşidir ve Avcıoğlu'nun Paris'ten yakın arkadaşı olduğunu hem Avcıoğlu'dan ve hem Gülçin'den çok duydum. İngiliz'e benzetirlerdi, hanımlar çok yakışıklı bulurlardı, ben bu Sol Aile'ye girdiğimde, bu dünyadan ayrılmıştı. Eksikliğimdir.

Gülçin de Doğan'la arkadaştı, ama, *Yön*'den uzak kaldığını biliyoruz, kurulur kurulmaz hemen TİP'e girdi ve Parti'nin hukuk bürosunda, Mehmet Ali Aybar'ın yardımcılarından birisi oldular. Peki, Gülçin mi, zaman zaman çok saftır, bu yanıyla en çok kendisi alay ederdi, formel ve bürokratik ilişkilerden hep uzak kalmıştır. Birlikte çalıştığı Lord Aybar'ı değil, hep "darbeci" denilen Doğan'ı severdi. Doğan insan ilişkilerinde çok kibardı ve pek çok aşk yaşamıştır. Ve romanı yazılmamış adamdır.

Bütün solcuların avukatıdır. Üniversiteden kovulmuştum, işsiz-

296 Aydemir Balkan, Mavi Yıllar, İstanbul, 2006. s.38

Levent Şahverdi Arşivi

dim, hapisten çıkmıştım, hem avukatımdı, hem yedirir ve hem gezdirirdi, hep öyledir. "Ünlü avukatımızdı"; Bodrum'a, İstanbul'da geçinemediği için gitmişti. Reşide ile birbirine ve Bodrum'a sığındılar. Hayatı roman Gülçin'dir.

***

Antep'te de yeni hapishanenin yedi kat dibine atmışlardı. Suçum mu, Antep'e gitmektir. Belediye Başkanı Celal Doğan'dı, Celal'in "Gülçin Ablası", avukatı demek istiyorum. Celal'i aramıştı, yerin dibinden beni aldılar. Bu, Gülçin'dir.

***

Arayan mevlası'nı da bulur ve ben de Siyasol Yazıları sahibi Ali Fuat Karaöz'ü buldum. Ağam Yaşar hakkında doğruya en yakın ve otantik hayat hikayesidir. Bir, "Askere gider, Dörtyol, Payas'tan sonra Niğde'de devam eder, Kayseri Talas son duraktır." Karaöz, askerlik şubesinde de askerlik yaptığını yazıyor ve ben askeri hastanede olduğunu biliyorum.

İşte burada, Yaşar, "Mehmet Ali Aybar ve Doktor Albay Yusuf Balkan ile tanışır." Pek güzel, bizim Modalı Kızlar'ın, Gülçin ve Ayperi'nin söyledikleri kesin doğrudur. Aybar, muhtemelen yakın arkadaşı Yusuf'u ziyarete gitmiştir ve Yusuf'un solcu olduğuna hükmetmek durumundayız.

Güzel ve devam ediyorum: "Askerlikten sonra Aybar'ın bir arkadaşı aracılığıyla, İstanbul'da, Fransız Havagazı Fabrikası'nda iş bulur. 1946-47 yıllarını çalıştıktan sonra tekrar Kadirli'ye döner. Sonbaharda daktilosunu alıp arzuhalciliğe başlar." Ve Modalı Kızlar, yine doğrudurlar.

***

Benim pek sevgili kız kardeşimin eşi Yargıç Mehmet Kestir, her ikisi de göçtüler, Kadirlili'dir. Bizim aile bilgimize göre, Kadirli'de, "Arzuhalci" ve "Kör Kemal" ve "Göğçeli" adlarıyla ve çok zaman, "Arzuhalci Kör Kemal" olarak biliniyorlar. Son zamanlarda "arzuhalci" döneminin de silindiğini görüyorum. Yerine ve bazen "Marksist Usta" dahi koyuyorlar.

***

Levent Şahverdi Arşivi

KADİRLİ ADLİYESİ ÖNÜNDE ARZUHALCİ

Köylü gelmiş, arzuhali var. Asker ailesine yardım alacak, vardı ve ayda 25 kuruştu, "yaz ağam, acıklı olsun" demişler. Yaşar yazmış, "Ağam bir okuyum", okumak istiyor, köylü, "ne gerağa var Ağam" dese de Yaşar ısrarcıdır. Taburenin üstüne çıkarak okumuş olduğunu dahi düşünebiliriz. Köylü dinlemiş ve biraz gözleri yaşlı, "ölmüşük de ağam habarımız yoğmiş" demişler.

Aşırı acıklıdır.

...

Bu hikayeyi Yaşar'ın icat ettiğini ve anlattığını düşünebiliriz. Usulde vardır.

***

Aydemir Balkan, babasını pek yazmıyor ve yer yer teğetler çizmişler ve birisini aktarmak durumundayım: "Babam da dayım da, doktor subay arkadaşları gibi vatansever ve milliyetçi insanlardılar. Hemen hepsi İstiklal Savaşı'na girip çıkmışlar, bir çokları yaralanmışlardı." Pek güzel ve devam ediyorum: Babam, dayım, İstiklal Savaşı'na genç, hatta çok genç yaşlarında atılmışlar, sonuna kadar da 'Ya istiklal, ya ölüm!' diye çırpınmışlardı. Kemal'in yüzüne karşı, 'Paşam, sen manda formülünü kabule yanaşırsan, seninle de mücadeleye hazırım' diyen 19 yaşındaki Tıbbıyeli Hikmet..."[297] Kısmen biliyoruz, ancak, tekrarlamak ve şerh düşmek zorunluğunu duyuyorum.

Bir, "Kemal" demek küçültmek değil, büyütmektedir.

İki, Bu sözü daha önce Hikmet Kıvılcımlı'ya bağladılar ki yanlıştı ve düzeltmeyi tekrarlıyoruz. Orhan Boran'ın babası olduğunu öğrenmiştik ve şimdi Hikmet Boran'ın Yusuf Balkan ile beraber olduklarını öğreniyoruz. Aydemir, bir yerde "Arnavut inadım tuttu," diyor ki "Balkan" soyadının buradan geldiğini öğreniyoruz. "Boran" soyadı da, Behice Hanım misli Kafkasya kökenine işaret ediyorlar.

Üç, Hep vurguluyorum, Mustafa Kemal'in, Samsun'dan önce ispatlanmış bir büyük komutan olduğunu ileri süremiyoruz. Komutanlardan birisidir ve bu nedenle de Hikmet Bey, henüz on dokuz yaşında, "eğer manda'ya yönelirsen, seninle savaşırız" demektedir. Doğrudur.

***

297 *op.cit.*, s.81

Levent Şahverdi Arşivi

Aydemir'den şunu da aktarmak istiyorum: "Nazım Hikmet'in de ara sıra Fransa'dan geçtiğini öğreniyordum. Paris'te ressam arkadaşlar da daha iyi haber alıyorlardı. Selim Turhan, Mübin Orhon, Avni Arbaş'ı bulup ben de Nazım'ı göreyim diyordum. Nazım Hikmet benim için, tartışmasız, kesinlikle en büyük Türk şairiydi ve 'milli' bir değerdi". Görüşmek istiyor ve Abidin Dino'yu buluyor ve her haberden sonra Dino'ya koşuyor ve "hep atlattı", sonuç budur.

Şunları da söylüyor, "Abidin, Nazım'ın, Paris'te hem yaveri, hem kılavuzu, hem korumacısı, hem de protokol müdürüydü". Bir bekçi görevi de var. Peki, Aydemir, Paris'te Oğuz Orbey'in "Abidin, Nazım'ı limon gibi sıkıyor, ama sadece kendi çorbasına" değerlendirmesini de çok doğru sayarak aktarmaktadır ve ben de aktarıyorum.

***

Abidin'i, Adana'da askere almışlar ve sonra asker Abidin'in anılarından, kendisini Kayseri'de bulduğunu da öğreniyoruz. Orada bir Taşköprü Başhekim var ve anlıyoruz ki Abidin'i rahat ettirmiş ve sudan kurtarmıştır. Çünkü anılarında, "Nazım'ın şiirlerini ezbere bilen başhekim" ifadesini bulmuştum; neden bu kadar ve sadece şifre, şaşırmıştım; artık şaşırmıyorum.

***

Aydemir Balkan'a dönüyorum, "Babam da Paris'e bir aylığına gelmişti", Nazım'ı görmek istiyordu, üniformasıyla Nazım'ı hapiste ziyaret etmiş Albay'dır. Abidin bilmektedir. Ayrıca şunu da not ediyo:, Dino, "Türkiye'den babamı tanıyordu, müşterek ahbapları, dostları vardı" ve hiçbir değeri yoktur. Çünkü "Dino, babamı da atlattı", hikayenin sonu işte budur. Yusuf Albay mı, "bütün hoşgörülü kişiliğine rağmen Abidin'i hiç affetmedi" ve hepsi budur.

***

Bir de şu var, bir gün Dino, Aydemir'i arıyor ve büyük sürpriz, Nazım Hikmet, Aydemir Balkan'ı ziyaret etmek istiyorlar. Evde kabul ediyorlar, pek güzel bir gün geçiriyorlar ve Nazım, Aydemir'e bir kitap imzalıyor ve üzerine "Aydemir'e! Babasının oğlu'na" yazıyor; Aydemir dünyalar kadar seviniyor. Demek, Nazım bu yürekli Albay'ı unutmuyor. Ve Dino perdesini aşarak, selamlarını yazıyor. İkisi de has adamlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

DOKUZUNCU SURE

ÜÇ KİTAP İLE ÜÇ ÜNİVERSİTE

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SABETAYİZM & JUDAISM & YOBAZİZM: DAVID BAYAR & EZRA OZ & MİM ÖZYÜREK

Din: İnsan Olmama ya da Çıkma Hali

Marx, *Critique of Hegel*

Dinsizlik eleştirisinin temeli şudur: Dinleri, yaratan insandır; insanı yaratan din değil.

The basis of irreligious citicism is; Man makes religion, religion does not make man.

***

Din Eleştirisi

Din eleştirisi her türlü eleştirinin temelidir.

Critcism of religion is the premise of all critcism.

***

Tanrı'yı Aramak:

İnsan Olmayan Yansımasını-Benzerini Bulmak

İnsanüstü bir varlık aradığı göğün hayali gerçekliğinde yalnızca kendisinin bir yansımasını bulan insan, artık kendi hakiki gerçekliğini aradığı ve araması gerektiği yerde, kendisinin insan olmayan bir benzerini bulmak istemeyecektir.

Man, who looked for a superhuman being in the fantastic reality of heaven and found nothing there but the reflection of himself, will no longer be disposed to find but the semblance of himself, only an inhuman being, where he seeks and must seek his true reality.

***

Din: İnsan Olamamış/İnsanlıktan Çıkmış Olanın Öz-Bilinci'dir

Din henüz kendini bulamamış ya da yeniden kendini kaybetmiş insanın öz-bilinci ve öz-saygısıdır.

Religion is the self-consciousness and self-esteem of

Levent Şahverdi Arşivi

man who has either not yet found himself or has already lost himself again.

***

Allah: İnsanın Belirsiz ve Bozulmuş İmajı

Engels, *Collected Works* 3, p. 465

İnsanın kendi özü, tasavvur edilebilecek herhangi bir Tanrı'nın hayali özünden çok daha harika ve yücedir; Tanrı dediğimiz, eninde sonunda yalnızca insanın kendisinin belirsiz ve bozulmuş bir imgesidir.

Man's own substance is far more splendid and sublime than the imaginary substance of any conceivable "God", who is after all only the more or less indistinct and distorbed image of man himself.

***

Devlet Laisizm'i/Sekülarizm, Fransız Devrimi'ne dayanır.

Encyclopaedia Universalis, vol. 9, pp.743

Bugün gerçekten devletin laikliği olarak adlandırabileceğimiz biçim, büyük ölçüde özellikle Batı'ya, daha çok da Fransa'ya özgü bir olgudur.

Le forme de réaction que l'on peut aujourd'hui, legitimement, appeler laicité de l'Etat est dans une large mesure un phénomene specifiquement occidental, et méme français...

***

Devlette laiklik doktrini, tarihsel açıdan, büyük ölçüde Katolik Kilise'sine karşı, onun merkeziliği nedeniyle, dogmalarının, ahlakının ve disiplininin katılığı nedeniyle gelişti.

Cette doctrine de la laicité de l'Etat s'est, historiquemenet, dévélopée dans une large mesure en face de l'Eglise catholique, a cause de sa centralisation, de la rigueur de ses dogmes, de sa morale, de sa discipline.

***

Kemal Atatürk'ün Devlet Laisizmi, Bundan Sonradır ve Bunun Yanında-Tektir

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'nin ya da Kemal Atatürk'ün devlet ile dini ayırmayı hedefleyen laisizasyonunu da, kuşkusuz, unutamayız.

On n'ignore cependant pas la laicisation de la Turquie or Kemal Atatürk, qui voulait désolidariser l'Etat de l'islam...

***

Devrimci Terör Karşısında Dine Dönüş

Tocqueville, *The Recollections of Alexis deTocqueville*

1792 devrimi, üst sınıfları vurduğunda, onların dinsizliğini tedavi etti; onlara hakikati öğretmese de, inancın toplumsal yararını öğretti.

1848 devrimi de, 1792 devriminin soylular için yaptığını, daha küçük bir ölçekte ticaret erbabı için yaptı. Aynı geri adımlar atıldı, aynı korkular yaşandı; aynı "dine dönüşü" gördük. Karşımızdaki aynı tablo idi; yalnızca daha küçük ve daha az parlak, ve kuşkusuz daha az dayanıklı boyalarla yapılmış bir tabloydu.

The revolution of 1792, when striking the upper classes, had cured them of their irreligiousness, it had taught them if not the truth, at least the social usefulness of belief.

The revolution of 1848 had just done, on a small scale, for our tradesmen what that of 1792 had done for the nobility. The same reverses, the same terrors, the same conversion; it was the same picture, only painted smaller and with less bright and no doubt, less lasting colours.

***

Dine Dönenlere Çare: Büyük Petro Barbarlığı

Marx, Schweitzer'e Mektup, 24 Ocak 1865

Bununla birlikte, Proudhon'un dine, kiliseye vb. saldırıları, Fransız sosyalistlerinin dinselliklerine on dokuzuncu yüzyılın tanrıtanımazlığına ne denli üstün olduklarını göstermek istedikleri bir dönemde, yerel ölçekte çok değerliydi. Büyük Petro Rusya barbarizmini nasıl barbarlık ile yendi ise, Proudhon da Fransız laf cambazlığını sözlerle yenebilmek için elinden geleni yaptı.

Levent Şahverdi Arşivi

> *Nevertheless his (Proudhon, y.k.) attacks on religion, the church, etc., were of great merit locally, at a time when French socialists thought it desirable to show by their religiosity how superior they were to the godlessness of the nineeteenth. Just as Peter the Great defeated Russian barbarism by barbarity, Proudhon did his best to defeat French phrasemongering by phrases.*

***

Ne tuhaf, biz burada, Türkiye'de ve İstanbul'da, "Sabetayist" diyoruz, bir şekilde icat ettik, kitabın adı *The Dönme* ve dönme'nin her türünde bir ölçüde aşağılama var, peki Doktor Baer bu sözcüğü kasıtlı mı kullanıyor, soru yeterlidir ve cevabı içindedir. Peki "baer" mi, bizimkilere soyadı devriminde "baer" ya da "bayer" diyorduk, söyleniş aynıdır ve ancak, fazla judaize sayıldığında ise "bayar" oluyorduk; Bayar'ımız mevcuttur. David Baer'in *The Dönme* eserini, zından sonrasında yeniden okumaya başlayınca "*acknowledgements*" sayfalarında, Esra Özyürek için "*my beloved partner*" diyor ki çok şaşırmıştım, çünkü "partner", in English, "şerik" ya "ortak" anlamındadır[298] ve Fransızca, "*maitress*" ve hatta "*concubine*" karşılığını bulabiliyoruz. "Karım" ya da "kocam" anlamında kullananlar da çıkıyor, ama hem yanlış hem de çok nadirdir ve snob işi sayabilirim. Öyleyse, şaşırtan bir "kabul" oldu ve "şaşırmış haldeyim", böyle başlıyorum.

Şu da hayli garip, bu "*acknowledgements*" sözcükleri ya da sayfaları, "kabul" ve "şükranla kabul" anlamına geliyorlar, ama Türkçe çevrisinde ansızın uçmuşlar; Doğan Kitap atmış, "şükran" ya da "teşekkür" istemiyor, halbuki hazine değerinde bulmuştum, yazık, Türkçe okuyanlar yoksun kalıyorlar. Yalnız, talih mi yoksa talihsizlik mi, Ezra Özyürek de, *Nostalgia for the Modern* kitabında, Baer için, *partner*'im buyuruyorlar, demek birbirine "*partner*" olmuşlar; güzel, birisi "ortak" ve diğeri *maitress* mi, bir tür "patron" anlamına da gelmektedir. Bu sözcüğün, "*acknowledge*", bir de "teslim" anlamı var ve ben de hepsini çok karıştırdığımı teslim ediyorum.

Biraz daha mı, İngilizce'den çeviri ve Boğaziçi Üniversitesi'nin yayınıdır. Yalnız kitabın çevirisinde adı değişmiş, *Modernlik Nostaljisi* olarak düzeltilmiş, ve Ezra'nın benim partner'im ifadeside çeviride "eşim" olmuştur. Peki ben ilk planda bu karı-koca hakkında, İngilizce bilmiyorlar mı, kuşkusuna düşüyorum. Eski adı, "Robert

298 İngilizce'de "*bedfellow*", *synonym*, eşanlamlarından birisidir.

Levent Şahverdi Arşivi

College", şimdiki adıyla, Boğaziçi Üniversitesi'ni bitirmişler, Ezra'dan söz ediyorum, Amerika'da doktora, sonra bir İsraelit Amerikalı ile evlenmişler, peki nasıl olur da İngilizce bilmezler, doğrusu kuşkuya düşmüş olmakla birlikte, pek de inanamıyorum.

***

Üç kitabı bir arada alıyorum, yazarları, Damat David, Kız Ezra ve Baba Özyürek ve bazen Nilüfer Gole'ye[299] de giriyorum. Ve hemen itiraf edebilirim, Doktor Gole'yi ve Doktor Esra Özyürek'in takip eden çalışmasını pek anlayabildiğimi söyleyemem, ama çalışıyorum. Bir gün anlarım, ümidvarım, şimdilik, sadece işaretleri ve ipuçlarını yansıtıyorum..

***

Peki ve devamla, Nermin Abadan çok sevdiğimiz hocamızdı, Viyana'da doğmuş, Yavuz Abadan Hocamız ile evlenmiş, sanayi sosyolojisi okutan Freider Hocamıza asistan olarak derslerimize giriyordu ve Almancadan Türkçeye çeviri yapıyordu. Bazen sözcükleri bulamıyordu, işçilerimiz için "tulumbalarını giydiler" diyordu ve hem gülümsüyor hem de "tulum" demek istediğini çıkarıyorduk.

Neşeli derslerdi, ancak Yavuz Abadan'ın adını her söyleyişinde, "hocam ve kocam Abadan" diyordu ki pek hoşlanıyorduk; evimizde Pazar kahvaltılarımızda, Devrim'e anlattığımı hatırlıyorum. Baktım, Mustafa da, *Tahta Bavulla* başlıklı anılarında bunu ihmal etmiyor ve Nermin Hocamız için, "Yavuz Hoca'dan bahsederken 'hocam ve kocam Yavuz Abadan' demeyi hiç ihmal etmezdi" yazıyorlar.[300] Güzel, buradan anlıyorum ki, babası kızına "kocam" demeyi öğretmiştir. Ezra, "*my partner*" derken uçmaktadır.

Pek güzel, Nilüfer Gole de *Modern Mahrem*'inde, "eşim Asaf Savaş Akat'a teşekkür ederim" demektedir ve anlıyoruz ki burada "*husband*" kullanılmaktadır.[301] Tereddüt etmek mi, Nilüfer Gole, *The Forbidden Modern* kitabında "*acknowledgements*" faslında, "*I thank my husband, Asaf Savaş Akat who helps to turn this mess into*

299 Nilüfer Gole'nin, *Modern Mahrem/Forbidden Modern*'ini Esra Özyürek izliyorlar, kendi kitaplarına da *Nostalgia for the Modern/ Modernlik Nostaljisi* adını veriyorlar ve görüyoruz. Baer, Ezra için, "*my role model*" diyordu ve Nilifer Gole'nin de Esra Özyürek tarafından seçilmiş bir "*role model*" olduğundan kuşku duyamıyoruz, pek çok "teslim" görüyoruz.
N.Göle, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, İstanbul, 1991.
The Forbidden Modern: Civilization and Veiling, Michigan University Press, 1999.

300 Mustafa Özyürek, *Tahta Bavulla Çıktım Yola*, İstanbul, 2014, s.38.

301 Nilüfer Göle, *Modern Mahram.*, s.10.
Hemen ekliyorum, "Asaf" kelimesi, bizde ve İbrani'de aynı şekilde varlar. İleride işaret edebileceğim, "Gole" İbrani bir sözcüktür.

Levent Şahverdi Arşivi

playfulness", yazıyor ki "*my husband*", "eşim" ya da "kocam" karşımızdadır. Pek güzel, Doktor Gole, Asaf'ın tüm sıkıntıları oyuna çevirdiğini de ekliyor ki, Asaf arkadaşımdı, bilirim, oyuncudur ve yapar; Nilüfer Hanım burada pek doğru yazmaktadır. O halde, "rol modeli" hocamız da "eşim" demeyi göstermişler. Demek, bizim partner'lerimiz, hem yanlış ve hem *snobbish* başlıyorlar.

***

Önceleri "dönme" derlerdi, değiştirmeyi denedim, "Sabetayist" önerdim, "sabetayii" ve doğru Arabi yazacak olursak, "sabetaivi" isabetlidir. Musa'dan "musevi", İsa'dan "isevi" ve Muhammed'den, "muhamedi" bunları biliyoruz. "Sabetaivi" mi, isteyen din ve isteyen tarikat sayar, arada fark ne kadar ve burada bırakıyorum.

Tabii Latinize etmek isteyenler, "sabetayist" de diyebilirler ve ben tercih ediyorum. Bizimki "Osmani" idi, "Osmanlı" ve istersek "Osmanist" de mümkündür; Slav dillerde ise "Osmanski" geçmektedir. Peki, bunları neden mi sıralıyorum, çok dile aşina olmadan, sabetayizm'e girmek zordur; bu alanda dil ve tarih esastır.

***

Kitap'ın "*preface*" sayfalarında, "*I do not come from a Dönme family, nor did I marry into one*" okuyoruz.[302] Bu ifade de beni pek şaşırtıyor, Mustafa Özyürek, benim arkadaşım, Esra'nın babası, "Esra, İstanbul'da Osmanlı tarihçisi Marc Baer ile evlendi" dese de, "David" düşmüştür, Yahudi düğünü yapıldığını biliyoruz.[303] Özyürek'in Marc David Baer hakkındaki işareti eksik ve Osmanlı tarihçisi olduğu iddiası ise abartılıdır. Hemen buradayız.

David Baer'in, Doğan Kitap tarafından çöpe atılan "teşekkürler" sayfalarında, "*Thomas Berchtold helped with the deciphering of Ottoman-language tombstones*" ibaresi de yer alıyordu, Osmanlıca mezar taşlarını çevirmede, Berchtold'a teşekkür ediyorlar; halbuki mezar taşı yazıları son derece basittirler ve standarttırlar. Buradan, Baer'in henüz Osmanlıca öğrenmeye başlamadığını öğreniyoruz ve Osmanlı tarihçisi diyemeyiz. Doktorasının konusunu ve ne tarihçisi olduğunu da hiç bilmiyoruz.

***

Bu kitaptan, Stanford University kitabından önce, öğrendiğimize göre, yalnızca iki makalesi varmış, demek ya üniversite olarak Stanford çok inmiştir ya da David Baer çok bindirilmiştir,

302 Marc David Baer, *The Dönme: Jewish Converts, Muslim Revolutionaries and Secular Turks*, Stanford University Press, 2010, p. xii

303 Mustafa Özyürek, *Tahta Bavulla Çıktım Yola*, s.194.

Levent Şahverdi Arşivi

üniversitelerin halini özetlemiş oluyorum. Bunlardan ilki, 2004, şu şekilde başlamaktadır: "*Neither the category 'Jewish' nor 'Muslim' expresses their religious identity. Unlike Jews, the Dönme ostensibly followed the requirements of Islam, including fasting at Ramadan and praying in mosques, one of which they built. Unlike Muslims, the Dönme maintained a belief that Shabbatai Tzevi was messiah, practiced kabalistic rituals, and recited prayers in Hebrew and Judeo-Spanish. According to the descendants of Dönme in Istanbul, the Dönme in Salonika saw themselves as a community apart; fulfilling the commandments of Shabbatai Tzevi caused Dönme to only marry among themselves, avoid relations with Jews, maintain their separate identity guided by detailed genealogies, bury their dead in distinct cemeteries.*"[304] Çok güzel, bir-iki hata hariç, David Baer iyi öğrenmişler, yazılarımız yerlerini buluyorlar, tebrik ediyorum. Bunları Türkiye'de artık, benim yazı ve tekrarlarım nedeniyle de olabilir, herkes bilmektedir. Ezberlerinde varlar. Davud Efendi, İngilizceye çevirmişler; demek ki Anglofon olanlar da öğreniyorlar.

Bir sabetayist'i, sıklıkla, gündüz "Müslüman ve gece Yahudi" olarak tarif ediyoruz. İki tarafın da, Yahudi ve Müslüman, ikinci tarafta Kabala öndedir, kurallarına uyuyorlar; camileri ve mezarlıkları, Müslümanlarınkilerden ayrıdır ve endogam yaşadıklarını biliyoruz.[305] Kendi aralarında evleniyorlar, demek istiyorum.

Ancak yasak olan, Müslüman-Türkler ile evlenmektir; Baer burada, Yahudiler ile de evlenmenin yasak olduğunu ileri sürüyor ki, pek hatalıdırlar. Evlenirler, Yahudilik'te bir yasak yoktur, ancak hahamlar pek de iyi karşılamıyorlar. Güzel, burada, Baer'in bir özensizliğini tespit ediyoruz, "evlenmek" diyor ki, hayır, söz konusu olan cinsel ilişkidir; bu yasaktır. Türkler ile cinsel ilişkiye giremiyorlar; evlilik arkadadır ve önce ilişki gerekmektedir.

Karakaşi'ler çok uyarlar, Kapani'ler uyarlar ama "günah işleyenleri" de mevcuttur ve Yakubiler, Türklerle yatarlar. Ortodoks olanlar mı, yasağa gerek yoktur, yapamazlar; isteseler de Türkler'de başarısız kalıyorlar. Yahudiler açısından hoş karşılamama, Sabetayistlerde "Kuzu Festivali" olmasından kaynaklanıyor, bebek, neseb-i

304 Marc Baer, *The Double Bind of Race and Religion : The Conversion of The Dönme to Turkish Nationalism: Comparative Studies in Society and History*, 2004, s. 46 ve diğeri, Marc Baer, 'Globalization, Cosmopolitanism, and The Dönme in Ottoman Salonica and Turkish Istanbul', *Journal of World History* 18, no.2, June 2007.

305 Buradaki ayrı sözünü çok abartmamak durumundayız, İstanbul yakasında, Teşvikiye ve Anadolu yakasında İlahiyat Fakültesi camilerini bilirler. Anadolu yakasında, Karacaahmet, Bülbülderesi ile Nakkaştepe mezarlıklarını tercih ederler. Şimdi Kilyos Mezarlığı'nda yerleri var. Cebeci Asri Mezarlık'ta bölümlerini tespit edebiliyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

sahih olamamaktadır, kuzu bayramında, eş değiştiriyorlar, pek eskiden inanılıyordu; Yahudilikte ırki süreklilik anneden geçmektedir. Böylece ve hızla, Stanford University, düzeltilmiş olmaktadır. Üniversitelere yardımcı oluyorum.

***

Mustafa Özyürek'in iki çocuğu olmuş, ikisi de kız ve ikisi de bir Türk-Müslüman ile evlenmemişler; Aslı, Hollanda'da Profesör Peter Hoogart ve Esra da Amerika'da Marc David Baer ile evlidirler. Baer'in yazdığı kurala çok uyuyorlar, Türkler ile yatamazlar, Hıristiyanlar tercih edilir ve Yahudilere bir itiraz yoktur, iki kızda uyum yüzde yüzdür. Sabetayist oldukları yollu hükmümüze ulaşmış oluyoruz.

Kaldı ki iki kızın anneleri "Sunter Arat" Hanım'dır; soyadını İbrani isim sözlüklerinde bulabiliyorum; adını ise, Türk-Müslüman isim sözlüklerinde hiç bulamıyorum. Peki, uzatmıyorum ve biliyorum.

Arkadaşım Mustafa, Bayar'ın Yahudi olduğunu pek açıklamadı ama, İstanbul'daki düğünün yer yer Yahudi usule göre yapıldığını biliyoruz. Gelin ve damadı koltuklara oturttular, konuklara hoş geldin demek ve bu arada hediyeleri toplamak için koltukları taşıdılar. Bayer, zayıf ve küçük bir çocuk, koltuklara bindirilip taşınmasının zahmetli olmadığını söylediler. Seviniyoruz.

***

Bu arada bir nokta var, Yahudi ve Sabetayistler'in hep zengin oldukları düşüncesi de yanlıştır; hepsi Kemal Dervish misli zengin değiller, Derviş'in babasını, Nadir Nadi, "spekülatör" olarak tarif etmişti, karaborsacı anlamındadır ve tümünü Yahudi bilmiyoruz. Bir zamanlar Orhan Gencebay da yoksuldu ve yoksulları pek çokturlar. Tabii Kürt Yahudileri ve Etiopya Yahudileri hep yoksullar arasında ve yoksulca yaşadılar ve İsrael Devleti kurulduktan sonra yavaş yavaş göçtüler.

Bunu da şunun için not ediyorum, Arkadaşım Mustafa, anılarına *Tahta Bavulla Çıktım Yola* başlığını koymuş, güzel, Fakülte'de çalışkan, geleceği parlak, ancak yoksul bir arkadaşımızdı, biliyor ve takdir ediyoruz. Ancak, soyadının başındaki "Oz", ki noktaları atarız, Amerika'da Doktor Oz var, Amerikan televizyonlarında da "Az" diyorlar ve benim işaretime gerek yok, kendisini bir Yahudi olarak sunuyorlar."Oz" ya da "Az", İbrani güç demektir ve dolasıyla Kerimeleri Ezra Oz'un da Yahudiliğinden de hiç kuşku duymazlar. Devamı "Yürek" mi, İbrani "Lev", demektir ve çok kullanılan bir isimdir. Ayrıca "Lev" yerine, "Yürek" pek mubahtır. Ve onomastique, geliştirmeye çalışıyorum, çok dilli bir disiplin olmak zorundadır.

***

Levent Şahverdi Arşivi

SABETAYİZM:
ONOMASTİQUE VE TARİH

"Esra, İstanbul'da Amerikalı Osmanlı tarihçisi Marc Baer ile evlendi, nikah şahitliklerini Deniz Baykal ve Profesör Nilüfer Göle yapmıştı. Aslı da yine İstanbul'da beyin çalışmaları alanında çok önemli çalışmalara imza atmış bir profesör olan Peter Hagoort'la evlendi."

Mim Özyürek, *Tahta Bavulla*, s. 194.

***

mazim
anneannem Zehra Bozer'e

Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*

***

YAHUDİ DÜĞÜNLER
GOLE/GOLAH ile BOTZER/ BOZER

Pekine demek, Doktor Gole, alışmışsam da pek çözemedim, *Modern Mahrem* çalışmasında sanki hep şifre yazıyor, kitabının ikinci adı "Medeniyet ve Örtünme" olduğuna göre, "modern", medeniyet ve "mahrem" de "örtünme" yerine geçmektedir; öyle mi, bilemem, şifre oynuyorum. Demek, "peçe" ya de "çarşaf", ya da "örtünme" medeniyet'tir; bunu bulabiliyorum. Yobazizm'e büyük katkıdır.

Ben şaşırıyorum ve kimseler şaşırmamalıdır, sanki dua ediyorum; bu müstesna oyun kitabının İngilizce adı *Forbidden Modern* olmakla, ben "Haram Medeniyet" anlıyorum ve bu sözcük, "*forbidden*", Encyclopaedia of the Qur'an'da, "*excluded from acceptable behaviour on legal and religious grounds*" olup, "haram" demektir.(1)

Levent Şahverdi Arşivi

Ve "modern" sözcüğünü de "medeniyet" yerine koyuyor, başka yere koyması imkansızdır.

Biraz daha karıştırabilir miyim, *Modern Mahrem* çalışmasının İngilizce adının Türkçe karşılığını *Haram Medeniyet* buluyoruz ve bunun da İngilizce ikinci adı *Civilization and Veiling* olup bu da Modern Mahrem'in ikinci adıdır ve gerçekten de "Medeniyet ve Örtünme" yazmaktadır. Güzel, bütün keşiflerin şaşırma ile başladığına inanıyordum ve keşfetmeye başlıyorum.

Çok korkmuş, kitap başlıklarıyla, "yasak" olan modern'dir ya da "haram" olan medenidir, demek istemektedir. Bunun dışında bi-şi göremiyor ve bulamıyoruz.

***

Doktor Gole, *Modern Mahrem* kitabını çok korkarak yazmış, tekrar ediyorum ve sık sık "bir tarafı tutmuyorum" diyorlar; ben çözdüm, "*veiling*", peçe takmak, ya da "çarşaf", bu kelimeyi biz İran'dan aldık, "çadurşaf"(2), ki -du'yu yutuyoruz, "çarşaf" buluyoruz ve söylüyoruz, hem yatak çarşaf'ı ve hem de kadınların her tarafını örttükleri "çarşaf" demektir. Doktor Gole, "*veiling*" sözcüğünü, "peçe" takmak ya da tam "tesettür" beğeniyorlar ve işte bu, medeniyet'tir ve bunu yazıyorlar.

***

Peki, "mazim: Anneannem Zehra Bozer" ne anlama geliyor ve burada da bir şifre var. Güzel, şöyle anlamak zorundayım, "mazim", geçmişim anneannem'dir ve "Zehra Bozer", bir şekilde, "beni anlatmaktadır", bunu açıklıyorlar. Demek, şaşırmak keşfetmektir; "Zoher" İbrani olup biz "Zehra" ve köylerimizde "Zöhre" diyoruz. Zoher ise Kabala kitabıdır; Sabetayizm'in en kutsal kitabının adıdır ve burada da "kabul" anlamı yakındır.(3) Ancak doğrudan Sabetayizm'e bağlayamayız, Judaizm'in mistik ya da sufi eseridir. Böylece "Kabala" ya da "Zehra" ile mistisizme yaklaşıyoruz.

***

Sabetayizm sufiliğe çok yakındır, bu nedenle olabilir, Selanik'teki Mevlevi şeyhleri içinde

Levent Şahverdi Arşivi

Sabetayist bulabiliyoruz ve ya da Bektaşi ayinlerine İsrael'den gelen Yahudilerin katıldıklarına tanıklık edebiliyoruz. Benim çalışmalarım bunları ortaya çıkarmış durumdadır.

***

Devamla, güzel, peki "Bozer" bir soyadıdır; İbrani "Botzer" yazıyoruz, karakter tsadik'tir, "ts" okunabilir ama "z" okumak da mümkündür; "eretz" yazıyoruz ve "erez" de söyleyebiliyoruz. Selçuk Erez ya da Yalım Erez varlar, "Toprak" anlamındadır. Ama burada, Hebrew, sağdan, "r tz o b" yazılmaktadır, şarapçı, şarap imalatçısı anlamındadır ve soyadıdır. Zehra Hanım'ın oğlu Ali Bozer, Dışişleri Bakanlığı yapmıştı ve Sevim Bozer ise kızı ve Nilüfer Gole'nin de annesidir. Bu ad, "sevi'm", Sabetay Sevi'ler şeklinde de okunabilmektedir; peki öyle mi, hayır öyle bir iddiam yoktur. Şimdi sadece tespit ediyorum.

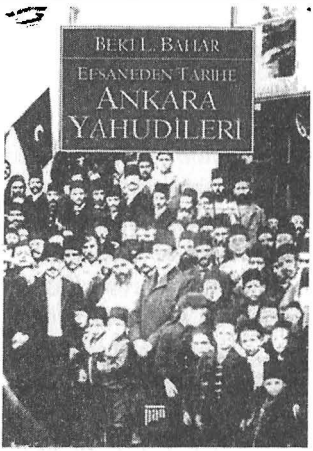
***

Botzer, "Bozer" okuyabiliyoruz, "Bocer" varyantı olup, "*winemaker*", şarapçı ya da şarap imalatçısı demektir.(4) Olur, soyadlarımız çok zaman böyle oluyor, genellikle bir mesleğe bağlanmaktadır. Buradayız.

***

Peki sırada Turgut Gole var, Kars'a gelmiş bir göçmendir, Kars'ı 1877/78 savaşında Ruslara kaybetmiştik; yalnız, Yahudi olma ihtimali yüksektir. Fakat, "Gole" soyadını Karay'ların da taşıdıklarını da tespit edebiliyoruz; Kırım'dan sürüldüklerini düşünebiliriz.(5) "Sürgün" ve "menkip" anlamları var. "Goleh" ve "Golah" yazılıyor, h'leri söylemiyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Beki L. Bahar, *Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri*

***

Beki L. Bahar'ın, *Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri* kitabı için, ne zaman elime alırsam, "harika" diyorum. Buradaki Ankara Yahudileri'nin bir kısmını hatırlıyorum, Hamam Önü'nde ve Şengül Hamamı'na uzanan mahallelerde yaşıyorlardı. Beki Hanım, bu çok basit ve pek harika kitabında, Atatürk'ün Ankara'ya gelişini ve pek heyecanlı bir gün geçirdiklerini pek güzel anlatıyorlar. "Mustafa Kemal ve yanındakiler parasız gelmişlerdi" demektedir ve para toplamışlar. İçlerinde makbuzla para veren de olmuş, öğreniyoruz.

Beki Hanım, düğünleri ayrıntıyla yazıyor ve "Ankara'da düğüne bütün mahalle halkı çağrılırdı", demektedir. Yalnız zifafdan sonra, "gelinin aklanması ve damadın becerisi onuruna" düzenlenen kahvaltıya herkes çağrılmıyor, sadece yakın akrabalar davetlidirler. Bu bilgilerin olduğu sayfada ise bir fotoğraf var, altında, "Beki Bahar, ilk evlenen arkadaşı Sevim Bozer-Turgut Göle ve arkadaşlarıyla, 1946" yazmaktadır.(6) Böylece, Turgut Gole-Sevim Bozer'in Yahudi arkadaşlarını topladıkları bir düğünle evlenmiş olduklarını da öğrenmiş oluyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Beki Bahar, ilk evlenen arkadaşı
Sevim Bozer-Turgut Gole ve arkadaşlarıyla, 1946.
(Beki Bahar, Ankara Yahudileri.)

***

Ne güzel rastlantı, Esra Öz misli "model" bildiği N. Gole'nin annesi de bir Yahudi düğünüyle öğrenmişler. Gole'nin dayısı Ali ve babası Turgut yükselmişler.

.....

1. *Encyclopaedia of the Qur'an*, vol. 2, p. 223.
2. Çadur ya da "Çadır" bir de bildiğimiz "çadır" demektir. Dilimizde Farsça çok güçlüdür.
3. Yalçın Küçük, *İsimlerin İbranileşmesi*, İstanbul, 3. baskı, 2008, s. 156.
4. H.W. & E.V. Guggenheimer, *Jewish Family Names and Their Origins*, Ktav Publishing Houses 1992, p. 122.
5. *İsimlerin İbranileşmesi, op.cit.*, s.156.
6. Beki L. Bahar, *Ankara Yahudileri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 150.

***

Teşekkür faslında bir de şu ifadeyi buluyoruz: "*Esra Özyürek has helped make this project bloom from a dissertation proposal, for a dissertation never written, thirteen years ago into the book it is today. She even gave its title*". Müthiş, bu mu, bir tez projesiymiş, bırakmışlar ve Ezra, almış, ne kalmışsa, projeye çiçekler açtırmış, nasıl yapmış, ben bilmiyorum, işte bu hale, pembe çiçekli kitap haline getirmiş, tebrik ediyorum. Ve bu "teşekkürler" sayfalarını terk etmiyorum, "*she even gave it its title*", kitabın başlığını da, adını da, Ezra vermiş, işte bunu yapmışlar. İngilizcesi, *Jewish Converts, Muslim Revolutionary and Secular Turks* ve Türkçesi de, "Yahudilikten dönenler, Müslüman devrimciler ve seküler Türkler" şeklindedir. Çok

Levent Şahverdi Arşivi

güzel, ancak, bu başlık nedeniyle kim utanacaktır ve benim sorum budur. Önerim ise, önce Stanford University'edir.

***

Tekrar Doktor Gole'ye dönmek istiyorum. Gole, *Modern Mahrem* çalışmasında ve bir yerde, "kadının çarşaflı gövdesini sahneye koyan İslam devrimi" diyor ve ben yine ve bu kez pek çok şaşırıyorum.[306] Demek devrim buymuş, İslam, çarşaflı gövdeyi sahneye koymuş ve devrim olmuş; kadından gövdeyi koymuş ve vücudu unutmuş, devrim böyle yapılmaktadır. Kadının çarşaflı gövdesi, birdenbire, "Batı dünyası karşısında en alt edilmez aykırılığı" olmuştur ve öyle anlıyorum, Batı'yı titretmektedir. Bu devrimci güç, "kadının çarşaflı gövdesi", bir Türk bilim kadının keşfidir. Bana, tebrik etmek düşmektedir.

***

Pek önemlidir ve *The Forbidden Modern* eserinde de yeri var ve buraya alıyorum: "*The Islamic body, which resists secularization, however, shows its difference with western modernism using different semantics.*"[307] Pek hoş, burada, yabancılara hitap ettiğimiz için, kadından gövde'yi alıyoruz ve vücut'u koyuyoruz ve laisizmi, farklı bir anlambilim ile, "*different semantics*", perişan etmesek de pek zorluyoruz. İşte devrim budur ve önümüzdedir.

***

Şimdi tekrar Esra Özyürek'e dönüyorum, Doktor Gole'ye hayrandır ve hep takipçisidir ve Doktor Gole, aynı zamanda evlilik şahididir. Fakat bu Doktor Gole, müslüman kadının çarşaflı gövdesini almış ve müthiş bir devrimci güç haline getirmiştir. Batı uygarlığı titremektedir ve öğrencisi Ezra Özyürek'in geri kalması imkansızdır. İşte önünde, partner'i, ki ortağı anlamındadır, David Baer'in kitabını almış ve kapak sayfasına, "Müslüman Devrimciler" tarifini koymuştur. Çok güzel, Doktor Gole'nin "Modern Mahrem" eserinde, Meşrutiyet Devrimi'ne değinirken hiçbir yerde "Müslüman" devrimi lafı geçmese de, Ezra, Hocası Gole'yi aşmış ve Müslüman Devrimciler'i icat etmiştir. Ve yobazizm'e hediyesidir.

***

Esra Özyürek'in kitabı yayınlanır yayınlanmaz ünlü olmuştu, bunu *Zaman* gazetesine vermiş olduğu mülakattan anlıyoruz. Bu mülakatta, Meclis'e türban ile, başörtülü olarak girmek isteyen milletvekili Merve Kavakçı'yı destekleyen yazı yazdığını ve ailesi ta-

306 Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, s.77.
307 *The Forbidden Modern*, op.cit., p. 136.

Levent Şahverdi Arşivi

rafından da cezalandırıldığını ifşa etmişti, dikkat çekicidir. Yalnız bu "olay" mı, en az on yıl önce olmuştu; Kavakçı'nın engellendiğini hatırlıyoruz ve Esra'nın böyle bir iş yaptığını bilmiyorduk. Esra Hanım'ın *Zaman*'a verdiği mülakatta şu da yer almaktadır: "Atatürk'ün mütecessis bakışları altında büyümüş olmama karşın, birkaç yıllık ayrılığın ardından ülkeye döndüğümde Atatürk imgelerinin her yerde oluşu karşısında şaşkına dönmüştüm. Beni asıl şaşırtan bunların tuhaf yerlerde ve yeni pozlarda karşımıza çıkmasıdır." Büyük bir açıklamadır; Atatürk öldüğünde, Esra Hanım'ın babası dahi yaşamıyordu ve dolayısıyla "mütecessis bakışları altında" büyümesi imkansızdır. İlaveten Atatürk'ün "yeni pozlarla" Esra'nın karşısına çıkması da herhalde bir *hallucination* halidir; ve akli denge bozukluğu buna dahildir. Atatürk'ün ne yeni heykellerini ne de yeni pozlarını hiç görmediğimi teyit edebilecek durumdayım.

***

Mustafa Özyürek, kızının kitabı için, "Esra'nın, Türkiye'de Kemalist ideolojinin dönüşümünü inceleyen doktora tezi" diyor ki, hiç eline almadığını sanıyorum; hem anne-babasına ve hem de evine son derece saygısız ve düşmanca yazılardır ve tez diyemeyiz. Hiç okuyanı olmuş mu, uzun araştırmalarım sonuncunda bir okuyanını buldum ve S. Kargı, tanımıyorum, görüşünü ekşi sözlük'te yazmış aktarıyorum: "Böyle bir doktora tezi olmaz, Amerika'da Türkiye konusunda uzman olmayan hocalara yutturulmuş, '*bon pour l'Orient*' çalışmasını yayınlatmasaymış iyiymiş." S. Kargı'nın bilgili ve kibar birisi olduğunu çıkarıyorum. Boğaziçi Üniversitesi'nin her açıdan utanç verici bu yayınından dolayı özür dilemesini ve yayını toplatmasını öneriyorum. Umuyorum.

Ve Özyürek, "Türkçeye Modernlik Nostaljisi olarak çevrilen kitaptan bazı ifadeler cımbızlanarak, Mustafa Özyürek'in kızı babasına ters düşüyor diye yayınlar yapıldı" da diyor ki, aslında akepe'li tarif ettiler. Çok yazık ve çok hafife almaktadırlar; "maksat, beni yıpratmaktır," demektedir. Duruyorum.

Aşırı bilgisiz ve ayrıca kendisini hiç bilmeyen bir kızı var; hiç bir kitapta, hiç bir makalede, hiç bir konferansta, "Müslüman Devrimciler" sözü geçmemiştir ve hiç rastlamadığımı teslim ediyorum. *The Dönme* kitabının kapağındaki bu ibare, "Müslüman devrimciler", en çok kitabın dördüncü bölümüyle, "Making A Revolution: 1908", Türkçe çeviride, "Bir Devrim Yapmak: 1908", ilgilidir ve "Meşrutiyet Devrimi" üzerinedir. Sadece ve sadece Devrim'e katılan sabetayist'ler, dönmeler, büyük devrimci Doktor Nazım, diğerleri ve

Levent Şahverdi Arşivi

"Young Turks" adları geçmektedir. Ve 1908 Devrimi, dünyanın her yanında "Jön Türk" devrimi olarak bilinmektedir. Demek, karı-koca Baer'ler çok sorumsuz davranmışlar, işaret ediyorum.

Bu dördüncü bölümün önemli iki ara başlığını, Türkçe çevirisinden aktarıyorum, "Dönmelerin 1908 Meşrutiyet Devrimi'deki Rolleri" ve "Müslümanların 1908'den Sonra Dönmelerin Farkına Varmaları", bunlardır ve çok şaşırmışlardır. Demek, "Müslüman Devrimcileri", sadece iftiradır. Buraya gelmiş ve bu kitabı önemli ölçüde aşmış durumdayız.

***

Üzerinde duruyorum, yayınlanmasından pek memnun olduğumu belirtmek istiyorum. Bir ara Boğaziçi Üniversitesi'nin yayınladığını duymuştum; anlaşılan, basılan kitapları toplattılar. Sonra Doğan Kitap'tan çıktılar; "al çocuktan haberi" tarzındaki sayfaları atarak yayınladılar ve iyi yaptılar.

Şunu tespit edebilecek durumdayız, sabetayizm çalışmalarımı açmaya başladığımda umulmadık bir "destek" ile karşılaştım, bu *Hürriyet* gazetesi ve Doğan Kitap'tır; *Hürriyet*'te Ayşe Arman'ın mülakatı ve sonra Doğan Kitap'ın yayınladığı Soner Yalçın'ın *Efendi* dizisini pek önemli buluyordum ve hâlâ aynı yerde duruyorum. *Efendi*'leri benim yazdığım konusunda ciddi bir iddia vardı, hiç önemsemedim; bu kitapların yayınlanması, üstelik büyük bir sermaye grubunun yayınevi tarafından çıkarılması çok değerlidir. Ben *Efendi*'ye yardım ettim, fazla yardım etmiş olabilirim, ben buyum ve herkese yardım ediyorum. Çok önemli, Türk tarihinde pek mühim bir kapı açıyorduk; *Hürriyet* Gazetesi ve Doğan Kitap yolumuzu meşrulaştırıyorlardı, yaptıkları budur.

Doğan Kitap, Revizyonist Judaizm'i yayınlamaktadır ve *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi* de revizyonisttir, Işık Ergüden'in çevirisi tatminkardır, çünkü zor bir işi ele almıştır ve Mustafa Kemal'i, İbrani ilan eden paragrafın çevrisi dürüsttür ve izliyorum.[308] Baer'in, Doğan Kitap tarafından *Selanikli Dönmeler* olarak yayınlanan kitabının, özetle, içi boştur ve çalışmalarımın bozuk bir çevirisinden ibarettir; yalnız, Stanford University tarafından yayınlanmış olmasını, bu tür çalışmaların bir disiplin olarak teslim edildiği şekilde anlıyorum ve çok çok değer biçiyorum. Buradayız.

Güzel, *Hürriyet*, Judaizm'de, kurucusu Sedat Simavi'nin izinde ve Sabetayizm'de Ahmet Emin Yalman'ın yolundadır. Yazmasını bilmeyen, İbrani sufizmi "roman" sayan Sabetayist Orhan Pamuk'a

308 Şlomo Sand, *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi*, Doğan Kitap, 2011.

Levent Şahverdi Arşivi

ödüller yağdırmasına da "Yalman'ın Yolu" diyoruz. Edebiyatı bozan ve adaleti tahrip eden bir yoldur. Baer/Bayar da bu yoldadır. Ne ilginç, *Tahta Bavulla*[309] da buradan çıktı ki ayrı bir kategoride düşünmek durumundayız.

***

Doktor Gole, *Modern Mahrem* kitabı ile ilgili olarak, "bu çalışmanın, yakın tarihe ilişkin ilk aşaması 1985 yılında, Paris'te, Unesco'nun desteği ile yapılmış ve bir rapor olarak sunulmuştur," demektedir. Yaptığı bir okumadır, özgün hiçbir kaynak yoktur, hepsi ikinci elden ve bir kısmı üçüncü, almışlar ve okumuşlar ve okuduklarını yazmışlar. "Müslüman kadın gövdesi" daha sonra ortaya çıkan bir keşfidir ve buradan Müslümanların, tabii Müslüman kadınların ve tabii gövdelerinin, isyan ve ihtilallerine ulaşmıştır. Öğreniyoruz.

En önemli paragrafı şudur: "Kadının siyasi bir talep olarak yeniden 'çarşafa' girmesi istenci, 70'li yıllardan itibaren tüm Müslüman ülkelerde ortaya çıkmış ve ülkelerin modernleşmeci deneyimleri sorgulanmıştır. Müslüman ülkelerde yükselen İslamcı hareketlerle modern seçkinler arasında kadının toplumsal ve hukuki statüsü doğrudan siyasi kavga meselesi olmuştur. Başka bir deyişle, siyasileşen İslam'ın bayrağı kadın olmuştur."[310] Çok yanlış, çok abartılı ve çok "*childish*" bir paragraftır. Unesco mu, bunlara para vermektedir.

Dünyayı hiç bilmemektedir ve sadece iki kitabı hatırlatmak istiyorum. Birisi, G.Kepel'in, *The Revenge of God* olarak İngilizce'ye çevrilip yayınlanan, aslı *La Revenge de Dieu* çalışmasıdır. Şunu aktarıyorum: "*1977, 1978, 1979: during each of these three years, a change of direction occured in Judaism, Christianity and Islam alike.*"[311] Peki, Allah intikam almaya başlamıştır ve Judaism, Hıristiyanlık ve Müslümanlık yön değiştirmektedir.

Bir, 1977, İsrael'de kurucu "laik" İşçi Partisi iktidarı kaybetmiş ve şeriatçılar iktidarı almışlardır. Sadece şeriatçı değil, aynı zamanda revizyonist siyonisttiler ve genişleme taraftarı olarak biliyoruz. İki, "Komünist Kardinal", Karol yerine İkinci Jean Paul artık papa

309 Marc David Baer, *Selanikli Dönmeler*, Doğan Kitap, 2011.
Mustafa Özyürek, *Tahta Bavulla Çıktım Yola*, Doğan Kitap, 2014.
Özyürek'in kitabını yayınlanmasını, Mustafa'nın, bir oldu-bitti'ye getirerek, K. Kılıçdaroğlu'nu CHP Genel Başkanı ilan etmesine bağlamak durumundayız.
Kılıçdaroğlu, CHP'de, Aydın Doğan'ın mandat'sıdır, biz "manda" diyoruz ve manda'dır. Ve "kaim-i makam" saymayız, o ölçüde önemli birisi değildir. "Önem", Kılıçdaroğlu'ndan hep uzaktır.
İleride ele alıyorum.

310 N.Göle, *Modern Mahrem*, s.77.

311 Gilles Kepel, *The Revenge of God*, Polity Press, 1994, p. 6.

Levent Şahverdi Arşivi

olmuştur. Kapitalizmin bütün kazanımlarını kazımakta, "aydınlanma" doktrinini ortadan kaldırmaktadır. Büyük Britanya'da da Thatcher ve Birleşik Amerika'da Reagan yönetimde olup, "neo-con" dönemidir. Üç, İran'da, Humeyni Devrimi gerçekleşmiştir ve şeriat ilan edilmiştir; artık dünya başkadır. Buraya geldik ve devam ediyoruz.

Bundan sonrası mı, ben devam ediyorum ve dört, Eylülist Darbe gerçekleşmiştir ve islamlaşmayı hedef yapmıştır. Ve ben, Darbe'den önce, ordu gelecek, Erbakan'ı hapse atacak ve Erbakan'ınkinden daha yoğun dinsel bir düzen kuracak, bu haberi vermiştim.[312] Ordu beni doğruladı ve Türkiye, bir Nakşibendi-islamist karanlığa atıldı. Devam etmektedir.

***

Bilim kadını mı, öncekiler bir yana, *Fitne* ve *Çıkış* okumadan, yazdıklarını yazmışlar. Bunlara "gövde isyancısı" diyemem, ama yazma işinde çok cüretkârdırlar.

***

İran'da ve Türkiye'de darbe yaptılar ve islamlaşmayı bir yol bildiler. İlki, Şah'ın yolsuzluğuna ve laisizmine karşıdır. Bizimkine ise ilk öncelikle "Dine Dönme" kuram ve tarihlerine bakmak zorundayız.

***

Burada Tocqueville çok daha nettir. Bir, 1792 Devrimi, Paris'te asilleri çok korkutmuş ve din'e döndürmüştür. İki, 1848 Devrimi, orta tabakaları çok korkutmuş ve dine çevirmiştir. Burada Tocqueville'in Marx'tan daha net gördüğünü görebiliyoruz; Tocqueville tarihini esas alıyorum.

***

Bizim dine dönüş tarihimizi, 15/16 Haziran 1970, olarak verebiliyoruz; proletaryanın iki gün İstanbul'a hakim olduğu takvimdir. Hızla gelişen büyük sermaye çok korktular. Dinselleşme önce, hızla büyüyen zenginlerin eşlerinde başladı; büyük zenginlerin, oligarkların orta yaşlı eşleri, kına gecelerine ve umre gezilerine açtılar ve açıldılar. 1975 yılındayız. Her ikisini de, 1975 ve 1976, *Cumhuriyet* gazetesinde yazıyorum, orada varlar.

***

Gazetelerde ve günlüklerde, aktüalite yazmıyorum. Gelecek tarih kaydediyorum. Bu, bir başka tarih yazma yoludur.

---

312 Yalçın Küçük, *Fitne*, İstanbul, 2015.
Yalçın Küçük, *Çıkış* Birinci Kitap, İstanbul, 2015.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Bu yılda, 1975, Demirel, Erbakan ve Türkeş, bir araya geldiler ve el ele verdiler, milliyetçi cephe hükümeti oldular. İç savaşı kızıştırdılar, günde ortalama yirmi kişi ölüyordu ve mağazaların vitrinlerinde jandarmalar oturuyor ve mülkleri koruyordu. Korkunun çok yayıldığı bir dönemdir ve korku aklı siliyordu ve yerini din almaktadır. Aklın olmadığı zaman, din vardır. Aklın yerine dini koydular; insandan çıkma ya da "insan olmama" olarak tarif ediyorum.

***

Ve Rand Corporation'in iki Türkiye uzmanı, Rabasa ve Larrabee, "*islamization from above*" dediler, "tepeden gelme İslamlaşma" ve bu süreci ordunun kurduğunu eklediler. Yoğun din ile ırkçılığa yakın milliyetçiliği yan yana getirdiler.[313] Ve Sol'u tüketmeye yöneldiler.

***

David Baer'in yeni bir kaynağını ve yeni bir tezini göremiyoruz; bizim çalışmalarımızı okumuş, hepsiyle ilk kez karşılaşmanın heyecanıyla pek çoğunu abartmıştır; tarihçilerin ilk işi olması gereken kaynakların eleştirisi Baer'de hiç yoktur. O halde neden devam ediyorum ve böyle başlayıp böylece bitirmek istiyorum.

***

Birinci bölümde, Sabiha ile Zekeriya'nın evlilikleri var ve bunu, bir Türk ile bir Sabetayist'in bir araya gelişleri olarak kabul ediyorlar. Peki neden, bir tarihçi her okuduğunu mutlak doğru kabul ediyorlar ve üstelik bunu, sadece Zekeriya Bey yazıyorlar.

Sabetayistler ile Müslüman Türkler'in cinsel ilişkileri, sabetayizm'de günahtır. Hristiyan ve Yahudiler yoksa, hep birbiriyle cinsel ilişkiye giriyorlar ve kabul etmek gerekiyor, bir "partner sıkıntısı" yaşıyorlar. Bu nedenle de geç evleniyorlar ve çabuk ayrılıyorlar. Tespitimiz budur.

***

Gole Hoca'nın, Asaf Savaş Akat ile evliliğinde söz etmiştim. Çalışma dairemde mevcut, *Dictionary of English and Hebrew First Names*, bu isim için, "*asaf/asaph, from the Hebrew, meaning, 'gather', in the Bible a Levite*" karşılığını veriyor.[314] Asaf'ın, İbrani'de de böyle yazıyoruz, "artı" ya da "toplamak" anlamı var ve Gole'nin de İbra-

313 A.Rabasa & F.Stephem Larrabee, *The Rise of Political Islam in Turkey*, RAND, 2008, p. 37.

314 A. J. Kolatch, *The Complete Dictionary of English and Hebrew First Names*, New York, 1984, p. 22.

Levent Şahverdi Arşivi

ni sözcük olduğunu göstermiş bulunuyorum. Demek ki, şimdilerde bile, bir Sabetayist yalnız, bir Sabetayist ile cinsel ilişki yaşayabiliyor, buradan çıkış yoktur. Evlilikleri kısa sürmekte[315] ve bir Sabetayist yoksa, Hristiyan ile beraber olmaktadırlar.

***

Mehmet Zekeriya, ki "Zekeriya" Tevrat'ta bir peygamberdir ve soyadı yasası çıktığında "Sertel" soyadını almıştı ve açıklaması zordur, neden, Selanik'ten bu yana tanınmış bir aktivist ve gazeteci olarak biliyoruz. Güzel ve Sabiha ile Zekeriya, Kurtuluş Mücadelesi başlarken, Halide Edip tarafından Columbia Üniversitesi'ne gönderildiler. Halide, kendisi, mücadeleye katıldılar.

Halide'nin "Sabetayist" olduğunu düşünmüyorum, Yahudi doğumludur, bir "Türk Kahramanı" ve büyük bir edebiyatçımız olarak biliyorum. Kaba Kemalistlerin kötülemelerine hiç katılmıyorum; *Sinekli Bakkal,* Kemalist estetiğin en güzel eserlerindendir, mistizmi de var, pek sevdiğim romanıdır. Sabiha ve Zekeriya'yı gözettiler ve usulleridirler.

***

Doğuda birbiriyle kavga eden aşiretlerin barıştırılmalarına tanıklık ediyoruz; sabetayizmin üç kolu da, birbiriyle hep kavgalı oldular ve birbirinden kız alıp vermediler. Bu, çok gösterişli bir barıştırma düğünü olabilir;[316] ve bana gelince, Zekeriya'nın Müslüman Türk olduğunu kabul etmede güçlüklerle karşılaşıyorum.

Çok isim biliyoruz, bir kalıp'tır, diyebilirim, "Sarial" var ki, Tanrı'nın prensi benimdir, anlamındadır, "sar" ya da "ser" prens manasında olmakla biz de taşıyoruz; "al" ya da "el" Tanrı'dır. "Ariel", "Tanrı'nın aslanı benimdir", öyledir. "Guriel" ya da "Gurel" var, ve Gurel'i, "Gürel" olarak biz de kullanıyoruz. "Sert-el" bu kalıptan olup, üzerinde daha fazla durmak istemiyorum.

Onomastique çalışmadan bu kitaba girmek çocukçadır, pek *childish*; tabii Freud bulmadılar, egyptolog'lar, Moşe/Musa adının Kıp-

315 Asaf Savaş Akat'ın yine eşi Emine Uşaklıgil, sonra, bir Hristiyan ile evlenmişti ve artık internetlerde dahi kayıtlıdır.

316 "Daha sonra bu konudaki en önemli gelişme, Derviş Grubu'na mensup olan Sabiha Hanım'ın, Sertel, - ki bu ailenin Kapaniler'in temsil ettiği İbrahim Ağa Grubu'na dahil olduğunu zannediyoruz- Zekeriya Sertel ile evlenmesidir. Bu olay dönmelerin Müslüman ve Türklerle daha sıkı ilişki kurma çabalarının ilk ciddi adımı olarak yorumlanır. Bu evlilik başlangıçta cemaat içinde tartışmalara ve ciddi krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Ama ardından bu evlilik hem dönemin siyasi partisi İttihat ve Terakki Genel Merkezi tarafından hem de dönme cemaati içinde olumlu karşılanmıştır."
Mehmet Ö. Alkan, *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selanik'ten Cumhuriyet'e Terakki Okulları ve Terakki Vakfı 1877-2000,* İstanbul, 2003, s. 48.

Levent Şahverdi Arşivi

tice olduğunu bilip yazıyorlardı. Freud, Musa'nın İbrani olmadığını yayan adamdır.[317] "Suda" ya da "Sudan" olarak anlıyoruz, varyantları var. İbrani'de ve sabetayizm'de isimler biseksüeldir; kızlarımız, "su" ya da "suda" adlarını taşıyorlar. Amma İbrani'den uydurma "pınar" adını kızlarımız ve erkeklerimiz kullanıyorlar.

***

İsimbilim kadar tarih'i de ihmal edemiyoruz. Balfour Deklarasyonu'ndan daha önemlisi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Büyük Britanya Başbakanı Lloyd George'un Herbert Samuel'i "mandater" tayin etmesidir. Milletlere bağımsızlık vaat etmişlerdi, vazgeçtiler, yönetimlerini Millet Cemiyeti'ne bıraktılar. Cemiyet, "*mandate*", vekalet, yetkisine sahipti, Filistin'in yönetimini, vekaleten, Büyük Britanya'ya verdi, "*mandate*" diyoruz ve Lloyd George da "mandater" olarak, "mandatör" diyebiliriz, Herbert Samuel'i atadılar ve bir Yahudi ve Siyonist olduğu tartışmasızdır. 1920 yılındayız, bütün dünyada radyolar, "*Tikva*" Marşı'nı çalmaya başladılar; 1920-1921 yıllarındayız, Araplar başkaldırdılar, ama dünya radyoları "*Tikva*" çalıyorlar.

Yahudiler, Samuel'in mandater olmasını, tarihte ikinci kez, krallığın kuruluşu saydılar ve bayram yaptılar, "Tikva" mı artık siyonizm'in marşıdır ve "Ümit" demektir. Tikva'yı, bizde de "Ümit" yaptılar ve artık isimlerimiz arasındadır.

Tespit edebildiğim ilk "Ümit", 1921 doğumlu, Ümit Haluk Bayülken'dir ve daha sonra Dışişleri Bakanımız oldular. "Ülq" ya da "Ülgen" ya da "Ülken", Sabetay Sevi'nin, Arnavutluk'ta en son kaldığı kent ya da kasabanın adıdır. Maamin'ler, bu adı çok seviyor ve taşıyorlar.

***

Bir "tarih" daha yazmak istiyorum, çok kısa, *Fitne* kitabımda var, bir, John Kennedy, İsrael'in atom bombası yapmakta olduğunu öğrenmişti, önlemek istedi ve kararlıydı, 1963 yılında öldürüldü. İki, Katili mi, bilinmiyor; İsrael ve Ben Gurion'a bağlayanları biliyoruz; Ben Gurion böyle bir adamdır ve ben de bu görüşteyim. Üç, Yerine, yardımcısı Lyndon Johnson geçmişti ki, Yahudi değildir, ancak, *Who is Who in Jewish History* içinde adı ve yeri bulunmaktadır. Yahudilere hizmet etmiş bir adamdır.

Tabii 1964 seçimini kazandı, artık seçilmiş başkandır. Bundan sonraki seçime Robert Kennedy aday oldu, ön seçimlerde büyük başarılar elde ediyordu ve Haziran 1968 tarihinde öldürdüler. Şöyle

317 Sigmund Freud, *Moses and Monotheism*, New York, 1955.

Levent Şahverdi Arşivi

de söyleyebilirim, Amerikan ölçülerinde "ilerici" iki Katolik kardeş, Johnson'ın döneminde politikadan ve ikincisi büyük ihtimalle, başkanlıktan tasfiye edildiler. Bundan sonrası için böyle bir özet gerekiyordu; kısaca tamamlamış oluyorum.

***

Neden mi, 1967 *Six Day War* Johnson'un iktidarındadır ve Sovyetler'in anlaşılması zor hoşgörüsü ile İsrael, Mısır'ı ve tabii Abdul Nasır'ı da, perişan etmiştir. Bundan önce, ilk 20 yılında küçük bir devlet ve hatta "devletçik" idi, süreceği kuşkuludur, Altı Gün'de çok toprak kazandılar; o halde, 1967 Altı Gün Savaşı'nı, İsrael'in gerçek kuruluş tarihi sayabiliriz.

Bu tarihte mi, Türkiye'de, isimlerin İbranileşmesi'nde bir sıçrama var ve sadece "Ebru" adına işaret etmekle yetiniyorum. İngilizce "*Hebrew*" adıyla aynı telaffuza sahiptir ve Fransızca "*Hebreu*" pek yakındır. İsraelliler, "Ebru" adını taşıyanları, İsraelit sayıyorlar; ve Türkçe olması için hiçbir dayanağa sahip değiliz. Şunu da ekleyebiliyorum, isimlerin atestasyon tarihleri için bilimsel tespitlerimiz yoktur; ancak, 1967 öncesine ait bir "Ebru" bilmiyorum. Pek çok ölüm ilanı toplamış durumdayım ve hiçbirinde, 1967 öncesinde doğmuş Ebru'muz geçmemektedir.

***

Baer, sabetayistlerin laisizm'den yana olduklarını ileri sürüyor, ve doğrudur. Şöyle de özetleyebiliriz: Selanikliler, hem giysi devrimini ve hem de laisizm devrimini istemek durumundadırlar. Hem çıkarları bu yöndedir ve hem de moderndirler. Yalnız buraya Yahudileri de katabiliyoruz.

Şunları hatırlatabiliyorum, bir, Yahudi ve büyük Kemalist Tekinalp, Siyonizm'in Hamburg Kongresi'nde Yahudileri Osmanlı Türkiyesi'ne çağırmıştı; "ortak vatan Türkiye'dir," diyordu. İki, Kurucu Başbakan Ben Gurion ile ikinci Cumhurbaşkanı Ben Zvi Türkiye'ye geldiler, fes giydiler ve yurt'u burası bildiler. Üç, Gerici 31 Mart isyanı çıktığında, şimdiki Gezi'de, Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu'na, 800 kadar Yahudi ve subay olarak ya da gönüllü pek çok Sabetayist katıldılar ve savaştılarsa, yüreklerinde aynı yurt olduğu mutlaktır. Ve bunları "gizli" tarih kitaplarından alıp buraya koyuyorum.

***

Üç kitaptan söz etmek istiyorum, bir, Yalçın Küçük'ün *Çıkış*-Birinci Kitap, sözünü etmiştim ve iki, Aron Rodrigue'in, ikinci başlığı, *The Teachers of the Alliance Israelite Universelle: 1860-1939*, üç, Sa-

Levent Şahverdi Arşivi

rah Abrevaya Stein'ın *Making Jews Modern*, gerekli ve çok yararlıdır.[318] Bütün bunlar, *Çıkış*'ın Birinci Kitap'ında Dördüncü Sure ve ikinci bölümde, "Osmanlı Türk Aydınlaması" olarak yazılıdırlar. "L'Alliance Israelite & El Tiempo", üst başlığıdır. Alyans Israelit okulları ve jüdezmo yayın yapan *El Tiempo* dergisi hem giysi devriminin hem de laisizmin köküdürler.

***

Şunları eklemek durumundayım, bir, "Birleşik kaplar" olarak yaşadık. İki, Mahmut Şevket Paşa, başbakanlık yaptılar ve Alyans'ta okudular. Üç, Talat Paşa, adı "Tal" ile açıklanıyor, İbrani "nem" demek ve Alyans Okulu'nda öğretmenlik yapıyordu, sadrazam oldular ve Ermeni tehcirinin mimarı olmakla suçlanmaktadır. Dört, Mahmut Celal Bayar, Alyans okulunda okudular ve İttihat ve Terakki'de, erken cumhuriyette yönetici ve daha sonra cumhurbaşkanı oldular.

***

Rodrigue'in çalışmasındaki Alyans Okulları'nın öğrencileri ve öğretmenlerinin fotoğraflarına ve *El Tiempo*'nun sayfalarına bakmak ve *Çıkış*'ın işaret ettiğim bölümüne bakmak yeterlidir. Hem Alyans ve hem *El Tiempo* siyonizm'e karşıdırlar. Yobaz Yahudiler, her ikisini de reddediyorlar.

***

Peki, Ermeni Tehciri, son çözümlemede, bir servet transferidir. Zenginliklerine ve mülklerine, zaman zaman kızlarına ve eşlerine el koydular. Zenginliklerin çok büyük kısmını, Kürt Ağaları'na geçirdiler.

***

Peki, mübadele, ilk çözümlemede, bir servet transferidir. En zengin Yunaniler, Trabzon, Kayseri ve Antalya'da yaşıyordu ve buralara seçkin sabetayistler yerleştirildiler ve büyük zenginliklere kondular. Karakaşzade Rüştü'nün Selanik sabetayistlerini reddetmesi, büyük zenginliklerin yerli sabetayistlere kalmasını sağlamak içindir. Etkisiz ve önemsiz olduğunu biliyoruz. Kayseri'deki İbrani asıllı Sabancı ve Has'lara gelince, Adana'ya indiler; zenginliklerinin oluşumunda Ermeni mülkleri önemlidir. Buradayız.

***

Ne de olsa yaban'dılar ve "yaran" yapmak istediler. Tariflerini vermiyorlardı, ama bunlar herkesin bildikleri sırlardı; Hasan Tahsin

318 Aron Rodrique, *Images of Sehardi and Eastern Jewries in Transition*, University of Washington Press, 1993.
Sarah Abrevaya Stein, *Making Jews Modern*, Indiana University Press, 2004.

Levent Şahverdi Arşivi

deseler de Osman Nevres olduğunu biliyorlardı. Kurtuluş Mücadelesi'ne uzak bir maceraperesti "ilk kurşunu atan" adam yaptılar. Mantıksızdı ve bunu göstermekte güçlük çekmedim; ilk kurşun, eski Payas ve sonraki, Dörtyol'dadır. Payas zengin ve güzel bir Ermeni köyü idi; Genelkurmay kabul ettiler. Şimdi, ülkemizde iki adet ilk kurşun mevcuttur.

Ahmet Emin Yalman, Selanik'te Şemsi Efendi'yi, çocuk Mustafa Kemal'in öğretmeni yaptılar. Yalnız anlatılana bakacak olursak, Mustafa Kemal, Şemsi Efendi'ye başlamış, hemen sonra annesi istemediği için bırakmış ve Hoca mektebine gitmişler. Tekrar, Şemsi Efendi'ye gitmiş, ama, babası Rıza Efendi ölmüşler. Burada bir ileri-geri çatışması görüyoruz.

Korgeneral Galip Pasiner, Şemsi Efendi'nin birkaç kez gericilerin saldırısına uğradığını anlatıyor. Sonra, *"Şemsi Efendi opened a new school in his own home, but it was also attacked"*[319] diyorlar; Şemsi Hoca, evini mektep yapmış, hep saldırmışlar, öyle anlaşılıyor, masal anlatmayı seviyorlar. Çok hoş, okulun yerini bilmiyoruz, öğrencilerden hiçbirisini tanımıyoruz ve en az elli yıl sonra, sık sık Şemsi Efendi'nin Okulu'na ve evine saldırı olduğunu hatırlıyorlar. Ama, bize Selanik'i, "Kabe-i Hürriyet" olarak öğretmişlerdi ve demek, bildiğimiz Selanik bu değil; bunu bırakıyorum.

***

Sonuna ve şuna geliyorum, geldiğim paragrafı Türkçe çevirisinden aktarıyorum: "Dönmelerin İTC'de fazla temsil edilmesi ise, insanların, 1908 Devrimi'nin bir Dönme komplosu olduğuna inanmalarına ve sonrasında yeni Kemalist elitinin çoğunluğunun Dönme olmamasına rağmen, Kemalizmi Dönme diniyle denk tutmalarına neden olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün Yahudi atalarının bulunduğuna dair ortada hiçbir kanıt olmasa da, onun gizli Yahudilerin çıkarlarını gözeten bir devlet kurduğu varsayılmıştır. Lenin'in de Atatürk'ün de soyağaçları gizli tutulmuştur. Yahudi kökenine sahip olduğu varsayılan ama kendilerini Yahudi olarak görmeyen devrimciler, kökenlerini önemsememişlerdir."[320] Hiçbir kanıt yok, varsa da yok etme eğilimindedirler, ama Yahudi çıkarlarını gözeten bir devletle karşı karşıyayız, sonuç olarak iddia budur.

---

319 Marc David Baer, *op.cit.*, p. 49.

320 Marc David Baer, *Selanikli Dönmeler*, s. 140.
İngilizce aslında, *The Dönme*'de, son cümle, *"revolutionaries who were assumed to have Jewish backgrounds but did not conisder themselves Jewish played down their origins"* şeklindedir. Baer'in İngilizcesi oldukça zayıftır; Yahudi kökenli olup da kendilerini Yahudi saymayanlar, köken bilgilerinin üstünü örtüyorlar, daha doğrudur. Baer bunu ifade etmek istemektedir.
Marc David Baer, *The Dönme*, p.110.

Levent Şahverdi Arşivi

İsrael Devleti, zaman zaman bu iddiayı ileri sürmektedir. Ben de sabetayizm araştırmalarının başından beri ciddi hiçbir kanıtın olmadığını ve kanıt bulmaları gereğini yazıyorum. Ancak burada, köken bilgilerinin yok edildiği savı var, yenidir ve daha ileriye götürmüş durumdadırlar. Bayar'ın çevirisinde ve Garp Cephesi'nde, yeni olarak yalnızca bunu görüyoruz.

***

Gole
Modern Mahrem

Cinselliği Bastırırlar: BABA TÜRK & KEMALİST BABALAR VE KIZLARI

Gole'nin hem İngilizce ve hem Türkçe yazılarını anlamakta güçlükle karşılaşıyorum ve çalışıyorum. Esra Oz'un İngilizcesi ise çok bozuktur. Yer yer düzeltiyorum.

Cumhuriyet döneminde eşitlikçi ütopyanın taşıyıcılığını babalar ve kızları üstlenmişler. Kemalist medeniyet ideallerine uygun yetişmiş örnek kızlar ile ilerici babalar arasında kurulan "sessiz mutabakat" kadınların kamusal yaşama katılmalarını belirlemiştir. Cumhuriyet kadınları, babalarının "koruması", *patronage* altında, en başta da simgesel olarak tüm Türkler'in babası Atatürk'ün koruması altında toplumsal yaşama katılarak, kendilerine atfedilen medeniyet misyonunu yüklendiler.

***

Genç Cumhuriyet'in ideallerine uygun örnek kızlar yetiştirmek, "Kemalist Erkek" psikolojisinin, kadınların toplumsal yaşama katılmasında, engel olmak şöyle durdun, tersine itici rol oynadığını söyleyebiliriz. Diğer ülkelerin, özellikle de gelişmiş ülkelerin deneyimlerini göz önünde bulundurduğumuzda, kadınların erkeklerle bir arada eşit olarak, eğitim, çalışma,

Levent Şahverdi Arşivi

siyaset dünyasında var olma çabalarının karşısına, genellikle cinsiyet ayrımcılığının, *sexist discrimination*, bir engel olarak çıktığını görürüz.

***

"Kemalist babalar" ve "örnek" kızlar ikilisi, cinsiyetler arası eşitlikçi ideali ve kadının kamusal görünürlüğünü toplumsal muhayyileye sokmaktadır. Ne var ki erkeklerin isteğiyle, icazetiyle, desteğiyle, sonuç olarak denetimiyle çizilen kadının toplumsallaşma güzergahı, kadınların bireysel ve cinsel kimliklerini bastırmalarıyla mümkün olmaktadır.

***

.....

N. Gole, *Modern Mahrem*, ss.70-72.

Metinde ara başlık, "Kemalist Babalar ve Modern Kızlar" şeklindedir. Ben değiştirdim.

Gole'nin İngilizce kitabında *The Forbidden Modern*, Özyürek'in İngilizce kitabında *Nostalgia for the Modern* başlıkları yanlıştırlar. "Modern" İngilizce'de sıfattırlar.

Türkçeleri, "Modern Mahrem" ve "Modernlik Nostaljisi" doğrudurlar.

***

Doktor Gole'nin okuduğunu sanmıyorum; ancak Claude Lévi-Strauss'u model aldığından şüphe etmiyoruz.[321] *Structuralist* ya da yapısalcı'dır, ilkel kavimlerin de yaşamlarında bir mantık olduğunu ileri sürüyordu, yapıları vardır ve bir ayrı medeniyet olarak görüyordu. Aşağılanmayacağını ileri sürmektedir ve ayrı bir "yapı" ya da düzen'dir, demektedir..

Lévi Strauss bir Yahudi, ve "*progress*", ilerleme, düşüncesine karşıdır. Yahudilik'te "ilerleme" kavramı yoktur ve aydınlanma, "*enlighthenment*" paradigmasını da reddederler; Yahudilik de işte budur.

Doktor Gole, "peçe" ya da "çarşaf" giymeyi bir "modernite" ve bir "medeniyet" olarak görmekte ve savunmaktadır. Tabii savunmasında bir tutarlılık yoktur; ama, bir "medeniyet" olarak değerlendirdiğini anlayabiliyoruz. Çok az okumuş ve çok az çalışmıştır. Çok az görmektedir ve bilim'in eninde sonunda dil sorunu olduğunu da hissetmemektedir. Okumakta, tekrar ediyorum, çok zorlanıyorum.

321 C. Lévi-Strauss, *Yaban Düşünce*, İstanbul, 1984.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Ezra Özyürek'in de Orwell'i eline aldığını düşünemiyorum, ama duymuş olabilir, George Orwell'in, *Nineteen Eighty Four, 1984* romanına yaklaşıyor; bir diktatör var, ve devamlı, "*Big Brother is Watching You*", izliyor ve Ezra Hanım diktatör'ün gözleri için "*curious*" sözcüğünü kullanıyor. Başkası tarafından yapılan çeviride, "mütecessis" kelimesi geçmektedir ve Atatürk'ü "mütecessis" tarif ediyorlar; bu dünyadan ayrılalı altmış yıl olmuş, ama, "*He seemed to be everywhere*", her yerdedir[322]. Tekrarlıyorum, Ezra'ya göre *1984* romanının pek meraklı diktatörü artık Atatürk'tür, bir diktatör'dür, eskiden sadece dışarıdaydı, şimdi bir de içeride ve mahremine dahi girmiş haldedir. Ezra, artık hastadır.

Ezra, 1997 yılında Amerika'dan İstanbul'a dönmüş ve Sünter ve Mustafa'nın evine gelmiş, bir de ne görsün, her yerde Atatürk var. Esra her yeri "*study*" yapıyor, yerleri "*study*" yapamayız, bilmiyor ve "karıştırıyor" ve bu diktatör ve bu Atatürk, bakışlarıyla zavallı Esra'yı "bombardıman" etmektedir . Ezra artık şizofrenik haldedir; Atatürk'ten tir tir titriyor, her yeri ve hep Ezra'yı "*watch*" ediyor ve bu odur, akepe'ye sığınmaktadır.

Babası Mustafa'ya "kızın akepeli" demelerini bu nedene bağlamak durumundayız ve Mustafa'nın "hastadır" demesi gerekiyordu ve dememiştir, öğrenmiştik. Ne de olsa babasıdır ve Gole'ye göre de "kemalist babalar" arasındadır.

***

Şimdi ne oldu, Baba Türk ve Kemalist babalar, bastırdılar mı, bastırmadılar mı, hızla, bu meseleyi ele almak istiyorum. Esra, "şükürler" sayfasında şu haberi veriyor ve aktarıyorum: "*The greatest reward I received in my life as a result of coming to the United States to pursue this project was meeting my partner Marc David Baer*". Doktora için Amerika'ya gidince hayatının en büyük mükafatını, "ödül" de diyebiliriz, bulmuş, bu Marc David Baer'dir ve partner oluyorlar. Güzel, bir müjde veriyorlar; peki bastırdılar mı, henüz bu cevaptan uzağız.

Peki Bayar ne diyor, Doğan Kitap'ın, Bayar'ın "şükürler" sayfalarını attığını not etmiştim, ancak *The Dönme* versiyonunda var ve aktarmak, istiyorum. Bayar, buluştuktan sonraki uzun zamanları çok kısaca anlatıyor ve şöyledir: Esra, "*for all this time she has been my intellectual partner and role model, as well as beloved partner, for which I am greatly thankful. We are doubly blessed by the births*

322 George Orwell, *Nineteen Eighty Four*, N.Y., 1985.

Levent Şahverdi Arşivi

of Firuze and Azize shortly after I completed the manuscript. Their arrival has confirmed that miracles do happen. Twice." Harika, Kemalist Babalar, bastıramamışlar. Güzel, Esra da Kemalistlerin, hem Kürtlerin ve hem Müslümanların çıkışıyla güçlerini yitirdiklerini bize yazıyordu ve doğru görünüyor. Anlıyoruz.

Doktor Baer, "kutsandık" ve "çifte" demektedir. İki kız birden geldiler ve pek "mübarek" bir haber getirdiler; bu önemlidir. İkincisi ve daha önemlisi, iki kız, sevgili ikizler, "mucizeler" oluyorlar, mucizeler varlar; bunu teyit ediyorlar. Pek güzel, ancak bunula birlikte Baer'in çok şeri bir dil kullandığını öğreniyoruz. Bayar şeriatçı bir Yahudi'dir.

***

Ne kadar bilgisiz bir Esra, 1997 yazında, tahsilde olduğu Amerika'dan İstanbul'a dönmüşler ve 28 Şubat 1997 tarihinden hiç haberi yok, önce Necmettin Erbakan başbakandı ve ülkede ilk "Müslüman" başbakandır; başbakanlık konutuna, o sırada Türklerin sokakta gördüklerinde korkabilecekleri hocaları toplamıştı, aşırı yobazdılar. Ordu bildiri yayınladı; pek yüksek paşalar hep birlikte Onuncu Yıl Marşı'nı söylüyorlardı; ben sürgünde ve Paris'te idim, televizyonlardan izledim. Onuncu Yıl Marşı, Atatürk'ün en çok yükseltildiği seslerden birisidir. Sevinç ve Atatürk'e sarılma var.

Annesi, "*this time*" demişler, "çok farklı bir Türkiye bulacaksın," eklemişler. Anlaması imkansızdır, Anne Sünter Arat rejimin kurtulduğuna inanmaktadır ve Kemalizme tam bir dönüş beklemektedir ve herhalde şu anda Ezra, Sünter'e pek de düşkün değildir. Nereden mi çıkarıyorum, "*to their apartment*", büyüdüğü eve, "onların apartmanına gidiyoruz" demektedir.

Annesi ve babası yolda gördüklerini anlatıyorlar, "*they pointed to veiled women drivers in the cars*", Sünter ve Mustafa, kızlarına "*veiled*", peçeli, otomobil sürücülerini göstermişler; zavallı Esra, Nilüfer Gole "*veiled*" derken, kitabının içinde de "çarşaf" yazmaktadır ve "tesettür" üzerine "teori" kurmaktadır. Bizde, "peçe" ile otomobil kullanan henüz çıkmadılar. "*Turban*" sözcüğü bütün dillerde var, "tırbın" söylüyorlar ve "başörtüsü" olabilir ve Esra son derece bilgisizdir.

Devamı mı, "*when we arrived at their appartment*", ne kadar *alienated*, annesiyle babasının evlerine, büyüdüğü daireye, "onların" diyebilmektedir. Yorulmuş, aslında anne ve babasını teftiş etmek istemektedir ve kurduğu cümle şudur: "*I scanned the walls to see if they had hung paintings, I rifled drawers where they stuffed recent*

Levent Şahverdi Arşivi

snapshots, I caressed the new clothes they had bought, I studied the shelves on which they stacked thir latest books." Sadece birine işaret edebilirim, raflardaki kitapları "incelemek" mümkün değildir, "*browse*", gözden geçirmek, ya da "göz gezdiririz" demek durumundayız; *study* çok başkadır, "*student*" ve "*studio*" aynı köktendirler.

Sonra pek şaşırmış, tekrar ediyorum, "onların evlerini" iyice "*study*" yapmış ve "*it seemed to be everywhere*", Atatürk her yerdedir. Çıldırmak üzeredir, ancak "peçeli" kadınların otomobil kullanmasını artık arka plana atmış, fakat, "*repeated appearance of Atatürk*" ve daha da çok, otuzlu yıllara "*nostalgia*", özlem ya da iç çekme, canını çok sıkmaktadır. Fakat asıl sıkan, Atatürk'ün resimlerinin ve ideolojisinin evlere girmesi ve "*to suffuse*" yayılmasıdır.

***

Esra Özyürek'in Türkçe "şükürler" sayfalarında, İngilizcede olmayan bir cümle var ve şudur: "Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi yayın kurulu başkanı Murat Gülsoy'a, kitabı Türkçeye kazandırmaya değer gördüğü, Ferit Burak Aydar'a da metni benim yazmayı ancak hayal edebileceğim güzellikte çevirdiği için teşekkür borçluyum." Şu anlama geliyor, Murat Gülsoy, kitabın çevrilerek yayınlanmasına karar vermiştir ve çeviriyi Ferit Burak yapmışlar. Böylece öğrenmiş oluyorum

Aydının, üniversite öğretim üyelerinin, mutlaka edebiyatla ilgilenmelerini savunan birisiyim. Aynı üniversite öğretim üyeliği yaptığımız Fizik Profesörü Erdal İnönü roman okurdu ve çok seviniyordum, öğle yemeklerinde son romanları tartıştığımızı hatırlıyorum. İhmal etmiştim, Murat Olcay roman yazıyormuş, öyküleri de var, aldım ve başladım; eğer yazmamış olsaydı, bir kaybımız olmazdı, öyle düşünüyorum. Ancak hem romanlarının ve hem öykülerinin ödül aldıkları da üzerinde yazılıdır ve veriyorlar. Bir etkisi olduğunu sanmıyorum. Orada da bir mafya var.

Çevirmen Ferit Burak hakkında ise, ekşi sözlük'te uzun tartışmalara rastladım ve birisi şudur: "Kendisinin, Lenin'in *Ne Yapmalı* eserini çevirirken intihal yaptığı iddiaları, kendileri de çevirmen olan insanlar tarafından oldukça ikna edici örneklerle desteklenmektedir." Tartışmalı bir çevirmen olduğunu anlıyorum, çeviride, *plagiarism* nasıl yapılıyor, tahmin etmek zordur.

Yalnız, çevirmen Aydar, "*partner*" sözcüğünü eş'e, "*veiling*" sözcüğünü başörtüsü'ne dönüştürmüşler. "*To scan*", "*to rifle*", "*to caress*", "*to study*" çeşidinden fiilleri atmışlar. Türkçesi'nin artık Ezra Oz'un yazdıklarıyla bir ilgisini kuramayız. Burada duruyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Boğaziçi Üniversitesi'nden mezun olmuş birisinin bu tür fiiller kullanması, İngilizceyi hiç bilmemesi, pek kitap okumaması, öncelikle Üniversite'ye utanç yağdırmalıdır ve bana da düşmemesi için şemsiyem var. Böyle bir kitabın yayınlanmasına karar vermek, yayınlamak ve çevirmek, tek sözcükle Atatürk düşmanlığıdır. Emeği olanlar ve katkıda bulunanlar, hem çok bilgisizler ve hem çok düşmandırlar. Not ediyorum.

***

Yalçın Küçük
SEÇME TEKNİK ÇALIŞMALAR: 1981

BİLİM & TEZLER VE BAKKALDAN ALINAN DOKTORALAR

Tekrar ediyorum: Bugün Türkiye'de bilim yapılır. Bundan da, şimdilik iki sonuç çıkarıyorum. Bilim kavgadır. Bilimde kavga, tez ile yapılıyor. Tez ise doktora düzeyinde hazırlanıyor. Bu nedenle doktorayı, akademik hiyerarşinin en üst merdiveni kabul ediyoruz. Doçentlik veya profesörlüğün akademik hiyerarşi ile bir bağını görmüyoruz. Her ikisi de en yüksek merdivende geçen süreyi, gösteriyorlar

Birinci sonuç şudur: Bilim, akademik dünya içinde geliştiği ölçüde, en çok doktora tezleriyle gerçekleşiyor Kuşkumuz yok, bilimin, akademik dünya dışında da geliştiğini biliyoruz. Belki daha çok ve benim alanımda ise hiç kuşkusuz daha çoktur. Ancak akademik evrende bilimin gelişmesi söz konusu ise bu, öncelikle doktora tezleriyle olmaktadır. O halde doktora tezlerini ciddiye almak ve her doktorada bir "tez" aramak durumundayız.

***

İlaveten, doktora tezlerini, Türkiye'de geliştirmenin gerekli olduğuna inanıyorum. Bu görüşümün dayanakları var ve bunlar arasında, arkadaşımız Doktor Fikret Görün, iktisat alanında, 1960-1979 döneminde yapılan doktora çalışmalarının konularını ve yapanları, derleyip yayınladılar.* Bunların incelenmesinden ilk sonucu şöyle formüle edebiliyorum; bunların bir çoğu, içlerinde Batı'nın çok ünlü üniversitelerinden

Levent Şahverdi Arşivi

alınanlar dahil, Türkiye'de ve üniversitelerin pek küçümser göründükleri akademilerde** bile tez konusu olamaz ve bunu söyleyebiliyorum.

***

Söylediklerimin yanlış anlaşılmayacağını umuyorum. Bununla birlikte yine de yanlış anlaşılmamak için eklemek istiyorum: Bir eğilim olarak, Türkiye'de yapılan doktora tezlerinin dışarda yapılanlardan daha "iyi" veya daha "kötü" olduklarını söyleyemeyiz. Şunu söyleyebiliyoruz; yurt dışı damgası taşıyan bir doktora mutlak olarak "iyi" değildir ve olmamaktadır.*** Ve içlerinde doktora sayılamayacaklar çokturlar.

Şu da var: Bilim adamları, ne denli bilimsel olurlarsa olsunlar, kendi deneyimlerinden de çok etkileniyorlar. Birinci Beş Yıllık Plan'ın hazırlıklarına katıldım ve İkinci Beş Yıllık Plan'ın teknik hazırlıklarını yürütüyordum.**** Bu arada şunu gördüm, özellikle Birinci Plan, yurt dışında çok sayıda "doktora tezi" olmuştu, bize döndüler. İlaveten, plan çalışmaları olarak yaptığımız pek çok teknik çalışmamızın, doktora tezi olarak, Türkiye'ye ihraç edildiklerini biliyoruz. Kendi çalışmalarımızı doktora damgasıyla ithal etmiş oluyoruz. İşte ithalatımız budur.

***

Tekrar ediyorum: Türkiye'de bilim yapılır ve buradan ikinci sonuca geçiyorum. İkinci sonucumuz, tarihi kökleri olan bir yanılgıyla ilgilidir. Ve şudur, "bilim adamı eşittir öğretim üyesi" ya da daha çok sevdiğimiz sözcükle "hoca" diyoruz. Yanlıştır, ayrıca masraflı ve bozucudur; çünkü, buradan "kitapsız hoca" kategorisini icat ediyoruz. Ve bu yolla öğretim üyelerinin bir kısmını, "kitapsız hoca" yapıyoruz ve aşağılıyoruz. Aşağılanmadan kurtulmak üzere de, son zamanlarda yüksek öğretim kurumlarında pek çoğu pek değersiz kitaplar çıkarıyoruz. Buradayız.

***

Bir öğretim üyesi bilgin olabilir; ancak buradan her öğretim üyesinin bilim adamı olduğu ve olması gerektiği sonucunu çıkaramayız. Hayır, "hoca" ve

Levent Şahverdi Arşivi

hatta "büyük hoca" olmak için, bilim adamı olmamız hiç gerekmemektedir. Hiç kimse bilmiyor, Francis Hutcheson'un bir büyük öğretmen olduğunu, sadece Adam Smith'in anılarından öğreniyoruz. Mizancı Murat'ın, öğrencilerini büyüleyen bir tarzda ders verdiğini, Mülkiye tarihinden çıkarıyoruz. Sadun Aren, başkalarını bilemem, ben yazıyorum, bize her şeyi öğretiyordu ve derslerini, sanki iple çekiyorduk. Büyük hocamızdır, derslerimizi bir tiyatroya çevirmeyi Hocamızdan öğrendik ve ayrı bir kategoridir.

Kimdir, bir, dersini seven ve çok güzel anlatandır. İki, öğrencisini sevendir. Toplum, bilim adamına borçludur ve çok zaman minnet duymaktadır. Talebe öğretmenine, hocasına bağlıdır ve hep şükran duymaktadır. Hep duyarız.

.....

Yalçın Küçük, *Seçme Teknik Çalışmalar*, Ankara Akademisi Yayınları, 1981, ss. vi-viii.

* Fikret Görün, "Yurt Dışında Yapılan Doktora Tezleri", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, cilt 6, sayı-24-25, 1979.

** "Bakkal Mektebi" de deniyordu. Mezunlarının çoğu, bakkaliye işlerini sürdürüyorlardı. Bizim zamanımızda üniversite olmuştu ve bizi hızla attılar.

Tayyip Erdoğan'ın artık bir yüksek okul diploması olmadığına emin olabiliriz.

Kılıçdaroğlu ve Bahçeli de Ankara Akademisi'nin "bakkal mektebi" sayıldığı zamanda Akademi'den çıktılar.

*** Esra Özyürek'in bu yazdıkları ile bir bakkal mektebi'nden bile doktora alabilmesinin kolay olmadığını düşünüyorum.

Birinci Beş Yıllık Plan kitabını ve bu arada teknik çalışmalarımızdan bir kısmını çevirip doktora çalışması olarak bize sundular. Marc Baer'in çalışması aynı ölçüdedir; tabii işaretleri var, ama, sabetayizm çalışmalarımın İngilizceye çevrisidir ve benim hiçbir çalışmamdan söz etmemesini de buna bağlayabiliyorum.

Ancak memnunum, benim değil, çalışmalarımın içindekilerin bilinmesini tercih ediyorum.

**** Teknik çalışmaların bir kısmı, *Seçme Teknik Çalışmalar* kitabımda yer alıyor, denetlenebilir, not ediyorum.

Ve bu, 35 yıl sonra bir tekrardır.

***

Atatürk'ten korktuğunu görebiliyorum, ancak belki de nefret ediyordur; nefretten tiksintiye mesafenin çok uzak olmadığını düşünebiliriz. Atatürk'ün resimlerini artık görmek istememekte ve tahammül edememektedir. Eve, evine, ama Esra "onların evi" diyor ve

Levent Şahverdi Arşivi

en az dört-beş yıl ayrı kaldığı anne ve babasına, hava alanından eve, iki saatlik bir yolculuktan sonra, "yorgunum" diyerek kapanmasına bakacak olursak, annesi Sünter ve babası Mustafa'ya duyguları da pek güçlü değildir. Çok zavallı ve çok değişmiş bir kız olmuşlar. Böyle düşünmek için ciddi bir nedeni var; Sünter ve Mustafa cumhuriyetçi ve Atatürkçü'dürler.

***

Yalnız benim sorunum, öncelikle bu değil ve daha akademiktir. Bu maksatla *Nostalgia for the Modern* kitabının, 2006 baskılı, "*Introduction*" bölümünün artık ünlü paragrafını tekrar aktarmak istiyorum. Tabii Ferit Burak Aydar'ın[323] çevirisini almıyorum, çünkü tüm metni, "*tame*" etmişler, "ehlileştirmişler" demek istiyorum ve dolayısıyla benim üzerinde çalışabileceğim kitap olmaktan çıkmıştır, aslını alıyorum.

***

Nostalgia for the Modern

Dedektif Ezra İşte Onların Evinde

When we arrive at their apartment, I told them that I was tired to talk any more, I tried to reorient myself into their place and life by quietly wandering through the rooms. I scanned the walls to see if they hung new paintings. I rifled the drawers where they stuffed recent snapshots. I caressed the new cloths they had bought. I studied the shelves on which they stacked their latest books.

***

Sünter ve Mustafa'ya karşı aşırı kaba bu metinde fiillerin hepsi ürkütücü ölçüde yanlıştırlar. Nitekim, çevirmenimiz Barak Bey hepsini atmışlar, pek isabetli buluyorum. Buradayız.

323 Bizde "Burak" sözcüğü ve ismi yoktur. Peygamber'in bindiği kabul edilen ata "şimşek" diyorlar, "yıldırım" da olabilir ve biz de diyoruz. Arabi'de "vav", "u" ve "o" söyleniyorlar. Bizim Osmanlı dilimizde de, "barika-i hakikat müsademeyi efkardan" doğar mısramız pek ünlüdür, çok sever ve sık sık söylerdik; bizde barika'dır ve şimşek'tir. "Hakikat'ın şimşeği, fikirlerin çatışmasından çıkar," anlamındadır. "Borak" diyebiliriz ve biraz a'ya yaklaştırabiliriz, İbrani ve Rusça'da "o" bazı hallerde a'dırlar ve "barak" sözcüğünü buluyoruz. Obama'nın adı olmakla "şimşek" ya da "yıldırım" karşılığıdır. Böylece çevirmenimizin adını Obama'ya indirmiş oluyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Peki neden, şunu düşünmek zorundayım, Amerika Birleşik Devletleri'nde jüri üyelerinden hiçbirisi, önlerine böyle bir *text* gelirse, okumazlar ve terk ederler. Görmezler mi, görmemek imkansızdır, gözlerine batar ve görmek durumundadırlar. Nitekim, kolejde okumadım, ama dilleri seviyorum, hepsi güzeldirler, derhal benim gözlerime battılar; arayarak bulmadım, gözlerimi acıttılar. Demek, görmek zorundaydım.

***

Ve *Nostalgia*'nın, 97. sayfasında "*commodification*" sözcüğü geçiyor, Ezra'nın rivayetine göre, ülkemizde islamistler ile, biz kemalistler arasında simge-imge savaşı başlamış, ve her iki taraf da mallarını "*commodify*" ediyorlarmış ve bu işe "*commodification*" diyormuşuz; diyemeyiz ve uydurmaktadır. Amerikan İngilizcesi'nde imkansızdır, çünkü "meta" sözcüğünün, "*commodity*", fiil olarak kullanılması, "*commodify*", ciddi bilim adamlarınca kabul görmemiştir. Yoktur.

***

Bu arada biz Kemalistler, Atatürk'e yepyeni heykeller yapmışız ve Ata'yı her hale sokmuşuz, *sometimes even naked*, bazen de hatta "çıplak" ve çevirmenimiz Barak, bu sözcüğe dokunmamışlar, ehlileşmiş değil "vahşi" halindedir, ehil değil soyunuk'tur. Vah vah, bir Amerikalı okumuşsa, "olur", mümkündür, *bon pour l'Amerique*, ve buradan da bu çalışmayı çevredeki bir Türk'ün dahi okumadığı sonuca varıyoruz.[324] Şunu söylemek istiyorum, bizim Mustafa'nın kızını, gözü kapalı, doktor yapmışlar. Tebrik ediyorum.

***

Heykel'den korkarız, Demokrat Parti iktidara gelir gelmez, demokrasiye geçmiştik, ilk iş Atatürk'ün heykellerini kırdılar.[325] Meşhur, "Atatürk'ü Koruma" yasasını çıkarmak zorunda kaldılar ve durdurabildik. Sonra, 1974 tarihinde, Gürdal Duyar'ın "Güzel İstanbul" heykeline taktılar ve derhal bir depoya kaldırarak kurtardık ve hâlâ depodadır.[326] Sonra bu dönemde, Mehmet Aksoy'un "İnsanlık

---

324 Yayın Kurulu Başkanı Murat Gülsoy'u ilk ve çevirmen Ferit Aydar'ı ikinci okuyucu sayabiliyoruz. Ben üçüncü okuyucu oluyorum.

325 Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* şaheserini hem okuduk ve hem de bir tür asimile etmiştik. Huxley'de, laboratuvarda, bebeklere elektrik veriyor ve bebekler çılgınca ağlıyorlar, korkuyorlar, işte o sırada bebeklere kitap gösteriyorlar; terbiye etmek işte budur. Bebekler, bebektirler, ikisini assosiye ediyorlar; kitap gördüklerinde, işkenceyi hatırlıyorlar. Biz de, heykel ile karşılaştığımızda, kafamızı kıracaklarını anlıyoruz ve kafamızı kaçırmaya çalışıyoruz. Ne de olsa Türkiye'de yaşıyoruz.

326 Gürdal Gülçin Çaylıgil'in çok yakın arkadaşıydı, çok beraber olduk, beni de, yüzümü, üç kez çizdiler; birisi Gülçin'le beraber, hepsi de şaheserdi. Arka kapak yapmak üzere

Levent Şahverdi Arşivi

Heykeli" Erdoğan tarafından yıktırıldı, biliyoruz. Afganistan, Irak ve Suriye'deki heykel yıkımlarını unutmuyoruz. Kaldı ki, İstanbul dahil, büyük kent belediyeleri, akepe'den önce başlamak üzere, İslamcıların elindeydi, heykel düşmanıdırlar. Esra Öz'ün doktorasından önce ve sonra, Türkiye sathında heykellerde bir artış muhtemel ve mümkün olmaktan çok uzaktır.[327] Buraya gelmiş durumdayız.

***

Annesi ve babası modern ve laiktiler; kızlarını, eski Robert Kolej ve şimdi Boğaziçi Üniversitesi'ne gönderdiler ve bilim kadını olacaklar, kızlarından iftihar etmek istiyorlar ve Mustafa Özyürek'in *Tahta Bavulla* anılarına bakacak olursak abartılı ölçüde de övünüyorlar. Peki neden, yoksa Amerika'da mı bozuldular ve bu soruya cevapla, Esra'nın işini bitiriyorum.

Cevabı Esra'da buluyoruz. Meşhur, "*acknowledgements*" sayfalarında, "*nearly every issue I explore in this book was introduced to me for the first time during my undergraduate education at Boğaziçi in İstanbul*" ibaresini buluyoruz. Çevirmenimiz Aydar Bey, bu ifadeyi, yine ve bir ölçüde ehlileştirmişler ve teşekkürlerimle aktarıyorum: "Bu kitapta araştırdığım konuların hemen hepsi gündemime ilk kez Boğaziçi Üniversitesi'nde lisans eğitimimi aldığım dönemde girdi". Burada Esra Hanım sekiz öğretim üyesi sayıyor ve ben çoğunu hiç tanımıyorum; bir şekilde bildiklerim, en az bir yazılarını okuduklarım Nilüfer Gole, Leyla Neyzi ve Taha Parla'dırlar. Bu sekizi için ve tabii üçü dahil, Barakça diliyle, "körpe zihnime merak tohumları ektiler" demektedirler. Şöyle anlıyorum, başkaları da var, ama bu üçü Esra Özyürek'i pek bozmuşlar. Bozulduğu aşikar ve "tohum" da atmışlar; bozucu işte bunlardır. İslamizasyona sempati duyan, laisizmden çok uzak, akepe'ye ve Erdoğan'a pek yakındırlar. Güzel, gelişmiş hal, bize önceki hali veriyor; Esra Oz, bozulmuştur ve artık tohumu atanları biliyoruz.

İki kişiyi daha not etmek istiyorum: Ahmet Davutoğlu, *Çöküş* kitabımda Davutoğlu'nun Karay Yahudisi ve Kırım göçmeni olma ihtimalini çok yüksek bulduğumu yazmıştım, İstanbul Lisesi'nden mezundurlar, ülkenin en laik ve en ciddi liselerinden birisi ve en önde gelenidir; İstanbul Lisesi'nden Boğaziçi'ne gitmişler, lisans ve doktora oradadır, on yıl diyebiliriz, Boğaziçi Üniversitesi'ndedir. Bu

---

yayınevlerine veriyordum, kayboldular. Ama kitapların arkasında kopyaları var.

327 Heykeltıraş Metin Yurdakul, çok heykel yaptılar. En çok Atatürk heykeli yapıyorlar ve fotoğraf üzerinden çalışıyorlar, benim de büstümü yaptıkları için, bilgim dahilimdedir. Heykel sergileri açıyor; şimdi hepsini, Eskişehir yakınında, kendisine ait büyük bir müzede topluyorlar. Ticarileşmesi imkansızdır ve olmadığını hep biliyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

üniversitede bir yobazizm merkezi olduğundan şüphe etmiyorum. Vardır.

***

Fransız Devrimi, burjuva, ve Ekim Devrimi, sosyalist ihtilal ve ilerleme için mekteptirler; buradan öğreniyoruz. Fransa'da ilk kıpırdanmaların, yükselmelerin, varlıklılar, asiller arasında başladığını tarihte okuyoruz. Çok ilginçtir; bizde de, 51 Tevkifatı'nda hapse düşenlere bakacak olursak, çoğu yukarıdan geldiler ve hepsi hepsi üst tabakaları tarif ediyorlar. 1960 döneminde de "solcu gençlik", Robert Kolej öğrencilerinde patladılar; o kadar öyle ki, MLSPB, Marksist-Leninist silahlı propaganda birliği, çok doktriner ve sert bir örgüt idi, nerede ise tümü, daha sonra adı Boğaziçi Üniversitesi olan eğitim kuruluşundan çıktılar. Buna karşı bir tedbir alındığını ve merkez oluşturulduğunu düşünmek durumundayız. Tarihimizde işaretlerini buluyoruz ve Eskişehir[328] çok öğreticidir.

Esra Özyürek ve Ahmet Davutoğlu işte bu yeni Boğaziçi'nin öğrencisidirler. Merkeze girmişler ve yobazizm'e düşmüşler. Tabloyu tamamlamak istiyorum, Profesör Ayşe Soysal'ımız önümüzdedir; 2004-2008 yılında bu güzel üniversitede rektör oldular ve kapıları türbana açtılar. Akepe'ye sempati duyduğunu hiç saklamıyor ve rektörlükten sonra bir de yök üyesi oldular. Yobaz olduğunu söyleyemem, ama yakındırlar. Esra Özyürek'in bu kitabının, *Nostalgia for the Modern*, Ayşe Hocamızın rektörlüğü sırasında yayınlanmış olduğunu not edebiliyorum. Rektörümüz'ün akepe'ye hediyesi ve yobazizm'e katkısıdır, bitiriyoruz.

***

Mücadeleciydi, fakat kavgacı değildi; benim başkan olduğum Fikir Kulübü yönetim kurulunda beraber olduğumuzu hatırlıyorum. Mustafa'nın anılarında Varol Sözen'in başkan ve kendisinin ikinci başkan olduğu yazılıdır; olabilir, Varol'u, Mustafa ile aynı sınıftan ve pek yakın arkadaşı olarak hatırlıyorum, çok severdim, hâlâ da seviyorum. Müthiş bir sınıftı, Ahmet Taner Kışlalı, Ergun Türkcan, İsmail Beşikçi, Sönmez Köksal, hep beraberdiler. Mustafa ve Varol, en solda ve en öndeydiler. Daha sonra MİT Müsteşarı olan Sönmez de solcu ve çok iyi bir arkadaşımızdı, hâlâ aynı duygularım var.

Anılarından anladığıma göre, Doğan Avcıoğlu'nu arada ziyaret edermiş; Doğan parlak gençlerle sohbet etmeyi pek severdi ve eşit düzeyde konuşurdu. İki genç arkadaş düzeyinde tartışırdı, demek is-

328 1920 veya 1921, Eskişehir pek çok solcuydu, kitaplarımda yazılıdır. Ve bir merkez kurmuşlardır, kuruturlar ve nerede ise elli yıl sol uğrayamamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

tiyorum. Hepimiz Doğan ile konuştukça büyürdük. Burada, Mustafa'nın anılarından şu paragrafı aktarıyorum: "Doğan Avcıoğlu'nun ölümünden önce İstanbul Amerikan Hastanesi'nde, aynı günlerde, birlikte yattık. Ağır bir hastalığı vardı, ancak moralini bozmadı. Bir akşam Yalçın Küçük, Avcıoğlu'nu ziyarete gelmişti. Ağır bir zatürre geçirdiğim için Avcıoğlu'nun odasında, 'herhalde biz Türkiye'nin kurtuluşunu görmeyeceğiz' demiştim. Yalçın Küçük, 'teslim olmak yok, Türkiye'yi eninde-sonunda biz yöneteceğiz' demişti, Avcıoğlu ıstırap içinde gülümsemeye çalışmıştı."[329] Güzel, nedense bana hep emperatif üslupları yakıştırıyorlar, halbuki özel konuşmalarımda çok daha yumuşak bir insanım. Ben öyle düşünüyorum.

Esası aynı, Doğan bana "Mustafa da burada" haberini vermişti. Nasıl oluyor, bazen çok canlı hatırlıyorum, bu 1982 yıllarında olabilir, henüz Sultanahmet hapishanesine düşmemiştim. Mustafa'yı ziyaret ettim, çok büyük bir odada ve yalnızdı, beni görünce duygulandı; insanlar ya sevdiği kadını ya da güçlü birisini görünce duygulanıyorlar. Bir kez de, Levent Albay'ı, Metris Cezaevi revirinde görmüştüm, ilk kez görüyordum, ağlamaya başlamıştı ve Mustafa çok heyecanlandı. Belki iktidar için mücadeleci gençliğimizi hatırlıyordu, "Yalçın, iktidara geleceğimi düşünüyordum..." dedi, üzgündü ve kötümserdi, ben de "geleceğiz" dediğimi hatırlıyorum. Bu benim her zaman düşündüğümdür, hiç aklımdan çıkmıyor ki, Mustafa'ya aktardığım içimdir.

Arkası şöyledir: "Doğan Avcıoğlu, erken yaşta aramızdan ayrıldı. Yalçın Küçük Silivri Hapishanesi'nde iddiasını sürdürüyor". Doğrudur, bu bir insan türüdür; Doğan Büyükada'daydı, sabahları hep koşardı, giderdim ve kalırdım, Mihri de, Belli, orada spor yapıyormuş, her karşılaştığında, Doğan'a, iktidara geleceği günü haber ediyormuş, başka bir türdür. Mihri mi, bize çok güçlükler çıkarmıştı, ama bir devrimci olarak bu dünyadan ayrıldı. Öldüğü sırada ben yine ve bir başka hapishaneydim ve özlüyorum. Mihri hep heyecanlı ve hep devrimcidir. Bir insan türüdür ve tekrarlıyorum.

***

Mustafa'nın, Kılıçdaroğlu'nun genel başkan oluşunda rolü nedir; o bir komplodur: Bir, Mustafa, spontane mi hareket etmişti ve iki, Aydın Doğan'ın katkısı nedir, hep düşünüyorum. Kemal Kılıçdaroğlu ile genel başkan olan Aydın Doğan'dır ve Kemal, sadece bir rolcüdür. Üç, Damat Bayar'ın, İsrael'in rolü ne kadardır, soruyorum ve bırakıyorum. Ne de olsa hâlâ sevdiğim bir arkadaşımdır.

***

329 Mustafa Özyürek, *Tahta Bavulla*, s.45.

Levent Şahverdi Arşivi

Huxley

Cesur Yeni Dünya

EPSİLON PARTİ: KILIÇDAROĞLU EPSİLON'DUR: EPSİLON TOPLAR & EPSİLON SATAR

Aldous Huxley'in *Brave New World* kitabı, *"the most popularly esteemed books of the twentieth century"*, yirminci yüzyılın en değer verilen kitaplarından oldu,* ancak "epsilon", hem kitaptan ve hatta Huxley'den daha çok biliniyor ve kalıcıdır. "Epsilon" artık günlük ve aydın konuşmasında hep kullanılan bir sözcüktür, "işe yaramaz" ve çok zaman hep "ihmal edilen" bir insandır. Peki bu kadar mı ve nasıl, Huxley'den öğreniyoruz.

Huxley'in kitabı, 1932, olağanüstüdür, bir ölçüde ütopiktir ve çok kötümserdir, insanlar bir yeni ve cesur dünyada, artık laboratuarlarda kuluçka makinalarında "yaratılıyor", çeşitleri var, alfa, beta, delta bile yapılıyor, bir de "epsilon"; burada Huxley'e dayanarak tanıtmak istiyorum. Kılıçdaroğlu'nun da bir makine ürünü olabileceğini düşünüyorum. Yapılmasında ve yaratılmasında, Tanrı ile yarışan bir ustalık var.

Orwell'in *Hayvanlar Çiftliği, Animal Farm,* daha sonra çıkmıştı, bir şekilde birbirine benziyorlar. Huxley, "benimki çok üstün" demişti ki katılıyorum. *Yeni Dünya* gerçekten sanattır ve Kılıçdaroğlu'nun bir sanat eseri olduğundan hiç kuşku duymuyorum. Doğal değildir ve olağan üstü bir makinanın imalatıdır.

Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi ayrıdır ve anlatıyor: Koluyla işaret ederek, "bunlar kuluçka makinaları" dedi. Yalıtılmış bir kapıyı açıp raflar dolusu deney tüpünü gösterdi. "Bu hafta kullanılacak yumurtalar. Kan sıcaklığında bekletiliyorlar; erkek gametlerse" dedi ve başka bir kapıyı açtı. "Otuz yedi yerine otuz beş derecede bekletilmek zorundalar. Tam kan sıcaklığı kısırlaştırır. Termojene sarılı koçlar kuzu doğurtmaz."

***

Levent Şahverdi Arşivi

"Aynı zamanda yazgılarını belirleyip şartlandırıyoruz. Bebeklerimizi, şişeden sosyalleşmiş insanlar olarak çıkarıyoruz. Alfalar ya da Epsilonlar olarak, geleceğin kanalizasyon işçileri ya da geleceğin.." Geleceğin Dünya Denetçileri diyecekti ama kendini düzeltip "geleceğin Kuluçka Merkezi Müdürleri olarak," dedi.

***

"Ne kadar alt sınıfa aitse o kadar az oksijen verilir" dedi Mr Foster. ilk etkilenen organ beyin olurdu, sonra da iskelet. Normal oksijenin yüzde yetmişiyle cüceler yaratıyordunuz. Yetmişten azıyla gözsüz canavarlar.

***

Çok haklı olarak Mr. Foster, "ama Epsilonlarda insan zekasına ihtiyaç duymayız," dedi.

***

"Bu da" diye veciz bir ifadeyle ekledi Müdür, "mutluluk ve erdemin sırrıdır, yapmak zorunda olduğun şeyi sevmek. Tüm şartlandırmaların amacı budur: insanlara, kaçınılmaz toplumsal yazgılarını sevdirmek."

***

Kurnazca sokulan, yumuşak, yorulmak bilmez ses, "...korkulacak kadar akıllıdır," diyordu. "Gerçekten de Beta olduğum için öyle mutluyum ki..."

***

"Herhalde Epsilonlar Epsilonluklarından memnundular," dedi yüksek sesle.

"Elbette memnunlar. Nasıl olmazlar ki? Başka bir şey olmanın nasıl olduğunu bilmiyorlar."

***

"Evet, biliyorum," dedi, Bernard alaycı bir tonla. "Epsilonlar bile faydalılar!"

.....

* Nicholas Murray, *Aldous Huxley: An English Intellectual*, A Little, Brown Book, 2002, p.10.

** Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, çev. Ümit Tosun, İstanbul, 2000.

*** Epsilon, Grek alfabesinin beşinci karakteri, "e" olarak biliyoruz. Yalnız, keyfi ölçüde, *arbitrarily*, küçük, maddesel miktar ya da "şey" olarak da kullanılmaktadır. Bu şekliyle "epsilon" bir isimdir.

Levent Şahverdi Arşivi

***

Normal sayamayız, Mustafa Özyürek, hangi ilham ya da motifle yaptı, hâlâ bilemiyorum, böyle bir insanı Cumhuriyet Halk Partisi'nin başına oturttu ve Kılıçdaroğlu derhal Mustafa Özyürek'i tasfiye etti ve hiçbir gerekçe açıklamadı. Herhalde kendisinin epsilon olduğunu biliyordu; hiçbir kabiliyeti ve bilgisi yoktur.

***

Özyürek *Tahta Bavulla* kitabında, Önder Sav'ın Kılıçdaroğlu için ne kadar çok çalıştığını yazıyor ve ayrıca Başkan olunca, sanki yaveri oldu; ağzına siyah üzüm dahi sokuyordu ve gözler önündedir. Ve ansızın, acımasız bir şekilde attı ve sanki bir diktatör olmuştu ve Parti'yi mafyaya çevirmişti; buradan, kimsenin çıkması mümkün görünmemektedir. Peki neden, kötülük yapmaktan çok mu haz alıyor; ben kötülük nedir bildiğini sanmıyorum. Sadece epsilon olduğunu bilmektedir. Müthiş korkmakta ve müthiş ürkmektedir. Bir korkağın diktatoryası var. Hepsi epsilondurlar.

Ankara Belediye Başkanlığı'na bir faşist olarak bilinen birini aday yaptılar; faşizme yatkın olduğunu kabul ediyorum, ancak asıl neden kendisinin epsilon olduğunu bilmesidir. Bu adam başkan da olmaz, istediği de yoktur, ancak olsa da olmasa da, cehepe'de hiç bir yere gelme şansı bulunmamaktadır ve epsilon olduğunu bilen epsilon, asıl bu şanstan korkmaktadır.

***

Kontrol Aydın Doğan'ın elindedir ve ayrıca Gülen'e bağlıdır. Bütün atamaları ve politika değişikleri işaretlerini buradan alıyor; Doğan, Koç Grubu ile işbirliği içinde hareket ediyorlar. Bütün bunları, bunları bildiğimi not etmek için, tekraren kaydediyorum; güzel, bunlar var, yalnız Ekmeleddin İhsanoğlu'nu cumhurbaşkanı adayı yapmasının, daha doğrusu kendisine verilen direktifi bu kadar istekle uygulamasının asıl nedeni epsilon olduğunu bilmesidir. İhsanoğlu ne kadar oy alırsa alsın, Kılıçdaroğlu'nun yerine geçmeyi düşünmesi imkansızdır; yobaz ve faşist olarak bilinmesi de önemlidir, ancak, o kadar önemli değildir. Asıl neden, İhsanoğlu bir yaban'dır ve epsilon olduğunu bilen Kılıçdaroğlu, Ekmeleddin Hoca'dan hiç korkmamaktadır. En emin aday sağcı ve dinci Ekmeleddin Efendi'dir; öte yandan, Hikmet Çetin ya da Deniz Baykal büyük tehlikedirler. Korktuğu, Hikmet ya da Deniz'in seçilmesi değil, seçilmemesidir. Bir epsilon'un diktatör olması ve bu diktatörün pençesinde bir Parti'nin çürümesinin asıl dinamiği işte bu fasit çemberdir.

Korku kişiliğidir, sadece epsilon'dan korkmuyorlar, ayrıca epsi-

Levent Şahverdi Arşivi

lon epsilondan korkmamakta, rahatlıkla toplamaktadır. Gürsel Tekin'den hiç korkmadığını biliyoruz, epsilon'dur ve yanından ayırmamaktadır. Ve epsilon bir mafya olmaktadır.

***

Mustafa Özyürek'i Siyasal Bilgiler'e geldiği günlerde tanımıştım, çalışkan ve disiplinli bir arkadaşımızdı; geldiği zaman da politikayla ilgiliydi, solcu oldu ve bugün unutulan bir sözcükle "*ministerable*" idi, her zaman bakan olabilirdi ve hâlâ, pek anlamadığım ve moda bir söyleyişle, şimdi de görüşlerimin arkasında duruyorum. Çünkü, insanlar daha oğlak iken biliniyorlar ve ayrıca Mustafa da biliyordu ve bana, Amerikan Hastanesi'nde söylediği yaşama kırgın ama yüksek iradeli söz doğrudur.

Peki sadece kendisini bilmek mi, bir "ulus-devlet" içindeydik, bir "düzen" demektir ve yüksek görevlerin kapılarını biliyorduk, çok açıktırlar. O halde, Mustafa, daha ileri yerlere gelmediyse, kusur kendisinde değildir; bir, bu devleti yıkmak istediler ve hep buna karşı mücadele içindeydik ve iki, CHP epsilonların eline geçti, devlet adamı mayasında olanların hepsini tasfiye ettiler. Mustafa Özyürek'in mayasını, tasfiyesine anahtar yaptılar.

İki özel neden de var, a, Deniz Baykal'a çok yakındı ve bağlıydı, o kadar öyle ki, sınıf arkadaşları Mustafa'ya "bahriyeli" diyorlardı, "denizci" anlamımdadır. Ne yazık, Baykal, 2002 yılı sonlarında, önüne sürülen kasetler nedeniyle Erdoğan'a tutsak düştü. Tayyip Erdoğan'ın önüne koyduğu kasetlere tekme atabilirdi, atamadı ve esir oldular. Özyürek'in, yerine geçmesine en büyük katkıyı sağladığı Kemal Kılıçdaroğlu'na gelince, adeta fıtraten tutsaktır ve daha kibar olmak istiyorum ve "epsilon" doğmuştur, diyorum.

Huxley'in *Brave New World* şaheserini tekrar okuduğumuzda, Kılıçdaroğlu'nun bir "epsilon" ya da fıtraten esir olduğunun ipuçlarını buluyoruz. Korkudan, karısının adını söyleyemeyen, kırk isimde tereddüt eden birisidir. Dini ve soyadı konusunda hâlâ kararsızdır; bana göre Kırım köklü oluşundan korktuğu için sürekli oynamaktadır. Bir diktatör varsa hep bağlıdır ve diktatörün ayağı ne zaman kayarsa, yardıma koşup yalvaran adamdır. Buradayız.

Mustafa Özyürek, yazdıklarına, ikinci başlık olarak "Siyasette Kırk Yılın Anıları" diyor ve sanki bir vasiyet bırakmaktadır. Ama ne ülkedeyiz, kimseler okumamışlar ya da okuduklarından korkmuşlar; sanki okumayan korkaklar ülkesindeyiz. Hayır, bunu hiçbir zaman kabul etmiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

PARTİ YIKICILARI:

BİR EPSİLON DİKTATÖR: KILIÇDAROĞLU & MAFYÖZ BAĞLAR: GÜRSEL TEKİN

Gürsel Tekin, özellikle Mehmet Sevigen'in* isteği ile Deniz Baykal tarafından İstanbul İl Başkanlığı'na getirilmişti. Örgütü kırıp dökmesine rağmen medya ile iyi ilişkiler kurarak çalıştı. "Halkın içinde il başkanı" imajı verdi.** Daha sonraki kongrelerde Deniz Baykal'ın ağırlığını koyması ile tek aday olarak seçildi. 2009 Belediye Başkanlığı seçimlerinde Kemal Kılıçdaroğlu'nun yanında etkin bir çalışma yaparak öne çıkmıştı.

Önder Sav, Gürsel Tekin'i baştan beri tutmamıştı. Deniz Baykal'ın desteğini de anlayamadığını söylerdi.

***

Kemal Kılıçdaroğlu'nu genel başkanlık için destekleyen Önder Sav, Gürsel Tekin'i MYK'ya sokmak istemiyordu. Parti Meclisi üyeliğini blok liste uygulaması nedeniyle engelleyememişti. MYK'ya girerse ve hele Kemal Kılıçdaroğlu'nun istediği gibi Genel Başkan Yardımcısı olursa kendisine ortak olacağını düşünüyor ve engellemeye çalışıyordu.

Bir görüşmemizde Gürsel Tekin'e, "MYK için niye bu kadar ısrar ediyorsun, İstanbul İl Başkanlığı daha etkin bir görev, Genel Merkezi'n labirentlerinde kaybolur gidersin" dediğimde, "ben Kemal Kılıçdaroğlu'nu çok yakından biliyorum, kendi başına karar alamaz, onun için benim yanında olmam lazım" demişti.

***

Kemal Kılıçdaroğlu'nun Genel Başkan seçildiği

Levent Şahverdi Arşivi

kurultaydaki parti meclisi listesini esas olarak Önder Sav hazırlamıştı. Kemal Kılıçdaroğlu, benim yardımımla son anda parti üyesi yapılan kişileri parti meclisi listesine koymuştu. O listede Deniz Baykal'a yakın kimseler Önder Sav tarafından tasfiye edilmişti.

***

Meclis kulisinde, MYK'ya yeni seçilen arkadaşlar bizlerle temas etmekten çekiniyorlardı. Kemal Kılıçdaroğlu'nun seçilmesi için destek vermiş, oy vermiş olmamıza rağmen yönetim dışında kalanlar "muhalif" olarak görülmeye başlanmıştı.

***

Birkaç ay sonra, Önder Sav'la birlikte tasfiye edilen bu arkadaşlar neye uğradıklarını şaşırdılar.

***

Yüzünden kime yakın, kime mesafeli baktığı anlaşılmayan Kemal Kılıçdaroğlu tavrını değiştirmiyordu. Kendisini ziyaret edeni nezaketle karşılıyor, dinliyor, kapıya kadar uğurluyordu. Ancak pek konuşmadığı için ne düşündüğü anlaşılmıyordu.

***

Referandum kampanyasında, İzmir ve Mersin mitinglerine katıldım. Seçim otobüsünde seyahat ettim. Önder Sav ve Hakkı Süha Okay'ın Kemal Kılıçdaroğlu'nu denetime aldıkları gibi bir hava vardı. Ne yapacağı, kiminle konuşacağı onlar tarafından yönlendiriliyordu.

***

Bir süre sonra Cumhuriyet Başsavcılığı'nın yazılı ihtarını da bahane ederek, güçlü genel sekreterlik modelinden*** genel başkan yardımcılığı modeline geçme kararı aldı. Önder Sav direnince, kurultayı toplayarak MYK'yı geniş ölçüde değiştirdi.

***

Milletvekili seçimleri yaklaşırken, aday olmak istediğimi söylemek için Kemal Kılıçdaroğlu'nu ziyaret ettim. Beklentim, bunca hukukumuz nede-

Levent Şahverdi Arşivi

niyle, "çok talep var, sıkıntıdayız," gibi bir cevap vererek kararıma etkili olmasıydı. Bunu bekliyordum. Ancak bir angajman ifade etmeyen sözler söyledi.

Deniz Baykal döneminde öne çıkan isimleri listeye almadığını gördük.

Gerçek CHP'lileri tasfiye ederek sağdan soldan toplanan belki bir kısmı CHP'ye bile oy vermemiş kişilerle "Yeni CHP" oluşturmaya çalıştığı anlaşılıyordu.

***

Partiye hiç emek vermemiş, belki de oy bile vermemiş kişiler milletvekili yapılırken, sodep'in kuruluşundan beri aktif siyasetin içinde olan, il başkanlığı da dahil örgütte ve parti yönetiminde emeği olan benim ve aynı şekilde emek vermiş arkadaşların dışlanması bir kırgınlık yarattı.

***

Son dönemdeki yeni politikalar, bir anlamda, "ithal" ve "yabancı" kaldı. CHP'nin yeni politikalara ve yeni kadrolara ihtiyacı olduğu açıktır. Ancak bu yenilenme, partinin geçmişi, temel politikaları yok sayılarak yapılamaz...

.....

Mustafa Özyürek, *Tahta Bavulla Çıktım Yola*, s.434-438.

* Mehmet Sevigen epsilon tayfasındandır.

** Aydın Doğan Partisi'nin adamıdır, *Hürriyet* ve *Sözcü* çok tutarlar.

Gülen Tarikatı'nı desteklediği bilinmektedir, Gülen tarikatı mensuplarını milletvekili yaptığı bilinmektedir. Özyürek'in medya desteği dediği doğrudur ve karşılığı budur.

*** Cehepe'de genel sekreterlik, Sav ile Sav'la beraber, kaldırılmıştır. Şimdi idari işlerle ilgili bir sekreter var ve Tekin budur. Ancak, *Hürriyet* ve *Sözcü*, Tekin'den sürekli "genel sekreter" demeçleri alıyorlardır. Demeçler, kural olarak Aydın Doğan ve Gülen'e uygundurlar.

Gürsel Tekin, hiçbir tahsili olmayan bir epsilon'dur. Arsa alışverişi yaptığı söylenmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

İsim İndeksi

A

Afşar, Esin 311, 313
Akalan, Ayperi 339, 340, 346, 347, 348, 357, 358, 359, 360
Akalın, Yiğit 18
Akar, Hulusi 25, 279, 280
Akat, Asaf Savaş 312, 369, 370, 383, 384
Akçelik, Sedat 18
Akkaya, Mehmet 352, 355
Akman, Haşim 12, 169, 170, 178, 179, 194, 197
Aksoy, Muammer 181, 327
Alan, Engin 48
Ali Reşat 11
Altan, Ahmet 172, 184, 273, 350, 351
Altan, Çetin 172, 184, 198, 273, 313, 340, 342, 348, 350, 351, 359
Anter, Musa 288
Aquinolu Thomas 93, 95
Arendt, Hannah 91, 97, 117
Aren, Sadun 160, 181, 192-93, 396
Arınç, Bülent 46, 56
Aslan, Yusuf 161, 172
Aşık, Melih 342
Ataç, Nurullah 163, 333-36
Atatürk, Mustafa Kemal 10-1, 17, 31-2, 138, 150, 152-54, 156-57, 159, 161, 163, 173, 176, 184, 189, 277-78, 281, 300, 304, 339, 352, 358, 361, 366-67, 376, 379-80, 388-89, 391- 93, 396-98
Avcıoğlu, Doğan 11, 70, 167, 223, 235-36, 239, 245, 249, 339, 348, 358-9, 400-1
Aybar, Mehmet Ali 358-59, 161, 272, 288, 313, 338-39, 342-43, 345, 348, 358-59
Aydar, Ferit Burak 393, 397, 398, 399
Aydemir, Şevket Süreyya 184
Aydemir, Talat 280-81
Aytür, Memduh 192-93

B

Baban, Ayşe Semiha 349
Baer, Marc David 300, 365, 368-72, 378, 381, 383, 388-89
Bahçeli, Devlet 42, 45, 172, 276, 285, 396
Balbay, Mustafa 48, 55
Barlas, Mehmet 200, 313
Başar, Günseli 320, 340, 347
Başbuğ, İlker 15, 23-5, 27, 33, 44, 277, 278, 283
Batur, Enis 295, 313
Bayar, Celal 158, 216, 387
Baykal, Deniz 43-5, 54, 77, 281, 373, 404-7
Baykam, Suphi 17
Bayur, Yusuf Hikmet 275
Bektaş, Cengiz 27, 29, 30
Belge, Murat 125, 176, 184
Belli, Mihri 102, 111, 401

Levent Şahverdi Arşivi

Ben-Gurion 34, 82, 122
Berberoğlu, Enis 45, 190, 283-4, 286
Beşikçi, İsmail 400
Beşiktaş, Halit 13-4, 171, 173, 176-7, 185, 188, 209-10
Bezirci, Asım 38, 314
Bila, Fikret 284
Birand, Mehmet Ali 131, 291
Bitlis, Eşref 303
Boran, Behice 138, 217, 327, 337, 347, 357, 361
Boratav, Korkut 14, 168, 314, 337
Boratav, Pertev Naili 217, 337-8, 345, 351
Bulaç, Ali 125
Bulut, Yiğit 45, 283
Burak, Sevim 14, 30, 37-8
Burkay, Kemal 288
Büyükanıt, Yaşar 33, 44, 46
Büyük Petro 58, 367

C
Camus, Albert 85, 127, 193, 304
Canbolat, İsmail 56, 148
Castro, Fidel 341
Cebesoy, Ali Fuat 30, 56
Cemal, Hasan 172, 193, 314
Cemgil, Sinan 104, 305
Cem, İsmail 45, 48
Ceyhun, Demirtaş 195, 314, 328
Cindoruk, Hüsamettin 161, 182, 183
Colbert, Jean Baptiste 58, 66, 143
Corbyn, Jeremy 18
Coşkun, Bekir 286, 307, 324
Cuinet, Vital 26, 164
Çakırhan, Naili 314, 347
Çambel, Halet 324, 347
Çaylıgil, Gülçin 278, 314, 346-7, 358, 398
Çerkez Ethem 13, 27, 173-4, 177, 188-9, 287
Çetiner, Yılmaz 169, 200-2
Çetin, Hikmet 45, 192, 404
Çiller, Tansu 164, 303
Çiltaş, Sait 288
Çongar, Yasemin 273
Çölaşan, Emin 76

D
Davutoğlu, Ahmet 297, 399, 400
Demirel, Süleyman 69, 82, 114, 162, 180, 193, 297, 315, 325, 383
Demir, Fehmi 18, 48
Demirtaş, Selahattin 274, 288-9
Derviş, Kemal 42, 276-7
De Tocqueville, Alexis 61, 65-7, 112, 116, 367, 382
D'Holbach 90, 99, 100, 107
Diderot, Denis 64, 103-6
Dino, Abidin 342-8, 357, 362
Dino, Güzin 45, 75, 77-9, 184, 191, 277-80, 381, 404, 408

Levent Şahverdi Arşivi

Doğan, Aydın 45, 75, 77-9, 184, 191, 277-80, 381, 404, 408
Doğan, Çetin 45
Doktor Nazım 148, 379
Dormen, Haldun 12
Durak, Yasin 120
Dündar, Uğur 43, 75, 77

E
Ebcim, Nedret 30-2
Ecevit, Bülent 42, 69, 77, 161, 193, 276, 339
Eczacıbaşı, Nejat 198, 203
Einstein, Albert 14, 304
Ekinci, Tarık Ziya 288, 315
Ekşi, Oktay 170, 207
Engels, Friedrich 95-6, 102-3, 124, 366
Enver Paşa 32, 177
Erbakan, Necmettin 41, 69, 80, 82, 121, 162, 282, 303, 382-3, 392
Erdoğan, Tayyip 41, 43, 45-6, 48, 70, 75-8, 82, 180, 273-4, 276-8, 280-6, 289, 291, 297, 299, 341, 351, 396, 399, 4055
Erenus, Bilgesu 310, 311, 316
Ergin, Sedat 42, 45, 276, 284
Erişirgil, Emin 349
Erman, Barış 57, 73, 316
Ermiş, Dursun 18
Ersoy, Mehmet Akif 10
Ertegün, Ahmet 276
Ertuğrul Gazi 213
Evren, Kenan 44, 68, 70, 134, 207, 278, 282, 285-6
Eyüp Sabri 134, 271, 291

F
Fénelon, François 63
Feyzioğlu, Turhan 158, 160, 181-3
Franco, Moise 134, 272
Freud, Sigmund 103, 384-5

G
Gerger, Haluk 306, 316
Gezmiş, Deniz 161, 272, 290-1, 305
Gibbons, Herbert Adams 214-5, 218-9, 221, 225, 229, 252-6, 258-9, 262
Gonen, Rivka 164
Göksel, Hüsnü 278, 310-1, 316, 330
Göktaş, Levent 55, 174, 401
Göle, Nilüfer 369-70, 373-5, 378, 381, 383, 389-92, 399
Göle, Turgut 375-7
Görün, Fikret 160, 394, 396
Guevara, Che 304, 340
Gül, Abdullah 34, 46, 56, 76, 126, 297
Gülen, Fethullah 45, 69, 75, 77, 282-6, 408
Günaltay, Şemsettin 157, 217
Güven, Dilek 36-7
Güven, Erdem 32-3

Levent Şahverdi Arşivi

H
Haberal, Mehmet 48, 281, 310, 317
Hakan, Ahmet 279-80
Hakan, Deniz 2-3, 17-8, 85, 141
Hakan, Fikret 330
Hakko, Vitali 13, 191, 200, 202-3, 208
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 59, 85, 95, 103, 107, 189, 365
Hekimoğlu, Müşerref 192, 198
Helvetius, Claude Adrien 100, 104
Hidiv Mehmet Ali Paşa 10, 140
Hilmioğlu, Fatih 281
Hitler, Adolf 11, 15, 35, 167
Hobbes, Thomas 86, 91, 94-101 115, 126
Hobson, John A. 117, 171
Ho Chi Minh 340, 341
Humeyni 18, 68, 82, 122, 382
Huxley, Aldous 118-120, 120, 126, 296, 398, 402-3, 405
Hüseyin Hüsnü Paşa 152, 272

I
Ilıcak, Nazlı 190, 306
Irgat, Cahit 12, 347
İbni Haldun 57
İhsanoğlu, Ekmeleddin 404
İloğlu, Asım Süreyya 184
İnalcık, Halil 213-8, 220, 223, 226, 233, 235, 237-8, 252
İnan, Hüseyin 161, 272, 305
İnönü, Erdal 207, 393
İnönü, İsmet 157-8, 161, 339
İpekçi, Abdi 169, 191, 350
İrtem, Okan 2-3, 17-8,

J
Jakobs, Günther 72-3
Johnson, Lyndon 303, 385-6

K
Kafadar, Cemal 219, 220
Kafaoğlu, Aslan Başer 192, 317
Kafka, Franz 105-6, 118-9, 296
Kalaycıoğlu, Ömer 30, 317
Kanadoğlu, Sabih 278
Kant, Immanuel 92, 94, 112
Karabekir, Kazım 31, 274
Karayılan, Murat 273
Karmi, Ilam 27, 28
Kaynar, Reşat 134
Kayra, Cahit 339
Kemal, Orhan 166-7, 344, 353
Kemal, Tilda 335, 342, 348-9
Kemal, Yaşar 316, 333-63
Kennedy, John 385
Kennedy, Robert 385
Keynes, John Maynard 143, 304

Levent Şahverdi Arşivi

Kılıçdaroğlu, Kemal 43, 45, 75-9, 217, 270, 277, 284-5, 289, 381, 396, 401-2, 404-7
Kıray, Mübeccel 337
Kışlalı, Ahmet Taner 318, 326, 400
Kıvrıkoğlu, Hüseyin 42, 276
Koç, Vehbi 13, 191, 199-200, 203, 206-8
Konyalı, İ.Hakkı 28, 29
Köksal, Sönmez 325, 400
Köprülü, Fuad 213-7, 236, 239, 243, 247, 253, 257
Kundera, Milan 296, 300, 309
Küçük, Yalçın 11, 25, 28, 34-5, 44, 47, 70, 76, 80, 85, 113-5, 117-8, 121-3, 160-1, 172-3, 182, 190, 194, 199, 217-8, 222-3, 225-6, 234, 244, 263, 273, 287, 290, 296, 309-10, 326-7, 343, 347, 349, 377, 382, 386, 394, 396, 401

L
Lenin, Vladimir İlyiç 61, 111-112, 171, 304, 388, 393
Lennon, John 302, 305
Lewis, Bernard 214, 217, 218
Livaneli, Zülfü 43, 298, 350
Locke, John 96, 124, 125
Lorca, Federico Garcia 85, 92

M
Machiavelli 86-9, 91, 94, 97-98, 109
Mahmut Şevket Paşa 68, 152, 272, 386-7
Malesherbes 60-1, 66
Mardin, Şerif 160, 183
Marx, Karl 54, 59, 95, 102, 117, 124, 189, 240, 265, 299, 365, 367, 382
Menderes, Adnan 47, 109, 157-9, 164, 180, 182, 190, 206-7, 216, 359
Mevlana 29, 209, 224, 231, 257
Miller, Arthur 306
Mills, Amy 33
Mithat Paşa 52-3, 67-8, 271-2, 281
Montesquieu 59, 63-4, 85, 90, 108-10, 117, 126
Mumcu, Uğur 9, 303, 319, 327
Mustafa Suphi 14, 188

N
Namık Kemal 61, 134
Nasır, Cemal Abdül 82, 304, 340-41 386
Nesin, Aziz 2, 306-7, 309-11, 319, 326-30, 348-9, 354
Newton, Isaac 9, 89, 94
Nurettin Nuri Paşa 23
Nurettin, Vâlâ 31, 186, 188-9

O
Ocak, Ahmet Yaşar 235-7, 239, 241-3, 245-7, 250-1, 257-8
Olca, Hadi 319, 328
O'Rouke, Kevin H. 144-6
Ortaylı, İlber 213-5, 229-31, 253, 319
Öcalan, Abdullah 174, 273, 288
Örnek, Özden 45
Övünç, Nahit 30
Öymen, Altan 198, 319, 342

Levent Şahverdi Arşivi

Özal, Turgut 47, 69, 124, 180, 193, 280-81, 297-98, 302-3
Özdil, Yılmaz 286
Özel, Necdet 25, 277-80, 283-6
Özkök, Ertuğrul 45, 75-6, 277, 285, 295-300, 306
Özkök, Hilmi 42, 44, 45, 75, 76, 276, 277, 280, 285, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 306, 320
Öztorun, Necdet 280-1
Özyürek, Esra 368-70, 372-3, 377-9, 389, 391-3, 396, 399-400
Özyürek, Mustafa 77, 300, 369-70, 72, 79, 81, 399, 401, 404-6, 408

P
Pamuk, Orhan 184, 306, 350, 352, 380
Pekgüzel, Mehmet Ali 37, 172
Pekin, İsmail Hakkı 284-6
Perinçek, Doğu 45, 74, 172, 285-6
Pinter, Harold 306
Putin, Vladimir 16, 19, 82

R
Reagan, Ronald 382
Resneli Niyazi 134, 271, 291
Reşit Paşa 135, 271, 289
Rıza Nur 189
Rifat, Oktay 30, 329
Robespierre, Maximilien 87-90, 107-8, 111-2, 116, 123, 124, 126
Rousseau, Jean-Jacques 61, 85-6, 92, 96, 100, 100-3, 107, 108, 107-11, 116-7, 124-6

S
Sabancı, Sakıp 197, 387
Sabetay Sevi 33, 37, 62, 375, 385
Saçan, Serdar Adil 55
Saraç, Tahsin 320, 326, 327, 335
Sartre, Jean Paul 304-5, 341
Sav, Önder 320, 404-8
Selçuk, İlhan 194, 321, 340, 347-8
Sertel, Sabiha 136-8, 383-4
Sertel, Zekeriya 136, 137, 383-4
Simavi, Sedat 25, 164, 380
Soboul, Albert 51, 57-61
Soysal, İlhami 82, 321, 327, 342, 400
Soysal, Mümtaz 82, 327, 342
Soysal, Sevgi 327
Sözen, Varol 400
Spinoza, Baruch 33, 50-51, 62, 93
Strauss, Lévi 341, 390
Sunalp, Turgut 41
Şolohov, Mihail 9

T
Tahir, Kemal 23, 148, 350
Talat Paşa 25, 67, 387
Tekinalp, Munis 33, 35-6, 386
Tekin, Gürsel 43, 78, 405-6, 408

Levent Şahverdi Arşivi

Thatcher, Margaret 382
Timuçin, Afşar 236, 352, 355
Timur, Taner 14, 141, 158, 160, 168, 182, 265, 309
Tokar, Feyyaz 169, 200-1
Tokat, Altay 74
Tolluoğlu, Meral 333-7
Toprak, Işık 11, 137, 163, 165-7
Toprak, Ömer Faruk 163-4
Toprak, Ülkü 11-2, 166-7
Toprak, Zafer 10-2, 14, 131-168, 269-71, 277, 324
Torumtay, Necip 280, 281
Torun, Osman Nuri 192, 322, 343
Touraine, Alain 123-5
Toussaint, François Dominique 64
Tör, Vedat Nedim 184
Turan, Osman 249
Turan, Rahmi 349
Türkcan, Ergun 14, 400
Türker, Mehmet 28
Türker, Yıldırım 289
Türkeş, Alparslan 82, 162, 383

U
Umar, Bilge 165, 322
Unat, Faik Reşit 157
Uras, Güngör 12-4, 18, 38, 135, 148, 158, 169-210, 336, 339
Urgan, Mina 322, 347
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı 253, 262
Üruğ, Necdet 280

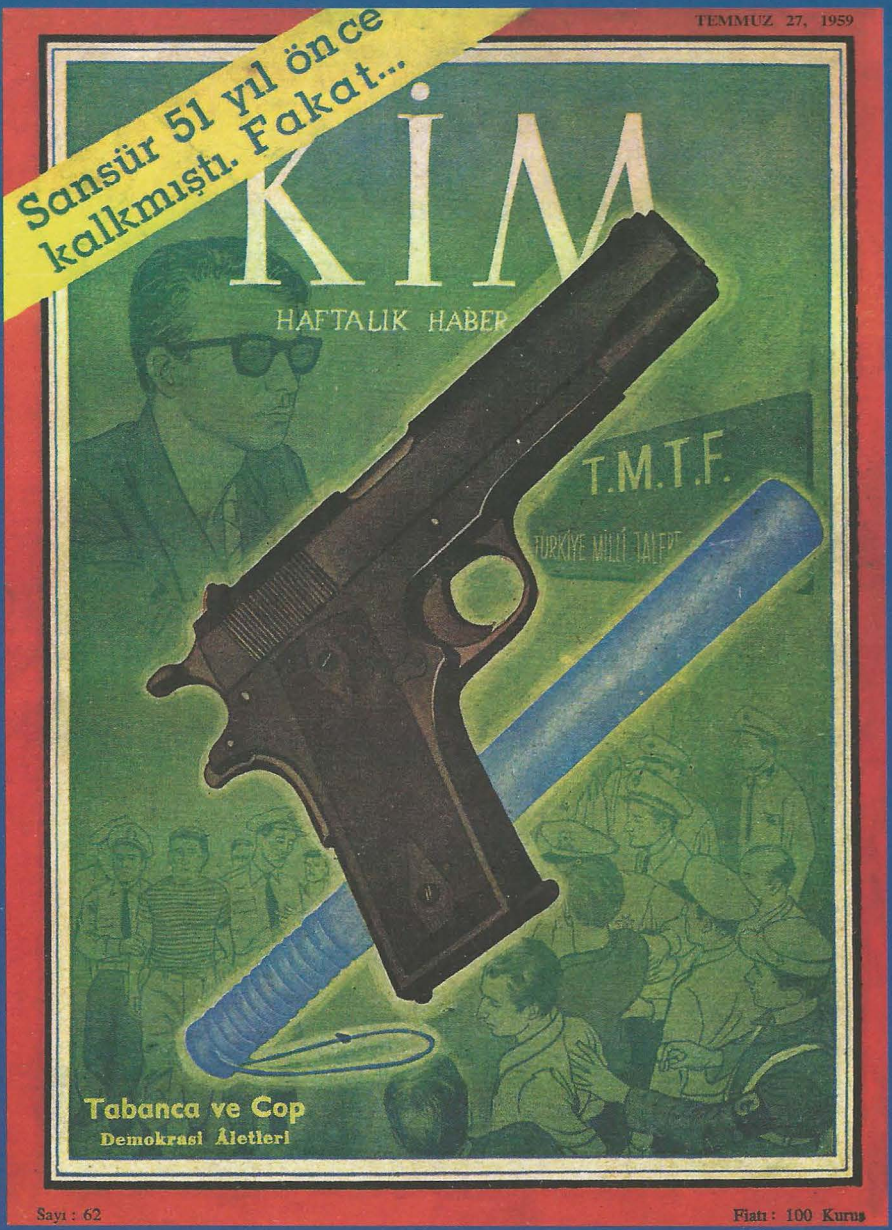
V
Vaner, Süleyman 184
Voltaire 60-61, 90, 110

W
Wells, H.G. 153
Wohlstetter, Albert 282
Wolfowitz, Paul 122

Y
Yalçın, Aydın 160, 178, 181, 183
Yalçın, Soner 190, 286, 380
Yalman, Ahmet Emin 164, 380-1, 388
Yalman, Aytaç 45
Yarkadaş, Barış 78
Yavaş, Mansur 38
Yazıcıoğlu, Muhsin 34, 275, 323
Yetkin, Murat 237, 246, 284, 323
Yıldırım, Canip 288
Yücel, Can 30, 199

Z
Zeren, Barış 18, 141, 165

Levent Şahverdi Arşivi

THG 380595 EBA
2016 THG 0599 EBA

www.tekinyayinevi.com
/tekinyayinevi
/tekinyayinevi

ISBN: 978-9944-61-139-8
9 789944 611398

₺30

Levent Şahverdi Arşivi